MemoriiJurnale
Radu Mărculescu
Pătimiri
și iluminări
din captivitatea
sovietică
Premiul *Magazin istoric* 2000
pentru cea mai bună carte de istorie
book
HUMANITAS

Radu Mărculescu s-a născut în 1915 la București. A urmat liceul Spiru Haret, în a cărui revistă, *Vlăstarul*, i-au fost publicate primele încercări literare, și și-a încheiat studiile universitare în 1938 cu o licență în Litere și Filozofie. Între 1939 și 1942 a predat limba română la liceele Gheorghe Lazăr și Aurel Vlaicu din Capitală; în același interval a publicat în periodice eseuri filozofice, studii literare și traduceri din lirica franceză. Mobilizat pe front, ia parte, ca ofițer în Armata Regală Română, la războiul antisovietic; în 1942, în urma bătăliei de la Cotul Donului, e luat prizonier. Ca represalii pentru participarea sa activă la rezistența din lagărele URSS a ofițerilor români împotriva prozelitismului ideologic și politic al puterii sovietice, va fi eliberat abia în 1951, după nouă ani de dure încercări. Între 1959 și 1964 are parte de o nouă detenție, de astă dată în spațiul concentraționar autohton, la Periprava, în urma unui simulacru de proces având drept capete de acuzare trei poeme pe care le scrisese, socotite subversive. Înainte de detenție își găsește de lucru în construcții; după eliberare, lucrează ca pictor de biserici. Atât între cele două detenții, cât și după 1964, este marginalizat și nu poate publica nimic. Evenimentele din decembrie 1989 îl găsesc cu mai multe manuscrise de sertar; printre acestea, poemul dramatic *Meșterul fără nume,* nominalizat pentru premiile UNITER din 1992 și ulterior difuzat ca teatru radiofonic, va fi publicat în volumul *Teatru: Meșterul fără nume. Magog* (Vitruviu, 2001). În 1991 începe să-și descrie, în pagini memorialistice, experiența concentraționară: volumul *Pătimiri și iluminări din captivitatea sovietică* este urmat de *Mărturii pentru „Judecata de Apoi" adunate din Gulagul românesc* (Aldine, 2005).

Pătimiri și iluminări din captivitatea sovietică a mai avut două ediții – la Albatros (2000) și Universal Dalsi (2007) – și a fost tradusă în germană *(Leid und Offenbarung in der sowjetischen Gefangenschaft,* C&N Verlag, Berlin, 2008). I s-a decernat Premiul Fundației Culturale *Magazin istoric* pentru cea mai bună carte de

istorie apărută în 2000. Fragmente din carte, repovestite de autorul însuși, au fost incluse în filmul documentar *Prizonieri pe frontul de est*, realizat de Marius Herghelegiu.

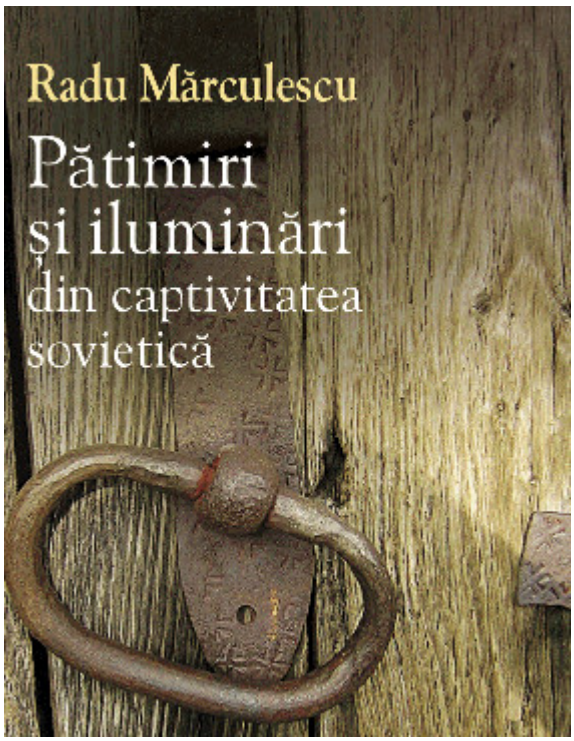
Radu Mărculescu
Pătimiri
și iluminări
din captivitatea
sovietică

Ligiei, soției iubite și tovarășei
de periplu prin aberantul eon totalitar,
îi dedic această carte de pătimiri, dar
și de iluminări.

Capitol pilot

Ca într-atâtea nopți în care visele îmi sunt străbătute de semnale ce-mi vin dintr-un îndepărtat trecut, cândva trăit între sârme ghimpate și gratii, și în această noapte am primit un mesaj. Mi-a apărut un uriaș într-o șubă mițoasă, lungă până la pământ, cu o căciulă rusească îmblănită, cu clape negre, date în lături, ca niște aripi obosite de corb. Într-o mână ținea o carabină ce fumega, iar în cealaltă, o lesă de care trăgea năbădăios un câine pitic, un teckel cu lațe roșcate și picioare strâmbe, ca să lingă de pe zăpadă – ce-mi năpădise între timp odaia – o dungă de sânge. Tras de boldeiul pitic care urmărea cu limba dâra roșie, străbătu încăperea – care se lungise și se umpluse cu paturi suprapuse – și apoi dispăru.

I-am recunoscut îndată pe cei doi, om și câine.

El era încheietorul gărzilor coloanei noastre de prizonieri căzuți chiar atunci în bătălia Donului și supuși la un demențial marș forțat, maraton al morții albe, prin imensitatea iernii rusești. Pe cei care, degerați de frig, răpuși de foame sau sleiți de puteri, nu se mai puteau ține de coloană, el îi lua cu blândețe, îi așeza pe marginea drumului și le miruia fruntea cu câte un foc de armă, stând lângă fiecare până ce câinele pitic desăvârșea ritualul de spălare a mortului, lingând sângele de pe fața celui eliberat de povara de a exista. Apoi treceau amândoi la următorul.

El și câinele, pentru mine, își dobândiseră de atunci statut de personaje arhetipale care deschid porțile Împărăției Umbrelor. Învestiți cu aceste atribute, au transgresat lumea realului și mi s-au aciuat în vis. Ca atare, pe parcursul vremurilor, îmi apăruseră în destule nopți, de fiecare dată aducându-mi de *dincolo* vreun mesaj. Dar acum ce vor să-mi mai transmită ei de la lumea celor paisprezece ani de claustrare, îngropați în mine? Căci, realmente, lumea aceea n-a dispărut. Ea s-a

pitit în pliurile subconștientului, undeva, sub *orizontul tainei,* cum ar spune Blaga, și de acolo ia legătura cu mine în vis prin semne, avertismente, fie și aluzive, sau chiar prin premoniții. Şi astfel, noapte de noapte, îmi reapar în vis dacă nu scene clare de prizonierat sau pușcărie – asta mi se întâmplă mai rar –, măcar un amănunt, un detaliu, o stare sufletească de constrângere, o angoasă, ceva ca o amenințare, ceva nedefinit, marcat însă de timbrul inconfundabil al stării de detenție.

Aș putea spune că trăiesc două vieți paralele, una diurnă, de libertate, și una nocturnă, de robie. Astfel, după coborârea cortinei peste spectacolul zilei, îmi trag pe mine mantaua de prizonier sau zeghea vărgată de deținut și cobor pe scara interioară a visului în micul meu infern concentrațional. Undeva, în opera lui Mircea Eliade, am citit despre un împărat care visase că era fluture. Deșteptându-se, n-a mai știut ce este el cu adevărat: un om care a visat că este fluture sau un fluture care a visat că e om? Cam aceasta ar fi și dilema mea: sunt eu un om liber care a visat că este deținut sau un deținut care a visat că este om liber? Şi nu e numai dilema mea. Mi-am reîntâlnit prieteni foști prizonieri sau deținuți, care, iscodiți de mine, mi-au mărturisit că și ei, dacă nu noapte de noapte, totuși când și când, străbat aceleași sinistre regiuni onirice, brăzdate de sârme ghimpate ori de alte semne, mai criptice, mai sofisticate, purtând însă toate aceeași pecete indelebilă a trăirii claustrate.

Nu e însă mai puțin adevărat că, în ce mă privește, *eu* sunt răspunzător de revenirea în forță la suprafața conștiinței a acestei lumi subterane, cu toți monștrii ei infernali și cu toate angoasele ei demențiale. Eu sunt cel care a zgândărit-o, din clipa în care m-am apucat să-mi scriu *amintirile*. Am întreprins acest demers propunându-mi, printre altele, și decriptarea acelor semne obsesive ce-mi tulburau visele, iar prin aceasta,

neutralizarea lor. (Se vede că-l luasem în serios pe Freud.) Dar, practic, n-am reușit decât să îndârjesc această lume de monștri și s-o asmut asupra mea cu și mai multă înverșunare. Știam că aventura în care mă băgam antrena și un *descensus ad inferos*, cu toate riscurile lui, dar n-am avut ce-i face. Nu era vorba numai de exorcizarea acestui *underground* malefic din ființa mea, terapie pe care o socotesc acum definitiv ratată. (Probabil până la sfârșitul vieții voi rămâne, în vis, prizonier și deținut. Asta e crucea mea.)

Demersul meu a avut și un alt obiectiv, cu mult mai important, pe care sper să nu-l ratez și care merită suferința de a retrăi, noapte de noapte, clipe dintr-un infern deshumat. Care a fost acela? Nici mai mult, nici mai puțin decât de a recrea periplul captivității noastre, nu numai pe planul din afară, cât mai ales pe cel dinlăuntru, sufletesc, moral, spiritual, periplul pe care l-a parcurs în îndelunga ei robie în Noul Babilon, cel sovietic, lumea noastră de prizonieri, mai precis ofițerimea din care făceam parte.

Periplul nostru începe cu catastrofa originară, *căderea în prizonierat* sau, mai corect, în *robie.* În esența ei, această *cădere* a fost pentru noi toți și o *prăbușire*, mai mare sau mai mică, în însăși entitatea noastră morală, pentru unii atingând cotele cele mai scăzute ale umanului, la hotar cu animalitatea. Cauzele acestei prăbușiri au fost situațiile-limită la care am fost împinși noi, prizonierii.

Marșurile istovitoare în stepele viscolite și pe drumurile jalonate de cadavrele celor ce nu mai puteau ține pasul, frigul permanent și înnebunitor, foamea care sfâșie vintrele și întunecă mințile, sălbăticind raporturile dintre oameni, mai ales în rândurile trupei, transporturile în bou-vagoanele morții albe, înghesuiala sufocantă, păduchii și tifosul, descărcarea în gări a sute de cadavre, dar mai ales lipsa de perspectivă și disperarea… Iată

eșalonul plăgilor și urgiilor biblice cu care ne-am confruntat din clipa căderii noastre.

Dar abia escaladaserăm acest „munte al suferinței“ și, ajunși în lagăre, nici nu apucaserăm să ne dezmeticim, să ne oblojim rănile trupului și traumele sufletului, că ne-am și trezit agresați de o specie insolită de prădătoare, comisarii politici, care, prin manipularea științifico-diabolică a factorilor de presiune întâmpinați de noi (*ger*, *foame*, la care s-au adăugat *munca silnică, carcera, teroarea, delațiunea*), dezlănțuiră asupra noastră o acțiune totală de racolare politică. Astfel, au reușit să provoace în sânul comunității noastre românești o tumoare malignă care ne va deregla existența, până se va rupe definitiv de noi. E vorba de acele jalnice cohorte de *suflete moarte*, așa-zisele *divizii de voluntari* create de sovietici în lagăre ca să aducă pe tancurile lor și în țara noastră experimentul cel mai nimicitor care a fost vreodată altoit pe trupul și pe sufletul vreunei comunități omenești: *comunismul.*

Misiunea lor era să completeze aparatul represiv din țara noastră, ce urma să introducă prin forță și să mențină prin teroare anormalitatea unei orânduiri care, prin propria-i putere, n-ar fi putut rezista nici o zi, misiune pe care și-au îndeplinit-o cu toată sceleratețea. Prin ce procedee se va fi reușit să se facă din oameni obișnuiți *organe* ale torționarismului bolșevic aplicat la țara noastră rămâne o problemă deschisă. Dar în ce ne privește pe noi, cei care eram de cealaltă parte a baricadei și constituiam majoritatea, procesul acesta de racolare – prin mijloace ce ne afectau pe toți – a avut asupră-ne un impact traumatizant și de durată, făcându-ne să trăim într-o stare permanentă de angoasă și de alertă. Mai cu seamă au fost profund zdruncinate atunci resorturile gingașe ale încrederii între noi.

Când vedeam în fiece zi treceri în tabăra dușmanului a unora la care nu ne-am fi așteptat

niciodată și când, de asemenea, vedeam cum șarpele delațiunii își face coada roată în jurul nostru, ne întrebam dezorientați: „În cine să mai avem încredere și de cine să ne ferim mai întâi?“ Ne simțeam ca într-o *pădure cu fiare.*

Încrederea reciprocă odată pierdută, izolarea s-a instalat în mijlocul nostru.

Trăiam *alături* unul de altul, ca niște cartofi într-un sac. Nu mai constituiam un corp, ci o masă amorfă de indivizi izolați, element ideal de manevrat de către *putere.* Din fericire, această stare de anormalitate n-a ținut prea mult. Ca să supraviețuim, nu numai fizic, ci și moral, a trebuit să ieșim din acest coșmar al suspiciunii și din izolarea la care ea ne condamna. Trebuia refăcută încrederea între noi. Și s-a refăcut până la urmă. Dar pe baze noi (verificarea caracterelor, aspirații comune, identitatea de vederi în problemele fundamentale și disponibilitatea de-a contribui – chiar cu sacrificii și riscuri – la edificarea unei *solidarități* după principiul muschetar „Toți pentru unul, unul pentru toți“).

Se trecea astfel, pe tăcute, de la o existență a insului în *masă* la o existență a sa în *comunitate*, bazată pe afinități și întreținută de o camaraderie puternic inspirată de valorile creștine, în care cine intra era primit cu încredere, stimă și chiar dragoste; și mai ales în care se simțea *apărat*. Apărat de această comunitate prin acea capacitate a solidarității ei de a răspunde eficient ingerințelor brutale și insolente ale *puterii*, făcute cu scopul de a ne anexa și libertatea interioară, nu numai pe cea exterioară, pentru a-și extinde astfel țarcul de sârmă ghimpată și înlăuntrul conștiinței noastre, spre a-și implanta în ea *trădarea*, în cea mai josnică accepțiune, de neam, de Dumnezeu, adică, în final, *de sine însuși.*

Primul test al acestei solidarități era să asigure celor încarcerați o asistență camaraderească (o

haină călduroasă, un plus de hrană, rupt de la gura tuturor și ajuns la cei în suferință, cu orice risc).

Această *solidaritate* din lagărele de ofițeri români a fost, într-adevăr, în lumea în care trăiam, dominată de egoism și de instinctul de conservare, un adevărat miracol care ne-a luminat existența și ne-a topit toate adversitățile la căldura dragostei creștine. Ea a cuprins chiar și pe unii din alte națiuni, cu care ocazional ne-am întretăiat destinele în carcere și izolatoare. La aceasta s-a ajuns însă în timp, cu greutăți și sacrificii; a fost începutul însănătoșirii noastre morale și, mai ales, plasma din care avea să se articuleze *rezistența* din lagărele de români. Iar această formă de supraviețuire (și ca entități moral-spirituale, nu numai fizice), *rezistența*, s-a automodelat, încet, încet, prin acțiuni și lupte. La început, formele ei de manifestare au fost cele de protest împotriva abuzurilor administrației și a bestialității gărzilor. Apoi, prin greve de lucru și de foame (la început individuale, apoi de grup), s-a trecut la lupta pentru respectarea *dreptului nostru la demnitate*, inclusiv pentru *desființarea muncii obligatorii pentru noi, ofițerii români*, care era prilej pentru sovietici de a ne supune la cele mai umilitoare și istovitoare corvezi, în disprețul Convenției de la Haga, pe care și ei o semnaseră.

Iar în faza finală, când ne-am dat seama că însuși guvernul sovietizat al țării noastre, ca și lumea occidentală, în care crezuserăm cu naivă fervoare până atunci, ne-au lăsat în ghearele asupritorilor, *rezistența* noastră a declanșat o ultimă, disperată, totală, pe viață și pe moarte grevă a foamei pentru *repatriere.*

În acest sens, putem spune răspicat și cu toată mândria că, dintre toate neamurile aflate în captivitatea sovietică, noi, românii (mai precis ofițerimea), am fost singurii care am reușit, în lagărul Monastîrka-Oranki, în februarie 1948, printr-o cvasiunanimă grevă a foamei ce-a antrenat

aproape 1500 de participanți, să constrângem discreționara putere sovietică să ne repatrieze. Această repatriere smulsă stăpânirii, prin care majoritatea ofițerimii noastre a putut intra în țară cu fruntea sus, nepecetluită de semnul infamant al trădării, a încununat periplul captivității noastre cu un final apoteotic. Ne-am luat atunci revanșa pentru toate umilințele și toate înjosirile acestei robii de dimensiuni biblice și cu deschideri apocaliptice. Început în abisul ontic în care am fost prăvăliți prin „cădere“, capătul final al periplului nostru concentraționar se topește în bucuria fără de hotar a biruinței ce ne-a adus, ca pe un trofeu, libertatea.

În ce mă privește, nu mi-a fost dat să fiu de față la această superbă clipă. Cu doi ani înainte, ca represalii la o mai amplă grevă a foamei de la acel Oranki ce-mi înghițise trei ani și jumătate din viață, fusesem ridicat cu un așa-zis grup de *agitatori* și expediat la un lagăr de pedeapsă de pe Volga, denumit Gaura Dracului. Aici, închiși într-un fioros izolator, anticameră a morții, pentru refuz de lucru, am reușit printr-o disperată grevă a foamei să smulgem puterii locale recunoașterea în scris că noi, ofițerii români, nu suntem obligați să muncim.

Biruințele de la Gaura Dracului și de la Oranki au fost scump plătite. Sumedenie de ofițeri români au fost opriți de la repatriere și, calificați drept *instigatori*, trimiși în fața instanțelor militare ca, în procese înscenate, pe motive care în nici o țară normală nu erau considerate culpe, să fie condamnați la ani grei de muncă silnică și deportați în pustietățile polare sau siberiene, în lagăre cu regim infernal, alături de cele mai fioroase chipuri ale criminalității *dreptului comun sovietic*. Noroc că în această împărăție a răului au mai avut loc, când și când, și dezghețuri în urma cărora o bună parte din acești campioni ai

suferinței au putut pune piciorul pe pământul țării, fie și cu mizerul statut de proscriși ori suspecți.

Aceste greve ale foamei au fost imitate și de alte națiuni din prizonierat, dar, din păcate, fără succes. Firește, și aici tot noi am fost socotiți *instigatori* și încondeiați la dosare. Căci represaliile puterii sovietice asupra întregii noastre *rezistențe* nu se vor consuma numai pe teritoriul lor, ci, ca niște *erinii*, ne vor urmări și în țară, unde NKVD-ul își avea plasați acoliții la toate nodurile aparatului nostru represiv.

Astfel, întorși în patrie, în vara lui ’48, mulți dintre greviștii de la Oranki au înfundat temnițele de anchetă, închisorile și lagărele noului regim. Nu sunt în măsură să apreciez câți dintre ei au fost victime ale răzbunării NKVD-iste și câți au intrat în această situație prin acțiuni deliberate, mai ales că momentul repatrierii lor coincidea cu o stare de fierbere în toată țara, din care luau ființă tot felul de mișcări subversive contra puterii, inclusiv acțiuni militare în munți, într-un cuvânt, prinseseră ființă forme de rezistență la care nu puteau rămâne pasivi cei care veneau cu experiența căpătată în bolgiile infernului sovietic și cu hotărârea de a face orice pentru a opri revărsarea lui și peste lumea noastră.

Dar în decembrie 1950, când s-a „repatriat“ și grupul nostru de *instigatori și reacționari* – în lagărul de la Bragadiru, unde acum *caraliii* noștri ne-au mai ținut *ca prizonieri în propria țară* mai bine de o jumătate de an –, jocurile erau deja făcute și puterea comunistă, bine pusă în șa pe ceafa poporului român, nimicise aproape toate mișcările de rezistență. Totuși la 17 iulie 1951, când s-a lichidat lagărul de foști prizonieri – când am fost și eu eliberat –, în spatele sârmelor ghimpate au mai rămas 22 de camarazi din faimosul nostru grup de foști greviști, care, fără nici o sentință judecătorească, au fost trimiși la Canal, ca să robească încă trei ani – peste cei nouă

pe care și-i ducea în spinare fiecare –, fiind eliberați abia peste un an după ce, într-un nour de pucioasă care a întunecat jumătate de planetă, a plesnit tartorul cel mare, Stalin.

Prigoana sovietică asupra noastră, a foștilor prizonieri care se manifestaseră în cadrul *rezistenței* din lagăre, nu se oprește nici aici. Ca urmare a revoluției maghiare din 1956, a colectivizării agricole forțate și a retragerii din țara noastră, în 1958, a trupelor de ocupație sovietice, Securitatea, sub îndrumarea consilierilor sovietici de care n-am dus lipsă niciodată, dezlănțuie în toată țara o acțiune de teroare de o amploare și o sălbăticie fără precedent. Născocește comploturi, operează arestări, desfășoară anchete în cursul cărora torturează și schingiuiește și, în final, instrumentează procese. Evantaiul acestor acțiuni judiciare era vast și se întindea în toată țara.

În acest gigantic și demențial vârtej de procese, unul, de mari proporții, ni s-a înscenat și nouă, prizonierilor din *rezistență*. De fapt, n-a fost un singur proces, ci o galaxie de procese, unele mai mari, altele mai mici, toate gravitând în jurul unui *proces-pivot* care-l avea ca personaj central pe Constantin (Puiu) Atanasiu, de care se legau (artificial, firește) țițele tuturor celorlalte. Acesta fusese unul dintre stâlpii *rezistenței* din lagărele sovietice, dar, în același timp, și unul din fruntașii fostei mișcări legionare – ceea ce, în viziunea regizorală a Securității, trebuia să dea întregii înscenări o coloratură verde, care să reverbereze asupra tuturor celor implicați în aceste procese. Or, lucrurile nu erau așa. Evident, nu se putea nega contribuția prizonierilor care fuseseră legionari la crearea *rezistenței* în lagăre, ca și la organizarea acțiunilor de proteste și greve ale foamei, inclusiv la cea ultimă și decisivă, din februarie 1948. Dar a-i considera din oficiu drept legionari pe toți câți participaseră la aceste acțiuni era o ieftină găselniță a Securității, în scopul de a-și prezenta

victimele într-o lumină verde de extremiști, scoțându-le din start în afara legii. S-au împărțit atunci nu știu câte condamnări la moarte și condamnări la muncă silnică pe viață, ca să nu mai vorbim de cele de 20, 15, 10 ani, ultimele apărând ca floare la ureche. În această galaxie am fost și eu plasat pe orbita unui proces cu încă alți trei *complici*, cu care însă nici măcar nu mă cunoșteam, cum nici ei nu se cunoșteau între ei. De ce am fost acuzați? De complot antistatal, firește. Pe baza căror fapte? Întâlniri ocazionale, mici petreceri între prieteni, foști prizonieri, uneori și cu familiile noastre. Mie, în plus, îmi imputau trei poeme scrise în captivitate și aduse în țară prin memoria unor prieteni care le prețuiseră. Erau turnate într-o simbolistică stufoasă, a cărei semnificație – subversivă, recunosc – nu putea fi decriptată de obtuzitatea anchetatorilor decât dacă le-ar fi dat cineva dintre noi cheia. Iar acel cineva, spre onoarea noastră și spre norocul meu, nu s-a găsit. Așa încât, cum eu am rezistat la presiunile anchetei și n-am recunoscut nimic, iar martorii „acuzării“, cu toate intimidările și chiar torturile la care au fost supuși (unii dintre ei erau condamnați la moarte), au contestat cu înverșunare în instanță tot ceea ce li se atribuise că ar fi declarat împotriva mea, completul de judecată s-a văzut – spre stupoarea lui – lipsit de probe.

Cum de condamnat nu mă mai puteau condamna, iar de achitat nu-i lăsa inima, după vreun an de așteptare în închisoarea de la Uranus din București am fost ridicat și dus în Deltă, la Periprava, unde mi s-a comunicat o „depunere administrativă“ de la Ministerul de Interne de 72 de luni, adică, în termeni neeufemistici, o condamnare fără sentință judecătorească de șase ani, din care efectiv am executat cinci, până la apariția decretului general de grațiere din 1964.

În felul acesta am putut cunoaște „pe viu“, cât și din povestirile celor cu care am pătimit laolaltă, și

ororile gulagului nostru *mioritic,* iar itinerarul meu concentraționar, început în 1942 în stepele înzăpezite ale Donului și continuat în lagărele de la Tambov, Oranki, Schit, Monastîrka, Usciora–Gaura Dracului, Morșansk, Mihailovo, Odessa, Sighet, Bragadiru, cu excepția unui interludiu de opt ani de așa-zisă libertate, își încheie ciclul în lumea apelor de la Periprava, cu decretul de grațiere din 1964.

Cam tot acesta a fost, în mare, și destinul mai tuturor prizonierilor români din *rezistența din lagăre*, pe care la repatriere NKVD-ul i-a însemnat pe spate cu o invizibilă danga de „contrarevoluționar“ și „dușman al Uniunii Sovietice“.

Trecuți din lagărele sovietice în gulagul penitenciarelor românești, prizonierii noștri aduceau cu ei un suflu revoluționar, experiența lor în confruntarea cu aparatul represiv, un anume discurs privind dreptul la demnitate și un anumit cod moral. Raportate la oribilul mod de existență concentraționară din țară (cu mult mai bestial decât cel de la *fratele mare* – ucenicul întrecându-și maestrul), toate acestea au făcut inițial ca ei să apară ca niște romantici, iar experiența lor, neproductivă. Până la urmă însă, lecția *solidarității* pe care au propovăduit-o aici ca pe o evanghelie s-a dovedit realistă și salutară, amortizând cât de cât durele șocuri ale acestui regim penitenciar. Prin orice închisori au trecut, ei s-au manifestat ca prezențe tonice, reconfortante, dătătoare de curaj și optimism. În ce mă privește, pe oriunde am trecut în această a doua detenție, n-am auzit vorbindu-se de ei decât la superlativ.

În perioada de aproape șapte ani dintre cele două valuri de prigoană, cel care a urmat imediat după repatriere și cel de după revoluția maghiară, perioadă de acalmie totuși (*acalmia* fiind pentru Securitate timpul de strâns probe pentru următorul val de arestări), foștii prizonieri au fost supuși unui

regim strict de marginalizare. Cu excepția ofițerilor superiori care au fost pensionați, ceilalți, activii, au fost scoși din rândurile armatei, astfel ca împreună cu noi, rezerviștii, să bată zadarnic la porțile instituțiilor și întreprinderilor, fiind respinși de sinistrul serviciu de „cadre“. Până la urmă, în mare parte, ne-am aciuat în zona cooperativelor de *construcții*, unde, în febra generalizată de a construi a acelor vremuri, pentru munci inferioare și mizerabil plătite, se mai închideau ochii la „originea nesănătoasă“ ori la „bubele din cap“ ale solicitantului. *Construcțiile* deveniseră astfel un soi de Legiune Străină a regimului, un ultim loc de refugiu al năpăstuiților din fosta „lume bună“. Într-o cooperativă de acest gen îmi găsesc și eu un mizer loc de muncă. În plus, tot ca represalii, fusesem scos, laolaltă cu toți ai mei, din locuința proprietate personală și mutați într-o magherniță, pentru ca în căminul nostru, culmea, să se instaleze „consilieri sovietici“.

Dar, cum tot răul e spre bine, în cooperativa în care intrasem la o echipă de „geamgii“ (din care făceau parte un profesor universitar de drept, un consilier de la o Curte de Apel, un colonel din Garda Regală, un comandor de aviație și un prefect de județ), aveam s-o întâlnesc pe cea care avea să-mi fie soție, șansa întregii mele vieți, Ligia Manolescu, provenită dintr-o familie cu mulți „foști“ și condamnați. Venea cu doi copilași de gât dintr-un naufragiu conjugal (ca și mine, căci nici căsnicia mea nu rezistase la seismele veacului). Astfel – cum așa de frumos spune Ibsen în *Nora* –, din două epave conjugale am alcătuit o plută cu care am putut naviga pe oceanul de incertitudini al timpului. Nu ne-au lipsit furtunile stârnite de vântul de răsărit, dar am putut ajunge teferi la capătul periplului.

*

Când doi foști prizonieri, sau deținuți, se găsesc întâmplător laolaltă, fără să vrea și fără să-și dea seama schimbă între ei o privire complice, ca și când ar face aluzie la un bun comun la care doar ei (și numai alții tot ca ei) ar avea acces. Admițând că această impresie n-ar fi numai subiectivă, în ce ar consta acest bun? În presupunerea că, grație suferințelor prin care au trecut, ar fi dobândit acces la o *cunoaștere de adâncime a lumii și a vieții* la un nivel la care n-ar fi putut ajunge niciodată în condiții de *normalitate*. E ca și când lungul drum străbătut în încercările lumii concentraționare n-ar fi fost decât un itinerar *inițiatic*, la capătul căruia pe cei care l-au parcurs îi așteaptă fără greș trofeul autenticei „gnoze“: cunoașterea vieții și a omului, lipsită de clișee sau de iluzii, dar profund realistă și, mai ales, plină de uluitoare revelații.

Inițiatul prin suferința detenției descoperă cu uimire că în *situațiile-limită*, sub acțiunea concentrării spiritului (care se mai numește și *rugăciune*), posibilitățile lui fizice depășesc în mod stupefiant limitele omului obișnuit, omologate până atunci în condiții de normalitate, atingând niveluri care frizează uneori miracolul. *Inițiatul prin suferința detenției* descoperă atunci primatul spiritului asupra lumii fizice, al libertății interioare asupra fatalității și ajunge să-și dea seama că nu există impas fără ieșire atunci când spiritul e puternic și concentrarea lui intensă până la incandescență. Tot atunci descoperă că orice încercare ce nu l-a pus la pământ l-a făcut și mai tare.

Inițiatul prin suferința detenției experiază puterea răsturnătoare de lumi a iubirii; a camaraderiei, a prieteniei care cu căldura lor topesc ghețurile egoismului, ale inamiciției sau ale indiferenței și fac și dintr-un iad concentraționar o *gură de rai* sau măcar o zonă de existență suportabilă. Dar, mai ales, ajunge să-și dea seama că orice efort pe care și-l cheltuie din dragoste și

dăruire pentru aproapele în nevoie, departe de a-i scădea puterile, i le sporește în mod incredibil; și, în felul acesta, realizează că, prin astfel de acte de ieșire în forță din sinea lui egoistă, el, de fapt, transgresează universul euclidian (în care, dacă din patru scazi doi, rămân doi) pentru a intra într-o zonă de existență guvernată de o altă matematică (a iubirii), în care prin dăruire nu se scade, ci se adună (ca în parabola cu înmulțirea pâinilor). Așa ajunge, fie și pentru numai câteva clipe de har (care totdeauna coincid cu cele mai grele încercări), să ridice, încă din această existență, un colț din perdeaua care acoperă Împărăția Cerurilor.

Aceasta este marea lecție cu care ne-am ales de la cele două mari *Universități* ale eonului concentraționar: prizonieratul și închisoarea. Acestea sunt câștigurile pe care cei ce-au trecut *pe-acolo* au sentimentul că și le-au dobândit cu prețul fără de rabat al suferinței lor. Prezumția, fie ea și numai semiconștientă, a unor bunuri definitiv câștigate este aceea care se ascunde în acel zâmbet aluziv pe care îl schimbă între ei *foștii* când se regăsesc împreună.

Bătăliile decisive ale acestui sfârșit de mileniu nu s-au dat numai pe câmpul de luptă. Ele s-au dat și se mai dau încă în inimile oamenilor. „Inima“ este Armaghedonul acestui eon, locul unde se va da bătălia finală, iar miza confruntării rămâne acea scânteie divină care este sufletul.

Aici s-au înfruntat și rămân să se înfrunte până la sfârșitul lumii puterile care urmăresc dezintegrarea lui, spre materializarea și înrobirea lui, cu puterile care fac front ca să-l salveze întru împlinirea lui în spirit și libertate. O astfel de bătălie s-a dat și înlăuntrul nostru pe tot parcursul captivității și detenției, având ca obiect sufletul pe care puterea politică ce ne ținea captivi voia să-l anexeze, prefăcându-ne astfel într-un produs subuman, „omul nou“, programat să acționeze ca un automat într-o lume cu valorile răsturnate.

Sforțarea disperată de a ne păstra identitatea ontologică sau „chipul și asemănarea“ date de Dumnezeu, altfel spus rezistența noastră la acțiunea puterii de a ne anexa și libertatea interioară, iată firul călăuzitor al acestei cărți.

În acest imens spațiu concentrațional (în care au intrat și popoarele cotropite), fiecare lagăr sau închisoare a fost câte o „gură de iad“, o „răsuflătoare“ prin care infernala maree roșie a subversiunii comuniste se deversa pe pământ. Pe aici, prin lagăre și închisori, și-a difuzat iadul îndelung și minuțios gânditele-i tehnici de demolare a sufletului uman și a orânduirilor firești ale lumii. Aici s-au omologat și experimentat toate metodele *pedagogice* (de tip Makarenko, aplicată la Pitești) de substituire în om a propriului *eu* printr-unul dresat la orice comenzi. De aici au pornit în grupuri sau în cohorte, năpădindu-și țările de baștină, toți activiștii, toți propagandiștii, delatorii și torționarii, uniți în efortul lor scelerat de satanizare a unei cât mai întinse zone din omenire.

Fără o analiză de adâncime a acestor factori, lagărul și închisoarea, nimic nu se va putea înțelege din drama acestor ani de pustiire și de alienare a acelei părți a lumii peste care s-a abătut cumplita încercare de sfârșit de mileniu. Dar fiindcă, așa cum spune Sfântul Apostol Pavel, „acolo unde se înmulțește păcatul crește și *harul*“, tot aici, în lagăre și închisori, și tocmai la gradul maximei presiuni, s-a revelat totodată și strălucirea demnității umane, în toată puterea ei transfiguratoare, atingând pentru unii, puțini – e drept –, chiar splendoarea sfințeniei. (Aproape că m-aș teme că cititorul mi-ar putea socoti unele pagini ca plagiate din „martirologii“.) Tot aci însă s-au dezvăluit și limitele Satanei, căci el nu e chiar atotputernic, așa încât toți câți au crezut și au răbdat până la capăt (și n-au fost puțini) s-au putut întoarce la vetrele lor cu fruntea nemânjită de

semnul Fiarei. Aceasta este marea mândrie, marea satisfacție și marea compensație pentru viețile strivite ale celor mulți și modești care au putut străbate bolgiile infernului fără ca întinarea să se fi lipit de ei. Unora ca ei nimeni și nimic nu le va putea răpi această cunună.

Pentru ei – căci am cunoscut mulți, dintre care cea mai mare parte a trecut de mult în lumea de dincolo –, am întocmit această carte, străduindu-mă să adun și să leg laolaltă toate câte le-am trăit, pățit și suferit împreună, pentru a face din ele tot atâtea mărturii ale luptei noastre disperate, dar nu lipsită de o tragică măreție, pentru „a rămâne până la sfârșit *oameni*“.

*

Angajându-mă la dezgroparea acestui osuar de amintiri, mi-am pus mereu întrebarea dacă voi avea răgaz să duc până la capăt această ispravă; căci anii mei sunt mulți în spate și puțini în față. Întrebarea, plină de angoasă, *dacă voi ajunge cu scrisul până la sfârșit* este, cred eu acum, aceea care s-a deghizat în imaginea uriașului din vis cu câinele pitic în lesă, cel care în marșul demențial prin stepa înzăpezită îmi insufla permanenta spaimă de a nu rămâne departe de coloană și de-a nu intra astfel în bătaia carabinei lui. El era cel care-mi grăbea pasul până la epuizare.

„Grăbește-te!… Grăbește-te!“ parcă ar voi să-mi spună și acum, văzând cât de penibil îmi înaintează penița pe neaua hârtiei.

„Grăbește-te!… că noi tot în spatele tău suntem.“

3 ianuarie 1991

Acum e spre dimineață. Am reușit să închei ultima pagină a „prizonieratului“. După o noapte de scris mă duc la culcare, adică la o nouă întâlnire cu lumea de fantome pe care o port cu mine. Resemnat, îmi trag zeghea vărgată și cobor pe colimasonul visului până la acel tărâm

subpământean pe cerul căruia strălucește necurmat steaua neagră a piezei noastre rele. Sub tot întinsul dezolantului peisaj oniric, îngropată sub aluviunile uitării, între ruginite sârme ghimpate și gratii, o întreagă lume de umbre așteaptă încă să fie și ea deshumată și scoasă la lumina adevărului.

Printre ei se află și prizonierii *rezistenței*, prefăcuți de gulagul autohton în *deținuți politici*.

Voi mai avea oare puterea și răgazul să duc la capăt și această făgăduință și îndatorire? Duhul e plin de osârdie; dar trupul?

Mulțumește-te, așadar, iubite cititor, cu ceea ce îmi va îngădui Cel de Sus să-ți povestesc aici și acum. Iar pentru cele ce nu voi mai avea răgaz și-ți voi rămâne dator, îngăduie-mă până în Ziua Judecății de Apoi, când toate cele ascunse vor fi date la iveală, nimic nu va rămâne neplătit și toate nedumeririle își vor primi răspunsul.

10 ianuarie 1999

Căderea în prizonierat

Povestea prizonieratului meu începe cu bătălia din Cotul Donului (19–23 noiembrie 1942), care, împreună cu cea din nordul Africii (El Alamein, 23 octombrie–4 noiembrie 1942), va schimba cu totul cursul celui de al Doilea Război Mondial.

Bătălia aceasta avea să ducă, în câteva zile, la încercuirea și neutralizarea armatei române, ca și a unităților germane, italiene și ungare care o flancau, în condițiile unei catastrofe militare comparabile doar cu înfrângerea Marii Armate a lui Napoleon din iarna anului 1812.

În această gigantică încleștare în care se confruntau cu o ură paroxistică fanatisme ideologice, dar și fanatisme naționale și rasiale, înverșunarea atacanților, dar și disperarea celor în apărare – totul pe fundalul stihiilor dezlănțuite ale iernii rusești –, destinul mă distribuise în rolul mărunt al unui sublocotenent rezervist de artilerie din Armata Regală Română. Făceam parte dintr-o divizie (a 5-a) care, amplasată pe malul drept al Donului, avea de apărat un front de 25 de kilometri (excesiv pentru condițiile de atunci ale războiului).

Începutul bătăliei mă prinsese într-o pauză de odihnă în bateria mea de tragere. Aceasta își avea obuzierele camuflate pe firul unei văi în al cărei mal abrupt ne săpaserăm, pentru iernat, adăposturi încăpătoare și bine întărite.

Sosisem cu echipa mea în baterie abia de cu seară, la capătul a trei zile petrecute la observatorul nostru înaintat, după ce mă schimbase, ca de obicei, camaradul meu, sublocotenentul Furtună, rezervist și el. De altfel amândoi eram în mod alternativ oaspeți în baterie. Misiunea noastră adevărată, pe care ne-o îndeplineam pe rând, era la observatorul înaintat al divizionului, la faimosul *Şpiţ*.

Din malul drept al Donului, aflat în mâinile noastre, pornea spre fluviu, tăind lunca ocupată de

inamic, o coamă de deal ca un promontoriu, destul de înaltă, dar foarte îngustă pe creastă și foarte abruptă pe poale și în față. În vârful crestei era amplasat buncărul fortificat al observatorului, iar în spatele lui, în adăposturi bine întărite, un pluton de infanterie cu mitraliere și aruncătoare de mine. Din acest observator, pe care-l moștenisem împreună cu numele *Spitz* (vârf) de la unitatea germană înlocuită de noi, se vedea, ca într-o panoramă, întregul dispozitiv inamic în fund, printre sălciile roșcate și stuful spelb, se bănuia unda sinilie a Donului. E de înțeles cât de jenant era pentru inamic acest observator înfipt ca un cui în coasta sa și ce n-ar fi dat ca să-l anihileze; iar pe de altă parte, cât de interesați eram noi să-l păstrăm, ca pe unicul loc de unde vedeam totul ca în palmă. De aceea, pe tot frontul, unde în general era acalmie, singurul punct permanent fierbinte era *Șpițul*. Atacuri și contraatacuri făceau ca fiecare metru cucerit, pierdut și recucerit să coste zeci de vieți, astfel că cei 50 de metri care despărțeau cele două linii inamice erau acoperiți de morții noștri și de ai lor, decent acoperiți de albul lințoliu al chiciurii și al brumei.

Nici atacurile artileriei lor de pe flancurile colinei nu aveau eficiență, dată fiind îngustimea coamei (10 metri) unde eram amplasați și asupra căreia trăgeau. Loviturile lor erau când prea scurte și cădeau pe povârnișul din fața lor, când prea lungi și treceau creasta peste capul nostru, ca să cadă în tranșeele lor. Cât privește bombardamentele de aviație, rezultatele erau și mai dezastruoase, majoritatea bombelor căzând pe povârnișuri, în capul lor, și niciodată pe cei 10 metri de creastă unde noi eram excelent adăpostiți. Dar rușii nu se lăsau; atacau necontenit, zi și noapte, necruțând nici muniție, nici vieți; însă *Șpițul* nu ceda.

Totuși, a sta trei zile și trei nopți sub un foc aproape neîntrerupt de mitraliere, branduri,

artilerie și, nu arar, de aviație nu era lucru de joacă. Nu se putea dormi decât iepurește, un ceas, două, iar asta numai ziua, când focul se mai ostoia. Dar noaptea trebuia să fim cu ochii în patru, căci oricând o incursiune de sub râpă, târâș, pe burtă, ne putea strecura discret o grenadă pe coșul adăpostului. Așa că, după trei zile și trei nopți de încleștare, când la lăsarea întunericului, cu infinite precauții mă schimbam cu partenerul meu în acest cadril al morții și mă îndreptam cu oamenii mei spre adăposturile bateriei de tragere, ne făceam cruce și-I mulțumeam lui Dumnezeu că ne-a mai scăpat cu viață încă o dată.

Iar acolo ne aștepta Sandu Sâmbotin, sublocotenent activ, prietenul și camaradul meu de grele încercări din campania anului trecut de la Odessa. Ne aștepta cu oale cu apă fiartă pe plită, pentru îmbăiat și despăducheat, apoi cu o mâncare caldă, cu un strop de vin, o cafea aromată și o țigară fină. (Dumnezeu știe de unde și le va fi procurat.) Iar în cele trei zile cât rămâneam în baterie nu aveam voie să facem nici o treabă, ci doar să dormim, să citim ori să ne facem corespondența, pentru a ne decrispa de tensiunea iadului din care veniserăm și în care urma să ne întoarcem.

În seara aceea însă, prietenul meu Sâmbotin nu era în apele lui. Şedea pe marginea patului și, în timp ce-și ungea încălțămintea, o pereche de bilgheri noi, englezești, de toată frumusețea, îmi servea noutățile ultimelor zile. Toate erau proaste și duceau logic la concluzia unui iminent și, mai ales, total atac al rușilor. Cum îi va putea face față armata noastră, atât de rarefiat întinsă pe imensitatea frontului inamic, cu atât de largi spații între unități, prin care puteau pătrunde cu ușurință blindatele lor, ca să ne cadă în spate? Cum am fi putut închide noi aceste potențiale breșe, așa lipsiți de blindate cum ne găseam și cu muniția pe sponci? Iată atâtea întrebări ale căror răspunsuri

duceau la inevitabila și necruțătoarea concluzie că s-ar putea să ne aștepte o cumplită catastrofă militară din care Dumnezeu știe cine și cum va scăpa.

„Eu unul am niște presimțiri negre, își încheie Sandu expozeul, contemplându-și bilgherii pedant lustruiți. Acum sau altă dată… nu cred că voi scăpa până la urmă cu viață din acest infernal malaxor de vieți omenești… Asta e!… Ce să ne mai văităm?… Dar s-a făcut târziu… Hai să ne culcăm!“ și suflă în felinar.

„Cred că ești din cale-afară de pesimist, adăugai eu intrând sub pături. Nu poate fi dracu’ chiar atât de negru. Apoi ai uitat să-i iei în calcul pe aliații noștri, nemții, cu blindatele lor și, mai ales, cu aviația lor!“

„Să dea Dumnezeu să fie cum zici tu, nu cum cred eu! îmi răspunse și-și trase pătura peste cap. Noapte bună!“

Dar numai bună nu putea fi noaptea aceea, frământată de insomnii și gânduri negre.

În zori ne trezirăm cu puternice și neîntrerupte bubuituri dinspre front. Era o dimineață cețoasă (19 noiembrie), de nu se vedea mai departe de vreo sută de metri. Sâmbotin puse mâna pe telefon și sună Ştipțul. Mort… Linia fusese probabil distrusă de bombardament. Ce s-o fi întâmplat cu Furtună? Eram gata să trimitem pe fir echipa de telefoniști ca să repare ruptura, când sună telefonul. Era chiar colonelul nostru, poreclit „Bircă“. În felul lui era un om foarte cumsecade, care se purta cu noi ca un părinte. Sfătos, pe un ton lejer, ca de șuetă (ca să nu ne alarmeze, probabil), ne spuse în termeni criptici că frontul a fost spart la joncțiunea dintre divizia noastră (a 5-a) și a 9-a, că a căzut Ştipțul, că o coloană de blindate ce se îndrepta spre noi a fost deocamdată oprită de infanterie și că trebuie să ne păstrăm calmul, să punem obuzierele în baterie pentru o confruntare directă cu tancurile, iar până la noi ordine, să avem *les chevaux en arrière*,

adică, în termeni neînțeleși de inamic, să ne aducem pe aproape atelajele cu cai, ca să putem în orice moment s-o luăm la sănătoasa. Pardon! Să ne repliem „pe poziții dinainte stabilite“. Vestea ne-a înmărmurit. Parcă un văl negru mi s-ar fi lăsat pe ochi. Căzuse Şpițul. Așadar, de ce ne fusese teamă nu scăpasem. Îmi amintii că în dimineața zilei de dinainte, pe un minunat soare de toamnă, tot filând prin lunetă păpurișul auriu prin care se străvedea albastrul Donului, în obiectivul meu a căzut, ca din întâmplare, o siluetă masivă, cineva îmbrăcat în haine de piele, cu o mână dând la o parte trestiile, iar cu cealaltă arătând însoțitorilor cu o mișcare energică direcția de urmat. Aceasta era chiar pe firul văii care trecea pe lângă observatorul meu. Apoi au dispărut cu toții, fără a-mi fi lăsat răgazul de a le onora prezența cu o salvă de obuze. Desigur, așa cum am și raportat mai sus, respectivul trebuie să fi fost un ștab mare, care indica alor săi direcția probabilului atac, exact pe firul văii Țăriței, zonă neapărată între cele două divizii, veriga noastră slabă.

Dar cu Furtună și cu oamenii lui ce s-o fi întâmplat? Vor fi putut ei să se retragă la timp, sau vor fi fost căsăpiți? Şi mă înfiorai la gândul că aș fi putut fi eu acolo în locul lui. Dar ocazia nu era pierdută. Nu ne spusese colonelul să ne pregătim pentru o înfruntare directă cu blindatele inamicului? „Proiectil contra blindaj“, eterna confruntare din istoria războiului, ajunsese acum la noi la momentul adevărului. Care pe care?

Sâmbotin ordonă să se pună obuzierele în poziție de tragere.

Cu mâna pe cordițe, fiecare la postul lui, așteptam într-o încordare tăcută. Nici o vorbă. Nici o mișcare. Parcă eram o armată împietrită de puterea unei vrăji malefice pe albia unui timp suspendat.

Deodată, din ceață păru a se coagula niște mogâldețe. Mâinile se încleștară pe cordița de

tragere, privirile se îndreptară spre comandant în așteptarea ordinului. Dar, când formele începură a se mai desluși, ne-am dat seama că era schimbul nostru de la *Şpiț*, cu Furtună în cap. Era livid la față și epuizat. După ce trase dintr-un bidonaș câteva înghițituri fierbinți de ceai, își mai veni în fire și începu să ne povestească toată drama, moment cu moment: bombardamentele din zori ale artileriei lor, intense, neîntrerupte și înnebunitoare, apoi atacul masiv al blindatelor chiar pe valea Țăriței, pe care el doar le-a auzit, dar n-a putut să le și vadă din cauza ceții, și, tot din această cauză, neapariția aviației germane pe care contasem atât de mult. Însă tot această ceață le-a fost miraculos de salvatoare, permițându-le să părăsească *Şpițul*, împreună cu plutonul de infanterie care îl apăra, înainte ca *pehota* (infanteria) sovietică ce venea în camioane după tancuri, urlând și zbierând ca toți dracii, să-i atace pe la spate, într-o confruntare care nu le-ar fi lăsat nici o șansă. Ocrotiți de ceață, au pornit spre baterie, ținând în mână firul telefonic pe care însă l-au părăsit când era să dea peste ei un camion cu ruși beți care, în confuzia nebulozității, nici nu i-au băgat în seamă. Coloanele principale de blindate păreau, după zgomot, să se fi îndreptat spre flancurile diviziilor noastre, spre a-și finaliza încercuirea – spunea Furtună –, iar spre noi ar fi urmat să vină formațiuni subțiri rămase să curețe terenul. Deci, așa cum ne confirma și huruitul de șenile care se simțea apropiindu-se prin ceață, întâlnirea cu destinul era iminentă. Şi iarăși se lăsă tăcerea aceea împietrită peste noi și toți ochii se ațintiră spre locul de unde avea să apară vrăjmașul, anume pe firul văioagei noastre care se topea într-un lan nesecerat de secară, înaltă și deasă.

În sfârșit, din pâclă se întrupă silueta mătăhăloasă a unui car T34. Acesta înainta încet și prudent prin lan spre noi, fără să ne fi văzut, mai exact către obuzierul nr. 1, la luneta căruia mă

găseam eu, ca ochitor. Îl prinsei între firele obiectivului.

„Tragi numai la comanda mea!“ îi spun trăgătorului, căruia îi tremura cordița în mână. Așteptam să ajungă în dreptul unei răchite ca să-l lovesc cu maximum de precizie.

„Foc!“ strigai și, în aceeași clipă cu lovitura mea, care îl izbi în plin, acoperindu-l cu fumul albicios al exploziei, auzii în spatele meu o groaznică detunătură și un strigăt de durere. Tancul ne descoperise, oricât de bine camuflați eram. Trăsese și el, dar neprecis. Însă o schijă îl lovise în piept pe unul din servanții mei. Dar carul? Carul ce pățise? Absolut nimic. Lovitura mea îl izbise în plin, îl zdruncinase, dar nu-l străpunsese. Însă nici bine nu-i căzuse echipajului, închis în cabina de oțel, această detunătură care le va fi zdruncinat soldaților creierii și le va fi spart timpanele. Tancul, deși intact, în loc să înainteze spre noi și să ne strivească, a preferat să facă stânga împrejur și, lovit încontinuu în plin, dar ineficace, de salva întregii baterii, să dispară în fumul exploziilor, topindu-se în ceață. Pariul „proiectil contra blindaj“ era de data aceasta pierdut pentru noi.

Mă repezii la servantul rănit care se ridicase pe marginea adăpostului, văitându-se cu glas stins. Îi desfăcui mantaua. Schija nu-i străpunsese pieptul, căci vorbea și respira normal. Îl pansarăm și-l expediarăm la punctul sanitar.

Apoi Sâmbotin ne chemă pe amândoi ofițerii în buncăr. El socotea ca iminent un atac de tancuri. Aprecia ca ineficientă replica noastră cu obuzierele. Se văzuse clar. Lovisem în plin tancul, dar nu-l putusem perfora. Alți tanchiști cu mai mult sânge rece ar fi putut, cu tot focul nostru, să ne strivească sub șenile. Ce era de făcut în această situație?

Singura soluție era să atacăm cu echipele noastre de vânători de care, constituite deja și antrenate să arunce sub șenile pachete cu grenade.

Erau create trei echipe. Fiecare din noi își avea echipa lui. Ținând seama de ceață și de lanul înalt de secară prin care tancurile trebuiau să evolueze și ajutați și de puțin noroc, era cu putință să ne apropiem nevăzuți de car și cu grenadele noastre să-i distrugem șenilele. Apoi un bidon cu benzină aprinsă sub motor l-ar fi scos definitiv din luptă. Era o soluție disperată, plină de riscuri, mai ales la un atac simultan de mai multe tancuri, care s-ar fi putut apăra reciproc. Dar altă soluție nu era.

Căzurăm de acord, iar ca totul să se desfășoare automat, fără ezitări (cine să atace la apariția primului car?), Sâmbotin puse pe masă un pachet cu cărți de joc și ne invită să tragem fiecare câte o carte. Furtună trase un valet, eu un decar, iar Sâmbotin, dama de pică. Zâmbi, puțin îngândurat, căci dama de pică era logodnica lui. Deci el era primul, Furtună, al doilea, iar eu, ultimul. Fiecare ne-am chemat oamenii și le-am spus ce aveau de făcut și care erau riscurile. Apoi, cu sacii plini de grenade, ne întinserăm la pământ în așteptare. Nu trecu mult și, anunțat de o puternică huruitură, ca un sforăit de zmeu, se desluși din ceață un T34.

„Al meu e“, rosti hotărât Sâmbotin și făcu semn oamenilor lui să-l urmeze. Curând dispărură în lanul de secară și în ceața prin care carul înainta prudent, scuipând din mitralieră la întâmplare o ploaie de gloanțe, fără să se întâmple ceva care să-l oprească. Deodată, pe turela lui apăru o siluetă: Sâmbotin. Ținându-se cu o mână de țeava tunului, cu cealaltă scotea din sac pachet după pachet cu grenade pe care le arunca la șenilă. Se auzeau exploziile, dar carul, imperturbabil, își urma calea lui spre noi. Sâmbotin își scoase de pe gât sacul cu grenade și-l aruncă cu totul la șenilă. O explozie și mai puternică, dar… nimic. Tancul mergea înainte și părea că nimic nu-l poate împiedica să vină peste noi și să ne facă terci, oameni și tunuri. Atunci, Sâmbotin strigă la oamenii lui, cerând ceva. Îndată unul din ei se apropie încovoiat prin

lanul de secară și-i întinse un baros uriaș, ciocanul obuzierului. Sâmbotin îl înșfăcă și din câteva lovituri zdrobi țeava mitralierei, apoi trecu la țeava tunului, dar fără nici un efect. Atunci începu cu furie, cu disperare, să lovească în turelă și în coama tancului care, ca un cal sălbatic, făcea rapid răsuciri și în dreapta, și în stânga, doar-doar l-o arunca din spinarea lui.

Sunt imagini care în anumite situații depășesc semnificația lor curentă și capătă un sens mai vast, mai adânc, devenind simboluri, embleme. Povestesc aceste evenimente după mai bine de o jumătate de veac de când s-au petrecut. Dar imaginea aceea mi-e și astăzi vie: un fundal de ceață și pe el detașându-se un monstru oribil de oțel. Pe coama lui, un om cu părul vâlvoi și cu un baros uriaș în mâini lovește în el cu disperare, cu furie, cu frenezie, cu demență, fără oprire.

Este simbolul încleștării noastre cu „golemul“ sovietic. El atacându-ne cu tehnica cea mai avansată, iar noi apărându-ne cu ce ne venea la îndemână, compensând lipsa noastră de tehnică prin imaginația și curajul până la demență pe care ți le dă disperarea. Dar, mai ales, din nefericire, prin sânge.

Ei bine, cu toată zdrobitoarea lui superioritate, tancul ai cărui echipieri trebuie să fi fost înnebuniți de loviturile barosului, amplificate până la paroxism în cușca lor de oțel, ca într-o cutie de rezonanță, după repetate și zadarnice smuciri în dreapta și în stânga, ca să-și arunce călărețul din spinare, puse capăt acestui insolit „rodeo“ și făcu cale întoarsă către liniile lor, dispărând în ceață, însoțit de loviturile demențiale ale călărețului care nu înțelegea să renunțe la competiție.

Uluiți, ne întrebarăm din ochi ce o să se întâmple cu Sâmbotin. Am stat așa, îngrijorați, până ce huruiturile șenilelor și loviturile barosului s-au estompat definitiv. Apoi, o așteptare înfrigurată care părea de nesfârșit, când, deodată,

iată-l, întrupându-se din ceață și venind cu părul vâlvoi, cu barosul în mână, livid și fără suflare. Din frânturi de vorbe am dedus că a mers pe car, ciocănindu-l fără oprire, până ce în fața lui au apărut și alte care. Atunci a sărit în secară, topindu-se în ceață.* Altceva n-am mai putut afla de la el, căci tocmai în acea clipă intră în baterie Grupul de Comandă al Divizionului, în frunte cu colonelul nostru, Bircă, și cu tot statul lui major, în care mai figura însuși căpitanul nostru, comandantul bateriei, oaspete rar, care niciodată nu da pe la noi, la bateria de tragere, cantonat fiind mult în spatele nostru, într-un observator întărit ca un buncăr, de unde nu era văzut, dar nici nu vedea nimic, așa că noi îi spuneam, în glumă, firește, că a încheiat pace separată cu rușii.

Fiindcă Sâmbotin încă nu-și căpătase respirația normală, a trebuit să dau eu raportul și să povestesc tot ce ni se întâmplase, inclusiv episodul cu „straniul rodeo“. Colonelul asculta absent. Vizibil, era foarte îngrijorat, dar se străduia să pară flegmatic. Ne repetă că, într-adevăr, blindatele sovietice au spart flancurile corpului nostru de armată, dar ne asigură că nu e cazul să ne facem nici o grijă, căci spre noi se îndreaptă brigada de blindate a generalului Gherghel, care le va opri înaintarea. Noi însă vom părăsi imediat actualul amplasament, ca să ne instalăm pe niște „poziții de dinainte stabilite“, spre Donețk, pentru a realiza acolo *o oprire fără gând de retragere*.

Mai spuse apoi căpitanului nostru că trebuie să i-l ia pe Sâmbotin, spre a-i asigura legătura cu divizia, și pe Furtună, ca să-i facă legătura cu 9 Dorobanți, sau cu „ce a mai rămas din el“. În locul lui Sâmbotin, comanda bateriei de tragere o va exercita Mărculescu, adică eu.

Căpitanul, fără nici o obiecție, aprobă aceste pierderi de subalterni, cum nu se poate mai păguboase în condițiile dramatice în care ne aflam. Iar Sâmbotin, înainte de-a merge să se echipeze de

drum, cu presimțirea pe care o împărtășeam și eu, că ne vedem pentru ultima oară, mă îmbrățișă cu ochii plini de lacrimi. În clipa aceea destinul ne aruncase sorți diferiți și nu aveam să ne mai vedem niciodată.

De izbelişte, în bătaia stihiilor iernii ruseşti

Veniră atelajele, le înhămarăm la obuziere și la chesoane și părăsirăm în mare grabă poziția. Un sentiment ciudat ne stăpânea. Ne părea rău de aceste adăposturi săpate și întărite cu atâta trudă, din care, scoși acum în plină iarnă și lăsați de izbelişte în bătaia stihiilor, ne simțeam ca niște melci smulși din cochilii.

Începuse să fulguiască. Căpitanul cu care călăream alături, scară la scară, era tăcut și deprimat. De felul lui era un om foarte cumsecade, dar nu avea nici una din însușirile unui militar de carieră. În schimb, era un birocrat tipic. Venea acum pentru prima oară pe front. Până acum ocupase numai posturi administrative, comode și călduțe, și, dacă acceptase varianta frontului, era desigur ca să nu-l prindă sfârșitul războiului fără a fi luat parte la el, ceea ce l-ar fi dezavantajat la „decorare“ (care aducea anumite avantaje) și la „avansare“.

Din păcate, ca el gândise o bună parte din „ofițerimea de birou“, care, în felul acesta, ocupase în „ordinea de bătaie“ a Armatei Donului posturi-cheie ce presupuneau pricepere, inițiativă, curaj. Această carență a lor în astfel de însușiri avea să se evidențieze de o manieră dezastruoasă în bătălia ce ne sta în față.

În ce-l privește pe subiectul nostru, el, săracul, om de treabă, nu avea nici una din calitățile marțiale mai sus-menționate și până în prezent, ascuns ca un bursuc în vizuina lui de la așa-zisul observator unde nu avea nimic de făcut, se ilustrase printr-o discretă absență de la toate deciziile bateriei. În fond, până acum, comanda

bateriei o asigurase Sâmbotin, iar el, căpitanul, acceptase să-i fie luat, fără să fi schițat nici cel mai mic gest de opunere. Acum, când îl cedase și pe Furtună, presimțisem – și nu m-am înșelat – că toată răspunderea acestei comenzi avea să cadă pe capul meu, și asta tocmai când se îngroșase gluma.

Curând fulguiala se prefăcu într-o ninsoare deasă. Pe șleaul pe care mergeam la trap mărșăluiau și pâlcuri mai mici de infanteriști care își căutau unitățile și pe care le depășeam. Când, deodată, precedat de claxoane și de lumini de far care tăiau ecranul de ninsori, apăru un masiv camion german, încărcat până la refuz cu trupa, care opri în dreptul nostru. Şoferul, un Feldwebel roșcat, coborî geamul de la portieră, ne salută și ne rugă să ne apropiem. În dreapta șoferului deslușirăm fețele a doi ofițeri nemți, dintre care a unuia îmi era cunoscută din garnizoană. Era un ofițer de administrație ce se cunoștea bine cu căpitanul meu, cu care va fi rezolvat multe probleme de serviciu.

Căpitanul, bucuros de întâlnire, îl asigură pe colegul său de hârțogărie că e pe drumul cel bun, spre Doneț – căci acesta fusese motivul opririi mașinii: verificarea direcției în care mergeau –, apoi îl rugă să-l ia și pe el în camion, mai ales că-i era bine cunoscut traseul și le putea fi de folos.

Din câtă germană mai știam, dar mai ales din îngrijorarea de pe fețele nemților, am înțeles că treaba nu e deloc bună. Vârfurile blindatelor inamice de pe flancuri – după spusele lor – ar fi fost foarte avansate, ceea ce-i făcea să zorească din răsputeri să apuce să treacă podul de peste Doneț înainte ca sovieticii să-l ocupe. Ofițerul neamț coborî din mașină și ordonă ostașilor lui să-i facă loc și căpitanului nostru. Acesta descălecă, întinse frâul soldatului „ține-cal“, iar mie, harta cu traseul, ceea ce simboliza transferul comenzii bateriei asupra mea.

„Mă duc cu ei înainte, știi, să stabilesc amplasamentul bateriei… ăla cu *oprire fără retragere*“, îngăimă el, ca explicație sau ca scuză, în timp ce se cățăra cu greutate în camion. Ostașii noștri se priviră încremeniți. Nu le venea să creadă că „șefu’“ îi abandonează cu atâta seninătate. Apoi toate privirile se îndreptară spre mine. Cu un nor de fum negru și cu câteva icneli, mașina greoaie o luă din loc. În spatele meu se auziră murmurele soldaților: „Ăștia tocmai în țară se mai opresc.“

„Asta ce-o mai fi? reflectă ca pentru sine Crețu, caporal T.R. *Oprire fără gând de retragere* sau *retragere fără gând de oprire*?“

Privii spre mândrul armăsar al căpitanului, rămas acum fără stăpân. L-am chemat pe sergentul T.R. Popescu Radu, care îngheța pe un camion. Era profesor de franceză și-mi fusese coleg de facultate. I-am încredințat calul și i-am mai dat vreo trei, patru călăreți din grupul de comandă cu care să ne facă ariergarda.

„Rămâi cu ei în spatele nostru la circa un kilometru, să ne dai de veste când se vor ivi blindatele lor, ca să avem timp să ne punem obuzierele în poziție de tragere!“

Ne-am continuat apoi drumul la trap până s-a înserat de-a binelea. Din față venea spre noi o coloană de chesoane și căruțe. Era trenul nostru regimentar. Plutonierul-major care conducea coloana, bucuros că a dat de noi, îmi raportă că, în situația creată, comanda regimentului desființase depozitele de muniții și alimente și ordonase ca acestea să fie repartizate pe baterii, iar alimentele, date oamenilor. Îmi mai spuse că mai acum un ceas îl întâlnise pe Furtună al nostru rătăcind cu oamenii lui în stepă, în căutarea comenzii lui 9 Dorobanți, ceea ce pentru el însemna a căuta acul în carul cu fân. Apoi, după ce-mi lăsă chesoanele și căruțele ce ne reveneau, plecă cu toată coloana să-și caute în noapte și în stepă celelalte baterii.

Hotărâi să ne oprim – se lăsase o noapte opacă și groasă – și, la lumina felinarelor, să împart pe oameni tot ce se putea împărți ca hrană rece. Îmi chemai ordonanța, pe mititelul Caradan, care era mai vârstnic decât mine și avea și un spirit mai practic, și-i spusei să-mi ia rația și s-o pună la căruța noastră de bagaje.

„Domnule locotenent, îmi răspunse el îngândurat, sunt vremuri nesigure. Oricând putem fi rupți unul de altul. Luați-vă rația pe cal, la coburi; și luați și ranița asta. V-am pus în ea puloverul, cămăși, izmene, ciorapi. V-o leg în spate, pe șa. Dacă o fi să ne rupem unul de altul, să aveți măcar strictul necesar.“

Deși demersul lui mi se păru de rău augur, am recunoscut în el realismul și duioasa lui grijă pentru mine.

Apăru și „ariergarda“ lui Radu Popescu. Nu-l deranjase până acum nici un tanc sovietic.

„Curios, m-am gândit, de ce nu ne-or fi atacat până acum carele lor care acționează pe centrul sectorului diviziei noastre?“

Răspunsul îmi fu dat să-l aflu mai devreme decât mă așteptam. Lângă noi se oprise un pluton de infanteriști din 9 Dorobanți, conduși de locotenentul Cazacu. Acesta, cu câteva săptămâni în urmă, mă salvase dintr-o încercuire în care eram, cu toată echipa, țintuit de inamic, atacându-l cu oamenii lui și punându-l pe fugă. Ne îmbrățișarăm acum și schimbarăm vești.

„Optsprezece care au rămas incendiate în pozițiile noastre“, îmi spuse el.

„Cum? Cu ce?“ îl întrebai uluit

„Cu sticle de benzină băgate în snopi de secară, apoi aprinse și aruncate sub rezervorul de benzină al tancului.“ Şi îmi povesti cu amănuntul cum, dându-și seama că nu o pot scoate la capăt cu grenade aruncate la șenilă, au profitat din plin de ceața groasă și de înălțimea lanului de secară prin care erau nevoite să evolueze carele și care le

permitea să se apropie nevăzuți de ele, ca să arunce cu grenade în turele când erau deschise, să sară pe car și să le orbească, legându-le o foaie de cort la vizieră. Cea mai mică oprire îi era fatală carului, căci atunci năvăleau alți vânători de care cu snopi cu sticle incendiare pe care îi aruncau sub burta fiarei metalice. Firește, nici pierderile noastre n-au fost mici, mai ales când erau mai multe care alăturate, fiecare din ele căutând să mitralieze pe cei urcați pe carul vecin. Dar și ai noștri, cu o înverșunare pe care ți-o dă numai disperarea, se cățărau ca omizile pe tancuri și cu foi de cort le astupau vizetele, în timp ce alții le aruncau snopi aprinși sub burtă. Această coridă insolită, în ciuda risipei de vieți, a continuat în același ritm nebunesc până ce tanchiștii, speriați de atâtea pierderi, renunțară să mai atace pozițiile acestor nebuni, îndepărtându-se spre flancuri, unde nu întâlneau rezistență. De altfel ei erau siguri că și așa ai noștri vor părăsi poziția – care, oricum, nu le mai servea la nimic – atunci când își vor da seama că cercul se închide în spatele lor.

Şi chiar așa s-a și întâmplat. Nu mult după retragerea blindatelor sovietice, a sosit și ordinul de retragere. Un lucru însă rămânea uluitor: cele optsprezece care fumegând în liniile noastre, optsprezece care de cea mai avansată tehnică a timpului, scoase din luptă… și cu ce?… cu acest cocteil original: foi de cort, snopi de secară, benzină și… sânge.

Așa au luptat românii la Cotul Donului.

Se făcuse foarte târziu: trebuia să înnoptăm aici, să ne așezăm tabăra, să ne punem obuzierele în poziție de tragere, să numesc gărzile, să luăm masa, ultima masă caldă, să ne facem corturile și să ne culcăm.

Prima noapte în izbelișteа stihiilor iernii rusești.

Eram cu toții frânți de oboseală și de presiunea nervoasă a evenimentelor, precum și în cea mai deplină nesiguranță, încât, punându-mi capul pe

răniță, drept rugăciune atât am putut spune: „Doamne, fă Tu ce nu mai putem face noi. Că puterea Ta în slăbiciunea noastră se arată!“

Se crăpa de ziuă când m-am trezit. Ninsese potolit și bogat. Era atâta liniște și pace, iar zăpada, atât de imaculată, încât parcă am fi fost într-o localitate montană, undeva la schi. Oamenii erau toți la posturi lângă obuziere, în așteptarea ceaiului care fierbea într-o marmită pe roate. Obuzierele erau plasate pe firul unei văi, cu țevile îndreptate spre malul pe care șerpuia acel șleau pe care veniserăm noaptea. Pe acest mal, în dreapta și în stânga poziției noastre, plasasem cele două puști-mitralieră de care dispuneam. Pe celălalt mal, mă instalasem eu la lunetă și cu tot grupul de comandă, supervizând peisajul începețoșat din fața mea, în timp ce oamenii mei își beau ceaiul și se pregăteau de plecare. Când, deodată, din dreapta, apăru pe șleau în mare viteză un camion cu farurile aprinse, ca pentru ceață, lăsând în nasurile mitraliorilor mei un fum negru și gros cu un inconfundabil miros de benzină rusească. Asta îl făcu pe mitraliorul din dreapta să strige „camion inamic!“, iar pe cel din stânga, luat prin surprindere, să apese în ultimul moment pe trăgaci, trimițând în fumul și ceața în care se topise misteriosul vehicul o rafală inutilă. Trăgătorul se întoarse spre mine cu un gest de neputință și scuză.

Faptul în sine, oricât de episodic ar fi fost, ne dădu totuși de gândit.

Dacă mașinile inamicului au ajuns să se plimbe pe sub nasul nostru, ca pe bulevard, însemna că locul unde ne găseam era chiar în spatele frontului inamic, iar eu… eu eram cel care se plasase în afara regulilor jocului. Eu trebuia să fi plecat de mult de aici și… ce mai aștept de nu ridic de îndată tabăra?

Concert coral în stepă

Eram gata să dau ordinul de plecare, când deodată se petrecu un fenomen curios: un vânt ușor ridică pentru câteva secunde palele de ceață, oferind uimitelor noastre priviri fragmente de stepă într-o neverosimilă lumină aurie de soare autumnal. Apoi ceața acoperi din nou priveliștea. Şedeam așa, neclintiți și uimiți, așteptând noile dezvăluiri ale vântului, când, dintr-odată, ca din fundul stepei și dinspre stânga, auzirăm acordurile puternice și sălbatice ale unui marș, răsunând din sute ori mii de piepturi, venind spre noi cu o amploare ce creștea necontenit. Corul era tipic rusesc, cu tenori scapeți, cu bași profunzi, dar mai ales cu acele intervale de quartă și cu acele simpliste finaluri de octavă care se suprapuneau pe întinsul stepei rusești, parcă extinzând-o spre infinit. Deci inamicul nu mai înaintează în formații de atac, ci, în deplină siguranță, merge în coloană, fu presupunerea mea.

Câteva clipe mai târziu, ca pe o scenă de operă, vântul ridică ușor cortina de ceață și lăsă să se vadă în plin soare o trupă de infanterie, în coloană de marș, venind spre noi din stânga și cam în diagonală, cu „cântecu-nainte!“.

Asta era prea de tot: o unitate inamică să defileze prin fața gurilor noastre de foc, ca niște șoricei prin fața mustăților pisicii, pomana asta n-am auzit să i se fi prezentat vreodată unui artilerist. Cum mă găseam pe creastă, în spatele obuzierelor mele, care, plasate în vale, nu-și puteau vedea inamicul din fața lor, ca să tragă la vedere, le corectai din ochi distanța și deriva țevilor și cu glasul sugrumat comandai: „Foc!“ Porniră cele patru lovituri concomitent cu rafalele celor două mitraliere ale noastre, dar, pe când așteptam să văd exploziile obuzierelor la impactul cu solul, vântul, ca un regizor care nu vrea să dea o turnură macabră spectacolului, lăsă în ultimul moment să cadă o cortină de ceață peste imprudenta coloană. Se auziră imediat cele patru explozii. Cântecul

încetă. Continuai să trag cu disperare; mării distanța și trăsei din nou, fără ca ceața să se fi ridicat, ca să văd și eu ce ispravă am făcut. Dacă am lovit sau nu coloana n-am aflat niciodată. Sigur este că am risipit-o. Pe loc, trebuia s-o luăm și noi la sănătoasa, până ce inamicul nu se regrupa să ne dea riposta.

Dar nu apucai să dau bine comanda de plecare, când din ceață, strigând în disperare „Nu trageți! Suntem noi“, se înfiripară siluetele grupului Furtună.

Întoarcerea fiului rătăcitor fu primită cu ovații. Îmi îmbrățișai vechiul partener din „cadrilul morții“ de la *Şpiţ*, care, epuizat, atât putu să-mi spună, că s-au rătăcit ieri și că as'noapte, căutând un comandament fantomă, numai norocul de-a ne fi auzit și recunoscut loviturile i-a pus pe calea cea bună. Auzise și el corul rusesc, dar, după primele explozii, și urlete, vaiete și înjurături din ce în ce mai înăbușite de ceață, până ce s-au stins cu totul.

Îl urcai într-o căruță să se odihnească și să mănânce, și apoi dădui ordin de plecare la galop. Dar nu apucai să fac nici un kilometru, că mă și prinse din urmă un grup de călăreți de la Comanda Regimentului, în frunte cu bunul meu prieten, sublocotenentul Mihai Răducanu, cu care trecusem prin multe încercări în campania din vara trecută de la Odessa.

„Bună, Răducule! Unde ți-e căpitanul?“

„S-a dus înainte, pe un camion de nemți, să-și recunoască noul amplasament, ăla cu… «oprire fără gând de retragere»“.

„Aiurea! «Noul vostru amplasament» e de aseară în mâinile inamicului, ca și podul de peste Donеț. Uite, asta e noua voastră direcție de marș – și-mi întinse o hârtie. Pa, Răducule! Am mai trecut noi prin de-alde-astea“, și, răsucindu-și calul, porni în galop cu călărеții lui în căutarea altor baterii. Ordinul însemna o totală răsucire de direcție, care îmi mirosi urât. Ca punct final era indicată

localitatea Kleţkaia. Această denumire avea să-mi revină obsesiv în memorie ori de câte ori mă duceam cu gândul la evenimentele care au precedat acea ruptură existențială din viața mea: căderea în prizonierat.

Se lăsase și noaptea. Mergeam la trap în capul coloanei și mă forțam să-mi adun gândurile ca să evaluez cât mai realist șansele noastre de scăpare. Simțeam că ordinul pe care îl aveam asupra mea era ultima legătură cu „superiorii“ și că de acum încolo nu voi mai avea de unde primi ordine, dar nici muniție sau alimente și că va trebui să ne descurcăm cu ce aveam asupra noastră, iar în momentele de cumpănă, deciziile care trebuiau luate pe loc și de care depindea soarta tuturor mie îmi revenea să le iau.

Pe măsură ce înaintam în noapte și în necunoscut, un ger tăios se lăsă peste stepă, iar ceața ce ne învăluise până atunci se făcu chiciură și ne acoperi căciulile, mantalele, obuzierele, caii, căruțele cu un giulgiu alb. Pe cerul sticlos, la lumina lunii, eram o armată de fantome albe ce se retrăgea parcă înfricoșată de ivirea zorilor. Treceam pe lângă pâlcuri de infanteriști care mărșăluiau tăcuți și întunecați cu casca peste boneta trasă pe ochi, cu gulerele ridicate și cu poalele mantalelor fâlfâind în vânt ca niște steaguri sfâșiate. Unii erau răniți, bandajați la cap, la mâini, la picioare și mergeau sprijiniți de camarazii lor. Pe cei răniți grav îi luarăm noi în căruțele noastre. Dar când văzui și un cheson răsturnat și, alături, servanți și cai morți acoperiți de fulguială, gândul mă întoarse cu ani înapoi, în casa copilăriei mele, unde pe un perete, într-o ramă aurie, un mic și vechi tablou de epocă reprezenta într-un decor aidoma cu cel din fața noastră – tun răsturnat, grenadieri răniți și morți – pe Napoleon călare, croindu-și drum spre țară printre resturile Marii Armate care, cu sacrificiul ei, îi deschidea

comandantului divinizat calea de salvare. Oare asta să fie și soarta noastră?

Dar, pe măsură ce mă adânceam în astfel de reflecții, ca un duh drăcesc îmi da târcoale gândul că noi toți cei care mărșăluiam aici și pe jos, și pe cai, și pe chesoane, și în căruțe, și chiar în camioane, noi toți, fără excepție, trăsesem la această loterie a destinului lozul păgubos pe care era scris „sacrificat“.

Dar atunci pentru „cine“ sau pentru „ce“ eram noi sacrificați? Căci de bună seamă această Armată a Donului era, din start, sacrificată. Asta o putea vedea și un copil. Trimiterea acestor unități la distanțe cu mult peste posibilitățile noastre logistice – de unde grava precaritate în aprovizionarea cu muniție, alimente și echipament –, înșirarea acestora pe un front colosal de întins față de posibilitatea lor de acoperire, apoi lipsa de armament antitanc, de unități blindate, ca să nu mai vorbim de aviație (și toate acestea în fața unui inamic suprasaturat de tancuri, oameni și muniție), ne condamnau de la început la o înfrângere dezastruoasă. Să nu-și fi dat seama de aceste lucruri un militar de calitatea Mareșalului? Nu cred. Atunci care a fost „scopul superior“ mai îndepărtat pentru care ne-a sacrificat ca pe niște pioni pe tabla de șah? Ca un făcut, parcă spre a mă adânci și mai rău în acest marasm de obidă și revoltă, sosi călare, alăturându-mi-se la scară, Furtună.

„Nu pot dormi. Mă frământă gândul: de ce m-o fi trimis Bircă pe mine, câine surd la vânat, după Comanda lui 9? Ce, el nu știa că în învălmășeala asta nu aveam cum să dau de ea?“

„De trei ori era să fim mitraliați, de două ori striviți sub șenile. Numai ceața, noaptea și bunul Dumnezeu ne-au salvat. De ce o fi făcut el asta?“ și după o pauză continuă:

„Să-ți răspund tot eu: ca să aibă acoperirea că și-a făcut datoria, ținând legătura cu infanteria (prin

mine) și cu divizia (prin Sâmbotin) și, cu aceste alibiuri, să ne lase mască și s-o întindă cât mai repede posibil. Pun prinsoare că acum e dincolo de Donеț, dacă nu chiar în drum spre țară cu direcția garnizoana Râmnicu Sărat. Asta da, mai zic și eu, cu adevărat *retragere fără gând de oprire*. Asta e situația, măi frate. Suntem *sacrificați.* Da, sacrificați. Ca să fie salvați cine? Profitorii, șmecherii, învârtiții, veniți pe front pentru decorații și avansări și care au umplut posturile de răspundere cu incapacitatea și lașitatea lor. N-ai avut o probă cu drăguțul nostru de căpitan? Mi-au spus oamenii că ne-a lăsat pe toți baltă, ca s-o întindă pe un camion nemțesc. Şi așa au făcut toți ceilalți ca el. De-aia am ajuns în situația asta disperată.“

Simții că mă îneacă obida. Vorbele lui îngânau propriile mele gânduri. Scuturai din cap, ca să-mi alung acești negri lilieci.

„Furtună, ai dreptate. Dar nu de indignare și de revoltă avem noi acum nevoie. Să încetăm de-a ne considera *sacrificați,* dacă nu vrem să devenim de-a binelea! Nu e totul pierdut. Trebuie să mai fie o șansă, o ieșire din cursa asta de șoareci. Dar, ca s-o găsim, ne trebuie calm, calm și luciditate.“

Disperata goană

De aci încolo, amintirile mele își pierd firul cronologic, dar nu și pregnanța imaginilor, pe care le păstrez până la amănunt. Dar nu le pot realiza succesiunea. E ca un șirag de mărgele, colorate și sclipitoare, căruia i s-a rupt firul. De fapt, toată această dramă s-a desfășurat în câteva zile (dimineața lui 19 noiembrie–seara lui 23), cinci zile de hărțuială cu tancurile sovietice cu care ne duelam în focuri de artilerie, cu popasuri scurte și somn iepuresc, cu devieri de traseu, în funcție de situațiile care apăreau, iar tot acest efort supraomenesc era susținut de speranța supremă de

a ajunge la Kleţkaia înainte de-a se închide cercul. Iată şi câteva imagini:

O regiune deosebit de deluroasă: râpe înalte şi drepte ca peretele, acoperite de o pădurice de mesteceni şi răchite pe al cărei frunziş agonizant se sleia sângele amurgului. Dincolo de crestele râpelor începea stepa din care se auzeau huruituri de tancuri ce veneau spre noi, care ne găseam la piciorul râpelor. Ca să străbatem intervalurile dintre ele, ne împărţiserăm pe eşaloane, spre a trece în galop prin spaţiile prea vulnerabile dintre acestea. Primul care ţâşni de sub râpă spre următorul adăpost fu obuzierul nr. 1, care ajunse cu bine. Dar când ţâşni şi nr. 2, unul din tancurile de sus trase în el, în ultima clipă, însă, prin mişcarea pe care o făcu ca să tragă, tancul îşi expuse spre noi flancul cu şenila şi rulmenţii din ea.

„E al tău!“ strigai către Furtună, care şi dădu pe loc celorlalte obuziere comenzile de punere în poziţie de tragere.

Straşnici profesionişti tunarii noştri! În timp ce tancul se încăpăţâna să tragă asupra atelajului lovit, chiar după intrarea acestuia sub adăpostul râpei, ai noştri, cu mişcări precise şi iuţi, desprinseră de atelaje obuzierele şi le îndreptară ţevile spre car. La comanda „Foc!“, două obuze izbiră tancul drept la şenilă şi-l înţepeniră, urmară alte două şi încă altele. Iar când oprirăm focul şi când fumul care acoperise tancul se mai subţie, văzurăm câteva siluete sărind din car pe turelă şi dispărând. Se topiseră şi celelalte blindate, iar carul nostru zăcea nemişcat. Fără discuţie că proiectilele noastre nu l-au perforat, dar i-au deteriorat angrenajul rulmenţilor la şenilă şi l-au imobilizat. Iar un car imobilizat este un car mort. De aceea l-au şi abandonat echipierii lui. De aci şi concluzia: dacă tancul îţi oferă flancul, să nu-l refuzi. Preţul acestei învăţături fu însă foarte ridicat: doi servanţi de la cheson răniţi, unul destul

de grav, doi cai loviți, unul murind sub ochii mei, iar celălalt, cu piciorul fracturat, trebuind să fie sacrificat. Şi acum îmi stăruie în amintire nechezatul lui lung și dureros, sfâșiind liniștea crângului însângerat de asfințit, precum și ecoul detunăturii care avea să-i curme suferința.

Altă imagine. Trecând în drumul nostru printr-o vâlcea troienită de o zăpadă groasă și viscolită, întâlnirăm un camion nemțesc înzăpezit și gol. Ne oprim și-i dăm un târcol. Ce s-o fi întâmplat cu el și cu trupa? Un caporal T.R. din Brașov, pe nume Weiss, priceput la șofat, se instalează la volan și după câteva încercări nereușite rostește verdictul: „Benzina kaput!“ Așadar, mașina fusese abandonată. Dar oamenii? Răspunsul îl avurăm câteva ore mai târziu, când pe drum ajunserăm din urmă o unitate germană înaintând cu greu. Iar în coada coloanei cine se lupta vitejește cu nămeții? Căpitanul nostru în persoană, care, când ne văzu, parcă ar fi apucat pe Dumnezeu de picior.

„Unde-i calul meu?“ fu prima lui reacție când dădu cu ochii de mine.

„L-am dat sergentului Popescu Radu, care cu alți călăreți supraveghează flancul drept, îi răspunsei. Dar mai bine duceți-vă la căruța dumneavoastră de bagaje, mâncați și odihniți-vă!“

Apoi mă adresai în germană locotenentului care comanda unitatea și pe care îl cunoșteam din garnizoană, invitându-l să se urce într-una din căruțele noastre, că, oricum, aveam aceeași țintă. Neamțul, deși dădea vizibile semne de epuizare, declină politicos invitația mea, spunându-mi că nu-și poate părăsi unitatea, mai ales în asemenea momente. Căpitanul păru că nu e atent la conversația noastră și, însoțit de reprosul tăcut al privirilor întregii baterii, plecă să-și caute căruța.

Apoi, a doua zi, la o scurtă haltă, îmi povesti, puțin jenat, nenorocosul lui periplu: după câteva ceasuri de la despărțirea de noi, camionul s-a abătut la dreapta de la ruta sa, mergând câteva zeci

de kilometri până la un colhoz părăsit, unde nemții își aveau un depozit secret de carburanți, pentru a se aproviziona cu benzină. Dar colhozul era ocupat de inamic, care-i primi cu foc, și numai printr-o manevră disperată și de ultim moment izbutiră să scape cu viață. Apoi apariții de tancuri îi siliră să-și schimbe continuu ruta și să-și cheltuiască în deplasări neprevăzute ultimul strop de benzină.

După această destăinuire, plecă să se culce în căruța lui, iar de atunci, prins în iureșul evenimentelor, am uitat de el și nu l-am mai văzut decât în… „lagăr".

*

Încă o imagine: o dimineață cețoasă, într-un loc unde poposiserăm în toiul nopții rupți de oboseală… Când am deschis mai bine ochii, ne-am dat seama că dormiserăm într-un câmp semănat cu cai morți, cai uriași, roșcați, cai Percheron, fala artileriei hipo germane, rasă pe care o admirasem în garnizoana noastră, atunci comparând-o – nu fără să mă rușinez – cu căluții noștri băștinași de la căruțele trenului regimentar, mârțoage mărunte, cu capul mare, ca al calului de stepă Tarpan, din care probabil se și trăgeau. Acum, această splendoare cabalină zăcea în stepă, răpusă de ger, de foame și de eforturi supranormale. Alături de ei, căluții noștri urâți și cu capul mare scurmau zăpada cu mica lor copită și pășteau mușchiul de sub ea. Ei, mulțumindu-se totdeauna cu puțin, rezistaseră la ger și la foame, la mari eforturi și supraviețuiseră. Giganții, bine hrăniți și țesălați, nu.

Mi-e greu să evit aici o analogie – în ce privește rezistența – între calul nostru românesc și ostașul țăran român. Afirm, fără teama de-a fi contestat, că față de aliații lui occidentali din această catastrofală campanie de iarnă, fie ei nemți, unguri ori italieni, deși în vădită inferioritate ca echipament și alimentație (își completau rația cu boabe de secară, adunate de pe câmp și fierte), le-

au fost totuși net superiori ca rezistență fizică, supraviețuind gerurilor, viscolelor, foamei, setei, eforturilor supraumane. Această rezistență a ostașului român este o realitate de care nu trebuie să se abuzeze. Ea nu trebuie să servească drept alibi pentru lipsurile în echipament, în alimentație sau tehnică de luptă, cum din păcate a fost prea deseori cazul în campaniile noastre din cele două războaie mondiale. Rezistența asta are și ea o limită, iar orice rabat s-ar face la aceste trei capitole se plătește cu sânge.

*

Goana noastră continuă nebună prin stepa blestemată, zi și noapte, cu halte scurte, cât să ne tragem sufletul, să dormim iepurește, să îmbucăm ceva și noi, și caii, iar apoi s-o întindem la trap sau la galop.

Mai rău era când, din dreapta, apăreau tancurile lor – din fericire, nu prea multe – venind spre noi. Atunci, potrivit unei înțelegeri, eu puneam obuzierele secției mele în poziție de tragere și deschideam focul, iar Furtună cu obuzierele lui se retrăgea în galop la un kilometru și jumătate în spatele meu și trăgea și el. Sub protecția focului său, mă retrăgeam apoi eu în spatele lui și deschideam focul. Şi așa mai departe. Ne continuam și aici, în confruntarea din stepă, acel „cadril al morții“ cu al lui *changez de main!* început la faimosul *Şpiț* de pe Don. Loviturile noastre cădeau câteodată în plin.

Nu le perforam – nici nu speram așa ceva –, dar zdruncinam creierii tanchiștilor și-i țineam la distanță. Nici ei nu se lăsau mai prejos, numai că, trăgând din mers, nu aveau precizie. Dar acest schimb de focuri ne consuma muniția, astfel că, după ce se golea un cheson sau o căruță, le desprindeam atelajele și le abandonam.

Începutul sfârșitului

Dar iată că, tot continuând această retragere în doi timpi, mi se întâmplă să ajung cu secția mea lângă o baterie de „grea“, care – culmea! – era cu țevile îndreptate în direcția spre care mă retrăgeam eu, astfel că obuzierele mele, puse în poziție de tragere, s-ar fi găsit spate în spate cu obuzierele acesteia.

„Ce faci, dom’le? Unde vrei să tragi? strigai scandalizat către comandantul vecin (sublocotenentul Voronca). Nu vezi că inamicul e în spatele dumitale?“

„Dar dumneata nu vezi că tancurile lor sunt și în fața mea? îmi replică acesta enervat. De azi-dimineață mă retrag, luptând cu ele.“

Dusei binoclul la ochi. Adevărat, blindatele lor erau și acolo. Mi se făcu negru înaintea ochilor. Eram încercuiți; prinși ca într-o cursă de șoareci. Acum înțelesei flegmatismul tanchiștilor care socotiseră inutil să se expună loviturilor noastre când știau că suntem intrați în turbinca lor care urma să-și strângă curând băierile. Sosi și Furtună în galop cu secția lui și se schimbă și el la față când văzu care era situația. Tancurile veneau acum spre noi din amândouă sensurile. Spate în spate cu bateria lui Voronca, trăgeam cu disperare, cu furie, îndârjiți pe soartă și hotărâți să ne vindem scump pielea. Ocheam direct pe gaura țevii și, cu toată mobilitatea țintelor, de cele mai multe ori loveam în plin. Obuzierele grele din spatele meu erau și mai eficiente, proiectilele lor zguduind și mai amarnic creierii tanchiștilor. Până la urmă, o ceață împăciuitoare întrerupse lupta, acoperind în mod egal pe toți beligeranții. Era și timpul, căci acum Ivan îmi raportă că s-a tras *ultimul obuz.*

Sosise dar momentul cel mai dureros pentru un tunar: despărțirea de tunurile lui, devenite inutile în lipsa muniției. Săvârșii cu durere ritualul prescris de tradiție și de regulamente: scoaterea închizătoarelor și spargerea aparatelor de ochire. Împlinirăm acest act sacrificial cu ochii plini de

lacrimi. Priveam aceste obuziere pe care până atunci le ocrotisem ca pe ochii din cap și le dădusem suflet din sufletul nostru și pe care acum le abandonam ca pe niște fiare stricate. Goi și neajutorați ne simțeam fără ele. Apoi, toți tunarii încălecară caii atelajelor devenite disponibile, îmi luai rămas-bun de la ocazionalul nostru camarad de luptă – care și el se pregătea de plecare – și mă angajai pe singura direcție care părea ferită de prezența carelor inamice, adică spre stânga traseului urmat până acum.

Nu știam unde duce drumul acesta care șerpuia pe firul unei vâlcele, dar era unicul posibil în situația dată. Ne angajarăm pe el în galop. Oricum, Kleț̦kaia nu putea fi decât în direcția lui.

La o răscruce de drumuri oprii ca să consult harta. Identificai vâlceaua și văzui că duce la Kleț̦kaia. Eram pe drumul cel bun. Încă o sforțare și eram salvați.

Dar, pe măsură ce înaintam la trap pe acest fund de vale, el se făcea din ce în ce mai larg, iar pe malurile lui ridicate, care se tot îndepărtau de noi, începură să curgă, ca niște pârâie, și pe dreapta, și pe stânga, șiruri de ostași și pe jos, și în căruțe sau pe cai. Pâraiele se făceau râuri, apoi fluvii și umplură tot cazanul văii cu o mare de oameni care se înghesuiau, se îmbrânceau, se înjurau, toți mânați spre aceeași țintă, ca spre un colac de salvare: *Kleț̦kaia*, singurul loc prin care se mai putea ieși din încercuire, pe podul de peste Don. Masa asta informă, dezordonată, călcându-se în picioare ca să ajungă cât mai repede la liman era rămășița jalnică a ceea ce fusese armata noastră. Strânsă ca într-o menghină de polipii acestui monstru colectiv, bateria noastră, sau ce mai rămăsese din ea, înainta cu greutate, pierzându-și coeziunea și dizolvându-se în restul gloatei. Așa s-a făcut că m-am rupt de o bună parte din oamenii noștri și de Furtună, pe care nu l-am reîntâlnit decât în lagăr.

În masa aceasta nu erau numai ostași, ci și civili. Convulsiile acestei mulțimi aduseră la un moment dat lângă noi un grup de civili, având în fruntea lor pe unul mai vârstnic, călare pe un măgar. Unul din TTR-riștii noștri, caporalul Crețu, de fel din Basarabia și știutor de limbă rusă, îl întrebă ce-i cu ei. Erau niște bieți oameni, puși de nemți sau de noi – de voie, ori de nevoie – ca primari în satele din spatele frontului. Cuvântul de *colaboraționist* suspendat deasupra capetelor lor îi făcuse să-și părăsească în grabă vetrele de groaza *eliberatorilor*, care aveau pregătit pentru fiecare un glonț în ceafă. Nu am văzut niciodată fețe mai încremenite de spaimă ca ale lor. Disperarea îi făcuse apatici și resemnați. Nu se mai luptau să-și păstreze locul ori să meargă înainte, și curând fură înghițiți de masă.

Aceleași fețe cu ștampila morții pe ele le avea și un pluton de SS-iști care, în rânduri strânse și în cea mai perfectă ordine, se strecură pe lângă noi.

Tineri și frumoși, blonzi și cu ochii albaștri, crescuți în sentimentul unei absolute superiorități de rasă, căreia i se cuvine totul, aveau pe fețele lor surpate ceva din tragismul îngerilor prăvăliți.

Pe măsură ce înaintam, valea se transforma într-un imens fund de cazan ai cărui pereți se tot îndepărtau în dreapta și în stânga, ca să se adune iar – hăt, departe – în fața noastră. Dar pe aceste creste nu mai coborau ca până acum pâraie de ostași, ci pe ele manevrau blindate sovietice, iar pe creasta din fața noastră, care închidea valea și pe unde ar fi trebuit să trecem fluviul, văzurăm, spre cumplita noastră dezamăgire, acolo – unde era ultima noastră speranță –, aceleași fatidice tancuri.

Cercul era deci perfect închis, iar soarta noastră definitiv pecetluită.

Un murmur de disperare străbătu ca un val, din cap până în spate, această mulțime care, ajunsă la limita puterilor ei unde sperase să atingă limanul

mântuirii, vedea acum cum i se închide și ultima poartă spre libertate.

Se lăsase noaptea. Mulțimea se opri rătutită. Apoi fiecare își căută un culcuș. Se făcură și focuri, în jurul cărora se strânseră oamenii istoviți și abătuți de zădărnicia atâtor zile de goană și hăituială. Câțiva ofițeri superiori încercară să organizeze o „formație puternică de atac“, care să ia cu asalt creasta ce ne despărțea de pod.

Se adresară ostașilor cu cuvinte înflăcărate să se încadreze în grupe de asalt în vederea unui atac decisiv și eliberator. Un murmur dezaprobator fu răspunsul. Se auziră și huiduieli.

Firul acela invizibil al *ordinului* care, trecând printr-o *masă* de oameni, îi învertebrează într-o *armată* dispăruse, iar armata se dizolvase într-o mulțime amorfă, dezarticulată și impermeabilă la orice comandă. Nimeni nu voia să mai moară, mai cu seamă într-o aventură fără absolut nici un sorț de izbândă. Pe crestele din fața noastră, noi fiind pe fundul cazanului, îngrămădiți unii într-alții, cu cai și cu căruțe ca la iarmaroc, inamicul aliniase car lângă car cu țevile tunurilor și ale mitralierelor îndreptate către noi. Aceasta era poziția pe care trebuia s-o cucerească ostașul român, cel cu „șapte vieți în pieptu-i de aramă“. (Nefericit inspirate, aceste versuri ale lui Alecsandri au servit de „alibi“ pentru toate frustrările în hrană, îmbrăcăminte, armament, muniție, săvârșite în cursul vremurilor de politicieni veroși asupra acestui ostaș, care, ca orice om, are și el o singură viață, ce nu trebuie să-i fie jertfită prostește.)

De altfel, acest apel funambulesc – care, dacă ar fi fost urmat, ar fi dus la un masacru general – era în fond o simplă „aflare în treabă“ a unora cu multe grade și răspunderi, care, dacă acționaseră timid și incoerent până atunci, voiau să lase în final, pentru cine știe ce posibilă anchetă ulterioară, impresia disponibilității lor de a-și face

datoria până la sacrificiu. (Iar dacă, vezi Doamne, n-au fost urmați de trupă, ce vină au avut ei?)

Ce era însă de făcut? Această întrebare ne-o puneam cu toții. Ea era și în privirile ostașilor mei. Dacă mai era posibilă o salvare, aceasta nu putea fi decât individuală sau pe grupe mici, care să se poată strecura printre formațiile inamice, mai cu seamă printre cele din spate, mai subțiri. Ajutați de întuneric și de ceață, la nevoie mergând târâș pe burtă… cu puțin noroc, poate reușim. Ei bine, acest puțin noroc ne-a lipsit. Cu lăsarea nopții s-a așezat un ger care a alungat ceața, iar pe cerul sticlă de senin a apărut o splendidă lună plină care, pe albul orbitor al zăpezii, crea o vizibilitate ca de zi. Toată noaptea, cu puținii oameni pe care mi-i alesesem (restul îl împărțisem pe mici grupuri; fiecare cu norocul lui), am tatonat spatele spre flancul drept, în căutarea unui loc mai nepăzit, a unei găuri cât de mici în *turbinca lui Ivan*, prin care să ne strecurăm. Pretutindeni eram simțiți și primiți cu foc, cu toate că mergeam de-a bușilea. La ultima încercare, când credeam că am reușit și ne și ridicaserăm în picioare, dintr-un adăpost nebănuit scoase capul și automatul un vlăjgan de rusnac. *Predaite rumînski!* strigă imperativ și, în același timp, din bordei, o voce românească cu accent basarabean: „Veniți, fraților! Aici e bine, rușii ne-au dat mahoarcă și votcă. Nu vă temeți!“

Situația era dramatică. Dacă nu ne predam, ne-ar fi secerat cu automatul. Dacă ne predam, eu, ca ofițer, aveam toate șansele să fiu împușcat în adăpost. Eram la vreo 50 de metri de el. Noi nu eram mai mult de 10 inși. Din fericire, mă aflam printre cei din spate.

„Duceți-vă! le-am ordonat. Eu mă întorc la ceilalți. Dumnezeu cu voi! Hai, executarea!“ Băieții aruncară armele și ridicară mâinile. Pornii și eu, dar cu pași mici. Văzând că rusul întoarce capul spre bordei și le spune ceva celor de jos, mă trântii la pământ, rostogolindu-mă în zăpadă, până

mă făcui una cu ea. Apoi, ajuns într-un punct unde ieșeam din unghiul de ochire al celor din adăpost, mă ridicai în patru labe, îndreptându-mă în grabă spre un pâlc de răchite, unde se găseau adăpostite resturi din bateria noastră, cai, căruțe, oameni.

Aceștia, istoviți și descurajați de câteva nereușite, se întorseseră, abandonându-se voii lui Dumnezeu. Sosi deprimat și sergentul Ivan cu un mic grup din care pierduse un om în încercarea nereușită de a forța trecerea.

Printre răchitele noastre se mai aciuaseră și alți răzleți, infanteriști, geniști, cavaleriști. Toți umblaseră ca noi toată noaptea, căutând zadarnic să se strecoare din cursa asta de șoareci.

Focurile mai pâlpâiau încă, iar noi, în jurul lor, tăcuți și istoviți, nu ne înduram să ne desprindem privirile din jocul flăcărilor care ne ajutau să ne adunăm gândurile și să ne privim în față destinul.

Era ultima noapte de libertate. Eram parcă la un priveghi la căpătâiul unui mort drag: viața noastră de până acum, tinerețea noastră. Iată ce privegheam noi în acea prea tristă noapte! Doborât de oboseală, adormii cu capul pe o șa de cal.

Dimineața, când mă frecai la ochi, mă izbi insolitul panoramei. Cu orice ar fi semănat, numai cu un câmp de luptă, nu. Dacă pe crestele care ne înconjurau n-am fi zărit siluetele tancurilor, atunci, privind acest fund de cazan în care un furnicar de ostași de toate armele forfotea cu gălăgie printre căruțe de tot felul, am fi crezut că ne aflăm într-un mare iarmaroc, la vreun praznic împărătesc.

Deodată, de pe creasta dinspre stânga noastră, apăru un ostaș sovietic călare pe un cal bălțat. Pătrunse în mulțime și, oprindu-se pe o ridicătură, duse o pâlnie la gură și strigă ceva pe rusește, arătând cu mâna în același timp o direcție spre creasta de unde venise. Acolo văzurăm formându-se două rânduri de soldați sovietici, lăsând între ele un spațiu ca o strungă, prin care noi urma să trecem încolonați și cu mâinile sus. Caii și căruțele

rămâneau pe loc, iar noi trebuia să luăm cu noi atât cât puteam duce.

Călărețul își întoarse calul și, când ajunse pe creastă la ai lui, pentru a da și mai multă credibilitate ultimatumului său, ordonă o salvă de patru lovituri de tun. Acestea, explodând în plină mulțime (eram aproape om lângă om), produseră un cumplit carnagiu. Urletele de durere ale sutelor de răniți – ca să nu mai vorbim de numărul morților – subliniară dimensiunile acestui asasinat, pe cât de laș și de crud, pe atât de inutil. Efectul acestor explozii a fost acela că mulțimea înspăimântată, în vaietele răniților, aruncându-și armele și cu brațele ridicate se năpusti spre culoarul dintre cele două rânduri de pistolari care rânjeau de reușita acestei glume, dar care acum, speriați de năvala acestei gloate cât pe-aci să-i răstoarne, reculară, traseră câteva focuri în aer și strigară: *Po cetîre!* („câte patru!“).

Îndată, caierul încâlcit al acelei mulțimi se toarse în firul unei coloane de marș, care, printre cele două șiruri de „furci caudine“, urcă în pas regulat spre vârful crestei unde aștepta s-o înghită invizibilul și imensul sac al lui Ivan Turbincă.

Eu, împreună cu ce mai rămăsese din baterie, mă aflam cam spre coada acestei mulțimi neîncolonate. Până la noi mai era vreme să ne facem pregătirile, și cele sufletești, și cele practice. Deodată, în apropierea pâlcului de răchite unde ne aflam, răsună un pocnet de pistol. Mă repezii, urmat de băieții mei, spre locul cu detunătura. Întins pe albul zăpezii, cu o floare roșie la tâmplă și cu un pistol încă fumegând în mână, un sublocotenent de cavalerie – un băiat minunat, pe care îl cunoscusem la balurile din garnizoană – rezolvase de o manieră proprie problema onoarei și a libertății.

Privind pistolul, îmi amintii că uitasem să-l arunc pe al meu odată cu celelalte arme – asta îmi mai lipsea acum: să mă prindă rușii cu un pistol

asupra mea – și dusei mâna la spate să-l scot din teacă. Dar în aceeași clipă îmi simții încheietura apucată cu vigoare de o mână din spate. Era a lui Ivan, care atribuise gestului meu intenții sinucigașe.

„Nu, Ivane! Nu te teme! Am vrut doar să-l arunc, să nu mă prindă ăștia cu el. Şi îl și zvârlii în zăpadă. Nu fac eu așa ceva, deși în situația asta e mai ușor să mori decât să trăiești. Dar, dacă accepți să trăiești, mai ai totuși o șansă: să apuci sfârșitul acestei urâte povești și să-i vezi pe ai tăi. Haideți, băieți, scoateți-mi tresele de ofițer, ca să-mi rămână pe umeri loc numai pentru cruce, pentru crucea aia mare pe care o s-o ducem cu toții, fiecare până unde l-or ține puterile!“

Şi, în timp ce Ivan și Crețu îmi scoteau fiecare de pe un umăr tresele și, de la gaica vestonului, panglica unei decorații, la toți trei ne sclipeau lacrimi în ochi. După această autodegradare, iarăși mi-a fost grea despărțirea de cal. Era un armăsar tânăr și frumos care, cuminte și ascultător, mă purtase mii de kilometri în șa. „Adio, camarade, și să-ți dea Dumnezeu parte de un stăpân mai norocos!“

Lângă căruțe, deshămați, căluții noștri țărănești cu cap mare scurmau cu copita lor mică zăpada astfel ca, impermeabili la drama din jur care-i privea pe oameni, să poată paște iarba înghețată sau mușchiul.

Mai erau pe acolo și vreo trei, patru saci de ovăz. Îi deșertasem în fața lor.

„Hai, căluții tatei, îi îndemnă părintește Ivan. Mâncați acum, că cine știe ce vă mai așteaptă și pe voi!“ Mai găsirăm în căruțe și câțiva saci cu alimente, conserve și pesmeți. Le împărțirăm frățește. Şi încă o despărțire dureroasă: aceea de *jurnalul* meu. Era un carnet cu scoarțe verzi, în care – cu toată oboseala zilei – îmi notasem, seară de seară, toate evenimentele și impresiile privind campania de la Cotul Donului. Îl stropii cu benzină

și îi dădui foc. După acest act funerar ne strecurarăm în marea mulțime.

Era și timpul. Din spate, fără grabă, se apropia de noi un cordon de pistolari care încheia coloana. În mijlocul lor se detașa net silueta uriașă a unui rusnac mai vârstnic, vârât într-o șubă până la pământ și cu o căciulă îmblănită cu clape negre date în lături ca niște aripi obosite de corb.

Ținea într-o mână o carabină, iar în cealaltă o lesă de care trăgea un câine pitic cu laţe roșcate și cu picioare strâmbe.

Momentul „zero“

Timpul trecea și mai era până să ajungem și noi la creastă, așa încât, apropiindu-mă de locul acela unde urma să ne depunem bunul cel mai de preț din viață, libertatea, avui răgazul, cu fiece pas făcut, să evaluez dimensiunea adâncului în care urma să mă prăbușesc și, ca într-o numărătoare inversă, chiar să apreciez: câte minute, câte secunde îmi mai rămâneau până la momentul „zero“, când o falie urma să se deschidă în mine și să-mi secționeze în două viața.

În sfârșit sosi și acel moment fatal când, în coloană de patru, în rând cu Ivan, Crețu și Radu Popescu, ajunsei în dreptul primelor două uniforme sure, sovietice, cu automatele în mână și trecui *pragul existențial*. Impactul a fost năucitor. Era ca și când din registrul unui film color aș fi trecut brusc într-unul alb-negru. Totul de la acest prag încolo purta un timbru sufletesc diferit. Era ca într-unul din basmele copilăriei, în care eroul, coborând într-un puț, ajunge în fundul acestuia ca să se trezească pe un alt tărâm, subpământean, cu un cer, un soare, un plai identice cu cele de sus, dar *altele*. Sentimentul acesta al *alterității*, ba chiar al fictivității lumii în care intrasem prin poarta prizonieratului, m-a urmărit, cu intensități diferite, aproape pe tot parcursul captivității și chiar și după foarte târzia, așa-zisa mea „repatriere“.

Dar să reluăm firul de unde l-am întrerupt! Cele două șiruri de pistolari printre care înainta coloana noastră erau alcătuite din copilandrii cu chipuri mongolice care rânjeau la noi, jubilau și strigau cu gura până la urechi: *Ghitler kaput, Antăniescu toje!* („Hitler kaput, Antonescu la fel!“)

În același timp, din coloana noastră, care era o amestecătură din toate armele, se ridicară câteva voci care voiau să pară voioase și care, lașe și slugarnice, ca să fie pe placul învingătorilor, repetau și ele aceleași urări de *kaput* și lui Hitler, și lui Antonescu. Dar strigătele lor de voioșie forțată, prin care voiau să simuleze fericirea de-a fi căzut prizonieri, precum și simpatia pentru cei care îi duceau între pistoale și baionete, sunau atât de fals și neconvingător, că se opriră singuri, rușinați și răgușiți.

După ce trecurăm de primele două rânduri strânse de arătări spânatice ca printr-o poartă în *tărâmul celălalt*, coloana noastră, luată în primire de alți *ceasovoi* mongoli care ne însoțeau la distanță, pe margini, mai mărșălui preț de un sfert de oră, până ajunse la un loc unde se oprise toată lumea și nu se știa de ce.

Prima percheziție

Cum așteptarea se prelungea și gerul ne făcea să ne mișcăm încontinuu în loc, coloana se dizolvă curând în aceeași mulțime agitată și fremătătoare din care se și alcătuise. Misterul acestei staționări ni se lămuri curând. Acolo, în față, se săvârșea primul act din ritualul prizonieratului: „percheziția“.

Eram prea în spate ca să-mi pot da seama în ce consta această operație. Dar, din zvonurile ce străbăteau prin masa de oameni până la mine, începui să realizez că nu era vorba de o căutare de arme sau muniție, cum ar fi fost firesc, ci de o minuțioasă scotocire, aproape până la piele, în căutare de obiecte prea puțin marțiale, dar foarte

prețioase, ca ceasuri, în primul rând, apoi inele, medalioane, cruciulițe, lănțișoare, tot ce era de aur; după care veneau obiectele de încălțăminte și de îmbrăcăminte de mai bună calitate, cizme de piele, în primul rând (sovieticii având bocanci de pânză gumată, atunci când nu erau încălțați cu pâslari), apoi cojoace, bundițe, mănuși îmblănite etc.…

Asta era „prada de război“ pe care acum, în mijlocul secolului al XX-lea, ei o practicau cu ritualul hoardelor mongolice din zorii istoriei. *Vae victis!*

Toată această pradă și-o împărțeau jefuitorii între ei, mai cu seamă ceasurile. De aci și minuțiozitatea cu care își făceau meseria. Care însă îngreuna formarea coloanei celor percheziționați, ce trebuia să mărșăluiască mai departe.

Şi, cum odată cu căderea serii se lăsase și gerul, bieții ostași, tropăind și lovindu-și brațele, ca să nu înghețe, se înghesuiau spre locul percheziției, mai ales că mulți n-aveau ce pierde, ca să pornească odată, oriunde, numai să nu stea în loc.

Zvonurile care soseau prin mulțime de la locul percheziției mă neliniștiseră profund. Numai din regimentul meu auzii de vreo câteva victime: sublocotenentul Cănuță Constantinescu, sub amenințarea pistoalelor, fusese silit să-și dea cizmele din piele de bizon pe niște bocanci de pânză gumată atât de strâmți, că nu-i putea încălța. La fel și locotenentul Gheorghe Ion, aghiotantul regimentului meu, și plutonierul-major Scoruș, cărora, în locul cizmelor smulse cu forța, li s-au aruncat niște obiele. Cei doi au murit înghețați în timpul marșului.

În ce mă privește, cum eram friguros din fire, avusesem grijă de-acasă să-mi căptușesc și mantaua și vestonul cu pielicele de miel, așa că aș fi fost foarte interesant ca subiect de percheziție. De inel, ceas, stilou nu mă îngrijoram – până la urmă le-am ascuns și pe ele –, dar să-mi ia cizmele însemna să-mi ia viața. De aceea, contrar tendinței

masei care se îmbulzea spre locul percheziției, eu și ai mei ne lăsam cât mai spre coadă, sperând – și nu m-am înșelat – că jefuitorilor, cu lăsarea nopții, le va mai slăbi râvna.

Între timp mă mai regăsii și cu alți ofițeri din regimentul meu, și ei cu epoleții curățați de tresele ofițerești. Ca și ei, nu mâncasem nimic toată ziua și nici nu-mi fusese foame; alte stări emoționale avuseseră prioritate. Acum, ireparabilul fiind împlinit și decrispându-mă într-un fel, începu să mi se facă foame. Tocmai împărțeam cu Crețu o cutie de conserve, când o gheară de maimuță mi-o înșfăcă dispărând cu ea. Era un humanoid din gardă, care, după ce o înfulecă din câteva hăpăituri, rânji satisfăcut și mă întrebă dacă mai am și alta. „Hai să ne băgăm mai la mijloc, să nu ne mai vadă maimuțele!“ convenii eu cu Crețu. Lăsându-ne pe vine și privind în jurul nostru cu multă precauție, ne adâncirăm în operația delicată a deschiderii unei cutii de ficat și, pe când ne îmbătam de parfumul ei, „O, cerule, nu se poate“ – ba s-a putut – o gheară tot de maimuță, dar din partea opusă, a apucat cutia, dispărând cu ea. Aceleași hăpăituri, același rânjet de bestială satisfacție și noi am rămas să ne potolim foamea cu câte o bucată uscată de pâine. Ne-am ales în chip de consolare cu considerația antropologică cum că rasa galbenă ne e net superioară în acuitatea simțurilor și în rapiditatea reflexelor. Se lăsase întuneric de-a binelea și percheziția încă nu se terminase. Când mai rămăseserăm vreo două sute – din cei 10 000 cât trebuia să fie un eșalon –, putui să văd de aproape cum se desfășoară operația. Reținând și acum imaginea unui artilerist trântit în zăpadă, căruia mongolii – am aflat până la urmă că erau uzbeci – se căzneau să-i tragă cizmele. Biata victimă se zbătea și răcnea ca în ceasul morții. Parcă asistam la înjunghierea porcului de Ignat. O spaimă de moarte mă cuprinse, gândindu-mă că din clipă în clipă îmi

putea veni și mie rândul. Dar, dincolo de cordonul acestor jefuitori, mulțimea celor trecuți deja prin sită tropăia exasperată de ger, vociferând să se dea odată plecarea. Atunci apăru un ofițer impozant care ordonă jefuitorilor să sisteze operația, nouă, celor nepercheziționați, să trecem lângă ceilalți, întregii mulțimi să se încoloneze și… plecarea! Eram salvați. Tactica mea reușise. Scăpasem de prima percheziție, dar prin câte mai aveam încă să trec?

Halucinanta noapte

În sfârșit pornirăm, dar nu înainte de a ni se spune răstit de către șeful convoiului că, dacă cineva va ieși măcar cu un pas din coloană, va fi pe loc împușcat (*streliati*). Mergeam către răsărit, dar nu spre acel răsărit al Domnului, ci spre maleficul răsărit către care duc toate drumurile robilor. Pe cerul senin de ger apăru puzderia de stele a Căii Lactee, Drumul Robilor. Apăru și luna plină, care dădea zăpezilor stepei o lumină orbitoare. Atunci se auzi pe sus huruitul inconfundabil al unui aparat de recunoaștere german care evolua deasupra noastră, probabil ca să raporteze comandamentului lor că unitățile române au căzut prizoniere.

Întreaga masă a prizonierilor începu să-și arate indignarea asupra comandamentelor noastre, care, ca paralizate, acționaseră haotic, mai mult preocupate de salvarea propriei piei decât de organizarea unei acțiuni pentru salvarea tuturor. (Bircă, simpaticul și cumsecadele nostru comandant de grupare, care cu tot statul lui major o întinsese fără nici o jenă, lăsându-ne în voia Domnului.) Unde mai era codul de onoare al căpitanului de vas care părăsește ultimul ambarcațiunea naufragiată? Asta discuta cu mânie, obidă și revoltă mulțimea aceasta crunt lovită, care se considera trădată și lăsată de izbeliște de comandanții ei. Multe spun oamenii la necaz.

Sigur că aveau dreptate, dar numai în parte, căci au fost și comandanți de ispravă, cum a fost comandantul nostru de regiment, colonelul Iliescu, care n-a fugit, ci a rămas la postul lui, ca să împartă cu cei pe care i-a condus soarta amară a tuturor. Dar acest lucru nu se știa atunci, iar mulțimea asta, din care mușcau gerul, foamea și disperarea, găsea o consolare în a se victimiza și a arunca răspunderea dezastrului pe oricine îi venea la gură. Responsabilitățile adevărate se ridicau însă mult mai sus, ieșeau din prezentul imediat și se răsfrângeau și în trecutul nu prea îndepărtat asupra celor care din iresponsabilitate, dacă nu din corupție, ne înarmaseră sub nivelul celui de al Doilea Război Mondial.

Coloana își pierdu curând formația, lăbărțându-se într-un șuvoi de oameni ce se angajară într-un maraton aberant, îmbrâncindu-se unii pe alții să ajungă în față, ca să apuce primii rațiile de alimente – când se vor da – și să ocupe primii locurile de dormit – când se va ajunge în cantonament.

Răniții, bolnavii și epuizații erau împinși spre coada coloanei, de unde, când și când, se auzea câte un foc de armă. Era pentru cei ajunși la lanțul de încheietori ai coloanei, în frunte cu uriașul în șubă și cu câine pitic, în urma cărora nu trebuia să rămână nimeni în viață. Un glonț în frunte rezolva pe loc și eficient angajamentele internaționale ale URSS-ului privind asistența medicală a prizonierilor răniți.

Pe marginile acestui șuvoi de oameni lățit peste tot șleaul și chiar în afara lui, mergeau tăcuți, cu automatele atârnate de gât, *ceasovoii* uzbeci, fiecare din ei aruncând priviri lacome de lup către noi, ca spre o turmă de berbeci, din care să-i scoată afară pe cei de la care ar mai fi putut jefui ceva.

Însoțit de ostașii mei, nu știu cum făcui că mă apropiai imprudent de marginea dreaptă a torentului de lume. Un uzbec mă și reperă.

Oi, oi, țipă maimuța, *tî afițir, idi suda!* („Tu ești ofițer, ia vino-ncoa!“)

Ia nie afițir, ia soldat („Nu sunt ofițer, ci soldat“), replicai cu lașitate; dar uzbecul îmi și apucă mâna.

Eta nie ruk rabocik, eta ruk inteligheńția („Asta nu e mână de muncitor, asta e mână de intelectual“). Eram prea speriat ca să mă las impresionat de această măgulitoare recunoaștere a intelectualității mele, așa încât, cu o forță pe care ți-o dă spaima de moarte, îmi smulsei mâna din gheara lui și mă aruncai în mijlocul mulțimii. Uzbecul, după mine. Atunci, Ivan și ceilalți oameni ai noștri, care erau în spate, dădură buzna și-i barară drumul, strigând și vociferând cu toții: „Nu-i ofițer, e soldat de-al nostru!“ Uzbecul, speriat de zarva pe care o declanșase, ieși din coloană ca un uliu zăpăcit de bătăile de aripi ale unui stol de grauri în care ar fi intrat imprudent. Ce s-ar fi întâmplat cu mine dacă nu mă salva Ivan cu băieții?

Ca ofițer – cum mă trăda mâna de *nerabocik* – uzbecul mă putea lichida cu cea mai împăcată conștiință de clasă. Dar mai probabil este că cizmele mele din piele de bizon îl interesau mai mult ca orice motivație ideologică; pentru mine, pierderea lor tot moarte însemna.

*

Pe măsură ce înaintam în noapte, la frigul, oboseala și foamea ce ne chinuiau se mai adăuga și setea – unii încercau să și-o astâmpere cu zăpadă. Dar cei mai mulți așteptam cu bidoane și gamele în mână să dăm de vreun curs de apă, să le umplem și să bem din ele pe săturate.

Deodată, din capul coloanei se auzi o rafală de arme automate. Pe moment nu i-am dat prea mare importanță. Dar zvonurile ce ne veneau din față, deși confuze și contradictorii, pe măsură ce ne apropiam de locul cu pricina – un pârâiaș cu o

punte peste care urma să trecem – ne confirmau o realitate odioasă. Pe malul pârâiașului, atât în dreapta, cât și în stânga punții, câte șapte, opt prizonieri zăceau secerați, unii cu gamelele și bidoanele întinse spre unda potolitoare de sete, alții cu capetele în apă pentru ultima înghițitură, clătinându-le mustrător, cu fiece ondulare de val. De la distanță, imaginea apei mări în noi setea și ne smulse strigăte de „apă, apă!“, făcându-ne să ne precipităm spre pârâu ca vitele însetate spre adăpătoare. Dar, când sesizarăm oroarea imaginii din fața noastră, încremenirăm locului: La capătul punții, un individ în haină de piele neagră, cu petlițe dreptunghiulare la gât și în mână cu pistolul-mitralieră încă fumegând, rostea continuu și mecanic ceva care tradus însemna că așa vor păți toți cei ce vor ieși din coloană. Un fior de groază străbătu mulțimea. „Ăștia ne omoară pe toți; atât așteaptă, un pas în afară, ca să tragă“, murmurau cu toții.

„Ăștia nici legea junglei n-o respectă. Nici un animal nu atacă pe altul la adăpat“, reflectă Crețu. Astfel, repetând chinurile lui Tantal, o coloană de mii de oameni însetați trecu peste acel pârâu, fără să poată sorbi măcar o gură de apă.

„De ce lege a junglei vorbești dumneata? îl interpelă pe Crețu un elev T.R., gazetar de profesie și acum reporter de război. Ăștia nu au nici o lege; nici măcar a junglei. Ascultați ce vă spun eu! Ăștia ne omoară pe toți. De aia a intervenit NKVD-istul. N-ați văzut? Ăla cu haină de piele și petlițe la gât, care i-a împușcat pe cei de la pod, ăla nu e din garda uzbecilor, ăla e de la NKVD“

„Ce-i aia NKVD?“ întrebai eu cu candoare.

„Cum, nu știi?“ se uimi reporterul. Şi pe loc începu să-mi povestească lucruri incredibil de fioroase despre această scelerată poliție secretă a Kremlinului, despre arestările, anchetele, torturile din beciurile ei, despre execuțiile ei, despre împușcarea în masă a mii de prizonieri polonezi,

că ți se făcea părul măciucă ascultându-l. Dar, pe măsură ce povestea, i se dilatau ochii ca la un om înnebunit de groază – „Ne omoară, ne omoară. Până la sfârșitul acestui *pohod na Sibir*, căci Siberia e destinația noastră, ne lichidează pe toți.“

„Dar potolește-te, omule!“ încercai eu să-l liniștesc, de fapt mai mult pentru oamenii din jur, vizibil panicați de înșiruirea atâtor orori, „Potolește-te! Execuțiile de adineauri au fost desigur deliberate, ca să bage groaza în noi, dar că ne vor omorî pe toți – asta e prea de tot.“

„Nu-i cunoști, nu-i cunoști. Nimeni nu-i cunoaște…“ Şi rămase în urmă, repetând obsesiv aceleași cuvinte, din ce în ce mai stins și mai absent. Simții cum se desprinde de realitate și intră într-o halucinație de orori. Mă întorsei către Ivan și-l rugai să pună pe cineva să-l sprijine și să-l țină sub control, că e în stare de șoc și să nu facă vreo nebunie. Mai departe dădui de alte două cunoștințe, tot ofițeri de rezervă, sportivi de performanță – cred că gimnești la paralele. Tinerii atleți mergeau în pas cadențat, ca pe stadion. Îi privii – mărturisesc – nu fără o oarecare invidie.

„Ăștia, da, vor supraviețui tuturor încercărilor; sunt atleți și antrenați. Dar eu, cu mediocra mea condiție fizică, putea-voi oare ajunge până la capăt?“ Îndoielii strecurate în mine i se adăugau și gândurile negre, revolta și indignarea de a fi fost aruncat de cei ce dispuneau de destinele noastre în lotul celor sortiți sacrificării, pentru ca o pletoră de „băieți de bani gata“, progenituri de sus-puși, învârtiți, ambuscați, strecurați prin fuste de dame în posturi călduțe, fără să fi făcut măcar o zi de front, să-și poată etala în voie inutilitatea și obrăznicia; dar cel mai cumplit era gândul: cum vor reacționa ele, mama și soția (mă căsătorisem doar cu două luni înaintea plecării pe front), la vestea catastrofei de la Cotul Donului și când vor afla de la Regiment că sunt dat pe listele dispăruților? Însă, pe măsură ce aceste gânduri îmi

spărgeau tâmplele și mă îneca revolta, simții cum îmi scad puterile și-mi dădui seama că, dacă mai putea fi vreo scăpare pentru mine, aceasta nu putea fi decât ieșirea în forță din cușca acestor gânduri negre. Revolta, indignarea, autovictimizarea îmi subminau rezistența. Ca să supraviețuiesc trebuia să mă împac cu destinul. Nenorocirea care se abătuse asupra mea trebuia să mi-o asum ca pe un dat necesar, nu ca pe un accident absurd. Acolo unde se instalează absurdul nu mai există scăpare. Iar absurdul nu-l poți desființa decât găsindu-i un sens. De aceea toată această catastrofă personală trebuia asumată de mine și acceptată ca ceva dat de Dumnezeu și care, ca orice lucru care vine de la El, nu poate să nu aibă sens (de mine depindea să-l descopăr până în final) și nu-mi poate fi spre pierzare. Şi din momentul acela luai hotărârea de a evada din mine și de a mă deschide către cei din jur, către cei cărora le puteam fi de folos; în primul rând, către ostașii mei, față de care aveam o răspundere, împreună căzuserăm, împreună trebuia să ne salvăm. Şi, ca un făcut, parcă în întâmpinarea acestei hotărâri, veni apelul lui Ivan:

„Dom'le locotenent, veniți încoa', să vedeți o minune!“ În mijlocul lor se găsea un tânăr infanterist, bălai, cu ochi de cicoare, ce mă privea cu gura căscată și cu un aer de beatitudine. „L-a lovit un glonț în gură, lângă omușor, și a ieșit afară prin ceafă“, explică Ivan. Îl examinai. Într-adevăr, în ceafă, lângă coloana vertebrală, o rană abia închisă arăta locul pe unde ieșise glonțul. Prin semne ne răspundea la întrebări. Glonțul l-a găsit cu gura deschisă, căci dinții îi erau neatinși; nu putea înghiți nimic și în trei zile de marș continuu nu a mâncat și nu a băut nimic. Într-adevăr, ceea ce vedeam era de natura miracolului: mai întâi, glonțul care trecuse pe lângă atâția centri vitali fără să atingă vreunul, apoi chiar rana care nu se cangrenase, ca să nu mai vorbim de marșul de trei zile, nemâncat, nebăut și nedormit. Atunci am avut

prima revelație a uriașelor puteri ce sălășluiesc latent într-un om și care ies la iveală numai în situații-limită, când o puternică voință de a trăi le mobilizează.

„Măi, băieți, dacă Dumnezeu l-a adus până la noi e ca și noi să-l ducem mai departe, până la capătul calvarului. Să-l ajutăm și să ne ajute și pe noi Dumnezeu!“

„Să-l ajutăm și să ne ajute și pe noi Cel de Sus!“ răspunseră băieții noștri și cu aceasta îl luarăm între noi. Se lăsase ger. Cu rănitul în mijlocul nostru, mergeam cu pași potriviți, sprijinindu-l. Trecurăm pe lângă gazetarul nostru, cel marcat până la demență de teroarea NKVD-ului, înainte de a o fi experimentat. Își încetinise pasul, îi tremurau mâinile, îi clănțăneau dinții și de frig, și de frică, ochii i se holbaseră și bolborosea ceva neinteligibil.

„Nu știu ce să mă fac cu el, îmi șopti omul pe care i-l lăsasem. Dacă el e dus de pe lumea asta, eu ce să-i fac? În cârcă nu-l pot duce.“

Pornirăm cu rănitul nostru mai departe. Acesta era cooperant și, sprijinit de noi, făcea eforturi disperate să țină pasul.

Mai departe dădurăm de cei doi atleți de performanță. Arătau jalnic; mergeau greoi, cu pași împleticiți, sprijinindu-se unul într-altul și gâfâind din greu. Înmărmurii, înfățișarea lor deplorabilă îmi răsturna toate vederile asupra indicilor de rezistență la eforturi extraordinare: forță fizică, antrenament, rezerve ale organismului. Ce făcea oare ca așchioara mea de infanterist, cu o rană atât de gravă și atât de epuizat, să țină pasul cu noi, iar atleții aceștia, într-o condiție fizică departe de epuizare, să fie aduși aproape de pragul prăbușirii? Era un „ce“ care nu intrase în calculele mele, dar care era decisiv: forța interioară, voința de a trăi, poate și încrederea simplă, țărănească în Cel de Sus, într-un cuvânt, tăria sufletului, care era de

nezdruncinat la cel dintâi și, probabil, deficitară la atleții mei de performanță.

De altfel, după accesele de disperare și revoltă din primele ceasuri, o resemnare și o apatie se instalau asupra unei bune părți a mulțimii. Unii mergeau ca automatele, cătând în jos, prăbușiți în lumea lor interioară, stare premergătoare abandonării în brațele morții. Cu băieții mei încercam să-i smulgem din acest abis interior. Unora le căram pumni în spinare și nu ne opream până nu se dezmeticeau; unii ne și înjurau, un semn îmbucurător de revenire la normal. Pe cei la care vedeam pete albe pe față – semn neîndoielnic de îngheț – îi luam la palme până le înroșeam obrajii. Alții, toropiți de somn și oboseală, se așezau pe vreun nămete din marginea șoselei să-și tragă sufletul câteva clipe. Cuprinși de dulcea senzație a morții prin îngheț, nu înțelegeau de ce trebuie să se ridice și protestau când îi smulgeam cu forța de pe tărâmul minunat al morții și-i îmbrânceam pe șleaurile cumplite ale existenței. Firește, toate aceste intervenții, uneori brutale, asupra unora care mai puteau fi trași îndărăt de pe marginea abisului comportau din partea noastră un dăunător consum de energie în situația în care puterile noastre erau pe sponci.

Dar, lucru curios, această dăruire a noastră către cei aflați în impas în loc să ne împuțineze puterile, dimpotrivă, ni le sporea.

Atunci am avut revelația unei misterioase – *cu totul în afara fizicii* – legi care acționează în „situații-limită“: *Cu cât îți cheltui puterile pentru semenii tăi, cu atât ți le sporești*. Şi reciproca: *Cu cât cauți să le economisești doar pentru tine, cu atât le risipești*.

Apusese luna și coloana noastră, care nu mai era pe patru rânduri, nici pe cinci, ci la grămadă, mărșăluia într-o semibeznă când furăm deodată surprinși de o coloană de camioane venind spre noi

în drum spre front și care pe loc ne orbi cu reflectoarele ei.

„Mai e mult până la gară? strigară câțiva pe rusește. Şi câți kilometri?“

Zdes i seiceas („aici și îndată“), ni se răspundea invariabil din camioane. Într-adevăr, pe vălul ușor de ceață care tocmai se lăsase, acoperindu-ne protector, farurile puternice ale mașinilor, intersectându-se ca pe un ecran, făceau să se vadă în stânga noastră fațadele geometrice ale unui oraș de blocuri.

„Orașul! Orașul!“ strigă mulțimea din mii de piepturi. „Am ajuns, am ajuns… o să ne dea apă și pâine și pești“, delirau miile de oameni care, la capătul suferințelor, vedeau în sfârșit limanul. Chiar cei pe care îi credeam pierduți în abisul apatiei se remontară, strigând și ei „Orașul!… Orașul! Suntem salvați“. În mișcarea aceasta continuă a farurilor și reflectoarelor, unele fațade dispăreau în întuneric, dar, când luminile se intersectau din nou pe ecranul de ceață, atunci apăreau altele și iarăși altele, până ce coloana mașinilor trecu de noi cu luminile ei amăgitoare și noi ne trezirăm iarăși singuri în stepă și în întuneric.

Orașul nu fusese decât o halucinație. O iluzie optică. Intersectarea diferitelor lumini de far pe fondul de ceață dăduse loc unui joc de planuri de luminozități diferite, sugerând volume. Acesta fusese punctul de plecare al unei halucinații în masă, desfășurată pe fondul unei epuizări nu numai fizice, dar și neuropsihice, care deformează percepția după cum o cer dorințele. A fost de ajuns ca unul singur să strige „orașul“, ca toți să vadă în acel joc de lumini un oraș adevărat; fiindcă toți îl doreau cu disperare. Eu însumi l-am văzut și-l văd și acuma, după atâția ani, eu însumi am strigat cu ceilalți „orașul, orașul!“ și m-am îmbrățișat cu Ivan, cu Crețu și cu alții. Acum, după ce mirajul dispăruse, mulți din cei ce se smulseseră din apatie

ca să aclame miracolul unui oraș de lumină s-au închis iar în ei, prăbușindu-se definitiv. Un val de ger se lăsă peste noi prefăcând ceața în promoroacă și dând stelelor tremurătoare străluciri demențiale.

Deodată îmi simții brațul apucat cu putere. Era Brânduș, caporalul meu observator, om de mare nădejde. Îl auzii șoptindu-mi: „Veniți repede cu mine, dom'le locotenent! E ceva important." Gestul era așa de tranșant și tonul atât de imperativ, că nu admitea nici o împotrivire. O luă pe marginea stângă a coloanei cu pas energic și precipitat, defilând prin fața *ceasovoilor*. Mă luai după el cu frica în sân să nu dau de uzbecul care încercase să mă tragă afară din coloană. Îl urmai o foarte mare distanță și cât putui de repede. Deodată se opri și-mi arătă ceva spre stânga.

„Vedeți crângul acela de salcâmi?"

„Nu pot fi salcâmi, Brânduțe – replicai –, nu pot fi decât mesteceni sau molizi."

„Salcâmi sunt, dom'le locotenent. Ce-mi spuneți mie de molizi? N-am copilărit eu la umbra lor?" Simții un fior de gheață pe șira spinării. „Fiți atent la ce vă spun! Pe lângă salcâmi e o potecă, o vedeți?, care urcă în sus, spre culmea ceea. (Așa era, în spatele crângului se vedea o culme.) Dincolo de ea e satul meu. Poteca duce drept în spatele grădinii noastre. În casă ne așteaptă mămuca. Are ceaunul pe foc și mestecă la o mămăligă mare, cu ouă, cu brânză și cu jumări de porc. Şi tata a scos o vadră de vin roșu, puterea ursului, și-om mânca și-om bea pân-om băga burta-n draci." „Brânduțe, ai înnebunit? Aici e Rusia, nu e satul tău."

„Lăsați-mă, dom'le locotenent, cu Rusia dumneavoastră! Ce, n-am păscut eu oile pe aici? Haideți cu mine, nu mai stați la gânduri!" Şi-și mări pasul, că abia mă mai țineam de el. „Dacă nu vreți, mă duc și singur. Dar să nu mă dați lipsă la apel!"

„Stai, Brânduşe, nu te duce! Nu-i satul tău aici.“ Şi-l apucai disperat cu amândouă mâinile de braţ. Dar el, vânjos de felul lui, îşi smulse braţul cu atâta putere, că mă descumpănii şi căzui în zăpadă. Apoi o rupse la fugă printre santinelele uluite de o acţiune atât de neaşteptată. Până să se dezmeticească – unii *ceasovoi*, obosiţi şi ei, mergeau cucăind – şi să tragă, Brânduş al meu şi pătrunsese în „salcâmii copilăriei lui“ care pe loc fură ciuruiţi de gloanţe; dar nu şi evadatul, care, ţâşnind prin partea de sus a crângului, suia vijelios către culme. Îmi făcui semnul crucii: „Doamne, de-ar trece de ea!“ Dar n-a fost să fie aşa. Focul concentrat a câteva automate l-au prins în snopul lor tocmai când era pe culme.

Trupul lui a dispărut în zăpadă, iar sufletul s-a desprins de el, urcând lin spre cer ca un abur de mămăligă din ceaunul mămuchii.

Gerul se întetea şi muşca din noi. Mersul se făcea tot mai greu. Dinspre coada coloanei se auzeau ca de departe împuşcături tot mai dese. Erau cei care rămâneau în urma coloanei, iar încheietorul, uriaşul cu şubă şi cu câinele pitic lacom de sânge, nu-i ierta. Deodată mă fulgeră gândul la infanteristul meu împuşcat în gură şi la oamenii cărora li-l încredinţasem. Doamne, cât am putut să mă îndepărtez de ai mei, luându-mă după tragica nebunie a bietului Brânduş. Mă întorsei spre coada coloanei să-i caut. Pe lângă mine se scurgeau parcă nu ostaşi, ci tăcute pâlcuri de strigoi, cu feţele surpate spre interior, pe jumătate adormiţi, împleticindu-se într-o lume în care se şterseseră graniţele între vis, realitate, halucinaţie.

(„Prin noaptea mea treceau puhoi / De chinuite umbre / Cu ochii vineţi de strigoi / Împleticindu-se greoi / În visele lor sumbre…“ aveam să scriu mai târziu într-un poem, amintindu-mi de aceste sinistre momente.)

Ai mei încă nu se vedeau. Ici şi colo câte un prăpădit, ajuns la limita puterilor, se oprea pe

marginea coloanei, se lăsa în genunchi și aluneca ușor în zăpadă, unde în curând avea să-l inunde o căldură bună, o lumină și o fericire ca în brațele mumei, a bunei noastre mume a tuturor, moartea.

Tot coborând spre coadă, mă împiedicai de un grupuscul de *oameni-șacal* care despuiau un mort de haine și de încălțăminte. Avusei nefericita inspirație să mă aplec să văd cine e mortul. Doamne, cel despuiat de ultimele bunuri pământești era gazetarul meu căruia spaima și oroarea de NKVD îi întunecaseră mintea, dându-l pradă morții. Mai departe, alt șoc: două mogâldețe, stând în genunchi, strânse una într-alta, cu ochii închiși, alunecau spre limanul final. Mă apropiai de ei și nu-mi veni să-mi cred ochilor; erau bieții sportivi pe care îi invidiasem pentru forma lor fizică, care îi desemna ca favoriți în maratonul acesta al morții.

În sfârșit, când era să intru în panică fiindcă nu-mi mai găseam oamenii, dădui de ei chiar în coada coloanei, la nu mai mult de 20 de metri de sinistrul lanț al încheietorilor în spatele cărora nu trebuia să rămână vie nici o făptură umană. În grupul meu mai erau nouă-zece băieți și, în mijlocul lor, infanteristul împușcat în gât, pe care aproape că îl târau cu rândul câte doi, că el abia mai putea merge. La vederea mea avu o zvâcnire, începu să meargă singur, întinse mâinile spre mine și scoase din gât un gâjâit care voia să spună „salvați-mă!“. Apoi se prăbuși pe brațele însoțitorilor. Dar, chiar în clipa aceea, din spatele nostru trosniră două focuri de armă: doi ostași care nu mai putuseră merge pe picioarele lor și pe care fluviul uman îi împinsese la margine și de acolo în spatele coloanei își încheiaseră acum socotelile. Stăteau întinși unul lângă altul și din frunte li se scurgea sângele pe care îl lingea câinele roșcat și cu picioare strâmbe al șefului încheietorilor. Namila aceea de om, încotoșmănat într-o șubă tot atât de imensă ca și el, într-o mână ținea o pușcă încă

fumegândă, iar cu cealaltă ne făcea semn să venim cu rănitul la el. Dar, cum noi nu ne arătam dispuși să dăm curs acestei invitații, respectivul, cu o voce puternică de bas, dar care nu avea inflexiuni dușmănoase, ci mai degrabă persuasive, ba chiar duioase, ne lansă un fel de apel umanitar care, tradus de Crețu, suna cam așa:

„Aduceți-l, măi, fraților, pe rănit la mine, să-i trag una în cap, că mi se rupe inima de mila lui, cum suferă, și de voi, cum vă pierdeți vlaga cu el. De scăpat tot nu-l scăpați, iar dacă vă mai trudiți mult cu el o să ajungeți ca ăștia.“ Și arătă spre cei doi, cărora limba câinelui roșu le ștergea acum sângele de pe frunte. Logica lui era corectă. Numai că noi făcuserăm un legământ cu Cel de Sus: noi să-l salvăm pe rănit, iar El să ne scape pe noi; așa că, în ciuda pronosticurilor lui, de altfel realiste, ne repezirăm să luăm rănitul pe sus și să-l ducem cât mai departe de locul malefic.

„*Durnoi* („proștilor“), până la urmă tot la mine ajungeți cu toții, unul câte unul“, ne strigă el, sigur pe sine.

Ce a urmat după aceea preț de un ceas a fost o luptă disperată între nebunia noastră de-a salva un om ca și pierdut și implacabilul destin travestit în acest gigant cu șubă, cu câinele lui pitic și lacom de sânge. Ba făceam un salt înainte de o sută, două de metri, ba pierdeam teren și lanțul încheietorilor se apropia de noi.

Atunci, uriașul ne sfătuia părintește să i-l dăm, spre binele lui și al nostru. Ne-am luptat cu el ca Arhanghelul Mihail cu Satana pentru trupul lui Moise. Ne epuizaserăm, eram disperați, uriașul și încheietorii lui ajunseseră la doi, trei metri de grupul nostru. Puteau să tragă și în noi, iar noi nu mai găseam puterea să mai facem încă un salt, când deodată s-a produs miracolul:

Un ordin din capul coloanei venea spre noi ca un vuiet de valuri repetat de mii de voci: „Haaaltă!

Toată lumea iese din șosea pe dreapta și se pregătește de dormit.“

Eram salvați. Pariul cu moartea fusese câștigat. Nebunia noastră învinsese logica simțului comun.

„Copii, strigai, încă un efort și-l scoatem din locul ăsta blestemat!“ și cu ultimele puteri îi smulserăm uriașului de sub nas prada. Rămas mofluz, polifemul sovietic ne împroșcă cu cele mai spurcate înjurături. „Lasă, că vedem noi mâine!“

Dar noi, inexplicabil de revigorați, în pas alert, ne duceam rănitul, ca pe un trofeu, să-l punem în siguranță. Evacuată de prizonieri, șoseaua era ici și colo punctată de morți, unii dintre ei – care vor fi avut veșminte mai acătării – fuseseră despuiați la pielea goală de specia aceea de antropoizi care coboară din șacali și din care – din nefericire – se găseau destule exemplare și printre noi. Iar printre cei despuiați recunoscui cu oroare pe cei doi sportivi, prieteni până la moarte.

Ne oprirăm cam pe la mijlocul coloanei. Privind în jurul nostru, ne dădurăm cu părerea că ne-am afla pe tarlalele vreunui colhoz de vite, căci mai sus de noi, la lumina focurilor pe care și le aprinseseră gărzile, se deslușeau niște saivane în care cei sosiți înaintea noastră intraseră să se culce. Resemnați, căutarăm să ne facem un culcuș în zăpadă, când, în albeața generală, văzurăm câteva pete negre. Călcând pe ele, ne dădurăm seama că ne aflam pe niște grămăjoare călduțe de bălegar de oaie.

„O, ce noroc pe noi să dăm în stepa asta înghețată de aceste calorifere naturale!“ Fericiți, ne-am așezat care cum am putut și, înainte de-a ne culca, am scotocit prin sacii de merinde și am scos ultimele bucăți de pâine uscată.

Ne apucarăm mai întâi să-l hrănim pe rănit. Pioară, sanitarul nostru, mestecă întâi în gură o bucată de pâine, apoi i-o dădu s-o înghită, dumicat după dumicat, fiecare înghițitură fiind însoțită de mugete de durere. Noroc că se mai găsi într-un

bidon puțină apă, ca să-i mai ușureze înghițitul. Cât despre noi, în chip de apă, mestecam zăpadă, care însă, așa cum se știe, nu ține de sete.

Ne culcarăm apoi pe bălegarul cald de oaie ca pe cea mai moale saltea și, cum nu aveam pături să ne acoperim, o ninsoare liniștită cu fulgi mari ne înveli ca o plapumă de puf.

Au fost prima noapte și primul somn în captivitate. Dar și prima evadare din stepa înzăpezită și de sub paza dușmanului pe potecile solitare ale visului.

Se făcea că eram acasă, în sufrageria noastră încălzită și bine mirosind a bunătăți. Masa era plină de feluri și băuturi alese. În jurul ei, în picioare și îmbrăcați în negru, se aflau toți ai mei, tăcuți, așteptând ceva. Pe fereastră se vedea cum ninge viscolit și se auzeau clinchete de acioaie și muget de buhai. Era ajunul Anului Nou. Dar nu pentru a petrece Revelionul se adunase tăcuta și îndoliata mea familie. Tăvița cu colivă și lumânarea aprinsă din mijlocul mesei pe care sta rezemată fotografia mea arătau că se aștepta un preot, probabil parohul nostru, părintele Lupașcu, să dezlege masa.

Îmi făcuseră… „de patruzeci de zile“. O, cu câtă poftă m-aș fi înfruptat din parastasul meu! Dar nu se putea; eu nu eram acolo; eu nu mai eram nicăieri; eu nu mai existam. Zgomotul de afară, de clopote, de buhai, de bice se înteți. De afară, cu o voce groasă de bas se strigă „Primiți plugușorul?“ și deodată, cu putere, se deschise ușa și aerul înghețat al stepei rusești năvăli în odaia călduță a căminului meu, aburind-o toată. Când se mai limpezi puțin, în deschizătura ușii se detașă în șubă, masiv și amenințător, uriașul din coada coloanei. Repetă provocator întrebarea:

„Primiți plugușorul?“ Şi în clipa aceea tot văzduhul se umplu de trosnetul bicelor și harapnicelor care plesneau fără încetare. „Mânați

flăcăi, hăi, hăi!“, dar în același timp mă simții zguduit cu putere:

„Sculați-vă, dom’le locotenent, că ăștia trag ca nebunii cu automatele, să ne trezească!“ Era Ivan, care mă scutura cu toată forța, să mă scoată din căminul meu tihnit și cald și să mă îmbrâncească iar în stepa înghețată a cumplitei realități. Așadar, harapnicele colindătorilor erau împușcăturile uzbecilor. Bună farsă mi-a jucat visul! Când, în sfârșit, mă ridicai de pe bălegarul care mă găzduise, văzui cum, din albul zăpezii bogate care ne învelise pe toți, se ridicau pâlcuri, pâlcuri de prizonieri, îndreptându-se către șosea.

Sabiraite, sabiraite! („adunarea, adunarea!“), urlau îndrăcite gărzile, slobozind în aer focuri de armă. Dar mulțimea, care se aștepta ca la haltă să primească și mâncare, începu să murmure indignată: „Dar mâncarea unde e?“

Iar murmurele se transformară în vociferări: „Să vină mâncarea! Să vină mâncarea!“

Skoro budet („va fi în curând“), *seiceas, șagăm marș* („acum, înainte marș“). Şi, ca să fie și mai convingători, îndreptară armele spre noi. Mulțimea amuți și, plecându-și capetele, se așternu flămândă și resemnată pe drumul robiei.

Anabasis

Mergeam tăcuți și îngrijorați, fiecare cufundat în sinea lui și cu toții apăsați de lumina mohorâtă, aproape murdară, a dimineții primei zile de robie. La un moment dat, îmi veni în minte rănitul nostru și-l întrebai de el pe Ivan, care mergea lângă mine. Dar, uitându-mă la Ivan, rămăsei stupefiat. Aproape să nu-l mai recunosc. Avea ceva schimbat în fața lui. Un fel de distorsiune dureroasă încremenită pe chip.

„E ceva mai în spate cu băieții noștri, dom’le locotenent!“

„Bine, mă duc să-l văd.“ În drum spre rănitul nostru, cercetând cu atenție fețele întâlnite, regăsii

cu uimire și apoi cu spaimă pe fiecare față aceeași distorsiune care pe toate le schimbase până la nerecunoaștere. Era o transfigurare în sens negativ, care aducea pe chipuri nu luminile taborice ale adevăratei *Schimbări la Față*, ci umbrele abisului în care ne prăbușisem.

Indefinibilul, dar inconfundabilul stigmat al robiei. Oare și pe chipul meu se va fi pus aceeași amprentă? Ajungând la rănit, altă surpriză: îl găsii înviat și mergând pe propriile-i picioare. Refuza orice sprijin, ca să nu-și mai împovăreze binefăcătorii. Cu gura tot deschisă și cu ochii zâmbitori, era poate singurul cu fața rămasă aceeași. Trecuse pe lângă moarte și o biruise. Nu-i mai era frică de ea. Mergea cu pași siguri. Oare câteva ceasuri de somn, câțiva dumicați de pâine și, desigur, și tinerețea lui să-l fi pus pe picioare? Mă îndoiesc. Poate că în jocul acela cu moartea el atinsese un anumit tainic resort interior, care a eliberat din neștiutele lui străfunduri niște puteri care l-au readus la suprafața vieții, dar care în condiții „normale“ ar fi rămas în stare latentă și nebănuite. Dacă un astfel de resort există cu adevărat, pe acesta trebuie să mi-l găsesc și eu.

Şi așa, mărșăluind fără oprire, coloana deveni un șuvoi de oameni care se îngroșa neîncetat spre primele rânduri cu cei mai puternici, care, dând din coate, reușeau să se mențină în față până când alții, și mai puternici, izbuteau să le treacă înainte, ca să fie ei cel mai bine plasați când va fi să vină pâinea. În fond, era înfățișat în acest spectacol deplorabil însuși mecanismul luptei pentru existență, dar sub forma lui cea mai elementară, cea mai nudă, de *homo homini lupus*, câtă vreme în condiții de viață „normală“ și civilizată acest mecanism este ascuns sub un drapaj de bune maniere. Înaintarea prin darea din coate se practică și aici, dar cu zâmbetul pe buze și cu cea mai desăvârșită politețe.

„Pardon! Dați-mi voie! Scuzați!“ și ipochimenul ți-a și tras scaunul de sub fund, ca să se așeze el. Ei

bine, prizonieratul îți conferă privilegiul suveran de-a contempla funcționarea acestui mecanism în toată nuditatea lui elementar animală și de a-i recunoaște inconfundabilele articulații sub orice drapaje s-ar ascunde.

Trist privilegiu, dar real.

O „confuzie“ fonetică

Deodată, angajați pe un ușor suiș, cu ochii ațintiți spre valea de unde trebuiau să apară camioanele cu pâine, auzirăm de sus, din capul coloanei, o comandă puternică: *Na leva!* („la stânga!“). Dar mulțimea înfometată percepu cuvântul *leva* drept *hleba* („pâinea“). A fost de ajuns ca unul singur să strige *hleba!* ca întreaga coloană, prin mii de guri, să urle în delir *hleba*, *hleba*, *hleba* și să se îndrepte buluc spre stânga, de unde urma să apară pâinea imaginară, năpustindu-se peste gărzile uluite de acest neașteptat atac.

Acestea, la început, se traseră îndărăt înfricoșate, apoi îndreptară țevile spre piepturile prizonierilor, răcnind din răsputeri: *Nazad, nazad, streliaiu!* („’napoi, ’napoi că trag!“). Dar mulțimea euforizată înainta, înainta vijelios, ca la atac, în strigăte de *hleba, hleba*.

Îndată intuii ce se va întâmpla și, aruncându-mă cu burta la pământ, răcnii din răsputeri către ai mei: „Culcaaaat!“ Şi către ceilalți: „’Napoooi, că vă omoară!“ Într-adevăr, după infructuoasele somații către o mulțime scoasă din minți de foame, masacrul se dezlănțui cu toată turbarea. Gărzile traseră în plin în noi, culcând la pământ sute de oameni, nu numai pe cei ce se năpustiseră spre ei, dar și pe mulți pe care focul îi prinsese pe șosea, în picioare. Când împușcăturile încetară și puhoiul de lume revărsată se trase îndărăt în albia șoselei, văzui cu groază dâmbul din stânga noastră acoperit cu sute de trupuri care, cu sângele lor, maculau albul zăpezii.

Şagăm marş („înainte marş“), *idi tvoi matii* (înjurătură de mamă), urlară *ceasovoii* excitați de sânge, și întreaga coloană se urni înainte, rupându-mă din contemplarea acestui tablou de coșmar. În urma noastră, gemetele și vaietele celor răniți, apoi împușcăturile rituale și, în urma lor, tăcerea. Câinele pitic, roșcat și cu picioare strâmbe va avea ce linge. Așa și-au încheiat socotelile cei uciși dintr-o confuzie fonetică – *leva/hleba*. Ciudat destin!

Şi iarăși ne așternurăm la drum, cu viscolul în față, cu foamea în vintre, cu spaima pe chipuri, bulucindu-ne cât mai în față, ca să fim cât mai departe de acea odioasă coadă a coloanei, unde moartea încheia șirul. În urma noastră, din loc în loc, rămâneau să ne jaloneze itinerarul parcurs cadavrele celor ce nu mai putuseră ține pasul, după cum și noi, în drumul nostru, întâlneam, complet despuiate, cadavrele coloanei de dinaintea noastră.

În sfârșit, mult așteptatul eveniment se produse: un camion cu pâine, un camion real, nu unul imaginar produs de o eroare acustică, se oprise acum în fața coloanei.

Ce s-a întâmplat atunci, la impactul dintre mașina cu pâine și coloana înfometată, este de nedescris. Avalanșa de disperați a acoperit dintr-odată în întregime mașina. Au sfâșiat prelatele, a înșfăcat fiecare cât putea apuca și au rupt-o la fugă cu prada, urmăriți de alții ca să le-o smulgă. Din nenorocire, avalanșa aceasta umană a răsturnat și vreo doi *ceasovoi*. Aceștia, călcați în picioare, răcniră înspăimântați, așa încât ortacii lor, care nu așteptau mai mult, își descărcară iar armele în plin. Ordinea nu se restabili decât atunci când zăpada se înroși din nou de sânge. Mașina se golise și din ea nu apucaseră să ia ceva decât câteva sute.

Trebuie să menționez aici că, în condițiile acelea cumplite, fermentul anarhiei și dezlănțuirii sălbatice de instincte primare îl constituia o minoritate de deținuți de drept comun, ocnași cu

crime și tâlhari, trimiși pe front, ca să se reabiliteze, din lagărul de la Sărata (sudul Basarabiei), unde li se făcuse în pripă instrucția de război.

Aceștia, cunoscându-se între ei, se organizaseră în bande. Ei erau aceia care despuiau cadavrele celor căzuți și întrețineau o atmosferă de ostilitate împotriva noastră, a ofițerilor, pe care ne acuzau, prostește, de dezastrul bătăliei Donului.

Ei erau cei care înjurau pe Antonescu, pe rege și toată conducerea țării, întreținând un suflu de răzvrătire și de anarhie care, făcând imposibilă orice ordine și orice autoritate, avea să le favorizeze acțiunile lor tâlhărești.

Dovadă prădarea camionului cu pâine, ai cărei autori și, mai ales, unici profitori erau ei. Primejdia cea mai mare acum nu mai era în afara coloanei, în gărzile care ne jefuiseră și ne împușcaseră pe săturate, ci chiar în coloană, în acest nucleu malefic de tâlhari și ucigași de la Sărata, ce se constituia acum sub ochii noștri și a cărei primă ispravă o și văzuserăm. Nici eu, nici ceilalți ofițeri, camuflați ca și mine, și nici oamenii mei nu apucaserăm vreo fărâmă de pâine. Dacă și la alte camioane se va întâmpla la fel, vom fi pierduți. Acest sentiment – că suntem la cheremul unor scelerați care și în viitor ne vor smulge pâinea de la gură – străbătu toată coloana, care, prin glasul miilor de flămânzi care nu reușiseră să apuce nici cât o anafură, începu să strige: să se facă ordine, ca să apuce fiecare cât de cât.

Deodată, din capul coloanei, un ofițer rus cu un grup de *ceasovoi* după el trecu în revistă coloana, care amuți, oprindu-se cam în dreptul grupului nostru. Cu o voce clară și puternică, ceru să se prezinte la el toți ofițerii români. Apelul îl repetă în românește cu un accent transnistrean unul din însoțitorii lui. Nici o mișcare din partea noastră.

„Vor să vă împuște. Nu vă duceți, dom'le locotenent!“ îmi șopti Ivan. Rusul repetă

chemarea. În glasul lui însă, eu deslușii de data asta o inflexiune de reală îngrijorare. „Omul ăsta ne cheamă nu ca să ne împuște, ci ca să-l ajutăm să facă ordine“, mă gândii și repetai reflecția câtorva ofițeri din regimentul meu. „Hai să ieșim în față!“

„Ești nebun, îmi replicară. N-ai văzut ce era să pățești atunci?“

„Atunci a fost atunci. Acum e alt moment.“ Rusul repetă a treia oară chemarea cu un glas la fel de îngrijorat.

„Eu mă duc. Crețule, vino și tu, ca traducător!“ Ieșind în marginea șoselei, mă prezentai rusului, un bărbat solid, de vreo 40 de ani:

„Locotenent Mărculescu din Armata Regală Română.“

„Haraşo! (bine). Eu sunt comandantul coloanei, căpitanul Dvoeglazov, zise rusul și-mi întinse mâna. Ești ofițer activ?“

„Nu, de rezervă.“

„Şi ce profesie ai?“

„Sunt profesor de liceu.“

„Ia toje (eu la fel). Sunt *buhalter* (contabil) și profesor de contabilitate la un liceu din Tașkent, capitala Uzbekistanului“, accentuă el cu mândrie.

„Eu predau limba română la un liceu din București, capitala României“ replicai, nelăsându-mă mai prejos. Şi astfel, în stepa înghețată, pe marginea unei șosele punctate până atunci cu leșurile însângerate a atâtor prizonieri, doi profesori de liceu, doi belferi, schimbau între ei amabilități și politețuri. Oricum, mai bine decât gloanțe.

„Dar ceilalți ofițeri unde sunt?“ continuă el dialogul.

„Vor apărea și ei când vor vedea că nu ne-ați chemat ca să ne împușcați.“

„Ha, ha, ha, râse el amuzat, de ce să vă împușc când am nevoie de voi, ca să reorganizați coloana? Uite ce e! Am luat în primire un număr de oameni. Nu vreau să ajung la gară cu coloana pe jumătate.

Du-te și-i adună și pe ceilalți și faceți așa ca să meargă treaba bine, să nu se mai producă dezordine, nici vărsări de sânge. Ordinea și disciplina sunt singurele voastre șanse de supraviețuire.“

„E adevărat, dacă la ele mai adăugați și ceva pâine, căci foamea a fost aceea care a scos oamenii din minți.“

„Nu-ți face griji! Va veni și pâine, dar, ca să v-o împărțiți omenește, trebuie mai întâi restabilită ordinea.“ Desigur, căpitanul avea dreptate. Dar cât de greu este să restabilești o ordine și o disciplină fărâmate în bucăți în sânul unei mulțimi sfâșiate de foame! Totuși altă cale nu era. Îi explicai pe îndelete că, pentru a ajunge cât mai mulți la destinație, trebuie, înainte de orice, încetinit marșul, ca să poată ține pasul și cei răniți, și cei epuizați, spre a nu ajunge la încheietorul coloanei, unde îi așteaptă glonțul. În acest scop, primele rânduri ale coloanei trebuiau alcătuite din ofițeri care să mărșăluiască ținându-se de braț, ca să împiedice pătrunderea în față a elementelor de dezordine și astfel devastarea mașinilor cu pâine și, în același timp, să imprime întregului eșalon un ritm de mers accesibil și celor mai slabi. Căpitanul acceptă proiectul, iar eu l-am rugat să-mi dea pe cineva din garda lui, să mă însoțească spre a da autoritate măsurilor ce le voi lua (căci mă temeam că voi întâmpina rezistență din partea delincvenților de drept comun de la Sărata și a acoliților acestora).

Haraşo! (bine), zise comandantul și își îndreptă privirile spre statul lui major, din care unul păru să se ofere voluntar în această misiune. La încuviințarea din cap a lui Dvoeglazov, voluntarul se desprinse de grup și înaintă spre mine. Încremenii. În fața mea, râzând cu gura până la urechi, se proțăpi omul meu, uzbecul care în prima noapte de marș mă apucase de mână – mâna mea

de intelectual, *inteligheņția* – ca să mă tragă afară din coloană.

„Oi, kakoi hitra! (uite ce șmecher!) Spuneai că nu ești ofițer. Recunoști că ai mințit?“ mă înfruntă în glumă, prin traducător.

„Ei, acum la treabă!“ interveni Dvoeglazov. „Nu plec până nu văd coloana organizată.“ Şi cu aceste vorbe ne concedie pe toți trei, nu înainte de a-mi strânge mâna, pe care mi-o scutură demonstrativ de mai multe ori, ca să vadă tot natul, inclusiv ofițerii ascunși în anonimat, că nu numai nu m-a împușcat, dar m-a și căftănit cu sarcini și răspunderi.

„Ce ți-a spus rusul?“ mă întrebară imediat camarazii mei de regiment.

„Mi-a spus că nu ne-a chemat să ne împuște, ci ca să reorganizăm coloana.“ Şi le relatai toată convorbirea. Toți răsuflară ușurați și se oferiră să formeze primele rânduri, ținându-se strâns braț de braț, ca un lanț de oameni.

„Cine va încerca să treacă de acest lanț va fi împușcat pe loc“, repeta necontenit și în gura mare însoțitorul meu, uzbecul. *Dreptul pumnului* fusese abolit, delincvenții de drept comun și acoliții lor erau puși cu botul pe labe și, cu un mic efort de ordine, se putea spera ca la următorul transport să apuce fiecare rația lui, fie ea cât de mică.

Am început reorganizarea din capul coloanei. Repetând neîncetat cele spuse de comandant, i-am determinat pe toți ofițerii – și pe cei pe care nu-i cunoșteam – să-și învingă teama și să iasă din anonimat, ca să participe la crearea acelor prime rânduri ce urmau să imprime coloanei cadența de mers potrivită cu puterile celor mai slabi. Am făcut în ziua aceea de nenumărate ori drumul de la cap la coada coloanei, unde străjuia sinistra arătare a uriașului încheietor de eșalon și de vieți, implacabil ca destinul și moartea. Am făcut toate aceste curse în pas viu, dând cu toată energia ordine, făcând să intre în rânduri de câte șase, pe

arme și pe unități, toată mulțimea aceea amorfă și nediferențiată ce tropăia de frig și scheuna de foame. Repetam neobosit formula: „Păstrați formațiunea, căci după ea vă veți primi rațiile.“ Cu tot gerul, curgea apa de pe mine, încât a trebuit să mă deschei la manta. În loc să cad epuizat – de oboseală și de foame –, dimpotrivă, după fiecare efort simțeam cum îmi cresc puterile. Cu cât mă consumam, cu atât mă învigoram mai mult, ca și când aș fi fost sub imperiul unei alte legități decât cea a lumii fizice. Nu mai simțeam nici frigul, nici oboseala, nici foamea, nici disperarea. Uitasem de mine. Luptând să salvez pe alții, mă salvasem însă și pe mine. Când treaba a fost terminată și comandantul se pregătea să dea semnalul de plecare, ca un fel de punere la probă a organizării făcute de noi, a apărut un camion cu pâine. Mulțimea a început să freamăte isterizată. Am dus mâinile la ochi, să nu văd cum coloana pe care mă spetisem să o pun pe picioare se va preface din nou în aceeași masă amorfă și mișcătoare din care o scosesem. O salvă de împușcături răsună. Deschisei ochii îngrozit: fusese trasă în aer, din fericire. Comandantul strigă în rusește:

„Nimeni nu iese din front! La fiecare rând se va da o pâine.“ Şi așa s-a și procedat. La șase oameni, câți alcătuiau un rând, ni s-a dat un fel de cărămidă brun-roșcată, coaptă la formă parcă, din aluat de orz; necrescută, tare ca piatra și amăruie la gust. Pentru întâia dată gustam din această pâine a captivității, cu care aveam să mă hrănesc ani mulți și grei. Oricât de neîndestulătoare ar fi fost însă rația (circa 250 grame), distribuirea ei în condiții de ordine, la o lume atât de înnebunită de foame, era totuși un succes, căci demonstra că primirea rațiilor se putea face și fără îmbulzeală, bătaie, devastări, focuri de armă și leșuri însângerate.

Alt succes a fost atunci când comandantul a acceptat ca mașina care ne-a adus pâinea să ia la înapoiere vreo 15–20 de răniți și inși epuizați care

abia se mai puteau târî și care în primele ceasuri de marș ar fi ajuns fatal în cătarea puștii încheietorului. Am vrut să-l strecor atunci și pe împușcatul în gură, mascota noastră, dar el m-a rugat, în limbajul lui de gâjâieli și semne, să nu-l despart de băieții mei.

„Ia ascultă! îl întrebai odată pe uzbecul meu, când mă însoțea de-a lungul coloanei. De ce căutai în seara aceea să mă scoți din coloană? Voiai să mă împuști fiindcă eram ofițer?“

„Aș, nici vorbă! Voiam să fac cu tine un schimb de încălțăminte. Dar acum nu mă mai interesează rupturile tale. Uite ce am în picioare!“ și-și dete în lături poalele lungii lui mantale, arătându-mi o mândrețe de bilgheri. Încremenii. Cu așa ceva fusese încălțat Sâmbotin în ziua despărțirii noastre.

„Ascultă! Cel cu care ai făcut schimbul a fost în coloana noastră?“

„N-am făcut nici un fel de schimb. Cizmele fuseseră ale unui mort rămas de la coloana dinaintea noastră, pe care l-au despuiat ai voștri. Eu n-am făcut altceva decât să-i trag un șut în fund ăluia care pusese laba pe ele“, termină traducerea Crețu, presimțind și el același lucru înspăimântător. Așadar, Sâmbotin ar fi putut fi unul din acele cadavre despuiate, din mijlocul drumului, de la care ne întorceam fața cu oroare? „Nu, îmi spuneam, mai erau și alți ofițeri, mai ales activi, care aveau bilgheri, foarte puțini, e drept, dar erau. De ce neapărat aceștia să fi fost ai lui?“

Totuși, o umbră de îndoială se lăsă peste sufletul meu.

*

Şi așa a continuat marșul nostru, zile în șir, nopți în șir, din ce în ce mai greu, hăituiți de ger, de foame și de istovire. Atunci când camionul care ne aducea pâinea nu avea o destinație specială, Dvoeglazov, la rugămintea mea, îi dădea dispoziții

să transporte la înapoiere și pe cei care abia se mai târau.

Atunci nu se mai auzeau împușcături în coada coloanei, iar câinele roșcat și cu picioare strâmbe nu mai avea sânge de lins.

În tot acest timp, rolul meu, pe care singur mi-l creasem era ca, împreună cu un mic grup din bateria mea și cu uzbecul dat de comandant, să asigur înaintarea coloanei în formație regulată și într-un tempo compatibil cu puterile celor mai slabi dintre noi.

Asta însemna să străbatem continuu coloana, de la cap la coadă. La cap, unde rândurile strânse de ofițeri dădeau ritmul potrivit de înaintare, iar atunci când coloana amenința să se deșire prea mult, la solicitarea mea, făceau scurte pauze. La coadă, unde cei epuizați, desprinși de coloană și expuși apropierii letale de lanțul încheietorilor, urmau să fie încredințați – de voie, de nevoie – unora mai zdraveni. Când se putea. Când nu, îi sprijineam noi, cu rândul. Astfel, multora dintre cei ce mai aveau o șansă de viață le-am dat-o, scoțându-i din bătaia puștii uriașului care, într-atât se obișnuise cu mine, încât, în fiecare zi când mă vedea mă saluta, rânjind voios: „*Zdrastvuite prafesor* (bună ziua, profesore), mie ce-mi mai lași?“ *Prafesor* îmi spunea și Dvoeglazov, colegul meu din Tașkent, așa că prin uzbecul meu va fi aflat și el de profesia mea și de rostul meu în coloană. Unii însă cârteau cu privire la pasul moderat de marș și la pauzele dese ce se făceau.

„Cu pasul ăsta ca după mort și cu atâtea opriri o să ajungem la Paștele cailor la gară“, spuse odată un hoț de la Sărata, burdușit pe sub manta de pâinea furată din camionul devastat.

„Aș fi curios să știu dacă vei vorbi tot așa și când te vor părăsi puterile, când te vei desprinde de coloană și când vei ajunge la ăla cu șubă și cu câine care linge sânge, căci să știi că pâinea furată de la gura celor slabi nu te ține în putere, că-

i blestemată.“ Hoțul amuți înfricoșat. Atinsesem în acest om primar un resort primordial care ține de gândirea mitică; *blestemul*.

Noaptea, în stepa înghețată, ne culcam câte trei la un loc. Întindeam o manta pe zăpadă, iar cu celelalte două ne înveleam Dimineața eram treziți cu obișnuitul ceremonial: o serie de împușcături în aer ne anunța că în calvarul nostru a mai început o zi. Coborând pe șosea, în fiece dimineață lăsam în tabăra noastră de peste noapte câteva zeci ori sute de *leneși* care, dacă nu se putuseră trezi la împușcăturile automatelor, urmau să se trezească numai la trâmbițele Judecății de Apoi.

Nevoia de frumusețe

De aci amintirile mele își pierd reperele cronologice și-mi apar izolate, ca niște medalioane.

Iată un amurg sângeriu ca o zeamă roșie de portocală, cum sunt atâtea în iernile rusești. În fața noastră se ridica o lizieră de pini ale căror trunchiuri negre și răsucite caligrafiau pe cer un fel de scriere secretă. Dar, printre aceste hieroglife, un ochi de combatant distinge și siluetele unor aparate moderne de vânătoare.

Era, pesemne, o bază aviatică bine camuflată. De la ea venea spre noi, de-a lungul coloanei, un grup de aviatori, bărbați și femei.

Ceea ce m-a impresionat în înfățișarea lor era zvelțețea siluetelor, linia rasată, trăsăturile prelungi, fețele tinere și frumoase. Înșuși echipamentul lor era de un modern și impecabil design. Dacă nu i-aș fi auzit vorbind rusește, aș fi crezut că mă găsesc în fața unei apariții de *science-fiction*, o secvență dintr-un univers paralel, apărut printr-o eroare tehnică în spațiul nostru terestru, într-atât erau de diferite chipurile lor de tipologia comună a fețelor rusești cu care ne obișnuiserăm până atunci. Parcă ar fi fost o stirpe de

hiperboreeni sau varegi travestită într-o costumație de piloți contemporani.

„Vedeți-vă de treabă, dom'le locotenent! mă smulse Crețu din contemplație. Ce hiperboreeni, ce varegi? Ăștia sunt artiști de cinema. Ce e măgăoaia aceea de-acolo, dacă nu o cameră de filmat?"

Mie însă puțin îmi păsa dacă erau artiști sau aviatori adevărați. Fie una, fie alta, ei rămâneau niște exemplare splendide ale speciei noastre. În urâțenia umană ce mă împresura din toate părțile, am receptat cu uimire și încântare această apariție de tinerețe și de frumusețe. Şi mi-am dat seama atunci că în viață, mai ales în situații-limită, frumusețea ne este tot atât de necesară ca aerul și apa.

Trădarea scoate primul colț

În aceeași seară pâinea fu pe sponci, așa încât, atât eu, cât și grupul care mă însoțea, la care se mai adăugaseră doi sublocotenenți, am rămas fără rație. Lucrul acesta nu i-a scăpat omului nostru, uzbecul, care i-a raportat lui Dvoeglazov. Acesta a trimis un *ceasovoi* să ne conducă la o izbă părăsită din marginea lizierei de pini, unde, după câteva minute a apărut un ostaș român de la bucătăria gărzii, aducând cu el o marmită cu un fel de colivă fierbinte, căreia i se spunea *kașa*, câțiva pești sărați, vreo trei cărămizi de pâine, o canistră cu ceai dulce și fierbinte și, culmea luxului, un pachet de *papirosî* (țigări rusești cu carton lung). Profesorul din Taşkent se respecta față de colegul din București. Acest nemaipomenit festin pantagruelic și perspectiva unui culcuș călduț într-o casă omenească ne făcu să ne simțim excelent și să devenim pe loc optimiști, chiar euforici.

Războiul – decretarăm noi printre colacii de fum – urma să se termine repede și printr-o pace de compromis, iar noi trebuia să fim – cel mai târziu de Paști – acasă.

(Câte sărbători de Paști aveam să petrec departe de casă… să nu mai vorbim!)

„Ştiți ceva? luă cuvântul cel mai tânăr dintre noi, un sublocotenent activ de artilerie. Eu nu sunt prea sigur că războiul se va sfârși atât de curând. Ca să ne punem pielea în siguranță și să fim cât mai repede repatriați, nu credeți că ar fi bine ca, odată ajunși în lagăr, să căutăm a-i convinge pe ruși că le suntem prieteni, că le împărtășim ideologia și că am fi foarte dispuși să aplicăm comunismul și la noi?“

„Şi vă închipuiți că o să vă și creadă? Adică, după ce ați colindat Rusia în lung și în lat și ați văzut toată mizeria și nenorocirile aduse de comunism, o să vă creadă ei că liberi și nesiliți de nimeni vreți să le aduceți și la dumneavoastră în țară?“ – interveni ca ars Crețu, ai cărui părinți basarabeni fuseseră ridicați de sovietici în ’40 și duși în Siberia.

„Şi ce pierd dacă încerc? O să-mi ia viața dacă nu mă cred sincer?“

„Ce pierdeți? O să vă pună la probe ca să vă dovediți sinceritatea și atașamentul… Dacă nu le veți trece, vă veți pierde viața. Dacă le veți trece, vă veți pierde sufletul.“

„De ce fel de probe e vorba?“

„Delațiunea, ca să numesc una. Ați fi dispus să declarați despre cel mai bun prieten lucruri care l-ar putea duce în fața plutonului de execuție? Căci ei au încredere în cineva numai după ce s-a legat de ei printr-o crimă. Vă simțiți în stare să faceți o crimă ca să le câștigați încrederea? Dacă nu, vă sfătuiesc să stați la locul dumneavoastră. Miza jocului e prea mare.“ Tânărul tăcu, întunecându-se la față. Ne ridicarăm tăcuți de la masă, oarecum indispuși de această dezagreabilă cotitură în conversație, și ne căutarăm fiecare câte un culcuș.

Era prima dată când, alături de toate urgiile și stihiile dezlănțuite asupra noastră, mai scotea capul una, mică la început, ca un punct negru la

orizont, prevestitor de furtună, dar care avea să crească în timp în chip monstruos, întunecându-ne tot cerul: trădarea.

Între ură și milostenie

Într-altă zi, ne-am oprit în piața unui târgușor aflat la marginea unei încrucișări de drumuri, așteptând să se scurgă o nesfârșită și greoaie coloană de camioane.

În piața înconjurată de căsuțe de lemn pitoresc colorate, sub o fulguială bogată, se foia prin fața unor tarabe, mai mult goale, o mulțime sărmană, mai mult de femei, și acelea în mare parte bătrâne. Însă din sacoșele lor sărmane se ridica un miros excitant de pâine proaspătă.

„Trebuie că și-au ridicat rația pe săptămâna asta“, medită Crețu, euforizat de adierea aceea care îi revoluționa toate secrețiile gastrice.

Nu știu de unde apăru în piață un mic grup de prizonieri nemți, numai umbră și vis de slabi ce erau. Îi escortau doi *ceasovoi* conduși de un sergent-major. Acesta, rotofei și rumen la față, dădu o haltă chiar în mijlocul pieței și începu asiduu să cerceteze din priviri cele câteva vitrine goale, în căutarea disperată a vreunei sticle de votcă. În vremea aceasta, o mână de puștani se strânseră în jurul umbrelor de nemți, ca în jurul unei cuști cu fiare, și începură să-i ațâțe, strigându-le „Friț, friț, friț“. Sergentul, puțin băut și bun de gură (*miles gloriosus*, soldatul fanfaron), începu să povestească tuturor celor ce stăteau să-l asculte, și tineri, și bătrâni, ce fapte de vitejie făcuse el în război (puștii îl ascultau ca vrăjiți) și ce proști ostași sunt friții de care atât de mult se temuse lumea.

„Eu am pus la pământ sute ca d-ăștia.“ Şi, ca să facă o demonstrație pe viu, se apropie de una din umbre, care abia se mai ținea pe picioare de foame și dârdâia de frig ca un câine jigărit, și-i trânti cu

toată vitejia un pumn în ceafă de-l răsturnă în zăpadă.

„Ați văzut? întrebă el asistența pe un ton profesoral. Uite de cine ne temeam noi!“ și, ca să spulbere orice dubiu privitor la valoarea militară a soldatului neamț, mai repezi un pumn în pieptul unei alte umbre, dându-l și pe acesta cu cracii în sus.

„Ați văzut?“ Demonstrația stârni entuziasm în rândurile asistenței ce aplaudă cu frenezie patriotică.

„Pot să încerc și eu?“ întrebă un pățan de 13-14 ani, cu ochi albaștri și obrajii ca merele roșii.

„Sigur că da“, încuviință sergentul. Puștiul se dădu câțiva pași înapoi, ca să-și ia avânt, apoi alergă vijelios și izbi cu toată puterea cu pumnul lui de copil în pieptul altui friț. Acesta nu-și putu ascunde un zâmbet și, făcându-se că se clatină, se lăsă-n zăpadă. Mulțimea izbucni în urale. Un al doilea copil, urmând exemplul celui dintâi, se avântă și el, doborând alt friț și așa mai departe, până ce, în delirul mulțimii, piața toată se umplu de „friți“ căzuți în zăpadă.

„Nu v-am spus eu? – reluă cu un ton triumfal sergentul – și un copil îi doboară.“ Atunci, prin mulțimea aceea exaltată, își făcu loc cu cârjele un invalid fără un picior, jumătate civil, jumătate militar, cu pieptul decorat și-l interpelă direct:

„Ascultă, mă eroule, cu prăpădiții ăștia te bați tu? Nu ți-e rușine? Şi vrei să înșeli lumea că și ceilalți de pe front sunt tot ca umbrele astea? Mă, viteazule, de câte zile n-au mâncat amărâții ăștia pe care i-ai pus tu la pământ?“

„Dracu’ să-i ia! De unde vrei să știu eu de câte zile n-au mâncat ei?“ Dar un neamț, prinzând din zbor întrebarea, se ridică într-o rână, arătând patru degete de câte două ori.

„De opt zile! Auziți, de opt zile n-au mâncat săracii – suspină o bătrână – na, maică, să fie de sufletul lui nepotu-meu!“ și scoase din sacoșă o

bucată de pâine și o întinse neamțului. Acesta sări sprinten din zăpadă, apucă pâinea și, neștiind cu ce vorbe să-i mulțumească, strigă precipitat: „Hitler kaput!“

„Nu, mamă, nu așa! îl corectă bătrâna. Zi bogdaproste și Dumnezeu să-l ierte!“ În același timp și alte femei se îndreptară spre „friții“ ce surprinzător de repede se ridicară din zăpadă ca să primească pomenile, pe care le înghițeau rapid între un „Hitler kaput“ și un „bogdaproste“ stropșit, spus din recunoștință.

„Ia pentru băiatul meu!… pentru omul meu!… pentru frate-miu!“ repetau femeile cu lacrimi în ochi și cu inflexiuni de bocet în vorbire. Atunci, în mijlocul acestei scene plângărețe care lua o întorsătură de parastas, se auzi iar vocea tunătoare a invalidului care, ridicând spre cer una din cârje, invectiva vehement milostenia prostească a acestui muieret inconștient.

„Ho, femeilor, opriți-vă, nebunelor, ce, ați căpiat? Cui dați voi de pomană pentru bărbații, copiii și nepoții voștri? Ăstora care i-au ucis? Pentru un invalid care și-a rupt pentru patrie o bucată din trupul lui nu s-ar fi găsit o bucată de pâine. Bine că s-a găsit pentru acești ucigași care ne-au ars satele și orașele, ne-au ucis copiii, ne-au batjocorit femeile și fetele! Halal de așa patriotism sovietic! Rușine vouă!“

Atunci, toată mulțimea, zguduită de fulminanta catilinară a invalidului, urlă convulsionată de o patriotică indignare: „Așa e, așa e, moarte ucigașilor, moarte friților!“ Iar tineretul se și aplecă să-și facă bulgări de zăpadă pentru a da indignării unanime o expresie cât mai concretă. Friții, uluiți de această imprevizibilă întorsătură, se strânseră laolaltă sub o ploaie de bulgări care nu făcea nici o distincție între prizonieri și gărzile lor. Sergentul fanfaron, după ce primi în fața-i congestionată un bulgăre care îi mai risipi beția, comandă retragerea în pas alergător și, în

huiduielile mulțimii, trecu prin coloana noastră și se pierdu cu tot grupul pe o uliță alăturată.

„Ce părere aveți despre lumea asta, dom'le locotenent? mă întrebă Crețu după ce-mi termină traducerea. Uite lângă cine ne-a așezat Dumnezeu pe harta lumii!"

Prima lecție de marxism

În aceeași piață a măruntului târg, coloana noastră a staționat mai multe ore, pe lângă noi scurgându-se între timp diferite formațiuni militare care se îndreptau spre șoseaua principală. Una din acestea, o companie de tanchete, se oprise chiar lângă noi. Din blindate coborâră, ca să-și întindă ciolanele, mai mulți ostași – ruși după fizionomie – care, după o infructuoasă examinare a rafturilor goale din vitrina magazinului cooperativei – în lipsă de altceva mai bun de făcut – se angajară cu noi, prizonierii, în discuții politice la nivel înalt.

A pacimu vaşî protivniki naşî? („De ce ai voștri sunt împotriva noastră?") Iată întrebarea încuietoare la care ai noștri se codeau să răspundă, mai ales că fiecăruia dintre acești interesanți interlocutori îi spânzura la gât câte o banală automată. Ca să deblocheze discuția, interveni cu un aer atotștiutor un sergent:

„Să vă spun eu de ce… în România, burjuii conduc țara. Ei au mânat pe băieții aceștia să ne distrugă orânduirea noastră muncitorească. Le sta în gât bunăstarea și fericirea noastră… Pe ei îi înțeleg, dar pe voi, și ni se adresă nouă, dracu' să vă înțeleagă! Cum i-ați lăsat voi pe burjui să vă trimită aici ca pe niște berbeci la tăiere? Câți burjui sunt, mă, în România aia a voastră? O sută de mii, două, trei, un milion. Ce contează? Puneți, măi, băieți, mâna pe ei și tocați-i ca pe verze!"

Şi, spre exemplificare, apucă cu o mână un cap imaginar de burjui, pe care, cu o sfântă ură de clasă, îl reteză cu un satâr, tot imaginar.

„Așa să le faceți! mama lor de criminali capitaliști care sug sângele poporului! Omorâți-i pe toți! Ce contează un milion de exploatatori, când e în joc fericirea poporului? Să vedeți când o să fie și la voi comunism ce belșug o să fie! Ca la noi!“ și, cu brațul drept, descrise un cerc ce cuprindea țara tuturor fericirilor și în care intra și cooperativa cu vitrine goale în care mai adineauri nu găsiseră nimic.

„Asta-i viața adevărată!“

„Așa e, așa e! exclamară niște ostași de-ai noștri, dar cam în zeflemea. Dați-ne drumul acasă și-i facem kaput pe toți burjuii!“

„Stați! Mai întâi trebuie să vă faceți o conștiință de clasă – apoi să știți cum să luați puterea și ce să faceți cu ea… Vedeți broșura asta?… aici scrie tot ce trebuie să faceți ca să fiți ca noi, liberi și fericiți. Cine știe din voi să citească pe rusește?“

„Eu, eu! sări Crețu. Na, ia-o și citește-o la tovarășii, să se trezească și ei!“ și-i întinse lui Crețu o broșurică. Apoi, în timp ce coloana lor se urnea să plece, în strigătele și râsetele ostașilor noștri care mimau decapitarea burjuilor, fața activistului de partid se lumină la gândul că la cauza revoluției mondiale a mai adus câteva sute sau mii de partizani.

„Mi-a căzut la țanc broșura asta. Nu mai aveam pic de hârtie pentru mahorcă“, reflectă Crețu. Astfel se consumă primul contact ideologic între cele două lumi: fanatismul revoluționar rus față în față cu bășcălia românească.

*

În sfârșit, ne veni și nouă rândul să părăsim târgușorul și să ne angajăm pe șoseaua principală; dar, la intersecție, altă surpriză: la o oarecare distanță de noi staționa un grup masiv de ofițeri din divizia noastră, printre care și foarte mulți din regimentul meu. Erau și ofițeri superiori printre ei, destul de mulți. Schimbarăm saluturi și întrebări

peste capul gărzilor. Aflai despre Bircă, bonomul și simpaticul nostru colonel, că reușise, împreună cu tot grupul lui de comandă, să iasă din încercuire. O fi scăpat și Sâmbotin cu ei? Nimeni nu-mi dădu vreun răspuns. Furtună avusese dreptate: Bircă ne trăsese în piept. Ne legase la gard cu tot felul de misiuni ca el s-o întindă nestingherit și la adăpost de orice răspundere.

În grupul vecin descoperii și câteva perechi de bilgheri, care mă liniștiră cu privire la cei purtați de uzbecul meu. Nu era neapărat nevoie să fi fost ai prietenului meu. Dar cu Sâmbotin ce se va fi întâmplat? Era întrebarea de care nu mă puteam dezlipi în nici un chip.

Cu lupii și cu corbii pe urmele noastre

Au urmat alte nopți și zile de marș în acest anabasis al înghețului, foamei, istovirii și disperării. Din nenorocire, toate mașinile care ne aduceau pâinea aceea pe sponci porneau înainte spre front și, cu toată bunăvoința lui Dvoeglazov, cei care ajunseseră la capătul puterilor nu mai puteau fi evacuați. Încercările noastre de a-i ține cât mai departe de lanțul fatidic al încheietorilor se vădiră paleative, așa că – spre disperarea mea – împușcăturile din coada coloanei deveniră mai dese.

Între timp, în paralel cu gărzile ce ne flancau, mai apărură și alți însoțitori, la început invizibili. Unii, care ne urmăreau de sus prin aburii cetei și ni se recomandau prin croncăniturile lor inconfundabile, erau corbii. Alții, sesizabili doar noaptea, se trădau prin urlete prelungi, singurele care sfâșiau tăcerile stepei; erau lupii siberieni – ne spuneau, în chip de cunoscători, unii *ceasovoi* –, lupi chemați de pe poalele Uralilor de semenii lor pentru marele festin, adică noi. Noaptea li se simțea apropierea. Ținuți la distanță de focurile aprinse de *ceasovoi*, li se vedeau doar ochii sclipind prin întuneric ca niște steluțe verzi. Nu se

grăbeau, nu se impacientau. Ei știau că în întunericul din zori, când vom pleca la drum, pe locul unde înnoptaserăm vor rămâne câteva zeci de oameni nemișcați care, după ce-și vor primi în frunte glonțul ritual, vor intra în malaxoarele fălcilor lor. Iar corbii, la rândul lor, știau și ei că se vor sătura din ce va rămâne.

În fine, gara

În sfârșit, când aproape încetaserăm să mai credem că ar exista o țintă a călătoriei noastre („gara“, fabuloasa gară) și începuserăm să ne închipuim că scopul acestui marș halucinant nu era altul decât să acoperim șleaurile stepei cu ciolanele noastre și că el, marșul, nu se va sfârși decât atunci când ultimul dintre noi se va lăsa pe brațele voluptuoase ale morții prin îngheț ori își va oferi fruntea glonțului acelui Thanatos în șubă siberiană de la sfârșitul coloanei, ei bine, atunci se produse minunea: la câteva sute de metri în fața noastră apăru deodată, de după o colină, incredibilă ca „fata morgana“, *gara*, ținta finală a ultimelor sforțări pe care le mai puteau da din ele trupurile noastre înghețate de ger, topite de foame și istovite de oboseală. Era a 12-a zi a acestui *anabasis* delirant. La fel cu cei 10 000 de soldați conduși de Xenofon (cifră repetată și la noi), care la apariția mării izbăvitoare au exclamat, nebuni de fericire: *Thalassa, thalassa!* („marea, marea!“), și noi, câți mai rămăseserăm, strigarăm la fel, în delir: „Gara, gara!“

Târâș-grăpiș, șontâc-șontâc, cu fețele scăldate de bucurie, traversarăm în grabă linia ferată care tăia pustia de la un orizont la altul și ne așezarăm de-a lungul peronului acelei minuscule halte.

Că nici un tren nu se arăta la orizont și nici șeful stației nu ne putea ajuta mai mult decât cu un oftat nu era de prea mare importanță. Esențial era că aici, chirciți pe caldarâmul înzăpezit al peronului, ne simțeam în siguranță; scăpaserăm de primejdia

rămânerii în urmă și de glonțul implacabil al uriașului care încheia coloana.

O primă treaptă a calvarului nostru fusese urcată, dar câte ne mai așteptau până în vârful Golgotei?

În spatele gării și paralel cu linia ferată se înșirau câteva magazii lungi, late și goale. Cum până în dimineața zilei următoare nu se anunțase nici un tren și cum cu lăsarea serii viscolul se întețise simțitor, Dvoeglazov, ca să nu mai înregistreze pierderi de vieți tocmai acum, când ajunseserăm la destinație, hotărî – cu toată opoziția șefului de stație – să se forțeze lacătele hambarelor și să intrăm cu toții în ele. Când însă îmi comunică și mie hotărârea pe care o luase ca s-o transmit prizonierilor, băgă de seamă că Radu Popescu, pe care îl ținuse minte din tot grupul meu, ca profesor de franceză, da semne grave de îngheț. Tremura din tot trupul și-i clănțăneau toți dinții din gură. Atunci văzui și eu starea critică în care se afla prietenul meu. Cu Ivan și cu alți câțiva îl zguduirăm, îl frecționarăm cum am putut mai bine: „Hai, măi, Radule, nu fi prost să te îneci ca țiganul la mal!“

În timp ce gărzile băgau prizonierii noștri în hambare ca să-și petreacă măcar ultima lor noapte într-un adăpost, fără decorul sonor al urletelor de lupi, Dvoeglazov veni la grupul nostru, se uită la Radu și ne făcu semn să-l urmăm. După noi se mai luară încă vreo câteva zeci de ostași care nu încăpuseră în magazii. Se opri în fața unei clădiri mai mici, construite mai cu grijă și, cum ușa era încuiată, dădu ordin s-o forțăm.

Intrarăm și, spre stupoarea noastră, ne trezirăm într-o sală de clasă, da, sală de clasă adevărată, cu bănci, cu pupitre, cu catedră pe podium, cu tablă neagră și, în plus, cu niște rastele în care erau prinse eprubete și retorte.

„Ei, profesore, iată că ți-am făcut rost și de clasă, și de catedră. Ce-ți mai trebuie ca să-ți ții

lecția?“ glumi el. Apoi, frecându-și mâinile, căci era mai frig ca afară, deodată descoperi în fundul clasei o sobă mare de teracotă cu plită. Arătându-ne-o, ne dădu un ordin care ne băgă într-o adevărată perplexitate.

„Spargeți toate băncile și pupitrele astea și băgați-le pe foc!“ și, cum eu, crezând că n-am înțeles bine, așteptam să-și termine Crețu traducerea, Dvoeglazov, ca să mă scoată din uluire, apucă o bancă și o izbi de un pupitru de o făcu țăndări.

„La război, ca la război! se scuză el. Doar nu era să vă las să înghețați în noaptea asta, când v-am adus până aici cu atâta greutate!“

Băieții mei nu așteptară mai mult ca să înșface băncile și pupitrele, să le facă zob și să le bage în sobă, sub privirile scandalizate ale lui Lenin și Stalin, care, din ramele lor spânzurate deasupra tablei, urmăreau neputincioși acest proces de autodevastare a bunurilor sovietice… Curând focul începu să duduie și plita se înroși. Prin bunăvoința uzbecului meu, puserăm pe ea o găleată cu apă, apă adevărată, nu zăpadă topită, și cu vreo două-trei aspirine și o frecție bună îl readuserăm la normalitate pe Radu al nostru, care, la căldura emanată de cămin, adormi ca un prunc.

La fel făcură și ceilalți după ce băură fiecare câte o căniță de apă fierbinte, însoțită sau nu de o îmbucătură de pâine. Uzbecul meu și alți doi *ceasovoi* rămaseră cu noi să ne păzească. Puseră pe catedră un felinar aprins și se întinseră pe podium.

Deși rupt de oboseală – sau poate tocmai de aceea – somnul nu voia să se lipească de ochii mei. O senzație de destindere puse stăpânire pe toată ființa mea. Era ca și când o manta, grea ca plumbul, ar fi alunecat de pe umerii mei: *răspunderea*. Da, ea era aceea care mă elibera acum de povara ei, făcând loc unei difuze mulțumiri pentru ducerea până la capăt – oarecum

cu bine în condițiile date – a unei misiuni asumate. Deschisei larg ușa cuptorului care duduia de foc, lăsând să se reverse reverberația flăcărilor peste somnul de plumb al acestor supraviețuitori din Marele Naufragiu al înfrângerii.

Priveam la toate aceste fețe, devenite peceți ale tuturor suferințelor îndurate, și mă întrebam câte din ele s-ar mai fi putut dogori acum la acest foc, dacă, la apelul acela al lui Dvoeglazov, lansat pe fundalul însângerat al atâtor masacre, n-aș fi avut curajul sau nebunia – după unii – să ies în față și să-mi asum misiunea de-a readuce acel minimum de ordine – indispensabil supraviețuirii – în mijlocul unei mulțimi scoase din minți de foame și de frig?

Mă pregăteam să-mi spun în gând rugăciunea și să adorm pe parcursul ei, ca de obicei, când atenția îmi fu atrasă de ceva ce se petrecea pe podium. La lumina slabă a felinarului, deslușii silueta uzbecului meu, în genunchi, făcând repetate plecăciuni până atingea podeaua cu fruntea: își făcea rugăciunea. Către Alah, ca și mine către Dumnezeul meu. Şi-o făcea într-ascuns, să nu-l vadă și, mai ales, să nu-l spună nimeni. Era ultimul lucru la care mă puteam aștepta de la acest om care ar fi putut să mă omoare ca să-mi ia cizmele. Şi totuși, eram singurii, poate, care, în ceasul acela, ne rugam la un Dumnezeu. Descoperirea acestui punct comun – atât de esențial însă – mă făcu din clipa aceea să-l privesc într-o altă lumină și să mă reașez într-o altă relație cu el.

Dureroasa despărțire

A doua zi sosiră două garnituri, fiecare cu gărzile ei. Două garnituri; asta însemna două direcții, două destine. Într-una, mai mare, urma să se îmbarce trupa spre o destinație necunoscută, dar care se presimțea a fi Uralul, Siberia, Cercul Polar, cu minele și lagărele lor de muncă grea și șanse puține de supraviețuire.

Cealaltă garnitură era pentru noi, ofițerii, având ca destinație un lagăr special. Acest „special“ însă nu-mi mirosea prea bine. Pe teteriștii noștri, Radu Popescu, Tiberică Dragomirescu, Weiss, pe care l-am botezat pe loc Albu, ca să-i ascundem originea săsească, și pe alții i-am declarat ofițeri. Ei au rămas cu noi. Numai Crețu a refuzat, spunându-mi că el nu-și schimbă destinul.

„Fac parte din trupă, cu trupa rămân. Şi apoi, între ofițeri sunt destui care știu rusește, pe când băieții noștri numai pe mine mă au. Rămân cu ei. Iar dacă ne-or duce în Siberia – cum se aude – poate am norocul să mă întâlnesc cu ai mei.“

„Bine, Crețule, fă cum te îndeamnă inima și Dumnezeu să te ajute!“

Toată ziua s-a pierdut cu defalcarea pe cele două categorii, ofițeri și trupă, apoi cu numărătoarea, cu formalitățile de dare și luare în primire, așa încât abia spre seară s-a ajuns la definitivarea eșaloanelor. Cu toată strictețea ordinelor de-a nu se părăsi formațiile, băieții mei, în frunte cu Ivan și cu Crețu, se strecurară printre rânduri și veniră să-și ia rămas-bun de la mine. Ştiam cu toții că ne vedeam pentru ultima oară și cu lacrimi în ochi ne strânserăm la piept și ne îmbrățișarăm. Veni și infanteristul nostru împușcat în gură, obiectul legământului nostru cu Dumnezeu: noi să-l salvăm pe rănit, iar El să ne salveze pe noi toți. Ambele părți contractante își îndepliniseră angajamentele. Era complet restabilit, mai puțin vorbirea. Cu ochii plini de lacrimi, încerca să-mi ia mâna, să mi-o sărute. Din gâjâielile lui simții, dincolo de cuvintele nerostite, un șuvoi cald de recunoștință că i-am salvat viața.

Cum aș fi putut să-i explic că, într-un fel, și el mi-a salvat-o pe a mea, ca și pe a băieților mei, creându-ne o misiune care ne scotea din eul nostru egoist, în a cărui închidere ne pândea moartea? Cum l-aș fi putut face să înțeleagă că noi am citit în el și în miracolul supraviețuirii lui un mesaj al

Celui de Sus care ne chema să ne salvăm salvând pe cei din jur? În lipsa explicațiilor, l-am strâns la piept, urându-i să ajungă teafăr până la sfârșitul încercărilor. Se mai strânseră în jurul meu și alți soldați din toate armele să-și ia rămas-bun și să-mi ureze de bine.

Momentul despărțirii devenise insuportabil de emoționant. Din el însă mă scoase Dvoeglazov, care striga pe tot peronul: *Gde prafesor?* („Unde-i profesorul?“) Mă chema să ne luăm rămas-bun.

„Ei, profesore, pentru tine s-a sfârșit războiul; pentru mine, de abia acum începe. Noi de aici plecăm direct pe front, iar voi vă veți duce într-un lagăr de ofițeri, unde veți avea tot ce vă trebuie și unde veți aștepta sfârșitul războiului, ca să vă repatriați.“ (Bietul Dvoeglazov, inocentul meu coleg de belferie de la Tașkent, de-ar fi putut el bănui atunci câți ani vor trece de la sfârșitul războiului până la repatrierea mea!)

„Cum se cheamă și unde este lagărul acesta minunat?“

„Crede-mă că nu știu.“ Îi mulțumii pentru tot ce făcuse pentru supraviețuirea noastră în condițiile date și-i dorii din toată inima să termine cu bine războiul și să ajungă teafăr la ai lui și la catedră.

Apoi, în timp ce-i strângeam mâna, băgai de seamă că la încheietura ei nu se vedea nici un ceas, în vreme ce subalternii lui aveau câte două-trei la fiecare încheietură. Băgai repede mâna în manșeta stângă, unde-mi țineam ascuns ceasul, și i-l oferii drept amintire.

„Ține-l, mie nu-mi mai trebuie. Pentru mine timpul s-a oprit și nu-și va mai lua cursul decât când voi fi iar liber. Ți-l dăruiesc cu toată inima și să-ți poarte noroc!“

Se uită uluit la ceas, apoi la mine, ezitând să-l primească. La insistența mea îl băgă în buzunar, îmi mulțumi, îmi strânse iar mâna, ca și fostul meu însoțitor, uzbecul, închinătorul lui Alah, apoi se îndreptară spre grupul lor de gardă, unde întrezării

pentru ultima oară imaginea terifiantă a încheietorului de coloană în șuba uriașă și cu câinele pitic, cu picioare strâmbe și limba roșie de lins sânge, imagine cu care mă voi mai întâlni doar în visele mele negre, ca o premoniție.

Glasul roților de tren: prima călătorie în bou-vagon

În sfârșit, la ordinul noilor șefi de escortă, prizonierii începură să se urce în cele două garnituri, compuse din vagoane de marfă (bou-vagon, cum avea să li se spună).

Într-un astfel de vagon se intra pe la mijlocul lui printr-o ușă culisantă cu zăvoare. Înăuntru, în dreapta și în stânga, se aflau câte trei rânduri de priciuri suprapuse, în care urma să zacă întinsă, ca în galantare, marfa umană ce era de transportat. La mijloc, în dreptul ușii, o gaură în podea pentru necesități, iar alături două găleți cu apă de băut. Toți se îmbulzeau să intre primii în vagoane, ca să ocupe locurile cele mai bune, adică pe cele de pe priciurile de sus, unde și spațiul până la plafon era mai mare, iar căldura, cât de puțină ar fi fost, s-ar fi ridicat toată acolo.

Rămăsei printre ultimii. Nu știu cum, dar în febra despărțirilor mă rupsesem de apropiații mei. De asemenea, o slăbiciune neobișnuită pusese stăpânire pe mine, așa că, urcându-mă ultimul, trebui să fiu ajutat, din vagon, de o mână camaraderească, iar de afară, de un pat de armă peste șira spinării.

În urma mea se trânti ușa. Odată cu ea și zăvoarele: unul, doi, trei, patru, fiecare cu scrâșnetul lui inconfundabil, ca patru peceți care mă vor marca pe viață.

Eram închis, închis prima oară în viața mea.

Băieții își ocupaseră cu toții locurile, culcușindu-se care cum putuse.

Spațiile dintre priciuri erau atât de mici, că nu se putea sta pe șezut, la marginea lor, ci numai întins,

ca într-un sarcofag, din care doar tălpile bocancilor sau cizmelor mai indicau că acolo sunt oameni. Vagonul era supraticsit de prizonieri. Pe priciuri, nici un loc. Căutai sub priciul de jos, pe podea, dar chiar și acolo era plin. În cele din urmă, doi tineri se milostiviră de mine și, strângându-se mai mult unul într-altul, îmi făcură loc între ei și peretele vagonului.

Strâmtoarea spațiului ca de sicriu mă paraliza. Nu puteam face nici o mișcare. Simțeam cum mă sufoc. Regretam nopțile dormite pe zăpadă. Ce să mai spun de cea de pe bălegarul de oaie? Acolo, cel puțin, nu mă sufocam și mă puteam mișca în voie.

Acum aveam să fac cunoștință cu una din cele mai perfide și mai odioase metode de tortură și chiar nimicire în masă din arsenalul puterii totalitare: *înghesuiala*. Care nu este altceva decât strivirea prin propria lui masă a unui grup de oameni aflați în condiții de claustrare. Până acum nu cunoscusem înghesuiala decât cu totul accidental și fără urmări. Acum aveam s-o cunosc ca pe o componentă a vieții de detenție, ba chiar și mai târziu, după repatriere – ca o dimensiune existențială a spațiului comunist, care în esența sa tot un spațiu de detenție era.

În sfârșit, trenul porni și, odată cu mișcarea lui clătinătoare, o apă neagră de somn se revărsă peste mine. Mă visam exact în poziția în care eram, strivit într-un colț de vagon și neputând face nici o mișcare. Ştiam că visez, încercam să mă trezesc și nu puteam, și astfel rămâneam captiv, sufocat de spaima că voi muri înecat în apele negre ale acestui vis infernal. Ivirea zorilor și trezirea celorlalți mă smulseră din această oribilă catalepsie. Târându-mă, izbutii să ies din înfiorătoarea peșteră, jurându-mi că mai bine aveam să dorm în șezut pe podea, în mijlocul vagonului, decât să mai intru o dată în această gaură neagră. Odată cu mine ieșiră în față și alții

de sub priciuri și de deasupra lor, să-și întindă ciolanele. Privindu-i, avui sentimentul amețitor că fețele lor erau variantele unei aceleiași fețe: a „urâtului“. Totul era oribil și dezgustător: nu numai chipurile noastre, murdare, bărboase, dar mai cu seamă mirosurile, începând cu cel al necesităților din gaura podelei și terminând cu cele ale trupurilor noastre de atâta amar de vreme nespălate. Şi, ca urmare a înghesuielii, se dezlănțui cu furie un alt flagel: păduchii. Suportabili pe timpul marșului, când erau ținuți în frâu de ger, acum, trecând cu viteză din om în om și dând și de puțină căldură, se înmulțiseră înspăimântător. Dacă nu mai era gerul, temperat de căldura noastră animală, trebuia acum să fie păduchii, pentru ca fiecare clipă să fie numai suferință. În ce mă privește, în jurul gâtului mi se făcuse din mușcăturile lor un fel de bandă roșie, ca o zgardă, care mă mânca înfiorător.

Cât despre foame, ea constituia timbrul de fond al tuturor chinurilor noastre. Pe el venea să se suprapună acuma cel al setei. Ni se dădea ca hrană pește sărat (*siliotka*) și pesmeți uscați (*suhari*), dar fără apă, sau cu apă pe sponci, la soroace, ceea ce ne provoca o sete oribilă și de nesuportat. Așa că unii dintre noi, nemaiputându-se abține, lingeau fiarele de la ușă, acoperite cu chiciură. Ca să mă pun la adăpost de această tortură, deliberat pusă la cale de convoierii noștri, m-am socotit să mă abțin de-a mânca peștele și pesmetul până nu văd că se dă și apa; și ca atare mi le-am pus la păstrare în raniță, pe care o țineam sub mine, eu continuând să stau – cum îmi propusesem – pe podea, în poziție de yoga.

La o stație se deschide ușa, un convoier apare și cere un om să aducă apă. M-am ridicat eu, am apucat vreo două găleți și am sărit din vagon. Aerul proaspăt și rece de afară m-a lovit ca o măciucă în frunte. M-am îndreptat amețit, clătinându-mă pe picioare, spre cișmeaua de la

capătul peronului. Așteptând rândul la apă, am văzut cum din toate vagoanele erau scoase cadavre mai mult sau mai puțin despuiate, care, târâte de soldați de-ai noștri undeva, mai departe de peron, erau făcute stive, un rând în lung, un rând în curmeziș. Când am umplut gălețile, cu toate protestele și înjurăturile *ceasovoiului*, am sorbit și eu cu nesaț câteva guri bune de apă, ultima fiind însoțită de o puternică lovitură de pat de armă pe șira spinării, de era să mă lase lat. Ajuns în vagon după ce se trase ușa și după ce se distribui apa, îmi deschisei ranița să-mi scot peștele și pesmetul. Nici urmă! După ce mi s-a potolit revolta secrețiilor gastrice, m-am consolat gândindu-mă cât de înnebunit de foame trebuie să fi fost făptașul, oricum un intelectual – doar eram cu toții ofițeri –, ca să ajungă la un act atât de degradant: furtul. Din nenorocire, sub presiunea foamei, care în final ajunge să întunece chiar și mintea, astfel de dereglări comportamentale aveau să-și facă apariția mai târziu și în lagăre, tulburându-ne existența, îndeosebi în primul an de captivitate petrecut sub semnul precumpănitor al foamei. Din această pățanie am tras totuși o învățătură: „Nu lăsa pe mâine rația ta de azi!“, pe care am respectat-o în tot prizonieratul. Cu excepția unor răbufneli mânioase, cauzate de înghesuiala strivitoare în care trăiam și care făcea ca bocancul unuia să ajungă pe obrazul altuia, viața noastră se scurgea într-un somn continuu și letargic. Din el unii dintre noi nu se mai sculau niciodată. Aceasta se petrecea mai mult noaptea, când în înecul întunericului și în legănatul vagonului, pentru cei în curs de desprindere de viață hotarul dintre somn și moarte devenea din ce în ce mai șters, până dispărea cu totul. Se lăsau chemați de glasurile roților de tren sau de glasuri de sirene, încredințându-se negrelor unde letale care îi duceau către ostrovul luminat al fericiților, unde nu este durere, nici întristare, nici suspin. Evada

aproape în fiecare noapte câte unul din vagonul realității, lăsându-și zălog trupul stors de suferință. Dar, pe loc, mâinile pioase ale unui amic îl dezbrăcau de toate inutilitățile vestimentare, utile însă celor încă în viață. În timpul acestei operații, respectivul ținea defunctului un panegiric înduioșător, subliniind îndelunga și strânsa prietenie care i-a unit și care îl îndreptățea – firește – să păstreze spre veșnica pomenire lucrurile acestuia. Apoi, la vreo stație oarecare, se deschidea ușa și în dreptul ei apărea convoierul întrebând câți oameni au murit as'noapte. „Unu" răspundea corul… „*Malo* (puțin)", replica acesta dojenitor. „În vagonul alăturat au murit cinci", ne spunea el cu tonul unei provocări la o întrecere socialistă: care din vagoane să dea cea mai mare producție de morți pe noapte.

Terapeutica ficțiunii

Dar într-una din dimineți am avut parte de un panegiric cu totul deosebit. Mortul era un tânăr învățător de prin Suceava, ieșit dintr-o familie săracă cu 12 copii. Ca să învețe și să se întrețină a trebuit să dea meditații. Cu greu a reușit să-și ia diploma. Fusese logodit, și iubita îi murise de tuberculoză. Toate acestea le povestea un fost coleg de școală normală, tot de prin părțile Sucevei, dar în termeni atât de mișcători, că multora – și mie, de altfel – ne dădură lacrimile.

„Dumnezeu să-l ierte!" încheie povestitorul, trăgându-i mortului ciorapii din picioare. „Amin", repetă în cor vagonul. Atunci, în tăcerea pioasă care însoțea trecerea necăjitului suflet la cele nevăzute și de pe același prici cu mortul și cu panegiristul, se auzi o voce zeflemitoare:

„Mare tupeu trebuie să aibă cineva ca să facă o atât de amănunțită biografie unui om pe care nici nu l-a cunoscut vreodată." Stupoare în tot vagonul.

„Da, domnilor camarazi care ați însoțit cu câte o lacrimă pioasă povestirea unei vieți atât de

nefericite, aflați că toate peripețiile acestea înduioșătoare, cu familia cu 12 copii, cu logodnica tuberculoasă și cu alte baliverne sunt născocirile stimabilului și onorabilului. De ieri, de când și-a dat seama că bietul om e pe ducă și că i-ar putea moșteni lucrurile, *ca prieten și coleg*, de ieri, zic, îl tot chestiona – în șoaptă, bineînțeles – ca să-i facă acest patetic necrolog. Singurul lucru real e numele mortului. Pe care l-a găsit scris pe raniță cu creionul chimic. Restul e invenție și impostură."

„Dar pe ce te bazezi dumneata când îmi aduci aceste acuze?…"

„Pe aceea că eu – și nu dumneata – am fost coleg cu defunctul; nu la «normală», la Suceava, ci la «comerț», la Iași. Vezi că mai avem în trenul ăsta un coleg și, dacă vom avea parte să apucăm, în viață fiind, debarcarea, am să vă fac cunoștință. Asta, dacă pui la îndoială spusele mele."

„Recunosc, replică celălalt, că în panegiricul meu s-ar fi putut strecura și unele mici inexactități."

„Așa numești dumneata născocirile minții dumitale?"

„Mă rog, născociri, fantezii, spune-le cum dorești. Nu asta e important. Important e că a murit un om, nu un câine. Iar când moare un om, la căpătâiul lui se spune un cuvânt. Dacă am spus despre el lucruri duioase, de le-a dat oamenilor lacrimi în ochi, ce rău e într-asta? Mortul nu trebuia să fie și el plâns?" Întrebarea stârni ilaritate.

„În fond, reluă discuția impostorul, încurajat de hazul pe care îl provocase, dacă ați fost colegi și prieteni, de ce n-ai rostit dumneata cuvântul de despărțire? De ce n-ai luat dumneata lucrurile lui? Iată, ți le cedez. Ești mai îndreptățit decât mine să le deții. Dar iarăși nu înțeleg ceva: cât a fost în viață, nu te-am văzut o dată vorbind cu el. Moare alături un coleg, un prieten, și nu-i dai nici o atenție. De ce oare?"

„În primul rând, în ce privește lucrurile, începu să răspundă «colegul» la avalanșa de întrebări, în halul în care mă găsesc abia dacă pot să le mai car pe ale mele, darămite să mă mai încarc și cu ale altuia. Iar în ce privește «logosul» pe care ar fi trebuit să i-l țin, nu mă mai pot concentra… și apoi eu n-am talentul dumitale, în fața căruia îmi scot pălăria. Şi acum o chestiune mai delicată: de ce n-am prea vorbit cu el când încă mai trăia? Fiindcă nici unul din noi n-a simțit nevoia. Fiecare dintre noi trăia în toropeala ce ne trage încet, încet, spre neființă. Că a murit alături de mine și eu nici n-am băgat de seamă? Cine se mai preocupă de moartea altuia când a lui îi dă târcoale?“

Acest final de discuție lăsă un gust amar tuturor. Așadar, moartea nu este numai ceva venind de afară. Ea crește și se coace înlăuntrul nostru ca un fruct negru. Şi iar îmi reveniră angoasele primelor ceasuri de marș prin noaptea aceea cu halucinații, cu nevoia imperioasă de-a țâșni din mine ca dintr-o casă în flăcări. Primejdia – o arătase bine ultimul vorbitor – e în închiderea în sine și în alunecarea în toropeala aceea la capătul căreia așteaptă moartea. Într-adevăr, nici unuia dintre cei duși până acum moartea nu-i fusese provocată de vreo rană sau maladie, ci de o epuizare a resurselor fizice și morale. Oamenii se lăsaseră înecați de urâtul și întunericul care ne împresura. Erau blocați și, poate, o simplă scuturătură i-ar fi deblocat, făcând să funcționeze acel resort tainic al interesului pentru viață. Dar n-a fost cine s-o facă. Întrebarea este cum să trezești acest interes. Răspunsul ni-l dăduse oare falsul coleg, impostorul, cu apocrifa lui biografie, care totuși ne ținuse sub vraja povestirilor lui aproape o oră, punându-ne câte o lacrimă discretă pe gene? Nu ne ajutase el să evadăm din ferocitatea realității în lumea compensatoare a ficțiunii?

După masa de seară, în liniștea ce însoțea digestia săracelor rații de pește sărat și pâine, cerui

cuvântul și propusei ca, pentru a ne alunga urâtul și a uita de foame, aceia dintre noi care își mai amintesc de un roman bun sau de un film frumos, sau chiar de întâmplări din viață, să le povestească, așa cum făcuse azi-dimineață camaradul nostru cu istorioara lui, care, deși închipuită, ne-a mers totuși la inimă. Propunerea a fost acceptată cu unanimitate și, cum nimeni nu se oferea să facă începutul, ca totuși acțiunea să nu eșueze, mă oferii eu însumi. Alesei *Răscoala* lui Liviu Rebreanu, pe care o prezentasem elevilor mei din clasa a VIII-a în lecția de adio pe care le-o ținusem cu cinci-șase luni în urmă, înainte de a pleca pe front. Începutul fu penibil; vocea slabă și stinsă de nemâncare nu mă ajuta deloc. Răgușii curând, așa că mă întrebam panicat dacă voi putea să duc expunerea până la capăt. Din fericire, după o înghițitură de apă, vocea începu să se dreagă și-mi căpătai treptat încrederea în mine pe măsură ce simțeam că sunt urmărit cu interes.

Închisei ochii, vagonul se prefăcu în sala de curs a clasei a VIII-a. Pereții erau albi; tabla, neștearsă; sus, portretele regelui și mareșalului. Eu vorbeam de la catedră și redevenisem profesorul care fusesem odinioară. Aplauzele care punctară sfârșitul lecției mă făcură să deschid ochii. Realitatea era mai suportabilă, fețele, mai blânde, îmi arătau simpatie. Experimentul reușise. Evadasem și eu, evadaseră și ei. Am adormit fericit, gândindu-mă: „Doamne, câtă nevoie are bietul om de ficțiune.“

În noaptea aceea nu a murit nimeni.

Experimentul a continuat și în după-amiezile și serile următoare cu o participare de povestitori din ce în ce mai vie. Povestit de un avocat din Târgoviște, romanul *Mătăniile* de Florence Barclay a smuls auditoriului prelungi aplauze. Era, într-adevăr, un bestseller din anii ’30; însă, în fond, o peltea dulceagă cu lorzi și *ladies*, cu lachei, cu

castele și, nu în ultimul rând, cu mese bogate. Asta da evadare!

Bineînțeles că m-am ferit de a-mi exprima opiniile despre această carte. Şi de ce aș fi făcut-o, când ascultătorii se simțeau atât de reconfortați în atmosfera ei? S-au mai povestit atunci și *Rebecca* și *Castelul pălărierului* și *Cheile împărăției* și multe din cărțile de succes ale epocii. S-au mai povestit și filme; filmele italienești erau cele mai căutate, de pildă *Coroana de fier* sau *Romantica aventură*. (Să nu uităm că, din cauza războiului, filmele engleze, americane sau franceze nu mai apăreau pe ecranele noastre.) S-au recitat și versuri (de la Eminescu până la Vasile Militaru), s-a reușit ca aceste ședințe să capteze atenția și interesul întregului vagon și să fie așteptate cu nerăbdare. Raporturile dintre oameni se mai îmblânziseră parcă. Nervii nu mai scăpărau scântei la orice atingere. Se mai auzea și câte un „scuzați“ și „nu face nimic“, ceea ce era un semn îmbucurător de normalizare a relațiilor dintre noi, în ciuda menținerii la aceiași parametri a stării de „înghesuială“ care provoacă totdeauna tensiuni nervoase. Pe acestea reușeam acum să le ținem sub control printr-un efort de bunăvoință reciprocă și de politețe. Nu cred că exagerez dacă atribui ameliorarea calității acestor relații faptului că, în dezolantul vid spiritual în care ne îmbrânciseră condițiile infernale de existență, noi totuși izbutiserăm, chiar și sub forma cea mai elementară, să facem să pâlpâie deasupra capetelor noastre un licăr de viață spirituală. Participarea laolaltă la starea de grație a unui vers eminescian, de exemplu, apropie și înfrățește sufletele părtașilor ca o cuminecătură și, după consumarea ei, oamenii se redescoperă între ei într-o relație nouă, neașteptată. Încep să se vadă cu alți ochi, chiar cu oarecare simpatie. Oricum, un timp, ei nu se vor mai întoarce la animozitățile sau la violențele verbale de până atunci. Şi mai era ceva.

Nici în a doua noapte de la aplicarea experimentului „terapeutica ficțiunii“, nici într-a treia și nici în vreo alta, până la sfârșitul acestei sinistre călătorii, *nu a mai murit nimeni*.

Dar cel mai derutat de acest fenomen era șeful convoiului, care ne făcea numărătoarea în fiecare dimineață și care nu-și putea explica slaba contribuție a vagonului nostru la mortalitatea pe întregul transport. La un moment dat, a crezut că ne ascundem morții ca să le ridicăm rațiile de mâncare și, spre verificare, a și încercat să scuture de picior pe unii al căror somn profund i se părea suspect.

„Spune-i, ne-am adresat traducătorului, că avem un program atât de încărcat, că nu ne mai rămâne timp de murit; și că, atâta vreme cât va mai fi printre noi un povestitor, nu va mai muri nimeni.“

Fără să ne dăm seama, cu povestirile noastre *exorcizaserăm moartea*.

* Acest disperat „rodeo“ cu tancul a avut și un mic episod amuzant, de care am aflat abia după apariția cărții mele de la pictorul Alexandru Cumpătă, pe atunci proaspăt sublocotenent activ de infanterie și părtaș la marea bătălie. Comentând această scenă, iată ce-mi povestește el: „Mă găseam în tranșee cu ostașii mei, pregătiți să atacăm carele inamice cu foi de cort, ca să le orbim, și cu sticle de benzină, ca să le incendiem motoarele, când în fața noastră, din ceață, apare deodată un T34. Pe coama lui un om cu părul vâlvoi izbea cu disperare în blindaj cu un baros imens. Sar din tranșee și mă arunc și eu pe car. Îmi dau seama după uniformă și grade că disperatul luptător era un locotenent de artilerie și, prinzându-mă cu stânga de țeava tunului, duc regulamentar palma dreaptă la capelă și mă recomand: „Domnule locotenent, am onoarea să mă prezint. Sunt sublocotenentul activ Cumpătă Alexandru din regimentul 9 Dorobanți, batalionul 2, compania 1. La ordinele dumneavoastră!“ La care respectivul își întrerupe pentru moment loviturile năpraznice și-mi strânge mâna, recomandându-se. „Locotenent Sâmbotin Alexandru din 28 Artilerie.“ Apoi își reluă treaba cu aceeași furie. Prezentarea aceasta, relatată de Cumpătă, mă făcu mai întâi să râd. Moartea era pe ei cât capra, iar lor le mai ardea de farafastâcuri protocolare. Dar, stând și

reflectând, am ajuns la concluzia că, precum se vede, în mentalitatea ofițerilor noștri activi din vechea Armată Regală Română regulamentul era atât de puternic înrădăcinat, că nici primejdia morții iminente nu putea opri corecta desfășurare a ritualului său. Iar asta îi face demni de toată admirația. „Și ce-ați făcut mai departe?“ îl întrebai eu pe Cumpătă. „Tocmai scosesem foaia de cort din bandulieră și mă pregăteam să acopăr cu ea fanta prin care tanchiștii puteau vedea în față, când din ceață apărură două tancuri sovietice care, văzându-ne pe car, au trimis asupra noastră o rafală de mitralieră. Fiind trasă din mers, n-a nimerit pe nici unul. Dar ne-a făcut să abandonăm carul și să ne topim în lanul de secară și în ceață, îndreptându-ne fiecare în direcția lui, nu însă înainte de-a schimba între noi salutul regulamentar de despărțire.“

Tambov

În sfârșit, a dat Dumnezeu și, după 12 zile de supliciu pe căile ferate sovietice, am ajuns la stația de debarcare, *Tambov*. Numele acesta rusesc, cu cele două silabe ale lui care sună grav, ca două lovituri de gong pe o tavă de aramă, mi s-a asociat în minte cu ceva imens, monstruos și terifiant, din polipii căruia nu mai este scăpare. Şi chiar așa arăta iarna rusească ce ne-a încolăcit cu brațele ei de vifor turbat când coboram amețiți din vagoanele cu aer închis, clătinându-ne la impactul cu aerul înghețat.

O jumătate de zi ne-a trebuit ca să parcurgem cei câțiva kilometri ce despărțeau gara de lagăr; într-atât se înverșunase viscolul ce ne bătea din față să ne facă una cu zăpada, prizonieri și *ceasovoi*, fără alegere. Ajunși la limita puterilor în fața porții lagărului, viforul se mai potoli ca să facă loc gerului. Birocrația sovietică, demnă urmașă a celei țariste, cum și aceasta celei bizantine, se alătură acum urgiilor iernii rusești în lupta împotriva noastră, făcându-ne să mai așteptăm la poartă în frigul înnebunitor câteva ore bune, până se perfectau greoaiele lor formalități de predare-primire. În acest răstimp, tropăind de frig și bătându-ne brațele ca să nu înghețăm, avurăm tot răgazul să examinăm noua noastră reședință: *lagărul*. Un gard dublat de o rețea de sârmă ghimpată, având pe colțuri câte un prepeleac cu o santinelă, împrejmuia un spațiu damnat, în care erau plantate în lung și în lat zeci de bordeie acoperite cu un strat gros de zăpadă. În fața porții, o fată bine încotoșmănată într-o cojoacă, având în mână o carte, încerca să intre în vorbă cu noi ca să ne ia pulsul politic. Desigur, era o activistă, rumenă în obraji, cu nasul cârn și cu ochii de un albastru pur, care reflectau o înduioșătoare prostie. Vorbea cu un zâmbet de suficiență și superioritate. După opinia ei, toate nenorocirile lumii proveneau

din aceea că oamenii nu citiseră cartea din mâna ei. Ne-a spus și titlul: ceva cu „materialismul istoric“. Acolo, în cartea ei, se găseau răspunsurile la toate întrebările pe care și le putea pune un om.

Ce ușor ar putea oamenii să ajungă fericiți: e de ajuns să citească cartea asta. De alta nici nu au nevoie. Şi, desigur, să o pună în practică. Spunând acestea, fața i se inundă de fericire pentru câtă fericire îi așteaptă pe cei ce o vor citi. Mă găseam, dar nu pentru prima oară, în fața unui exemplar de *Homo unius libri*, cel mai primejdios dintre antropoizi: *omul care a citit o singură carte*. Omul care crede că a intrat prin ea în posesia adevărului absolut și, aplicând cele scrise, e în stare, cu cea mai senină conștiință, să arunce lumea în foc, ca să o facă fericită. Ne mai spuse apoi că de aici vom pleca foarte curând la un lagăr de ofițeri, unde o vom duce foarte bine și unde vom găsi și *cartea cărților*, care ne va dezlega toate problemele existenței.

În sfârșit, după ore de așteptare în ger, se deschiseră și porțile lagărului și, aliniați în coloană, pătrunserăm în incinta lui, unde, după ce împlinirăm ritualul unei percheziții, ne luă un *ceasovoi* în primire și ne duse la cel mai mare dintre bordeie. „Sala de mese“, ne gândirăm noi, nemâncați de o zi, istoviți de marșul prin viforniță.

Nu, nu era sala de mese, că nu numai cu pâine se hrănește omul, ci și cu cuvântul propagandei. Era „sala de spectacol“, căci de spectacole aveam noi acum nevoie, cu mațele chiorăind de foame. Spectacolul îl constituia proiecția unui jurnal de război. În fundul bordeiului – care avea ferestrele astupate – era întinsă o pânză albă pe care se proiectau siluete șterse și tremurate de tancuri înaintând victorioase în teritoriile recucerite ale maicii Rusia (exprimarea este a lui Stalin). Priveam aceste siluete de T34 și parcă mă așteptam să-l văd apărând pe una din ele pe

Sâmbotin, descheiat la gât, cu părul vâlvoi, izbind furios în turelă cu năprasnicul lui baros.**

Cum în această sală de cinematograf nu erau nici scaune, nici bănci, mulțimea se foi agitată de foame și de frig prin tot acest spațiu gol și apoi se îngrămădi la ușă, cu spatele la ecran, așteptând să înceteze odată tortura acestei culturalizări forțate. Dar, cu acest prilej, fiecare își regăsi camarazii și prietenii de care fusese despărțit în timpul transportului. Schimbarăm impresii cu privire la vagonul în care călătorise fiecare și îmi dădui seama că, în comparație cu altele, care înregistraseră 15-20 de morți, al nostru, numai cu cinci, se putea considera favorizat de soartă.

În sfârșit, dădu Cel de Sus și se termină și filmul. Furăm conduși în bordeiele-dormitor care serviseră de tranzit și altor pasageri. Un coridor în mijloc și, în dreapta și în stânga, priciuri suprapuse, pe care le și luarăm îndată cu asalt, întinzându-ne care cum puteam pe scândura goală. Se lăsase seara; zăpada imaculată de afară reverbera în geamul ferestrelor o lumină albastră ca la un decor de teatru, dar care se stinse treptat în bezna bordeiului, lăsând să se reverse peste ochii noștri același întuneric ca din vagoanele morții din care abia coborâserăm și care, și el, descindea, firește, din întunericul de la începuturile lumii, înainte de-a se fi spus: *Fiat lux!* Zăceam, așadar, pe scândurile paturilor striviți de acest întuneric deplin și fără fisură, cum numai întunericul iadului mai poate fi. Așteptam să ni se aducă masa pe ziua aceea. (Care nu ni s-a mai adus, fiindcă nu eram încă trecuți la rație.) Când, deodată, se produse miracolul: în mijlocul beznei se aprinse lumina. Un biet bec de câțiva zeci de wați, spânzurat la jumătatea barăcii, sfâșiase puterile întunericului cu lumina lui gălbuie și tulbure. Apariția luminii fu salutată cu ovații.

Nemaipomenit era tropismul luminii. Toate privirile se fixară pe beculețul acela gălbejit și

murdar și nu se mai desprindeau de el. Veniră unii și de la capetele barăcii, unde bătaia lui era slabă, și se așezară sub el, privindu-l cu extazul fluturilor care zboară în jurul lumânării. Era ca o exorcizare prin lumină a întunericului ce ne răzbise până în străfundul lăuntrului nostru în cele douăsprezece nopți de transport pe tren. Ni se aduse totuși în final un ciubăr cu ceai fierbinte, care fu așezat sub bec. La lumina lui tamizată de aburul ceaiului, chipurile noastre, ale celor ce întindeam gamela spre polonic, intrau parcă într-un clarobscur rembrandtian, care le atenua trăsăturile surpate, bărbile încâlcite și sticlirea ochilor înfundați în orbite, decrispându-le pentru măcar un moment. Când ciubărul fu răsturnat cu fundul în sus, ne cățărarăm pe priciuri, pregătindu-ne de somn.

Dar noi nu știam că în crăpăturile stâlpilor, grinzilor și scândurilor care alcătuiau paturile noastre ne pândea un popor minuscul de bestii sanguinare: *ploșnițele*. Confruntarea fu din cale afară de dură. Lihnite de foame de când nu mai simțiseră trup de om în teritoriul lor, se repeziră cu frenezie acum asupra noastră ca să-și facă plinul. Dimineața ne găsi livizi după o noapte de insomnie, așa că, după frugala masă de dimineață (ceai și pâine) și după numărătoare (un ceas), ne urcarăm pe priciuri ca să ne recuperăm somnul, în vederea confruntării din noapte. Dar noi, războindu-ne cu ploșnițele (inamici nocturni), neglijaserăm păduchii (inamici diurni), care își revendicau acum cu agresivitate drepturile firești asupra trupurilor noastre. Adio somn! Îndârjiți de pierderea prețiosului somn, pornirăm o acțiune de exterminare a blestemaților paraziți cărora nu avuseserăm ce le face în cumplita înghesuială din vagoane. Oricum, condițiile nu mai erau aceleași: ne puteam mișca mai în voie; puteam să ne întindem rufele pe zăpadă, la ger; ne puteam aduce apă, să ne spălăm corpul și lenjeria. Cu asta ne-am și îndeletnicit toată ziua. În aceeași zi, am făcut

cunoștință cu regimul alimentar de lagăr, de care aveam să beneficiem, exceptând unele nesemnificative variațiuni de la un lagăr la altul, până la sfârșitul prizonieratului. Rația pe o zi consta din 400 de grame de pâine de orz, cleioasă și necrescută, din zahăr și grăsimi în rații homeopatice de câte 20 de grame, o supă de varză, limpede ca apa de izvor, un polonic de *kașa* (un fel de arpacaș) și ceai rusesc. Un regim ideal de înfometare ca să ne mai înșelăm foamea, beam în prostie ceai (în fond, apă dată în clocot și cu câteva fire de ceai în ea) și, când se termina, apă rece de la cișmea, însă pentru a elimina acest excedent de apă eram nevoiți să facem toată noaptea naveta, baracă–WC, ceea ce era o tortură infernală și un risc de a răci, cum voi arăta mai departe. Astfel, pe cele două priciuri ale barăcii încălzite de o sobă de tablă, se dormea: jos, încotoșmănat cu toate boldoașele – căci era frig, nu glumă –, iar sus, dezbrăcat până la cămașă – căci toată căldura, inclusiv cea animală (umană), se ridica într-acolo. Ca să ies la WC, eu, care dormeam sus, trebuia să-mi pun căciula, să-mi îmbrac mantaua îmblănită, să-mi trag cizmele, să iau în piept aerul înghețat de afară (minus 15–20°) și, până la WC, să mă angajez pe o pârtie în zăpadă de aproape 30 de metri, parcursă, dus și întors, de zeci de oameni care mergeau cu ochii închiși, împleticindu-se în visele lor, ca niște hipnotizați, ca niște somnambuli sau ca niște damnați să umble încontinuu în vreuna din bolgiile infernului dantesc. Apoi, întors pe „cracă“ – așa numeam noi aceste priciuri –, după ce puneam capul pe ranița ce-mi servea de pernă, îmi venea în cap gândul că nu am eliminat suficient lichid ca să pot dormi liniștit restul nopții și, în același timp, mă încerca o tiranică nevoie de-a urina, firește, nu o nevoie organică reală, ci una pur mentală. Dar nenorocirea era că nu puteam adormi până nu satisfăceam această falsă nevoie fiziologică; și atunci reîncepea calvarul: îmbracă-

te, dă-te jos, încalță-te și reia circuitul bordei–latrină–bordei, până la epuizare. Unii dintre băieți mi-au mărturisit că omologaseră până la șase-șapte excursii de acest fel pe noapte. În ce mă privește, cu toată grija de-a mă înfofoli cât mai bine, o singură neatenție mi-a fost fatală. Copleșit de somn, după nu știu câte curse, am ieșit în curte, în ger, numai în cămașă. Acționasem ca un somnambul și nu am revenit la realitate decât atunci când am simțit ceva ca un cuțit înjunghiindu-mă sub omoplatul stâng. Această întâmplare a avut loc în ultima noapte de la Tambov. De pe urma ei m-am ales cu un junghi cumplit în spate, a cărui durere se însoțea, când înghițeam ceva fierbinte, cu o febră moderată (ca la tuberculoză) și o tuse seacă. Dar mai rău decât toate era o stare de slăbiciune, de oboseală, de obnubilare, de plutire ca în vis în lumea înconjurătoare, care uneori își pierdea calitatea de realitate. Mă comparam eu, cel de acum – apatic, abulic și desprins de concretețea vieții –, cu cel ce fusesem în cele douăsprezece zile de maraton al morții până la prima gară, inepuizabil în energie și disponibil la orice efort pentru salvarea oricui s-ar fi găsit în impas? Şi nu-mi puteam da seama cum de se petrecuse această mutație psihosomatică în ființa mea.

A doua călătorie în bou-vagon

În acest marasm sufletesc m-a prins, în seara de 23 decembrie 1942 (înainte de Ajun), plecarea de la Tambov spre lagărul final, ținta peregrinărilor noastre prin alba împărăție a iernii rusești. Se înnoptase când pe pustiul peron al gării, după ce ne-au numărat și răsnumărat, s-a dat, în fine, ordinul să ne urcăm în vagoane. Dar înlăuntrul lor, fără țipenie de lumină, le era cu neputință celor urcați mai întâi să se cațere pe priciuri ca să facă loc și celorlalți. Astfel că mare parte dintre noi rămăseserăm blocați în mijlocul vagonului care, ca

să se închidă, a fost nevoie de înjurăturile și de paturile de armă ale gărzilor; din aceasta – se putea altfel? – am avut și eu partea mea. După ce se trase ușa și după ce căzură și cele patru zăvoare, ne găsirăm cu toții strânși ca într-o cutie de sardele, că nici mâna n-o puteam mișca. Între timp trenul pornise și își luase viteză, clătinându-ne pe la macaze ca pe un singur trup. Parcă am fi fost cu toții legați în cămăși de forță și lipiți unul de altul. Strigăte „Intrați pe priciuri, că nu mai putem!“, scrâșnete de durere, strivirea pieptului, *groaza* că nu mai poți respira și peste tot bezna aceea cu spaimele ei din copilărie, care se revărsa peste noi ca o apă moartă, „întunericul și scrâșnirea dinților“, iată imaginea (din evanghelii) a iadului! Pot spune, fără greș, că în noaptea aceea, cea mai lungă din an, dar și din viața mea, am avut o experiere a iadului ca „întunericul cel mai din afară“. (De altfel, întreg comunismul a fost o „revelare“, o „fanie“ a iadului, căreia cei ce nu s-au lăsat înfășurați în mrejele Satanei i-au putut sesiza esența și deschiderea de apocalips).

Chiar și după ce s-au ocupat priciurile a mai rămas în picioare pe mijlocul vagonului un grup compact de oameni – printre care și eu – care n-au închis ochii toată noaptea. Lumina tulbure a zorilor ne-a dezvăluit fețele crispate și livide după o noapte de nesomn și chin, cea mai lungă din an. Ne-am privit și aproape că nu ne-am mai recunoscut. Atunci a oprit și trenul la o măruntă haltă pierdută în imensitatea stepei și tot atunci s-a auzit de la vagonul din urma noastră murmurul unui colind ce părea că ne vine dintr-o luminoasă și îndepărtată copilărie: „O, ce veste minunată!“ L-am ascultat cu uimire; apoi, cu voci gâtuite și tremurătoare, l-am îngânat și noi, ca un dar adus pruncului dumnezeiesc la capătul unei nopți petrecute în infern, în întunericul și scrâșnirea dinților.

Călătoria ce a urmat a ținut, ca și precedenta, douăsprezece zile, la aceleași cote ale supliciilor cotidiene, foame, sete, frig, păduchi, înghesuială, întuneric, care printr-o rotație neîntreruptă făceau astfel încât să nu rămână nici o clipă fără suferință. Atât doar că nu a mai murit nimeni, cel puțin în vagonul nostru. „Doamna“ își făcuse plinul. Până și acele povestiri de seară și-au regăsit locul în programul zilnic. Eu însă nu mai luam parte la ele. Nu mai aveam putere să povestesc și nici măcar să ascult. Mă simțeam rău cu acel junghi în spate, ca un cuțit, cu tusea seacă și febra care nu mă mai slăbeau. Simțeam cum mă părăseau puterile, cum se instala în mine o indiferență față de tot ce mă înconjura, o izolare, o apatie, o desprindere și o alunecare spre tăcere, așa cum le sesizasem în transportul trecut la cei intrați deja în anticamera morții. Spaima declanșată de aceste lugubre asemuiri zgudui în mine acel ascuns resort vital și-l făcu să mă smulgă din letargia periculoasă în care mă abandonasem, revigorându-mi legăturile cu viața. În astfel de momente de luciditate, nu se putea să nu surprind anumite priviri iscoditoare care-mi expertizau îmbrăcămintea, cizmele, căciula, ranița, de parcă aș fi și murit. „Oare chiar așa de aproape de moarte să fi ajuns, de-și împart ăștia din ochi bulendrele mele?“ mă întrebam speriat. Şi mă vedeam țeapăn, întins și despuiat; camuflat încă vreo câteva zile, ca să mi se ridice în mod fraudulos rația, apoi, într-o haltă oarecare, descărcat și stivuit cu alte cadavre înghețate în grămezi perfect geometrice. Până aici toate bune. Dar panegiricul sau necrologul, moment culminant în ceremonialul despărțirii de cei chemați „dincolo“, cine avea să mi-l rostească în clipa când mi se vor trage cizmele din picioare? Cine îmi va adresa un vibrant *supremum vale*? Nici una din fețele jinduitorilor la bunurile mele vremelnice nu avea un aer atât de inspirat ca să-mi asigure un cuvânt de despărțire la un nivel decent, așa că

trecerea mea la cele veșnice se prevedea însoțită de platitudini și banalități.

În asemenea condiții nu se putea muri. Şi n-am murit. A mai contribuit la aceasta și sosirea – Slavă Domnului – la gara de destinație (Sonika) și debarcarea. Aerul înghețat care mi-a pălmuit obrajii, marșul anevoios prin zăpada bogată m-au deblocat din starea de marasm și de cochetărie cu moartea, în care mă complăcusem în timpul transportului, și m-au silit să-mi mobilizez toate puterile, ca să apuc în viață capătul călătoriei – Oranki.

** Câțiva ani m-a urmărit obsesiv întrebarea: ce se va fi întâmplat cu el? Va fi reușit să iasă din încercuire? Dacă nu, o fi căzut prizonier? O fi scăpat cu viață? Răspunsul l-am avut abia la începutul lui ’45, când în lagărul în care mă aflam au sosit cei luați prizonieri – în mod mișelesc – după armistițiu, printre care și ofițeri din regimentul nostru. De la aceștia am aflat că, într-adevăr, Sâmbotin scăpase din încercuire, ca și Bircă, de altfel. Nu știu dacă împreună. În timpul în care regimentul a fost în refacere s-a căsătorit și a avut și o fetiță. 23 august l-a găsit pe frontul Iași–Podul Iloaiei. Acolo, la contactul cu noii aliați, un *ciolovek* i-a cerut ceasul. Se cunoaște interesul, devenit proverbial, al sovieticilor pentru ceasuri. Sâmbotin a socotit sub demnitatea lui să se lase jefuit de un borfaș. Văzându-se refuzat, bestia a descărcat pistolul automat în pieptul lui, după care i-a smuls ceasul. Astfel, presimțirea sa, că nu va scăpa cu viață din acest război, s-a adeverit, din păcate.

Oranki

Lagărul ofițerimii române. Numele lui sună grav și funerar, ca un dangăt de clopot tras în dungă. Lagărul la poarta căruia ne opriserăm arăta a fi fost o mânăstire, ca atâtea altele din Rusia țaristă. Îl împrejmuia un zid înalt și gros de cărămidă – străjuit din loc în loc de tipicele miradoare (prepelece în care, înfundați în șube uriașe și cu automatele spânzurate de gât, vegheau *ceasovoii*). Dincolo de acest zid, unde pe alocuri rânjea ca o rană deschisă de mușcătura timpului cărămida goală, și dincolo de uriașe coroane de nuci, se vedeau clădiri masive, unele cu etaj, și în fund, dominantă, silueta unei biserici mărețe. Cu turle fără cruci. Mânăstirea era așezată pe o colină, la poalele căreia numeroși copaci și un pâlc de case care nu îndrăzneau să-și scoată capul din zăpadă indicau prezența unui sat. Va fi fost satul de iobagi al mânăstirii? Oricum, totul alcătuia un sit interesant, care grăia de o anumită calitate de viață ce va fi fost trăită aici cândva. În gerul năprasnic al Ajunului de Bobotează, așteptam cu nerăbdare să se deschidă odată porțile lagărului și să ne primească înăuntru, de parcă am fi fost în fața porților paradisului, și nu ale unui infern secularizat.

Cât a durat această așteptare nu mai știu; probabil o veșnicie, fiindcă și timpul înghețase și nu mai curgea. Când, în sfârșit, s-au deschis porțile, am pătruns pe o alee care, lăsând în dreapta și în stânga mai multe corpuri de locuințe, se oprea în fața treptelor impozantei biserici. Calvarul însă era departe de a se fi terminat. Din capul coloanei erau luați câte 60-80 de prizonieri și duși undeva spre dreapta, unde era „baia“, după cum am aflat. De acolo, îmbăiații erau duși de-a dreptul la dormitor. O astfel de ședință ținea pe puțin un sfert de ceas, astfel că, pentru a se îmbăia toată lumea, ar fi trebuit să se stea până dimineața.

Vai de cei din coada coloanei! Norocul meu a fost că de data aceasta mă aflam mai în față. Până să ne vină rândul, ca o „încălzire“, se împlinea ceremonialul percheziției.

Tot atunci observai și un grup din administrația locală, care ne trecea în revistă. Aveau ce vedea. După o lună și jumătate de captivitate, cei ajunși la potou în maratonul pentru supraviețuire erau doar umbrele aberante ale celor ce fuseseră odată. Coloana noastră prezenta o expoziție a celor mai diferite sortimente de infirmități, beteșuguri, răni, degerături, la care se adăuga și aspectul fioros al fețelor bărboase, mușcate de ger, surpate de foame, cu ochii căzuți în orbitele vinete, de nici noi nu ne mai recunoșteam unii cu alții. Splendidă paradă a mizeriei omenești, dar care nu păru a impresiona câtuși de puțin pe cel din capul grupului administrativ, comandantul lagărului, colonelul sau polcovnicul Grișciuk. Acesta, om între două vârste, rutean de obârșie, așa cum îl arăta numele, plimba cu indiferență peste noi privirile unor ochi ageri și răutăcioși; de altfel, singurul element viu într-o față placidă de pergament, cu trăsături dure, dar grosolane, tăiată din topor; față de mujic mulată de revoluție; față făcută să nu tresară la nici o crimă, la nici o fărădelege din câte îl săltaseră din grad în grad până la cel de acum. Ce lucru bun puteai aștepta de la o astfel de față? Alături, într-o manta cazonă cenușie, o siluetă mai pirpirie, cu trăsături fine, nu-și putea stăpâni un ușor tremur.

Cu siguranță că nu era de pe aceste meleaguri. Era comisarul lagărului, Codler, născut în România și fugit la ruși în preajma războiului. Vorbea românește și căuta să lege conversații cu noi, arătându-ne chiar compasiune. (De, dacă v-ați lăsat mânați de Antonescu!) Firește, așa cum aveam să ne dăm curând seama, toate aceste amabilități erau doar tatonări pentru depistarea unor potențiali colaboratori. Lângă el, soția, Ana Pavlova, doctorița lagărului, tânără, blondă cu ochi

albaștri de rusoaică autentică și foarte simpatică, apărea ca un strop de grație în această zonă de urât și de mizerie.

În sfârșit, *starşele* lagărului, maiorul Popescu, pus de administrație mai mare peste prizonieri, ca să le transmită ordinele lor. Bine legat, cu trăsături hotărâte, se vedea că, în afara autorității cu care fusese căftănit, al cărei simbol era un baston pe care îl învârtea cu nonșalanță, omul mai avea și o autoritate a lui, personală, de care – cum aveam să constatăm mai târziu – mai și abuza. Ca și Grișciuk, maiorul Popescu era ofițer de grăniceri și amândoi, înainte de război, ar fi comandat de o parte și de alta a Nistrului câte o astfel de unitate, aflându-se față în față. Pe atunci, Nistrul era de multe ori trecut noaptea înot de o sumedenie de moldoveni transnistreni care, unii cu familiile lor, evadau la noi din paradisul sovietic. (Atmosfera aceasta a fost evocată de Gib Mihăescu în romanul *Rusoaica*.) Probabil pentru rezolvarea acestor incidente de frontieră, cei doi comandanți se vor fi întâlnit fie pe teritoriul românesc, fie pe cel sovietic și-și vor fi stropit încheierea anchetei, după caz, fie cu o votcă, fie cu o țuică. Astfel că atunci când vitregia sorții îl va fi adus la Oranki pe fostul lui partener de comisie mixtă, Grișciuk, ca să-i mai ușureze viața, l-a uns ca *starşii* peste lagăr. Aceste lucruri le-am aflat mai târziu de la prizonierii vechi (cei căzuți în 1941).

Dar să ne întoarcem în curtea lagărului, unde, în așteptarea băii, tropăiam de mama focului ca să nu înghețăm. Comisia care vizionase *parada* mizeriei oferită de coloana noastră se retrăsese. Când i-a venit și lotului meu rândul, se întunecase de-a binelea. Intrați din gerul de afară în aburul fierbinte al sălii de baie, atât de dens, că nu se vedea om cu om, cu toții am simțit un șoc. Parcă ne sufocam. Amețisem și mi se înmuiaseră picioarele. Băieșii, dezbrăcați până la brâu, ne-au întins fiecăruia câte un cerc metalic pe care să ne

agățăm tot ce era îmbrăcăminte, lenjerie sau încălțăminte și apoi să-l predăm la etuvă. Toată această povară de haine, blănuri, încălțări, adunată într-o singură mână, și aceea slăbănogită de mizerie, era de o insuportabilă greutate. Minutele cât am stat în pielea goală, cu cercul încărcat în mână, așteptând să se deschidă ușa etuvei au fost pentru mine un supliciu infernal. Simțeam cum mi se taie picioarele, cum mă sufocă aburul, cum mi se accelerează bătăile inimii; într-un efort supraomenesc, îmi adunai toate puterile ca să țin sus brațul cu povara. Când s-a deschis ușa etuvei și aburul lui arzător a năvălit peste noi, mi s-a întunecat vederea și m-aș fi prăbușit dacă mâna salvatoare a băieșului nu m-ar fi eliberat în aceeași clipă de cercul blestemat. (Două, trei zile mai târziu, un grup de prizonieri unguri sosiți la poarta lagărului au pățit și mai rău. Poate că erau și mai prăpădiți decât noi și la capătul unei călătorii și mai cumplite decât a noastră, căci, după ce au fost lăsați să degere la poartă ore în șir, când au pătruns în aburul fierbinte al băii au clacat. I-a lăsat inima. Doi au murit pe loc, iar ceilalți au fost duși pe targă la spital.)

După momentul etuvei urmă momentul îmbăierii. Un băieș ne distribui câte o bucățică de ceva lipicios și cu miros de câine mort. Era săpunul. Apoi fiecăruia i se încredința un lighean (*tas*), cu care defilarăm prin fața unui alt băieș, de la care primirăm o găletușă de apă fiartă, scoasă dintr-un imens cazan la care ardea focul fără întrerupere. Așa cum evoluau prin aburul opac al băii, cu ligheanele în mână, scheletele noastre păreau că execută figuri și mișcări de balet dintr-un grotesc dans macabru, ca în gravurile medievale. Dar apa, apa caldă! Dumnezeule, ce lucru minunat era apa caldă în momentul acela! Pielea noastră, tăbăcită de ger și de mizerie se bucura de ea prin toți porii. Parcă ne lua cu mâna oboseala și nevoințele. Ne simțeam înviorați și

euforizați, de parcă am fi fost niște patricieni într-o baie romană. După un timp se deschise iar ușa etuvei și ne uscarăm la aerul ei fierbinte. Ni se restituiră lucrurile. Blănurile se cam prăjiseră și răspândeau un înnebunitor miros de jimblă caldă. Dar păduchii? Din acel moment am scăpat de ei. Şi, de se vor mai ivi izolat, următoarele etuve îi vor lichida. Înainte de-a ne îmbrăca, am predat lenjeria (murdară) și am primit alta (curată). Această regulă a funcționat pe tot parcursul prizonieratului. Eu unul am privit-o ca pe un act de depersonalizare – care mă priva, într-un domeniu atât de intim, de lucrurile mele, obligându-mă să pun pe pielea goală un maiou și o izmană purtate înaintea mea de cine știe cine. În cele din urmă, mi-am apărat intimitatea de agresiunea acestui comunism primar, care făcea din cele mai personale lucruri bunuri comune, spălându-mi singur lenjeria.

La plecare, alt cadou: o pătură, un dos de pernă și unul de saltea, pe care, a doua zi, urma să le umplem cu paie. Ieșind din baie, am intrat în întunericul nopții care umplea incinta lagărului cu tăcere și taină. Era trecut de ora stingerii. Doar miradoarele de pază își mai roteau reflectoarele ca pe niște ochi de diavol. Pătrundeam înfiorați în necunoscutul lumii acesteia stranii în care ne vârâse destinul și călcam cu sfială pe lângă zidurile grele de trecut ale catedralei.

Carantina

Ajunși la clădirea ce ne era destinată, unde îi găsirăm pe cei îmbăiați înaintea noastră, ne aranjarăm pentru dormit la lumina tulbure a unui felinar. Dormitorul era dispus pe grupe de paturi suprapuse de câte opt locuri, patru sus, patru jos. Îmi alesei un pat de sus. În fața mea era o fereastră prin care se vedea o fărâmă de cer. Era Ajunul Bobotezei. Îmi amintii că în copilărie, în noaptea asta, priveam din pat pe fereastră, silindu-mă să nu

adorm, ca să prind clipa când se deschide cerul și lumina lui se revarsă pe pământ și se arată îngerii. Căutai și acum, ca în copilărie, să apuc clipa aceea de grație. Dar cerurile nu se mai deschiseră în noaptea aceasta. Cel puțin până am adormit eu.

Dimineața, când s-a dat deșteptarea, afară era încă beznă, dar becurile dormitorului erau deja aprinse și lumina lor slabă și tulbure dezvăluia cu cruzime mizeria în care urma să ne ducem veleatul. Cineva rugă să se facă un moment de liniște și se prezentă: căpitanul Cristian M., prizonier din ’41, numit de administrație *starşii* peste dormitorul nostru. Ne mai făcu cunoscut că deocamdată, pentru trei săptămâni, suntem în *carantină* – cum se obișnuiește la orice sosire într-un lagăr – și că nu avem voie să luăm legătura cu nimeni din afară și nici să ieșim din *corpus* – decât doar pentru WC. Recomandarea o făcea doar pentru noi, cei sosiți ultimii, căci celorlalți li se prezentase încă de cu seară, stabilind cu ei și componența echipei care să aducă masa de dimineață. Aceștia, într-un număr impresionant, se precipitară asupra a două hârdaie și a unor lădițe pentru pâine și porniră cu ele, în frunte cu căpitanul-*starşii*. Alți patru, și mai voinici, înșfăcară niște ciomege zdravene și porniră după primii. Nedumerit, întrebai din ochi pe cel lângă care dormisem, cap la cap, ce înseamnă asta? Iar acesta mă lămuri că într-un corpus numai de soldați s-a ales o bandă de țigani și de hoți de la Sărata, care, profitând de întuneric, atacă echipele ce aduc masa și le fură îndeosebi pâinea; cel puțin așa afirmase *starşii*. De aceea a trebuit să ne creăm gărzi de protecție. Nu trecură nici zece minute de la discuția noastră, că ușa se și deschise și în pervazul ei apăru figura speriată a *starşelui*. „Săriți!“ strigă speriat. „Ne atacă tâlharii de la Sărata!“ Vreo 10-15 băieți, mai aproape de ieșire, se năpustiră afară, alergând spre locul confruntării, care nu mai avu loc, atacanții, în inferioritate

numerică, bătând în retragere. Cortegiul intră victorios în dormitor, în frunte cu căpitanul, marțial și superb ca Radames din Aida. După el, trofeul, hârdaiele aburinde și tava cu pâine, în urma lor, garda pretoriană, agitând ciomegele, și ceilalți apărători voluntari, toți în pas cadențat. Fură primiți cu aplauze și ovații.

Incidente de acest fel se produceau zilnic. Ele erau urmările cumplitei foamete instalate în lagăr, care întunecase mințile oamenilor, mai cu seamă ale celor simpli, dezlănțuind instinctele primare și făcând din oameni lupi de pradă. Cât de reală era această foamete aveam să ne dăm seama chiar de la această primă masă. Pâinea, de orz, neagră, necrescută și udă, era grea ca plumbul. Rația de 400 de grame avea volumul unei felii obișnuite de 200 de grame. Ciorba, de pește, era o zeamă chioară, prezentând pe fundul gamelei schelete de interes ihtiologic din ceea ce fusese anemica noastră rație de pește, înghițită de cazanul comun. Dar dacă nouă ne reveneau în exclusivitate oasele, unde era carnea? Răspunsul ni-l vor da cei care ne aduseseră masa și care, până să le vină rândul să predea hârdaiele prin fereastra bucătăriei, avuseseră destul timp să admire cefele grase, bine hrănite, ca de taur, ale bucătarilor. (De unde din cele două cuvinte, prin contragere, s-a format unul singur, *bucătaur*.) Apoi, tot atunci, au putut urmări jocul unor gamele, găleți și găletușe împinse la ghișeu, cu recomandări ca *spălătorie*, *frizerie*, *sanitari*, *cizmărie* etc., în care se turna cu polonicul mai mult carne decât zeamă. Așadar, rațiile noastre de pește erau fierte în același cazan, din care, printr-o iuțeală de mână a *bucătaurilor*, unora le revenea numai carnea, iar celorlalți numai oasele și zeama chioară. O singură măsură se impunea: să cerem să nu ni se mai rețină peștele pentru cazan, ci să ni se dea la mână, așa cum se procedase în timpul transportului. „Peștele la labă!“ rosti inspirat unul din noi, iar acest slogan

fu pe loc repetat de sutele de prizonieri, câți eram în acel dormitor; ba, și mai mult, el fu adoptat de toți cei din dormitoarele alăturate, cu care comunicam prin pereții despărțitori de la WC-ul comun. „Peștele la labă!“ a devenit în scurt timp o deviză revoluționară care a făcut circuitul lagărului, fiind însușită și clamată de toată lumea, afară de favoriții administrației. Aș putea afirma că ea a fost primul protest articulat cu claritate împotriva conducerii care ne fura de la gură ca să-și întrețină clientela delatorilor și a colaboratorilor. De aceea lupta nu a fost ușoară, pentru că miza ei era în primul rând *politică*. Între tentativa primară a celor de la Sărata de-a ne smulge hrana prin atacuri banditești și acțiunea de a ne-o sustrage prin perfidie de către politicul aflat în spatele *bucătaurilor*, prin manipularea selectivă a polonicului, mai odioasă mi s-a părut cea din urmă. La început, cum era firesc, ne-am adresat *starşelui*. Ne-a dat dreptate și ne-a promis că va raporta conducerii, dar n-a făcut nimic. A venit și apelul de seară, iar el, în problema peștelui, a tăcut ca peștele în fața ofițerului de serviciu. Nedumeririi noastre i-a dat un răspuns în doi peri, care ne-a convins că nu avem ce aștepta de la el și că trebuie să ne descurcăm singuri când ne va cădea bine.

După numărătoare și-a făcut apariția în dormitorul nostru echipa de frizeri, agitând foarfece, brice, pensoane cu o îndemânare și o viteză care ne antrenară și pe noi în acțiunea de recivilizare a fețelor noastre, năpădite de bărbi fioroase și de plete lățoase. Un purcoi de podoabe capilare defrișate, adunate la ușă, indica dimensiunile eforturilor autointitulatei echipe „Figaro“ de a restitui chipurilor noastre inițiala lor înfățișare, sub care acum – culmea – nu ne mai recunoșteam, într-atât încercările prin care trecuserăm ne modificaseră trăsăturile somatice și,

cum îmi închipuiam, în mod pesimist, chiar și pe cele psihice și morale ce le corespund.

Contactele cu frizerii au fost foarte semnificative. Toți erau *prizonieri vechi*, căzuți adică în luptele ofensivelor noastre din 1941; căzuți izolat, în mod accidental. Cumplită trebuie să fi fost soarta acestora, capturați în plină retragere sovietică, împușcați când sovieticii, în derută, nu puteau să-i mai evacueze, anchetați și torturați cu rafinamente asiatice pentru a li se smulge informații privind pozițiile românești, închiși în fioroasele celule din închisorile NKVD-iste (cum era Lubianka de la Moscova) sau transportați în hainele de vară (în care căzuseră) în deșerturile Asiei Centrale (la sinistra Karaganda), unde vara se făcea insolație ziua și se îngheța de frig noaptea, supuși unui demențial regim de înfometare (erau fericiți când prindeau câte un șobolan, ca să-l frigă). Unii din ei au fost aduși – prin forța împrejurărilor, dar mai ales printr-un calcul drăcesc și prin presiuni concertate – la acel nivel de mizerie fiziologică și de depresiune morală la care să nu mai fie posibilă nici o rezistență la asaltul final al puterii bolșevice asupra acelei ultime redute de apărare a sinelui, *sufletul*. Mai tuturor li s-a înfățișat trecerea totală de partea inamicului – adică, ce mai încoace și-ncolo, *trădarea* – ca unică modalitate de supraviețuire. Totuși, majoritatea *vechilor* a refuzat oferta. Unii au făcut-o dintr-un calcul politico-strategic: era greu de închipuit, în toiul succeselor germane fulgerătoare din vara lui ’41, că sovieticii ar mai fi în stare să câștige războiul, iar în acest caz „trădarea“ însemna curtea marțială și plutonul de execuție. Alții au respins propunerea fie dintr-un sentiment al onoarei, fie din acel instinct de apărare a acelui centru de identitate ontologică ce se mai cheamă și *suflet*. Cei cu calculul politico-strategic au fost primii care au clacat, pe măsură ce soarta armelor va cunoaște răsturnări spectaculare

în favoarea inamicului. Ceilalți au ținut piept mai bine. Dar, firește, și aci s-au mai înregistrat căderi: la cei ajunși la ultima limită a rezistenței, la *punctul de topire*. Însă chiar și printre aceștia au fost unii care și-au revenit atunci când tonusul moral al majorității a cunoscut și viguroase creșteri. Cât privește pe cei racolați, NKVD-ul, cunoscând aversiunea organică a românilor pentru comunism, a avut diplomația de-a nu li-l băga pe gât din capul locului, ci de a-l oferi prin platforme intermediare, mai ușor de digerat, cum a fost cea, aparent inofensivă, de antifascism, la care respectivii au aderat, bucuroși că nu li s-a cerut mai mult.

Odată pactul cu diavolul semnat, soarta prizonierului se schimba semnificativ. De la munca grea și prost remunerată – prizonierii, chiar și ofițerii (până la căpitan) erau siliți să muncească, primind în schimb un simbolic supliment de hrană –, respectivul era trecut la o muncă mai ușoară, la un serviciu în incinta lagărului, pentru care primea de la bucătărie un supliment substanțial (luat, firește, de la gura noastră, a tuturor). Astfel că, în două, trei săptămâni, aspectul lui fizic, devenit normal, ba chiar prosper, se detașa net de cel al umbrelor de oameni care nu semnaseră pactul. Toate aceste lucruri aveau să ni se dezvăluie mai târziu și cu circumspecție, pe măsura apropierii noastre de acei prizonieri vechi care nu erau în servicii. Deocamdată, de la frizerii noștri, mare lucru nu am putut afla, deși vreo doi dintre ei își găsiseră printre noi camarazi de regiment și prieteni cu care se și îmbrățișară. Dar la întrebările noastre răspundeau cu reticență, într-un fel convențional, șablon; parcă erau programați. În linii mari, discursul lor pleca de la premisa că puterile Axei au pierdut partida și ajungea la concluzia că pentru scoaterea din război a țării noastre trebuie să aderăm, cum făcuseră și ei toți, la *platforma*

antifascistă pe care cu generozitate ne-o oferea URSS-ul.

Întrebat de mine dacă toți au semnat platforma, unul dintre ei îmi răspunse mai întâi că toți, apoi o încurcă, cum că ar mai fi unii care încă n-au semnat-o, dar aceștia ar avea unele afecțiuni neuropsihice care i-ar împiedica să aibă o percepție corectă a realității. Seara, la stingere, vecinul meu de pat, un sublocotenent de cavalerie care își regăsise într-unul din frizeri pe camaradul și prietenul lui cel mai bun, dispărut într-o acțiune de cercetare pe frontul transnistrean, considerat mort, decorat și avansat post-mortem și plâns de toți camarazii, iată ce-mi spune: „Am fost prieten cu el din copilărie, dar nu-l mai recunosc. Parcă ar fi intrat în el un altul, care vorbește prin gura lui. Ăsta să fie eroul pe care l-am plâns ca pe un zeu când a dispărut dintre noi ca să intre în legendă?“

A doua zi, după apelul de dimineață, ne-a venit rândul să ne umplem saltelele și pernele cu paie. Locul unde trebuia făcută operațiunea era la grajdul pentru cai (*konipark*), lângă care se găsea o căpiță de paie. Așteptam să ne vină rândul în fața atelierului de potcovărie, când, deodată, se deschide ușa și apare în fața noastră un bărbat solid și șchiop (cum era și Vulcan, zeul fierarilor), cu un baros în mână, în care unii din noi recunoscură pe aviatorul Alecu Cosma, doborât în primele zile ale războiului de pe un avion de recunoaștere, împreună cu coechipierul lui, Gafencu. La manifestările de simpatie ale celor ce-l cunoșteau, Alecu duse degetul la gură în semn de *șase!* și șopti: „Atenție la servicii! Mint ca porcii. Sunt toți *vopsiți* și vor să vă bage și pe voi la vopsea. Nu semnați nici o platformă!“ și dispăru în fierărie. Bănuiala mea se confirmă. Majoritatea *vechilor* nu semnaseră. *Vopsiții* mințiseră ca să ne tragă și pe noi în mlaștina lor. Simțeam că ne paște o primejdie și că am nimerit într-o zonă de nisipuri mișcătoare. Trebuia să fim de-aci încolo cu ochii

în patru, cu mintea trează și să strângem rândurile, ca să nu intre printre noi codița diavolului.

După masa de seară, un fel de nimic care-ți ațâța și mai rău foamea (cum spunea și Dante: *Dopo'l pasto, ha piú fame che pria*), am fost trimis de *starşii*, împreună cu alții, la o corvoadă. Întorcându-mă puțin după stingere, am băgat de seamă că patul vecinului meu, cavaleristul, era gol. Intrigat, l-am întrebat de el pe vecinul lui, care mi-a răspuns că după cină a venit la el prietenul său, frizerul, și, după ce au vorbit și au șușotit, și-a luat lucrurile, salteaua și pătura, și duși au fost. Mi-am amintit de discuția avută cu el despre spaima că *altul* ar vorbi prin gura prietenului său și m-am gândit cum va reacționa când își va da seama că acel *altul* (diavolul) vorbește acum și prin gura sa. În zilele următoare am observat că și alți prizonieri vechi – desigur antifasciști și în servicii, după aspectul lor prosper – se strecurau în dormitorul nostru, cu toată carantina, ducând cu unii dintre noi, probabil cunoscuți de-ai lor, discuții intime, despre al căror subiect nu mai era nici o îndoială. Așadar, carantina nu era decât formal medicală. Adevărata ei natură era pur politică, scopul fiind, pe de o parte, de-a ne ține la distanță de prizonierii vechi care ne-ar fi putut pune în gardă asupra capcanelor comisariatului, iar pe de alta, de a ne supune acțiunii de intoxicare politică prin agenții administrației, implantați în mijlocul nostru ca *servicii*. (Aveau chiar și halate medicale peste pufoaice aceste unelte ale lui Codler.) Toate acestea, mai cu seamă pe fondul unei înfometări progresive (masa devenise aproape o ficțiune), trebuiau să ducă la căderea în plasă a cât mai mulți dintre noi. Şi asta încă din carantină, căci, după amestecul nostru cu cei vechi, șansele acestor racolări s-ar fi redus.

Un recensământ ciudat

În zilele următoare avu loc în dormitorul nostru un fel de acțiune de *înregistrare* a datelor noastre personale. Un buchet de funcționare, tinerele, frumușele, se așezară la masă și desfășurară niște formulare, invitându-ne să ne încolonăm în dreptul fiecăreia dintre ele ca să ni le completeze. Bineînțeles, fiecare fătucă avea câte un traducător (*perevodcik*), recrutat dintre cei cu halate albe, *serviciile*. Până să-mi vină rândul, am tras cu urechea la întrebările ce se puneau. În afară de cele normale pentru un chestionar de acest gen (numele, gradul, unitatea etc.), mai erau și rubrici destul de chisnovate: adresa, numele și ocupația soției, câți copii și cum îi cheamă, averea, în special cât pământ, studii și ce limbi străine cunoști, ce funcții ai și ce funcții ai deținut, ce politică ai făcut etc. etc.

M-am gândit să dau răspunsuri omisive la cât mai multe întrebări cu putință, în special despre un pământ pe care îl aveam în Dâmbovița, nu prea aveam chef să-l declar și nu-l declarai, căci știam de ce atenție se bucuraseră vechii „proprietari“ ai Rusiei țariste în sistemul de torturi și execuții exercitat de fioroasa CEKA.

Îmi veni rândul la o funcționară destul de cochetică. În timp ce-mi înregistra răspunsurile, privirea mi se opri peste părul ei șaten, pieptănat cu cărare la mijloc, dar pe care am văzut (oroare!) o colonie de lindini (ouă de păduchi). În același timp, din corsajul ei îmi cârni nasul un indubitabil miros de nespălare intrat în contrapunct olfactiv cu inconfundabilul miros de colonie sovietică, același de la Nistru la Vladivostok. Șocul trebuie să fi fost așa de puternic, că reculai. Fata își ridică atunci spre mine albastrul de cicoare al ochilor ei și mă întrebă, cu inocență, dacă sunt *jenat*.

„O, nu! Nu mă simt deloc jenat. Şi de ce aș fi?“

„Nu, domnule, interveni traducătorul din spatele ei. Dânsa vă întreabă dacă sunteți căsătorit. *Jenat*, pe rusește, înseamnă a fi căsătorit.“

„Daaaa? N-am știut, mă bâlbâi eu încurcat. Sigur că da, sunt *jenat*. Adică sunt căsătorit.“

La prânz, recensământul luă o pauză. Rămași singuri în așteptarea hârdaielor cu mâncare, însoțite și acum de garda înarmată cu ciomege contra potențialilor atacatori, ne dedarăm la diferite speculații cu privire la acest ciudat chestionar cu întrebări indiscrete, prin care administrația putea să-și vâre nasul în cea mai strictă intimitate a biografiei noastre.

„Cred că s-a făcut o mare greșeala răspunzându-se sincer la acest chestionar abuziv“, luă cuvântul un căpitan mai vârstnic, stat-majorist, căruia nu i se făcuse încă recensământul. „Ce rost are să le dăm date despre nevastă, copii, avere? Nu facem prin asta decât să le dezvăluim părțile noastre cele mai sensibile, indicându-le unde să lovească sau să șantajeze.“

„Şi ce trebuia să fi făcut?“ întrebă cineva. Răspunsul îl aduse cu ea echipa de serviciu, care, în timp ce ridica masa, primise *pe șest* două mesaje, de la ofițerii superiori și de la băștinașii lagărului, prizonierii vechi, amândouă cu un conținut identic: conform Convenției Internaționale de la Haga, semnată și de URSS, prizonierul nu e obligat să-și declare decât numele, gradul și unitatea din care face parte. Atât și nimic mai mult. Astfel că, atunci când grațioasele noastre recenzente se întoarseră la treabă, căpitanul și alți doi, după ce-și declarară numele, unitatea și gradul, refuzară restul chestionarului, invocând Convenția de la Haga. Tovarășele părură surprinse; răspunsul lor, tălmăcit și răstălmăcit de traducători, sugera că această atitudine ar putea atrage represalii din partea administrației (ceea ce ele nu spuseseră de fapt, mărginindu-se doar să ne atragă atenția că, după instrucțiunile primite de ele, formularul trebuie în întregime completat, așa cum este el). La refuzul net, dar politicos al celor trei și la furtuna de întrebări din partea noastră („dar de

ce vă interesează soțiile și copiii noștri, sau adresele noastre?“ și altele la fel de incomode), interlocutoarele noastre, excedate și obosite, luară o poziție mai concesivă, declarându-ne că putem răspunde la ce întrebări poftim, căci răspunderea pentru declarațiile ce le vom face ne revine în întregime, dumnealor nefăcând altceva decât să ni le consemneze. Astfel, operația întreruptă demară din nou, dar în condițiile cerute de noi. De care însă nu a beneficiat decât o minoritate, majoritatea, printre care și naratorul acestor întâmplări, rămânând păcălită. Dar din vina cui? De șapte ani de când îmbrăcasem haina militară și eram tobă de instrucție, de teorie, de regulamente, nimeni nu-mi suflase un cuvânt despre ce trebuie și ce nu trebuie să facă un ostaș ajuns în situația de a fi prizonier; care sunt drepturile și îndatoririle lui față de statul care îl ține în captivitate; care sunt legile sau convențiile internaționale care reglementează aceste relații. Nici o vorbă nu s-a spus vreodată asupra acestui subiect. Eventualitatea de-a cădea prizonier nu intra în calculul mai-marilor armatei noastre. Şi, cu toate astea, prizonieratul a fost o stare de fapt care a afectat sute de mii de ostași români. Mult ar fi însemnat ca aceștia să aibă conștiința că nu sunt abandonați la bunul-plac al inamicului, ci că-i ocrotește o lege.

Încheierea acestei operațiuni de scriptologie în condițiile propuse de noi ne crease sentimentul unei mici victorii. Totuși s-au găsit unii care, de bunăvoie și nesiliți de nimeni, să completeze formularul în întregime, pretextând că ei n-au nimic de ascuns. În fond, motivația reală a gestului lor era de-a fi pe placul administrației. De altfel, ei erau din aceia care întrețineau cu amicii lor de la *servicii* intime și interminabile colocvii care le ridicaseră la un grad superior nivelul politic. Drept urmare, pe parcurs i-am pierdut pe rând, pe toți, aspirați în gaura neagră a trădării.

Sindromul foamei

Viața noastră în carantină se scurgea ca o apă stătută pe rigola timpului, îndreptându-se, fără grabă, spre gura de canal a neantului. Zăceam pe priciurile noastre ca într-un fel de letargie, cu creierul golit de orice preocupare, silindu-ne să compensăm prin somn lipsurile alimentației. Hrana se înrăutățea vizibil de la zi la zi. Supele erau tot mai limpezi. Barem prin cea de varză (*kapusta*) se vedea clar pe fundul gamelei un mic prundiș de nisip pe care eșua câte o nervură de varză, cât un deget. „Peștele la labă!“ rămânea un deziderat utopic. Cine să ni-l ceară? *Starşele* care pe față ne dădea dreptate, iar prin spate își primea gamela plină de la *bucătauri*? Noi? Dar noi eram abulici, incapabili de orice acțiune. Zilele treceau goale și cu ele ni se topea și bruma de vlagă care mai era în trupurile noastre. Ca să ne mai înșelăm foamea, beam în neștire ceai și apă, astfel că în curând făcurăm edeme și ni se umflară fețele în mod oribil. Dar efectele acestei înfometări de durată nu se manifestară numai asupra funcțiilor organice; ele nu întârziară a se face simțite și în mentalitatea și în preocupările multora dintre noi, provocând ciudate dereglări comportamentale. Astfel, pentru o împărțire a pâinii în porții cât mai egale, s-a ajuns la crearea din bețe, sfori și capace de borcane a unor cântare de o farmaceutică precizie, pe care se așezau rațiile spre a se ajusta cu câteva fărâme, în plus sau în minus, până se ajungea la o egalitate absolută. Nu era oare asta nebunie curată? Ca să nu mai vorbesc de suplimente, adică de ce rămânea pe fundul hârdăului după ce-și luase toată lumea porția. Pentru corecta lor distribuire se ținea o strictisimă evidență. Cine a luat ultimul suplimentul de cașă, cine pe cel de supă, cine urmează la rând? Pentru a se evita o transgresare a rândului, numele acestora din urmă era înscris pe o tabuă, ca numele învingătorilor de la Jocurile Olimpice.

O altă dereglare produsă în mentalitatea noastră de nebunia foamei a fost interesul obsesiv pentru rețete culinare. Ofițeri activi ori rezerviști, care nu intraseră decât întâmplător în bucătăria casei lor și care toată viața nu își pregătiseră nici măcar un ceai, se erijau în maeștri în arta culinară și elaborau rețete a căror fantezie și originalitate ar fi făcut-o și pe Sanda Marin să pălească de invidie. Alimente de toate soiurile, a căror amintire le producea salivație, se întâlneau în combinații bizare și perverse, prin care își potoleau poftele de îngurgitare nesatisfăcute.

Pe mulți din acești *rețetari* îi cunoscusem cu ani în urmă în concentrările de lungă durată din Moldova. Tineri, bine hrăniți, duduind de putere și vitalitate, dar, prin forța împrejurărilor, abstinenți. Despre ce vorbeau ei atunci, în pauzele dintre exerciții? Despre femei, desigur. Despre ce altceva ar fi putut vorbi atunci decât despre ce le lipsea? Abstinența sexuală atunci, foamea acum, iată cum fiziologia dicta natura gândurilor ca și a subiectelor de conversație, încât ți-era mai mare dragul să vezi pe cei care odinioară își povesteau *aventuri picante* cum discută acum despre *sosuri picante*. Din păcate însă, lucrurile nu erau numai hazlii. Ne găseam în fața unui fenomen de țicneală colectivă, produs de sindromul foamei, și care a apărut nu numai în lagărul nostru, ci în toate lagărele și închisorile URSS-ului, precum și în cele din țara noastră când foamea atingea cote paroxistice. De unde constatarea că, la parametri ridicați, sindromul foamei poate perturba în mod grav activitatea scoarței cerebrale. El dereglează mecanismele judecății, slăbește memoria, diminuează capacitatea discernerii valorilor, mai ales a celor morale, determină comportamente aberante și, într-un stadiu avansat, însoțește percepția lumii din jur cu sentimentul iluzoriului. Realitatea începe să-ți apară ca ireală.

Sovieticii, cu răbdarea lor caracteristică, au studiat fenomenul pe spinarea noastră, a prizonierilor și a milioanelor de deținuți, căutând, în felul lor pragmatic, foloasele politice care pot fi trase din el. Însă noi, sau mai bine zis o parte dintre noi, ne-am permis să fim în acest experiment nu numai cobai, ci și observatori și analiști. Pe parcursul îndelungului nostru prizonierat, am avut sinistrul privilegiu de a urmări, pe pielea noastră și pe a altor camarazi, de alte naționalități, cum se comportă diferitele noastre funcțiuni, fie somatice, fie psihice ori spirituale, în condițiile cu totul ieșite din normal ale „captivității sovietice“. Am pus-o între ghilimele pentru a o diferenția de alte „captivități“, prin specificul ei cu totul și cu totul diferit de al acestora. Acest specific constă, în primul rând, în țelul propus de putere: a face din orice prizonier un om anexat de partea ei, total și fără risc de revenire. Pentru asta omul trebuie mai întâi dezagregat, ca să se șteargă din el schema valorică după care a fost inițial alcătuit, și apoi asamblat din nou, după o altă schemă axiologică, în care toate valorile să fie opusul lor, iar anormalitatea, condiția normală de existență. Această operație nu poate fi efectuată decât prin plasarea respectivului subiect la interferența unor puternici factori de presiune, *foamea*, în primul rând, apoi *munca forțată*, *frigul*, *teroarea*, *dezinformarea*, *spălarea creierului* și *perfuzia de ideologie*. Aplicate științific și nuanțat, de la caz la caz, acțiunile conjugate ale acestor factori vor provoca înlăuntrul subiecților anumite mutații psihomentale la capătul cărora, ca un „salt calitativ produs de o acumulare cantitativă“, își va face apariția *omul nou*.

Ultima realizare a științei sovietice, produs sintetic de antropologie marxist-leninistă, programat să evolueze pe coordonatele unei lumi cu valorile răsturnate, *omul nou* era în realitate *subomul*, antropoid coborât spre limita

animalității, unde era silit să intre fie în ipostaza de „fiară“, fie în cea de „vită“. „Fiară“ în lesa puterii, mușcându-și la ordinul ei semenii, sau „vită“ spetită de muncă și răgușită de aclamații înălțate stăpânilor. Acesta era „omul nou“ de care aveam să mă lovesc pe toată durata robiei mele în țara Utopiei Roșii. Însă atunci, în acea cameră de carantină, eram abia la începutul „studiului“ pe viu al acestei științifico-satanice antropogonii, și anume la primul ei capitol: „Foamea“.

Clubul

Încă din primele zile ale carantinei s-a auzit că lagărul dispune și de un „club“ și că, la sfârșitul izolării, vom fi liberi să-l frecventăm. Existența unui astfel de stabiliment de lux în mizeria înconjurătoare era obiect de uimire.

„Cum, îl întrebară pe *starșii* câțiva căpitani mai bătrâni, asidui frecventatori ai clubului din orașul lor de garnizoană, e chiar un club, ca la noi? Se poate juca un *pocheraș* ori o *bacara* sau un *șmen?*“

„Sigur că da, le răspunse *starșele*, stăpânindu-și un zâmbet. O să vedeți ce bine o să vă simțiți acolo.“

„Este și *ruletă*?“ întrebă altul.

„Sigur că da, confirmă *starșele*. Nu știți dumneavoastră că rușii sunt cei mai mari jucători de ruletă?“

În sfârșit, sosi și momentul adevărului în această incitantă chestiune a „clubului“. În ultima zi de carantină, după masa de prânz, încolonați și cu *starșele* în frunte, pornirăm spre Corpul 2, la al cărui etaj era instalat Clubul. Intrând în incinta lui, furăm surprinși că nu se vedea nici urmă de mese de joc. Ceea ce se oferea vederii noastre era, mai degrabă, o sală de spectacol: în față, o sumedenie de rânduri de scaune; în fund, la un nivel de un metru, scena; între ele, fosa pentru orchestră. O cortină roșie desfăcută pe ambele părți lăsa să se

vadă pe peretele din fundul scenei insignele sacramentale ale regimului, secera și ciocanul, iar sub ele, portretele celor patru mari clasici ai marxismului. În fața lor, de la un cap la altul al scenei, o masă lungă, acoperită cu o pânză roșie ce atingea podeaua. Pe latura din spate a mesei, de la un cap la altul, scaune ca la tribunal, ca la un tribunal revoluționar.

Ne așezarăm pe scaune, așteptând în liniște să apară actorii. Care nu se lăsară așteptați, ivindu-se simultan din cele două colțuri ale scenei și ocupându-și fiecare locul prestabilit, cu excepția celui din mijloc, loc prezidențial rămas liber preț de un minut. Când apăru și titularul lui, care nu era altul decât comisarul politic Codler, ocupanții mesei roșii se ridicară ceremonios în picioare, în semn de respect, gest care însă nu fu urmat și de noi, cei din sală. Codler, cu aceeași condescendență, le făcu semn să ia loc, ca și nouă, de altfel, măcar că noi nici nu ne clintiserăm de pe scaune. Apoi declară deschisă ședința și-l invită pe unul din ciracii lui să traducă din *Izvestia* un amplu comentariu al situației frontului. În timp ce acesta se chinuia și ne chinuia și pe noi cu traducerea, trecui în revistă fețele celor ce alcătuiau prezidiul. Înaintea noastră se aflau toți marii dinozauri ai așa-numitelor „servicii“: *bucătauri*, *sanitauri*, băieși, spălători de vase și rufe – toată floarea cea vestită a *mișcării antifasciste*. Masivi, mai mult umflați decât grași, cu privirile somnolente, opacizate de o digestie grea (eram după masa de prânz), cu fețele buhăite, cu pielea lucioasă și gălbuie, depigmentată de aburul bucătăriei, băii sau spălătoriei, ofereau privirilor noastre o panoramă ca cea din tablourile lui Goya, de o dezolantă dezumanizare. Doamne, ce poate face din oameni foamea urmată de lăcomie!

Articolul din ziar recapitula înfrângerile nemților din ultimele două luni și prezenta ca pe o chestiune de câteva zile cucerirea Stalingradului,

inclusiv capturarea a sute de mii de prizonieri germani și români. De asemenea, se vorbea și de victoriile Aliaților în nordul Africii, ceea ce per total însemna *cotitura* în soarta războiului și profilarea înfrângerii, în final, a nemților și a noastră, care jucaserăm cartea germană. Acest ultim element fu preluat și dezvoltat până la ultimul amănunt de Codler, care încerca să ne prezinte soarta României ca țară învinsă. Firește, finalitatea acestei expuneri era aceea de a ne face să medităm asupra a ce ar trebui făcut pentru a feri țara noastră de un asemenea deznodământ. Ceea ce m-a amuzat în expozeul său era felul derutant în care întrebuința pronumele posesiv la persoana I, plural. Astfel, de la Codler citire, se puteau auzi exprimări ca acestea: „Poporul *nostru* român“, dar și „Poporul *nostru* sovietic“; sau o mostră ca „Armata *noastră* sovietică va elibera poporul *nostru* român de naziști“. Dar cea mai aiuritoare zicere a fost aceasta: „Basarabia a fost și este trup din trupul țării *noastre*.“ (Care țară – România sau Uniunea Sovietică?) Pentru el, mielușelul care sugea de la două oi, întrebarea nu avea nici o relevanță. Amândouă erau țara *noastră*. Astfel, printr-un pronume posesiv (poate chiar prea *posesiv*), și poporul *nostru* român, și poporul *nostru* sovietic intrau în aceeași oală, a *noastră*, într-un amestec în care nu mai era nici un dubiu cu privire la cine îl va înghiți pe celălalt.

Sfârșitul exhortațiunii sale consta – cum am mai spus – într-o invitație la meditație asupra a ce trebuie făcut pentru a scoate țara *noastră* din război. După un principiu comunist, măsurile ce urmau a fi luate nu trebuiau să apară ca dictate de sus, ci ca țâșnite spontan din inițiativa locală. De aceea, deși schema acestei acțiuni, clocită cu mult înainte la Moscova, fusese până în cele mai mici amănunte difuzată de comisar colaboratorilor lui, ea trebuia să se înfățișeze acum în public ca o creație spontană a colaboratorilor, ca propuneri

venind de la cei de jos și îndreptate spre cei de sus, cu umile rugăminți de aprobare. Potrivit acestei scheme, comisarul întrebă dacă are cineva de făcut o propunere, și îndată se și ridică din capătul stâng al mesei roșii un ins care ceru cuvântul. De cum începu să grăiască, îl și recunoscui: era fostul meu vecin de pat, care dăduse bir cu fugiții din primele zile ale carantinei. Doamne, în ce hal putuse să se buhăiască în câteva săptămâni de intens tratament cu cașă și ideologie! Repetă fără nici o intonație, ca pe o lecție, concluziile comisarului. Discursul lui consta în lipirea cap la cap a unor prefabricate de exprimare de uz sovietic (coaliția hitleristă, ocupantul fascist, lupta popoarelor pentru pace) prin care nu trecea nici un fir de gândire. De fapt, nici nu era nevoie de așa ceva. Puterea se mulțumea doar să mimezi că vorbești în favoarea ei, adevărata artă constând – pentru ea – în a vorbi fără a spune nimic. După ce termină, se așeză în aplauzele programate ale Cavalerilor Mesei Roșii. În sală, nici o mișcare. Atunci, din celălalt cap al mesei, se ridică un tip bine clădit și rumen în obraji. Ca aspect nu părea să facă parte dintre buhăiții antifasciști din lagăr, ci să fi venit recent, din altă parte. Se prezentă locotenent Bodiu, „fiu al Ardealului“, căzut prizonier la Cotul Donului înainte de marea bătălie. Acolo, după cum se lăuda, ar fi vorbit la megafon ostașilor români, îndemnându-i să dezerteze la ruși. În esență, discursul lui era o invitație de înscriere în mișcarea antifascistă, ca să putem cere apoi guvernului sovietic favoarea de-a forma unități care să lupte alături de Armata Roșie, într-o mișcătoare frăție de arme, împotriva ocupantului fascist.

„De altfel, își continuă el alocuțiunea, pe acest generos pământ sovietic s-au mai format cândva, din prizonieri români ardeleni, unități de voluntari, ca să înfigă la Blaj tricolorul românesc.“ (Analogia nu se putea susține, căci prizonierii români din armata austro-ungară urmau să lupte alături de

Armata Română, nu împotriva ei și a fraților români, cum ar fi trebuit s-o facă acum unitățile de „voluntari“ înființate ad-hoc, la ordinul Moscovei, în lagărele sovietice.)

„Să ne ridicăm la înălțimea părinților noștri, continuă cu patriotism demagogic fiul Ardealului, și să înfigem în Ardealul, vremelnic ocupat de hortiști, tricolorul nostru eliberator!“ Cu această încheiere vibrantă și mobilizatoare, tribunul nostru se lăsă în jilț triumfător, în aplauzele prelungite ale prezidiului, în frunte cu Codler.

În sală, nici o mișcare. Comisarul ni se adresă tuturor cu întrebarea dacă are cineva de adus vreo completare sau vreo nouă propunere. Nici o reacție. Sala era ca și moartă. Zadarnic privirile lui de șoim survolau rândurile din sală în căutarea celor două degete care fuseseră programate să se ridice spre a cere cuvântul. Se pare că regia a avut o defecțiune tehnică. Deși pregătită din timp și minuțios, ședința a fost anunțată în ultima clipă, imediat după masa de prânz, (probabil ca să nu fie sabotată de prizonierii vechi, cei ne-„antifasciști“). Astfel, plecarea noastră la club nu i-a mai găsit în dormitor pe cei doi „colaboratori-aspiranți“, programați să la cuvântul. Unde or fi fost însă ei în acel moment? Cu siguranță, numai la bucătărie, băgați cu capul în cine știe ce hârdaie golite de mâncare și râcâind de pe fund cu lingura ultimele resturi de cașă – plata colaborării.

Vădit iritat de această disfuncționalitate, comisarul șușoti cu membrii din dreapta și din stânga lui, îndemnându-i să ia ei cuvântul și să ne preseze să ieșim din indiferența și apatia în care ne cantonaserăm. Dacă cei doi antevorbitori nu avuseseră altceva de făcut decât să spună o lecție învățată pe de rost, nefericiții aceștia, cu depuneri de grăsime pe creier, trebuiau acum să și improvizeze. Ce a urmat a fost un delir verbal caragialesc, în care se învălmășeau retorici patriotarde perimate cu bălmăjeli de limbaj marxist

și cu patetice apeluri către noi de a ieși din pasivitate. Acestui cocteil subcultural nu-i lipseau nici dezacordurile gramaticale, nici bâlbâielile și nici „ă“-urile care stârniră râsete în repetate rânduri. Dar culmea hazului o atinse alocuțiunea unui țigan care lucra afară, la potcovăria satului. Era singurul soldat din prezidiu, unde fusese invitat din rațiuni populist-demagogice. Să vadă lumea ce democrați sunt dumnealor!

Limbajul țiganului nu era atins de retorica marxistă ori patriotardă. El era simplu, genuin, ca la șatră, și ne luă la sentiment: „Haoleo, domnilor ofițeri, e jale mare-n țară cu nemții ăștia. Dați-vă joooos de pe cracă! Puneți mâna pe armă! Că dacă nu-i scoateți dumneavoastră din țară, cine vreți să-i scoată? Rușii? Păi ei, săracii, nu pot să-i scoată nici măcar de la ei de acasă.“ Ultima remarcă, ce anula tot ce se spusese până acum despre puterea rusească, stârni hohote de râs, urmate de aplauze în toată sala. Țiganul, zâmbind cu gura până la urechi, se aplecă în dreapta și în stânga, ca un actor care culege aplauzele la scenă deschisă.

Atunci, Codler, vânăt de mânie, sări de pe scaun și, ca un *aringator* roman, ridică dreapta către sală, cerând imperios liniște. Desigur sesizase pericolul ca toată munca lui politică din timpul carantinei să fie înghițită într-o clipă de băşcălia tipic românească. În loc să ducă la niște propuneri constructive, finalitatea acestei ședințe „istorice“ amenința să alunece în derizoriu. (De altfel, butada țiganului nu era chiar originală. Ea circulase deja prin lagărul nostru – ba chiar și prin altele, unde se pusese aceeași problemă –, dar în șoaptă, cu fereală. Țiganul nostru însă – făcând pe prostul – o spunea acum pe șleau și în asta consta tot hazul.)

„Domnilor, începu Codler cu glas tăios, la mai bine de un minut de la stingerea ultimului zgomot, credeți că sunt potrivite aceste glume pe seama bravei *noastre* armate sovietice care izgonește de pe pământul patriei pe ocupantul nazist? Sau

credeți că pot fi minimalizate amenințările care planează peste țara *noastră* românească?… sau luate în derâdere răspunderile ce apasă pe umerii *noştri*?… și vai de cei care nu se vor arăta la înălțimea lor! Istoria îi va sancționa!“ (Amenințarea era evidentă; atâta doar că nu spunea prin ce instrument ni se va aplica sancțiunea istoriei. Oare prin NKVD?) Vorbind însă de răspunderea care ne apăsa umerii, spinarea lui Codler se curba, ca și când pe ea s-ar fi lăsat toată povara destinului neamului nostru, de la Traian și Decebal până astăzi).

„Față de cele ce s-au discutat aici, are cineva de ridicat vreo problemă? continuă nedescurajat Codler, sau de formulat vreo obiecție? (tăcere absolută în sală), sau de făcut vreo propunere?“ (același joc). Atunci, pentru a ne debloca din mutenia în care ne încuiaserăm, comisarul luă hotărârea de-a ne agresa individual.

„Dumneavoastră, domnule locotenent“, se adresă el unuia din banca întâi, care, surprins, se ridică greoi și descumpănit. Îl recunoscui; era un învățător de prin Neamț – îmi scapă numele –, un tip de bursuc, scurt, dar bine legat, deștept și mucalit. Vai de bietul Codler, în ce câmp minat nimerise!

„Da, dumneavoastră, repetă comisarul, ce propunere aveți de făcut?“ Tăcere. Cel interpelat părea că se gândește profund și, după o pauză, rosti rar:

„Să ni se dea peștele la mână!“

„Cum? Ce pește?“ întrebă uluit comisarul. (Râsete înfundate în sală, consternare în prezidiul de la masa roșie.)

„Da, rația noastră de pește, de ea vorbesc. Să nu ni se mai bage în cazan, de unde noi luăm oasele, iar alții, bucățile!“ Sala fremăta. Un murmur începu, mai întâi nedeslușit și difuz, apoi din ce în ce mai clar, să articuleze lozinca zilei, lozinca foamei: „Peștele la labă! Peștele la labă!“

„Încetați, vă rog, încetați!“ interveni speriat Codler, simțind că situația îi scapă de sub control. „Asta e o chestiune a administrației, se va rezolva și asta, dar eu la cu totul altfel de propuneri m-am referit, în situația în care țara noastră… poporul nostru…“ și se opri, să tragă aer.

„Domnule comisar, îi luă vorba bursucul nostru, nu vă supărați!... Poate că spun o prostie… Dumneavoastră ne vorbiți de lucruri mari, de patrie… de salvarea țării… dar eu abia vă văd de foame…“ Un murmur aprobator însoți ultimele cuvinte, cu perspective de amplificare. Comisarul simți că partida, cel puțin pentru seara asta, n-avea nici o șansă de câștig și merse la remiză, declarând ședința închisă.

Ușurați, ne ridicarăm de pe scaune să părăsim sala. Când Codler urmat de ciracii lui, în cap cu Bodiu***, *fiul Ardealului*, trecu printre noi, își făcură apariția și cei doi programați la cuvânt, a căror absență compromisese desfășurarea „normală“ a ședinței. Codler le aruncă o privire asasină și ieși din sală.

„V-ați șters pe bot de supliment, potăilor!“ le șuieră la ureche *starşele*, care avea să dea și el socoteală de această pană de regie. „Din cauza voastră a rămas țara tot sub nemți. Marș la dormitor!“ Ieșind din club, îmi amintii amuzat ce își închipuiseră unii dintre noi că vor găsi aci – un colț din Las Vegas, cu mese de pocher, bacara sau ruletă – și peste ce au dat în schimb – un colț de junglă, cu noduri de vipere, capcane și trape, acoperite de vegetația unei frazeologii demagogice și patriotarde. „Slavă Domnului că nici unul dintre noi nu și-a prins piciorul în vreuna din aceste curse!“ gândeam eu. Dar partea interesantă e că dejucarea planurilor codleriene nu s-a făcut atunci printr-o confruntare de principii (asta va avea loc mai târziu), ci prin blocarea noastră într-o inexpugnabilă fortăreață de pasivitate din care

împroșcăm pe asediator cu jetul dizolvant al băşcăliei.

În aceeași zi (ultima a carantinei), după masa de seară, a mai avut loc, tot la club, o adunare cu celelalte dormitoare. Firește, de data asta regia a funcționat ireproșabil, dar și noi i-am pus pe camarazii noștri în gardă cu ce fel de martingale se practică la acel „club“ și mai ales care este miza jocului. Astfel, plasa țesută cu îndelungă răbdare și multă dibăcie, din minciuni, făgăduieli, amenințări și manipulări, în care trebuia să cadă toată carantina, fu trasă goală la mal. Cel puțin asta era situația la închiderea adunării.

După carantină

„Şi matale chiar crezi că plasa a rămas goală, goală? Nici măcar cu un crăpcean, o caracudă, un poșidic de pește între ochiurile ei?“ mă întrebă noul meu vecin de pat, un belfer de liceu (ca și mine) din părțile Iașului, căruia după masa de dimineață, în timp ce ne pregăteam de apel, îi împărtășisem reflecțiile de mai sus. „Ia aruncă-ți ochii peste priciuri și numără câte locuri sunt goale, ca să-ți faci o idee cât de bine a putut să lucreze Satana în noaptea asta. Am fost planton schimbul întâi as’noapte. M-a înnebunit, pur și simplu, foiala pe ușă. Veneau și plecau.“

„Cine?“ întrebai eu.

„Curierii lui Codler, care îi chemau la comisariat, unul câte unul, pe cei care au mușcat din momeală în timpul carantinei (ei, acolo, o gamelă de cașă ori o coajă de pâine) și, cu șoșele, cu momele, când era cazul și cu amenințări, îi puneau să semneze înscrierea la antifasciști. Apoi, cum duc dracii sufletele păcătoșilor de la Judecată ia cazanul cu smoală, așa îi aduceau «curierii», întâi aici, să-și ia lucrurile și salteaua, apoi sus, la corpul «antifasciștilor», sau, cum i se mai spune, la «Camera Lorzilor». E adevărat și ce spui matale, coane Radule, că la club, la lumina zilei și în văzul

tuturor, nu s-a semnat nimic, dar mai există și «comisariat» și întunericul nopții, unde puterile diavolești lucrează în elementul lor. Pe furiș și repede, să nu le prindă lumina zorilor și cântatul cocoșilor. Cât privește «bășcălia» românească de care ești atât de încântat, ea e bună ziua, în agora democrației, dar nu rezistă noaptea, la comisariat, la «metode speciale». Trebuie găsit altceva. Oricum, ei nu se vor mulțumi cu poșidicul adunat as'noapte. Vor mai arunca plasa, mereu, mereu. Ne așteaptă în continuare mari necazuri… Hai să mergem!" își încheie interlocutorul meu sumbrul său expozeu.

Numărătoarea ca instrument de tortură

Numărătoarea de dimineață sau de seară se ținea pe aleea din fața bisericii. Eram aliniați pe două rânduri, cu fața spre poartă și spatele spre biserică. Aceste două momente ale programului zilnic au constituit mai mult sau mai puțin, în funcție de starea vremii și de obtuzitatea mentală a organelor locale, adevărate suplicii în prizonieratul nostru. Operațiunea aceasta era tare complicată, constând dintr-un mult prea sofisticat complex de operațiuni aritmetice, ca numărarea propriu-zisă a primului rând și apoi înmulțirea cu doi. Ce te făceai însă când rândul din spate avea un om mai puțin? Trebuia să-l scazi, nu-i așa? Dar dacă nu băgai de seamă? Aici era problema, reciful pe care eșuau calculele personalului de serviciu pe lagăr, sergent sau ofițer chiar. Apoi răspândirile: 15 la bucătărie, 13 la spălătorie, 10 la baie și nu mai știu câți la serviciile non-stop al căror personal trebuia numărat la locul de muncă și adunat la numărul total. Iată cu ce probleme de matematici superioare se confruntau bietele organe locale, dar și mai bietele suflete de prizonier care așteptau în ger, dârdâind și tropăind, ca să se facă și să se refacă de trei și de patru ori numărătoarea, până să se poată intra în dormitoare.

Dar nici atunci nu eram siguri de încheierea calvarului. O verificare a socotelilor la cancelaria administrației, unde și acolo erau birocrați, putea declara inexactă cifra dată de ofițerul de serviciu, și atunci – cum astfel de contestări se petreceau mai mult seara (dimineața oamenii fiind scoși la muncă, în exterior) –, în mare iuțeală, în zbieretele și înjurăturile *ceasovoilor*, trebuia să sărim de pe priciuri și, îmbrăcați, încălțați cum da Dumnezeu, să ieșim pe ușă și să degerăm un ceas, două, până ce administrația își epuiza toată știința ei aritmetică. Mai hazliu era când această numărătoare avea loc după ce se da „stingerea“. Cum regulamentul interzicea să fim scoși afară după această oră, veneau atunci gradații lor la paturile noastre să ne numere și, ca să nu greșească, făceau de câte două ori această treabă. În esență, operația consta în a număra picioarele și a le împărți la doi. Dar și băieții noștri erau afurisiți. Când *ceasovoiul* se ducea pe un rând de paturi, de la un cap la altul, pipăind prin pătură picior după picior, vreo doi, trei dintre noi, mai hâtri, își trăgeau ușurel un picior și-l ascundeau sub celălalt. Bietul om, când ajungea la cap, își nota numărul, apoi, spre verificare, pornea îndărăt, numărând iar picioarele. Atunci hâtrii noștri, ușurel, își puneau la loc piciorul, astfel că numărul nu se mai potrivea. *Ceasovoiul* începea să înjure și lua de la capăt numărătoarea. Afurisiții noștri repetau jocul, până ce nefericitul de socotitor începea să urle și să-și dea cu pumnii în cap.

Atunci intervenea *starșele*: „Ce e, bre? De ce faci atâta zarvă? Uite efectivul camerei!“ și-i întindea o bucată de hârtie cu o cifră pe ea. „Ia-o și lasă-ne în pace!“

De data asta, numărătoarea se desfășură normal. Cum frigul era suportabil, ne plimbarăm pe „Corso“, aleea principală a lagărului, unde avui bucuria să-mi regăsesc o mulțime din camarazii și prietenii din regiment. Îl regăsii în primul rând pe

Furtună, schimbul meu de la *Şpiţ* și partenerul meu alternativ din partida *tancuri contra obuziere* din zilele premergătoare capitulării, de care mă rupsese marea de ostași de pe fundul cazanului de la Kleţkaia, apoi pe Radu Popescu, pe Weiss, acum Albu, pe Tiberiu Dragomirescu, dar mai ales pe bunul meu prieten Mihai Răducanu, de care mă legau nu numai trecerea împreună prin grelele încercări din campania Odessei, dar și anumite afinități.

Pe ei, ca și pe Furtună, întâmplarea îi aruncase în alte coloane (inițial tot de 10 000, iar în final, la gara de îmbarcare, de numai 2-3000 de supraviețuitori) și-i purtase prin alte lagăre de tranzit (Libidiansk, Riazan; alții vor ajunge prin nu știu ce capriciu al hazardului la Suzdal, ori în Karaganda din Asia Centrală). Cu nesemnificative variațiuni, povestirile lor erau cam ca a mea. Nu lipsea nici lanțul de încheietori ai morții, în spatele cărora nu putea rămâne nimeni viu, nici fenomenele halucinante ale primei nopți de marș, nici încăierările pe viață și pe moarte pe primul camion cu pâine, nici cei care, la ridicarea taberei de noapte, rămâneau presărați pe albul stepei, ca să-și continue somnul de noapte în cel de veci, nici stivele perfecte de cadavre despuiate din gările trenurilor morții. Din câte povestiri am auzit atunci și mai târziu cu privire la acest marș infernal către prima gară de îmbarcare, mi s-au întipărit, prin sumumul lor de oroare și demență, aceste două: una a lui Constantin (Puiu) Atanasiu, a doua a lui Victor Clonaru, amândoi ofițeri de rezervă și avocați în civilie.

Iată ce povestește Puiu: „Un concurs de împrejurări a făcut să cad prizonier de unul singur, și iată cum: într-o dimineață cețoasă, într-un lan de buruieni ne încercuiseră rușii pe câți mai rămăseserăm laolaltă, români și italieni. La somațiile lor, toți au aruncat armele și, cu brațele ridicate, au scos capetele din buruieni și s-au

predat. Afară de mine, care, mai cu moț, am rămas lipit la pământ, gândindu-mă să încerc imposibilul: să mă strecor noaptea până unde bănuiam eu, după bubuitul tunurilor, că s-ar putea găsi unități de-ale noastre, ori italiene sau germane. Dar n-am apucat să-mi pun planul în aplicare că, după trei, patru ore, a apărut un lanț întins de trăgători care explorau buruienile cu focuri de armă automată. Mă căutau. Ce-mi mai rămânea să fac decât să mă predau? După ce mi-au croit câteva paturi de armă pe spinare și m-au înjurat că le-am dat de lucru, m-au condus la un colhoz părăsit, transformat în lagăr, unde erau înțărcuiți de câteva zile mii de soldați români. Aflând că sunt ofițer, rușii m-au închis într-un șopron pentru a fi dus la anchetă. Cum încuietoarea era rudimentară, am scăpat din arest și m-am amestecat cu soldații. Bieții de ei nu primiseră până atunci nimic de mâncare. După alte câteva zile de același regim alimentar, ne-au scos din țarc și ne-au pornit în marș forțat spre o gară oarecare. Handicapați încă din start de acea săptămână de nemâncare din lagăr și cum nici pe drum nu primiserăm nimic de-ale gurii, eram într-o situație disperată. Cu hăituielile, înjurăturile și, nu rar, paturile de armă ale *ceasovoilor*, abia ne mai târam. Unul câte unul, cei ce nu se mai puteau ține de coloană ajungeau la linia încheietorilor, unde erau pe loc eliberați de orice trudă, de orice suferință și foame printr-un singur glonț, în frunte, iar gloata, înspăimântată, mai icnea, într-un ultim efort, ca să se îndepărteze cât mai mult de acea blestemată coadă a coloanei, de unde venea moartea. Când, deodată, în seara celei de a șasea zile de marș forțat și de nemâncare, făcând un popas pe o creastă de deal, simțirăm în nări un fum de cămin ce venea către noi din valea ce se deschidea în dreapta noastră, fum în care simțurile noastre olfactive, ațâțate până la paroxism de foame, deslușeau și niște mirosuri de mâncare. Reale ori imaginare, aceste mirosuri dezlănțuiră o

stare de isterie colectivă. „Satul, uite satul!“ începu să strige mulțimea dezlănțuită. Şi, într-adevăr, pe fundul văii se văzură licărind câteva luminițe. Atunci se declanșă criza de nebunie în masă. Spre groaza *ceasovoilor*, niște puștani de uzbeci care alcătuiau un rând foarte subțire de trăgători, puhoiul de prizonieri revigorați ca prin miracol la gândul că acolo jos vor da de mâncare se precipită cu urlete, cu chiote spre acel fund de vale, ca o avalanșă ce făcea una cu pământul tot ce îi sta în cale. Nenorociții de uzbeci nu apucară să tragă nici măcar focurile de avertisment, că se și treziră dați peste cap și tasați de tăvălugul demenței și foamei. Luat de val, coborâi și eu cu mulțimea râpele costișei, sub care dormita pașnic, la lumina câtorva opaițe, un cătun sărăcăcios, ai cărui localnici, bătrâni, femei și copii, își încheiau mizera lor cină.

Mi-e foarte greu să realizez ce-și va fi închipuit lumea aceea liniștită când a auzit vuietul de viitură al miilor de glasuri care urlau: «Mâncare, mâncare» (*kușati, kușati*). Cu ce groază vor fi văzut, ca într-un film de teroare, cum năvălesc peste ei, și pe uși, și pe ferești, în odăi, în cămări, în cotețe și în podurile casei, miile de polipi ale acestui monstru *colectiv*, *foamea*, și cum înșfacă, cum sfâșie și devorează tot, tot, tot ce găsește în cale. Nenorociții, șocați de nebunia spectacolului ce li se înfățișa, au abandonat totul și, așa cum se găseau, unii în cămașă, au fugit în stepă în puterea nopții. În urma lor, invadatorii au ras tot ce era de mâncat. Găini, rațe, gâște erau înfulecate cu fulgi cu tot. Un porc, săracul, a fost mâncat de viu, tăiat cu satârul, bucată cu bucată. Firește că tot festinul acesta sălbatic a fost însoțit de bătăi și lupte crâncene pentru bucata cea mai mare, unde și-a spus cuvântul «dreptul pumnului». Eu m-am ales cu o căpățână de varză murată, cu care mi-am mai păcălit foamea. După ce n-a mai fost nimic de mâncat, oamenii s-au oploșit, unii în paturile calde încă ale fugarilor, alții pe jos ori în fânare, fiecare

pe unde a putut. Noaptea era pe sfârșite, dar eu nu puteam să adorm. Mă frământa gândul la represaliile ce ar fi putut urma după această devastare în toată puterea cuvântului. Apoi, la șocul inițial avut cu *ceasovoii*, din care pe unii masa oarbă a înfometaților îi călcase pur și simplu în picioare, n-ar fi fost exclus să fi rămas morți pe loc și vreunii dintre ei, ceea ce ar fi putut avea urmări tragice. Cum lângă mine dormea un sergent T.R. din București, pe care îl cunoșteam din alte timpuri, îl trezii din somn și-i împărtășii temerile mele. Mi-a dat dreptate. Ne-am sculat amândoi și în mare grabă am părăsit locul sinistrului, îndreptându-ne spre creasta de unde se pornise avalanșa foamei. Era și timpul. Se crăpa de ziuă, iar gărzile, care fugiseră speriate, reveneau acum cu întăriri și erau puse pe rele. Văzându-ne în mijlocul șoselei, de parcă acolo am fi stat de când e lumea, nu ne-au spus nimic, decât să stăm jos. Apoi și-au încărcat armele și au coborât în vale.

Ceea ce a urmat a fost un uriaș masacru pe care nu mi-l pot aminti decât cu o stare de greață. Cei care, ca și noi, părăseau satul devastat și suiau spre șosea au fost lăsați să treacă și n-au pățit nimic. Dar, când au pătruns în sat, gărzile au început să tragă cu bestialitate oriunde întâlneau prizonieri, în case, în odăi, în paturi, în șure ori pătule, prin uși, prin ferestre. La devastarea făcută de noi din nebunia foamei, ei adăugau acum o distrugere deliberată. Bieții săteni, când se vor fi întors la casele lor după o noapte de tremurat în stepă, cu ce ochi vor fi privit dezastrul din fața lor: curțile pline de cadavre, ușile sparte, geamurile țăndări, sânge peste tot, până și în paturile lor… păsările, caprele, porcii… mijloacele lor de trai… totul dus pe apa sâmbetei. Vor fi avut ei înțelepciunea să înțeleagă că adevărații făptași nu fuseserăm noi, cei aduși prin înfometare la pragul nebuniei, și nici chiar stârpiturile acelea cu ochi oblici care trăseseră în noi și în locuințele lor cu cruzimea și inconștiența

în care fuseseră educați și îndoctrinați, ci cei din cabinetele oculte ale puterii, unde «foamea» era și ea dirijată și aplicată metodic și științific?

Cât îi privește pe oamenii noștri, au scăpat din acest Katin anonim doar câți au putut să sară pe ferestre și să se strecoare printre gloanțe, prin bălării, buruieni și râpe, ca, sub ocrotirea cețurilor dimineții, să ajungă la șosea. Acolo, sub o ploaie de înjurături și paturi de armă, s-a format coloana și *șagăm marș!* (înainte marș). Abia dacă am avut răgazul să aruncăm o privire furișă spre satul fără nume pentru noi, satul-holocaust în care rămăsese mai mult de jumătate din coloana noastră de umbre.“

Şi acum povestea lui Victor Clonaru: „Am făcut parte din trupele încercuite la Stalingrad, germane și române, și, după capitulare (10 februarie ’43), toată masa noastră de prizonieri (declarată de comunicatele sovietice la circa 200 000 de oameni) a fost dirijată spre diferite lagăre. Într-un lot, în care mă găseam și eu, erau vreo 10 000 de nefericiți, români și nemți. Am făcut un prim popas în lagărul de la Krasno-Armeisk, localitate pe Don, și, după scurt timp, am fost expediați la Beketovka (tot în regiunea Stalingradului). Aici erau întrunite la modul superlativ toate condițiile unui genocid clasic. La grava subnutriție și la oribila dizenterie la care se ajunsese printr-o hrană derizorie (supă de *nicevo*) și cu alimente stricate (cartofi), acum se mai adăuga și flagelul cumplit al tifosului. Se murea pe capete la Beketovka. Spitalul era ticsit de tifici. Morga și *kotlovanul* nu mai făceau față solicitărilor. Într-o lună, două treimi din efectivul nostru pășise în lumea cealaltă. Ca să stingă focarul acesta de molimă și moarte, administrația a luat hotărârea să ne expedieze pe noi, supraviețuitorii, în alt lagăr. Şi astfel, cei 2000-3000, câți mai rămăseserăm în viață, am fost îmbarcați în faimoasele garnituri ale morții și expediați undeva mai spre nord (la Suzdal, cum

aveam să aflăm mai târziu). Numai că în aceste două săptămâni cât a durat transportul, în condițiile de înghesuială în care călătoream, păduchii tifici s-au găsit în largul lor, trecând cu dezinvoltură de la om la om. Astfel că la toate opririle erau evacuate, în număr tot mai mare, rămășițele pământești ale celor răpuși de acest flagel. Şi eu m-am îmbolnăvit în acest macabru transport: dormeam lângă un cunoscut din București, avocatul Pascal Brănișteanu, care, bolnav de la plecare, și-a dat obștescul sfârșit sub ochii mei. Cum păduchii fug de pe mort, ai lui – Dumnezeu să-l ierte – au tăbărât pe mine și mi-au transmis boala. Dar, oricum, tifosul tot l-aș fi luat, căci, la debarcare, din cei 2000-3000 de îmbarcați nu au mai coborât decât câteva sute, și aceștia, toți, contaminați. Debarcarea nu s-a făcut la Suzdal, cum era prevăzut, ci mai înainte, într-o stație de lângă Vladimir, unde era amenajat un spital. (Dacă s-ar fi făcut abia la Suzdal, n-ar mai fi fost vorba de o debarcare, ci de o descărcare de cadavre.) Şi așa, aproape toți ne găseam la limita dintre viață și moarte. Vederea ne era împăienjenită, picioarele nu ne mai țineau. Era pe la sfârșitul lui martie (’43), dar zăpada era bogată și, sub lumina soarelui, orbitor de albă. Până la spital era o distanță de un kilometru, pe care am parcurs-o într-o zi întreagă. Da, ați auzit bine, într-o zi întreagă, pentru că n-am parcurs-o mergând, ci *târându-ne*. Nu ne mai țineau picioarele, de aceea, ca pruncii care învață să meargă, ne-am lăsat jos și am început să mergem de-a bușilea, pe brânci, dând din coate, din genunchi. Coloana aceasta de omizi umane se târa încet și penibil spre țintă – spitalul – jalonându-și traseul cu alte cadavre. Ştiam că la catolici există un ritual de adâncă penitență: pelerinajul în genunchi la locurile sfinte, cum ar fi «Drumul Crucii» pe ulițele Ierusalimului către vârful Calvarului. Şi noi am făcut atunci un Drum al Crucii pe Golgota cea fără cruci a robiei noastre.

O ține seamă de el Cel de Sus la Judecata Lui?“ își încheie Victor povestea despre acest straniu marș.

*

Plimbarea asta, după numărătoare, făcută cu Răducanu era ca o trecere în revistă a tot ce fusese floarea ofițerimii române, înghițită de gigantul naufragiu al bătăliei Donului și eșuată aici, în ostrovul de piază-rea al Orankiului.****

Printre drepturile noastre de ofițeri, recunoscute de sovietici prin Convenția de la Haga, figura atât plata unei solde lunare în ruble, cât și distribuirea unei rații lunare de țigări. Nu-mi amintesc de cuantumul nici uneia din ele. Oricum, și una, și alta erau derizorii, reduse la dimensiuni simbolice. Totuși, în sine, chiar așa modeste, ar fi constituit un lucru bun. Asta în condițiile unei vieți normale și civilizate, care ne-ar fi pus la dispoziție o cantină unde, cu aceste ruble, să poți găsi ceva alimente sau măcar tutun. Numai că în condițiile de anormalitate generală în care trăiam și un lucru bun poate avea consecințe nefaste, cum a fost cazul cu aceste drepturi. Şi iată cum. Două erau cele mai cotate valori la bursa neagră a lagărului, rația de pâine zilnică și rația de tutun, devenite bunuri de schimb fie prin troc, fie prin ruble. Partea tragică a acestei chestiuni apărea atunci când împătimiții fumatului, cărora nu le mai ajungea rația de tutun, începeau să-și dea zi de zi, pentru acest viciu, rația de pâine, coborând astfel în mod inexorabil până la acea treaptă de degradare fiziologică de la care nu mai puteau fi salvați. Acesta a fost cazul căpitanului Tabacu, ofițer de infanterie (îl cunoscusem la Don într-o acțiune care a fost cât pe-aci să ne coste viața pe amândoi, când mi-am dat seama cât de împătimit era: aprindea câte două țigări deodată!). Bietul de el și-a dat zi de zi rația de pâine pentru iarba-dracului și a murit până la urmă. Acesta este un caz pe care îl pot nominaliza. Dar câți anonimi n-

au fost care s-au stins de inaniție ca să tragă câteva fumuri! Vestea morții lui Tabacu, venită de la spital, a stârnit o campanie împotriva șacalilor și a corbilor (la aceste calificative se ajunsese) care, cu momeala tutunului, luau de la gura iremediabililor pătimași, odată cu pâinea, și ultimul strop de viață. Desigur, e greu de stabilit o vinovăție clară pentru situația monstruoasă care se crease în existența noastră odată cu ivirea tutunului și a soldei. Cât de vinovați erau șacalii și corbii, ei înșiși victime ale foamei care zdruncină mințile și întunecă și cele mai elementare valori de omenie? Cât de vinovate erau înseși victimele, care nu încercaseră să opună nici cea mai elementară rezistență acestui viciu devastator, abdicând de la orice act de voință? Dar, mai ales, cât de vinovată era puterea care, în mod deliberat, urmărindu-și interesele politice, ne supunea acestui drăcesc proces de dezumanizare prin presiunea foamei?

Ce era însă de făcut acum pentru oprirea acestui troc? Campania dezlănțuită împotriva șacalilor și a corbilor îi putea intimida o vreme, dar nu rezolva problema atâta timp cât victimele erau dispuse să-și vândă în continuare *sângele* (asta reprezenta, în fond, pâinea) pentru viciu. Atunci, pe un rând de crăci din dormitorul nostru s-a luat, din partea celor nefumători, hotărârea de-a veni în ajutorul celor pătimași (nu erau mai mult de trei, patru în tot dormitorul), pasându-le cu discreție zilnic câteva țigări contra obligației de a-și consuma fiecare pâinea lui. Inițiative similare s-au luat și în alte dormitoare. Ele au redus dimensiunile flagelului, dar odiosul troc n-a putut dispărea decât foarte târziu, când se vor produce în conștiința noastră, a prizonierilor, anumite mutații morale, care-l vor scoate din practicile unei bune părți dintre noi. Şi de care voi vorbi la timpul potrivit.

O „consultație“ medicală

Starea sănătății mele se agrava vizibil, zi de zi. Pleurita cu care mă căptușisem la Tambov găsea aici condiții ideale de înrăutățire. Așa că, învingându-mi inerția, luai hotărârea să ies la vizita medicală. După apel, în fața cabinetului, pe un ger uscat de nu știu câte grade, o coadă de peste o sută de pacienți, oferind un larg evantai de beteșuguri, plăgi și degerături, tropăia rebegită de frig în așteptarea rândului la consultație, care pentru mine veni după vreo două ore de tremurat. Înăuntru, unde intram doar cinci odată, la biroul de „consultații“, tolănit pe un jilț, moțăia doctorul rus, un tătuc septuagenar cu barbișon, mustăți colilii și ochelari telescopici pe vârful nasului, totul sub o baniță de căciulă îmblănită. Fără să arunce vreo privire asupra pacienților, clătina afirmativ din cap la diagnosticele pe care le punea colegul lui român, căpitanul medic „Cutărică“. Acesta, cu o față rumenă și rotundă, ale cărei linii se țuguiau spre creștet ca la o pară, îmbrăcat ca și rusul în halat alb, ținea într-o mână stetoscopul, iar în cealaltă un morcov (furat de la bucătărie din mizera noastră rație) din care mușca cu poftă. „Este foarte bun pentru ochi. Are vitamina A“, spunea el din când în când cu un aer doct, de parcă ne da o recomandare medicală, dar nu ne spunea și de unde să luăm morcovii. Cei dinaintea mea avuseseră degerături și plăgi ușoare, pe care le rezolva un sanitar neamț.

„Dumneata ce ai?“ mă întrebă medicul român când îmi veni rândul. Îi relatai în câteva cuvinte cazul meu. „Dezbracă-te!“ Mă dezbrăcai până la brâu. În aerul înghețat al cabinetului tremuram ca varga; în timp ce-și plimba stetoscopul pe zona acuzată a bietei mele spinări, îl auzeam mestecând tacticos morcovul lui vitaminizant. După ce termină de înghițit, ridică și stetoscopul și puse calm diagnosticul, ca o sentință: „Tuberculoză, îmbracă-te! Altul la rând!“

„Dar cu mine ce faceți, dom'le doctor? Nu-mi dați și mie o medicație, o aspirină măcar?“ întrebai eu disperat. „Aspirină zici? Nu vezi ce puține avem?“ și-mi arătă pe masă o insignifiantă grămăjoară de pastile. „Le ținem și noi pentru pacienți care mai pot fi salvați. Dar dumneata, cu boala dumitale, nu mai ai nici o șansă. De ce să stric pe dumneata o pastilă, când cu ea aș mai putea salva un om?“

„Şi, în această situație, ce-mi rămâne de făcut?“

„Să te duci la dormitor, să te urci pe cracă și să aștepți până când… se va produce… deznodământul. În orice caz mult n-o să dureze. Ți-o spun eu, care sunt de specialitate.“

„Cât timp îmi mai dați?“

„Știu eu ce să-ți spun? O săptămână, maximum două.“

În timp ce mă îmbrăcam, îmi veni o idee. „Dom'le doctor, dacă sunt tuberculos, de ce nu mă internați în spital? De ce mă lăsați să contaminez și pe alții din jurul meu?“

„Asta-i bună! Am ajuns să-mi dai dumneata mie lecții de igienă și profilaxie? Ştii ceva? Am pierdut prea mult timp cu dumneata. Altul la rând!“

M-am întors deprimat la dormitor. Le-am povestit din fir a păr celor din jurul meu toată pățania mea de la vizita medicală, inclusiv verdictul, punându-i în gardă cu privire la eventualitatea unei contaminări și sugerându-le să intervină, ca să fie ei în siguranță, pentru internarea mea în spital.

„Ce te face să crezi că ești tuberculos? mă întrebă unul dintre ascultători. Ai scuipat sânge?“

„Nu, niciodată, răspunsei, dar așa mi-a spus doctorul.“

„Care doctor? interveni altul în discuție, ăla care mesteca morcovi când te asculta cu stetoscopul? Halal de așa consultație și de așa doctor!“

„Păi să vă spun eu cine-i doctorul ăsta! interveni un al treilea. Am fost cu el în vagon. Cum vedea

pe cineva bolnav sau mai prăpădit, se da pe lângă el și-i spunea cam așa: «Măi camarade, dumneata ai să mori curând. Ți-o spun eu, care sunt doctor și nu mă înșel niciodată. Lasă-mi mie ranița asta, că mi-e de trebuință! De ce s-o ia altul, când dumneata tot o să mori, asta e lucru sigur.»“

„Bine, te cred. E o hienă. De asta mi-am dat și eu seama. Dar ce interes avea să mă demoralizeze pe mine în halul ăsta, că de cerut nu mi-a cerut nimic?“ replicai.

„Dar nici dumneata nu i-ai oferit nimic pentru aspirinele pe care i le solicitai. Nu ți-ai dat seama că el consideră medicamentele infirmeriei drept bunul lui personal, de care poate dispune în propriul lui folos? Cum ți-ai permis să i le ceri fără să-i strecori o rație de pâine sau un pachet de țigări? Da, da, ăsta e tariful; nu știați, desigur, dar asta e situația. Am aflat-o de la un «vechi» ce s-a externat de curând. Ce-a putut să-mi povestească despre spital întrece orice închipuire. Da, despre spitalul ăla unde vrei dumneata să intri. La secția aia de TBC, unde câteva zdrențe umane își scuipă ultimele resturi de plămân, unde odată intrat, și de n-ai avut tuberculoză… la externare o să ai sigur. Așa că stai blând pe «craca» matale… Ce ai dumneata e floare la ureche: o pleurită banală… și o să treacă singură… Esențial e să nu te mai gândești la ea… Şi cât ți-a dat de trăit deșteptul ăla?… Două săptămâni?… Hai să fim serioși!“ Şuvoiul acesta neîntrerupt și incitant de idei, când hazlii, când serioase, cădea asupra mea ca un duș înviorător. Nimic nu putea să-mi facă mai bine în situația în care mă găseam decât această zdravănă scuturătură care scotea din mine, rușinați, toți demonii imaginației mele, ca și eu să ies din mine și din obsesiile mele.

Rareori am întâlnit un om mai tonic, mai reconfortant ca acest inginer silvic din părțile Doljului, Luțescu. Convenisem cu el să ne întâlnim peste două săptămâni, adică la expirarea

termenului dat de doctor de rămânere a mea pe această lume și să mergem amândoi la vizita medicală, ca să-i dăm cu „sâc“ ipochimenului.

Întâlnirea însă nu a mai avut loc, pentru că…

Tifosul exantematic

…Pentru că, în chiar noaptea aceea, îngerul abisului, Abaddon, a zburat peste lagăr și a vărsat peste el din potirul mâniei. Şi o molimă rea s-a lăsat peste oameni: *tifosul*… Şi nu numai peste lagărul nostru, dar, cum aveam să aflăm mai târziu, peste toate lagărele în care ajunseserăm noi, prizonierii, supraviețuitorii marelui naufragiu Don–Stalingrad. Se pare că, în ultimul lot sosit de la Stalingrad într-o stare jalnică, s-ar fi aflat unii picniți de tifos, care, până să li se diagnosticheze boala, o și răspândiseră în tot lagărul. Şi iar am intrat în carantină, dar de data asta severă, cu o disciplină sanitară riguroasă, menținută de spaima morții. Eram complet izolați. (Scăpaserăm cu această ocazie de invazia „turnătorilor“ și a propagandiștilor care, de frica molimei, nu se mai aventurau prin cotloanele noastre.) De la ferestrele ce dădeau spre două laturi, urmăream în fiece dimineața cortegiul de târgi cu care sanitarii cărau la spital, de la diferite corpuri, pe cei loviți peste noapte de sabia îngerului, iar seara, sania acoperită, trasă de un cal și mânată de un *ciolovek* beat mort (ca să nu se molipsească), ce căra morții încărcați de la morgă în afara lagărului, la cimitir, *kotlovan*, cum i se spunea pe rusește. Acolo, despuiați de toate țoalele, tunși chilug în cap și stivuiți, un rând pe lung, un rând pe lat, morții, înghețați și cuminți, așteptau zile și săptămâni până să li se sape în pământul înghețat o groapă comună, unde să fie aruncați claie peste grămadă, fără să li se pună o cruce sau un semn al trecerii lor prin această lume.

Dar, uneori, în aceste hecatombe de cadavre țepene de ger se iveau ciudate zvâcniri de viață.

Iată o mărturie: „O dimineață de iarnă cu soare și ger în plină pădure de pini și mesteceni, și eu după o lungă noapte deschizând ochii asupra acestei minunății de lumină, apoi deodată descoperind că mă aflu în vârful unei grămezi imense de cadavre goale, înghețate, cu capete tunse, la fel ca mine. Şi atunci, în fața acestui tablou înspăimântător, halucinant, apocaliptic, întreaga mea ființă se topește într-un țipăt… imens… sfâșietor… peste toată taigaua. M-au auzit cei care ne aduseseră, *ceasovoiul* cu sania și sanitarii nemți, care nu se depărtaseră prea mult. M-au tras din vârful căpiței de cadavre, m-au băgat în sanie, sub pătură, între paie și m-au adus în lagăr… și iată-mă-s, *viu și nevătămat*“, își încheie povestea locotenentul italian Franco Tore în vara aceluiași an, în mijlocul unui grup de italieni cu care mă împrietenisem între timp și care îmi confirmau – dacă mai era nevoie – autenticitatea acestei fantastice aventuri. Cazuri asemănătoare de „moarte aparentă“ și de „revenire la viață“ s-au mai semnalat și în alte lagăre bântuite de tifos, dar nu toate au avut acest deznodământ norocos. Totul depindea de omenia sau neomenia *ceasovoiului* căruțaș. Unii îi împușcau pe „înviați“, ca să nu se complice cu acte în plus, căci oricum aceștia și așa erau dați „morți“ și scoși din controale.

La spital situația era infernală, cum aveau să ne povestească mai târziu supraviețuitorii. Se ocupaseră toate locurile, ba chiar se puneau și câte doi bolnavi într-un pat. Se montaseră și paturi suprapuse – ceea ce crea pentru cei de jos situații oribile, întrucât cei de la nivelul de sus nu aveau puterea să coboare pentru nevoile firești – și tot nu se putea face față valului de internări (superior, pentru moment, fluxului către morgă și, de acolo, către *kotlovan*). Doctorii, sanitarii, surorile (*siostrele*) nu mai puteau face față acestui puhoi de bolnavi, care, sub febra cumplită a flagelului, se zbăteau, țipau, delirau, agonizau și înțepeneau într-

un ultim spasm al morții. De igiena personală a acestora cine mai avea timp să se ocupe? De aceea, peste tot plutea un miros fetid, pe care nici formolul, nici creolina nu izbuteau să-l acopere. Maximum de îngrijire la care se putea spera: o cârpă cu apă rece pe fruntea înfierbântată a muribundului.

Iată ce-mi povestea Liiceanu, un tânăr sublocotenent activ de artilerie, o fire melancolică, visătoare, vizibil marcat de trecerea lui prin bolgia de infern a spitalului de tifici: „Eram tot numai flăcări și toate imaginile din fața mea, paturi, bolnavi, sanitari, jucau în flăcări. Doream să mor, să scap de chinurile focului, când deodată se apropie de mine un înger înveșmântat în alb, cu cosițe blonde și ochi albaștri, îmi puse mâna pe frunte și ea mi se răcori deodată, își plimbă degetele cu răcoare peste obrajii și apoi peste gâtul meu, mângâindu-mi-l. O pace adâncă mă cuprinse și mă cufundai în întuneric. Cât am stat așa nu știu, dar când m-am trezit îmi trecuse criza și eram senin. Îi mulțumii Domnului că m-a mântuit și instinctiv dusei mâna la gât, unde mă mângâiaseră degetele îngerului, la medalionul de aur cu iconița Maicii Domnului și a Pruncului Iisus. Care medalion dispăruse! Rămăsei perplex. Nu știam ce să mai cred. Să-mi fi șterpelit îngerul medalionul? Dar din această perplexitate, nu după mult timp, mă scoase Marusia, sora-șefă, frumoasă foc în șorțul imaculat, cu ochi albaștri și cu cosițe bălaie. În jurul gâtului ei gingaș, medalionul meu de aur. Încremeni când dădu cu ochii de mine. «Cum, trăiești? Bravo, Liiceanu, *molodeț!* (strașnic băiat!)» – și dispăru rapid, ca îngerul din halucinația mea. Când se întoarse la mine, cu nu știu ce medicament, nu mai avea la gât medalionul.

Până să mă externez, a trebuit să mai petrec câteva zile pe această «gură de iad» care era salonul de tifici. Nu mai spun de duhoarea pestilențială care impregnase totul, până și pielea

de pe noi, nici de valul horcăielilor muribunzilor, care urca și cobora ca însăși respirația morții. Dar nu puteam înțelege cum în acest delir de nebunie și moarte le mai ardea unor ființe care se pretind «omenești» – în speță «sanitaurii» – să smulgă de pe degetele și de la gâtul celor ce încă nu se răciseră verighete, inele, medalioane, tot ce scăpase rapturilor tâlhărești cu numele de *percheziții*. «Tot or să moară, de ce să le ia ăia de la morgă ori groparii?» era justificarea lor. Unul dintre ei, cel mai activ căutător de aur, înșirase, macabru, pe un cerculeț 15-20 de astfel de trofee și se lăuda cu ele față de ceilalți ortaci de pradă. Ei bine, în ziua când m-au externat a căzut lovit de tifos. Peste câteva zile am auzit că a murit. Ce se va fi ales de comoara pe care și-o agonisise – când, gol și țeapăn de ger, va fi fost și el aruncat pe o stivă de cadavre, lângă cei pe care îi jefuise? Alți «căutători» și-au păstrat prăzile și au plecat cu ele, știi, cu divizia T.V., de care se știe ce-a pățit la Debrețin. Cât noroc le-o fi adus acolo acest aur furat de pe morți, doar Cel de Sus o mai fi știind.“

„Şi chiar toți sanitarii s-au comportat astfel?“

„N-ai fost atent. Eu nu ți-am vorbit de «sanitari», ci de «sanitauri», de această specie de șacali profanatori care nu au nimic sfânt în ei. Au mers până acolo că unor bătrâni (cum era un biet colonel ungur care a murit lângă mine) nici coroana de aur din gură nu i-au cruțat-o. Firește că între sanitari au fost și oameni cu omenie. Unul dintre ei, văzând că dau semne de viață, m-a ajutat să mă refac cu mâncarea și cu pâinea rămase de la cei ce nu mai puteau mânca. Şi nici toate surorile nu s-au comportat ca Marusia, îngerul și hoața din halucinația mea. Au fost și printre ele femei de ispravă, care au făcut tot ce-au putut – dar, din păcate, prea mult nu se putea face – pentru limitarea flagelului. De aceea să nu generalizăm și să nu aruncăm oprobriul, pe deplin meritat de unii ticăloși, și pe fața unor oameni de omenie“, își

încheie amicul meu, Liiceanu, întunecata lui povestire.

În dormitorul nostru atmosfera devenise sumbră. Este drept că, har Domnului, în rândurile noastre nu se semnalase nici un caz de tifos. Dar cum flagelul se propagă prin păduchi, fiecare simțea, sau își închipuia că simte, cum îi umblă pe piele acest parazit odios, pentru depistarea căruia scoteam cămașa de pe noi și o puricam cu minuțiozitate în toate cusăturile, loc predilect de ascunziș al perfidei insecte. Firește, din fericire, nu găseam nimic, păduchele nostru neavând decât o existență mentală, însă teroarea sau autoteroarea pe care o trezea nu era prin aceasta cu nimic mai mică. Ce panică trebuie să fi fost în dormitoarele în care vor fi apărut cazuri reale de tifos! Cum se vor fi simțit cei de lângă care vor fi fost scoși pe targă cei atinși de acest teribil flagel, care, cel puțin la începutul lui, nu lăsa victimelor aproape nici o șansă de supraviețuire? „Molima“, această urgie a Apocalipsului, lucra puternic, nu numai asupra celor pe care își pusese pecetea, ci și asupra celorlalți, striviți sub teroarea ei.

O altă vizită NKVD-istă

Într-una din zilele carantinei, lagărul nostru a fost onorat cu vizita unei importante mărimi de la centru, care a catadicsit să intre și în dormitorul nostru, aflând probabil că suntem singurii fără cazuri de tifos. Că era cineva „mare“ o arăta nu numai purcoiul de stele de pe umeri, ci și atitudinea condescendentă a lui Grișciuk, care lua poziția regulamentară la fiecare vorbă ce i se adresa. Mai degajat și mai volubil, *starșele* lagărului, maiorul Popescu, propuse ca noi, cei din acest dormitor, care nu avuseserăm *cazuri*, să fim total scoși din raza de acțiune a flagelului, fiind mutați la Schit, o filială a Orankiului aflată la patru-cinci kilometri în mijlocul pădurii, unde, de asemenea, în grupul de prizonieri aflat acolo, nu se

semnalaseră îmbolnăviri. Excelența Sa aprobă propunerea, apoi, socotind că a respirat prea mult din aerul închis al dormitorului de prizonieri, se îndreptă spre ieșire, precedat de aghiotanții lui, cu Grișciuk în frunte, urmat de ofițerul de serviciu și de maiorul Popescu. (Așa era protocolul la sovietici: șeful merge în urmă, *suita* îi deschide drumul și-i asigură protecția.) Dar, când să ajungă la ușă (suita era deja afară), Excelența Sa, în ciuda terorii sacre pe care o emana sus-pusă lui persoană, fu abordată de unul dintre ofițerii noștri mai în vârstă, care, foarte respectuos, îi ceru voie – în rusește – să-i raporteze ceva. Generalul – căci acesta trebuie să-i fi fost gradul –, în fața acestui act de îndrăzneală din partea unui prizonier de a-l acosta pe El, o așa de mare personalitate, rămase mut de indignare. Luând tăcerea drept aprobare, ofițerul nostru îi dădu drumul (în românește, secondat de un tălmaci care traducea frază cu frază). În esență vorbitorul nostru semnala înaltului oaspe că alimentația e total insuficientă, neavând nici pe departe numărul de calorii corespunzător normelor celor mai elementare și că acest lucru a dus la o degradare fizică prin inaniție, pe care chiar Domnia Sa o poate constata personal (și spunând acestea ne arătă fețele umflate de edeme și siluetele scheletice).

„Suntem supuși unui regim de distrugere prin înfometare, și asta contravine imaginii URSS-ului – pe deplin justificată, de altfel – ca țara cea mai «umanitaristă» din lume“, conchise el diplomatic și abil. Înaltul oaspe nu mai putu reacționa cu agresivitatea tipic NKVD-istă la o atât de gravă acuză, atunci când aceasta îi fu prezentată în staniolul unui compliment atât de flatant. Se mulțumi doar să spună, pe un ton ironic, că ei nu se simt vinovați că noi am căzut prizonieri într-un număr așa de mare, ce le-a depășit nu numai cele mai optimiste prevederi, dar și mijloacele de aprovizionare. La care purtătorul nostru de cuvânt

răspunse că în anul precedent nici numărul ostașilor sovietici căzuți prizonieri la noi nu a fost mai mic, ba chiar și mai mare, totuși tratamentul lor a fost cu totul altul. Aluzia aceasta, abia voalată, la înfrângerile lor din ’41, când în încercuirile făcute de blindatele nemțești, ei cădeau prizonieri nu cu sutele de mii, ci cu milioanele, avu – din păcate – darul de-a învineți de furie nasul și obrajii înaltului interlocutor. „Lasă, că știu eu cum s-au purtat cu prizonierii noștri nemții dumneavoastră“, spuse el răstit.

„Dar nu noi, românii“, vru să adauge căpitanul nostru, însă generalul îi luă cu brutalitate cuvântul, lansându-se în răsuflatele șabloane: că am venit cu arma în mână pe teritoriul „păsnicei“ Uniuni Sovietice și că, în fond, dacă am căzut prizonieri într-o stare de degradare fizică atât de gravă este din cauza foametei pe care am îndurat-o pe front, iar în lagăre n-am făcut altceva decât să ne întremăm.

„Dar, avertiză el și cu asta își încheie vizita, să nu abuzăm de generozitatea Uniunii Sovietice, să ne moderăm pretențiile alimentare și, mai ales, să nu considerăm lagărul un *kurort* (stațiune balneară)“, de parcă de grași nu ne puteam noi ține pe picioare. Atâta minciună sfruntată, atâta nerușinare, ca să ne convingă că la ei o ducem mai bine decât o duceam la noi ne lăsă mai întâi perplecși; apoi, după ce duhul necurat ieși pe ușă cu toată suita lui, ne pornirăm pe râs. Altceva nu mai era de făcut. Atunci am avut pentru prima dată viziunea dimensiunii apocaliptice a *minciunii* din Împărăția Răului, mai ales când e susținută de *teroare*. Totuși, o consecință pozitivă a avut asupra noastră vizita acestei bidigănii enkavediste: mutarea noastră la Schit. Și iată-ne a doua zi, cu bagajele în spinare, părăsind lagărul ăsta infestat, cu duhorile lui fetide alternând cu cele de formol și creolină, ca să nu mai vorbesc de cele emanate din mlaștinile sufletelor moarte.

*** Lt. Bodiu a plecat pe front cu divizia Tudor Vladimirescu și în bătălia de la Debrețin a căzut prizonier la nemți. Așa cum, prizonier la Cotul Donului, luase megafonul ca să ceară românilor să se predea rușilor, acum, având reflexele formate, le cerea aceloraşi, tot la megafon, să se predea nemților. După câte s-ar fi auzit mai târziu în lagăr, soarta a făcut ca el să mai cadă o dată prizonier la ruși, *a treia oară*. Numai că, de data asta, rușii nu l-ar mai fi pus la megafon, ci la zid, și l-ar fi împușcat.

**** Amintim pe colonelul Roman, comandant de regiment de artilerie grea, împreună cu fiul lui, Nicușor; colonelul Cioculescu, la fel, comandant de regiment de artilerie; colonelul Cojan, comandantul lui 8 Buzău; colonelul Stelică Dumitriu alături de prietenul lui, maiorul Costin Dumitrescu, zis Copilu'; coloneii Marțian, Ştefanovici, apoi maiorii Rădoiu Nicolae, Stroe, Neștianu, Luscan, Rică Negreanu, Onofrei, părintele maior Gheorghiu, preoții Beschia, Luca, maiorul Turturică și alții. Dintre căpitani, să-i amintesc pe doctorul Tanasiu, pe Gică Moisescu, din regimentul meu, pe stat-majoriștii Nicolae Popescu-Tudor, Mihăilescu, George Stoica, Cupșa, ca și pe Sângiorzan, Săvulescu (Caragață), Țentea Romeo, Georgescu Papa, Tabacu, Gutuleanu, Moțit Petre, Butan, Hrisolo, Botocan, David, Mărgărit Sache, Văsoiu, Petre Dinescu, Grigorescu Tiberiu, doctor veterinar. Locotenenți: veteranul Laiu Grecu, avocat, Clement Borcea, Cristescu Leonida; și Popescu, Fuiorea, Popescu Wili, Trăistaru Alexandru, Stoenescu Vasile, Ispas Nicolae, Şchiopu, Popescu Costică, slt. Sârbescu (Gâgă), Popescu Mircea, Mihai Francisc, Filotti, Luțescu, Geo Oprișan, Sandu Cumpătă, Nacu, Turică, Papadopol Lambie, Dragomirescu Teodor; ca și Igor Dombrovski, Bădina, Cazacu, Enescu, Sima, Arizan, Ionică Hângulețeanu, Nicolae Gelep, Gil Leu.

Schitul

Drumul anevoios prin inima taigalei într-o dimineață cu ger și atâta soare, încât umbrele pe zăpadă ale uriașilor pini și molizi păreau albastre ca cerul, drumul acesta, istovitor pentru slăbănoagele noastre mădulare, fu totuși benefic. Aerul rece ne curăță plămânii, îndelung sufocați de aerul închis, aer de boleșniță din carantină. De asemenea, scoase din hainele noastre duhoarea aceea oribilă, fetidă, de lazaret de *tifici*.

Epuizați, dar într-un fel și regenerați, am ajuns în inima codrului, la poarta de sârmă ghimpată a schitului-lagăr. Schitul, sau fostul schit, din cărămidă aparentă, în ciuda văduvirii lui de cruci, se citea ca un așezământ monastic, o sihăstrie ascunsă de lume și de ispitele ei în miezul pădurii, pe care n-o descopereai decât când dădeai, pe neașteptate, cu nasul de poarta ei, ca la multe din sihăstriile noastre românești, la fel de ascunse de fratele codru, să nu le descopere decât cei ce sunt vrednici de ele. Aici, călugări îmbunătățiți se vor fi mângâiat cu „rugăciunea inimii“ și vor fi împărtășit pacea și harul la mulți închinători și pelerini care colindau de la un capăt la altul Sfânta Rusie, până când puteri diavolești, cu steaua roșie pe frunte și cu gheara Satanei pe inimă, nu vor fi năvălit peste ei, să le pângărească altarele, să le dea jos crucile și să-i izgonească sau chiar să-i ucidă. Iar acum rețeaua dublă de sârmă ghimpată, miradoarele de la colțuri, steaua de deasupra porții și lozinca de sub ea subliniau cu roșu actuala întrebuințare a acestei „vetre duhovnicești“ de altădată.

Totuși, într-un fel, aici ne-am simțit ceva mai bine. Eram la adăpost de gheara tifosului și, fiind mai izolați, și de cea a comisariatului. Masa, în comparație cu cea de la Oranki, era mai suportabilă, prin aceea că se fura mai puțin de la cazan, serviciile fiind mai restrânse, ca și clientela

politică. Eram cazați la etajul clădirii într-o mare încăpere ce slujise cândva de paraclis, cu ferestre mari care deschideau minunate vederi spre pădure. Mi-aduc și acum aminte de un magnific mesteacăn din dreptul ferestrei mele. Sub lumina lunii, pe cerul limpede ca o băutură tare, se caligrafiau ramurile lui până la cele mai mici rămurele prin care copacul – în închipuirea mea – sugea din tăriile cerului o licoare dumnezeiască pe care, prin miile lui de rădăcini, o difuza pământului, transfigurându-l. Mesteacănul îmi sugera cam ce ar trebui să fie pe pământ menirea noastră: să absorbim măcar un strop din licoarea cerească și s-o difuzăm lumii, ca s-o facem nu – Doamne ferește – un „paradis pe pământ“, ci un tărâm de existență puțin mai suportabil. Aș putea spune că de această metaforă vie din fața mea, mesteacănul răsturnat, cu rădăcinile în cer și roadele harice sub pământ, se leagă pentru mine începutul unei vieți de meditație și de discretă rugăciune, ale cărei prime urmări au fost o stare de liniștire și de împăcare cu mine și cu destinul, un timp de care și acum îmi amintesc cu duioșie. Această încercare, uneori timidă, de așezare a feței noastre interioare către fața de „dincolo“ am presimțit-o și la alți camarazi din preajma mea. Desigur, aceste „căutări“ nu ar fi ajuns prea departe în lipsa textului Sfintelor Scripturi și a unor mâini călăuzitoare. Din fericire, în ranițele noastre s-au mai găsit și câteva Biblii scăpate ca prin minune de la percheziții, iar printre noi s-au aflat și câțiva preoți militari, între care preotul maior Gheorghiu, părintele Beschia și, mai târziu, părintele Bejan, cum și alți preoți, oameni de ținută duhovnicească, prin care mulți dintre noi au avut, cu toată discreția, acces la tainele spovedaniei și ale împărtășaniei, dar și la o abordare corectă a marilor teme ale gândirii creștine. Astfel, încetul cu încetul, s-au înfiripat între noi niște afinități elective care, cu timpul, poate chiar fără să ne dăm seama, aveau să creeze

între noi o tainică și adâncă solidaritate. Aceasta avea să fie piatra de temelie a *rezistenței* noastre din lagăre.

Până la captivitate citisem Biblia o dată în întregime și Noul Testament de vreo trei, patru ori. Făceam parte dacă nu din prima, măcar din a doua generație de *știutori de carte* (am o anumită pudoare în fața termenului de intelectual) care, în plină glorie a pozitivismului și a scientismului din veacul nostru, nu s-a rușinat să se declare creștină. Pe parcursul prizonieratului am mai reușit să citesc o dată Vechiul Testament și de câteva ori Noul Testament. Ei bine, lecturile acestea, de acum, mi-au fost revelatorii. La tot pasul găseam asemănări și aluzii la situațiile pe care le trăiam noi în vremea de față. Totul din ce citeam mi se părea de o actualitate uluitoare, fantastică. Aș fi rămas la o înțelegere mediocră a Evangheliilor dacă experiența captivității nu mi-ar fi revelat adevărata semnificație a mesajului lor, care nu e de renunțare și resemnare (cum mi-ar fi putut apărea – și nu numai mie – la o lectură în condițiile unei vieți banale și confortabile), ci de luptă și îndrăzneală, atunci când îl receptezi în condițiile dramatice ale unei confruntări pe viață și pe moarte cu cei ce umblă să-ți prindă nu numai trupul, ci și sufletul în plasele Satanei. „Ce-i va folosi omului dacă va dobândi lumea întreagă și sufletul său îl va pierde? Sau ce va da omul în schimb pentru sufletul lui?“ iată replica evanghelică la toate tertipurile „puterii“ de-a ne prinde în capcanele ei.

„Îndrăzniți! Eu am biruit lumea!“ a fost, de asemenea, deviza „rezistenței“ noastre și a contribuit prin forța mesajului ei evanghelic la eliberarea noastră din frica și angoasa sub care ne duceam un simulacru de viață, făcându-ne – desigur, într-un târziu și la capătul multor sacrificii – să impunem „puterii“ respectul demnității noastre ca oameni. A citi prin grila Evangheliei evenimentele în care eram implicați și, în genere,

istoria prezentă a devenit o trăsătură comună a noastră – acei puțini care ajunseserăm la o viziune dinamică și combativă a creștinismului. Desigur, procesul de remodelare interioară potrivit acestei viziuni (aparent inedită, căci, în fond, ea este o permanență în stare latentă, ce emerge la suprafața conștiinței doar în momente de mare criză spirituală și de „situații-limită"), acest proces s-a perfectat în timp, ca o coacere, ca o creștere organică, asupra căreia voi reveni. Dar atunci, acolo, la Schit, era abia la începutul său și un prim efect benefic – cel puțin pentru o parte dintre noi – s-a văzut prin aceea că ne-a emancipat mintea de sub obsesia foamei, făcându-ne să înlocuim *rețetele culinare* cu *convorbiri duhovnicești*. Şi aceasta a însemnat foarte mult.

Italienii

Unul din aspectele interesante și pline de pitoresc ale Schitului și apoi ale Orankiului l-au constituit italienii. Cei pe care i-am găsit aici, printr-un joc al destinului, fuseseră rupți de la Oranki înainte de dezlănțuirea flagelului, dintr-o masă mai mare, care a avut o soartă tragică. În genere, în fața iernii rusești, soarta italienilor, crescuți sub soarele peninsulei, a fost tragică. Gerul, foamea, istovirea marșurilor forțate, iadul transporturilor în vagoanele morții și acum tifosul decimaseră biata masă de italieni care mai fusese în viață în momentul capitulării de la Cotul Donului.

Dintre toate națiunile participante la această nefericită campanie, italienii au dat morții obolul cel mai ridicat, cu toate că echipamentul lor, căptușit cu blănuri, era mai călduros decât al celorlalți și de invidiat pentru noi, românii.

Înainte de a da de ei în lagăr, îi mai întâlnisem în două împrejurări. O dată, la traversarea Niprului, care se făcea cu mari intermitențe pe un pod de pontoane. Pe marginile șoselei care ducea

la pod erau înșirate coloana noastră de artilerie și o coloană italiană, mijlocul rămânând liber în așteptarea unei coloane nemțești, care trebuia să treacă prima. Italienii, sosiți înaintea noastră, ședeau în grupuri pe marginea șoselei, unii discutând cu aprindere, alții cântând și acompaniindu-se cu chitare și mandoline. Până să vină nemții am schimbat cu frații noștri de gintă unele nevinovate tachinerii, noi gratulându-i cu apelativele de *macaronari* și de *broscari*, iar ei pe noi cu cel de *mămăligari*. În sfârșit, a apărut și coloana nemțească (de furgoane), separând pe *țiganii lui Mussolini* (cum le ziceam noi) de *țiganii lui Antonescu* (cum ne ziceau ei). După o staționare de cinci, zece minute în care *aliații germani*, abordați de soldații ambelor nații cu diferite întrebări, le răspundeau grețos și monosilabic, coloana germană s-a angajat pe pod, iar în urma ei au ieșit pe șosea românii și italienii ca să fraternizeze și să-și joace obiectele *manglite* de la *fraierii de nemți*, unul o pătură de lână, altul o foaie de cort, altul o raniță de vânător alpin, îmbrăcată cu blană de ied roșcat, și multe alte minunății de același soi. Ți-era mai mare dragul să-i vezi râzând și felicitându-se de isprăvile lor, ba chiar făcând și schimb de *mărfuri.* Afinitatea de „latină gintă“… („regină, într-ale lumii ginte mari“) se confirma și aici, la… „iuțeala de mână“.

A doua oară: o noapte de octombrie. Mergeam la trap mic prin stepa răscolită de un vânt sinistru. Era vădit că ne apropiam de front, ca să intrăm pe poziții. Pe cer o lună plină, când și când întunecată de pale de nori. Deodată, în dreapta șleaului, la vreo câteva zeci de metri, la o strălucire trecătoare a lunii, se deslușì ceva, ca o mare armată încremenită în șiruri regulate, cu sclipitoare căști de oțel pe care fâlfâiau în vânt penaje. Ne oprirăm înfiorați și, scrutând prin întuneric spectrala oștire, ne-am dat seama că ne găseam în fața unui cimitir de război. Urmat de câțiva călăreți, m-am desprins

din coloană și, ajuns la primele morminte, am descălecat și cu lanterna am încercat să citesc inscripțiile de pe aceste cruci în vârful cărora erau înfipte căști cu fluturătoare pene. Erau *bersaglieri*, cum îi numeau ei pe vânătorii lor de munte, elita armatei italiene. Iar numele lor de pe cruci, nume calde ca soarele Italiei, de câte ori le auzisem strigate cu exuberanță pe străzile și prin piețele acestei minunate țări, pe care numai cu doi ani în urmă o străbătusem de la un capăt la altul într-o excursie de neuitat! Spre uimirea însoțitorilor mei, treceam de la o cruce la alta, descifrându-le nume și orașe de origine, unele prin care și trecusem, de parcă mi-aș fi căutat rude sau prieteni. În stepa rece și dezolantă de aci, numele lor sonore aduceau ceva din cerul senin și din peisajul plin de soare al Italiei.

Așadar, oamenii aceștia știau nu numai să se certe, să facă băşcălie, să cânte cançonete, să zdrăngănească la chitară ori să-i buzunărească pe nemți, ci să și lupte și, la nevoie, să și moară. Onoare amintirii lor și odihnească-se în pace!

Călătoria pe care o făcusem în primăvara lui ’40 în Italia a fost unul dintre cele mai fericite evenimente din viața mea. Prinseseră atunci consistență toate visele ce-mi încolțiseră la cursurile de istorie a artelor, urmate de mine ani de-a rândul. Toate capodoperele proiectate pe ecran și comentate cu o fascinantă putere de evocare de marii mei profesori (G. Oprescu, A. Busuioceanu) trăiau acum și fremătau de viață în lumina ochilor mei. Dar cerul de azur, vibrat de sunetele campanulelor venețiene, dar marea de safir în montura de aur a amurgului napolitan? Dar siluetele prelungi și grave ale chiparoșilor din cimitirele de marmură genoveze? Dar hohotul fântânilor romane? Dar vegetația aprinsă a sudului, exuberantă ca și oamenii ce umpleau străzile și piețele cu freamătul și pitorescul lor?

Din mirajul acestei călătorii de numai două săptămâni m-am hrănit nouă ani lungi și întunecați de prizonierat. În frigul și bezna iernilor rusești m-am încălzit la lumina aurului solar a unei țări de miazăzi, țară de vis. Şi nu numai eu, ci și cei de lângă mine care iubeau amintirile și doreau să li se povestească despre „zei frumoși, aproape goi, dintr-o cetate albă-aurie“ (Adrian Maniu, *Elegie*).

Astfel, atunci când am întâlnit, la Schit, numerosul grup de ofițeri italieni, am avut sentimentul regăsirii unor vechi cunoscuți. Aproape toți vorbeau franceza, iar eu pe deasupra o mai rupeam și pe italienește, așa că ne-am înțeles de minune. Unii dintre ei erau din orașele prin care trecusem în călătoria mea, așa încât conversația se lega bine și era întotdeauna însuflețită și nu lipsită de interes. În general, ei, ofițerii italieni, aveau o frumoasă cultură umanistă, chiar și cei de profesii mai tehnice, dar aproape exclusiv italiană, ceea ce desigur e foarte mult, dată fiind multilateralitatea, originalitatea și bogăția copleșitoare a acestei culturi, care nu le-a mai lăsat timp să cerceteze mai temeinic și alte ogrăzi, mulțumindu-se să adâncească ceea ce aveau – și aveau destul – în propria ogradă. Spre deosebire de noi, românii, care, intrați mai recent în circuitul culturii occidentale, simțim permanent nevoia de a ne sincroniza cu tendințele și curentele marilor culturi, fiind deschiși mai întâi spre cea franceză și cea germană, apoi spre cea engleză. (Nu trebuie nesocotită nici înclinația unei părți dintre noi, basarabenii, către cea rusă.) Această disponibilitate a noastră de a ne deschide profitabil către toate culturile – ca să nu mai vorbesc de ușurința noastră de a ne însuși limbile străine – a făcut în prizonierat din noi, ofițerii, un fel de parteneri agreați în materie de comerț de idei cu toate națiunile întâlnite în lagăre. Aceste relații ne-au ajutat enorm în acțiunile noastre de *rezistență*, în confruntările dure cu puterea locală.

Dar, ca să ne întoarcem la ofițerii italieni, ei se arătau deosebit de receptivi la orice schimb de idei. Îndeosebi un profesor de filozofie și poet în același timp, Ernesto Iolly, foarte erudit, mai cu seamă în lirica italiană – numai din *Infernul* lui Dante știa o sumedenie de cânturi –, cu care am legat o strânsă prietenie, se arăta interesat de a cunoaște și alte orizonturi poetice din afara spațiului culturii italiene.

M-am hotărât atunci să încep schimbul nostru de idei vorbindu-i despre simbolismul francez, mai ales că tradusesem și publicasem recent chiar ceva din Paul Verlaine (de la care acest curent literar se revendică), așa că mai aveam încă în memorie – cu tot efectul, devastator, al malnutriției – câteva din poeziile lui. Colocviul a fost urmărit nu numai de italieni, dar și de băieții noștri. Cât privește pe Iolly, dacă exemplificările din Verlaine i-au plăcut, comentariile asupra „Artei poetice“ l-au cam pus pe gânduri. Ideea că poezia e importantă nu prin ceea ce spune, ci prin ceea ce sugerează, „că nu Culoarea primează, ci Nuanța“, că adevăratul vers este o voie a întâmplării și că ultima țintă a poeziei nu e ideatica ei, ci muzicalitatea, toate aceste considerații i-au zdruncinat, se pare, temeliile propriei lui arte poetice, fără discuție clasică și ideatică, cum îi sta bine unui umanist ca el.

Mai cu seamă l-a cam iritat versul: *Prends l'éloquence et tords lui son cou* („Ia elocința și sucește-i gâtul!“), în care a văzut o privațiune a poeziei de componenta ei declamatorie, deloc de neglijat la un public atât de temperamental ca cel al solului mediteraneean. În cele din urmă, în discuții în doi, i-a dat dreptate lui Verlaine punct cu punct (un om ca el nu putea rămâne prizonierul unei concepții vetuste despre poezie), dar, cu profundă tristețe, mi-a mărturisit: *Caro Marcolesco, é difficile essere poeta simbolista* („Dragă M., e greu să fii poet simbolist“). Dar, cum la ora aceea și simbolismul era o formulă

depășită, i-am spus că nu avea ce regreta și am căutat să-l sondez asupra „futurismului“ italian, atunci în mare vogă. La auzul acestui cuvânt, Iolly m-a privit cruciș și mi-a spus atât: „Futurismul? Hai să fim serioși!“

În schimbul informațiilor mele cu privire la literatura franceză, Iolly se revanșa predându-mi lecții de italiană, ca text luând mai întâi mizera și subculturala fițuică de propagandă *Cuvântul liber*, ce se edita în toate limbile din lagăre, deci și în italiană. Când am început s-o rup mai bine, am trecut la texte clasice, cum ar fi cânturile *Infernului* lui Dante, pe care *il mio maestro e duca* mi le dicta din memorie, iar eu le scriam într-un caiețel confecționat din foiță de coajă de mesteacăn cu un ciot de creion chimic pe care îl cumpărasem din afara lagărului pe un pachet de țigări, procurat cu o rație de pâine. Acesta era cursul valorilor la bursa neagră din lagăr. Dar Iolly nu era singurul meu furnizor de texte clasice. Fără a avea prodigioasa lui memorie, aproape fiece italian știa pe de rost cel puțin *una lirica* (o poezie), dacă nu mai multe, sarcina mea – nu ușoară – fiind aceea de a-i depista pe depozitarii acestor prețioase valori și, mai ales, de a-i prinde în dispoziție favorabilă.

Începând cu Dante (nu numai *Divina Comedie*, ci și sonetele), trecând de la sonetele lui Petrarca la cele ale lui Michelangelo și sărind apoi la Foscolo (*I sepolcri*), la Manzoni (*Cinque maggio*), la Leopardi (*Il sabato del villaggio*), apoi la Carducci, Pascoli și încheind cu D’Annunzio, modestul meu caiețel din foiță de coajă de mesteacăn creștea văzând cu ochii, devenind până la urmă o antologie a poeziei italiene. O antologie, desigur, rudimentară, cu lacune și erori, totuși autentică, îndrăznesc să spun, pentru că era alcătuită din ceea ce scăpase din naufragiul memoriei pe colacul de salvare al sensibilității. N-

a definit oare cultura nu știu ce gânditor francez drept „ceea ce ne rămâne după ce am uitat totul“?

Acest florilegiu a fost pentru mine nu numai un abecedar de limbă italiană, dar și o incitare la meditație și o continuă provocare de-a traduce din el, literal sau chiar în versuri, ceea ce – indiferent de mediocritatea acestor încercări – m-a smuls totuși din apatie și mi-a activat toate forțele intelectului. Din acel moment, timpul a încetat să-mi mai fie o povară, iar ziua a început să nu-mi mai ajungă.

Dar cele mai minunate momente ale zilei erau între cină și stingere, când ne adunam pe lângă cămin și români, și italieni și cântam, pe două sau pe trei voci, cançonete napolitane învățate de la ei. *Partono i bastimenti*, *Quando spunta la luna a Marechiaro*, *Vicino mare vorrei morire* și *Ideale* de Tosti, precum și coruri din opere (*Nabucco* de Verdi). Tratate coral, dobândeau valențe inedite, aproape liturgice. Animatorul acestor coruri era un tânăr institutor din Campania, Cesare Grazzia, care își merita pe deplin numele, nu numai prin harul muzical cu care era învestit, ci și printr-un anumit farmec personal, însoțit de o sfioasă modestie și de o afabilitate discretă cu care îi aborda pe cei din jur. Avea în el o puritate aproape monahală, care se însoțea cu o credință arzătoare și un cult aproape extatic pentru *Madonna*. Îmi mai amintesc de mulți alții pe care i-am cunoscut fie aici, fie la Oranki, cum ar fi Giorgio Bataglia, profesor de italiană la un liceu din Neapole, de la care m-am ales cu câteva lecții substanțiale de gramatică, apoi de mititelul și ghiduțul Boni, care în fiece dimineață, când trecea cu farfuria cu supă pe sub portretul lui Stalin, făcea o genuflexiune în fața lui, spunând *Grazie, papa Giuseppe, per la minestra*. („Mulțumesc, tătucă Iosif, pentru supă!“) L-am mai cunoscut pe venețianul Exposito, înalt, frumos și falnic ca un doge, pe asistentul universitar la Drept Sanduli, erudit și sceptic, pe Ernesto

Giaccalone, cu un umor sec, englezesc, pe Zacheroni, pe uriașul bebeluș Giunchi din Romagna, candid ca o fecioară și puternic ca Samson, pe brunețelul, subțire ca o aschie, Bianchi, care se înflăcăra ori de câte ori vorbea de Italia și de Mussolini, și pe Corrado, om cu convingeri de stânga, care îl definea pe Mussolini ca pe *un piccolo politicante di villaggio* (mic politician rural) și pe câți alții, ale căror figuri îmi sunt și acum vii, fără să le pot lega de un nume. Ca și în comunitatea română, comisariatul reușise și la ei să creeze un mic grup de „antifasciști“, din care nu făcea parte nici unul dintre cei de mai sus. Grupul era privit cu rezervă, dacă nu chiar cu ostilitate. Chiar stângistul Corrado, antifascist până în măduva oaselor, despre ei nu avea în limbajul lui colorat decât expresii ca *villiachi e figli di putana* (ticăloși și pui de cățea). În platforma *antifascistă* a acestora, el nu vedea decât o grotescă butaforie, sub care se ascundea hidoasa mutră a bolșevismului stalinist, care, indiferent de soarta războiului, nu ar fi avut nici o șansă în Italia. Pentru aceasta, el vedea potrivit un soi de socialism democratic. „Pe când la voi, dacă se pierde războiul, bufoneria asta monstruoasă – cu toată opoziția voastră – vă va fi băgată cu de-a sila pe gât.“ Pocită i-a fost gura, căci, din nenorocire, chiar așa s-a întâmplat.

Discuțiile italienilor între ei degenerau întotdeauna în ceartă, care, atunci când atingea cota paroxismului și te așteptai să vezi cuțite trase și sânge, se termina brusc într-un râs general. După care începeau să cânte.

O viață pentru un chiștoc

Două momente mi-au marcat amintirea acestui Schit.

Într-o dimineață geroasă, după numărătoare, mă plimbam cu vreo doi, trei camarazi pe aleea ce înconjura lagărul, paralel cu zona interzisă,

marcată de două șiruri de sârmă ghimpată. Ajunși la unul din colțurile din fund, unde străjuia în mirador un *ceasovoi* cu ochii oblici de mongol și care trăgea tacticos fum după fum dintr-un cornet de mahorcă, atenția ne fu atrasă de un ostaș român care, foarte aproape de sârmă, ședea împietrit în fața uzbecului de sus ca în fața unui zeu dintr-un altar lamaist. Buzele lui murmurau necontenit o litanie sacră din care se deslușeau doar *tavarișci ceasovoi, dai mne kiștoc!* (tovarășe *ceasovoi*, dă-mi și mie un chiștoc).

„Măi, camarade, stai mai la distanță de sârmă, să nu tragă în tine ăla de sus!“ îi strigarăm noi. Dar ce apel poate să smulgă pe cineva dintr-o transă mistică? Fără măcar să sesizeze prezența noastră, bietul om privea în extaz norul de fum de mahorcă ce-i învăluia idolul din prepeleac, murmurând aceeași fierbinte rugăciune: *tavarișci ceasovoi*… Ne continuarăm promenada în pas alert, ca să biruim gerul, când deodată auzirăm un foc de armă. Bănuind ce se va fi întâmplat, o luarăm îndărăt în fugă. În fața miradorului, lume strânsă. Între cele două rânduri de sârmă ghimpată, în zona interzisă, pe zăpadă, încă fumegând, chiștocul-momeală. Spre el, brațul întins cu degetele răsfirate, mai să atingă suprema țintă. Capul spânzura peste sârmă, lăsând să-i picure din frunte, peste albul zăpezii, sângele… sângele nevinovat al lui Abel care strigă la cer împotriva ta, Caine! Caini cu milioane de capete, ieșite la ștanță, pe bandă rulantă, din uzinele de *oameni noi* ale comunismului. O viață pentru un chiștoc. Din care nici n-a apucat măcar să tragă un fum. Un murmur de indignare străbătu tot grupul care se mărise între timp. „Criminalule, ucigașule, fiară“ începu să se audă. Dar *omul nou* din mirador râdea, râdea cu poftă.

„Manechinele morții albe“

Al doilea moment: O dimineață ceva mai puțin geroasă, la început de martie. Făceam împreună cu câțiva băieți o corvoadă: spărgeam gheața pe alee în fața unei magazii din lemn. Deodată intrară în lagăr, îndreptându-se către noi, două sănii, din acelea care cărau morții, dar goale, însoțite de câțiva sanitari nemți, în frunte cu *ceasovoiul cioclu*, care din motive profilactice umbla în permanență beat. Se opriră în fața magaziei și merseră la ușa ei, blocată de șipci bătute în cuie. După infructuoase încercări de a o elibera, rusul ceru de la unul din noi lomul de fier cu care spărgeam gheața și, după alte sforțări, deschise brusc ușa. În clipa aceea, niște manechine țepene și goale, sprijinite de ușă, se rostogoliră pe pridvor, manechine de celuloid, cu țeste rase, cu ochi de sticlă larg deschiși, acoperiți de o ușoară brumă, în poziții rigide, ca acelea așezate în vitrine, pentru a fi îmbrăcate. Manechine.!.. O, nu, Dumnezeule mare, nu erau manechine; erau cadavre tifice care, după săptămâni de îngheț, căpătaseră o culoare vineție, ca de alabastru; parcă se mineralizaseră. Sanitarii începură să care cadavrele țepene, pe care le trânteau în sănii ca pe lemne. Deodată, cineva dintre noi, la vederea unuia, exclamă: „E Serafim, locotenentul Serafim din compania mea.“ Sanitarii, văzând că l-am recunoscut, ni-l mai lăsară câteva minute pe podea. Era ca o statuie de ivoriu, cu ochii albaștri, larg deschiși, însă parcă aburiți ca de o ceață. Dar pe buzele lui albe era un zâmbet imperceptibil, ca acela din mulajul „înecatei din Sena“. Ce va fi putut el să vadă în ultima clipă a vieții și la prima privire aruncată spre lumea de „dincolo“, încât să și zâmbească? În orice caz, trăsăturile lui frumoase erau decrispate și pe ele se așezase o liniște care nu mai ținea de lumea aceasta.

Imaginile acestea terifiante aveau să-mi alimenteze multe coșmaruri: o ușă se deschide brusc și de dincolo de ea se revarsă o avalanșă de

manechine-cadavru de celuloid și alabastru, care acoperă totul, totul în calea ei.

„Lege“ și „ordin“ în gândirea sovietică

Iarna se hotăra cu greu să ne părăsească. Intraserăm în luna aprilie și, deși la latitudinea aceea (56°) ziua e cu mult mai lungă decât la 40°–48°, latitudinea noastră, zăpezile erau intacte, iar frigul parcă se ascuțise și mai mult de bătaia vânturilor. Dar administrația lagărului decretase că iarna – calendaristic – se terminase de la 1 aprilie, drept care ordonase scoaterea sobelor din dormitoare și predarea la magazie a tuturor cojoacelor și a căptușelilor de blană. Dacă la prima măsură n-am avut ce face, la a doua ne-am împotrivit cu îndârjirea unor animale sălbatice cărora niște sceleraţi ar fi încercat să le smulgă de vii blana de pe ele. Au fost scene tragicomice, *ceasovoii* și prizonierii trăgând fiecare de o parte a cojocului. Până la urmă forța brutală și stupiditatea birocratică au învins. Eu însă, împreună cu câțiva, prinzând de veste, ne-am ascuns blănurile în sinistra cămăruță unde fuseseră depozitate cadavrele de care am vorbit și unde imaginația *ceasovoilor* nu se hazardase a le bănui. Le-am scos de acolo îndată ce a trecut iufa și nu ne-am sfiit să le purtăm după aceea chiar în văzul autorității, fiindcă noi știam că la o măsură luată, odată formalitățile îndeplinite, pe sovietici nu-i mai interesa dacă era și efectiv respectată. Forma să fie făcută! Încolo, descurce-se fiecare cum o putea! Dar, pentru cei ce nu reușiseră să-și salveze blana, acest aprilie geros și vântos pe deasupra a fost o calamitate. S-a dârdâit de frig – mai ales la „numărătorile“ care parcă nu mai aveau sfârșit – mai abitir ca în miezul iernii.

Fiindcă veni vorba de percheziții, aș vrea să spun despre acest subiect, despre care s-ar putea scrie mii de pagini, doar câteva cuvinte. Când nu erau speciale, vizând precis pe cineva care putea fi

despuiat la piele și căutat și în gură, și în anus, percheziţiile, cele obișnuite, de rutină, care se făceau o dată pe lună, erau de două feluri: unele vizau obiectele tăioase, cuțite, bricege, brice, lame de ras etc.… altele vizau documentele scrise, caiete, însemnări, chiar și pe foiță de mesteacăn, precum și cărți, exceptând pe cele de la biblioteca lagărului. Dar nici unul din aceste două soiuri de percheziții nu impieta asupra domeniului celuilalt. Astfel, când avea loc percheziția de documente, puteai să ai și cuțite de măcelărie înfipte în masă, că *ceasovoii* nu se oboseau să le ia în seamă, iar când percheziția era pentru obiecte tăioase, puteai să ai biblioteci întregi pe masă, nimeni nu se sinchisea de ele. Ordinul era ordin; iar dacă el viza obiectele tăioase, de ce ar fi trebuit să se ocupe de documente? Pentru *hârţoage*, alt ordin, altă percheziție!

Atunci și mai târziu, în discuțiile avute cu administrația referitor la încălcările legilor internaționale ce ne priveau pe noi, prizonierii, ne-am dat seama ce importanță uriașă are pentru sovietici ordinul (*prikaz*) și ce preț neînsemnat pun pe lege (*zakon*). Şi nu e de mirare. Primatul legii asupra ordinului este o cucerire a democrației în care noi trăiserăm aproape un secol, iar ei doar o jumătate de an (1917). Înainte de această dată fatidică, autocrația țaristă guvernase acest popor cu *ucazuri*, iar după ea, totalitarismul bolșevic guvernase cu *prikazuri*. De unde putea să aibă omul de rând al acestei imense populații simțul, respectul, dacă nu chiar patosul pentru legea ca expresie a voinței naționale, pentru care Europa vărsase sânge? De aceea, discuțiile noastre cu ei despre drepturile pe care ni le acorda *legea* nouă, prizonierilor, semănau cu un dialog între surzi.

„O fi scriind și așa, cum ziceți voi, în legile voastre“, spunea câte un comandant de lagăr, „dar în ordinul meu scrie altfel. Iar capul n-o să mi-l taie nimeni că n-am ținut seama de vreun articol

din legile astea care sunt bune numai pentru grefieri. Eu sunt militar, și dacă nu respect ordinul s-a zis cu mine.“ În logica lui avea dreptate, în împărăția lor, centralizată până la exces și funcționând prin circulația ordinelor – de sus în jos – și a rapoartelor – de jos în sus –, ordinul e totul, nu legea. Chiar și în cele mai banale aplicări ale unei legi intervine ordinul, ca s-o nuanțeze, făcând-o mai conformă cu interesele *clasei muncitoare,* criteriu juridic suprem. Dar de vreun ordin care să fie anulat pentru neconcordanță cu legea, de așa ceva nu s-a auzit în URSS.

Controlul medical

Veștile pe care ni le aduceau cei ce ne aprovizionau cu alimente de la lagărul-matcă Oranki erau ceva mai liniștitoare cu privire la evoluția tifosului. Flagelul se apropia de sfârșit. Cine murise murise; cine scăpase era bun scăpat. Dar nu de orice primejdie. Acum se murea la Oranki – e drept, la scară mai mică – de dizenterie și de subnutriție. La ce altceva puteau să ducă cele câteva coji nespălate de cartofi de pe fundul gamelei din așa-zisa supă de *nicevo*?

Nu mă pot hazarda să dau cifre asupra victimelor tifosului, care a bântuit, fără excepție, toate lagărele, iar în cele de soldați, îndeosebi în minele siberiene, a atins pragul decimării. Poate va veni totuși odată și ceasul să se facă un bilanț al genocidului practicat de sovietici asupra întregii mase de prizonieri în iarna apocaliptică a anilor ’42–’43. La Schit, noi, supraviețuitorii acestei ierni de pomină, arătam jalnic în lumina soarelui de primăvară. Cu mantalele care atârnau pe trupurile noastre prăpădite ca trențele pe sperietorile de ciori, cu fețele umflate de apă și gălbejite și cu cearcăne vinete în jurul ochilor, parcă am fi fost niște mesageri spectrali trimiși din lumea de dincolo.

În ceasurile amiezii, când soarele încerca să-și învingă timiditatea, ne aliniam la vreunul din zidurile de sud și ne scoteam trențele, oferind razelor lui benefice coastele noastre descărnate. O dată, sesizai doi italieni stând la soare cu gura căscată și cu buzele răsfrânte, de li se vedeau gingiile știrbe. „Au făcut parodontoză și le-au căzut dinții, mă lămuri un italian, și acum fac plajă la gingie“.

Atunci apăru în vocabular un nou termen, *distrofie*, care însemna aducerea organismului, prin înfometare, avitaminoză și muncă excesivă, la ultima limită a existenței. Unul dintre simptome, și cel mai dramatic, era slăbirea vederii, mai ales în ceasurile de seară, până aproape de orbire. Mi-amintesc cum, într-o seară, Clement Borcea, ieșind din dormitor, a dat orbește peste mine și a început să plângă cu disperare: „Radule, nu te mai văd.“ (Noroc că fenomenul dispărea la o alimentație ceva mai vitaminizată!)

Pentru înregistrarea „distroficilor“ se făceau așa-zisele „controale medicale“ la care umbre de oameni defilau în pielea goală prin fața *comisiei*, din care făceau parte și doctorițe. A trece despuiați prin fața unor femei, fie ele și în halat alb, pentru care noi nu mai eram bărbați, ci ființe asexuate, era pentru noi suprema umilință. În ce consta *examenul medical*? Subiectul ajuns în fața doctoriței se întorcea cu spatele, desfăcea picioarele și se apleca puțin din mijloc. Doctorița, stând pe scaun, îi punea pumnul între fese. Dacă pumnul ei se plasa confortabil, fără să atingă cele două bețe cu piele care erau picioarele, respectivul era trecut ca *distrofic* pe un tabel aparte.

După ce tabelul era supervizat la comisariat (să nu se strecoare în el vreun înrăit dușman al Uniunii), cei trecuți pe el erau pe rând internați în spital și ținuți o perioadă de timp sub un regim de alimentare mai acătării. Pentru unii însă, ajunși la gradul ultim al distrofiei, această schimbare bruscă

de alimentație era fatală. Cu ultima înghițitură, bietul om punea capul definitiv pe pernă. Alții însă, mai tineri sau cu un dat vital mai puternic, rezistau la acest șoc și se puneau pe picioare. Dar cu o floare nu se face primăvară și nici cu câteva rații îmbunătățite nu se poate întrema un lagăr de flămânzi. Trebuia o intervenție de sus, urgentă și generală, dacă se voia să se mai salveze ceva din supraviețuitorii iernii ’42–’43.

Cea dintâi primăvară în robie

Venise și luna mai, zăpezile se topiseră și zilele lungi erau pline de soare, așa că vegetația, ținută în loc de o iarnă urâcioasă, acum exploda. Mesteacănul de la fereastra mea parcă înnebunise. Dimineața îmi prezentase ramurile cu muguri, iar în seara aceleiași zile aproape că era îmbrăcat. Astfel că, în câteva zile, așa cum mașiniștii unui teatru schimbă în câteva minute un decor de iarnă cu unul de primăvară, la fel și noi am asistat uluiți la această uimitor de rapidă schimbare de anotimpuri. Primăvara și pădurea fraternizau prin glasul miilor de păsărele. Freamătul de viață al pădurii răscolea toate resursele vitale din noi. Trăiam într-o euforie continuă, contrapunctată însă de o tot atât de mare nostalgie pentru câte lucruri scumpe lăsaserăm în urma noastră, acolo, departe, într-o țară ce parcă își pierduse contururile reale și începea să semene mai degrabă a vis. Toate aceste dureroase simțiri zăcuseră amorțite în timpul iernii; acum, odată cu învierea firii, fuseseră și ele trezite cu violență la viață.

Ei bine, în mijlocul acestor intense trăiri de stări contradictorii, se produse, atunci când nimeni nu-l mai aștepta…

…Miracolul

Era în dimineața plină de soare a zilei de 5 mai. (Țin bine minte data acestei zile, fiindcă Iolly, referindu-se la ea, mi-a recitat poezia lui Manzoni

Cinque maggio (*Cinci mai*), în care era vorba de moartea lui Napoleon și care începea cu retoricul *Ei fu* – „El a fost“.)

După o neobișnuit de lungă așteptare, echipa de serviciu aduse în sfârșit masa de dimineață. Să vezi și să nu crezi! În locul leșinatei supe de coji de cartofi se răsfățau pe tavă niște omlete cu miros înnebunitor. Alături, porții serioase de unt și de gem de mure. O cașă de mei fiartă în lapte bine îndulcit alături de un ceai deosebit de aromat încheiau acest fabulos festin matinal. Înainte de a începe colațiunea, ne privirăm uimiți. Nu știam ce să credem. Erau reale bucatele din fața noastră sau eram victimele unei iluzii colective ori ale unei vrăjitorii? „Madona“, suspină cu lacrimi în ochi grațiosul și misticul meu prieten Cesare Grazzia, „ea a făcut acest miracol, astăzi e una din zilele ei“. (Pentru candidul meu amic, lumea aceasta era locul unei continue teofanii. Toate evenimentele, chiar și cele mai mărunte, se datorau intervenției puterilor de sus, îndeosebi a Madonei.)

În sfârșit, ne hotărârăm să rupem vraja și să ne convingem de realitatea acestor bunătăți mâncându-le în mare grabă, de teamă să nu dispară. Atunci își făcu apariția în dormitor un bucătar de noapte care venise să se culce. De la el aflarăm că toată noaptea s-au cărat de la Oranki alimente, de proveniență americană după ambalaj; că *nacealnikul* (șeful) bucătăriei le-a spus că Stalin ar fi zis că au murit prea mulți prizonieri și că de aici încolo mai bine să moară zece ruși decât un singur prizonier. (Fraza asta pusă în gura lui Stalin, deși pare de domeniul mitologiei, trebuie totuși să fi avut un sâmbure de adevăr, fiindcă de ea s-a vorbit nu doar la Oranki, ci, în aceeași vreme, și în alte lagăre – Suzdal, Vladimir, Libidiansk, Riazan, Viazinki – așa cum atestau cei care trecuseră prin ele.) Într-adevăr, sovieticii, după ce declaraseră inițial că au capturat milioane de prizonieri, s-au văzut acum luați la bani mărunți de Crucea Roșie

Internațională, la care aderaseră, și care ținea să aibă și ea evidența acestora și le punea tot felul de întrebări incomode, numele, starea sănătății prizonierilor etc. Dându-și seama de mortalitatea cumplită care decimase milioanele declarate, sovieticii, cu labilitatea care îi caracterizează, au trecut rapid și pe moment de la o extremă la alta, afectând în prezent o duioasă grijă pentru viața fiecărui prizonier. (Cât îi va ține se va vedea curând.) Relatările bucătarului ne electrizară, mai ales când, pentru a da mai multă credibilitate spuselor sale, scoase de la sân un sac de in – ambalaj pentru crupele de mei – care avea pe el steagul Statelor Unite ale Americii și firma furnizoare, toate de un design impecabil.

Masa de prânz a fost prilejul unor și mai puternice uimiri. „Antreul“ îl făcea o tartină de icre de Manciuria, icre cu bobul mare, roșu-portocaliu, care la vremea aceea se vindeau în București cu 500 de lei kilogramul, când o soldă de sublocotenent era de 7000 de lei. Urma apoi un rasol de somon roz *fumé* și totul se termina cu un uriaș copan de pui american servit cu o delicioasă garnitură de cartofi pai prăjiți. Cina repeta omleta de dimineață și se încheia cu o cană cu lapte. Şi omleta, și laptele erau preparate din praf de ouă și praf de lapte la cutii, iar cartofii pai erau deshidratați și impregnați cu un ulei fin. Toate produsele erau americane. Să-ți pierzi mințile, nu altceva!

Care a fost impactul acestei avalanșe de bunătăți culinare asupra capacității noastre de a evalua politic situațiile? Cum am interpretat noi acest eveniment? În cel mai puțin realist mod posibil. Aș zice chiar de o manieră aberantă. La capătul unor discuții aprinse până la exaltare, am ajuns la concluzia că s-a terminat războiul, că ne găsim în pragul încheierii unei păci generale și de compromis, că Uniunea Sovietică va fi obligată să ne repatrieze și, ca să nu-i paradim firma cu

halucinantele noastre înfățișări, expresie a mizeriei în care am fost ținuți și a sălbăticiei cu care am fost tratați, încearcă acum, în răstimpul cât i-a mai rămas, să ne cosmetizeze prin belșugul de alimente primite de la aliații lor.

Ca să explic cum am putut ajunge cu toții la o interpretare atât de alături de realitate, va trebui să precizez că, preț de o lună, două, comunicatele de război din presă (câtă ajungea la noi – *Izvestia* și *Cuvântul liber*, fițuica scoasă pentru noi) erau foarte succinte și nesemnificative. În loc să punem acest fapt pe seama unei acalmii, firești după o campanie atât de cumplită cum a fost aceea de la Don–Stalingrad, pentru că cei doi combatanți aveau nevoie de un respiro înainte de a porni la noi acțiuni, noi presupuneam că, în spatele acestui laconism, s-ar ascunde grave înfrângeri ale armatei sovietice, care ar putea întoarce din nou soarta războiului. Și așa nu puneam noi mare preț pe comunicatele sovietice, pe care le socoteam fie mincinoase, fie exagerate. Dar, dacă mai și lipseau ori erau seci și nesemnificative, cum să nu credem că s-a făcut pace când, până atunci înfometați, ne trezim deodată îngropați într-o avalanșă de bunătăți? Victime ale propriei noastre imaginații care ne făcea să luăm dorințele drept realități, ne-am trezit ejectați din seara aceea într-o lume de iluzii în care aveam să trăim euforizați.

Ne-am culcat obosiți de evenimentele zilei și de implicațiile lor asupra destinelor noastre. Codrul se închisese acum și, prin ferestrele noastre, zăbrelite, dar deschise, pătrundeau toate efluviile nopții și se amestecau cu visele noastre. Eram fericiți. Ne și vedeam în țară, strângându-ne la piept făpturile scumpe. Legănați de vise, adormirăm ca niște prunci.

Dar nu toți avură parte de binecuvântarea acestui somn. Erau unii cărora evenimentele, dar mai ales interpretarea ce li se dase le adunau pe frunți serioase îngrijorări. Erau cei care mușcaseră

din nada vicleanului dușman. Erau cei care se înscriseseră la *antifasciști* și militaseră pentru înființarea de divizii cu care să lupte împotriva propriului neam ca să aducă în țară comunismul. Erau cei care coborâseră și ultima treaptă a degradării, aceea a turnătoriei, făcând pe mulți dintre noi să pătimească la „alba“ (carceră) în urma delațiunilor lor. Pe aceștia perspectiva de a se întoarce într-o Românie normală, așa cum o lăsaserăm la plecare, îi umplea de spaime. Se și vedeau în fața Curții marțiale și apoi în fața plutonului de execuție, căci cu mareșalul nu era de glumit. De aceea, în noaptea aceasta, și aici, și la Oranki mulți ochi nu s-au închis, iar în zori unii dintre acești insomniaci au luat hotărârea de a se lepăda de Satana. În zilele care au urmat lui *5 mai*, ziua îmbunătățirii hranei, comisarul, spre stupoarea lui, a primit duium de cereri de retragere de la antifasciști. Şi ăsta a fost doar începutul.

În ce privește *răsfățul culinar*, e o vorbă în popor – că orice minune nu ține mai mult de trei zile. Cea petrecută cu noi a ținut o săptămână. Apoi au dispărut și icrele de Manciuria, și somonul, și copanele americane, și toate vrăjitoriile culinare ale capitaliștilor și ne-am întors iar la meniul de lagăr sovietic. Dar nu la nivelul catastrofal de la început, ci la unul la care foamea, deși permanentă (nu va dispărea niciodată în tot prizonieratul), nu va mai atinge cotele demențiale de la început. Săptămâna miracolelor alimentare a fost extraordinar de benefică. Ea a fost pentru organismele noastre un șoc. Le-a readus pe linia de plutire. Şi în săptămâna cu *minunea*, și după aceea, zvonurile despre pace și repatriere au continuat să circule cu febrilitate. Izvorul era Oranki, unde fierbea cazanul Satanei (de data asta la un foc anemic), dar unde era și focarul „rezistenței“ noastre, a prizonierilor români. De acolo se lansau „comunicatele de război“ alcătuite pe placul inimii noastre. Aceste

„știri“ ajungeau la Schit prin intermediul celor ce ne aprovizionau de la centru cu alimente și se întorceau la izvor îmbogățite cu detalii și amănunte provenite, chipurile, de la *nacealnicii* noștri ruși. La Oranki mai funcționau și alte circuite de știri. Mă refer la brigăzile de lucru care veneau în contact cu populația satului. Când o astfel de brigadă lua legătura cu localnicii, primul lucru pe care îl făcea era să schimbe vești, informându-i despre ce se zvonea în lagăr. Aceștia, când auzeau de *mir* (pace) și *demobilizare*, își făceau cruce și spuneau *dai boje!* (Dă Doamne!). Peste o săptămână, altă brigadă, ieșind la lucru, era de data asta abordată de ruși, care, cu fereală și în șoaptă, le serveau tot ce înghițiseră și ei de la prima, bineînțeles cu înfloriturile tipice mitomaniei lor genetice. Întorși în lagăr, băieții noștri umpleau toate dormitoarele cu „știrile“ primite „de la ruși“, care căpătau astfel o autenticitate și o credibilitate de neclintit. Până și cei care scorniseră și lansaseră aceste „știri“ ajunseseră să creadă în veridicitatea lor. (Se repeta astfel povestea cu Păcală, care, după ce umpluse satul cu știrea că un pește uriaș a ieșit din râu pe mal, văzând că toată lumea se îndreaptă în fugă într-acolo, s-a dus până la urmă și el să vadă minunăția.)

Astfel, printr-un proces de autoiluzionare în circuit, și noi, și cei de la centru, și populația din sat (poate și de mai departe – nu știm până unde s-a putut întinde psihoza) am trăit în afara realității, într-o lume de visuri și închipuiri, din care, până la urmă, deșteptarea a fost crudă. Dar paroxismul acestui delir colectiv româno-rus l-a constituit știrea-bombă că pacea s-a și încheiat, dar în defavoarea Uniunii Sovietice. „Nemții au luat Ucraina, iar România are granița pe Bug“, conchise pe un ton triumfalist sublocotenentul Posea, ținând în mână dârlogii căluțului cu care ne căra alimente de la Oranki. „Ne-au spus-o chiar rușii din sat“, accentuă el credibilitatea veștii.

(Care ruși, cei intoxicați cu știri inventate tot de noi?) Deocamdată, sub imperiul psihozei, se înmulțea numărul retragerilor de la „antifasciști“. Codler nu mai înțelegea nimic. Rețeaua lui de informatori căzuse. Firește că și noi am profitat de deruta „antifasciștilor“ ca să-i determinăm să se lepede de Satana. Într-unul din dormitoarele de la Oranki era un colonel (al cărui nume îmi scapă) care vorbea în vis. În toiul nopții, când e somnul mai profund, tot dormitorul se trezea în niște răcnete cumplite: „Trădătoorilor! V-ați vândut țaara.. La zid cu voi! Pluton, încărcați arm’! Asupra trădătorilor din față… Fooooooc!“…

„Dom’le colonel, treziți-vă, ați visat ceva urât!“ îl scutura vecinul.

„Ce e? Ce e? A strigat cineva?“ întreba el buimac.

„Nu. Dumneavoastră ați strigat. Ce ați visat atât de urât?“

„Nu-mi amintesc, îmi pare rău. Vă rog să mă iertați.“

Dar în nopțile următoare povestea se repeta după același scenariu, setea justițiară a colonelului nepotolindu-se doar cu o execuție, două. Iar de cei cu musca pe căciulă somnul nu se mai lipea și aceștia rămâneau să mediteze în așternut până în zori ce ar trebui să facă pentru a nu ajunge în fața Curții Marțiale. Şi uite așa se trezea bietul Codler dimineața cu opt, nouă cereri de retragere; și numărul lor, în panica ce se crease, creștea cu zecile (ca retragerile de depuneri de la o bancă intrată în faliment), până ce din toată floarea cea vestită a „antifasciștilor“ n-a mai rămas decât nucleul, doi, trei nefericiți, prea compromiși ca să mai spere că s-ar mai putea salva cu ceva.

„Păzea, că se dărâmă șandramaua!“ și „Vai deăia care or rămâne prinși sub ea!“ striga ca un apucat prin tot lagărul nea Mache Malamuceanu, prizonier vechi, trecut prin toate sitele NKVD-ului, care-i zdruncinaseră sănătatea, dar nu și umorul și

tonicul lui optimism. Şi, într-adevăr, şandramaua era acum la pământ, spre disperarea lui Codler, care îşi vedea distrusă toată agoniseala de o iarnă. Zadarnic încerca *Profetul* (aşa îl porecliserăm) să ţină piept furtunii de zvonuri care-i zburau ciracii de lângă el ca pe nişte şindrile de pe acoperiş. Le striga că *pacea* de care vorbesc e o ţicneală şi o minciună (la drept vorbind, aşa şi era) şi că o să-şi muşte mâinile când şi-or da seama pe ce nerozii s-au bazat când au întors spatele mâinii generoase pe care le-o întinsese Uniunea Sovietică. Degeaba le spunea toate acestea. Nimeni nu-l credea, căci prea îi minţise pe toţi.

Funciarmente, Codler era mincinosul *perfect*, care minte chiar şi când spune adevărul. Din păcate însă, ceea ce nu reuşise atunci Codler au reuşit, în cursul vremii, evenimentele care nu puteau fi negate la infinit şi care, treptat, treptat, ne-au risipit ceaţa de iluzii în care ne complăcusem şi ne-au dezlegat de vraja cu care singuri ne legasem. Refuzul realităţii se plăteşte scump. O mare amărăciune s-a lăsat peste noi la capătul unei existenţe în euforie de mai bine de o lună. Dar cu ajutorul lui Dumnezeu am depăşit şi acest moment, iar *viaţa de prizonier* a intrat pe făgaşul ei obişnuit. Mai trist a fost pentru foştii *antifascişti*. Aceştia, unul câte unul, s-au întors la matcă spăşiţi, sub privirile dojenitoare ale lui Codler. Dar nu toţi. O bună parte din ei au înţeles ceva din învăţăturile acestor întâmplări şi au rămas până la sfârşit în rândurile noastre.

Înapoi la Oranki

În miezul verii, în mijlocul lui iulie, am fost readuși la Oranki; și nu numai noi, ci și italienii. Presimțind cam la ce ne puteam aștepta de la acel loc malefic unde *talpa iadului* era bine înfiptă, unde se încrucișau firele tuturor delațiunilor, ne luam rămas-bun cu duioșie de la Schit și de la natura din jurul său, generoasă și regeneratoare, unde avusese loc începutul redresării noastre și fizice, și sufletești, după trauma momentului catastrofal al *căderii în robie* și după urgiile ce i-au urmat.

Iar eu îmi luai rămas-bun ca de la un prieten de la magnificul mesteacăn de la fereastra mea, a cărui imagine îmi va rămâne mereu legată de reînnoirea vieții mele interioare după un îndelung somn spiritual.

La Oranki am fost cazați într-un dormitor recent amenajat într-un fost grajd, așa-numitul *konipark*. Cei ce lucraseră la această amenajare ne-au povestit cum au găsit aici un strat imens de bălegar de pe vremea țarului Nicolae, a cărui evacuare a fost mai anevoioasă decât curățirea grajdurilor regelui Augias de către Hercule. Când, în final, s-a ajuns la podea și s-a luat decizia de-a fi înlocuită, ce să vezi și să nu crezi? Sub podea se afla un al doilea strat arheologic de bălegar, gros cât cel dintâi, probabil de pe vremea țarului Alexandru. Asta i-a lăsat pe băieți muți de admirație în fața ingeniozității sovietice, care, în loc să curețe bălegarul, preferă să-l acopere cu podină.

Munca în prizonierat

Aici, la Oranki, am găsit o situație nouă în ceea ce privește munca. De unde până la plecarea noastră la Schit, noi, ofițerii, eram supuși la mărunte corvezi, mai mult în interiorul lagărului și care nu erau prea apăsătoare, acum vedeam toți

ofițerii inferiori, de la sublocotenent la căpitan, încadrați în brigăzi de muncă grea, în exterior. Una din aceste munci era tăiatul pădurii; pe lângă retezatul arborilor cu joagărul, mai trebuia să-i tai la o anumită lungime și să-i așezi într-o stivă de nu știu câți metri cubi, aceasta fiind norma pe zi pentru doi oameni. Este inutil să spun că foarte puțini dintre ei și-o îndeplineau. Alte lucrări erau tăiatul buștenilor în dulapi și scânduri, muncile agricole, sapa, prășitul, scosul cartofilor și cositul fânului. Într-un cuvânt, tot felul de munci grele, desfășurate la foarte mari distanțe de lagăr, ceea ce însemna istovitoare marșuri dus-întors, sub înjurăturile și uneori sub loviturile gărzilor, care-și descărcau astfel pe spinarea noastră toată ura de clasă, încă din pruncie suptă de la țâța partidului.

De multe ori, mâna noastră de lucru era solicitată de unii *nacealnici* de colhoz, care veneau în lagăr să ne angajeze ca la un veritabil *târg de sclavi*. Bineînțeles, aceștia îi alegeau din marea masă pe cei mai tineri și mai voinici. Cum colhozurile erau prea depărtate de noi ca să se poată merge zilnic până la ele, cei recrutați, împreună cu gărzile respective, erau cazați la colhozuri, unde, după spusele unora dintre ei, se trăia mai bine decât în lagăr. În funcție de greutatea lor, muncile acestea erau remunerate cu suplimente. Acestea constau dintr-o bucată de pâine între 100 și 400 de grame și o porție în plus de mâncare, și aceasta sustrasă tot de la cazanul comun. Dar, nota bene, aceste suplimente nu se acordau decât celor care îndeplineau norma. Ceilalți munceau până le ieșea sufletul cu o hrană care abia dacă le-ar fi ajuns nefăcând nici un efort. Cei în situația aceasta atingeau până la urmă acel grad de degradare fizică de la care redresarea era practic imposibilă.

Le mai rămânea o șansă: aceea ca la un control medical pumnul medicului sovietic să le poată sta comod între fese și astfel să capete statutul de

distrofic, urmat de internarea în spital pentru refacere și trecerea la o muncă mai ușoară, în interior. Cum a reușit administrația să ne pună pe gât acest jug nu este de neînțeles dacă ne gândim la ce grad de mizerie fiziologică ne aduseseră foamea îndelungată, epidemia și tot cortegiul urgiilor ce ne însoțiseră încă din clipa *căderii*, și cum această degradare fizică, pe termen lung, șubrezește (în linii mari vorbind și nereferindu-mă la excepții) și rezistența morală. Astfel că, la sfârșitul acelei ierni cumplite și al acelui tifos devastator, când se trăia într-o stare de apatie și de obnubilare, o opoziție din partea noastră la această ingerință brutală a administrației era de neconceput. Ea ar fi comportat o confruntare mortală cu puterea sovietică din lagăr, care avea toate instrumentele de represiune în mâna ei, dintre care e de ajuns să pomenesc de izolarea la *alba* (carcera cu geamuri sparte și pereți albiți de chiciură când afară erau minus zece, douăzeci de grade, unde se primea – rație pe o *zi* – 100 de grame de pâine și o cană cu ceai înghețat). Şi, cum pe nimeni nu-l țineau curelele să se măsoare cu sovieticii în asemenea condiții*****, s-a ajuns ca, în disprețul convențiilor internaționale pe care chiar și ei le semnaseră și care stipulau neobligativitatea muncii pentru ofițerii prizonieri, băieții noștri, de voie, de nevoie, să intre în hamul umilitor al unor munci de rob; întâi cei de la Oranki, apoi, găsind aici o situație creată, și noi, cei de la Schit.

Ceea ce-i însă mai interesant este că sovieticii, deși ne speteau cu muncile cele mai grele, pretindeau că ei nu ne-au pus niciodată la muncă și că tot ce făceam noi nu era altceva decât *autoservire*. Ei respectă, spuneau, Convenția de la Haga și nu ne-au silit niciodată să muncim. Dacă am defrișat pădurile din jurul Orankiului, că nu mai pridideau cei de la gara Sonika să încarce în vagoane bușteni tăiați de noi, ca să fie trimiși în

toată țara, asta n-a fost muncă; asta a fost *autoservire*. Nu trebuia oare ca domnii ofițeri să-și taie lemne pentru a se încălzi? Dacă am săpat moșii întregi de cartofi, de am umplut cu ei pivnițele colhozurilor, asta iar autoservire era. Cartofii pe care-i găseam în gamelă nu trebuiau și ei săpați? Şi uite așa, trăgând de *autoservire* ca de un elastic, puteam ajunge cu ea până în Siberia, ca să scoatem din fundul minelor mercurul pentru termometrele pe care să ni le punem la subsuoară când aveam să fim bolnavi.

În ce privește căratul alimentelor și lemnelor (tăiate de noi) la tot personalul lagărului, inclusiv la cantina gărzilor, și aceasta era tot autoservire. „Ce, ei nu vă păzesc pe voi?“ ne-a lămurit odată un comisar, Birman pe numele lui. „Servind pe cei ce vă supraveghează, vă serviți pe voi, vă *autoserviți*.“

Auzind aceste vorbe înțelepte am avut revelația diferenței între *iadul tradiției iudeo-creștine* și cel *sovietic*. În primul, osândiții la chinurile veșnice au un rol pasiv; ei fierb în cazanele cu smoală clocotită și atâta tot. Restul, ca adusul și tăiatul lemnelor, întreținerea focului și procurarea smoalei, cade în sarcina diavolilor, inclusiv întoarcerea cu furca în cazan a osândiților. În *iadul sovietic*, dimpotrivă – condamnații se *autoservesc.* Ei își procură singuri smoala și lemnele, își fac focul, se urcă singuri în cazan și, dacă e nevoie să fie întorși cu furca, pentru asta tot printre ei se găsesc *activiști* care s-o facă. Diavolilor (citește NKVD-iștilor) le revine doar sarcina supravegherii. Iadul sovietic este un *iad cu autoservire.* Ca bufetul expres. Dar, lăsând gluma, această muncă silnică și istovitoare, de multe ori însoțită de înjurăturile, paturile de armă și, nu o dată, de gloanțele ucigașe ale gărzilor ce ne păzeau, însă prezentată cu nerușinare de administrație ca *autoservire*, demonstra în mod irefutabil caracterul de *robie* al prizonieratului

sovietic. Formal, Uniunea Sovietică simula că-și îndeplinește obligațiunile internaționale de a ne trata ca prizonieri. În realitate, am fost tratați *ca robi* și exploatați până la sânge și nu am fost cruțați de nici o umilință și de nici o degradare morală care să nu ne amintească necontenit de condiția noastră reală de *sclavi în plin secol XX*.

Dar ce pretenție de cavalerism și de simț al *onoarei* (în tratarea adversarului) puteai să ai de la o putere care-și recrutase cadrele de conducere din cele mai sinistre scursori ale societății și care-și prefăcuse propria-i țară într-una de iobagi și de vătafi?

O ședință de pomină

Exploatarea noastră prin munci istovitoare nu avea numai o motivație economică. Ea avea o finalitate precisă și de natură *politică*: aceea de a ne constrânge să aderăm la *ideologia* lor și să colaborăm activ și responsabil la comunizarea țării noastre atunci când trupele lor o vor cotropi. Presiunea prin muncă silnică și distrugătoare, corelată cu foamea era o primă etapă, de încălzire a subiecților, după care urma procesul propriu-zis al captației, cu metodele adecvate împrejurărilor.

Acum însă comisariatul era în criză de timp. Evenimentele se precipitau. Balanța războiului înclina spre Aliați. Contraofensiva sovietică de la Kursk spărsese apărarea germană, iar anglo-americanii debarcaseră în Sicilia. Așa cum se desfășurau operațiile în răsărit, unde nemții pierduseră inițiativa, ocuparea României nu era departe, iar Kremlinul încă nu dispunea de vreo unitate de voluntari români cu care să impună comunismul și pe plaiul mioritic.

Bietul Codler pierduse un timp prețios cu redresarea șandramalei antifasciste, aruncată la pământ de tornada zvonurilor false, iar acum se dădea de ceasul morții să recupereze timpul pierdut, ca să poată raporta *acolo sus* un efectiv cât

mai substanțial de *dobrovolți* (voluntari). Cum rezultatele, atât de la Oranki, cât și de la alte lagăre cu români, erau mediocre, s-a luat de *sus* măsura de a se alcătui o trupă de animatori de mare clasă care să facă un turneu prin toate aceste lagăre și să adune adeziuni pentru transmiterea către Generalissimul Stalin a *rugăminții* de a aproba înființarea pe teritoriul Uniunii Sovietice de unități de voluntari care să lupte împotriva ocupantului fascist. Farsa aceasta savuroasă, cu prizonierii români care, de bunăvoie și nesiliți de nimeni, implorau favoarea de-a lupta împotriva frații lor români și cu *tătucu' Stalin* care, până la urmă, înduioșat de atâtea rugăminți, avea să le dea blagoslovenia lui, se jucase în mai multe lagăre, după un scenariu scris la Moscova, și urma *să se dea* și la Oranki. Din distribuție făceau parte: Ana Pauker, directoarea trupei (originară din Basarabia, condamnată pentru activitate subversivă și schimbată la granița cu sovieticii contra unui ostatic român), colonelul Cambrea (șeful Statului-Major al Diviziei a 5-a), coloneii Captaru, Maltopol și Teclu, maiorul Haupt, tot de la divizia a 5-a, căpitanul Bodiu (*fiul Ardealului*) și alții, ce făceau parte din figurație.

Şi iată cum, într-o călduroasă zi de sfârșit de iulie, trupa descinse și la noi. Cum toată suflarea românească era mobilizată, iar sala clubului era neîncăpătoare, spectacolul s-a ținut în aer liber. Au apărut de îndată decorurile și recuzita: un podium pe care trona o masă lungă, acoperită cu o pânză roșie. La ea s-au așezat, în prezidiu, protagoniștii, fiecare la locul potrivit greutății sale politice, care nu coincidea cu cea a gradelor de pe umăr. Astfel, ședința o prezida un soldat, Căprăroiu, având în dreapta și în stânga pe coloneii Cambrea, Maltopol și ceilalți, cu multe trese, mai sus-menționați. Ana Pauker era și ea la masă, ca și Codler, de altfel.

Dar cel mai important personaj al prezidiului era colonelul NKVD-ist Samoilov, reprezentantul

puterii sovietice, care superviza spectacolul, gata să intervină la cea mai mică pană de regie. De fel din Basarabia, în câteva cuvinte protocolare pronunțate într-o foarte stropșită limbă românească, deschise ședința, încredințând conducerea ei soldatului Căprăroiu. Acesta dădu cuvântul Anei Pauker. Mare și ciolănoasă, aceasta se propti în pumnii ei puternici pe masa roșie, aruncând peste mulțimea capetelor noaste o privire de ură și provocare. Fața osoasă și dură era încadrată de lațe groase de păr cărunt, aidoma șerpilor ce întregeau fața Gorgonei din mitologie, care împietrea pe oricine o privea. În esență, discursul ei recapitula sloganurile limbajului politic sovietic din care nu lipseau *salvarea țării noastre de ocupantul fascist*, luptând alături de *Armata Roșie eliberatoare*; în concluzie, ne cerea adeziunea la cererea ce urma să fie trimisă Generalissimului (de care am mai vorbit). Cuvântarea ei a fost punctată de frenetice aplauze, dar numai din partea celor de la masa roșie. Cele câteva rare și zgomotoase aplauze ale câtorva activiști plasați strategic printre noi ca să ne antreneze în astfel de simulări de entuziasm sunau fals și nu făceau decât să sublinieze dezacordul tăcerii noastre față de penibila farsă la care eram obligați să asistăm.

Iritată de această pasivitate ostilă, Ana Pauker trecu în final la atacuri directe asupra noastră. Știa ea bine care sunt sentimentele noastre atât față de URSS, cât și față de mișcarea *antifascistă*. Dar ne atrăgea atenția că divizia de *voluntari* oricum se va forma, fie cu noi, fie fără noi și împotriva noastră. Dacă noi, ofițerii, vom refuza să constituim cadrele acesteia, ei vor face ofițeri din soldați, care vor fi tot atât de buni ca și noi. Dar atunci să nu ne mirăm dacă, după victorie, cei care vor fi dus tot greul nu ne vor mai primi în țară și în rânduiala cea nouă la care noi nu vom fi contribuit cu nimic. Termină cu îndemnul să ne gândim bine ce facem

și să nu refuzăm mâna generos întinsă de Uniunea Sovietică.

Atunci ceru cuvântul, din partea noastră, căpitanul Nicolae Popescu-Tudor. Ofițer de stat-major, inteligent, citit, bine pregătit, dar mai ales om de caracter, el își asuma acum riscul, care friza sacrificiul, de a demasca în mod public *trădarea* care se dădea *drept patriotism*, cum și *eliberarea de ocupantul fascist*, care, în realitate, nu era altceva decât *eliberarea României de români și înrobirea țării noastre pe termen nelimitat sub sovietici*. Cum s-a și întâmplat, de altfel.

Cu un glas ferm și tăios, atacă mai întâi pe ofițerii superiori din prezidiu, în cap cu Cambrea, fostul lui șef de stat-major de divizie, manifestându-și uimirea de a-i întâlni la această masă roșie pe ei, care instruiseră atâtea serii de ofițeri în cultul onoarei, al respectului față de jurământul către Rege și Neam și al disprețului pentru trădare. Apoi trecu la noua Gorgonă, sovietică, Ana Pauker, care, militând pentru o stăpânire străină asupra țării noastre, își repudiase patria, cum și aceasta o repudiase pe ea.

„Cu ce drept vorbește dumneaei în numele națiunii române împotriva căreia a luptat și care, la rândul ei, a repudiat-o și ea?“ întrebă căpitanul, arătând-o cu degetul.

„Zi-mi mai bine *jidancă*!“ replică în sotovoce Ana, care ținea să dea filipicei căpitanului o conotație *antisemită* pe care aceasta în nici un caz nu o avea.

„Cât privește mâna generoasă de care ne vorbește dânsa, aceasta e o mână de fier într-o mănușă de catifea, care ni se întinde nu ca să ne *elibereze*, ci ca să ne subjuge, fiindcă ea aparține unei puteri care în expansiunea ei spre apus și sud se împiedică de noi, românii, ca de un obstacol. Această linie nu e de azi, de ieri. Ea este o constantă a politicii marelui nostru vecin de la răsărit, care funcționează încontinuu, indiferent de

ideologia sau forma sa de guvernământ, fie sub pajura bicefală țaristă, fie sub steaua roșie comunistă. Această linie de politică externă a fost elaborată încă de la începutul secolului al XVIII-lea și articulațiile ei se desprind cu o claritate care nu lasă loc nici unei iluzii – cum ar fi cea cu care se vrea azi să fim îmbătați – din acel faimos document care este *Testamentul lui Petru cel Mare*.“

Aici se produse catastrofa. Samoilov, care se învinețea pe măsură ce expunerea căpitanului avansa, când auzi de *Testamentul lui Petru cel Mare* sări în sus ca un diavol stropit cu aghiazmă și începu să urle: „Agiunge, agiunge bandit fascist! Ai vinit arma la mâna pacinic narod savietic, ucis și jefuit la el și acum faci aici camplot… și arunci cleveteli murdare, *imperialism* la guvern… stai gios!… arestat!… arestat, trimis la giudecată“ și cu aceste ultime urlete se și prăbuși în jilț, de credeam că a făcut infarct. Atunci se ridică și Cambrea, vituperând cu vehemență împotriva căpitanului Popescu, acuzat că e răspunzător de moartea a mii de ostași prin sfatul pe care l-a dat comandantului de divizie de-a mai rezista la Don o zi și amenințându-l grav. Atmosfera devenise apăsătoare. O teroare cuprinse întreaga noastră mulțime. Calmă, Ana declară închiderea dezbaterilor și trecerea la votare…

„Cu privire la trimiterea cererii către tovarășul Stalin, spuse ea, cine e împotrivă să ridice mâna!“

Logic și uzual ar fi fost să întrebe mai întâi „Cine e pentru?“ Atunci s-ar fi văzut cât de puține voturi ar fi întrunit propunerea lor. Dar Ana, dibace și unsă cu toate alifiile ședințelor comuniste, a ales varianta „Cine e contra?“ fiindcă își dădea seama că în atmosfera de teroare, brusc și violent declanșată, greu îi va veni cuiva să se declare contra.

„Nu e nimeni contra?“ întrebă ea nevinovată. Atunci, din dreapta, de unde vorbise căpitanul, se

auzi o voce imperativă: „Ridicați brațul!“ și în clipa aceea îmi simții brațul zvâcnind din umăr și ridicându-se spre cer. „Ridicați brațul!“ se mai auzi de câteva ori, „Ridicați brațul!“ strigai și eu și lângă mine de asemenea strigară și alții. Cu coada ochiului, văzui cum se ridicau brațe și în dreapta, și în stânga mea, dar puține. Majoritatea se *abținea* (teroarea își făcuse efectul). Aștepta să se pună și cealaltă întrebare: „Cine e pentru?“ astfel ca, neridicând nici atunci brațul, rezultatul votului să fie nul. Socoteală greșită, căci a doua întrebare nu s-a mai pus. După ce ne-a numărat fără nici o grabă brațele ridicate, Ana spuse: „22 voturi contra. Sunteți în minoritate“ și apoi, grav și sentențios: „Cu excepția a 22 de voturi *contra*, întreaga asistență a votat *pentru* trimiterea mesajului.“

„Nu, nu, noi nu suntem *pentru*“, săriră ca arși o grămadă de băieți, indignați că neutralitatea lor a fost interpretată *pentru* și că, în felul acesta, vor contribui la crearea diviziei. „Nu, noi nu suntem *pentru*“, repetau ei.

„Atunci de ce n-ați ridicat brațul, dacă sunteți *contra*?“ îi întrebă Ana.

„Păi, noi nu suntem nici *contra*. Suntem neutri.“

„Nu se poate! replică Ana. La noi, cine nu e *contra* e *pentru*.“ Şi astfel, prin jocul dialecticii, după circumstanță, comuniștii trec cu ușurință de la sintagma: *Cine nu-i cu noi e contra noastră*, de origine evanghelică, la sintagma, tot de origine evanghelică: *Cine nu-i contra noastră e cu noi.*

Şedința s-a ridicat; unii dintre cei păcăliți, a căror neutralitate fusese anexată de putere, își vor fi dat seama că nu poate fi posibilă neutralitate cu comuniștii și că, dacă nu vrei să fii cu ei, e obligatoriu să fii împotriva lor.

Căpitanul Popescu-Tudor a fost îndată ridicat de NKVD de la dormitor, dus în văzul nostru la poartă, de unde a fost aspirat în gaura neagră a circuitului subteran pentru multă vreme. A rămas

în urma lui amintirea acelor clipe înălțătoare în care noi toți am spus prin gura lui tot ce nu îndrăzniserăm până atunci să-i spunem *puterii* în față. La ședința aceasta de pomină, ținută în aer liber, au asistat fără să vrea și italienii, care au înțeles corect tot ce s-a vorbit și tot ce s-a întâmplat. Capelanul lor, Don Franzoni, a venit la mine, mi-a luat mâna și mi-a spus: „Dă-mi voie să strâng această mână care s-a ridicat către cer, de unde ne vin toate lucrurile bune!“

Şi la Suzdal la fel

Trupa de agitatori ambulanți Ana Pauker & Compania nu era la primul eșec în turneul lor. Cum aveam să aflăm ceva mai târziu, mai primiseră și în alte lagăre lovituri, cum a fost cea pe care le-a administrat-o la Suzdal sublocotenentul în rezervă Constantin (Puiu) Atanasiu, una dintre prea cunoscutele figuri ale *rezistenței* noastre atât din prizonierat, cât și din gulagul din țară, pe care avea să-l străbată după repatriere. Avocat și apoi magistrat, *débatteur* derutant, dispunând de o vervă și de o spontaneitate surprinzătoare, de un avânt cuceritor, ce izvora dintr-o convingere totdeauna sinceră, dar nelipsit nici de calm și măsură, Puiu Atanasiu era cel mai indicat pentru acest turnir al cărui trofeu era onoarea și demnitatea noastră de oameni și de ofițeri. Lucrurile s-au petrecut astfel… Dar mai bine să-l lăsăm pe el să ne povestească:

„Trebuia să se găsească cineva din tabăra noastră care să dea diversiunii antifasciste o clară și categorică replică. Numai că riscul unei atari acțiuni era foarte mare și nici unul dintre cei cărora le-ar fi revenit această sarcină de onoare (ofițeri superiori, bătrâni și bolnavi) nu se încumeta să și-o asume. Sesizând acest lucru, m-am oferit eu să înfrunt urgia NKVD-istă și să iau cuvântul, când va veni momentul, cerând pentru aceasta dezlegare de la ofițerul cu gradul cel mai înalt din lagăr,

colonelul Cernăianu, care, firește, mi-a dat-o. Ședința de la Suzdal a fost prezidată de însuși comandantul lagărului, colonelul Novikov. Colonelul Samoilov, ca *traducător*!, coloneii Cambrea, Teclu, Maltopol și maiorul Haupt completau masa roșie. (Șefa trupei însă, Ana Pauker, lipsea.) După vibrantele lor apeluri de-a semna cereri de aprobare a *diviziei* către tătucu' Stalin, împănate cu exemple de amiciție ruso-română (vezi Dimitrie Cantemir), cerui și eu cuvântul. La întrebarea *de ce au intrat românii în război?*, întrebai și eu încotro sunt îndreptate sistemele de apărare ale cetăților basarabene, nu cumva spre răsărit? Pe cine trebuiau ele să apere? Pe ruși de români sau viceversa? Și nu spune asta îndeajuns că Basarabia e pământ românesc și apărarea ei, ca atare, e un act de legitimă apărare? În ce privește formarea pe teritoriul unui stat cu care ne aflăm în război a unor unități militare de prizonieri români care, practic, să lupte împotriva armatei române, cred că domnul colonel Cambrea, ca ofițer de stat-major, trebuie să știe sub incidența cărui articol din codul penal cade această infracțiune, numită *act de trădare* în timp de război, și care-i e pedeapsa. Dacă nu-și amintește, să-l ajut eu. Și, cu o exactitate mergând până la acribie, i-am citat articolul, alineatul și sancțiunea, *pedeapsa cu moartea*. Apoi m-am așezat, lăsând onor prezidiul fără grai. Au urmat câteva secunde de liniște mormântală, apoi au izbucnit aplauzele. Ca plesnit pe obraji de palmele care aplaudau, Cambrea a sărit de pe scaun, gata să se năpustească asupra mea, dar Novikov l-a prins de braț și l-a reținut. Apoi, foarte calm, a declarat dezbaterile închise, invitând pe cine vrea să treacă pe la colțul mesei, unde era un teanc de formulare șapirografiate, și să semneze unul. Ca să ieși din sală trebuia să treci pe la acel colț de masă unde, lângă formulare, pândea, ca un păianjen gigant, colonelul Maltopol. Acesta, cu o familiaritate de

personaj de suburbie caragialescă, repeta fiecărui pasant: «Iscălește, că te pup!» Dar, cum nimeni nu se lăsa ispitit de această băloasă invitație, teancul cu adeziuni a rămas neatins, fiecare ieșind din sală cu mâinile la spate. Toată ședința s-a soldat cu un bluf veritabil. Îndată ce s-a spart adunarea, sumedenie de lume, prieteni, apropiați, cunoscuți, ba chiar și necunoscuți au venit să-mi strângă mâna, iar unii și mai practici, să-mi aducă îmbrăcăminte, lucruri călduroase, măcar că era vară. (Câțiva nemți mi-au adus o scurtă îmblănită, act de solidaritate ce m-a înduioșat.) Alții îmi băgau în buzunare pachete de țigări, chibrituri, ba chiar și ruble. Toți mă echipau ca pentru un iminent voiaj în spații arctice, pentru că toată lumea (în cap cu mine) credea că puterea nu va primi afrontul adus fără a-l sancționa prompt și dur, după legea ei. Cum însă eu din capul locului îmi asumasem acest risc, așteptam calm desfășurarea evenimentelor care întârziau să se producă. Veni apelul de seară, apoi cina, stingerea și… nimic. Plecai la culcare. Dormeam câte șase în câte o fostă chilie de călugări, cu ziduri groase ca de mânăstire-cetate. Către miezul nopții simții că mă scutură ușor cineva. Era ofițerul de serviciu care, după ce-și puse degetul pe buze, în semn de tăcere și secret, îmi șopti să mă îmbrac și să-l urmez. Ceea ce și făcui, fără să uit nici una din blănurile cu care fusesem dăruit. Dar când voii să-mi pun în spate ranița pregătită din timp și minuțios, îmi făcu semn că nu e nevoie, din care înțelesei că e vorba doar de un interogatoriu.

Era o noapte caldă și liniștită de vară, cu lună plină. Ne îndreptarăm spre una din aleile grădinii, unde, pe o bancă, ne așteptau două persoane. Ofițerul mă dădu în primire, salută și se retrase discret. Unul din cei doi, în care recunoscui pe colonelul Novikov, îmi dădu mâna și-mi făcu semn să iau loc chiar în dreapta lui, având-l în stânga ca traducător pe un căpitan cu numele Cantâru.

«Atanasiu, n-ai făcut bine refuzându-ne propunerea», începu el discuția direct și cu ton de blândă dojană. «Eu îți cunosc și înțeleg scrupulele. Şi eu am trecut prin ce treci tu acum, altfel nu ți-aș vorbi. Când a venit Revoluția, în 1917, eram *cadet* în regimentul de Gardă Imperială de la Petrograd. Făceam parte dintr-o familie nobilă care, generații de-a rândul, dăduse țării oameni de seamă. Aparțineam unei anumite lumi, cu o anumită concepție de viață. Crezi că mi-a fost ușor să trec de la o lume la alta? Prin câte nopți de zbucium n-am trecut atunci până să iau hotărârea pe care am luat-o și să fac pasul pe care l-am făcut! Şi iată că și în această postură de ofițer superior al Armatei Roșii mi-am putut sluji țara, ca și odinioară înaintașii mei sub Țar. Atanasiu, ați pierdut partida. Ține bine minte acest lucru! Ați jucat pe cartea germană și nemții au pierdut războiul. Cred că recunoști și tu acest lucru. Dacă în această situație sperați că, în final, Occidentul vă va oploși sub aripa lui, vă înșelați amarnic. Cărțile au fost tăiate, jocul s-a terminat. Occidentul v-a pierdut la cărți. Ați intrat sub aripa noastră. Vă place, nu vă place, asta e situația. Fii realist, așa cum am fost și eu când mi s-a pus problema de *conștiință.* Ai grijă ce alegi *acum*, în ceasul acesta. Dacă, într-adevăr, îți iubești țara, numai alături de noi poți face efectiv ceva pentru ea. Fără noi, sau – mai rău – împotriva noastră, nu veți putea realiza nimic. Va rămâne atunci să vă conducă proștii, oportuniștii, haimanalele, profitorii, dacă voi, cei care vă iubiți țara și care ați avea un cuvânt de spus, vă dați deoparte și lăsați cale liberă celor ce n-au nici pricepere, nici dragoste de țară.» A urmat o tăcere, după care m-a întrebat: «Ei, ce zici, mergi cu noi?»

«Nu, domnule colonel, nu pot să fac așa ceva. Cazul meu e mai complicat. Dumneavoastră ați avut atunci o anume concepție de viață și ați trecut la alta. Eu am ceva mult mai grav. Eu am o *credință*. Care e suflet din sufletul meu. Cum aș

putea să mi-o calc în picioare? Urmă o altă tăcere. «Bine, Atanasiu, dacă lucrurile stau așa, nu mai insist. Noapte bună.» Mă ridicai. Îmi întinse mâna, iar ofițerul de serviciu mă conduse la dormitor.

Ajuns în chilie, m-am culcat și am dormit tun. Dimineața am povestit apropiaților mei nocturna mea aventură. Nu am pățit nimic de pe urma destabilizatoarei mele intervenții, cel puțin cât am mai rămas la Suzdal. Asta datorită lui Novikov, care, în ciuda schimbării lui la față, rămăsese totuși același aristocrat, cu același simț al onoarei, ca pe vremea când era cadet și cu același cavalerism în comportamentul față de adversarul învins. Cât am stat în prizonierat, n-am mai întâlnit alt ofițer sovietic de calitatea lui. Abia după plecarea sa de la Suzdal am fost și eu *expediat* și mi s-a deschis drumul calvarului…“ își încheie Puiu Atanasiu mărturia.

Din păcate, situația în lagărele numai de soldați a fost alta. Separați de noi, ofițerii, soldații noștri, în cea mai mare parte, au fost mânați în lagăre de munci de exterminare, în mine, fie dincolo de Cercul Polar, fie în Urali sau în Siberia, unde peste tifosul exantematic și foamea endemică ce constituia fundalul permanent al prizonieratului, se adăugau clima năprasnic de geroasă a acestor pustietăți blestemate, precum și istovitoarea muncă în întunericul subteran, pândită necontenit de primejdiile surpărilor și a îngropării oamenilor de vii. Câți dintre ostașii noștri, plugari ori ciobani de felul lor, nu-și vor fi găsit sfârșitul în întunericul și scrâșnirea dinților din aceste funduri de mine? Acțiunea tuturor acestor urgii a dus în iarna aceea de pomină, ’42–’43, la decimarea întregii noastre ostășimi. Celor scăpați din acest fund de iad și ajunși la ultima limită a rezistenței fizice și sufletești li s-a prezentat aderarea la formațiunile de voluntari ca unică șansă de supraviețuire. Altă cale nu aveau dacă nu voiau să se întoarcă în iadul din care abia ieșiseră. Astfel, supuși în masă unor

presiuni de natură infernală și la cote la care orice voință e anihilată, soldații supraviețuitori din lagărele de exterminare, poate chiar fără să-și dea seama, se lăsară mânați ca o turmă în țarcul voluntarilor, pe post de *carne de tun* pentru divizia ce urma să fie pusă pe picioare. Ar putea oare cineva să-i condamne pentru această cădere?

Cum îmi este inacceptabil spiritul maniheic care condamnă și absolvă pe categorii și care, în cazul de față, ar duce la osândirea în bloc a tuturor ofițerilor „voluntari“ și la absolvirea în bloc a tuturor soldaților „voluntari“, ca unul ce am întâlnit în îndelungile mele detenții tot felul de cazuri, mă simt îndemnat să procedez mai nuanțat în astfel de categorisiri. Au fost ofițeri care, izolați de restul ofițerimii, au trăit în lagăre de soldați împărtășind cu aceștia aceeași viață și întorcându-se cu ei în țară în aceleași condiții nefericite. Ajunși aci, unii au dezertat din divizie. Cine a scăpat a fost bun scăpat; cine nu, mai la început a plătit cu viața, iar mai apoi, cu ani grei de pușcărie. Merită ei oare să fie puși în aceeași oală cu siniștrii activiști de la Oranki?

De asemenea ar fi pripită și injustă o absolvire nelimitată a întregii ostășimi. Au fost și printre ei unii care în iadul comun s-au transformat în diavoli, devenind uneltele administrației și călcând pe grumazul semenilor lor. Ca preț au primit de la sovietici grade de ofițer și o sumă de decorații. Întorși în țară și slujindu-și stăpânii la răsturnarea orânduirii firești și la întronarea anormalității, au primit grade înalte și funcții grele și s-au cocoțat în fruntea bucatelor – ca să nu mai vorbim de cei care, ca torționari, au îngroșat aparatul represiv al regimului, îngrozind omenirea cu blestemățiile lor. Merită oare aceștia să fie absolviți de orice răspundere, fie ea și numai pur morală, numai fiindcă au fost soldați?

Încheind însă aceste rânduri, nu pot să nu menționez că, în ciuda tuturor ororilor opresiunii

exercitate asupra ostășimii pentru a o constrânge să intre în „divizii“, au fost și ostași (și eu am cunoscut pe unii dintre aceștia) care au rezistat și au preferat să se întoarcă în fundurile minelor din care abia ieșiseră decât să se întoarcă în țară cu pecetea satanică pe frunte.

Între timp, galonații ciraci ai Anei Pauker, cu trese grele pe umeri și mari decorații pe piept, își vedeau neabătut de scopul lor lipsit de glorie de a strânge adeziuni pentru acea unitate de luptă pe care s-o înfigă ca pe un pumnal în spatele propriei lor patrii, în care până atunci avuseseră parte numai de onoruri și privilegii.

Acțiunea lor, inspirată și susținută cu vigoare de Kremlin, nu avea cum să nu reușească, astfel că în presa care ne era pusă la dispoziție se putea citi următorul comunicat: „Din inițiativa comuniștilor și a altor emigranți politici români, pe 3 septembrie 1943 a avut loc la Krasnogorsk Conferința delegațiilor antifasciste ale prizonierilor de război români din Uniunea Sovietică. Conferința a adresat guvernului sovietic *rugămintea* [*subl. n*.] de a permite înființarea pe teritoriul URSS a unor unități românești de voluntari care să lupte împotriva fasciștilor cotropitori.“

*

Cam în aceeași vreme s-a întors în lagărul nostru un voluntar care cu două săptămâni înainte fusese luat dintre noi și dus în necunoscut. Respectivul povestea că ar fi fost dus la Gorki, unde s-a judecat procesul lui Popescu-Tudor, la care ar fi participat ca martor (al acuzării, firește, *n.n*.). Potrivit relatărilor lui, căpitanul ar fi fost condamnat la moarte pentru organizarea unui *complot fascist* în lagăr și pentru insulte aduse Uniunii Sovietice.

Desigur, noi n-am crezut nimic din povestea lui. Din principiu nu credeam mare lucru din ce ne

spuneau sovieticii și oamenii lor. Dar, din păcate, cum aveam să aflu mult mai târziu și chiar din gura eroului acestor întâmplări, căpitanul Popescu-Tudor, relatarea martorului era corectă. Într-adevăr, i se înscenase căpitanului un proces în urma căruia primise condamnarea la pedeapsa capitală. Însă ce nu știa martorul era că între timp căpitanul fusese grațiat.

Achizitorul de suflete moarte

Cum înființarea *diviziei* intrase pe ultima sută de metri și încă nu se ajunsese la efectivul de ofițeri necesar cadrelor ei, comisariatul arunca cu disperare plasa spre noi, în speranța prinderii ultimilor crăpceni. Ca să dea o mână de ajutor la aceste manevre, care constau în îndelungi interogatorii persuasive, luau parte la ele și refugiați politici comuniști, cum ar fi Constantin Pârvulescu sau avocatul Mâță. Acesta din urmă, propriu-zis, nu era un refugiat. Situația lui era ceva mai deosebită. Mâță fusese una din personalitățile politice de frunte ale Basarabiei interbelice. În 1918 făcuse parte din Sfatul Țării de la Chișinău și votase pentru unirea cu România. Invazia sovietică din iunie ’40 îl va fi prins în Basarabia, ca pe mulți intelectuali de vază care au fost ridicați de NKVD și expediați în pustietățile Siberiei.

Cum de n-a ajuns și el în acele lagăre de exterminare nu se știe. Poate că bolșevicii, în loc să-l lichideze fizic, au preferat să-l nimicească moral, folosindu-l în scopuri propagandistice, dat fiind că respectivul se bucura de oarecare prestigiu și credibilitate în rândurile populației basarabene. Doar semnase unirea. Şi desigur că și el, de frica exilului sau a morții, își va fi arătat disponibilitatea de a colabora cu ei.

Aceste lucruri le știam de la ofițerii basarabeni, dintre care unii îl cunoscuseră personal. Dar pe aceștia se ferea să-i contacteze. Poate se rușina de schimbarea lui la față. Acum, trecut de 50 de ani,

arăta ca o epavă. Slab, înalt și ciolănos, sub un palton lung și învechit, mergea aplecat, legănându-se ușor și târșindu-și picioarele. Putea fi văzut pe drumul de la comisariat la bucătărie unde, tăcut, împingea pe masă o gamelă goală și o primea îndărăt plină. Era suplimentul la norma de propagandă pe o zi. Discuțiile cu el, după cum relatau cei ce avuseseră parte de această onoare, începeau cu expuneri de politică și strategie mondială care duceau la concluzia pierderii războiului de către Puterile Axei și a obligației de a scoate țara noastră din impas. Urma *propunerea rușinoasă*, însoțită de promisiuni privind cariera și alte avantaje pentru interlocutor, iar la refuzul acestuia, amenințările de rigoare, nuanțate de la caz la caz, apoi încheierea ședinței cu trimiterea preopinentului la dormitor. Ca să se mai gândească și să-i comunice și lui, îndată ce-și va fi schimbat părerea.

Aceasta era schema generală pe care noi, potențialii interlocutori, o cunoșteam, așa că ne puteam pregăti din timp răspunsurile, ca la școală la extemporal. Dar în schema aceasta puteau surveni și accidente neprevăzute, cum s-a întâmplat cu căpitanul David. Acesta era un băiat simpatic, inteligent și fin; dar din șocurile prin care trecuse rămăsese cu o traumă: la cea mai mică surescitare nervoasă izbucnea în râs și, din acel moment, discuția cu el nu mai era posibilă. Așa i s-a întâmplat și cu Mâță. S-a abținut el ce s-a abținut la expunerea de politică mondială, dar, când s-a ajuns la propunerea rușinoasă, n-a mai putut și a izbucnit în hohote, lăsându-l trăsnit pe Mâță.

„Ha, ha, ha, și ziceți să mă înscriu în *divizie*? Ha, ha, ha, și să dau jos coroana de pe chipiu! Ha, ha, ha, și ce să pun în loc? Secera și ciocanul? Ha, ha, ha, sau steaua roșie și ce-o să zică lumea, ha, ha, ha, când m-o vedea așa frumos? Ha, ha, ha, o să se țină după mine ca după urs, ha, ha, ha, ha!“ Și dă-i, și dă-i râs. Uimirea lui Mâță se transformă

în spaimă văzând că interlocutorul nu se mai poate opri din râs, că-i curg lacrimi și i se învinețește fața. Temându-se de un deznodământ dramatic, n-a știut cum să scape mai repede de el, scoțându-l afară și încredințându-l unui planton să-l ducă la dormitor.

Aici, după ce-și veni în fire, David începu să povestească toată tărășenia într-un grup mai restrâns, în care eram și eu. Acum el era cel care povestea calm și serios, iar noi cei care ne tăvăleam de râs. Dar nu apucarăm să ne ștergem bine lacrimile de atâta ilaritate, că se și înfipse în fața mea un *curcubeu* (cum îi mai dezmierdam noi pe antifasciști) care făcea de serviciu la comisariat și care-mi transmise invitația de-a mă prezenta la domnul Mâță. Această intervenție ne strică tot cheful, iar mie îmi creă o stare de disconfort. Mă îmbrăcai fără grabă și cât mai gros, căci în atari situații nu știai niciodată la ce te poți aștepta. Carcera nu era departe de comisariat. Probabil dl Mâță nu voia să renunțe pe ziua aceea la norma de propagandă și mă alesese pe mine să-i dau replica. Să încercăm să i-o dăm! Pe drum îmi amintii de sfaturile unui *vechi* cu care mă împrietenisem (Loni Teodorescu) și care îmi recomandase: „Dacă vrei să n-ai dureri de cap cu ei, să vorbești mai puțin decât trebuie și la propunerile lor să le dai un răspuns tranșant și definitiv. Nu strică, dacă poți, să faci puțin pe nebunul, pe smucitul.“

Cu aceste gânduri, intram în cămara lui de consfătuire, unde îl găsii instalat la birou, în fața unui ziar deschis, peste care își plimba distrat o privire filtrată prin niște ochelari neșterși. Mă impresionă neplăcut îmbrăcămintea lui răpănoasă, barba țepoasă, nerasă de o săptămână, ca și părul lui în chip de perie, și el netuns. Totul în înfățișarea lui vorbea de o părăsire de sine, efect al unei crize ce se va fi consumat în însuși centrul său existențial. Îmi oferi loc și o țigară, pe care o refuzai politicos. Apoi, după câteva întrebări de

rutină, dădu drumul la placă, situația frontului pe întreg mapamondul. În cursul expunerii avui timp să-l examinez cu de-amănuntul. Niciodată n-am întâlnit pe cineva care să-și merite mai mult ca el numele: *mâță* sau, și mai bine zis, *motan.* Căutătura lui era piezișă și vicleană, iar vorbirea, cu puternic accent basarabean, lipicioasă, cu inflexiuni de captație și de seducție, afectând o falsă bunăvoință pentru interlocutor. Frazele erau punctate de pauze cu efect, ca la cei cărora le place să se asculte.

Expunerea lui înconjurase deja de câteva ori mapamondul și nu da semne că ar vrea să se apropie de final. După cum îmi indica orologiul meu fiziologic, trecuseră câteva ore și el încă nu ajunsese să-mi facă *propunerea*, lucru ce nu se mai întâmplase până atunci. Mă gândii ce dezamăgit va fi și ce reacție va avea când va vedea că toată oratoria lui de atâtea ceasuri a fost zadarnică. De aceea mă hotărâi să precipit eu deznodământul. Profitai de pauza unei tuse tabagice și-l întrerupsei…

„Domnule Mâță, începui timid, apreciez în cel mai înalt grad pertinența și realismul analizei pe care mi-ați făcut-o, dar, din respect pentru persoana și timpul dumneavoastră, trebuie să vă spun din capul locului că, oricare ar fi sfârșitul războiului de pe planeta noastră, *eu în divizie nu mă înscriu*.“

La această intervenție, răspuns la o propunere pe care încă nu mi-o făcuse, rămase cu gura căscată și-i și alunecară ochelarii spre vârful nasului, oprindu-se într-un neg.

„Şi ce motive ai avea, mă rog, să nu te înscrii în divizie?“ mă întrebă după o tăcere.

„Ba, mai degrabă, ce motive aș avea să mă înscriu? Asta ar fi întrebarea corectă, replicai prompt. De ce oare mi-aș părăsi statutul de prizonier, ocrotit de legile internaționale, ca să mă

duc să mor ca prostul pe câmpul de luptă pentru o cauză în care nici măcar nu cred?“

„Cine ți-a spus dumitale că te vom trimite să mori în luptă? Dumneata nici n-ai să vezi frontul. Pentru dumneata avem alte planuri. De murit are cine muri pe front, nu-ți face grijă de asta! Și nici nu-i nevoie să *crezi* într-o cauză ca să aderi la ea. Trebuie numai să-ți dai seama că va ieși câștigătoare; dacă se poate, cu un ceas înaintea altora, până nu se umple căruța. Pe noi nu ne interesează dacă dumneata crezi sau nu în *cauză.* Asta e problema dumitale. Noi ne mulțumim doar să te angajezi în scris și pe față că ești cu noi. Însă, în același timp, pretindem să ne execuți cu sfințenie ordinele. Dacă respecți aceste condiții, vei avea numai avantaje. În țară te așteaptă o splendidă carieră universitară și ți se vor deschide niște perspective la care nici nu ai visat vreodată. Ei, ce zici, facem târgul?“

„Nu, domnule Mâță, nu facem nici un târg. Vă mulțumesc pentru sinceritate și – bineînțeles, dacă nu vă deranjează – vă voi răspunde cu aceeași sinceritate.“

„Poți să spui tot ce gândești, că nu mă supăr“, răspunse el generos.

„Tot ce mi-ați oferit și încă mi-ați mai putea oferi de aci înainte nu acoperă pierderea pe care aș suferi-o acceptând târgul dumneavoastră. *Ce va folosi omul de va dobândi lumea întreagă, dar sufletul său și-l va pierde?* Nu spune așa la Evanghelie? Or, sufletul e ceea ce pierd eu în această afacere. El se va sfărâma la șocul contradicțiilor între ceea ce e drept să facă și ceea ce ar fi silit să facă dacă m-aș vinde dumneavoastră. Atunci aș fi nevoit să port în mine până la capătul vieții cadavrul unui suflet mort.“

„Uite, asta vă strică pe dumneavoastră, ăștia din *inteligheția*, că mereu complicați lucrurile“, relansă el discuția, oarecum indispus. (Probabil semnatarul din tinerețe al unirii înghițit de

propagandistul comunist de astăzi se simțea vizat de metafora *purtătorilor de suflete moarte*.) „Sufletul? Ce e sufletul? Un epifenomen. Îți dă el de mâncare?... Îți ține el de sete și de frig? O să-ți găsească sufletul un loc în lumea de mâine pentru care azi dumneata nu vrei să miști un deget? Dacă însă te referi la contradicția dintre concepțiile dumitale învechite de morală și acțiunile la care te-ar solicita noile vremuri, marxism-leninismul are leac și pentru asta. Studiază-l cu atenție, mai ales dialectica, și-ți vei face o concepție nouă și sănătoasă despre viață, iar acțiunile care mai înainte ți se păreau imorale și reprobabile îți vor apărea, în noua lumină, perfect îndreptățite.“

„Mulțumesc pentru sfat. Dar asta ar însemna să fiu scos din mine și în pielea mea să intre un altul. La ce mi-ar fi de folos așa ceva?“

„Văd că refuzi orice mână întinsă. Păcat. Nu te văd bine cu astfel de concepții în timpurile noastre. Propunerea mea însă rămâne deschisă. Mai gândește-te!“

„Nu mai e nimic de gândit. M-am tot gândit și răzgândit la propunerea dumneavoastră și chiar de mult, foarte de mult… chiar înainte de-a mă fi născut.“ (Mâță căscă gura, holbă ochii, iar ochelarii i se opriră iarăși în negul din vârful nasului. *După nebunul de azi-dimineață, care m-a ținut într-un râs… acum ăsta care a luat-o razna. Nu se poate. Doi nebuni într-o zi! E prea mult pentru mine!* probabil gândi Mâță consternat.)

„Da, exact cu puțin înainte de-a mă naște, îmi continuai discursul meu aberant. Atunci mi-am pus toate problemele fundamentale ale existenței, printre care și asta, dacă merită să-ți ucizi sufletul ca să-ți salvezi viața, și până nu le-am rezolvat pe toate nu am consimțit să pun piciorul în lumea asta.“

„Dumneata ori nu ești zdravăn, ori îți bați joc de mine“, reluă Mâță discuția după ce se mai

dezmetici puțin din pâcla fumigenelor retoricii mele.

„Eu să-mi bat joc de dumneavoastră? E ca și cum mi-ați spune că-mi bat joc de istoria neamului meu. Dumneavoastră ați și intrat deja în ea prin tot ce ați făcut pentru revenirea Basarabiei la patria mumă.“

(O tăcere penibilă se instală între noi. Cine o va rupe primul va pierde partida. În lipsa cuvintelor, ne înfruntarăm cu gândurile.

Eu*: Am fost cam imprudent, recunosc, și am atins punctul central, dar și cel slab al vieții tale, momentul tău culminant, pe care acum trebuie să-l renegi ca să ți se permită să trăiești*.

El: *Cine eşti tu de-ţi permiţi să mă judeci pentru retractarea mea? Ai fost tu lângă mine, ca să ştii în ce împrejurări cumplite am făcut-o? Şi în ce chip perfid mă condamni, ridicându-mă până în slava cerului, că am intrat în istorie! Cum îţi permiţi?*)

„Am crezut că ești un intelectual liniștit și obiectiv, rupse el primul tăcerea. Dar liniștea dumitale e doar aparentă. În fond, ești o mâță blândă care zgârie rău.“ (*Asta e grozav*, gândii. *A ajuns Mâță să mă facă „mâță“!*)

„Domnule Mâță, mâța, chiar dacă mai și zgârie câteodată, e un animal simpatic. Dovadă chiar dumneavoastră, care v-ați luat numele de la ea. Așa că nu mă deranjează deloc comparația cu care m-ați gratulat. Singurul lucru care m-ar deranja ar fi să stăruiți în ideea că m-ați putea coopta pentru «divizie». Domnule Mâță, eu nu sunt de vânzare. Așa e scris în fișa mea personală, aia întocmită acolo, sus, în stele și pentru veșnicie. Asta am încercat eu să vă transmit prin parabola mea, aia cu gânditul înainte de naștere, care v-a scandalizat atâta și pentru care vă prezint scuze. Dar să fie clar: orice argumente mi-ați aduce sau cu orice promisiuni ori amenințări ați veni, *eu sufletul nu mi-l vând*.“

„Bine, bine, asta e problema dumitale personală. Dumneata dispui de sufletul dumitale. Rămâi cu el curat și nepătat cât dorești. Numai să nu ajungi să-l scoți la vânzare când nu va mai da nimeni nici doi bani pe el… Vă puteți duce la dormitor.“ Nu mai așteptai să repete invitația, că o și zbughii. Însă când închisei ușa îl văzui flasc, dezumflat, cu capul lăsat pe piept. Bietul *achizitor de suflete moarte* pierduse o dimineață întreagă fără nici o saftea! Ce o să scrie el despre mine în raportul către comisar? Tot ce ar scrie mai de rău, că sunt un *irecuperabil*, nu ar putea decât să mă păzească de eventuale chemări la comisariat. Acolo „convorbirile“, de cele mai multe ori nocturne, erau întovărășite de presiuni nu numai psihice, dar și fizice. Căci Mâță era doar un *încercător*. Nu se lăsa el pe degeaba tras de mustățile lui motănești de șoricei ca David și ca mine. Îndată ce sesiza o slăbiciune, o ezitare cât de ușoară, trecea cazul *mai sus*, unde, în alt decor și cu o altă recuzită, erai tratat cu maximum de profesionalism. Am întâlnit cazuri unde cei chemați la convorbiri nocturne, care țineau până în zori, și asta noapte de noapte, făcuseră adevărate nevroze, depresiuni și tulburări psihice îngrijorătoare, din care unii s-au salvat prin refuzul de a se mai prezenta la anchete, preferând carcera, cu toate chinurile și riscurile ei.

Plecarea diviziei T.V.

Cu astfel de procedee și într-un ritm precipitat se forța recrutarea ultimelor efective umane pentru divizia de suflete moarte a cărei aducere la viață nu mai putea întârzia prea mult, părintele popoarelor, tătucul Stalin – înduioșat de atâtea rugăminți – dându-și până la urmă dezlegarea. Astfel, la Riazan, pe data de 15 noiembrie a aceluiași an, a apărut acest făt al rușinii, produs monstruos al împerecherii dintre *teroare* și *trădare*, pe care cei ce-l moșiseră s-au grăbit să-l și boteze – culmea blasfemiei – cu numele martirului

și eroului nostru Tudor Vladimirescu. Inițialele acestui nume furat, T și V, imprimate apoi pe cocarde cu tricolorul nostru – altă blasfemie – au fost însă citite *Trădare* și *Vânzare* de noi, marea majoritate a celor rămași pe poziție.

În sfârșit sosi și ziua plecării lor, ziua în care urma să se despartă apele, să ne separăm destinele și să scăpăm odată de ei. Coabitarea celor două categorii de oameni, care prin manipulările politicului deveniseră două tabere vrăjmașe, ajunsese de nesuportat. Plecarea lor fu, așadar, bine-venită pentru toată lumea. Ziua sorocită a fost o zi de noiembrie, rece și cețoasă. Administrația a ținut să dea acestei plecări o apoteoză eroică. În fața noastră, *aleșii* au fost aliniați pe parvisul bisericii, ca niște eroi ce urmau să reteze capetele hidrei fasciste. S-au rostit discursuri înaripate, printre care și cel în românească neinteligibilă a colonelului Samoilov (cel cu momentul Popescu-Tudor). N-a lipsit nici așa-zisa fanfară militară, în ale cărei false acorduri de marș, dar și în fluierăturile și huiduielile noastre, sărbătoriții, în pas de defilare, au ieșit triumfători pe poartă, înghițiți de ceață și de necunoscut. Când s-a închis poarta, ușurați, ne-am făcut cruce. „Piei, drace!“ ne-am zis, cu sentimentul că un duh necurat a ieșit din mijlocul nostru. Destinația lor era Riazanul, unde avea să se adune toată divizia. Acolo era centrul lor de instrucție militară, dar, mai ales, centrul de instrucție politică, unde neofiții urmau să învețe dialectica luării puterii, a manipulării maselor, a nimicirii dușmanului de clasă, a supravegherii între ei înșiși, a delațiunii. Într-un cuvânt, să preia întreaga *inițiere satanică* prin care deveneau, din oameni obișnuiți, agenți ai iadului adus pe pământ.

Au plecat marii activiști *antifascişti* care ne făcuseră atâta rău cu delațiunile lor (dar nu chiar toți; o fărâmă din aluatul lor a mai rămas pentru a nu se întrerupe procesul de fermentare a

conștiințelor), au plecat *bucătaurii* cei ce abia se mai mișcau de atâta grăsime, au plecat *sanitaurii* cei cu dinții de aur smulși din gingiile muribunzilor și cu verighete de aur trase de pe degetele calde încă. Au plecat doctorii care negustoreau medicamentele pe pâine și țigări, în cap cu hilarul rontăitor de morcovi, care-mi dăduse doar două săptămâni de viață, au plecat *dinozaurii* tuturor serviciilor, grași, frumoși, fercheși, bine îmbrăcați și care ne sfidaseră cu opulența lor, au plecat hoții, de răul cărora nu puteai să lași pe policioară nici măcar amărâta aia de rație de pâine, au plecat *turnătorii* și *codoșii* care seara, pe întuneric, mai că ne băgau urechea în gură ca să audă mai bine ce spuneam și să aibă ce raporta. Aș putea spune, fără paradox, că, în final, *divizia* a avut un efect benefic asupra noastră, a celor ce am rămas, ea acționând ca un serviciu de ecarisaj care a ridicat din mijlocul nostru toate rebuturile, toate gunoaiele, toate deșeurile, astfel că, după plecarea ei, viața în comun și-a îmbunătățit calitatea, devenind mai suportabilă.

Am mai spus că detest spiritul maniheic, după care toți răii ar fi plecat cu ei și toți bunii ar fi rămas cu noi. Au fost printre ei și oameni de treabă care, fie din slăbiciune, fie că au fost prinși pe picior greșit (mușcaseră din nadă în timpul foametei), fie că se lăsaseră intimidați în anchete ori șantajați cu cine știe ce aventuri galante cu rusoaice (privite de anchetatori drept violuri), se treziseră înhămați la o căruță la care, neavând tăria morală să-și rupă hamurile, au trebuit să tragă înainte, fără nici o speranță. Acești oameni, cu suflete încă necorupte, odată ajunși în țară și supuși la anumite probe și neputând să-și schimbe conștiința cu una nouă, care să justifice actele criminale pe care trebuiau să le comită, au clacat, unii dintre ei mergând până la sinucidere, iar alții au dezertat, pur și simplu, asumându-și orice risc. Îmi spunea odată, mult mai târziu, căpitanul Ch.,

fost T.V.-ist, dat afară de la Riazan și expediat în lagăr: „Fără discuție, am fost un ticălos – probă că am ajuns până la Riazan –, dar n-am fost chiar într-atât, încât să și pot rămâne acolo.“

În ce privește pe ceilalți, *bunii*, rămași în tabăra noastră, aș putea spune că și printre noi au mai rămas câțiva, pentru care nu știu ce-aș fi dat să-i știu în tabăra adversă, într-atât li se potriveau mai bine acolo mutrele, mentalitatea și apucăturile decât la noi. Oricum, aceștia purici mulți n-au făcut printre noi. Mai curând sau mai târziu, și-au dat arama pe față, ducându-se acolo unde le era locul.

Dar atunci scârțâitul acesta minor nu era încă sesizabil și toată obștea românească din lagăr răsufla ușurată la ieșirea din ea a acelui leghion de demoni.

Iată însă că, odată cu aceste evenimente, se produse și un fenomen insolit: *plecarea* văduvise toate serviciile de personalul respectiv. Nu se înghesuia nimeni să ocupe posturile rămase vacante prin părăsirea lor de bucătaurii, sanitaurii și dinozaurii deveniți pe loc potențiali eroi, într-atât de compromițătoare le făcuseră foștii lor titulari, vânzându-se puterii ca să le poată obține. A face parte dintr-un astfel de serviciu era cel mai compromițător lucru posibil. Ce era de făcut? Serviciile trebuiau totuși să funcționeze. Dar cu cine? Zadarnic umblau prin toate dormitoarele cei de la stărșia românească a lagărului, în căutare de bucătari, sanitari, băieși, frizeri etc. Nimeni nu voia să se ofere și refuzul se exprima peste tot cu formula „Mulțumesc, nu-mi vând conștiința“. Situația devenise critică și funcționarea punctelor vitale ale lagărului amenința să intre în colaps. Atunci a intervenit *starşele* lagărului, maiorul Popescu. La ora aceea nu era încă înscris la *anti* și căuta să pară echidistant față de cele două tabere. Convocă o adunare, unde – cunoscând motivul reținerii noastre – ne dădu asigurarea că nici o

condiție politică nu se va pune cuiva pentru ocuparea unui astfel de post. Băieții noștri au venit și ei cu o propunere care suna cam așa: „Noi nu ne oferim să ocupăm aceste posturi. Să numească șefii de dormitoare pe cine vor ei în aceste servicii, așa cum ne înscriu la corvezile obișnuite, iar noi ne vom conforma.“ Propunerea fiind acceptată, s-a trecut de îndată la reorganizarea serviciilor, iar viața lagărului a intrat pe făgașul obișnuit.

Comisariatul însă a primit un grav afront pierzând serviciile, bună momeală pentru eventuala clientelă politică.

Uscătoria

În ce mă privește, în urma acestei noi organizări m-am trezit repartizat la uscătoria de pâslari (*suşilnia*) cu încă alți doi băieți, unde, neavând ce face, a trebuit să mă prezint. Lucrul era sezonier (de iarnă) și de noapte. Într-o încăpere plină de cuiere de care atârnau pâslarii uzi, trebuia să facem foc și să-l întreținem noi trei, cu schimbul, toată noaptea. Munca nu era grea, dar căldura, excesivă, iar atmosfera, saturată de parfumul *mille pieds*, total sufocantă. Până la urmă am desfăcut un ochi de geam și am făcut atmosfera cât de cât suportabilă. Mie, care prin zodie (Capricorn) sunt un saturnian, cu bioritmul cel mai ridicat noaptea, acest program nocturn mi-a venit ca o mănușă. Între doi butuci pe care-i băgam pe foc, puteam să visez, să meditez. Urmărind jocul flăcărilor care totdeauna m-a fascinat (cred c-am fost un piroman ratat), puteam să mă rog, puteam să citesc, dar, mai ales, puteam să scriu. Şi am și scris lungi poeme pe care le încredințam tot focului, ca unui confident. Unul însă *a scăpat* pornirilor mele piromanice; a circulat și a făcut ceva valuri. Era vorba în el de niște măști (acesta îi era și titlul), măști expresive, impunătoare, dar malefice, legate de un blestem, căci, odată puse pe față, nu se mai puteau dezlipi. Masca devenea carne din carnea purtătorului,

chipul lui cel nou, de care nu mai putea scăpa niciodată. (Aviz celor ce-și închipuiau că se pot descurca pe moment punându-și mască!)

Dimineața, după ce ne făceam datoria de garderobieri și predam posesorilor pâslarii uscați și calzi ca niște franzele, ne înapoiam la dormitor, unde, după masa de dimineață, dormeam neîntorși până la prânz. După care ne instalam la uscătorie să ne pregătim lemnele și apoi să ne primim diferiții prieteni cu care, într-un nor de fum de mahorcă, angajam discuții de tot felul, desigur mai ales politice, dar și literare.

Uscătoria noastră se transforma atunci într-o *cafenea literară*, bineînțeles fără cafea. Plăcute momente am petrecut în *suşilnia* asta a noastră, mai cu seamă în ceasurile de seară, când înăuntru era o căldură plăcută de-ți muia oasele, iar afară, ploaie și zăpadă și vânt, de-ți era silă să scoți și nasul pe ușă. Atunci, ca o exorcizare a urâtului, apăreau povestirile și amintirile. Într-astea era neîntrecut bătrânul Marcu, locotenent rezervist, învățător de prin Râmnicu Sărat și prizonier vechi.

„Uite tot așa era vremea pe atunci“, își începea Marcu câte o poveste, uitându-se cu scârbă pe fereastră la moina de afară. „Atunci când m-a trimis de la inspectorat, din Chișinău, să-mi iau postul în primire, într-un sat nenorocit de găgăuzi de pe coclaurile Bugeacului. Era în zilele babelor, și câmpul arăta ca blana caprei, pete negre de pământ cu pete albe de zăpadă. Tocmai se înnopta când am coborât din tren într-o haltă măruntă, pierdută în pustietatea câmpiei. «Ține drumul ăsta și să nu te abați nicicum de la el», îmi spuse, arătându-mi o vagă urmă de drum de căruță, impiegatul pe care îl întrebasem încotro e satul căutat și cât mai e până acolo. «Şi, adăugă el, mai întreabă și dumneata lumea prin satele pe unde o să treci!» Şi așa, într-un flentic subțire de pardesiu și în mână cu o legătură în care mi-era tot avutul, mă înfipsei cu nădejde în noapte, cu vântul și

ploaia în față, pornind pe dubiosul drum de țară care după numai câțiva kilometri se despărți în două, apoi după alți kilometri iar în două, încât nu mai știam dacă mai sunt pe drumul bun sau am luat-o razna. Şi pe cine să mai întreb de direcție, când trecuse de miezul nopții și nu întâlnisem nici țipenie de om? Când, iată, bâjbâind prin noapte dau de un pârâiaș, îl trec pe o punte și mă trezesc pe malul celălalt în fața unei dărăpănături de casă. Aceasta, după cum îmi dădui îndată seama, era la intrarea într-un sat. O luai înainte pe o uliță, căutând vreo casă mai acătării, la poarta căreia să bat și să cer adăpost pentru noapte, fie și într-un șopron. Ți-ai găsit! Toate erau mărunte, aplecate, șoldite și dărăpănate, fără garduri sau cu ele la pământ. Nici un lătrat, nici un semn de viață. Totul era mort în acest sat-fantomă, înfricoșătoare arătare a celei mai cumplite mizerii. Ajunsesem la capătul satului și-mi pierdusem nădejdea de a găsi o poartă la care să pot bate, când iată, la ultima cocioabă zăresc la una din ferestruici o părere de lumină, ca de feștilă. Cum poartă nu era, am bătut de-a dreptul în ușă. Mi-a deschis un om cu o lumânare aprinsă în mână.

Era încă tânăr, dar slab, bărbos, îmbrăcat în zdrențe murdare și cu picioarele goale. În timp ce-i spuneam păsul meu, din odaie se auzeau niște țipete și văitături cum numai femeile ce sunt în starea de a naște le pot scoate. Şi-ntr-adevăr, când, la invitația lui, intrai în odaie, văzui pe un prici de scânduri o femeie tânără zvârcolindu-se și țipând în durerile facerii. Jumătate într-o română stâlcită, jumătate în găgăuză, omul mă rugă să rămân lângă nevastă-sa până se duce el după moașă.

Vă spun drept, mi-a fost frică să stau singur lângă femeia aceea în situația în care se găsea. Dacă murea? Doamne ferește! M-am oferit însă – dacă îmi explică bine unde stă moașa – să mă duc eu după ea. Treaba era mai simplă decât îmi închipuiam. Moașa locuia chiar în prima casă de la

capul celălalt al satului, adică în prima cocioabă de care dădusem cu ochii după ce trecusem pârâul.

Mi-am lăsat legăturica la găgăuz și am plecat în mare viteză după moașă.

Ajuns la cocioaba ei, am bătut repetat și cu putere în ușă, strigându-i, cum mă pricepeam și eu, că-i vorba de o naștere. Nici un răspuns. Disperat și neștiind ce să mai fac, am început să orăcăi ca un prunc nou-născut, și atunci s-a deschis ușa. Din întuneric s-a desprins ceva ca o vrăjitoare. De sub basma, șuvițe de păr alb îi cădeau peste ochi și peste față. Picioarele goale îi erau umflate ca butucii. Se sprijinea în două toiege cu care îmi arăta picioarele (ca răspuns la insistențele mele de a o lua cu mine). Atunci – disperat de perspectiva de-a mă întoarce fără moașă la femeia care o aștepta cu sufletul la gură – mă oferii, mai mult prin gesturi, s-o duc în cârcă. După o pauză de reflecție, cu un fel de croncănit ca de corb, baba își dădu consimțământul și intră să-și pună, peste trențele cu care apăruse, altele mai groase.

Mă făcui mușuroi și baba mă încălecă, ținându-se cu brațele de grumazul meu. Dar tot atunci, când mă ridicai cu ea în spinare, ținând-o de fund cu amândouă mâinile, se porni o vijelie ce-mi arunca în ochi ploaia înghețată, aproape să mă orbească. Grea ca plumbul era baba. Îmi curgeau nădușelile, mi se tăiase respirația. Pe la jumătatea satului, pe un tăpșan ca blana caprei, cu pete albe de zăpadă și negre de pământ, mă oprii să-mi trag sufletul și, cu ploaia în ochi, căutai un loc negru unde să pun baba jos. Găsindu-l, o lăsai să alunece ușurel din spinare și începui să-mi șterg fața și ochii de apă, să-mi potolesc bătăile inimii și să-mi recapăt răsuflarea.

Când îmi mai venii în fire, mă întorsei să-mi iau iar baba în cârcă. Dar baba, nicăieri. Când mă uitai jos, la locul uscat unde o lăsasem cu grijă să alunece… mi se făcu părul măciucă… locul uscat de la picioarele mele… era o gură de puț!

«Vai de mine! exclamă înfiorat cel mai tânăr din auditori. ați scăpat baba în puț!»

Da, taică. Am scăpat baba în puț, își continuă Marcu povestirea.

Ce să vă mai spun? Înnebunit de groază, am rupt-o la fugă. Am trecut ca glonțul pe lângă casa gravidei și m-am topit în întunericul pustiei.

«Şi postul?» interveni iar tânărul.

«Care post?»

«Postul de învățător.»

«Aaaa, m-am lăsat păgubaș… m-am dus la alt inspectorat să-mi dea post.»

«Dar legăturica?» insistă iar tânărul.

«Care legăturică?»

«Aia cu lucrurile matale, pe care ai lăsat-o la găgăuz.»

«Aaaa, cine s-a mai gândit la ea? Mă, dar tu de ce-mi pui atâtea întrebări? Parcă n-ai crede că ce v-am povestit e adevărat… Ce, vrei să mă jur?… să mă blestem… ca să mă credeți? Uite, mă blestem să n-am parte să-l mai văd pe… Codler în lumina ochilor, dacă v-am mințit. Mă credeți acum?»

«Daaaa, nea Marcule, te credem și-ți mulțumim de poveste.»“

Şi uite așa, cu discuții, cu lulele, cu povești și minciunele, navigând în derivă în „arca“ asta a uscătoriei, am parcurs cea de-a doua iarnă a captivității, aceea a anilor ’43–’44. Vorba unui prizonier *vechi*: „Primii cinci ani sunt grei, că restul devin obișnuință.“

Prizonierii vechi

Pentru că veni vorba de *prizonierii vechi*, înainte de-a vorbi despre ei trebuie să fac precizarea că, în linii mari, prizonierimea română poate fi împărțită în patru mari grupe distincte, după datele cruciale ale căderii lor în captivitate, fiecare categorie rămânând blocată în mentalitatea momentului căderii. Aceste grupe ar fi următoarele:

1. Cei căzuți în primul an de război, în ’41, în acțiuni în majoritate individuale. Aceștia sunt *vechii*. Căderea lor a fost accidentală, survenită în plină, vertiginoasă și victorioasă ofensivă a armatelor germano-române, pe fondul de rară spectaculozitate al uriașelor încercuiri de trupe sovietice, soldate cu milioane de prizonieri. Căderea lor o considerau un ghinion personal; mărunțele rezistențe, sau întârzierile rezultatului *Blitzkrieg*-ului, episoade nesemnificative față de momentul definitiv care nu putea fi decât *victoria*. Această oarbă încredere în victoria finală, care, cum ne dădeam noi ceilalți seama când voiam să fim lucizi, nu era decât un blocaj mental, fusese totuși foarte benefică pentru noi la început, ridicându-ne tonusul moral și lăsându-ne să găsim în ei, *vechii*, nucleul unei prime *rezistențe*.

2. Cei căzuți în al doilea an de război, în ’42, la Don și Stalingrad, într-o catastrofă de masă. Căderea fiecăruia nu mai era un ghinion personal, ci implicarea într-o soartă comună. Se putea spune fără exagerare despre noi, cei născuți între pragul celui Dintâi Război Mondial (1914) și mijlocul anilor ’20, că suntem purtătorii unui tragic *destin de generație*. Acest lucru era valabil nu numai pentru tineretul nostru, ci și pentru cel al tuturor combatanților, aliați ori inamici. Toată generația noastră avusese un destin *sans frontières* să ducă la capăt un război pe care înaintașii noștri nu fuseseră capabili să-l termine ca lumea. (N-a existat un al Doilea Război Mondial; a existat doar unul singur, întrerupt 20 de ani, ca să se reia cu noi forțe, apăsând pe umerii generației noastre ca un blestem menit să ne întunece tinerețile și bucuria de a trăi.) Şi aceasta numai fiindcă ne iviserăm pe lume la o întorsură malefică din cursul istoriei. Acest sentiment al unui tragic *destin comun de generație* și-a făcut loc, dacă nu în conștiință, măcar în subconștient, după catastrofa de la Don–Stalingrad. Iluzia unei victorii finale nu se mai

putea susține. Singurul lucru verosimil și logic în care se mai putea spera era o *pace de compromis*. Spre deosebire de *vechi*, noi cădeam în captivitate fără iluzii, dar măcar cu o speranță.

3. Cei căzuți în mai ’44 în dezastrul din Crimeea (Sevastopol) erau în aceeași stare de spirit cu noi (fără iluzia victoriei, dar cu speranța unei păci omenești). În plus, căzând vara (nu iarna, ca noi) și făcând parte și dintr-un corp de elită, vânătorii de munte, tonusul lor moral era mai ridicat ca al nostru.

4. Cei căzuți după 23 august ’44, după *armistițiu*, mai precis luați mișelește în captivitate de o armată lipsită de simțul onoarei și de respectul cuvântului dat, cea sovietică. (Tot așa aveau să procedeze și cu japonezii, care nu trăseseră nici măcar un glonț în ei.) Aceștia erau în 1945 cu moralul la pământ. Ei, sărmanii, care asistaseră și la dezastrul nemților, și la întoarcerea armelor noastre, și mai văzuseră și câte parale fac noii *aliați*, pe mâna cărora eram dați legați, ei nu mai aveau nici iluzii, nici speranță.

Acesta era în linii mari evantaiul stărilor de spirit și al mentalităților prizonierimii române. Şi totuși, din acest caier încâlcit se va toarce până la urmă firul trainic al *rezistenței* noastre, al celor care am rămas până la sfârșit credincioși *cetății și legilor ei*… Dar capătul firului l-am luat din mâna acelor naivi visători în *victoria finală*, prizonierii vechi.

Dintre ei, una din cele mai pregnante figuri era a lui Alecu Cosma, aviatorul doborât la câteva sute de metri de liniile noastre și care acum, în lagăr, făcea meseria de fierar-lăcătuș. Lat în spate, voinic și șchiop (i se trăsese de la aterizarea forțată), mai totdeauna cu un baros în mână, era întruchiparea leită a lui Hefaistos, zeul fierar. Cu o îndemânare deosebită, confecționa pentru toate ușile și lacătele din lagăr cheile respective, după care își trăgea câte un exemplar și pentru el. În acest fel, ca unul

care avea *iarba fiarelor*, Alecu Cosma putea pătrunde în toate încăperile lagărului, îndeosebi la *sklad* (magazia de alimente), de unde lua după pofta inimii tot ce dorea, apoi la *carceră*, unde aproviziona pe cei închiși cu ce luase de la *sklad*, ca aceștia să poată rezista la foamea și la gerul specifice acestei încăperi a groazei. Era un fel de haiduc, sau de *gentilhomme cambrioleur*.

Firește, toate aceste acțiuni comportau riscuri. Dar, departe de a-l inhiba, riscurile îl incitau. Numai în acțiuni riscante se simțea în largul lui. *Vivere pericolosamente* (a trăi periculos) îi era deviza. De aceea se și făcuse aviator.

Una dintre isprăvile lui, rămasă de pomină, a fost aceea cu *nacealnikul* carcerii, un *ciolovek* afurisit care îl luase la ochi că dă târcoale onorabilei lui instituții și nu știa cum să pună laba pe el. Într-o seară, de la fereastra unei încăperi vecine, unde intrase să se mai încălzească, îl vede pe Cosma meșterind ceva la ușa carcerii. Îl lasă să intre, apoi se năpustește după el. Cosma îl simte și se ascunde după ușă. *Ceasovoiul*, derutat că nu-l vede, deschide ușa următoare și dă buzna în coridorul dintre celule. Atât i-a trebuit lui Cosma! În timp ce rusul îl căuta prin vizete în celule, el ușurel răsucește cheia în ușa coridorului și apoi o întinde, nu înainte de-a încuia cu șperaclul și ușa de afară. Bietul *ciolovek* a strigat, a urlat, a înjurat; dar cine să-l audă pe gerul acela cumplit, când nici garda de serviciu nu se încumeta să mai patruleze? Şi uite așa a rămas temnicerul toată noaptea să împărtășească cu pensionarii săi dulceața vieții de carceră. Dimineața, în fine, când a fost auzit, după cine s-a trimis ca să-l descuie? După lăcătuș, firește. Şi iată-l pe Cosma, cu un cerc de chei în mână, venind să-și scoată prietenul de la pârnaie. Nu era el, rusnacul, deștept să-i crape capul de inteligență, dar nici atât de prost ca să nu-și dea seama că se face de râs în tot lagărul dacă reclamă că l-a închis la carceră un prizonier. Așa încât,

trecând pe lângă Cosma, s-a mulțumit să-i strecoare printre dinți o înjurătură și un „Las' că pun eu odată laba pe tine!".

Cosma era un om calm, cumpănit, care își cântărea acțiunile îndelung și cu luciditate. Totuși, sub straturile acestea de flegmatism, se găsea o mare rezervă de impulsivitate, care câteodată – e drept, rareori –, scăpată de sub control, ducea la acțiuni imprevizibile și-i putea cauza mari neajunsuri, cum s-a întâmplat în povestea lui cu Birman. Acesta era unul din comisarii care i-au luat locul lui Codler, după ce ultimul a plecat cu divizia T.V. Birman era refugiat din Basarabia. Mic, sfrijit, urât, roșcat și cu niște lupe de ochelari pe nas, respectivul se defula de complexul de inferioritate pe care i-l generase un fizic atât de ingrat prin gesturi de superioritate (umbla totdeauna cu fruntea sus și pieptul bombat) și printr-o atitudine arogantă și ostilă până la agresivitate față de noi, ofițerii, spre deosebire de Codler, care avea o atitudine constant controlată și corectă. Se spunea că Birman ar fi fost fiu de doctor.

La un interogatoriu luat lui Cosma la comisariat de către Birman, acesta se înfurie și, nici una, nici două, se ridică de la masă și, așa mititel cum era, îl luă pe Alecu la palme. Alecu rabdă ce rabdă; dar când i se umple ocaua, se ridică și-i trântește avortonului o palmă atât de năprasnică, încât îl aruncă la pământ. Birman, după ce se dezmeticește, o rupe la fugă spre corpul de gardă, țipând ca din gură de șarpe: „Ajutooor, mă omoară naziștii!" Cosma, la rândul lui, fuge și el din comisariat la „fierărie", de unde, câteva minute mai târziu (între timp, se calmase), îl vor ridica gărzile. Au urmat anchete, interogatorii, tot tacâmul. O dată, în lagăr, când era purtat sub pază spre „fierărie", privirile noastre s-au întâlnit și mi-a strigat: „Vor să-mi facă proces. Mă condamnă nevinovat". Am difuzat strigătul lui în tot lagărul,

dar ce puteam face noi pentru el la ora aceea (august ’45)? Nu eram încă organizați pentru acțiuni de protest în masă. Un an mai târziu, altfel am fi reacționat.

Și, într-adevăr, l-au condamnat. Nu cunosc amănunte, căci și eu părăseam Orankiul în toamna următoare. Dar știu că de repatrierea în ’48 a majorității prizonierilor români beneficiase și el. Probabil că va fi fost amnistiat. Întors în țară, i se pierde urma. Dar încep legendele. Le redau și eu, sub beneficiu de inventar. Cică ar fi intrat în legătură cu rezistența din munți, cu vestitul grup al colonelului Arsenescu. Acesta, pentru a-și putea susține acțiunea, avea nevoie de bani. Pe care Alecu s-ar fi gândit să îi procure în stilul său, dând lovituri armate acolo unde se găseau banii statului comunist (administrații financiare, bănci). Într-o astfel de acțiune, într-un duel de arme automate cu Securitatea, își va fi găsit sfârșitul. Povestea se potrivește ca o mănușă pe imaginea de *gentilhomme cambrioleur* din lagăr. Se potrivește chiar prea bine ca să fie adevărată. Totuși… cine știe? Poate să fie și așa. În tot cazul, prin toate închisorile din țară pe unde ne-a purtat piaza rea, nici eu, nici alți orankiști nu am auzit nimic despre vreun deținut Alecu Cosma. Și cum nu mi-l pot imagina pe Cosma în libertate, stând cuminte acasă, atunci când toată țara fierbea, probabil că ieșise din lume… ca să intre în legendă.******

Și Petrică Ilie era *prizonier vechi*. Plăpând și mititel ca un copilaș, cu ochii căprui, vii și inteligenți, cu un păr negru, numai cârlionți, și foarte tânăr (sau așa părea). Nu știu dacă războiul îl lăsase să-și termine studiile de filozofie. Mi-l aminteam destul de vag de la seminariile lui Nae Ionescu, al cărui student și discipol fusese, căci vorbea despre acesta cu evlavia cu care Platon și Xenofon vorbeau despre Socrate. Își însușise dialectica maestrului, riguroasă, dar și paradoxală până la extravaganță, cu care aborda problemele

vremii într-o deschidere metafizică, în al cărei filigran se descifra figura fascinantă a lui Nae Ionescu (despre care, ca și despre alte figuri și întâmplări ale acelor vremuri, mi-era foarte drag să-l ascult povestind). Părea că se risipește decorul de urât și cenușiu ce ne strivea și retrăiesc în spațiile aulice, luminoase și calme ale Almei Mater… ale minunatei noastre studenții. (De altfel, de atât a avut parte și generația mea: de o tinerețe liberă și plină de avânt, deschisă către toate aspirațiile superioare ale vieții. După aceea au venit, pe rând, milităria, concentrările, războiul, prizonieratul și apoi tunelul celor 45 de *ani-lumină*, cu pușcăriile, deportările și cenușiul unei existențe reduse la efortul de supraviețuire.)

Dacă adaug că mai avea și o minunată voce de tenor și că, însoțit de chitară, interpreta romanțe și arii de operă, se poate înțelege de ce, în serile monotone de iarnă, se adunau băieții în jurul lui ca bondarii la bec, ca să-l asculte fie povestind, fie abordând vreo problemă în stil naeionescian, fie cântând ceva. Cu înfățișarea lui de copil, mic la stat, mare la sfat, Petrică era un *factor de influențare a opiniei*, iar în pregătirea secretă a acțiunilor *rezistenței* noastre și-a adus și el contribuția.

Venind vorba de cântăreți, să nu-l uit pe Mișu Dobrescu, tot *vechi*, născut actor de revistă, plin de vervă și de spirit, și care în spectacolele revuistice date de noi pe scena clubului evolua cu dezinvoltură, strecurând printre cuplete și câte o *șopârlă* la adresa administrației sau a politicului, spre marele nostru haz.

Printre *vechi* am mai avut cinstea să-l cunosc pe căpitanul de cavalerie Zahei Omer, conducătorul echipei naționale de parcurs cu obstacole la concursurile internaționale de hipism. Mi-am amintit atunci cu câtă emoție urmăream odinioară, la radio, desfășurarea unei astfel de probe, descrisă, etapă cu etapă, de crainicul cu vocea

sugrumată: „Zahei a trecut riviera… se apropie de ultimul obstacol… l-a trecut.. uraaaa! Căpitanul Zahei se clasează pe primul loc.“ Acum aveam privilegiul (cam scump plătit, nu-i vorbă) de a-l avea, în carne și oase, pe cel pe care admirația mea îl întâlnise până atunci doar pe undele radio. Ce om modest, ce om minunat acest campion care a adus atâta glorie țării noastre! De origine turcă – își păstra pe chip caracterele somatice ale etniei –, avea în el o împăcare cu sine și o liniște pe care ți le comunica de la primul contact. Bineînțeles, nu s-au putut apropia de el ispitele politicului și a rămas și el credincios până la sfârșit acelei ultime și ireductibile realități care, fie că o numești *Țară* sau *Dumnezeu*, rămâne, în fond, *sinele tău propriu*. Ce s-o fi bucurat când l-a întâlnit la Oranki pe unul dintre cei mai străluciți coechipieri ai săi, căpitanul de artilerie Sache Mărgărit, proaspăt căzut la Don – performer, și el, de mare clasă la cursele internaționale de obstacole!

Desigur, au mai fost și alte personalități în lumea *vechilor*, care vor apărea pe firul acestei narațiuni fiecare la momentul ei. Acum voi încheia cu două figuri care s-au bucurat de o oarecare notorietate în lumea lagărului.

Una din ele era Loni Teodorescu, profesor de educație fizică, persoană simpatică și comunicativă, cu o înfățișare sportivă, aproape atletică. Inteligent și cu lecturi destul de întinse, dar mai ales practic și capabil de a se descurca în situații dificile, el constituia o prezență tonică și dătătoare de optimism și curaj. Atunci când alimentația ne-a îngăduit să ne ținem mai bine pe picioare, a alcătuit cu cei mai tineri și mai viguroși o echipă de fotbal cu care, el fiind căpitan, a bătut măr echipele celorlalte etnii din lagăr – spre marea satisfacție a orgoliului nostru național. Devenise o vedetă și, ca atare, se bucura de prerogativa vedetelor, popularitatea. Dacă avem în vedere atitudinea lui politică ireproșabilă, se înțelege

marea audiență pe care o avea la prizonieri și vechi, și noi. Era considerat unul din stâlpii *rezistenței* și așa și era la ora aceea. De la el, din experiența lui, învățasem ce tactică să adopt la interogatorii, iar lecția lui îmi prinsese de minune în confruntarea cu Mâță.

Cealaltă figură de *vechi* despre care mi-am propus să vorbesc este un profesor de franceză din Iași, Aurel Lambrino, ceva mai în vârstă decât mine și decât Loni Teodorescu, de care se deosebea mult ca temperament și stil de a fi, deși erau prieteni.

Tip cerebral prin excelență, părea total lipsit de simț practic și cu greu se descurca în mărunțișurile vieții cotidiene; în schimb, avea o formație intelectuală (umanistă) de foarte bună calitate și oferea o conversație interesantă, care incita interlocutorul la reflecție. Discuția se purta în lumea cărților și a autorilor, asupra cărora totdeauna formula originale judecăți de valoare. Cum craca mea era învecinată cu a lor, în fiecare seară, după stingere, ședeam toți trei, la o măsuță, la un taifas în șoaptă, în ciuda sâsâielilor vecinilor, până se stingea, la miezul nopții, unicul bec și dormitorul intra într-o beznă deplină. Abia atunci ne strecuram sub pături. Îmi amintesc și acum de acele discuții care solicitau spiritul la un nivel de la care mizeria din jur înceta să mai existe.

Din păcate, acest exercițiu spiritual a trebuit să ia sfârșit, fenomene noi și ciudate făcându-și apariția printre noi, în urma reactivării acelor puteri ale întunericului ce stătuseră până atunci în așteptare și a revenirii lor în forță în viața ocultă a lagărului.

„A suflat în lumânare“

Încheierea recrutărilor pentru nou-născuta divizie nu a însemnat în nici un fel o relaxare a agresiunii politice asupra conștiințelor noastre, a celor rămași. Dimpotrivă, această acțiune continua

cu mijloace și mai insidioase, și mai ascunse, presiunile interogatoriilor fiind dublate de învăluiri persuasive asupra victimelor, făcute de *prietenii* și *camarazii* lor antifasciști. Subiectul, după ce ieșea din storcătorul anchetei, intra în filiera falșilor amici, care și-l treceau de la unul la altul, ca într-o *bâză* înnebunitoare, intoxicându-l cu sfaturi de capitulare sau înfricoșându-l cu perspective sumbre, până ce, dacă era mai slab de înger, capitula.

Noi însă, majoritatea, nu ne-am dat atunci seama de această schimbare de stil. Totuși sesizam la unii dintre noi anumite dereglări neuropsihice care le afectau comportamentul, mai ales sub aspect *politic*. Era ca și când un virus necunoscut ar fi bântuit lagărul, provocând la cei contaminați următoarele simptome: îndeobște, seara, înainte de culcare, în cercul vecinilor, pacientul începea să se revolte împotriva ingerințelor *politicului* asupra conștiințelor noastre, denunța misiunea Diviziei T.V. de-a băga cu sila comunismul în țara noastră și jura să accepte mai degrabă moartea decât să devină complice la această monstruoasă crimă. Pateticul final îl clama cu fața aprinsă de o nobilă indignare și cu broboane de sudoare pe frunte. Suna stingerea; ne băgam sub pături; unii dintre noi ne făceam rugăciunea, să ne ferească Cel de Sus de Cel Rău și de duhurile lui care bântuie noaptea. Dimineața, la deșteptare, vecinii celui atins de sindrom îi găseau patul… gol. Plantoanele spuneau că după miezul nopții au venit la el niște suflete moarte, moroi, strigoi, duhuri de-ale nopții, cu care a sporovăit ce a sporovăit, apoi au plecat împreună, cu bagaje cu tot, la *Camera Lorzilor* (dormitorul separat al „voluntarilor“ de la etajul Corpului I).

Atunci, cei care-i fuseseră mai apropiați se strângeau în jurul patului gol ca în jurul unui mormânt și-l prohodeau, ca după datina creștină, intonându-i grav și sfâșietor cântecul de jale și de

despărțire, „Veșnica pomenire“. Apoi „Dumnezeu să-l ierte!“ și „Fie-i țărâna ușoară!“, după care se risipea toată lumea, făcându-și fiecare semnul crucii și nemaiprivind îndărăt la patul gol.

„Bietul de el!“, ne gândeam. Izbucnirea revoltei lui de aseară – sinceră, de altfel – a fost o ultimă și disperată zvâcnire a rezistenței lui morale. Apoi a plecat steagul și *a suflat în lumânare*. Aceasta era metafora cu care prizonierii vechi prefigurau întunericul spiritual în care intră sufletul când se leapădă de valorile supreme ale vieții și prin aceasta, în ultimă analiză, chiar de *ei înșiși*, ca să-și salveze *învelișul.* În serile următoare aveau loc alte accese de revoltă contra Golemului sovietic care, în lăcomia sa de acaparare, pângărește sau strivește orice conștiință. Aceste accese de seară erau urmate dimineața de ritualul din jurul *patului gol*. Până când, într-o dimineață, subiectul jelit de noi se nimeri a fi unul din apropiații lui Aurel Lambrino. Acesta, vădit tulburat de dezertarea amicului său, găsi de cuviință să spună câteva cuvinte inspirate despre datoria vieții noastre de a rămâne credincioși până la moarte *principiilor* și, prin ele, *nouă înșine*; și dădu ca exemplu pe Socrate, care preferase să bea cucută decât să încalce legile cetății. Evocarea era sublimă și mai mult decât convingătoare, numai că în dimineața zilei următoare și patul lui Lambrino fu găsit… *gol*! Descoperirea ne înspăimântă pe toți. Ne găseam în fața unei epidemii noi și misterioase: seara, febră logoreică acută, cu caracter anticomunist, noaptea, dispariția din pat a pacientului și translocarea lui în zona crepusculară a *sufletelor moarte* cu numele de *Camera Lorzilor*. Ce era de făcut? Să-i depistăm pe toți cei atinși de febră logoreică antibolșevică? Și ce să facem cu ei? Să-i păzim toată noaptea, ori să-i legăm de pat să nu ni-i fure duhul necurat în timpul somnului? Lăsând gluma la o parte, situația era destul de îngrijorătoare: Ce se petrecuse cu acești oameni

(dintre care unii, de bună calitate) de făcuseră în mai puțin de 12 ore un viraj de 180 de grade? Ce resorturi se frânseseră așa deodată în ei, de se prăbușiseră într-o secundă? Desigur, instantaneitatea acestor *implozii* era doar aparentă. În fond, ea era rezultanta unor acumulări în timp de tensiuni care măcinaseră interiorul, fără a se vedea nimic în exterior. Fațada rămânea intactă până în momentul detonării. Nu mult de la dezastrul lui Lambrino, a urmat, tot așa, fără nici un semn de prevenire și cu aceleași simptome, și implozia celuilalt, a lui Loni Teodorescu. Numai că această cădere a avut un ecou dureros în sufletul meu. Mă învățasem să văd în el un om puternic și dârz, trecut prin grele încercări, stăpân pe el și sprijinind și pe alții în situații critice. (Nu mă pregătise el pentru meciul cu Mâță?) Mi-era penibil acum să văd acest stâlp al rezistenței noastre (cum era privit de tot lagărul) redus la o grămăjoară de moloz. Şi, dacă oameni de statura morală a lui Loni se năruie, în cine să mai ai încredere? În cine să mai găsești un reazem?

Căderea lui a declanșat în mine o criză morală, o criză de încredere în oameni. Din care, firește, până la urmă am reușit să ies. Toate acestea se petreceau spre sfârșitul iernii ’43–’44. Ca fundal al acestor trăiri, reține imaginea unor cețuri lăsate peste lagăr care dizolvau contururile lucrurilor reale și creau altele, aberante și în continuă schimbare. Mărturie a acestei zguduiri a încrederii în oameni stau versurile de mai jos (fragment dintr-un poem, „Fantezie de seară“, scris tot în captivitate ceva mai târziu, și care a ajuns și la Tribunalul Militar din București), pe care le prezint numai ca *document de viață* (fără pretenții literare):

Amurgul își stingea cu-amărăciune
În ceața sură ultimul tăciune,
Iar sufletul călca înfricoșat
Prin pasul dintre moarte și păcat.

În lături hău, în față, nici o zare.
Pierdută e și țintă, și cărare.
Stâncile tac, genunile se cască
Să-nghită lumea și din nou s-o nască.

Prin ceață trecători îmi taie drumul,
Dar la atingere dispar ca fumul.
Palate și cetăți mi se arată,
Dar când să le ating, dispar deodată.
Dau să vorbesc cu oameni, dar, ca-n basme,
Mă văd între himere și fantasme.
Şi-oriunde caut reazăm de vecii
Dau peste umbre și zădărnicii;
Încât mă bate-un gând de nebunie
N-oi fi ajuns și eu tot o stafie?

Ca orice epidemie, și aceasta avea să se sfârșească la un timp, când se vor fi înregistrat suficiente decese morale pentru a se completa cu suflete moarte paturile din *Camera Lorzilor*, rămase goale prin plecarea *tudoriștilor*.

Primăvara anului ’44, întârziată și urâcioasă, debuta în sfârșit și la noi printr-un dezgheț brusc al latrinelor, care umplu tot lagărul cu o putoare de nesuportat, ca o premoniție la atmosfera morală ce o pregătea acest an funest țării noastre, 1944.

Două dezastre aveau să umple în anul acesta, din nou și până la refuz, lagărul nostru: înfrângerea armatei române în Crimeea, întâmplată la mijlocul lunii mai, și actul de la 23 august. Ofițerimea română capturată în Crimeea avea să ajungă la porțile Orankiului prin iulie, august, după ce-și va fi împlinit norma prestabilită de suferință, prin marșuri epuizante în plină arșiță a verii, fără apă, fără mâncare, sau prin călătorii sufocante, de săptămâni întregi în înghesuiala din bou-vagoanele morții.

Iar ceilalți, capturați mișelește după declararea armistițiului de la 23 august, trecuți prin aceleași probe de foc, aveau să tremure și ei la poarta noastră în prag de iarnă, ca, prin prezența lor, total

nejustificată în conjunctura frăției de arme sovieto-române, să ne spulbere iluziile unei apropiate repatrieri.

Între timp, lagărul puise. Lângă el se deschisese o nouă sucursală, Monastîrka, unde o parte din noi fusese deja dislocată de la Oranki. Lagărul consta dintr-un mare număr de bordeie, astfel că ambele valuri de prizonieri au avut unde să se deverseze. Crimeiștii cazați la Monastîrka erau închiși în bordeie bine izolate, într-o carantină mai mult politică decât medicală. La ei nu aveau acces decât *serviciile*, care acum, prin refacerea cadrelor de voluntari, intraseră iar în mâinile acestora. Pentru noi, cei de la Don, sau pentru cei vechi, care de aproape doi ani nu mai avuseserăm contact cu cineva sosit din țară, apariția crimeiștilor era un eveniment senzațional. Dar între noi și ei era o largă zonă neutră în care patrulau *ceasovoii* care ne goneau și pe noi, și pe ei când ne apropiam de sârmele ghimpate. Astfel încât comunicarea se făcea deosebit de greu. Curând, unii dintre noi și dintre ei se recunoscură și peste capetele *ceasovoilor*. Într-o învălmășeală de strigăte și chemări, încercară să închege dialoguri.

„Ce mai face Cutare?“ zbiera unul dintre noi.

„Biiiine“, răspundea cel interpelat, care nici nu înțelesese de cine era vorba. „Biiiine… tooot așaaa cum l-ai lăsat.“

„Dar Cutare?“

„Tooot așaaa cum l-ai lăsat.“

„Dar nevastă-mea?“

„Toooot așa cum ai lăsat-o.“

„Păi, am lăsat-o însărcinată.“

„Toooot așa e.“

Cam la acest nivel se desfășurau aceste dialoguri între surzi, până ce, într-o bună noapte, spre zori, când ispita somnului este mai mare și paza mai relaxată, niște băieți de-ai noștri abili și îndrăzneți, ca un veritabil „comando“, se strecurară în bordei, reușind cu ajutorul

plantonului să-și găsească prietenii, să culeagă de la ei veștile din țară de care eram atât de însetați și totodată să destrame plasa de minciuni ce li se întinsese cu dibăcie de „servicii“. Exact același lucru pe care cu doi ani în urmă ni-l spuseseră nouă în carantină despre cei *vechi*, (că s-ar fi înscris cu toții la antifasciști, cu excepția unora cu probleme mintale), îl repetaseră acum și lor despre noi, cum că ne-am înscris cu toții la „voluntari“ și că așteptăm doar să fim încadrați în unități ca să plecăm pe front. Firește, de aici și recomandarea de a face și ei același lucru și cât mai repede, până nu se completează tabelele. Ca să nu rămână de căruță, unii, în inocența lor, se și înscriseseră.

Drama cu numele „23 august“

În vremea aceasta, istoria își vedea de treabă. Harta strategică a forțelor combatante din Europa, afișată demonstrativ la intrarea în club, arăta o revărsare ca de lavă spre noi a unităților sovietice, care-și înfigeau săgețile și steguleţele roșii ca pe niște cuțite în trupul țării noastre.

În vest, alte săgeți și steguleţe povesteau de debarcarea Aliaților în Normandia și de începutul sfârșitului. Sub presiunea noilor raporturi de forțe, evenimente îndelung gestate au fost silite a se naște prematur. Așa a venit pe lume „actul de la 23 august“. Era la apelul de seară, într-un amurg luminos și calm, când căzu vestea ca un trăsnet. Codler personal, cu o satisfacție sadică, ținu să ne-o anunțe la sfârșitul numărătorii. Ne citi proclamația Majestății Sale, prin care se anunța ieșirea României din războiul hitlerist și întoarcerea armelor contra Germaniei naziste pentru eliberarea nordului Transilvaniei. La sfârșitul lecturii, Codler, euforizat, comentă pe scurt și în termeni triumfaliști evenimentul, fiind secondat de aplauzele minorității care jucase cartea sovietică. Aceștia au răsuflat ușurați că au scăpat cel puțin de răspunderea juridică a faptelor. (Cât

privește răspunderea morală, se va vedea la Judecata de Apoi.)

Când s-au rupt rândurile, ne-am strâns în mici grupuri. Pe fețele tuturor era amărăciune și îngrijorare. Unii dintre noi au început să plângă. Eu m-am trezit îmbrățișându-mă cu părintele Beschia, plângând fiecare pe umărul celuilalt, ca la dispariția unei ființe dragi. Bunul, smeritul și sfântul părinte Beschia mi-era duhovnic. Odihnească-l Domnu'! Ştergându-și ochii și cu glasul sugrumat, m-a întrebat: „Domnule profesor, ce o să se întâmple cu țara noastră? Ce vor face din ea hoardele astea când o vor cotropi?“ Am auzit mai târziu, când m-am repatriat, că în țară evenimentul a stârnit explozii de bucurie, fiind sărbătorit, și nu de oricine, ci de buni români, cu sticle de șampanie. Bieții de ei! Tot ca spuma de șampanie avea să se risipească și euforia lor la primul contact cu noii „aliați“. Dar noi, prizonierii, noi care trăiam la *talpa iadului*, opăriți de *cazanul Satanei* când da în clocot, noi care pe pielea noastră experimentaserăm toată gama metodelor de *convingere* a acestui cuceritor viclean și crud și care avuseserăm sinistrul privilegiu de a urmări pe viu tot procesul fie de distrugere, fie de satanizare a victimelor încăpute pe mâna lui, noi eram cel mai bine plasați ca să vedem, ca pe un ecran, ce se va întâmpla cu țara noastră. De aceea, nu puteam decât să plângem ca pe o mare catastrofă a istoriei noastre această capitulare. Şi am plâns cu toții.

Nu mult după asta, se anunță o ședință în aer liber, la care fu chemat tot natul. În prezidiu, alături de liderii „antifasciști“, participa, ca din partea conducerii de stat, și un ofițer superior NKVD-ist. Codler luă cuvântul. Mai întâi recapitulă evenimentele.

Dintre toate, arestarea mareșalului făcu să treacă prin toate inimile un fior de gheață, chiar prin rândurile celor ce avuseseră de pătimit din partea lui (recte legionarii, în confruntările numite

„Rebeliunea din ianuarie ’41“); ca să nu mai vorbim de o bună parte a ofițerilor activi, oameni de ținută și caracter, care văzuseră în el steaua înnoirii morale a oștirii noastre. Iubit sau temut, apreciat sau contestat, un lucru rămâne deasupra oricăror dubii: misiunea de sacrificiu pe care de bunăvoie și de la bun început și-a asumat-o, ca pe o *cămașă a morții* îmbrăcată din chiar clipa în care a luat frâiele puterii. Aceasta conferă figurii lui în istoria noastră statura unui destin tragic de mare înălțime. De aceea, vestea arestării lui, care prefigura un sfârșit zguduitor, aduse multora dintre noi în colțul ochiului un licăr de lacrimă.

Codler își încheie alocuțiunea cu întrebarea retorică: „Acum, când Armata Română sub comanda Majestății Sale luptă alături de Armata Sovietică împotriva dușmanului comun, ce vor mai avea de spus acei domni ofițeri care până mai ieri refuzau să se înscrie în divizia T.V., sub pretextul ridicol de trădare? Ce pretext rușinos vor mai inventa acum ca să nu se înroleze în unități de «voluntari» spre a lupta alături de brava *noastră* Armată Română? Ar putea oare cineva să-mi răspundă la această întrebare?“ încheie el patetic și sfidător. Tăcere în rândurile noastre. Într-adevăr, întrebarea provocatoare a lui Codler era derutantă. Acum, când armata noastră în cap cu regele lupta cot la cot cu sovieticii, cum să ne mai justificăm abținerea?

Atunci se ridică și ceru cuvântul bătrânul locotenent în rezervă Laiu Grecu. Veteran din Primul Război Mondial, în care își pierduse ochiul stâng, a cărui orbită o acoperea cu o față neagră, venise acum să lupte și în al doilea, ca voluntar. Avocat de profesie și membru al Partidului Liberal (brătienist), curat și cinstit, bătrânul Laiu, moldovean din Bacău, era dintre cei mai stimați din rândurile noastre. Luând însă cuvântul, începu – spre stupoarea noastră – cu o ditirambă adresată marelui Stalin, Generalissimului, iscusit

conducător de oști care a făcut și a dres, părintelui popoarelor – care a eliberat… și așa mai departe. Noi ne uitam stupefiați unul la altul. „Ce s-a întâmplat cu bătrânul?… A înnebunit?… S-a sclerozat?… A dat în mintea copiilor? Ori s-a «vopsit» la bătrânețe?“ În acest timp antifasciștii nu-și mai încăpeau în piele. Fiecare volută din ditiramba bătrânului era însoțită de aplauzele lor frenetice, al căror semnal îl dădea însuși Codler. Noi, consternați, cu ochii în pământ.

După penibilul encomion urmă un șir de mulțumiri adresate lui Stalin pentru generozitatea cu care ne-a copleșit îngăduindu-ne să ne organizăm în unități de luptă contra inamicului comun. Fiecare mulțumire era subliniată de alte aplauze la care își înroși palmele însuși înaltul NKVD-ist. Codler radia. Noi, consternați și indignați…

„Dar“, spuse la un moment dat Laiu Grecu – și la acest *dar* ciulii urechea. „Dar, repetă moșul, un singur lucru nu înțeleg. Nu suntem noi oare ofițeri ai Armatei Române? Atunci de ce să luptăm «alături de Armata Română», și nu «în Armata Română»? Să fim, așadar, trimiși în țară la unitățile noastre și, încadrați în ele, să luptăm împotriva hitleriștilor. Deci, frați români, să zdrobim fiara nazistă! Dar nu *alături* de Armata Română, ci *în* Armata Română. Am terminat. Vă mulțumesc“, mai spuse moșul, potrivindu-și fașa neagră pe orbita stângă. Un ropot de aplauze prelungi și frenetice, de data asta din partea noastră, întretăiate de strigăte ce se articulau în scandări „Nu *a-lă-turi*, ci *în*! Nu *a-lă-turi*, ci *în!*“ Codler, prezidiul, NKVD-istul și tot grupul *dobrovolților* rămaseră încremeniți și fără replică. Moșneagul își ascunse un zâmbet șiret sub mustața-i teșită de plăieș moldovean. Nu-i făcuse el pe *curcubei* și pe Codler să-l aplaude ca nerozii? Fiindcă aplauzele se tansformaseră în scandarea insistentă, până la isterie, a lozincii lansate de

Laiu, Codler fu nevoit să încheie ședința în coadă de pește. Adunarea se sparse în râsetele și chicotelile noastre. Ca potârnichile ne risipirăm care încotro, sub privirile consternate ale lui Codler.******* Acesta, neclintit ca un profet din Vechiul Testament, aduna în jurul frunții lui nori de mânie pentru noi, popor necredincios, care luam în derâdere „tablele“ noii lui legi.

Lupta cu „urâtul“ în captivitate

Răul fundamental al vieții de captiv este „urâtul“. Celelalte urgii nu bântuie încontinuu și nici nu au aceeași intensitate. Foamea chiar, cea mai constantă dintre ele, cu vremea ajunge la un nivel de compensare. Teroarea, înghesuiala, promiscuitatea, temnițele, gerul etc. nu acționează tot timpul. Numai „urâtul“ te însoțește constant. Acest termen nu înseamnă doar reflectarea în conștiință a hidoșeniei ambientale, ci și un fel de rău, care, fără nici un temei, îți vine dinlăuntru. E ca și când „golul și pustiul“, cele de dinainte de Creația Lumii, te-ar năpădi pe dinăuntru și te-ar trage să te înghită. Acesta e „urâtul“, cuvânt românesc prin care se exprimă nu numai o categorie estetică, ci, în același timp, și una ontologică, vidul existențial. Împotriva golului lăuntric cu ce ne-am fi putut apăra dacă nu cu recursul la Cel care este plinătatea absolută, Cel ce umple toate și totul, la Dumnezeu? Din această spaimă de gol, de urât și de neant s-a ivit pentru unii dintre noi nevoia de a-L aborda, de a-L contacta. Astfel a apărut sau a reapărut în sufletele noastre, cu miresme de flori dalbe din copilărie, „rugăciunea“.

Totuși, acest dialog nu este ușor nici de legat și nici de întreținut. Mereu se rupe firul, mereu trebuie înnodat. Am mai vorbit de aceste lucruri și voi mai reveni. Acum vreau să aduc în discuție și alte căi de evadare din *urât.* Una din ele, pe care

am descris-o pe larg când am evocat acele fioroase călătorii în bou-vagoanele trenurilor morții, este…

„Povestirea“

Arătam atunci cât de benefică s-a dovedit ea, aducând în întunericul acelor cumplite condiții de viață luminile compensatoare ale ficțiunii. Nu numai că a îmbunătățit calitatea relațiilor umane, dar a barat drumul spre moarte al acelora dintre noi care, fără a avea vreo vătămătură organică, ci fiind doar absorbiți de abisul interior, se desprindeau de lumea din jur, alunecând încet și sigur spre neființă.

Mult mai târziu, aveam să întâlnesc în scrierile lui Mircea Eliade o povestioară care evocă o situație aidoma celor prin care trecuserăm și noi, prizonierii. Cică undeva, din cauza vitregiei condițiilor de viață, lumea murea pe capete, până când și-a făcut acolo apariția o bătrână care știa să spună povești. Oamenii o ascultau ca fermecați și… din acel moment nu a mai murit nimeni. Fără să fi cunoscut acest pasaj, care la ora aceea probabil nici nu fusese scris, noi am descoperit empiric *terapeutica ficțiunii* și am aplicat-o constant în captivitate și, mai târziu, în detenție.

La Oranki, unde, închiși în carantină de frica tifosului, ne mânca și foamea, dar și „urâtul“, povestitorii erau bine-veniți. Cocoțați pe crăci, cu glasul subțiat de slăbiciune, povesteau din viața lor întâmplări și vesele, și mai triste, care pogorau pe fețele noastre crispate o rază de destindere.

Dar chiar și mai târziu, după carantină, în curtea lagărului bătătorită de zăpadă, în așteptarea în ger de ore în șir la numărătoare, se vedeau ici și colo grupuri compacte, zguduite când și când de hohote de râs. Erau povestitorii cu auditorii lor.

Iar cea mai bogată clientelă o avea Ionică Hânguleștieanu. Mititel și pricăjit, cu fruntea brăzdată, ca un copil de pripas îmbătrânit înainte de vreme, dar cu niște ochișori vii și scăpărători de

inteligență, Ionică era o „figură“ a lagărului. Sublocotenent de infanterie și învățător de profesie, era de prin părțile Neamțului, pe plaiurile căruia povestitorii apar și cresc ca ciupercile, cel mai reprezentativ exemplar fiind însuși Ion Creangă.

Ca și acest înaintaș al său, Ionică explora lumea de aur a copilăriei. Satul, casa părintească, ograda cu orătănii, tatăl, dur și țâfnos, mama, blândă și timorată, sora, emancipată și curtată de un sergent-major. Toate lucrurile acestea prindeau contur și viață, evocate cu duioșie și, mai ales, cu umor.

În lungile și înfometatele seri de iarnă, înainte de stingere, îi ascultam și a doua, și a treia oară aceeași povestire, întotdeauna proaspătă și îmbogățită. Când ajungea la punctul de „suspans“, vocea îi slăbea treptat și, după câteva icneli și înghițiri în sec, se oprea brusc ca un patefon neîntors de la manivelă.

„Şi… mai departe?“ interveneau auditorii intrigați.

„Fraților, răspundea el cu o grimasă tragică, mi s-a pus un nod în gât și nu mai pot vorbi. Stați un pic să-mi vin în fire și vă continui povestirea.“

„Ia, Ionică, asta, să-ți dregi glasul!“ și din trei, patru locuri i se întindea câte o bucățică de pâine și o căniță cu ceai. După ce mesteca încet și tacticos dumicaturile și înghițea după fiecare câte o gură de ceai – spre impacientarea publicului –, relua cu puteri sporite firul povestirii și-l ducea până la capăt. Ascultătorii satisfăcuți, după ce îl aplaudau copios, se duceau la paturile lor, fiecare să-și pună pentru noapte sub pernă câte un ciob din cerul patriei și o fărâmă de lumină din copilăria povestirilor lui Ionică. Era și timpul, căci, aproape de fiecare dată, la sfârșitul povestirii se deschidea brusc ușa și în ceața ce se făcea pe loc se deslușea silueta *ceasovoiului* de serviciu, strigând:

Şto takoi? Miting? Idite spati!… („Ce-i aici? Miting? Hai, la culcare!“)

Alt povestitor adulat de publicul orankian era un avocat din Iași, pe numele său Iliescu. Era sanitar la cabinetul medical și putea fi văzut întotdeauna, într-un impecabil halat alb pus peste pufoaică, în mijlocul unui grup convulsionat de hohote de râs. Își însuflețea povestirea, mai totdeauna hazlie, cu o mimică și gesticulație de un comic irezistibil. Lumea povestirilor lui era a vieții studențești din dulcele Iași de odinioară, varianta moldovenească a Heidelbergului de altădată. Din ce povestea, îți puteai da seama de câtă risipă de istețime și fantezie trebuise el să dea dovadă astfel ca, fără un sfanț în buzunar, să supraviețuiască totuși. Prin fața noastră defila lumea birturilor ieftine, unde după ce mâncai o ștergeai englezește, fără să plătești. Lumea camerelor mobilate cu proprietărese planturoase și libidinoase, pe care le driblai, lăsându-le cu chiria pe câteva luni neplătită… lumea meditațiilor în case de țoape îmbogățite, cu progenituri reduse mintal și răzgâiate… toate asortate cu câte o discretă poveste de dragoste care totdeauna se sfârșea trist… într-un cuvânt, o adevărată *boemă* în care se strecura și un filon de simpatică golănie, dar care, dincolo de vălul hazliu al farsei, lăsa să se străvadă în filigran chipul trist al unei tinereți umbrite de sărăcie și de grija zilei de mâine. Tonalitatea finală nu era pesimistă, accentul căzând pe puterea atotbiruitoare a tinereții.

Dar cea mai interesantă și mai savuroasă modalitate de luptă împotriva „urâtului“ era…

Spectacolul

De la o însăilare de glume, comicării simple, cântece sau mici coruri până la adevărate reviste sau scene de operă, operetă, concerte simfonice sau piese de teatru, „spectacolul“, deși pândit de primejdii și ispite, a parcurs în acești mulți și grei ani un suiș impresionant, fiind încontinuu susținut de entuziasmul întregii suflări prizoniерești,

cuprinzând toate naționalitățile ce se găseau în lagăr. După cum am mai povestit, în lagăr se afla un „club“ care dispunea de o sală cu scenă și fosă de orchestră. Această sală fusese inițial destinată desfășurării de ședințe politice la care să se comunice situația frontului și succesele sovietice, ca și sărbătoririi *praznicelor împărăteşti* ale calendarului sovietic, 7 noiembrie, 1 mai, 21 ianuarie (ziua lui Lenin) etc. Organizarea acestor manifestațiuni festiviste revenea „comitetului artistic“ (!!) al „antifasciștilor“ sau al „voluntarilor“, cum li s-a spus mai târziu, format inițial din „vechi“ și mai apoi și din faliții noștri de la Don și Stalingrad. Reprezentațiile constau din coruri (*Internaționala*, marșuri sovietice și altele), precum și din mici scenete propagandistice. Liber și nesilit de nimeni, nici un câine n-ar fi intrat într-o sală cu astfel de spectacole. De aceea, la început eram aduși *in corpore*, pe dormitoare și cu *starşii* în frunte, ca la corvoadă. Aplauzele erau anemice și exclusiv partizane, iar dezertările în timpul spectacolului, din ce în ce mai numeroase, cu toate măsurile luate. Rezistența noastră la această îndoctrinare prin spectacole era manifestă și ea prefigura, în cele din urmă, un refuz în masă.

Comisariatul însă nu se putea resemna. El trebuia să raporteze celor de sus, și aceștia organismelor internaționale că prizonierii au de toate, o duc excelent, ba chiar organizează și spectacole. Spre deosebire de ceilalți comisari, Codler avea o minte mai ascuțită și mai elastică, ce-i permitea să schimbe tactica rapid. De aceea, dându-și seama că pentru noi piatra de poticnire era înghițirea forțată a ceea ce ne mestecau alții (un bol propagandistic insipid și indigest), a avut dibăcia de a accepta în mod tacit să ne pregătim noi singuri spectacolele, el rezervându-și doar dreptul la cenzură. Astfel, spectacolele, luate în mână de ai noștri, au cunoscut un salt calitativ impresionant, constituind deliciul nu numai al

prizonierilor de toate neamurile, dar chiar și al personalului lagărului, și așa lipsit în acele pustietăți de orice distracție. Asta se întâmpla în toamna anului ’43, când, pe tăcute, spectacolul intrat pe noile mâini avea să devină o formă a rezistenței noastre.

Astfel, într-un număr de revistă în care se parodia basmul cu Albă-ca-Zăpada și cei șapte pitici, aceștia, cu bărbi albe și lungi și în pufoaică și pâslari, defilând pe scenă cu pași greoi și abia trăgându-și sufletul (veneau de la muncă doar), intonau în chip de marș aria piticilor: *Hei-ho, Hei-ho*, cu cuvintele: *Rezist, rezist, sunt vesel, nu sunt trist / Deviza mea e să rezist / Deşi nu sunt stahanovist / Rezist, rezist*. Iar după ce făceau un tur pe scenă cu acest marș, întreaga sală scanda, cântând, deviza *Rezist, rezist*.

Cu toată cenzura, nu era revistă în care să nu se fi strecurat vreo șopârlă, două. Iată un exemplu: scena reprezintă un colț de junglă pe o insulă pierdută în ocean. Apar doi marinari naufragiați (Ahile Sari și Sgurschi). Cântând și dansând, ei explorează insula în pași de foxtrot. Se aud din depărtare tam-tamuri și deodată năvălesc pe scenă indigenii cu pene pe cap, cu belciuge în nas și vopsiți pe față cu roșu. Îi înconjoară pe naufragiați, îi amenință cu sulițele și apoi se năpustesc asupra lor cu strigătele: *Davai ceas!* Încep să-i percheziționeze și, cu strigăte de triumf, le smulg ceasurile de la mână, bocancii din picioare, până ce unul dintre marinari aprinde din greșeală o lanternă. Sălbaticii se îngrozesc și o rup la fugă. Aluzia era destul de transparentă; sala râdea în hohote, dar râdeau și *siostrele*, și *nacealnicii*, și șefii gărzilor, așa că până la urmă se hotărî și Codler să se facă a nu înțelege și să râdă și el, mânzește, desigur.

Comisarul și *Marseieza*

Dar cel mai exploziv episod din istoria spectacolelor de lagăr l-a oferit maiorul Nicolae Rădoi interpretând „Cei doi grenadiri“ de Robert Schumann pe textul baladei lui Heinrich Heine. Maiorul Rădoi, cu medalie de stat-majorist pe piept (cu „cuc“, cum îl tachinam noi), era un bărbat înalt, cu prestanță și cu o voce extraordinară de bariton verdian.

Dacă n-ar fi fost victima unei prejudecăți de „castă“ (era odraslă de mari moșieri teleormăneni, înrudiți și cu familia filozofului Noica), ar fi urmat nu școala de ofițeri, ci conservatorul și ar fi devenit un bariton de clasă internațională. (N-am spus-o numai eu, ci și maiorul Onofrei, fratele marelui tenor Onofrei, muzician și el și care se afla în lagăr cu noi, precum și alți ofițeri superiori cu oarecare pricepere muzicală.) Acompaniat de o pianină, cu o voce gravă, puternică și bine timbrată, cu o dicțiune de o excepțională claritate, începu balada cu fraza cunoscută: *Spre Franța porniră cei doi grenadiri / Ce-au fost prizonieri în Rusia*. (La auzul cuvintelor *prizonieri în Rusia*, toată sala își ținu respirația.) Amândoi, răniți, ajung în sfârșit la granița germană. Acolo, în lagăr, primesc tragica veste: *Că Franța de-acum e pierdută, / Înfrântă şi-mprăştiată Marea Armată / Şi-împaratul, împăratul… prizonier*. Urma rugămintea celui mai grav rănit către celălalt: să-l ducă și să-l îngroape în pământul Franței. Pe piept să-i pună Crucea de Onoare; la șold, sabia; în mână, pușca. Așa va sta în mormânt ca o santinelă până când, odată și odată, o să se audă bubuituri de tun și nechezat de cai în galop. Atunci va apărea călare… *împăratul.*

Din acel moment am intuit catastrofa ce avea să se producă. Cunoșteam *Grenadirii* lui Schumann și știam că, spre final, melodia se revarsă într-o apoteotică *Marseieză*. Cunoșteam din proprie experiență ce încărcătură explozivă aveau acordurile acestea revoluționare pe care noi, cei

din generația de după Primul Război, le auziserăm cu înfiorare încă din copilărie, la diferite serbări.

Într-adevăr, de la primele acorduri ale *Marseiezei* simții același fior străbătându-mă până în străfunduri și un freamăt de uimire trecând prin sală. Era acel avânt frenetic și irezistibil de libertate care ridică mulțimile la luptă pe viață și pe moarte.

Cântărețul, care fraza cu vibrații profunde povestirea, presimți primejdia, căci, pe măsură ce se apropia de final, ochiul i se dilata de spaimă văzând cum se ridică în sală tensiunea până către punctul de explozie.

Atunci când va trece cu calul peste groapa-mi, spunea grenadirul / Voi ieşi din mormânt cu armele-n mâini, / Să-mi apăr Împăratul… Împăratul!

La acest cuvânt final, se produse explozia. Odată cu dezlănțuirea furtunii de aplauze, toată sala se ridică în picioare, apoi pe bănci și începu să strige înnebunită: *Împăratul! Împăratul! Împăratul!* Şi tineri, și bătrâni, și zdraveni, și distrofici, cu fețele transfigurate și cu lacrimi în ochi strigau cu ultimele puteri: „Împăratul!… Împăratul!“…

Dar cine era *Împăratul* pe care-l invoca atât de impetuos poporul din sală? Era Regele? Nu. Antonescu? Nu. Hitler? Nici atât. Atunci cine? Greu de răspuns… fiindcă împăratul nostru nu era din lumea aceasta. El ținea de lumea miturilor mesianice și se năștea chiar în clipa aceea din aspirațiile noastre spre libertate, viață și demnitate pe care le răscolise în noi vântul fierbinte al *Marseiezei*.

„Împăratul!“… era strigătul nostru de revoltă împotriva josniciei condițiilor de viață în care eram siliți să trăim. Era răspunsul nostru la umilința și degradarea morală la care eram supuși de un învingător cu instincte primare, brutal, răzbunător și fără simțul onoarei. Asta era ceea ce

voia să exprime acest cuvânt strigat de noi cu frenezie.

Şi fiindcă vacarmul nu mai contenea și luase proporțiile unei înnebuniri în masă, iar larma se auzea în tot lagărul, alarmat, ofițerul de serviciu și *ceasovoii* lui cu automatele de gât urcară în mare grabă scările clubului, ca să potolească răzmerița.

Atunci colonelul Stelian Dumitriu, care era în capul rândului din față, se sui pe bancă, făcând cu mâna semn de încetare. Furtuna se potoli treptat. Lumea tăcu liniștită, vraja cântecului se risipise, și cu ea și sfânta noastră nebunie.

De la celălalt capăt al primei bănci, se ridică atunci comisarul Codler, cu fața vânătă de furie, dar făcând vizibile eforturi de a se stăpâni. Cu glasul calm, rosti sentențios: „A fost o serată artistică foarte frumoasă. Păcat că a fost tulburată de manifestările huliganice ale *unor* ofițeri (nu spunea ale tuturor; nu-i dădea voie dialectica)… ale unor ofițeri care au dat dovadă de lipsă de demnitate.“

La această insolență, bătrânul colonel Stelică Dumitriu ia cuvântul și cu vocea lui calmă și sfătoasă, însă fermă, rostește clar: „Domnule comisar, vă rugăm să nu ne dați nouă lecții de demnitate! Dacă ar fi să discutăm despre felul în care ne-a fost respectată aici demnitatea noastră de oameni, ar fi multe de spus.“ Apoi, întorcându-se către sală și pe un ton ostășesc: „Vă rog… în cea mai perfectă ordine și tăcere, părăsiți sala!“ Lumea se ridică de pe bănci și se îndreptă în liniște către ieșire. Comisarul rămase mut și împietrit. Pe fața lui imobilă și vânătă vorbele colonelului căzuseră ca o pereche de palme.

Cei care se găseau seara pe alee ne-au povestit că l-au văzut îndreptându-se grăbit spre poartă, cu capul plecat și vorbind încet de unul singur. Fantezia noastră de prizonieri îi atribui un astfel de monolog: „De doi ani mă căznesc să le scot «Împăratul» din cap. Şi vine acum nenorocitul ăla

de bariton cu *Marseieza* lui și li-l bagă iar la loc. Şi măcar de-ar fi fost *Internaționala*! Ăsta da cântec revoluționar! Dar *Marseieza* asta burgheză! Ce-or fi găsit la ea?“

Crăciunurile și revelioanele în prizonierat

Au mai fost și spectacole închinate sărbătorilor Crăciunului și Anului Nou. Cine nu-și amintește de personajul moș Costache – interpretat de un învățător de prin părțile Neamțului –, gazdă cu casa și inima deschisă pentru colindătorii de moș Ajun, pentru cei cu steaua, pentru moș Crăciun, pentru Irozii cu Vicleimul, pentru cei cu plugușorul și cu buhaiul de Anul Nou? Toate acestea, susținute și de o orchestră condusă de maestrul Lambie Papadopol, dar mai ales de un cor strașnic, cu voci de calitate, cu bași profunzi, cum era Vasile Cotea, pedalist, cor pregătit și dirijat de oameni cu muzica în sânge, cum erau sublocotenentul Dumitrescu sau maestrul Sima, cor cum nici în țară nu erau multe. Toate acestea creau de Sfintele Sărbători momente și înălțătoare, și duioase, care ne umpleau sufletele cu dulcea tristețe a dorului de țară. Cum însă anii, deși sărbătoriți de noi cu fast la înnoirea lor, nu ne aduceau dorita eliberare și nimic bun de altfel, aceste momente de grea încărcătură emoțională erau din ce în ce mai greu de suportat. Ele deveniseră termene de înfățișare în fața instanței cu numele *destin* și prilejuri de deprimantă interogare: „Câți *moși Crăciuni* vom mai sărbători și câți *Ani Noi* vom mai sorcovi pe coclaurile astea străine?“ În special la moș Crăciun făcuseră unii din noi alergie, aceasta fiindcă el era tartorul ce ne făcea urări deșarte că „la anul vom fi acasă“. Cineva îi făcuse chiar o epigramă:

Moș Crăciun, dacă la anul / Te mai prind iar pe la noi,

Îți tai barba și organul / și le dau la ceasovoi.

În Crăciunul lui ’49, la Odessa, când intram în cel de al șaptelea an de captivitate, iar marea masă a prizonierilor fusese deja repatriată (încă din ’48), s-a produs o ciudată reacție de necaz pe soartă din partea băieților noștri. „În fiecare an să afișăm aceeași bucurie convențională și să ne facem urări irealizabile și mincinoase?… Ne-am săturat și de moș Crăciun cu bancurile lui răsuflate, și de «O, ce veste minunată» care nu ne mai vestește niciodată nimic privitor la soarta noastră, cea reală. Ne-am săturat… mai bine să trecem de acest interval penibil fiecare adâncit în sine, în singurătatea suferinței lui!“

Atunci mi-am ieșit și eu din fire și le-am spus:

„Fraților, împotriva cui faceți voi grevă? Împotriva lui Dumnezeu? Împotriva cui vreți voi să protestați? Împotriva Pruncului Iisus că și-a permis să se nască acum, când suntem noi amărâți? Fraților, dacă noi nu găsim *în noi* în ceasul acesta sfânt măcar atâta bucurie ca să-L primim cum se cuvine, atunci suntem pierduți… pierduți și iremediabil învinși. Degeaba am luptat până acum. Între lumina Betleemului și întunericul abisului nu avem altă opțiune. Bucurați-vă! Bucuria e ultima noastră armă de luptă. Dacă nu reușim să ne bucurăm în ceasul acesta înseamnă că am capitulat!“ S-au uitat la mine ca la un apucat, au tăcut, dar până la urmă m-au înțeles. Iar seara aceea de Crăciun a fost una din cele mai luminoase și mai mișcătoare seri din captivitate.

Dar asta purta data Crăciunului ’49. Acum ne găseam în fața celui din ’44. În vară noi ieșiserăm din Axă, ale cărei puteri începuseră a se prăbuși. Această glumă proastă a istoriei, care a fost al Doilea Război Mondial, începuse să se răsufle. Speranțele repatrierii erau îndreptățite, iar predicțiile lui moș Crăciun credibile. Ca atare, spectacolul a fost minunat și fiecare ne-am urcat pe „cracă“, la culcare, cu un colind în suflet.

Don Giovanni pe scena de la Oranki

Cine scria aceste scenarii pentru sărbători sau pentru spectacolele revuistice? Desigur au fost mai mulți, dar memoria colectivă a păstrat un unic nume, Corneliu Corcoțoiu. Era un băiat blând, cu o față deschisă, etern zâmbitoare. Avea fantezie, inventivitate, vervă, umor. Ştia să-i găsească o poantă hazlie oricărei situații, oricât de dramatice, dar mai cu seamă dispunea de o uluitoare ușurință de versificare. Ce mai! Era născut pentru revistă. El scria cele mai bune numere, dar și cele mai multe „șopârle“ tot el le strecura în mod fin, abia sesizabil. Dacă însă comisarii (cu excepția lui Codler, absent în ultima vreme din lagăr) nu erau în stare să le sesizeze, avea cine să le deschidă ochii. Erau în jurul lor destui „curcubei“ antifasciști, dornici să-și arate zelul de delator și fidelitatea față de „linia“ mișcării. Astfel că, în cele din urmă, Corcoțoiu intrase rău de tot în colimatorul comisariatului, încât numerele scrise de el erau atât de mutilate de foarfeca cenzurii, că nu mai rămânea din ele aproape nimic care să merite a fi reprezentat. Această ținere pe tușă a celui mai bun scenarist avea repercusiuni negative asupra calității revistei, restul momentelor (scrise de ceilalți colaboratori refuzați de har) fiind de un umor care îți făcea milă. Revista murea.

Atunci au venit la mine un grup de prieteni în frunte cu Haralambie Papadopol, profesor de muzică și muzician înnăscut. El dirija acum mica orchestră care susținea spectacolul. Pe scurt, mi-au spus: „Corcoțoiu nu mai e lăsat să lucreze; revista e pe dric. Încearcă tu s-o reanimezi! Scrie ceva!“ Propunerea lor m-a uimit. Eu nu mă remarcasem până atunci în lagăr decât prin câteva prelegeri de literatură română și universală! Spectacole de revistă frecventasem prea puțin în țară, eu fiind de fapt un asiduu și pătimaș spectator de operă. Mai cu seamă în anii studenției, nu era seară să nu mă găsească instalat în locul meu de la balconul II,

banca I, locul cu cea mai bună acustică, de unde urmăream, uneori și de două, trei și chiar de patru ori, toate spectacolele ce se desfășurau pe scena Teatrului Liric în acei ani de aur ai culturii românești (dar și ai tinereții mele).

Atunci, mi-a venit pe loc ideea să depășesc nivelul de pretenție al muzicii ușoare și, ca un moment de șoc, să creez în cadrul revistei la care tocmai se lucra un act de operă. Din ce operă să-l iau? Din cea pe care o urmărisem de N ori, pe care în bună parte o cunoșteam pe de rost, din frumoasa și accesibila operă *Don Giovanni* de Mozart. Organizatorii au fost întâi uimiți, apoi au acceptat entuziasmați ideea, iar eu m-am apucat pe loc de treabă. Am condensat o parte din peripețiile actului I cu elemente din alte acte, cuprinzând: uvertura (fragmente), aria lui Leporello, a lui Don Giovanni – *La ci darem la mano* (Ne vom întinde mâna!), împreună cu straniul și fascinantul menuet. Acțiunea o redusesem la minimum. Seniorul Don Giovanni, în intenția de a seduce o tânără țărancă logodită, invită la castel, la o petrecere, tot satul. Apar și câteva personaje mascate, urmăritori ai lui Don Giovanni pentru o crimă a acestuia. Pe muzica tulburătoare a menuetului se brodează replici. Urmăritorii îl demască pe Don Giovanni ca ucigaș, iar țăranii revoltați năvălesc asupra seducătorului criminal care, în loc să fugă, ca în libretul lui Lorenzo da Ponte, scoate sabia și-i alungă pe atacatori. De ce am modificat textul? De ce n-am lăsat pe țăranii răzvrătiți să invadeze domeniul feudal și să alunge pe seniorul depravat și asasin, cum era în text? Fiindcă acest final de act, episodic în economia operei, ar fi putut să fie luat de spectatorul neavizat drept finalul ei, acesta fiind mult mai tragic (Don Giovanni e înghițit de infern) și ca atare nepotrivit cu un tablou de revistă.

Interesant este însă cum a comentat această modificare de final habotnicul ideolog-șef al

„voluntarilor“, cum devenise cel care-mi fusese cândva neprețuit partener de discuții socratice și, într-o oarecare măsură, prieten și confident, Aurel Lambrino. El s-ar fi exprimat cam în următorii termeni despre momentul de operă introdus de mine în revistă: „Dintr-un sentiment de «solidaritate de castă», Mărculescu și-a arătat spectatorilor *fondul său reacționar*, sărind în sprijinul exploatatorului Don Giovanni și masacrând pe țăranii răsculați ca să-și apere cele 200 de hectare de pământ ale lui.“

Lăsând la o parte faptul că a divulga o confidență pe care ți-a făcut-o cineva înainte de a-ți deveni adversar e necavaleresc (mai ales când poate aduce și prejudicii), nu mi-am putut stăpâni uimirea văzând ce poate opera o capitulare morală în aparatul de gândire al unui om recunoscut, altfel, pentru inteligența sa, ca să poată debita cu atâta seninătate astfel de aberații.

În ciuda reticențelor ideologice de mai sus, *Don Giovanni* a avut mare succes nu numai la băieții noștri, dar și la „ceilalți“, ca să nu mai vorbesc de personalul sovietic al lagărului, care aplauda cu frenezie. Nemții erau în al nouălea cer: aplaudau, fluierau și băteau din picioare, după obiceiul lor.

Grația unică a muzicii mozartiene, accesibilă tuturor, indiferent de nație sau de nivel de cultură, muzică scrisă pentru copii și îngeri, grația muzicii divinului Mozart mi-a câștigat sala de la primele acorduri ale uverturii.

La pupitru, maestrul Lambie Papadopol dirija mica lui formație de câteva amărâte de viori, două violoncele, un contrabas, trei-patru chitare și două balalaici desfășurând gestica și patetismul unui Furtwängler în fața unei orchestre wagneriene ori mahleriene la Scala sau la Metropolitan.

Pe Don Giovanni îl interpreta maestrul Mișu Dobrescu, cu o plăcută voce de bariton, dar mai ales cu verva și nervul lui de răsfățat al scenei.

Pe Leporello îl interpretam eu în chip de bas comic, propunându-mi să-l imit pe inimitabilul Folescu, care, turnat pentru acest rol, umpluse scena de la Liric cu generoasa lui personalitate.

Pe Donna Elvira și pe Zerlina le interpretau căpitanul Gutuleanu și Liiceanu, fără să cânte. Personajele mascate și sătenii care se interferau în replici pe temele menuetului erau soliștii din cor, voci foarte bune, care au dat acestui pasaj o interpretare plină de mister.

Din tunici nemțești de la magazie și câteva cearșafuri vopsite cu medicamente furate de la cabinetul medical de Iliescu, căpitanul Petre Dinescu a croit cu gust și fantezie costume stil rococo, la care Niculae Gelep ne-a confecționat, lui Dobrescu și mie, peruci Ludovic XV din vată tot de la spital. De asemenea, tot Gelep ne-a făcut machiajul și ne-a pictat decorurile.

Regia artistică, așa cum era firesc, mi-a revenit mie. De unde am făcut rost de partituri? se va întreba cititorul. Din memoria mea muzicală. Eu îi fluieram lui Lambie frânturi din muzica operei, iar el, pe o hârtie de sac pe care liniase portative, așternea notă după notă. Apoi se apuca să le facă orchestrația. Şi uite așa, din nimic, la care se adaugă și ceva entuziam, până la urmă se face treaba.

Bazarul iluziilor

Eram în primele zile ale lui 1945. Plutea în aer sfârșitul războiului. Din ziarele pe care administrația ni le ținea la îndemână aflaserăm că ofensiva germană din Ardeni fusese oprită, că ai noștri luptau alături de ruși în Budapesta, dar mai ales că, pentru a prefigura noua așezare a lumii după apropiatul sfârșit al conflagrației, cei trei mari se vor întâlni undeva la începutul lui făurar și vor croi perspective de viață popoarelor ce fuseseră strivite în chingile unui aberant și infernal război pe care nu și l-au dorit. Aceasta era

atmosfera în lagăr la ora aceea. Era o așteptare a ceva care să panseze rănile vechi și să nu deschidă altele noi, ceva care să ne scoată și pe noi la liman din acest naufragiu al istoriei și să ne redea căminelor noastre. Conferința aceea care plutea într-o aură de speranță și de optimism avea să fie sinistra și, pentru noi, fatala Ialtă. Dar atunci noi eram optimiști, încrezători, plini de iluzii și de vise. Şi, până să se năruie speranțele noastre, am plutit într-o lume onirică, hrănindu-ne sufletele cu… iluzii… iluzii… și iar iluzii.

În această conjunctură s-a născut opera mea, *Bazarul iluziilor*, care prin însuși titlul ei era un avertisment și o invitație la luciditate.

Iată cum s-au desfășurat lucrurile: Succesul momentului *Don Giovanni* a creat în trupa artistică – îndeosebi în cercul meu de prieteni – o euforie de care am fost și eu contaminat. Mirosea a pace și, de ce nu, și a repatriere și se simțea nevoia de a nu părăsi aceste locuri de obidă și înjosire fără a da asupritorului o replică de calitate, pe terenul decrispat al artei și la nivelul real al posibilităților noastre de creație.

Prietenii mei, interpreții din *Don Giovanni*, au venit la mine și mi-au spus: „Scrie ceva! O piesă originală, pe muzică din opere mai cunoscute, pe care s-o jucăm noi, acum, la plecare, să vadă și rusnacii ăștia ce putem să dăm noi, românii, atunci când suntem lăsați în pace!“ M-am uitat la Lambie. „Ce zici, grecule, o facem? Eu cu textul și cu muzica din memorie, tu cu dicteul și cu orchestrația?“

„O facem“, mi-a răspuns Lambie. Şi ne-am apucat de treabă.

În ce privește libretul, subiectul mi l-am luat din însăși propunerea lor, de „a monta o *operă*“. A arăta peripețiile prin care trebuie să treacă și improvizațiile, de multe ori hazlii, pe care trebuie să le născocească cei ce se apucă să înjghebeze din nimic un moment de lumină, culoare, muzică și

dans, care să dezvăluie privirii spectatorilor, măcar pentru o clipă, un colț din lumea fabuloasă a „operei“.

Firește, tot acest material era adunat din cotidianul searbăd al lagărului, dar translatat pe alte coordonate de spațiu și timp, pe tărâmul ficțiunii. Lumea în care se va desfășura acțiunea va fi aceea a unui burg nordic, medieval, apăsat de cețuri, dar și de rutina prejudecăților și a conformismelor. Totuși, fiindcă epoca în care ne aflam era cea a rococoului, o adiere din sud aducea în acest burg medieval și o timidă dorință de lustru, de cultură, de artă, iar de aici la aspirația de a avea și operă nu va mai fi decât un pas. Personajele? Le-am croit pe fiecare după măsura și posibilitățile actorilor (și nu invers, cum era firesc). Personajul principal era însă întreit: trei aventurieri. Primul, Don Giacomo Larga Pancia, fost actor, cabotin, trișor la cărți, bețivan, cinic și inventiv la rele. Îl împrumutasem de la Falstaff, din *Nevestele vesele din Windsor*, libretul lui Otto Nicolai. Al doilea, Don Alfonso de Barbanel, spadasin de meserie și cuceritor de inimi, era, cred, o reminiscență din *Don Giovanni*. Pe al treilea, Iohannes Enciclopedeus, student, mitoman, cu aere de savant de renume mondial, câștigându-și pâinea cu scrisori de dragoste alcătuite pentru orice categorie de îndrăgostiți și oferite spre vânzare la prețuri modeste, îl împrumutasem de la *Casa cu trei fete* de Schubert-Berté, fiind chiar compozitorul. Idealist, cu capul în nori, el e elementul angelic al acestei ciudate treimi de inși, inși atât de diferiți, că nu se știe ce i-a adunat și ce-i ține legați laolaltă.

Pe Don Giacomo îl destinasem maiorului Rădoi, cel cu vocea aceea fantastică de bariton, care ridicase sala în picioare cu *Grenadirii* lui Schumann. Nu mă gândisem prost. O astfel de voce îmi garanta 50% succesul, numai că NKVD-ul a hotărât altfel, iar maiorul meu, după o

săptămână de repetiții, a fost scos cu bagajele la poartă și absorbit în gaura neagră a circuitului secret. A fost o grea lovitură pentru mine. A trebuit să-i preiau eu rolul.

Pe Don Alfonso îl interpreta Mișu Dobrescu, maestrul, pentru care și creasem personajul. Numai că maestrul, în chip de mare vedetă, neglija în mod flagrant repetițiile, preocupat mai mult să-și desăvârșească studiile de engleză (doar plecarea noastră bătea la ușă – altă iluzie – și nu voia să plece fără să știe perfect englezește). După ce mi-a dat peste cap nu știu câte repetiții cu absențele lui, cum premiera se apropia și el încă nu învățase nimic din rol, am fost nevoit, cu inima îndoită, să-l înlocuiesc. I-am ridicat rolul și i l-am încredințat lui Stelică Păunescu, care avea o voce foarte frumoasă, dar ca joc de scenă era bâtă. Am făcut cu Stelică toate repetițiile (dar – mărturisesc – cu îndoială în suflet). La *repetiția generală,* ce să vezi și să nu crezi, că prea era ca în filme: în momentul în care dirijorul (Lambie Papadopol), cu bagheta, îi da intrarea lui Stelică, din fundul sălii se auzi vocea amplă și puternică a maestrului, care, intrat în forță în arie, înainta triumfător spre rampă. Ajuns pe scenă, însoți finalul în acută cu un gest cuceritor de cel mai pur cabotinism, dar care îi aduse aplauze unanime. Stelică însă, care era un om de duh, își scoase sabia de la șold și pălăria cu pene de pe cap și, cu o largă reverență și în aplauzele sălii, le întinse învingătorului. Până la sfârșit maestrul a dat corect replica, iar ca joc și cânt a fost colosal. Pungașul își procurase o copie după rol și se pregătise pe ascuns.

Pa al treilea personaj, Iohannes Enciclopedeus, îl interpreta Petrică Ilie, pentru care compusesem special acest rol. Cu figura lui copilărească și inofensivă, distrat ca un savant, cu o permanentă pală de ceață metafizică în jurul capului, dar și cu o voce curată și caldă de tenor liric, Petrică era o veritabilă apariție scenică.

Alte personaje inspirate de personalitatea interpreților erau Eulalia (care se tâlcuiește „vorbire frumoasă“), o nevastă de staroste de cămătari, dornică de a se lustrui și exprimându-se cu prețiozitate, de unde și numele. O interpreta în maniera unei Coana Chirița, cu o volubilitate și o gestică pline de haz, căpitanul Gutuleanu.

Dar marea surpriză a spectacolului avea să fie Gretti, fiica celei precedente, rol de ingenuă de care avea să se achite Sandu Cumpătă cu o finețe, o căldură și o feminitate care te făceau să uiți că te găsești în fața unui travesti.

Frățiorul ei mai mic, zgâmboiul neastâmpărat Hipolit, era interpretat cu haz de Ionică Hânguleștieanu, iar tatăl acestor progenituri mic-burgheze și soțul doamnei cu vorbire prețioasă, starostele Otto Pațac, avea să fie interpretat de bătrânul și simpaticul căpitan Romeo Vasilescu, care va conferi personajului un fel de bonomie ușor zaharisită.

Avansam cu rapiditate în text și în partitura muzicală, iar „Prologul“ fu băgat în repetiție. În timp ce scriam actul întâi habar n-aveam care o să fie deznodământul. Un singur lucru știam cu precizie: că premiera trebuia să aibă loc la începutul lui februarie. De aceea, tot ce ieșea din mâna mea și a lui Lambie era pe loc pus în scenă sau pe pupitrele orchestrei. Şi mai știam că toate serviciile și toate atelierele erau la dispoziția noastră să ne execute orice comenzi am fi cerut pentru „operetă“. Şi asta fără nici un ordin de sus, numai din dorința fiecăruia de a contribui cu ceva la această înfăptuire. În ce privește orchestra, am avut norocul să avem printre noi un sublocotenent de infanterie, căzut și el prizonier la Don, al cărui hobby era acela de lutier (dar lutier veritabil, nu amator). Izbutise să-și confecționeze la atelierul de fierărie toate sculele necesare cu care, din scânduri de pin, care se găseau din abundență în regiune, izbutise să ne fabrice viori, violoncele,

contrabasuri, chitări, mandoline, balalaici etc. Pentru coardele atâtor instrumente avea la dispoziție sârmele de telegraf, pe care cu un aparat confecționat de el singur le debobina și apoi le rebobina la diametrul corespunzător notei pentru care erau destinate. În ce privește arcușurile, exista vreun cal bălan să intre în lagăr fără să fie dijmuit din coadă? Iar lacul cu care erau date viorile, și care e decisiv pentru sunetul lor, el și-l procura tot din rășinile taigalei, pe care le trata după metode numai de el știute. Viorile lui nu erau, firește, Stradivarius, dar sunau frumos și – după opinia violoniștilor – erau la nivelul mijlociu a ceea ce ofereau la ora aceea magazinele de instrumente muzicale din București. Acum, în cinstea „operetei“, își mai luase niște ajutoare și ne pregătea vreo cinci viori și două violoncele cu care am fi făcut față nevoilor orchestrei.

Costumația, ca și la *Don Giovanni*, o executa cu pricepere și talent căpitanul Petre Dinescu din te miri ce. Câteva pijamale vărgate și multicolore, împrumutate de la nemți, câteva maiouri și câțiva indispensabili flanelați și colanți se și transformară pe loc în costume de epocă. Niște cearșafuri fură iremediabil sacrificate ca să iasă din ele rochiile Eulaliei, ale lui Gretti și ale altor personaje feminine. În ce privește vopsitul lor, nu-l aveam noi la cabinetul medical pe sanitarul și povestitorul Iliescu? El era cel care ne procura cei mai fini și puternici coloranți care se aflau în sulfamidele nemțești: rubiazolul pentru roșu, acrilina pentru galben; iar pentru albastru aveam albastrul de metilen. Din combinația lor puteam scoate alte culori, de pildă splendidul *verde smarald* cu care a fost vopsită rochia – care a făcut furori – a lui Gretti.

Un alt mare sprijin l-am găsit în Nicu Gelep, bateristul orchestrei, care își făcea de lucru cu două tobe, un triunghi și o pereche de talgere. Odraslă a peruchierului de la Teatrul Național din

Craiova, micul Nicușor copilărise pe scenă și în culisele teatrului, în cabinele actorilor, printre picioarele mașiniștilor și printre fustele actrițelor… așa că de mic era impregnat cu atmosfera teatrului. Priceput în toate meseriile practicate în atelierele teatrului, el mi-a dat cele mai pertinente sugestii pentru decoruri, pe care le-a și executat cu multă fantezie. Dar contribuția cea mai însemnată și-a adus-o la machiajul actorilor. Aci de mare folos ne-a fost *nacealnika pentru cultură*, Ana Sergheevna. Micuță, cu năsucul în vânt, cu ochii albaștri și cu părul cânepiu, ea din primul moment a receptat spectacolul nostru cu entuziasmul și bucuria unui copil. *Oi… oi kak krasivo!* („O, ce frumos!“), a exclamat când a intrat prima dată la o repetiție, văzând cum evoluau ai noștri în pași de dans, schimbând replici cântate pe acordurile mozartiene din *Eine kleine Nachtmusik*. Din clipa aceea a fost total câștigată pentru cauza noastră. Şi de unde până atunci folosiserăm numai câte un amărât de ruj de buze, împrumutat cu greutate de Iliescu de la *siostrele* spitalului (că nici ele nu prea aveau, săracele!), iat-o acum pe Ana, la explicațiile lui Nicu Gelep, dându-se peste cap ca o zână bună și aducându-ne tocmai de la Moscova o cutie autentică de machiaj pentru teatru. Cu un astfel de material în mână, Nicu avea să-și dea liber frâu fanteziei și să creeze personajelor adevărate măști de caracter. În ce mă privește, la repetiția generală, după ce am scăpat din mâinile lui, când m-am privit în oglindă, să nu mă mai recunosc, într-atât era de pregnantă masca de bătrân învechit în rele și buhăit de băutură și de joc de cărți pe care mi-o lipise pe față. Cât o privește, Ana, ea exclama uimită la fiecare din machiajele realizate în caracter pe chipurile personajelor de acest „profesionist care se ignora“.

N-ar fi just să închei acest *generic* fără să menționez cât de important pentru succesul ansamblului a fost jocul efectelor de lumină pe

care le manevra căpitanul inginer Gheorghian (prizonier vechi și el). Dintr-un reflector reformat (din acelea cu care ne urmăreau din miradoare *ceasovoii*), meșterit de el, și cu niște geamuri colorate, izbutea să creeze fiecărui moment al acțiunii atmosfera lui aparte.

Poate părea neverosimil să se găsească în condițiile vitrege ale prizonieratului atâția oameni și competenți, și de calitate care să acopere necesarul unei astfel de acțiuni, mai ales că, dacă actorii, cântăreții, coriștii se mai pot improviza, instrumentiștii orchestrei, în nici un caz. Să nu uităm însă că la Oranki și Monastîrka era strânsă aproape toată ofițerimea română, peste 5000 de intelectuali printre care se putea găsi orice, instrumentiști, cântăreți de operă chiar, ba chiar și actori profesioniști. Se găseau talente de tot felul, trebuia doar să se mai găsească și cineva care să fluture flamura entuziasmului și, împrumutând masca „șarlatanului“ Don Giacomo, să creeze în lagăr mirajul unui spectacol fabulos. Şi acel cineva, în ceasul acela, s-a nimerit să fiu eu.

Repetițiile avansau; cu câteva zile înainte de repetiția generală ajunsesem cu scrisul până la epilog – și încă nu îndeplinisem protocolul obligatoriu de a prezenta textul la cenzură – adică la comisar – pentru a obține aprobarea spectacolului. Această carență a mea își avea o dublă explicație: mai întâi, textul în integralitatea lui nu exista decât în capul meu. Pe scenă nu circulau decât fragmente de roluri sau de *Stimme*. În al doilea rând, amânarea făcea parte din strategia mea. Dacă de la început m-aș fi prezentat la comisar cu piesa, el mi-ar fi respins-o ca nefiind „progresistă“ sau suficientă sub raport ideologic (avea el destui termeni în limbajul lui de lemn ca să-și motiveze refuzul). Acum, când opereta era un lucru înfăptuit, care suscitase interesul întregii mase a prizonierilor și nu numai a acestora, ci și a funcționărimii lagărului, căci doctoriţele, *siostrele*,

nacealnicii, ofițerii de serviciu, toți o așteptau cu nerăbdare, acum nu i-ar fi fost prea ușor comisarului să nesocotească o unanimitate de voință. „Înfăptuiește mai întâi, și după aceea cere aprobarea!“ era deviza mea, bazată pe convingerea că orice lucru înfăptuit poartă cu sine, prin însuși acest act de aducere la viață, dreptul de a exista și puterea de a-și apăra ființa. Totuși, dacă eu nu mă grăbeam cu cererea autorizației, comisariatul mi-a transmis niște mesaje. N-aș putea interpreta altfel invitația lui Lambrino de a face cu el o mică promenadă peripatetică. Acesta, ca și când gura nu i-ar fi mirosit de aberațiile marxist-leniniste debitate cu privire la *Don Giovanni* al meu, mă abordă cu bonomie:

„Hai să facem un bine, chiar împotriva voii lor, acestor oameni care sunt camarazii noștri și să-i prezentăm într-o ipostază de bunăvoință față de puterea sovietică, de la care și noi așteptăm, de ce să nu recunoaștem, chiar mai multă bunăvoință decât i-am putea noi arăta.“

„Nu sunt de acord cu dumneavoastră că avem dreptul să facem oamenilor bine fără voia lor. Eu cred că nenorocirile cele mai mari care s-au abătut asupra omenirii au venit totdeauna din partea celor ce voiau să-și facă semenii *fericiți cu de-a sila*. Totuși, accept discuția, și vă întreb: ce vreți de la mine?“

„Cred că știi că divizia Tudor Vladimirescu a avut o dură confruntare cu nemții la Debrețin. Victoria a fost scump plătită și mulți au rămas pe câmpul de glorie.“

„Dumnezeu să-i ierte! Dar tot n-am înțeles ce vreți de la mine!“ (De fapt, înțelegeam foarte bine unde voia el să bată: să-mi arunce o provocare; să mă facă să elogiez post-mortem pe cei pe care îi contestasem când fuseseră în viață.)

„Vreau ca în piesa asta a dumitale să consacri un moment de evocare și reculegere în memoria eroilor din divizie.“

„Văd că sunteți greșit informat asupra lucrării mele. Eu n-am scris o revistă în care să bag și momente vesele, și momente solemne; eu am scris o comedie bufă, cu personaje bufe, care provoacă râsul numai când intră pe scenă. Când ar apărea un astfel de comic făcând o comemorare funebră, lumea ar putea crede că-i tot o comicărie și ar izbucni în râs, mai ales că în sală vor fi și necunoscători ai limbii române, ruși, nemți. Vreți să se întâmple ce i s-a întâmplat lui Dalocrin?“

(Dalocrin fusese, înainte de Primul Război Mondial, un mare comic la Teatrul Național din Craiova. Simpla lui apariție dezlănțuia hohote de râs. Îi intrase în cap totuși că poate fi și un tragedian tot atât de mare; și a făcut ce a făcut că a primit rolul lui Hamlet. Craiovenii, care-l știau de comic, așteptau nedumeriți să vină poanta. S-au abținut ei ce s-au abținut, dar când a apărut cu hârca de mort în mână au crezut că ăsta e momentul, și dă-i și dă-i râs pe nerăsuflate. Fiecare încercare a lui de a-și aduce publicul pe registrul tragic era urmată de o explozie de hohote, până ce actorul, indignat, a aruncat cu hârca în sală. Atunci publicul chiar că s-a tăvălit de râs.) Lambrino, care cunoștea de la mine povestea (cum și eu o știam de la un prieten craiovean, Tase Tălpășeanu, care o știa de la taică-său, actor la același teatru), n-a mai insistat.

„Bine, conchise el cu falsă resemnare și bonomie. Am vrut și eu să facem împreună o afacere profitabilă pentru amândoi. Păcat! Dacă-mi primeai sugestia, piesa ar fi dobândit o valoare de «mesaj». Dar, dacă nu se poate, nu se poate.“ Şi ne despărțirăm ca, după câțiva pași, să se întoarcă și, în auzul plimbăreților de pe alee, să-mi spună: „Vezi, dacă ți s-a isprăvit cerneala din călimara verde, bagă tocul în cea roșie! Important este să nu te oprești din scris.“ Metafora cu *călimara verde* era nu numai veninoasă, dar și mincinoasă. El știa foarte bine că nu fusesem legionar; dar așa se purta

atunci în cercurile puterii și ale acoliților ei: oricine reacționa la ingerințele ei putea fi calificat drept reacționar, fascist sau legionar.

„Mulțumesc de sfat, i-am strigat, și să vă dau și eu unul în schimb: vedeți cu ce cerneală scrieți, că unele sunt slabe și se șterg curând; și păcat de osteneala dumneavoastră dacă nu vă va rămâne nimic din ce-ați scris!“ Suna aproape a blestem sfatul meu. Lambrino și-a pus bărbia în piept și mâinile la spate – după obiceiul lui – și n-a mai întors capul.

În ajunul repetiției generale la care urma să asiste toată protipendada administrației lagărului, m-am prezentat la comisar. În locul lui Codler, plecat cu divizia T.V., era Terlețchi. El nu era ca primul, din Basarabia, ci de peste Nistru, dar vorbea o română acceptabilă. Ca minte era simpluț rău, nu se putea compara cu Codler. Vocabularul lui se reducea la câteva șabloane din repertoriul marxist-leninist, pe care le lipea cum voia, că tot nu trecea vreun înțeles prin ele. Comisarul mă pofti să iau loc, apoi, după ce parcurse *prezentarea* piesei, scrisă pe o fițuică de hârtie de sac, îmi puse întrebările încuietoare: „Care e mesajul politic al piesei către clasa muncitoare?“ și „Cu ce contribuie ea la emanciparea acesteia de sub exploatarea burgheziei?“

Rămăsei stupefiat. Cuvântul „mesaj“ era nou în vocabularul lui Terlețchi, vocabular pe care îl cunoșteam pe de rost, dar era frecvent în cel al lui Lambrino, care chiar la ultima întrevedere se oferise să-mi încarce opera cu un „mesaj“. Îmi dădui pe loc seama pe cine aveam în spatele interlocutorului meu și cine formulase cu atâta acribie marxistă incomodele întrebări. Ce era să-i răspund? De răspunsul meu atârna soarta spectacolului. Să mă angajez cu el într-un turnir estetic sub deviza „artă pentru artă sau artă cu tendință“ ar fi fost o copilărie. În fond, eu nu venisem aici ca să-l înfrunt pe Terlețchi, ci ca să-l

driblez și să-i subtilizez autorizația. Și atunci, cu tonul cel mai inocent, fentai: „*Mesaj* spuneți? Dar opera mea e numai *mesaj*. Ce-i altceva strădania eroilor mei de-a trezi din inerție puterile creatoare ale celor de jos și a-i chema la edificarea unui act măreț – *opera* – dacă nu mesaj?

„Dar din asta nu reiese acest lucru“, și-mi arătă textul.

„Aveți dreptate. Dar ce se poate desprinde dintr-un text de o jumătate de coală? Sper să ne faceți onoarea de a fi prezent la premieră. Atunci vă veți da seama cât *mesaj* are opera mea.“

„Mda, în fine, aveți autorizația. Dar să știți că e ultima dată când se mai acceptă așa ceva pe scena clubului. Ce-s alea *burguri medievale*, ce-s alea *iluzii?* Arta trebuie să fie serioasă, cu picioarele pe pământ, în slujba poporului și a intereselor clasei muncitoare. Asta e arta adevărată. Restul e decadență burgheză. E clar, nu?“

Afară, după colț, mă așteptau tăcuți și îngrijorați băieții.

„Ce-ai făcut? Ai luat-o?“ „Da. Am luat-o…“ „Uraaaa!“

Subiectul piesei, în linii mari, era următorul:

Trioul de aventurieri pe care l-am prezentat mai sus, după o lovitură fructuoasă într-un burg învecinat, se refugiase la hanul „Bolta rece“ ca să-și consume prada într-un *dolce farniente* însoțit de libațiuni bahice și să proiecteze noi lovituri pe plan local. Burgul cu pricina era o așezare de mic-burghezi îmbogățiți, dar dornici de-a da opulenței lor un lustru de bune maniere, de cultură și chiar de artă. Pentru a-și atinge scopul, cei trei se infiltrează în casa prețioasei Eulalia, soția starostelui breslei, senilul Otto Pațac, în chip de preceptori. Don Giacomo, ce se dă laureat al celebrei *Schola Cantorum*, va da lecții de canto fiicei, Gretti, și lecții de artă dramatică mamei. De micul Hipolit se vor ocupa Iohannes, care îi va preda toate materiile de învățământ posibile, și

Don Alfonso, care îl va iniția în arta scrimei. Aventurierii se vor instala ca la ei acasă în noua locuință, dispunând după bunul lor plac de toată casa, inclusiv cămara cu vinuri și alte bunătăți, spre indignarea stăpânului casei, Pațac, care, neglijat de ai săi, pleacă scârbit într-o călătorie de afaceri, și spre disperarea lui Bob (interpret Iordăchescu), logodnicul lui Gretti, care își vede ființa iubită prinsă într-o aberantă capcană de iluzii. După ce le-au fascinat pe cele două făpturi femeiești cu mirajele de mare cântăreață (Gretti) și de mare tragediană (Eulalia), aventurierii se gândesc să deverseze asupra întregului burg mareea lor de iluzii. Sub cuvânt că elevele lor au atins un grad de măiestrie care pretinde imperios prezentarea lor pe scenă, Giacomo propune montarea unei opere (cu un libret pe care să-l compună Iohannes, muzica fiind compusă de el însuși), în care cele două talente să fie puse în adevărata lor lumină. În operă ar fi urmat să joace și ei, și toți ai casei, în cap cu micul Hipolit în rol de spadasin. Pentru celelalte roluri, instrumentiști, dansatori, coriști etc., Don Giacomo își propune să recruteze actori din marea masă a burgului, făcând apel la tezaurul virtualităților artistice care stau ascunse în popor.

Şi, într-adevăr, sub acoperirea numelui gazdei lor, onorabilul Pațac, cei trei apar în piața burgului și, cu surle și trâmbițe, într-un stil demagogic, își prezintă publicului oferta: să monteze o *operă* – căreia să i se ducă buhul în toată țara și care să le aducă spectatori din toate burgurile, făcând să le prospere afacerile. Operă în care fiecare să joace, să cânte, să danseze după voia inimii. În ce privește monumentalitatea și senzaționalul acestei opere, delirul lor verbal nu are nici o limită.

„Vor fi balete fastuoase, lampioane, serpentine, dansuri lascive, sclave cu șolduri de abanos și unduiri de șarpe, aduse pe corăbii din Levant. Vreți să ne dați concursul?“ întreabă Don Giacomo, și

mulțimea fascinată răspunde prin mii de voci: „Vrem, vrem.“

„Voci ne trebuie, voci pline, răsunătoare, cum fiecare din voi are, fără să-și dea seama. Toți cei în pieptul cărora arde flacăra sfântă a artei să vină la mine!“ continuă Giacomo, care deschide în sala de festivități a Primăriei un concurs de preselecție (prilej de-a crea în economia piesei un recital de arii de operă, unele numere fiind chiar reușite). Fiecare dintre concurenți, după ce-și termina numărul, lăsa în mâna lui Iohannes, casierul Operei, câte o sumă de bani pentru montarea spectacolului, decoruri, costumație sau cheltuieli de transport pe corăbii din Levant ale sclavelor cu șolduri de abanos etc… etc. Desigur, în mintea escrocilor n-a fost nici un moment gândul de-a duce proiectul la împlinire, intenția lor fiind aceea de a strânge bani și a fugi cu ei, cum mai făcuseră și în alte părți. Aci însă lucrurile se complică prin apariția unui factor imprevizibil, amorul. Seducătorul de profesie Don Alfonso face o pasiune pentru pura Gretti, care și ea se îndrăgostește de el cu toată puterea primei iubiri. Amândoi ar vrea să fugă din acest nordic burg, apăsat de neguri și de prejudecăți, spre tărâmurile însorite și înmiresmate ale Mării de Miazăzi, pe care el i le prezintă ca o lume mirifică, dar care poate fi totuși atinsă. Somat de cei doi complici să fugă cu ei și cu banii, el le răspunde categoric că nu va pleca fără fată. Iohannes, care și el e îndrăgostit de Gretti, își dă seama ce pericol o pândește. De aceea va dejuca toate tentativele de răpire a fetei încercate de complicii lui, până ce vor ajunge la ziua decisivă, ziua premierei. Acum nu mai pot s-o șteargă, fiindcă toate ulițele burgului sunt înțesate de rădvanele celor veniți din orașele învecinate pentru spectacol. Vor fi nevoiți să joace, fără fastul mult trâmbițat al decorurilor și costumelor, pentru care se încasaseră atâția bani, și

– bineînțeles – și fără „sclavele cu șolduri de abanos aduse pe corăbii din Levant“.

Deznodământul avea să se producă foarte curând, când victimele ultimei lor isprăvi – o contesă și un bancher italian dintr-un burg învecinat –, atrași de reclama făcută spectacolului, se vor îngrămădi și ei în sală, unde vor recunoaște și vor demasca pe șarlatani. Mama și fiica leșină și, în înghesuiala ce se produce pe scenă, protejați de micul Hipolit care – așa cum îi era rolul – sare cu spada să-i apere de urmăritori, Giacomo și Alfonso dispar fără urmă. Neavând pe cine să-și descarce obida că au fost escrocați și că nici măcar nu li s-a lăsat timp să-și etaleze talentele, ceata negustorilor aspiranți la gloriile rampei tabără pe bancher și pe contesă să-i linșeze pentru că le-au stricat petrecerea, oprindu-i să-și facă numărul.

„Şi ce dacă erau escroci? Așa cum erau, ne făceam foarte bine treaba cu ei!“ Norocul celor doi a fost că, în fundul cotețului – care servea drept cușcă de sufleur – este descoperit mititelul Iohannes, prezentat de contesă drept creierul bandei. Ceata dezamăgiților care se și văzuseră vedete nu apucă totuși să-l linșeze, căci în ultima clipă îl vor acoperi cu trupurile lor Gretti și Hipolit.

Aceasta era povestea aventurii celor trei. Sfârșită aici, ea ar fi fost o obișnuită poveste – mai mult sau mai puțin hazlie – cu șarlatani care escrochează un târg întreg și apoi o întind nevătămați cu prada.

Autorul a avut însă inspirația, fericită sau nefericită (se va vedea la urmă), de a-i mai adăuga și un epilog, destul de contestabil, de altfel, fiindcă în el se opera o schimbare de perspectivă, o reevaluare a personajelor negative care apar deodată și într-o lumină pozitivă. Astfel, una dintre victime, Eulalia, declară ritos, în avanscenă, în fața publicului căruia i se adresează direct, că în toată viața ei chibzuită și monotonă nu a trăit mai intens

ca în aceste săptămâni. „El (Giacomo, șarlatanul, *n.n.*) m-a învățat să-mi întorc privirile spre lăuntrul meu, până în acel loc care răspunde în sufletele tuturor oamenilor. Pe potecile cărților am pătruns în viața atâtor personaje. Am făcut atâtea vieți să retrăiască în glasul meu, pe chipul meu. Niciodată viața mea n-a fost mai plină, mai bogată. Păcat că s-a sfârșit!“

Nici Gretti nu se lasă mai prejos. Analizându-și experiența în fața publicului, declară și ea: „Mă apăsa burgul acesta rece și întunecat, iar el (Alfonso, seducătorul, *n.n.*) m-a purtat pe țărmuri mediteraneene scăldate de soare, unde înfloresc portocalii, unde cântă gura fermecată a vântului de miazăzi. Am trăit sub un cer de azur, în palate de mărgean. Eram atât de fericită. Păcat că s-a sfârșit!“ Declarații care îi îndreptățesc pe aventurieri să-și declare și ei legitimitatea: „Suntem negustătorii de iluzii. Fără marfă noastră, ieftină, dar multicoloră și sclipitoare, viața ar fi greu de suportat. Şi atâta vreme cât oamenii vor simți nevoia de-a se rupe din prezent, ca să trăiască, uitați de suferința zilei, măcar o clipă în palatul fabulos al iluziilor, figurile noastre rămân de nezdruncinat în sufletele lor.“ De unde se vede că între „victimă“ și „infractor“ se pot ivi ciudate raporturi de complicitate.

Premiera a avut loc duminică 5 februarie 1945. Prologul ne prindea pe toți trei la „Bolta rece“, după o noapte de petrecere, în lumina lividă a zorilor. Până să se atace uvertura, prin „ochiul“ din cortină scrutam sala. Era supraticsită. Culoarele laterale și fundul sălii, pline ochi. Ușile de la intrare, larg deschise. Prin ele se vedea până la casa scării, plină până la refuz. Fragmentele de muzică simfonică sau de operă revărsate în valuri pe scări în cursul repetițiilor stârniseră curiozitatea și incitaseră imaginația să pătrundă și dincolo de ușile zăvorâte, acolo, în sala unde se obârșeau

insolitele și fermecătoarele efluvii ale muzicii clasice.

În primele două rânduri, toată administrația lagărului, în cap cu comandantul, colonelul Grișciuk, cu fața lui plată, galbenă și uscată, de mumie reanimată. Lângă el, *starşele* lagărului, maiorul Popescu. Alături, diferiți NKVD-iști, unii invitați din alte localități – cum vor recepta ei spectacolul? mă întrebam temător –, apoi doctorițele Ana Pavlova și buna, devotata Vasilievna, tătăroaica, precum și micuța Ana Sergheevna, care își ascundea emoția, băgându-și năsucul ei cârn în program. (Avea voie să aibă trac, fiindcă – *nacealnikă a artelor* – se implicase destul de mult în spectacol.) Lângă ea, Terlețchi, venit probabil să vadă câte mesaje am trimis eu clasei muncitoare prin piesa mea. Îi dădusem și lui o problemă. În spate, *siostrele*, *nacealnicii*, ofițerii de serviciu, comandanții de gărzi. În următoarele trei-patru rânduri, ca invitați, ofițerii nemți și austrieci, iar în spatele lor, masa frenetică a ofițerimii române. Străinilor li se înmânaseră programe în limbile respective, ilustrate cu fantezie și talent de Sandu Cumpăta (care de pe atunci promitea să fie ceea ce a și devenit: un pictor de mare sensibilitate și fantezie).

În fosă, orchestra își acorda instrumentele cu sonoritățile obișnuite acestui act ritual, care în psihismul meu s-a asociat întotdeauna cu o stare de așteptare și nerăbdare. În sfârșit, într-un costum negru de tanchist german, cu guler scrobit și papion alb la gât, transpirat și roșu la față, în aplauzele sălii, apăru la pupitrul dirijoral maestrul Lambie Papadopol. Ridică bagheta și, la semnalul său, orchestra luă startul la o alergare în galop în tactul din ce în ce mai precipitat al unor teme din uvertura la *Bărbierul din Sevilla*. Se trecu, pe nesimțite, pe culoarul altei uverturi (*Martha* de Flotow), apoi, simțindu-se nevoia unui moment de odihnă și visare, se atacă tema largă a *sărutului* din

Otello de Verdi, pe care Giacomo va insufla Eulaliei pasiunea pentru teatru, apoi o temă din *Mignon* de Ambroise Thomas, pe care celălalt seducător, Don Alfonso, va inspira lui Gretti nostalgia după o țară de vis de pe tărâmuri mediteraneene. În sfârșit, după câteva cotituri prin Schubert (*Casa cu trei fete* – locul de naștere al lui Iohannes – și mișcarea întâi din *Neterminata*), uvertura își găsi un final fortissimo și apoteotic în *Visul unei nopți de vară* (*Marșul nupțial*) al lui Mendelssohn Bartholdy.

În ropotele aplauzelor care zguduiau sala, se ridică încet, încet cortina peste o cramă gotică prinsă în lumina lividă a zorilor, unde eroii noștri își cheltuiseră ultimul sfanț din ultima lor pradă. Acum cereau cârciumarului băutură pe datorie, invocând garanții morale. Apariția în travestiuri a celor două, Eulalia și Gretti, atrase de pomposul afiș de la intrare al lui Don Giacomo, mare profesor *de belcanto și de artă dramatică*, stârni senzație în sală prin bogăția vestimentației, prin machiajul veridic, dar mai ales prin feminitatea gesticulației și a mimicii. Fură aplaudate la scenă deschisă.

În sfârșit, după extazierea celor două gâsculițe în fața prestanței celor trei personaje și după angajarea acestora ca preceptori și profesori (angajare însoțită și de un avans cu care își achitară datoriile la hangiu și mai comandară încă un rând), urmează o bacanală (pe tema lui Falstaff din *Nevestele vesele*) care încheie prologul cu morala hedonistă: „Nu te-ngriji de-a doua zi / Trăiește astăzi bine / Fortuna, care vede tot, / Se va-ngriji de tine.“

Cortina se lăsă pe un val gigant de aplauze. Când acestea s-au ridicat din nou ca să ne cheme la rampă, descoperirăm, cu o încântare amestecată cu spaimă, o sală în delir. Toată îngrijorarea mea privitoare la reacția NKVD-iștilor se risipi

văzându-i cu câtă convingere băteau și ei din palme.

În rândul din față, masca de mumie a lui Grișciuk prinsese viață. Aplauda și-i spunea ceva maiorului Popescu: *Vot ikra!* („Ăsta da teatru!“), cum avea să mi se relateze mai târziu. Liniștit din partea „politicului“, aveam acum grijă de cum va fi receptat travestiul lui Cumpătă în Gretti. Travestiul merge bine când rolul este comic, așa cum era rolul de Chiriţoaie al lui Gutuleanu: atunci o voce bărbătească scoasă dintr-un corsaj de damă nu poate decât spori hazul. Ce te faci însă când într-un rol de fată întâlnești și un pasaj liric, menit să picure în suflete un strop de duioșie, de visare, de alean? Aceasta se petrecea cu Gretti după ce seducătorul Alfonso îi deschisese orizontul mirific al acelei lumi mediteraneene spre care urmau să se îndrepte în zborul lor spre fericire. În avanscenă, singură, în fața cortinei, în lumina albastră a reflectorului, ea își destăinuia nopții, lunii și stelelor prima iubire. Ei bine, glasul lui Cumpătă, fără nici o sforțare de-a simula un glas femeiesc, ci rămânând în registrul lui, dar cald, catifelat, abia șoptit, a reușit să ne comunice în cea mai deplină puritate acea stare de incantație a primului vis de dragoste. Iar sala s-a lăsat prinsă în această vrajă și cu respirația oprită a urmărit monologul acesta abia șoptit; iar după câteva clipe de tăcere, a început să aplaude cu discreție.

Şi astfel, fără accidente, străbătând tablou după tablou, act după act, într-un iureș nestăvilit de aplauze, acțiunea se apropia de deznodământul catastrofal, *reprezentarea așa-zisei „opere“*, adică „teatru în teatru“. Acest motiv a fost destul de întrebuințat în istoria teatrului. M-am gândit atunci la *Hamlet* al lui Shakespeare, unde o trupă de actori angajați de prinț dau în fața regelui, a reginei și a întregii curți o reprezentație teatrală. Numai că acolo scena actorilor era în fundul scenei teatrului, iar publicul ei era cu spatele la publicul obișnuit.

Pe mine, necesitățile piesei m-au obligat la o răsturnare de poziții. În loc să plasez scena „operei“ în fundul scenei clubului, am plasat-o în față, în avanscenă, iar publicul burgului, instalat pe bănci și pe scaune, se găsea astfel față în față cu publicul lagărului, acesta putându-se privi și contempla, ca într-o oglindă, în publicul de pe scenă. Era exact ceea ce urmărisem: să pun anumite personaje din lumea lagărului față în față cu groteștile lor sosii de pe scenă. Dedublarea mergea mai departe. Cușca sufleurului avea în față cușca improvizată dintr-un coteț de câine din care va sufla Iohannes, iar în spatele acestuia, orchestra lagărului se va confrunta cu cea a „operei“, alcătuită din doi simulanți de instrumentiști. Singurul element comun al celor două planuri, real și fictiv, era cortina, prin a cărei gaură Giacomo și Alfonso își scrutează publicul lor.

Recunoscând în sală două din victimele escrocate de ei, bancherul și contesa, cei doi, îngroziți, se hotărăsc să joace cu spatele la publicul lor (deci cu fața la al nostru) și s-o șteargă cât mai repede, cu Gretti cu tot.

Seducătorul (pe aria *Di quella pira* din *Trubadurul* de Verdi) o invită să fugă cu el în Spania, unde îi va clădi… castele (vestitele *castele din Spania*!) și, înflăcărat de propriile-i iluzii, uită primejdia și se întoarce cu fața spre iubită, fiind recunoscut și demascat. Finalul l-am înfățișat mai sus. După tumultuoasa izbucnire a negustorilor păcăliți, urma epilogul și, în urma lui, *cortina*!

Spectacolul s-a încheiat într-un clocot de aplauze care ne-a scos de nu știu câte ori la rampă. Eram epuizat, dar sentimentul biruinței îmi ținea inima sus. Reușisem să-mi realizez piesa fără nici o concesie și să-i lansez mesajul ei adevărat către toți câți aveau *urechi de auzit.* Biruisem și biruiserăm cu toții.

În sfârșit, tumultul aplauzelor s-a potolit, sala s-a golit treptat și noi ne-am retras în culise să ne

demachiem, să ne dezbrăcăm costumele iluziilor și să îmbrăcăm pufoaicele realității. Apoi, stingând luminile, am ieșit unul câte unul. Pe toată casa scării, în întuneric, ne așteptau băieții noștri, care ne-au făcut manifestații de simpatie. Cornel Corcoțoiu, în fruntea lor, m-a îmbrățișat cu lacrimi în ochi: „Bravo, Radule! Dar le-ai strecurat-o!“ mai zise, clipind șiret din ochi. Nu mai știu câte mâini am strâns și câte îmbrățișări am primit; nu numai eu, ci și toată trupa.

La un moment dat se apropie de mine un căpitan de vânători de munte, slăbuț și cu o bandă neagră la un ochi. „Felicitările mele! A fost splendid! Cum să-ți mulțumesc pentru tot ce ne-ai dăruit? Dar nu m-am prezentat: căpitanul Fonea.“

„Fonea spuneți? Sunteți rudă cu George Fonea, traducătorul lui Rilke?“ (Rilke a fost totdeauna poetul meu preaiubit, ca de altfel și al multora din generația noastră.)

„Sunt chiar eu acela“, răspunse zâmbind căpitanul poet.

A fost rândul meu acuma să-i strâng mâna, să-l îmbrățișez și să-i mulțumesc că mi l-a dăruit pe Rilke înveșmântat în cea mai frumoasă limbă românească. Din acea clipă aveam să rămânem prieteni până la sfârșitul scurtei sale vieți.

În noaptea aceea somnul nu s-a mai lipit de pleoapele mele.

După „numărătoarea“ de dimineață, în timpul plimbării pe aleile lagărului, am primit numeroase felicitări, mai ales din partea cui nu mă așteptam: mă refer la „voluntari“, în rândul cărora mai intraseră – deocamdată – mulți inocenți, induși în eroare, din lotul „23 august“. Printre aceștia era și colonelul E., căruia i se mai zicea și Păsărică din cauza sticleților pe care răuvoitorii pretindeau că-i ține în cap. Era un tip inteligent, dar plin de trăsnăi neprevăzute. Mă confiscă pentru vreo zece minute ca să-mi spună cât de mult i-a plăcut piesa mea și să mă roage să-i fluier câteva cuplete, ca să le

învețe pe de rost (el sau sticleții lui?). Abia scăpat de croncănitul laudativ al lui Păsărică, dădui peste Lambrino care, surprins, nu știu cum să mă evite, făcându-se că nu mă vede. Nu puteam să-l evit și eu, făcându-mă că nu-l văd? Nu, fiindcă trufia din mine se cerea satisfăcută, pretinzându-mi să-mi strivesc adversarul cu toată greutatea triumfului meu. Așa încât, în loc să-mi văd de drum, îl oprii și-i adresai foarte politicos invitația (de fapt, provocarea) de-a veni în seara aceea la spectacol. El îmi mulțumi și-mi promise că va veni. Şi, într-adevăr, a venit. Instalat confortabil în primul rând, picior peste picior, a umărit tot spectacolul cu un zâmbet superior, fără să aplaude măcar o singură dată, nici chiar atunci când viitura aplauzelor ridica sala în picioare. Sigur de sine în armura marxist-leninistă în care era învești mântat, privea cu dispreț la manifestările zgomotoase ale unui public lipsit de cel mai elementar discernământ ideologic.

Peste câteva zile avea să mă invite la biroul lui de „ideolog-șef“ al mișcării antifasciste și să-mi citească o așa-zisă cronică teatrală, o poliloghie de vreo patru-cinci pagini, în care, urmărind acțiunea piesei act cu act, se căznea să demonstreze – ceea ce era limpede ca lumina zilei – că opera nu are nici un „fundament ideologic“, nici un „mesaj“.

„Dar are un al dracului succes de public, i-am replicat eu. Să-i fi văzut la premieră pe Grișciuk și pe ceilalți ofițeri de la NKVD cum aplaudau! Oare nici măcar aceștia să nu aibă discernământ ideologic? Trebuie să înțeleg că dumneavoastră sunteți aici în lagăr singura citadelă a ortodoxiei marxiste? Oricum, eu sunt flatat de interesul pe care-l arătați operei mele. Să scrii cinci pagini despre ea, iată un efort pe care nu l-a făcut nici unul din cei mai aprinși aplaudatori ai mei. Dumneavoastră, deși mă contestați, ați făcut-o. Vă mulțumesc și vă consider primul meu exeget. La revedere!“

Început într-o duminică, lanțul reprezentațiilor a ținut neîntrerupt toată săptămâna, seară de seară, fără nici o pauză. Pare incredibil ceea ce voi spune, dar, în tot acest răstimp, în nici o noapte nu am închis ochii. Din cauza surescitării. Am pus în jocul meu toată pasiunea, toate resursele mele spirituale și fizice. La sfârșitul fiecărui spectacol eram epuizat, dar – poate tocmai din această cauză – nu puteam închide ochii. Unde găseam în mine resursele pentru o nouă seară de joc? Nu știu. Se repeta oare acum miracolul situațiilor-limită, ca în primele două săptămâni de marș forțat ale prizonieratului, când făceam de nu știu câte ori distanța de la capul la coada coloanei ca s-o reorganizez, fără să simt oboseala, foamea sau gerul? Nu mai știu… În tot cazul, responsabilitatea spectacolului, jocul pe muchie de cuțit, teama de suspendare îmi țineau ochii deschiși până la ivirea zorilor. Nu mai puteam. Şi băieții erau obosiți.

Atunci m-am dus la *starșele* lagărului – la maiorul Popescu – să-i cer o zi de *relache*. Nici n-a vrut să audă.

Duminică, 12 februarie, seara era programată reprezentația obișnuită, a opta la număr. Dar după-amiază fusese convocată la club o adunare a „voluntarilor“, numai a lor.

De la raionul de care țineam ne venise însuși responsabilul cultural, un colonel NKVD care urma să țină ședința. Se zvonea prin lagăr de o conferință la nivel înalt, de la Ialta, care tocmai se sfârșise și se aștepta ca la ședința de la club să ni se dea ceva informații. (Într-adevăr, între 4 și 11 februarie, adică taman în timpul reprezentațiilor *Bazarului iluziilor*, s-a ținut conferința de la Ialta, alt *Bazar al iluziilor*, dar la scară europeană, la închiderea căreia așteptările legitime a peste o sută de milioane de oameni din bătrânul continent aveau să se scuture ca tot atâtea iluzii deșarte.)

În sfârșit, ședința fiind terminată, participanții din dormitorul nostru intrară buluc și cu gușa plină

de noutăți.

„S-a suspendat reprezentarea *Bazarului iluziilor*! S-a suspendat *Bazarul*. S-a închis *Bazarul*.“

„Cum? Ce este? Ce s-a întâmplat?“ am întrebat noi uluiți.

Atunci unul din participanți începu să povestească toată tărășenia. După ce li s-a comunicat despre situația frontului și despre evenimentele internaționale, între care și conferința de la Ialta, încheiată în ziua precedentă, dar în termeni vagi, nesemnificativi, colonelul a trecut la problema delicată a „repatrierii“, ridicată spontan de participanți.

„Cum putem noi să vă repatriem pe dumneavoastră, începu el retoric, când ne dați dovezi flagrante că nu v-ați schimbat în nici un fel mentalitatea fascistă și că ați rămas aceiași incarnați fasciști care ați fost toată viața? Dovadă? Vreți dovadă? Uite, opereta dumneavoastră, pe care ați aplaudat-o de v-ați rupt palmele și care în esența ei este o operă reacționară și fascistă până-n măduva oaselor! Pe ce-mi întemeiez afirmațiile? De ce s-a ales pentru rochia lui Gretti culoarea verde? Ce, credeți că noi nu am auzit de «cămășile verzi» legionare? Sau că nu știm că verdele este culoarea lor politică? Al doilea: De ce vor să fugă cei doi îndrăgostiți tocmai în Spania? Care democrat cinstit s-ar refugia într-o țară în care guvernează un fascist atât de înrăit ca Franco? Nu credeți că alegerea Spaniei franchiste ca loc de refugiu îi demască pe cei doi (ca și pe autorul piesei) ca fasciști și dușmani ai democrației? Dacă erau oameni cinstiți, de ce nu s-au refugiat în URSS, care întotdeauna a dat cu generozitate azil persoanelor persecutate politic? Şi unde ar fi putut printr-o comportare corectă, tovărășească, și printr-o muncă cinstită să-și întemeieze un cămin fericit! În al treilea rând, trei aventurieri escrochează un oraș întreg și fug netulburați cu banii furați. Nu-i

prinde și nu-i aduce nimeni în fața judecății poporului. Ce morală este asta? În nici un caz morala proletară. Nu cumva, așa cum ați lăsat nepedepsiți pe acești aventurieri care au făcut atâta rău în jurul lor, nu cumva vreți să-l scoateți basma curată și pe mareșalul Antonescu și să-l lăsați și pe el nepedepsit de toate crimele pe care le-a făcut? Nu m-ar mira să gândiți și așa, după marele entuziasm pe care l-a stârnit în rândurile dumneavoastră această «operetă» profund fascistă și reacționară. Dar cu o astfel de mentalitate să nu vă așteptați să fiți curând repatriați“, își încheie discursul său demascator acest Jdanov de raion. Atmosfera era apăsată de nori amenințători. Noroc că interveni la țanc *Comitetul voluntarilor*, prin ideologul său de serviciu, Lambrino, care, făcându-și autocritica, propuse scoaterea din repertoriu a *Bazarului iluziilor* și orientarea activității artistice a lagărului după criterii ideologice mai sănătoase. Propunerea a fost aprobată prin aplauze.

Când naratorul își epuiză subiectul, rămaserăm câteva momente cu gura căscată; apoi – cu toată gravitatea situației, cel puțin pentru mine, ca autor, nominalizat în rechizitoriu – unul câte unul pufnirăm în râs. Ce altceva puteai face în fața absurdului situației și a aberației *argumentelor*?

„Hai să modificăm piesa!“ interveni maestrul, Mișu Dobrescu, abia stăpânindu-și râsul. „S-o îmbrăcăm pe Gretti în rochie roșie, iar eu nu mai fug în Spania, ci cu ea fac pe loc o cerere de azil politic în URSS. Ce-o să mai zică atunci colonelul?“

„Măi, Radule“, intră în discuție Petre Ilie, cel mic de stat și mare la sfat. „De-ai ști tu cât te invidiez pentru excomunicarea asta aruncată asupra ta! Ce-ți putea încorona mai bine opera decât această osândire din partea unei puteri obtuze și procustiene, care taie în carne vie tot ce nu intră în calapodul ei? Atacurile lor confirmă

valoarea piesei tale. Şi mai e ceva. Acum s-au despărțit apele. Mă sâcâia colaborarea asta a „voluntarilor“, chiar dacă ea nu era nici de amploarea, nici de calitatea celei prestate de noi. Aveau aerul că «opereta» este și a «lor». Acum, că ei s-au dezis de ea, în ideea imbecilă că nu se repatriază din cauza ei, acum ea este a noastră și numai a noastră.“

Discuția s-ar mai fi prelungit dacă n-ar fi întrerupt-o apelul de seară. După numărătoare îmi începui pe aleile lagărului obișnuita plimbare de seară. Mă frapa însă un lucru. De unde în plimbările anterioare obosisem strângând atâtea mâini întinse spre felicitare, de data asta foștii mei admiratori parcă se fereau să dea ochii cu mine. Desigur, erau din categoria celor care gândeau că din cauza mea li se amână repatrierea. Încă era bine că nu-și manifestau dezamăgirea decât sub forma unei reticențe. Însă curând aveau să se producă și forme mai vehemente ale nemulțumirii, ca aceea în care avea să se manifeste colonelul E. (Păsărică), cel care mă agasase toată săptămâna cu complimentele și felicitările lui și mă pusese să-i fluier cuplete (pentru sticleții din capul lui). Mă aștepta în capătul aleii, sprijinit în baston și cu un aer îmbufnat, de parcă ar fi vrut să-mi ceară socoteală:

„Bine dom’le locotenent (mai ieri îmi zicea „maestre“, apelativul de acum trebuind să-mi amintească raportul ierarhic dintre noi)… Se poate să ne faci una ca asta? Să abuzezi de buna noastră credință și să ne pui în situația de a aplauda o operă fascistă?“ Şi, pe măsură ce vorbea, se înflăcăra și gesticula, mai ales că în apropiere mai erau câțiva „voluntari“ în frunte cu un notoriu informator, care trebuiau să vadă (și să raporteze și mai sus, desigur) că el, colonelul E., se desolidarizează de asemenea manifestări nesănătoase. Văzând că se obstinează să stea în mijlocul aleii și să atragă atenția trecătorilor prin

croncănitul lui agresiv și prin gestica lui de corb care-și bate aripile (sigur cu intenția de a crea un cerc de auditori în jurul nostru în care să mă facă praf cu nobila lui indignare antifascistă), i-o retezai scurt: „Domnule colonel, e ger și nu pot să stau în loc. Dacă doriți să discutăm, atunci să circulăm!“ Şi văzând că nu se urnește din fața mea și nu renunță la ideea de a face *circ* în jurul nostru, am adăugat: „Dacă nu, am onoarea să vă salut!“ și îl și ocolii, continuându-mi promenada.

„Stai, dom’le locotenent! Unde fugi? Ai făcut un lagăr întreg să piardă trenul de repatriere și acum nu vrei să ne dai socoteală!“ și se ținu după mine morțiș, croncănind, gesticulând și învârtind bastonul în aer, încât vreo câțiva prizonieri, văzându-l așa zăltat, au început să râdă și să fluiere ca păsărelele, arătându-i cu degetele cutiuța de sticleți din cap. (Îmi veni să râd în fața asemănării dintre revolta lui contra mea și cea a burghezilor din piesă contra contesei și a bancherului care le stricaseră petrecerea. Nu greșisem când, printr-un truc de regie, pusesem față-n față cele două specii de public, *al burgului* și *al lagărului*: să se contemple și să râdă unul de celălalt.) Mă întorsei brusc către Păsărică:

„Cum, dom’le colonel, dumneavoastră chiar credeți în mod serios că lucrarea mea e fascistă fiindcă Gretti are rochie *verde* și visează castele în Spania? Ştiți ce înseamnă expresia «castele în Spania»? Sau fiindcă cei trei escroci au rămas nepedepsiți? Au mai fost și alte piese de teatru cu un astfel de final, cum ar fi *Revizorul*, dar nimeni nu l-a făcut fascist pe Gogol fiindcă l-a lăsat nesancționat pe impostorul de Hlestakov, care buzunărise un târg întreg. Sunt convins că dumneavoastră sunteți prea inteligent ca să credeți în astfel de bazaconii. Dar vă faceți că le credeți din oportunism, ca să vă dați drept mare luptător antifascist și astfel să vă asigurați un loc în trenul repatrierii. Jocul dumneavoastră însă e cam

periculos. E periculos să afirmi că toți care au aplaudat «opereta» au fost fasciști sau naivi, duși de nas de mine, atâta timp cât au aplaudat-o și Grișciuk cu tot statul lui major și Terlețchi cu toți NKVD-iștii invitați, ca să nu mai vorbesc de corpul medical și de tot personalul lagărului, care și-au înroșit palmele aplaudând. Nu știu cum ar reacționa Grișciuk și toți cei de mai sus când ar afla că au fost taxați drept fasciști sau victime ale propriei lor naivități de către colonelul prizonier E. Cred că m-am exprimat destul de clar asupra perspectivelor ce vi se deschid dacă perseverați în tendința de a «fasciza» sau a «victimiza» pe toți aplaudatorii «operetei». Am onoarea să vă salut.“

Şi l-am lăsat cu ciocul căscat, îndreptându-mă spre un grup de prieteni din alte dormitoare, printre care se găseau Corcoțoiu și Fonea.

„Ce voia de la tine Păsărică?“ mă întrebară băieții.

„Voia să strângă lumea să mă linșeze, că nu se mai repatriază din cauza mea.“

„Am auzit. Felicitările noastre! *Bazarul* nu putea avea un final mai potrivit decât scoaterea lui în afara legii. A «legii» lor, strâmbe și sucite.“

Seara, întins în pat, îmi recapitulai întâmplările de peste zi și toate acele arderi până la incandescență din săptămâna trecută în reprezentațiile seară de seară, fără o pauză măcar. Acum înțelesei refuzul maiorului Popescu de a ne da un *relache*. Pesemne mirosise ceva din cabala ce se urzea împotriva piesei și voia ca până la interzicerea ei să apuce s-o vadă cât mai multă lume. De aceea ne forțase, fără să ne dea nici o explicație, să jucăm seară de seară, până la epuizare.

Acum, în fine, după șapte nopți de insomnie, puteam dormi liniștit. Şi totuși, încă mă mai rodea un gând. *Revizorul* lui Gogol. Ăsta trebuia să fie *răzbunătorul* meu. Trebuia să manevrez în așa fel ca *Revizorul* să fie jucat (desigur, nu de *noi,* căzuți

acum în dizgrație, ci de *ceilalți*), iar la premieră, în final, sala să se ridice și să vocifereze „Unde-i escrocul? De ce nu este condamnat? Ce morală e asta?“ Aceasta trebuia să fie replica mea; și, cu hotărârea luată, mă cufundai în adâncul unui somn fără vise, primul după atâtea nopți de nedormire.

Destrămarea *Bazarului*

A doua zi m-am dus la club să-mi ridic din culise niște lucruri personale.

Pe scară mă frecai de decorurile din *Bazar*, purtate de băieții de la atelierul de tâmplărie. Mă ștersei de butoaiele de Cotnar de la hanul „Bolta rece“, închipuite de Nicu Gelep, sau de ogivele gotice ale fațadei Primăriei, înaintea căreia eu, impostorul, și ceilalți doi complici prezentaserăm burgului oferta de a-i monta o „operă“ magnifică, în fapt o *utopie*. Ascundea oare piesa mea ceva „subversiv“? Fără îndoială că da, în ciuda ipocritelor mele proteste. „Ei“ simțiseră, numai că bâjbâiau, fără să poată pune degetul pe bubă. De aceea și avansau așa-zisele dovezi, aberante și ridicole în fond (rochia verde, castelele din Spania, nesancționarea vinovaților), fiindcă nu putuseră găsi locul unde era ascunsă mina adevărata. Eu nu-mi împănasem piesa cu „șopârle“ care să mi se poată scoate la iveală, ci montasem mina în însuși miezul ei ideatic.

Această „utopie“ a unei opere magnifice la care fiecare cetățean al burgului să poată să joace, să cânte, să danseze, după pofta inimii lui – ce putea fi mai demagogic? – nu era, la scară locală, decât paradigma, la scară mondială, a *marii Utopii* care va umple veacul cu uriașa și monstruoasa ei minciună. Iar noi, șarlatanii și impostorii, care întorseserăm cu fundul în sus un burg întreg cu mirajul unei iluzii, noi închipuiam și preînchipuiam pe toți demagogii și demoniacii care întorseseră și încă mai aveau de întors cu

fundul în sus jumătate din planetă cu mitul unui „Paradis terestru“.

Cât privește epilogul, care răsturna perspectivele, făcând pe șarlatani să apară într-o lumină apoteotică, iar pe victime să-i regrete, ștergându-se astfel hotarele între *bine* și *rău,* acesta arăta și mai limpede efectul devastator al acestei subversiuni, care alterează conștiințele în însăși profunzimea lor. Iar această interpretare arcană nu se dezvăluia atât prin cuvinte, cât prin joc, prin gestica „tovărășească“, prin mimica echivocă și duplicitară. Publicul, publicul nostru, fie conștient, fie semiconștient, a simțit că noi parodiam pe cineva. Dar pe cine? Ei, aici era buba. De aceea a și aplaudat cu atâta vehemență.

Adaug că despre acest aspect n-am vorbit niciodată cuiva, nici celor mai apropiați de mine. Nu fiindcă nu aș fi avut încredere, ci fiindcă era de la sine înțeles. Fiecare din noi trei simțea că nu joacă un simplu rol; că șarlatanul din burg e dublat de altul, de o anvergură și o subversiune de talie mondială.

De aci și jocul nostru îndrăcit și cu patos de șarlatani de bâlci.

Chemând în piața Primăriei pe cetățenii burgului la edificarea măreței „opere“, mă simțeam Lenin în Piața Roșie, chemând poporul la edificarea noii orânduiri socialiste.

Acum însă, urcând scările, fiecare decor de care mă atingeam mă durea ca o parte din mine, căci fiecare era ca o frântură dintr-un vis drag în destrămare. Ajuns pe scenă, îl găsii pe mititelul, cumintele și tăcutul căpitan Petre Dinescu, croitorul, dar, mai ales, creatorul cu gust și fantezie a costumației noastre, care, așezat la o masă, cu foarfeca în mână, desfăcea costumele de epocă pentru a restitui proprietarilor puloverele, maiourile, pantalonii colanți din flanel și pijamalele care intraseră în savantele lui combinații vestimentare. Pe jos zăceau bucăți

colorate de pânză sau de stofă, unele în dungi, care alcătuiseră părțile bufante de la umeri sau pantaloni. Pe podiumul scenei se etala controversatul verde („legionar“!!!) al rochiei lui Gretti lângă violetul Eulaliei, negrul doctoral al robei lui Iohannes și stacojiul tunicii lui Don Giacomo. Alături, pălăria cu boruri și penaj a lui Don Alfonso, spada lui Hipolit și evantaiul Eulaliei. Toate, amestecate, zăceau la picioarele mele, resturi ale unui miraj care dăinuise șapte seri. Bazarul se spărsese, vraja se risipise, iar iluziile se trăseseră în nevăzut, făcând loc chipului realității de toate zilele. „Păcat că s-a sfârșit!“, îmi spusei în gând, ca personajele mele în epilog.

„Păcat că s-a sfârșit! rupse tăcerea căpitanul costumier, parcă îngânându-mi gândul, și că s-a sfârșit așa de urât. Ai pus atâta suflet ca să oferi camarazilor de soartă un moment de bucurie. Şi cu ce te-ai ales din partea multora din ei? Să zici mersi că nu te-au și linșat până la urmă că le-ai «compromis» repatrierea. Merita oare să te omori atâta cu firea ca să delectezi un astfel de public?“

„Merita! răspunse în numele meu și din spatele meu Petrică Ilie, apărând ca un spiriduș din culise. Merita, fiindcă prin piesa lui noi am dat o replică plină de strălucire mizerabilei noastre condiții de viață. Şi, orice s-ar spune, un lucru nu se va putea tăgădui niciodată: că în aceste șapte seri am trăit cu toții un moment de har… Din care ne-am împărtășit și buni, și răi, și vrednici, și nevrednici… Pentru această clipă de *grație* merita… Restul nu mai contează.“

Ecourile *Bazarului* însă nu s-au stins odată cu suspendarea lui. Dimpotrivă, anumite poante, anumite cuplete cu tâlc continuau să circule nestingherite, uneori căpătând valențe noi și neașteptate, la care nici eu nu mă gândisem. Cel mai des invocat era acesta: *Garanțiile morale / Nu fac nici două parale!* (pe cvartet de Haydn), care avea să însoțească lectura – ce ni se făcea cu

regularitate – a articolelor din *Pravda*, mai cu seamă atunci când se vorbea de *garanțiile* Moscovei date României și altor state est-europene cotropite. Nu mai vorbesc de frânturi de arii de operă, de coruri, de teme orchestrale care se auzeau pretutindeni și la tot ceasul. *Bazarul* alungat de pe scenă își continua nestingherit viața lui proprie în sufletul lagărului, unde căpătase o atracție în plus, aceea a fructului oprit.

După ce am părăsit brigada teatrală, m-am întors de unde plecasem înainte de-a mă fi lăsat sedus de atracțiile Thaliei și Euterpei, adică la „brigada de tăiat scânduri“, care m-a reprimit în sânul ei cu bucuria tatălui care își recuperează fiul rătăcitor, cel din pericopa evanghelică. Şef al brigăzii era prietenul meu Tase Tălpășeanu, ofițer activ de cavalerie, mare sportiv, căpitanul echipei de fotbal. Cum de la taică-său, artist dramatic, moștenise niște sechele de actorie, i le valorificasem în piesa mea încredințându-i rolul bancherului italian, de care s-a achitat perfect. Brigada lucra în lagăr. Munca era grea, dar sănătoasă, în aerul înghețat al iernii, și mai bine retribuită. Ajutat de coechipieri, încetul cu încetul, mi-am redobândit tonusul vital deranjat de ritmul infernal al vieții de teatru și de nopțile de insomnie, ca și pacea sufletească tulburată de șocul căderii piesei și de decepția produsă de un anumit public.

Înaintam spre primăvară și condițiile de viață, în loc să se îmbunătățească, cum ar fi fost normal – doar eram în preajma repatrierii –, se înrăutățeau vizibil, mai cu seamă în ce privește comportamentul gărzilor față de ofițerii scoși la lucru în afara lagărului. Parcă niciodată *ceasovoii* nu fuseseră mai sălbatici și mai agresivi ca acum. Conflictele se țineau lanț și se soldau cu bătăi, răniri și încarcerări. A fost ca un val de violențe deliberat, căci intenția celor care-l dirijaseră din cabinete nu era decât aceea de a ne demonstra că Ialta a fost doar un moft, că Aliații în care ne

puseserăm toate speranțele au fost doar niște mameluci pe care, ca de obicei, i-au dus de nas cum au vrut și că atât de stăpâni sunt pe situație, că-i doare în cot de drepturile omului și de obligațiile internaționale pe care le semnaseră și de care noi făceam atâta caz. De asemenea, ne transmiteau prin acest limbaj aparte să ne iasă din cap că Occidentul ar putea interveni pentru noi și să ne dăm seama că *ei, și numai ei* dispun de soarta noastră, iar dacă nu vrem să ne putrezească oasele în *kotlovanele* lagărelor, să ne băgăm mințile în cap și să jucăm cum ne cântă ei. Altfel nu mai pupăm repatrierea. Când puterea bolșevică a lagărului a fost sigură că acest mesaj transmis prin paturile de armă ale *ceasovoilor* și prin mușcăturile câinilor-lup a fost corect receptat, valul violențelor a mai scăzut, ajungând la cota obișnuită.

În final, realitățile lagărului ne-au adus cu picioarele pe pământ. Dureroasă a fost atunci despărțirea de acest al doilea „bazar de iluzii“, cel al *repatrierii*, care, spre deosebire de cel de pe scenă, fusese creat de imaginația colectivă a lagărului, în colaborare – de ce să nu o spunem? – chiar cu administrația.

Pentru toată lumea fusese clar că, înainte cu câteva luni de „conferință“, condițiile de viață (alimentația, comportarea gărzilor, relațiile cu administrația) începuseră să se îmbunătățească simțitor. Se trăia mult mai bine ca înainte, și asta ne făcuse să visăm „repatrierea“ și să fim euforici. Probabil că nici sovieticii nu se așteptaseră la o cedare atât de totală a Occidentului în privința noastră, a românilor, și luaseră în calcul și eventualitatea unei repatrieri imediate. De aceea își trăseseră mănuși peste labe, pe care și le-au dat jos imediat ce au aflat de rezultatele „întrevederii“ ialteze, ce le depășeau și cele mai optimiste așteptări. Nu-i defel o întâmplare că suspendarea „operetei“ (care îi râcâia, fără să-și dea seama de

ce) a avut loc chiar a doua zi după închiderea „conferinței“, căci după această măsură, la foarte scurt timp, a urmat lanțul de vexațiuni și brutalități de care am vorbit.

Perioada postialteză a însemnat pentru noi asaltul final al puterii (din fericire, eșuat, chiar dacă nu complet) asupra conștiințelor noastre pentru a ni le înrobi.

În această atmosferă apăsătoare de năruire a speranțelor într-o repatriere normală, a avut loc plecarea din lagăr a celui de al doilea eșalon de „voluntari“, cei care urmau să alcătuiască divizia „Horia, Cloșca și Crișan“ („cloșcarii“, cum le spuneam noi), sub conducerea generalului Lascăr și a colonelului Dimitriu. Majoritatea o formau cei luați după armistițiu. Aceștia, încă din carantină, înșelați de activiști cum că toți prizonierii s-ar fi înscris ca voluntari spre a fi înrolați și repatriați, se înscriseseră cu duiumul, ca să nu rămână de căruță. Ieșind din carantină și luând contact cu noi, foarte mulți își asumaseră riscul de a se retrage. Rămăseseră însă destui care nu avuseseră curajul s-o facă sau care optaseră chiar înlăuntrul lor pentru această soluție. Lor li se mai adăugau și „crimeiștii“ și „doniștii“ și „vechii“. Din ultima categorie făcea parte însuși „ideologul“ mișcării de „voluntari“ Lambrino.

Pentru a încheia aici povestea pățaniilor mele cu acest personaj, voi cere cititorului permisiunea de a face un salt în timp și în spațiu până în Bucureștii din toamna anului ’51, în care abia pusesem piciorul după eliberarea mea din lagărul de prizonieri de la Bragadiru.

Intrasem să mă tund într-o frizerie de pe Moșilor. Un frizer care mă mai servise și care tocmai își termina clientul îmi făcu semn că e liber. Mă apropiai de scaun și aruncai în oglindă o privire distrată spre cel căruia urma să-i iau locul. Stupoare! Cel căruia frizerul îi ștergea acum pudra de pe ceafă era omul meu, ideologul, criticul

teatral care avansase inchizitorului de la Oranki faimoasele capete de acuzație aduse „operetei“ mele, Lambrino în persoană. Era mai buhăit și ochii lui bulbucați aveau cearcăne. Nu mă sesiză, dar când simți că e observat și-mi aruncă o privire piezișă, rămase încremenit. Probabil chipul meu din apele cețoase ale oglinzii îi va fi apărut ca fața unui strigoi care emerge dintr-un trecut întunecat ca să-i aducă înaintea ochilor lui bulbucați, cu privire ștearsă, fărădelegi uitate. Se ridică repede de pe scaun, ferindu-și privirea, și se precipită spre casă. Îi aținui calea.

„Vă salut, tovarășe Lambrino… iată că am venit și eu… ceva mai târziu… dar tot am venit“, ceea ce, decodificat, însemna: „Iată, am venit și eu; mai târziu, dar fără semnul infamiei pe frunte.“

„Mă scuzați, dar nu vă cunosc… nu vă cunosc.“

„Aaaa, nu mă mai cunoașteți? Vă cred. Aveți și de ce.“

„Nu vă cunosc… nu vă cunosc…“ și se opri la casă, plăti și o zbughi repede pe ușă, de parcă l-ar fi lovit strechea.

Asta a fost ultima întâlnire cu această controversată figură din zona întunecată a prizonieratului românesc. Am auzit după aceea că a fost generos răsplătit de puterea comunistă pentru devotamentul lui, că a avut funcții și onoruri, că a scris și romane. Dar, din păcate, le-a scris cu cerneala aceea slabă, care se șterge în timp, de care îl prevenisem eu la Oranki, căci până acum n-am băgat de seamă ca posteritatea să fi reținut ceva din scrisul lui.

Într-o zi de sfârșit de aprilie am primit o ciudată invitație din partea „grupului cultural“ (intrat acum aproape exclusiv în mâna „voluntarilor“, după retragerea mea și a mai tuturor prietenilor mei) să mă prezint la club, unde avea loc o dare de seamă a activității artistice pe anul în curs.

„Asta e o provocare, vor să te înfiereze în public, să nu te duci!“ mă sfătuiră prietenii. Dar

eu, ștergându-mă de rumegușul care-mi cădea pe față de la scândurile pe care le tăiam cu firezul, mă îndreptai hotărât spre club. Sala era cam pe jumătate ocupată de coriști, instrumentiști etc. Pe scenă, la masa roșie, erau instalați mai mulți activiști, în mijlocul cărora prezida nu Terlețchi, care lipsea din localitate, ci micuța Ana Sergheevna, cea cu năsucul cârn, *nacealnika artelor*. După ce mă așezai pe o bancă mai în spate, o auzii – spre stupoarea mea – spunând pe rusește: „Acum putem începe“, ca și când doar pe mine m-ar fi așteptat ca să-i dea drumul. „Natural!“ – mă gândii – „un rechizitoriu nu poate fi citit decât în prezența acuzatului“.

„Gaspadin litinant Cârstocea, continuă *nacealnika*, ne va citi *Darea de seamă* a activității artistice pe stagiunea 1944–1945.“ *Litinantul* Cârstocea, care în orchestra lagărului gâdila o mandolină, era acum „responsabilul“ grupului artistic.

Se ridică și începu să citească. În esență, „darea de seamă“ era pur statistică și aritmetică. El adunase, claie peste grămadă, toate spectacolele. Apoi, fără să nominalizeze vreuna, le depiesa pe categorii de genuri, atâtea solouri, atâtea duete, atâtea coruri, atâtea piese de orchestră, atâtea dansuri, atâtea recitări de poezii, atâtea scheciuri, atâtea bancuri etc., așa cum ai depiesa un porc în atâtea cotlete, atâția mușchi, atâta carne de tocătură etc. Care era finalitatea acestei operații de măcelărie, prin care spectacolele noastre se tranșau cu satârul în piesele lor componente și se numărau la bucată?

Aceea de a vorbi despre orice, fără a pronunța numele tabu de *Bazarul iluziilor* sau de „operetă“. Nu m-am putut opri să nu admir ingeniozitatea de care respectivul a trebuit să dea dovadă ca să nu atingă un subiect compromițător.

Sfârșitul atât de irelevant al acestei expuneri statistice, care strivea în cifre reci tot ce fusese

trăire, suflet, entuziasm, farmec pe această sărmană scenă de lagăr, lăsă în perplexitate asistența, care îi răspunse cu anemice aplauze. Ana, căreia i se tradusese, propoziție cu propoziție tot textul, se ridică și întrebă *iest vopros?* („sunt întrebări?“), iar la tăcerea unanimă luă ea cuvântul.

Mulțumi antevorbitorului pentru expunere, dar își exprimă nedumerirea că n-a găsit în ea nici o referire la opereta noastră, la *Bazarul iluziilor*, care a fost un spectacol extraordinar, a mers la suflet și a fost o încântare pentru oricine l-a văzut, făcându-ne cinste nouă, românilor, care l-am realizat.

Auzind aceste aprecieri din partea ei, după câte osândiri se rostiseră tot aici contra „operetei“ și a mea, și încă de către ce mare bidiganie NKVD-istă, aproape că nu-mi venea să-mi cred urechilor. Mi se părea că visez.

„Să profităm de această ocazie“, mai spuse ea, „ca să-l felicităm pe cel care ne-a oferit acest spectacol, pe *gaspadin litinant* Mărculescu, aci de față“; și, arătându-mă sălii, dădu semnalul aplauzelor, care de data asta fură unanime și călduroase, mai ales din sală, din partea coriștilor și a orchestranților care mă simpatizau, indiferent de opțiunile lor politice.

„Şi mai e ceva“, continuă Ana. „Am auzit că intenționați să puneți în scenă *Revizorul* de Gogol. (Rămăsei uluit. Așadar, sugestia lansată de mine pe căi indirecte către „grupul cultural“ găsise audiență). Nu pot decât să vă felicit pentru alegere și să vă urez succes. Mi-aș permite totuși să vă fac o propunere: să-i încredințăm domnului Mărculescu regia acestei piese. Sunt sigură că va face din ea un spectacol de mare succes. Sunteți de acord?“

„Daaaa“, răspunse sala cu însuflețire.

Şedința fiind încheiată, Ana coborî în sală și se îndreptă spre ieșire. Când ajunse în dreptul meu, se opri să-mi ureze succes și-mi întinse mâna ei micuță de zână bună, pe care i-o sărutai.

„Mulțumesc! îi spusei în rusească mea aproximativă. „Vă mulțumesc foarte mult pentru tot ce-ați făcut pentru mine“, iar în gând adăugai: „Fii binecuvântată, Ana Sergheevna! Balsam și mir ai turnat acum peste sufletul meu otrăvit de răutatea și prostia din jur. N-am să uit niciodată gestul tău.“

Şi nu l-am uitat. Dovadă că-l pomenesc și acum, după o jumătate de veac de la acele întâmplări. Însă și atunci, ca și acum, mi-am pus întrebarea: „Ce a făcut-o pe ea, mica și fragila Ana, să arunce goliatului NKVD-ist provocarea de a declara *Bazarul* un spectacol de excepție care ne face cinste nouă, românilor, atunci când acesta îl declarase operă fascistă, iar pe noi, românii, atât cei care l-au realizat, cât și cei care l-au aplaudat, înrăiți fasciști, nedemni de a fi repatriați? Ce a făcut-o să se expună unor posibile represalii, luând fățiș apărarea unei cauze condamnate oficial?“

Eu cred că numai un sentiment de indignare. Ea a resimțit ca o jignire personală brutalitatea stupidă cu care NKVD-istul – la insinuările unui intrigant cu fumuri de ideolog – a călcat samavolnic în picioare tot ceea ce pentru ea ca și pentru alții era obiect de prețuire și încântare. Ea se implicase atât de mult în spectacolul nostru, pe care îl receptase cu o bucurie pură, aproape infantilă, încât la suspendarea lui s-a simțit ca un copil căruia o brută îi smulge păpușă și i-o calcă în picioare.

De altfel, ea nu a fost singura indignată din personalul feminin al lagărului. Doctoriţele și *siostrele* care, săracele, nu aveau altă sursă de distracție decât ce le ofeream noi și care se simțiseră excelent în baia de muzică a operetei, erau cele mai pornite împotriva colonelului care le stricase jucăria. Dacă ar fi fost să-l credem pe Iliescu sanitarul, prieten și confident al *siostrelor*, n-ar suporta hârtia aceasta să trecem pe ea toate câte i-ar fi dres și i-ar fi făcut ele.

Revizorul

„Măi, Radule, îmi spuse Petrică Ilie cu verva lui paradoxală, după ce aflase de tărășenia de la club, parcă erai mai simpatic ca proscris și victimă decât acum, ca «reabilitat». În tot cazul, mare curaj a avut fata aia. Numai de n-ar păți ceva!“ Din fericire, „fata aia“ n-a pățit nimic, în schimb, „reabilitarea“ pe care mi-o făcuse s-a resimțit imediat în schimbarea cameleonică de atitudine a acelui public care se simțise frustrat de „repatriere“ prin *Bazarul* meu. Cei care până mai ieri îmi întorceau spatele îmi ofereau acum o față zâmbitoare. Nu mai eram *ciumat*.

Primul care execută această voltă fu, firește, Păsărică. Ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat, mă aștepta, ca și data trecută, în capul aleii, sprijinit în baston.

„Ei, maestre!“ croncăni el voios. (Acum nu-mi mai amintea de raportul ierahic dintre noi prin distantul „domnule locotenent“.) „Am auzit că ne pregătești o surpriză: *Revizorul*.“

„Numai dacă nu m-or mai linșa cei pe care i-am făcut să piardă trenul repatrierii, dom’le colonel.“

Şi m-am apucat de treabă. Traducerea din rusește a piesei o făcea un basarabean din grupul activiștilor, foarte bun cunoscător al limbii ruse, dar mai puțin al celei literare române. Așa că a trebuit s-o rescriu în spiritul limbii noastre, operație care mai târziu, în țară, va fi curentă și se va numi „stilizare“.

În ce privește actorii, a trebuit să-i adun de pe la brigăzile unde se aciuaseră după ce se risipise trupa. Cum în piesă erau două roluri feminine – mamă și fiică –, m-am adresat pentru acestea lui Gutuleanu și lui Sandu Cumpătă, care le-au acceptat cu entuziasm. Pe Hlestakov îl interpreta un student de la Conservator care îmi era camarad de regiment și prieten, Nelu Boian. Pe Osip, servitorul, îl interpreta cu un haz de bătrân zaharisit căpitanul (bun în grad) Vasilescu, Nea

Romeo. Ionică Hânguleștieanu în Bobcinski a fost la înălțime. Dar surpriza spectacolului a constituit-o Iliescu, sanitarul și hazliul povestitor de întâmplări deocheate, care împrumutase rolului – Dobcinski – ceva din comicul lui personal.

Ce s-o mai lungesc, premiera a avut loc în miezul lui iulie și a reprezentat un veritabil succes. Publicul a urmărit cu interes și a subliniat cu aplauze la scenă deschisă peripețiile unui aventurier picat din întâmplare într-un mic târg, unde, confundat cu un „revizor“, este – fără voia lui – bușit de bani și de cadouri de către diferiți solicitanți, ca în final să dispară, lăsându-și victimele cu buzele umflate.

Numai că la sfârșitul spectacolului, după căderea cortinei, se produse ceva neașteptat. Vuietul aplauzelor începu să fie dublat de vociferări, care, pe măsură ce fluxul aplauzelor scădea, se amplificau și se făceau mai deslușite, spre stupoarea lui Terlețchi și a celor din „cultural“ care îl flancau. Ce strigau manifestanții? (între care se distingeau figurile masive ale lui Alecu Cosma, fierarul, și Uranus, ajutorul lui). Nimic altceva decât ca „vinovatul să fie judecat“. „Vi-no-va-tul ju-de-cat! Vi-no-va-tul con-dam-nat“, începu să scandeze galeria. Aluzia la finalul *Bazarului* era evidentă. Terlețchi, uluit, își întoarse privirea spre mine, care, prompt, afectai un aer de consternare. Nu, oricât de suspicios ar fi fost comunistul din el, nu și-ar fi putut închipui totuși că un regizor ar putea să-și saboteze propria realizare și de bunăvoie să-și transforme succesul în cădere.

Şi totuși așa a fost, măcar că tărăboiul stârnit de Cosma a fost în primul moment chiar pentru mine o surpriză. Uitasem cu desăvârșire ce pusesem cu el la cale în urmă cu câteva luni. Era înainte de faimoasa intervenție de la club a Anei Sergheevna, când i-am destăinuit ce replică i-aș fi servit eu prin *Revizorul* lui Gogol NKVD-istului care-mi

osândise *Bazarul* pentru că am sustras de la judecată personajele vinovate.

„În cazul în care «culturalul», la sugestiile mele indirecte, va mușca din nadă și va pune în scenă această piesă, atunci, bădie Alecule, la lăsarea cortinei, câțiva băieți mai înfipți să ceară insistent și vehement pedepsirea vinovatului.“

„S-a făcut, coane Radule. Numai să le dea Dumnezeu în gând să monteze *Revizorul* și las’ pe mine!“

Între timp, lucrurile luaseră alt curs și nu lor, ci mie mi-a revenit montarea *Revizorului*. Uitasem de acest aranjament; nu și „gentilomul *cambrioleur*“ Cosma, care la momentul stabilit a detonat bomba.

După ce s-a terminat vacarmul și spectatorii s-au împrăștiat, Petrică Ilie a venit la mine să mă felicite, dar mai ales să mă întrebe dacă în scandalul de la sfârșit nu era și mâna mea.

„Sigur că da“, i-am răspuns.

„Eram sigur, mi-a replicat. Dar să știi că ai stil, nu glumă! Încă nu s-a mai văzut, până la tine, regizor care să se autosaboteze.“

Poate totuși, reflectai eu după acel „Vi-no-va-tul con- dam-nat!“ de la sfârșitul spectacolului, să fie o legătură între deznodământul moral al unei piese și atitudinea autorului față de societatea în care trăiește și față de valorile reale pe care aceasta este fundamentată. Oricât de gravă ar fi infracțiunea care face obiectul piesei și oricât de grele eforturile de-a face să triumfe dreptatea, dacă autorul *este pe linie*, adică fidel orânduirii ei sociale și instituțiilor care o tutelează, el își va da toată osteneala de a-și aduce vinovații în fața justiției, ca spectatorul să poată pleca satisfăcut acasă și să doarmă liniștit că instituțiile sunt capabile să-l apere de răufăcători. Acesta este *happy-end*-ul atâtor mii de filme. Invers, dacă autorul nu crede în sinceritatea valorilor afișate, nici în orânduirile societății, el va lăsa infracțiunea nepedepsită, sugerând astfel spectatorului că instituțiile sunt atât de degradate și

de anapoda, că ele nu pot asigura actul de justiție și nici siguranța lui și că, dacă vrea să triumfe adevărul și dreptatea, precum și propria-i liniște în lumea în care trăiește, ar trebui să mediteze la schimbarea ei radicală. Aceasta ar putea fi motivația lui Gogol, un genial nemulțumit de societatea în care trăia, pentru nepedepsirea lui Hlestakov, și poate și a mea – desigur, fără să-mi dau seama – pentru a-i fi lăsat să scape pe cei trei ai mei.

Revizorul s-a jucat doar atunci, o singură dată, și ca premieră, și ca spectacol final. De altfel, peste câteva zile, noi, românii, aveam să fim mutați la Monastîrka – o filială apropiată a Orankiului, de care am mai vorbit.

Cântecul Nibelungilor

Fiindcă plecarea noastră era iminentă, m-am gândit să mă duc până la corpusul ofițerilor nemți, unde aveam câțiva prieteni de la care să-mi iau bun-rămas. Unul din aceștia era colonelul Ebner – un om foarte fin și cult, originar din Prusia Orientală, căruia trebuia să-i restitui o carte.

Am intrat în vestibul și am băgat de seamă că în fața ușii dormitorului era postat un tânăr *Leutnant* – cu care de altfel mă cunoșteam din vedere –, care îmi spuse jenat că avea ordin să nu lase deocamdată pe nimeni să intre. Bănuind că trebuie să fie vorba de vreo ședință, mă așezai pe o banchetă, așteptând ridicarea restricției. Dinăuntru se auzeau estompat acordurile grave și triste, aproape funerare, ale unui cor bărbătesc. „Ce-o mai fi și asta? Pe cine or prohodi?“ mă întrebai intrigat, când se deschise ușa și apăru o veche cunoștință, colonelul Schmied. „Intră și vezi!“ răspunse el la întrebarea din privirea mea, iar plantonului îi făcu semn să-mi dea drumul. Înăuntru, priciurile goale; toată lumea era adunată în fundul dormitorului, în jurul unui cămin aprins – măcar că era iulie –, și nemișcată, reținută și cu

lacrimi în ochi intona acel marș funebru, sfâșietor de dureros, în ritmul căruia cu pași rari, liturgici, unul câte unul se apropiau de focul sacru și își aruncau în flăcările mistuitoare gradele și decorațiile. Mi-am amintit că recent ni se citise din *Izvestia* ceva cu privire la condițiile impuse nemților după capitulare, printre care și desființarea armatei germane. Ca atare, ei nu ar mai fi avut dreptul să poarte grade și decorații și, ca să evite umilința degradării, preferaseră să încredințeze focului aceste însemne ale onoarei și mândriei lor. I-am dat cartea lui Ebner, i-am strâns mâna în tăcere și, în vârful picioarelor, am părăsit această ceremonie sacrificială cu sentimentul straniu că, peste arcul timpului, fusesem martor la un episod, la un tragic episod, din marea lor epopee *Das Nibelungenlied*.

În spital

A doua zi, într-adevăr, majoritatea românilor, între care și *trupa de artişti*, au luat drumul Monastîrkăi, cu excepția mea, internat în spital pentru dizenterie acută. Cum s-a întâmplat asta?

Din când în când, lagărul se umplea de o miasmă pestilențială, o duhoare oribilă de cadavru, de-ți venea să vomiți. Ştiam că pe poartă a intrat o delicatesă, carne de cămilă, dar nu orice fel de carne de cămilă, ci numai „specialități“: buze, vagine, utere, cozi, copite, mațe; și toate „fezandate“ până la putrefacție. Intrate pe mâna bucătarilor noștri, erau frecate în disperare cu oțet și cu diferite buruieni până ieșea duhoarea din ele. Apoi, gătite cu alte ierburi aromate ce se găseau pe imașurile și toloacele regiunii, numai de unii dintre ei știute, erau servite prizonierilor ca rafinamente culinare, și nimeni nu murea din pricina lor. Am făcut atunci constatarea că, în situații-limită, alimente alterate care ar ucide un om sănătos, hrănit normal, pe un înfometat îl lasă viu și nevătămat, ba, într-o oarecare măsură, îl și

hrănesc. De obicei, mă feream de această delicatesă, oferind-o altora, care o apreciau. Dar, de data asta, distrat fiind în toiul unei discuții interesante, nu mi-am dat seama ce mănânc. Să mor, nu altceva, când am realizat din ce mă înfruptasem. Vărsături, diaree, dureri și temperatură ridicată în final, internare în spital.

Acolo, trebuie să mărturisesc, am dus-o ca banul în punga săracului. Doctorița Pavlova și *siostrele* m-au recunoscut (doar fusesem „vedetă“) și m-au tratat cu acea atenție specială de care se bucură „histrionii“ pe toate meridianele și paralelele globului. După câteva zile, diareea s-a oprit, temperatura a scăzut la normal, dar slăbisem groaznic și aveam și o stare de slăbiciune că de abia mă puteam ține pe picioare. Bietele infirmiere au făcut tot ce-au putut ca să mă readucă la linia de plutire și, până la urmă, cu ceva injecții și cu o mâncare mai substanțială, au reușit.

Repus pe picioare, în ceasurile după-amiezii părăseam patul și ieșeam să mă plimb pe coridor. Acesta se termina într-o fereastră zăbrelită și mai totdeauna deschisă – eram la început de august –, prin care se oferea privirii ceva din peisajul de dincolo de sârmele ghimpate. Se vedea un fund de vale pe care șerpuia către orizont un drum de țară ce se ștergea de câteva pâlcuri de galbene răchite. Deodată, apărură dintr-un tufiș, îndreptându-se spre fundul văii, două *haziaici* grase și solide, ținându-se pe după gât și clătinându-se la fiece pas de bete ce erau. Se opriră în mijlocul drumului să-și tragă sufletul; se crăcănară puțin și, ca vacile, se ușurară din picioare. Apoi, lăsând o băltoacă în urmă (ca cea a iepei din *Riazan* a lui Serghei Esenin), se luară din nou pe după gât și porniră hotărâte cu cântecul înainte. Cântecul pe două voci, într-o terță perfectă, cu timbrele lor de alămuri, care se îngemănau și cu galbenul roșcat al răchitelor, și cu ocrul auriu al miriștii, umplu toată valea de dor și de alean. Rămăsei încremenit în

fața frumuseții lui sălbatice și a forței elementare care creștea din el. Curând, muierile se topiră la orizontul văii, lăsând în urma lor o boltă de ecouri tulburătoare, iar în gândul meu o întrebare fără răspuns: cum e cu putință ca din piepturile acestor brute toropite de beție să se înalțe un univers sonor atât de pur, ca un lujer de crin crescut din mlaștini? Oricum, ciudat acest popor care se simte în elementul lui numai la incidența contrastelor!

6 august 1945: Schimbarea la față

Sărbătoarea aceasta am petrecut-o în anul acela pe drum, în deplasarea noastră, a bolnavilor români transportabili, din spitalul de la Oranki la Monastîrka, unde la ora aceea era concentrată majoritatea ofițerimii noastre din prizonierat.

Ziua era splendidă. O dimineață ca de sfârșit de vară. (Așa e la paralela aceea, vara sosește târziu și pleacă devreme.) Convoiul era mic. În frunte mergea cu pas moderat un pușțan de *ceasovoi*, cu balalaica lui automată de gât; în spate, un grup mărunt de nevoințe umane, externații spitalului, iar ca încheietori, alt pușțan cu automatul de gât și o *siostră* care, la nevoie, ar fi urmat să ne dea asistență, iar până atunci se giugiulea cu respectivu-i tovarăș de drum. Mă bucuram de pasul de voie cu care mărșăluiam, ca să mă desfăt pe îndelete, după trei săptămâni de internare spitalicească, de priveliștea pădurii de taiga ce se desfășura în fața privirii mele, pe colnicele și vâlcelele prin care ne ducea drumul nostru prăfuit de țară: păduri de pini cu tulpini roșietice și solzoase ca niște burți de balaur, molizi cu cetini de un verde întunecat și tainic, mesteceni cu trunchiuri albe, ușor îngenuncheate, care ritmau peisajul; iar ici și colo, în frunzișul verii, se vedeau câteva pete galbene și roșii, ca niște aluzii ale toamnei. Pe deasupra, un cer albastru-siniliu ca un smalț de oală de bucătărie. (Cine n-a cunoscut peisajul nordic rusesc, cu confruntările lui aprige

de culori, nu poate înțelege cromatica dură, violent contrastantă a icoanelor rusești.) Şi poate soarele ar fi exaltat până la demență coloritul acesta cu sonorități agresive, dacă zdrențe din ceața dimineții nu ar fi pus din loc în loc, în acest concert cromatic, câte o surdină cenușie, ca un tampon calmant.

Străbătuserăm aproape jumătate din drum când micul convoi se opri pe culmea unei coline pleșuve, cea mai înaltă din regiune, de unde aveam priviri panoramice în toate părțile. Ni se dăduse o haltă de câteva minute. Nu știu ce m-a făcut să mă întorc și să caut în zare colina pe care e așezat Oranki. Dar, cum toată geana aceea de orizont încă era căptușită cu ceață, Oranki întârzia să se arate, iar privirea mea sfredeli zadarnic pâclele până când, deodată, în ceața aceea începu să se înfiripe un guguloi de lumină. În el, treptat, treptat prinse a se desluși, ca într-un filigran de argint, contururile mânăstirii. Iată biserica și turlele ei fără cruci, de la jumătate în jos acoperită de clădirile de locuit, iar acestea, tot de la jumătate în jos, de zidul de incintă, a cărui bază nu mai apuca să atingă pământul, căci se topea în ceață de parcă ar fi plutit în văzduh. Oranki ni se arăta ca într-o perspectivă de icoană bizantină în care cea de a treia dimensiune, adâncimea, era suprimată și toate clădirile și biserica, suprapuse, intrau în același plan ca într-un fundal de icoană veche. Dar această lumină de argint din care era filigranată întreaga imagine – de unde venea ea? Explicația era, desigur, din lumea fizică, efect meteorologic; însă semnificația, emblema, mesajul ei îl simțeam venind dintr-o altă lume.

Într-adevăr, între lumina aurie a soarelui care trebuie să fi acoperit în acel moment mânăstirea și ochiul meu se interpusese o pală ușoară de ceață care transformase aurul solar lumesc în argintul transmundan al „Împărăției Cerurilor“.

Ce aveam eu acum înaintea ochilor era însăși icoana Ierusalimului ceresc, care plutea în ceață nemaiatingând pământul. Unde mai era Oranki, Gura Iadului prin care se deversase asupra noastră toată puterea întunericului și a apocalipticelor lui urgii (frigul, foamea, teroarea, munca silnică, molima, minciuna și, în cele din urmă, trădarea)? Unde dispăruse Oranki, cazan al Satanei, în care în acei ani cumpliți cu toții fierseserăm la foc scăzut, în zeama patimilor rele, până ce Tartorul cel Mare cu sita lui specială avea să aleagă dintre noi spuma de lepădături și de pramatii din care să-și plămădească cohortele de suflete moarte, destinate satanizării țării noastre?

Oranki, cloacă de orori și turpitudini, cu camerele lui de anchetă, cu carcerele morții albe, cu morga lui ticsită de cadavre despuiate, înghețate și stivuite ca lemnele, cu înspăimântătorul lui miros de latrină dezghețată în care colcăiau viermii cum colcăiau și-n sânul nostru delatorii, Oranki acela rămăsese departe… departe… Iar acum, în fața ochilor mei, plutea un alt Oranki, ceva rupt de pământ, o apariție de vis, ca o neprihănită mireasă a Sionului, împodobită cu beteala de argint a unei lumini transmundane. Nu va fi arătat tot așa Muntele Taborului în lumina ce învăluise pe Mântuitor când, la Schimbarea la față, și-a arătat prima oară dumnezeirea Lui celor trei ucenici? Şi ce coincidență să mi se arate și mie de sărbătoarea „transfigurării“ un Oranki transfigurat!

Viziunea n-a ținut mai mult de 15-20 de secunde, după care s-a topit treptat în ceața primordială din care se înfiripase, lăsându-mi peste suflet o liniște și o pace care nu mai ținea de lumea aceasta. *No, davai!* răsună brutal, parcă pentru a mă smulge din visare, ordinul de plecare al *ceasovoiului* din capul coloanei. Cu toții ne aplecarăm, să ne săltăm în spinare mizerele noastre boccele și bagaje. Intrarăm în rânduri și, șontâc-șontâc, o luarăm înainte pe prăfuitul drum de țară

către ținta anevoioasei noastre drumeții. Mi-am închis în suflet, ca pe un semn de carte, acea viziune, precum și întrebarea: ce mesaj de dincolo încearcă ea să-mi aducă?

***** Confruntarea totuși va avea loc, ceva mai târziu, în condiții tot atât de dure, dar cu altă forță morală în sufletele noastre. De aceea am și reușit, e drept, la capătul unor grele lupte și suferințe, să scuturăm jugul acelei robii. Dar despre acestea, la timpul lor.

****** După apariția primei ediții a cărții de față, comandorul de marină Mihai Chiriță, fost prizonier la Oranki și coleg de școală militară cu Alecu Cosma, mi-a completat și rectificat unele date asupra acestuia. Într-adevăr, a avut loc un schimb de focuri la sediul unei bănci între el și forțele de Securitate, dar care nu s-a soldat cu moartea, cum afirmasem eu, ci cu capturarea lui. Condamnat la ani grei de închisoare, e trimis să-i ispășească la Canal. La un moment dat, aflându-se cu un camarad de pușcărie într-un vagon de cale ferată cu care transportau pământ, se năpustesc amândoi asupra milițianului de pază, îl leagă fedeleș și la o cotitură, unde viteza trenului se redusese, sar amândoi din tren. Apoi se pierd în peisajul arid al Dobrogei. După aceea, Alecu trece Dunărea în Moldova și se angajează într-o acțiune de partizani, într-o regiune nu departe de satul lui natal.. Dorul de maică-sa îl face însă imprudent. Într-o noapte se strecoară către casa părintească. Atât aștepta și Securitatea, care, cunoscându-i slăbiciunea, își întinsese din timp plasa de pândari în jurul celui mai scump loc de pe pământ pentru el. În schimbul de focuri care a urmat, cade răpus. Acesta a fost adevăratul sfârșit al lui Alecu Cosma. Fie-i țărâna ușoară!

******* Totuși, ca să ne scoată din cap ideea că am putea lupta *în* unitățile Armatei Române (ceea ce presupunea *repatrierea noastră*), și nu în diviziile de voluntari, cum voiau, Codler a înaintat propunerea lui Laiu mai sus, la Moscova, de unde a venit, cum era de așteptat, răspunsul negativ.

Monastîrka

Un lagăr de bordeie care, văzut de sus, de pe colinele pe unde ne ducea drumul, se dezvăluia privirilor noastre ca un țarc de mușuroaie de cârtițe. Aici mă așteptau toți prietenii mei, anterior strămutați, care, la curent cu internarea mea în spital, îmi purtaseră de grijă, mai cu seamă histrionii mei iubiți, cu care dădusem cele trei bătălii, *Don Giovanni*, *Bazarul* și *Revizorul*. După ce ne îmbrățișarăm și mă puseră la curent cu starea de spirit locală, care era foarte tensionată din cauza muncilor istovitoare în afara lagărului și a provocărilor constante din partea gărzilor, soldate cu acte de violență, am început să discutăm dacă în această situație, când camarazi de-ai noștri sunt zilnic insultați și loviți, ne mai putem permite să ne hlizim pe scenă. O astfel de activitate teatrală ar exprima o „normalitate“ (prizonierii o duc bine, au și teatru). Or, tocmai această normalitate lipsea. De aceea, a mai face și „teatru“ când prizonierii erau bătuți și răniți însemna a te face complice cu administrația în acțiunea ei de mistificare a „tratamentului“ la care eram supuși. Deci să stăm în banca noastră și să „simțim cotul“! Cum o duce-o toată lumea o s-o ducem și noi.

Într-adevăr, atmosfera lagărului era apăsătoare; situația noastră era lipsită de perspectivă. Lăsați de un Occident miop și șovăitor în gheara unei puteri perverse, cea sovietică, pentru care simțul onoarei și respectul propriului cuvânt erau prejudecăți burgheze și tot, absolut tot, era permis ocupantului pentru nimicirea oricărei rezistențe la instalarea comunismului în țările invadate de el, noi, ofițerimea română din lagărele de la acea dată, imediat după sfârșitul războiului, deveniserăm obiectul unei presiuni exercitate cu cele mai sălbatice mijloace, pentru a ne coopta politic sau a ne neutraliza moral, dacă nu chiar fizic. Niciodată munca n-a fost mai grea, purtarea gărzilor mai

sălbatică, hrana mai proastă, carcerele mai pline, delatorii mai activi și șantajul cu repatrierea mai pe față și mai nerușinat ca atunci, după sfârșitul războiului, mai cu seamă după vestita Ialtă. Iar Occidentul, deși era perfect informat asupra acestor stări de lucruri, nu mișca în front în fața sovieticilor. „Umanitarismul“ său, neactivat de nici un interes, nu funcționa când era vorba de noi.

Dar, după câte mi-am putut da eu seama – semn îmbucurător – și „rezistența“ crescuse și se organizase din ce în ce mai eficient. Erau carcerele pline, dar și colectele noastre de alimente, haine călduroase, țigări și câte o carte chiar ajungeau la destinație, cu toată paza sporită și toate riscurile. Cine executa aceste intervenții nocturne? În general, cei mai tineri dintre noi, îndeosebi sublocotenenții activi, mai cu seamă cei de cavalerie, în a căror doctrină de luptă intrau și „incursiunile“. Dintre aceștia îi voi aminti pe Soso Cătuneanu, Gabi Constantinescu, Geo Oprișan; dar și, din alte arme, pe Mircea Popescu și Nelu Teodorescu, alături de mulți alții.

Mihai Răducanu

O altă formă a „rezistenței“ au fost scrierile clandestine, ceea ce la ruși avea să se numească *samizdat*. În prima linie am să menționez fițuica polemică scrisă de mână cu majuscule și intitulată *Hidra*. Apăruse ca o replică la o gazetă de perete scrisă de un activist, Radu Râpeanu (prizonier vechi), și intitulată *Don Quichotte*, în care noi, ofițerii, cei care nu aderaserăm la „antifascism“, eram zugrăviți ca niște retrograzi, cu capul în nori și incapabili de o percepție normală a realității și care, din fanfaronadă, ne luptam cu morile de vânt. Cum sintagma cel mai des întrebuințată în gazeta de perete, ca de altfel în toată propagandistica sovietică, atunci când era vorba de opozanți, era aceea de „hidră fascistă“ care cu brațele ei pretutindeni strecurate face și drege, autorul

pamfletului a acceptat provocarea și și-a intitulat ostentativ fițuica *Hidra*. „Publicația“ apărea la trei-patru zile și numai noaptea. Dimineața, în mai multe dormitoare deodată, prizonierii se trezeau cu *Hidra* agățată într-un cui pe stâlpii care susțineau paturile. „Citește și dă-o mai departe!“ scria pe fiecare exemplar. Dar nu numai în atenția băieților noștri erau afișate *hidrele*. Unii activiști sau delatori care erau atacați în „numerele“ respective se trezeau dimineața cu *Hidra* la nas.

Ce cuprindea această fițuică? În primul rând un răspuns pertinent și pe măsură la *editorialul* lui Râpeanu din *Don Quichotte* și la atacurile lui împotriva noastră, apoi un comentariu pe scurt al evenimentelor și, în final, demascarea unui nou delator până atunci drapat într-o ținută de onorabilitate. Cine era autorul clandestin, rămas necunoscut pentru autorități până la sfârșitul captivității? Oricum, *Hidra* era scrisă cu nerv, cu un talent pamfletăresc inegalabil. Ce să mai vorbim, se simțea o mână profesionistă, de gazetar încercat. Eu, de cum am parcurs prima fițuică, am și știut despre cine e vorba; dar mi-am ținut gura. Numai că autorul, a cărui identitate era un subiect incitant pentru tot lagărul, a ținut să mi se dezvăluie la numai câteva zile de la sosirea mea la Monastîrka. Era, așa cum bănuisem din capul locului, bunul meu prieten și camarad de regiment Mihai Răducanu, împreună cu care trecusem prin grele încercări și cu a cărui gândire și al cărui stil de exprimare eram de mult familiarizat.

„Ştiam“, i-am răspuns când mi-a făcut destăinuirea.

„Şi eu știam că tu ai să știi“, mi-a replicat.

Mihai Răducanu a fost una din figurile proeminente ale rezistenței noastre din captivitate, ca și din gulagul românesc, în care, ca mulți alți foști prizonieri, și-a mai lăsat câțiva ani buni din viață. Să mi se îngăduie să zăbovesc puțin asupra

acestei figuri deosebit de interesante și de originale – care de mult a părăsit acest tărâm.

S-a născut în 1913. Tatăl institutor, cred că la Brăila. Va fi moștenit de la acesta vocația de dascăl, înclinația de a împărtăși celor tineri valorile autentice, un fel de patos pentru adevăr și pentru dreptate, un simț al lucrului serios și temeinic. În lagăr, l-am văzut încontinuu înconjurat de tineri cu entuziasm pentru cultură, artă, filozofie, doritori să recupereze timpul pierdut cu războiul și cu robia și să-și completeze golurile lăsate în cultură de vitregia vremurilor, pentru a se forma ca oameni și ca intelectuali. Pentru aceștia, Mihai Răducanu a fost un veritabil „magister“. Nu s-a făcut totuși profesor, ci gazetar. Gazetar cu vederi de stânga, la început. Avea un frate mai mic care era de dreapta, legionar, și cu care se certa de câte ori se întâlneau sub acoperișul părintesc. Tatăl lor spunea cu haz că, dacă fiii lui ar vrea să-i dăruiască o pereche de pantaloni, i-ar aduce una cu un crac roșu și altul verde. Dar, confruntând doctrina stângii lui cu realizările acesteia din URSS, nu i-a trebuit prea mult ca să sesizeze prăpastia dintre ele, spre a face cale întoarsă și a recupera cu pioșenie valorile la care renunțase cu juvenilă ușurință.

A fost un om de stânga dezamăgit, în felul celor care spun că dacă până la 30 de ani nu ești socialist înseamnă că nu ai inimă, iar dacă peste această vârstă continui să fii înseamnă că nu ai minte. Totuși, dacă ar fi să căutăm o specificitate dezamăgirii stângiste a lui Răducanu, am apropia-o mai curând de cea a autorului *Spovedaniei unui învins*, Panait Istrati, pe care îl și cunoscuse în relațiile lui gazetărești și cu care avea nu numai o asemănare spirituală, dar și una fizică, destul de frapantă, pe care am sesizat-o de când l-am cunoscut. Ca și acesta, avea o frunte bombată, părul des și gros dat peste cap, ochi negri focoși, mocnind în orbite adânci în spatele unor ochelari groși, cu rame late, ce călăreau un nas proeminent,

ușor acvilin. Cu niște buze puternice încheiate într-un rictus ironic, mușcător, și cu o piele pergamentoasă, brun-gălbuie, ca de indonezian, personajul nostru era ca fizic „puțin mai frumos decât dracu'“. Cu toate acestea, puțini oameni am întâlnit care să exercite asupra celor din jur un interes atât de puternic, aceasta în ciuda firii lui ursuze, abrazive, cu toane până la agresivitate, când era tulburat în cochilia de melc a singurătății lui. Explicația acestui flux de simpatie și de încredere care se canalizase în jurul său consta în perfectul dezinteres pentru propria-i persoană (într-o lume în care fiecare se străduia să apuce cât mai multe bunuri, el nu știa cum să se descotorosească de ele) și în generoasa și totala lui dăruire pentru cei din jur. Mărturisesc că până la el nu mai întâlnisem un om atât de generos. Era gata să-și dea și cămașa de pe el dacă cel de alături nu avea. Dar, așa cum știa să dea, știa să și ceară; nu pentru el, firește, ci pentru *cauză*, pentru cei încarcerați. Şi nimeni nu-l refuza. El a fost marele maestru al generozității. De la el mulți au învățat arta de a dărui. Aceeași triere pe care o făcea în lucruri, aruncând tot ce nu era strict necesar, o făcea și în idei, aruncând tot ce era convențional și fals, chiar dacă unele erau tabuuri. Avea oroare de „convenționalism“ și cu verva lui pamfletărească făcea praf venerabilitatea multor poziții ideatice consacrate. Era un *débatteur* incomod, ba chiar periculos, mai ales când prindea în colimator conduitele unor persoane care prin poziția lor ar fi trebuit să servească drept normativ pentru comportamentul majorității, dar care nu erau la înălțime. Era vorba de cei cu grade multe pe umăr și cu decorații grele pe piept, dintre care unii se comportau lamentabil.

Îmi amintesc de un colonel, un biet prăpădit pe care Răducanu l-a surprins cerșind de la un *ceasovoi* un chiștoc. Acesta, pervers, l-a scuipat jos, strivindu-l cu bocancul. Colonelul l-a ridicat,

l-a dres și, cum nu se stinsese, a început să tragă din el cu nesaț. Atât i-a trebuit lui Răducanu: „Bine, domnule colonel, aceasta este «demnitatea ofițerească» de care ne făceați atâta caz la orele dumneavoastră de educație?“

Trecutul lui socialist, dacă putem numi așa o perioadă de entuziasm și generozitate juvenilă, i-a adus mari neajunsuri în relația cu politicul. Nu se știe cine îl pusese în temă pe comisar că el ar fi avut orientări de stânga. (Răducanu îl bănuia pe Laurențiu Fulga, prizonier și el la Oranki, pe care îl cunoștea bine din gazetărie și pe care încercase – fără succes – să-l smulgă din tabăra antifascistă în care intrase.) Comisarul, în intenția de-a face o captură importantă cu un om de dimensiunea și de creditul pe care le avea, a încercat să-i reanime sentimentele stângiste de odinioară, chemându-l noapte de noapte, după ora stingerii, și ținându-l până dimineața în interminabile discuții în care promisiunile cele mai seducătoare alternau cu amenințările cele mai fioroase. Chemările acestea la comisariat făcute după miezul nopții, oră la care, după obicei, erau chemați la raport delatorii, aveau scopul de a crea suspiciune în rândurile prizonierilor cu privire la integritatea lui morală. Inutil să adaug că acest tertip n-a găsit nici o audiență la lumea care îl cunoștea prea bine pe Răducanu, ca să se poată lăsa atât de grosolan păcălită. În schimb, aceste interogatorii noapte de noapte, până în zori (după care urma programul de muncă), zi de zi, fără somn, fără odihnă, îi amenințau serios sănătatea psihică. Atunci, Răducanu, conștient de pericolul care îl paște (depresiunea psihică, apoi nebunia), a refuzat, pur și simplu, să se mai prezinte la anchetă, trimițându-i vorbă comisarului că dacă mai vrea să-l interogheze să-l și bage la carceră, unde cel puțin se poate odihni. Numai așa a scăpat de tortura acestei recuperări ideologice.

Un alt prizonier stângist a pățit-o și mai rău. E vorba de Irimescu. Acesta era chiar comunist sadea (membru al liliputanului Partid Comunist Român din ajunul celui de al Doilea Război Mondial) și pretindea ca „tovarășii“ din conducerea lagărului să-l trateze de la egal la egal, nu ca prizonier. „Tovarășii“ care voiau democrație, „dar nu pentru căței“, l-au trimis la „alba“ ca să-și mai răcorească febra marxistă și să-și evalueze mai realist poziția lui actuală. Când a ieșit de acolo a declarat greva foamei. Mi-l amintesc zăcând pe patul de sus al priciului. Avea o figură emaciată, cu niște ochi negri mari, halucinant de mari, adevărata față de revoluționar, spre deosebire de râturile porcine, grase și rumene ale „tovarășilor“. Bietul de el, se vedea că decepția îl făcea să sufere cumplit. Poate va fi crezut cu adevărat în această utopie și acum, într-o tăcere fioroasă (nu vorbea cu nimeni), își contempla rămășițele întinate ale unui vis sfărâmat. Tăcerea aceasta a lui mi-a amintit un vers de Arghezi: „Eu știu tăcea când visul a murit.“ A dispărut într-un transport și n-a mai știut nimeni de el.

Dar, ca să ne întoarcem la Răducanu, cred că episodul cu anchetele l-a îndârjit la culme și l-a determinat să se angajeze în acțiunea de „rezistență“ și mai profund și în stilul lui singular. Așa a apărut *Hidra*. Scrisă numai de el în atâtea exemplare și în condiții de înghesuială și de forfotă, cum va fi reușit să facă această operație fără să fie surprins, fără să cadă în plasele peste tot întinse ale delatorilor, și știuți, și neștiuți, e o adevărată minune. Dar difuzarea ei în timpul nopții la domiciliile celor vizați, unde ajungea cu o punctualitate care ar fi putut face să pălească de invidie orice serviciu poștal?

Asta era o altă minune, pe care o opera tânărul și simpaticul vânător de munte, din lotul „crimeiștilor“, sublocotenentul activ Ilarion Stănescu. Singur împlinea această misiune. Dar se

pare că o dată ar fi călcat greșit și ar fi intrat în colimatorul cui nu trebuia. Luat la întrebări, Ilarion a negat orice legătură cu *Hidra*, fapt pentru care autoritățile locale l-au transferat la închisoarea de la Gorki, loc ideal pentru aflarea adevărului. Răducanu nu s-a pierdut cu firea. El a intuit că încetarea apariției *Hidrei* ar fi fost o confirmare a implicării lui Ilarion în această acțiune. *Hidra* trebuia să apară cu orice preț și, cu toate că lațul i se strângea în jurul gâtului, a apărut până la urmă. Se pare că aceste numere nu numai că au fost scrise de Răducanu, dar au și fost difuzate de el. Ilarion, din lipsă de probe, a fost trimis în lagăr, iar *Hidra*, imperturbabilă, și-a continuat apariția cu toată forța ei demascatoare, spre marele necaz al celor vizați.

Monastîrka acelui timp devenise mediul unei efervescențe culturale de toată lauda. În ciuda unor munci istovitoare și umilitoare totodată (căram din pădure cu spinarea trunchiuri de copaci, iar iarna trăgeam înhămați la sănii metri cubi de taiga defrișată), noi, românii, ne-am păstrat disponibilitatea sufletească de a învăța orice, limbi străine, discipline științifice ori umaniste, de-a face orice pentru a nu lăsa timpul să ne acopere cu mâlul lui. Se învățau cu frenezie limbi străine, engleza, franceza, germana, italiana, spaniola, ba chiar și rusa. Se alcătuiau dicționare, la început din foiță de mesteacăn sau pe cartoane de la pachetele de țigări și, mai târziu, grație unui troc bine organizat cu copiii de școală, chiar pe caiete, obținute pe țigări sau pe ruble. Într-un timp a fost la modă scrisul pe bucăți de șindrilă trase la rindea.

O sursă de înviorare intelectuală o constituiau cărțile care intrau în lagăr aduse de prizonierii de diferite naționalități veniți din alte lagăre, cărți în mare parte în limba germană. Printre noi se afla un anticar de profesie, Arizan, armean de origine și anticar din tată în fiu, care din pasiune încerca și aici să-și facă meseria, spre folosul nostru, al

tuturor. El dispunea de un număr apreciabil de cărți, proprietatea lui sau a altora, pe care le administra, difuzându-le în tot lagărul și schimbându-le la soroace de la unul la altul, misiune destul de obositoare pe care și-o împlinea în mod absolut dezinteresat, din pură dragoste pentru *carte*. Această pasiune se vedea în bucuria care îi lumina chipul când da peste un exemplar de carte mai prețios. Cu câtă duioșie o ținea în mâini, cu câtă evlavie îi întorcea paginile! Cum sosea un transport, se și înființa la gardul carantinei, angajând cu nou-veniții discuții exploratorii, în urma cărora se lămurea de ce se putea găsi la aceștia în materie de cărți, începând pe loc tratative de cumpărare, de împrumut sau de schimb.

În cazul în care cartea era socotită deosebit de interesantă, era pe loc tradusă. Căci Răducanu, pe lângă alte misiuni didactice și animatoare de cultură, își asumase și sarcina traducerilor și proceda în felul următor: dezmembra cartea, încredințând câte un fragment fiecărui traducător din cercul lui de prieteni și de discipoli. După aceea preda cartea unui amator de legătorie, care o făcea ca nouă. Apoi traducerea, rod al unei multiple colaborări, era pusă în circulație. Din cărțile scoase de *Editura Răducanu,* îmi amintesc de una de mai mare popularitate (nu și de valoare estetică), *Şi veșnic cânta-vor pădurile* de Guldbrandsen, apoi de *Cămașa lui Cristos* a lui Douglas, cum și de *L'Homme, cet inconnu* a lui Alexis Carrel.

În această atmosferă de efervescență culturală m-am apucat să scriu pe bucăți de șindrilă bine geluită un eseu intitulat *Cele trei boli ale spiritului – spaima, inerția și închipuirea*. Ceea ce nu spunea titlul, însă da de înțeles conținutul, era că simptomatologia acestor boli se urmărea în spațiul clinic al unei lumi închise, claustrate, „universul concentraționar". Efectele lor erau privite ca fiind

conjugate, fiecare agravând pe celelalte și antrenându-le într-un cerc vicios din care se pare că nu mai este ieșire. *Se pare*, căci, în fond, acești agresori ai spiritului, fiind tot de natură spirituală, tot prin acțiuni spirituale pot fi combătuți. Pe această linie apare ca singura cale de urmat „concentrarea în spirit“, căutarea în sine, la cel mai adânc orizont, a „centrului“, a acelui centru ontologic (fie că-i spunem Dumnezeu ori altfel) în confruntarea cu care toate spaimele, toate amenințările, toate primejdiile, inclusiv moartea, să se dezvăluie, în ultimă analiză, ca pure închipuiri lipsite de consistență, care ni se vor șterge de pe ecranul minții din clipa în care ne vom mobiliza din străfundurile noastre „îndrăzneala“ de-a le privi ca atare. Însă „îndrăzneala“ se învață și se consolidează numai prin exercițiu. De aceea, eseul meu avea ca motto cuvintele Mântuitorului: „Îndrăzniți! Eu am biruit lumea!“ De asemenea, fiece capitol se încheia cu apelul provocător „Îndrăznește!“.

Într-un fel s-ar fi putut spune că modesta mea încercare a constituit o incitație la *îndrăzneală* în raporturile cu *puterea*, adresată camarazilor mei de robie. „Putere“ a cărei putere consta nu numai în forțele ei reale, ci mai ales în închipuirile pe care ni le facem noi înșine asupra acestora. Eseul meu era o invitație de-a testa continuu – cu prețul oricăror sacrificii – puterea *reală* a vrăjmașului, pentru a o separa de închipuirile și spaimele cu care o învăluisem noi, exagerând-o până la a rămâne ca paralizați, cuprinși de *inerție* în fața ei. Semnasem eseul cu un pseudonim care purta inițialele mele, Roly de Marmontel (nume care să lase doar să se bănuiască cine era autorul, fără să constituie o dovadă și să fiu tras la răspundere).

Răducanu, care avea un miros foarte fin al ideilor, a simțit imediat unde bat șindrilele mele și s-a arătat dispus să mă „editeze“ dându-mi-le la „copiat“, apreciind că, în atmosfera generală a

lagărului în care mocnea scânteia unui protest general, acest „exercițiu al îndrăznelii“ ar fi cu totul și cu totul bine-venit.

Tot Răducanu, după plecarea mea de la Monastîrka, mi-a editat și *Bazarul*, însoțit de o deosebit de hazoasă cronică în versuri a lui Corcoțoiu, în care, sub formă de acrostih, fiecare personaj era confruntat cu interpretul său.

La repatrierea generală (dar nu completă) din 1948, s-a făcut în curtea lagărului un foc imens, căruia prizonierii i-au încredințat toată recolta lor din acei ani de pe ogorul culturii. Răducanu nu s-a îndurat de micul volum, legat artistic în pânză, să-l abandoneze flăcărilor și, cu toate riscurile, care nu erau mici, și ca o dovadă a prieteniei care ne-a legat întotdeauna, mi l-a adus în țară.

Numai că la data aceea eu nu mă repatriasem încă, iar în iulie 1951, când, în fine, am pus piciorul pe pragul casei părintești, nu mai era el liber. Împreună cu alți foști prizonieri se angajase într-o acțiune care, până la urmă, a fost deconspirată, făcându-i pe participanți să-și îmbogățească experiența concentrațională cu elemente autohtone. Abia după 1953, când „Părintele Popoarelor“ trecuse la cele veșnice (la *focul de veci*, se înțelege) și când a străbătut o slabă adiere de libertate și prin gulagul românesc, am putut, după o despărțire de aproape opt ani, să ne revedem, să ne îmbrățișăm și să primesc de la el, ca un relicvar de trăiri sufletești, *Bazarul iluziilor*. Volumașul îl țin și azi în biroul meu și datorită lui am putut, abordând acest subiect în memoriile de față, să o fac în termeni cât mai exacți.

După închisoare, Răducanu și-a acceptat cu resemnare destinul de *prigonit* sau, în cel mai bun caz, de *marginalizat* în societatea cea nouă, de altfel ca noi toți câți făcuserăm *rezistență* în lagărele sovietice, câștigându-și pâinea ca sudor

electric. S-a stins în 1973, la numai 60 de ani. Fie-i țărâna ușoară!

Pâlpâiri de viață literară la Monastîrka

Munceam la pădure, într-o brigadă de tăiat copaci. Grea era munca, dar pădurea mă fascina și mă reconforta. Pătrundeam cu un sentiment de evlavie sub bolțile ei de catedrală, pline de tăcere și de mister. La fiecare întâlnire cu ea încercam inconfundabilul fior din copilărie, când intram în taina adâncă și gravă a codrului meu dâmbovițean.

Nu mă prea prăpădeam eu cu munca. Norma, deși mare, ni se acoperea în final – mie și partenerului meu de firez, un nevolnic ca și mine – prin aruncarea discretă în stiva noastră a câțiva bușteni oferiți generos de mâini mai îndemânatice. De altfel, când brigada era la ananghie și norma părea să nu poată fi îndeplinită (ceea ce ne amenința suplimentele, și acelea la limita supraviețuirii), românașii noștri și-o completau dând iama prin stivele normate cu câteva săptămâni în urmă, cărora nici dracu' nu le mai ținea evidența. Mai rău era de cei de la brigada „fildeș", care cărau cu spinarea, iar iarna cu sania, la care erau înhămați ca vitele, bușteni grei de mesteacăn. Acolo nu se putea trișa. Așa încât la întoarcerea în lagăr eu încă mai aveam puterea să citesc, să scriu ori să iau parte când și când la câte un mic și discret recital de poezie la care Fonea își prezenta ultimele lui versuri. Tot astfel, de neuitat mi-au rămas întâlnirile, sus pe cracă, în mare taină, cu Haralambie Țugui și Teodor Dan, doi poeți autentici, dintre care, întorși în țară, primul a reușit să închege o operă poetică de certă valoare, iar al doilea s-a realizat ca pictor de șevalet și de tapiserie.

Îmi amintesc cu multă emoție de poemul lui Țugui *Visul negru*. Căzut prizonier după 23 august, Țugui fusese transportat spre Nijni-Novgorod (actualul Gorki, de care ținea Oranki) în oribilele

bou-vagoane din trenul morții. Spaima de necunoscutul țintei finale a acestui halucinant transport către un nord de gheață e tema acestui dezolant poem. Ca un omagiu adus poetului Emil Gulian (traducător excepțional al lui Edgar Allan Poe), căzut nu demult în luptă în stepa înghețată a frontului rus, Țugui, în mod deliberat, a căutat să transpună în poemul său obsesia implacabilității destinului din *Corbul*, de la care și-a împrumutat chiar mottoul: *Răspunse corbul: Nevermore*. Așa cum la Gulian acest cuvânt, unicul rostit de corb, e repetat ca o obsesie a piezei rele din gheara căreia nu mai este scăpare, tot așa, la Țugui, cuvântul *Novgorod*, îngânat de huruitul roților de tren, capătă cu fiece repetiție o încărcătură malefică ce sporește tensiunea poemului până la delir. *Visul negru* e mai mult decât un document al unor trăiri în situații-limită; puterea de transfigurare a poetului a ridicat documentul la nivelul artei adevărate.

Altă poezie de-a lui căreia îi păstrez amintirea a ceva proaspăt și genuin este *Fata din vii*. Scrisă cu mult înainte de război, cu o grație copilărească, evocare a unei iubiri adolescentine între curpenii de viță ai unei toamne bogate și târzii, poezia aceasta avea în ea o putere de incantație aproape de vrajă, care a făcut-o să se mențină în memoria mea până astăzi cu întreg farmecul de atunci al primei lecturi.

Şi Teodor Dan avea poezii interesante, laborios întocmite și de o factură mai modernistă, dar, spre deosebire de primul, el era pentru o poezie „neangajată“. Însă la ora aceea toți eram angajați într-o luptă pe viață și pe moarte pentru supraviețuirea noastră ca entități morale, nu numai fizice. Cum ar fi putut rămâne în acel ceas poezia noastră *neangajată*?

Nu aș putea încheia acest capitol fără a evoca figurile celor doi dioscuri ai poeziei și melosului românesc din captivitatea orankiană, Ştefan

Cioponea, poetul, și Ştefan Tumurug, compozitorul. Ei au îmbogățit sufletul lagărului cu acel minunat *Colind al prizonierului* pe care toți cei care l-au auzit și l-au însușit ca pe un talisman. Tot ei ne-au lăsat și *Balada* aceea tulburătoare despre *cei care nu mai sunt* și pe care cu fiece plecare îi lăsăm în urmă *să ne strige din morminte fără cruci*.

Zăpadă și sânge.
Urmările Ialtei în sclavia sovietică

Şi așa a trecut vara, iar la chindie, la ceasul apelului de seară, umbrele noastre se făceau tot mai lungi și în lumina aurie a toamnei căpătau o culoare net violetă, efect de lumină pe care numai la paralela aceea îl poți întâlni.

Au trecut și ultimele însângerări ale frunzișurilor taigalei, peste care, într-o dimineață, neaua și-a întins pansamentul ei alb. Şi așa ne-am trezit pe neașteptate în plină iarnă, iarna 1945–1946; a patra din captivitatea mea.

E frumoasă iarna, dar nu când ești prizonier la sovietici. Cu înzăpezirea drumurilor pădurii, adusul „fildeșului“ devenea tot mai anevoios, iar reacțiile gărzilor tot mai crude, tot mai sălbatice. Refuzul de-a mai trage la sanie al celor aduși la ultima limită a puterilor era sancționat pe loc cu lovituri de paturi de armă, iar cei ce cădeau erau, pur și simplu, călcați în picioare, și asta sub privirile aprobative ale lui Grișciuk, comandantul lagărului, și sub grohăiturile încurajatoare ale adjunctului său, colonelul Vațurin. Cât privește pe ultimul, mărturisesc că n-am văzut în viața mea un om care să semene cu un porc mai bine ca el. (L-am recunoscut imediat în personajul „conducătorului“ din filmul *Ferma animalelor* după Orwell). Om roșu, gras, nu avea deloc gât. În chip de mutră, prezenta un fel de rât pistruiat cu peri roșii, țepoși. Ochii, mici și răutăcioși, cu gene aproape albe. Vederea sângelui la victime îl ațâța

ca pe o fiară. Atunci frământa cu pâslarii zăpada și-și încuraja prin grohăituri haidamacii. Ce puteam face noi, cei care, neputincioși, asistam din incinta lagărului la aceste programate bestialități executate dincolo de poartă, decât să strigăm și să urlăm?

De o grevă generală nu putea fi încă vorba; lumea nu era pregătită pentru așa ceva. Speranța repatrierii încă mai flutura ca un miraj înșelător și o confruntare dură cu administrația i-ar fi redus șansele. Atunci, ce era de făcut? Să strângem din dinți și – cum spune profetul – „să adunăm mânie pentru ziua mâniei!“.

E plin vasul mâniei, umblați cetinel!
E toată suferința noastră adunată în el.
Nu vărsați nici un strop până nu-i vine sorocul!
Din el își va umple potirul un înger cu fața ca focul
Și-l va vărsa din tărie
Peste a Fiarei Împărăție.

(Versuri de mânie scrise de mine tot la mânie.)

Un refuz periculos

Într-o astfel de dispoziție sufletească, primesc invitația de-a mă prezenta la comisariat. Pe drum, mă frământă întrebarea: ce pricini mi-or fi găsit de mă cheamă la „Înalta Poartă“? Şi căutam să-mi aflu punctele critice care mi-ar fi putut fi reproșate. Ajuns în temutul birou, în locul lui Terlețchi m-a primit ajutoarea lui, multa și frumoasa Tamara. Într-adevăr, mare și frumoasă era femeia aceasta. Cu rochia strânsă pe forme, trupul ei arăta ca un sac de pepeni, gata în orice moment să se reverse ca o avalanșă de sâni, fese, șolduri ori pulpe. Zâmbind, îmi oferi un loc.

„Grupul cultural a hotărât, începu ea, și noi am fost de acord, să reprezentăm o scenetă de Cehov,

Ursul.“ („Vasăzică asta e pricina“ gândii eu ușurat. „Bine că e numai atât!“). „Şi ne-am gândit, continuă, să vă încredințăm regia acestui spectacol, fiind convinși că veți face din el un mare succes“, sublinie ea finalul cu un surâs fermecător. După ton se vedea că se aștepta să leșin de fericire la propunerea ei (avansată într-un mod atât de grațios) și să nu știu cum să-mi exprim recunoștința. Spre decepția ei, în locul unor astfel de manifestări eu găsii de cuviință să mă cantonez într-o tăcere prudentă.

Într-adevăr, din *Ursul* lui Cehov – pe care-l citisem – se putea scoate un spectacol comic reușit. Dar când numai cu câteva zile în urmă doi camarazi de-ai noștri, cărători de „fildeș“, intraseră pe poarta lagărului bătuți și însângerați, mai puteam eu și cu băieții mei să ne hlizim pe scenă?

„Opțiunea dumneavoastră mă onorează, rupsei eu tăcerea, dar, din păcate, sala de mese de aici, în care ar urma să jucăm piesa, nu are nimic comun cu o sală de spectacol. Cum am putea să ne desfășurăm noi jocul într-o scenă și așa mică, în mijlocul căreia mai și stă înfipt ca un proțap o măgăoaie de stâlp care susține toată șarpanta bordeiului, stâlp de care se vor împiedica toți actorii? Îmi pare rău, dar în astfel de condiții orice spectacol, oricât de bine pregătit ar fi, este din capul locului sortit eșecului. Dacă cineva are altă părere, liber e să încerce. Eu însă mă abțin.“

Toate încercările de-a mă face să-mi revoc hotărârea rămânând zadarnice, Tamara fu nevoită, până la urmă, să mă concedieze, nu înainte ca o undă de nemulțumire să întunece frumosul ei chip de păpușă dolofană.

Întors în baracă, relatai convorbirea avută tuturor celor veniți la craca mea, curioși să afle ce mi s-a întâmplat. Printre aceștia erau și oameni din fosta mea trupă teatrală, cu Petrică Ilie în frunte, care îmi aprobară poziția luată. Au mai fost și unii dintre ei – e drept, puțini – care gândeau că,

oricum, „cu teatrul mai scăpăm dracu' de «fildeșul» ăla care ne rupe umerii".

La o săptămână de la întâmplarea asta, sunt din nou chemat la „Înalta Poartă". De data asta știam că avea să-mi fie interlocutor Terlețchi (îl văzusem în lagăr) și, prudent, îmi luai ceva mai gros pe mine. Nu se știe niciodată ce se poate întâmpla. „Alba" era doar la câțiva pași de birou.

Petrică, de unde o fi aflat, nu știu, că-mi ieși în cale ca un spiriduș. „Vezi ce faci! Nu te uita în gura ălor care vor să joace teatru numai ca să scape de «fildeș». Suntem toți o apă. Cum or duce-o toți, om duce-o și noi. Să nu ne creăm privilegii!"

„Vezi-ți de treabă, Petrică! Văd c-ai început să te substitui conștiinței mele. Nu e cazul să-mi repeți gândurile. Ştiu eu ce trebuie să fac." Şi-l luai la goană.

Terlețchi mă primi cu un aer vexat.

„Am auzit că ați refuzat-o pe domnișoara Tamara. Cum a fost cu putință așa ceva?" (Într-adevăr, mă simții ca un monstru. Cum am putut fi atât de lipsit de cavalerism, încât să resping propunerea unei ființe atât de gingașe și de sensibile ca domnișoara Tamara?)

„Dumneavoastră vreți să lucrați în stil american, continuă Terlețchi, cu săli uriașe de spectacol, cu reflectoare și cu toate mașinăriile alea mari, ca la Hollywood. Dar noi să ne facem treaba cu ce avem aici, nu cu ce au la ei americanii."

N-am mai putut suporta atâta prostie și am simțit că n-o s-o pot scoate la capăt cu el dacă persist în a refuza pe motive de ordin tehnic. Va găsi el totdeauna contraargumente. Totodată, simții o nevoie năvalnică de-a pune cărțile pe masă și a spune lucrurilor pe nume, fie ce-o fi. Indignarea și revolta care se adunaseră în timp în mine ca într-un „vas al mâniei" amenințau acum să dea pe de lături, chiar înainte de soroc.

„O, nu, domnule comisar. Nu micimea sălii mă împiedică să joc."

„Atunci ce? întrebă el mirat. Parcă așa ceva i s-a spus domnișoarei.“

„Așa e. Am socotit atunci de cuviință să invoc un *pretext* – recunosc – tocmai ca să-i menajez sensibilitatea, neangajând cu dânsa discuția despre *motivul real* al refuzului meu.“

Terlețchi făcu ochii mari. „Şi care este motivul real?“

„Înăsprirea drastică a *tratamentului* la care suntem supuși de la o vreme încoace: munci istovitoare și degradante, cum e căratul buștenilor cu spinarea sau la sănii, înhămați ca vitele, agresiunile repetate ale gărzilor, soldate cu bătăi și răniri. Când sângele curge, cui îi mai arde de teatru?“

„A, dar astea sunt niște fapte izolate, provocări fasciste ale unor elemente dușmănoase Uniunii Sovietice. Mă mir că un om ca dumneata le poate lua partea.“

„Mă scuzați, n-am avut câtuși de puțin intenția de-a vă atrage într-o discuție pe un teren atât de spinos, dar m-ați întrebat de *motivul real* și a trebuit să vi-l spun. De la un timp nu mai suntem tratați ca oameni, ci ca animale; iar animalele n-au nevoie de teatru.“

Terlețchi rămase o clipă descumpănit. „Bine, încheie el discuția, vexat și cu o inflexiune amenințătoare în ton. Dacă ai apucat pe acest drum, nu mai e nimic de discutat. Poți pleca la baracă.“

Metamorfoze:
din „prizonieri“ în „criminali de război“

Una din metodele puterii de a ține sub teroare masa prizonierilor era și aceea a expedierii din lagăr, spre direcții necunoscute, a elementelor considerate indezirabile. Respectivul era chemat la poartă cu toate bagajele, de preferință seara, uneori și după stingere, și, după o percheziție la sânge, dispărea pe poarta lagărului, absorbit de gaura

neagră a necunoscutului și lăsând în locul lui doar un semn de întrebare.

A doua zi, la numărătoare, evenimentul era comentat și interpretat în toate chipurile, în șoaptă și cu îngrijorare. Şi astfel, *plenul* (prizonierul) avea o problemă nouă care să-l distragă de la preocupările lui vitale (masă, muncă, repatriere) și să-i inhibe orice inițiativă, cât de timidă, de *rezistență* la ingerințele puterii. Însă, când și când, în permanenta rotire a maselor de prizonieri în vastul spațiu concentraționar sovietic, se întâmpla ca un grup nou-venit de cine știe ce nație să ne aducă vreo știre, sau chiar un bilețel, de la vreunul din „dispăruții“ noștri. Şi astfel, pecetea tainei se ridica de pe un colț al acestui univers ținut „la secret“, iar noi puteam afla de cutare, ridicat acum un an, că se află în lagărul cutare, alături de camarazii lui (urmau diferite nume de alți „dispăruți“, recuperați astfel). Aceste bilete încredințate la întâmplare grupurilor voiajoare erau ca mesajele închise în sticle și aruncate de naufragiați în spuma valurilor. Ele dădeau celor izolați în acest spațiu uriaș, demențial și monstruos sentimentul că nu sunt rupți de societatea omenească și că în final aceasta îi va recupera.

La Monastîrka, în acea vreme (începutul iernii ’45–’46), se întețiseră *ridicările.* Pe rând am avut parte de două dureroase despărțiri: prima, de bunul meu prieten și colaborator Lambie Papadopol, care-mi asigurase partea muzicală a *Bazarului de iluzii* și care acum pleca în necunoscut. Aveam să-l reîntâlnesc în țară, la colonia penitenciară „Periprava“, în 1961, deci după 16 ani…; a doua, de prietenul Tase Tălpășeanu, care mă oploșise la Oranki în brigada lui de „tăiat scânduri“ și care pleca și el în necunoscut. Aveam să-l revăd în ’49 la Odessa.

Spre deosebire de *ridicările* din ceilalți ani, constituite exclusiv din indezirabili, cele de acum se completau cu o categorie nouă, a celor

„anchetați pentru crime de război“. E știut că după terminarea războiului, *cei trei mari* elaboraseră o legislație pentru pedepsirea „criminalilor de război“. În principiu, legea era corectă. Însă în aplicarea ei de către partea sovietică, ea a devenit un brici lăsat pe mâna maimuței. Sovieticii și-au alcătuit astfel procedura, încât din orice prizonier sau fost inamic intrat în mâna lor puteau să scoată un clasic „criminal de război“. Numai să vrea, și era de ajuns.

Mai întâi, chestiunea cu „partizanii“. După cum se știe, a existat dintotdeauna un consens juridic internațional de a se condamna în caz de război orice agresiune din partea populației civile asupra armatei regulate inamice. Așa-numiții *franctirori* recrutați din rândul civililor, care atacau inamicul pe la spate, nu erau considerați prizonieri (când cădeau prinși), ci urmau să fie executați prin împușcare, conform unei cutume acceptate de toate statele. Sovieticii nu numai că au obținut din partea Aliaților un statut de armată legitimă pentru „partizanii“ lor (în fond, „franctirori“ sadea), dar au reușit să le creeze chiar un statut privilegiat față de unitățile lor regulate. Astfel, dacă, fiind atacat din față de militari sovietici, puteai să tragi cât poftești în ei, fără să ai vreo răspundere penală – în cazul în care cădeai prizonier –, în schimb, dacă te atacau pe la spate partizanii și te apărai, răspunzându-le cu foc, acțiunea era considerată de așa-zisa justiție sovietică drept *represalii împotriva pașnicei populații civile* (nu erau ei recrutați dintre civili?) și calificată „crimă de război“.

Vai de cei dintre noi care, rău văzuți de comisari, au mai avut și ghinionul de-a fi făcut parte din unități care ar fi fost atacate de partizani! Erau cercetați, anchetați, duși la fața locului, confruntați cu martori mincinoși și, în final, judecați și condamnați. Firește, dacă cel în cauză se arăta sensibil la propunerile de *colaborare* ale puterii, procedura era întreruptă, iar mișcarea

„antifascistă“ se mai îmbogățea cu un membru. Nu sunt atât de naiv să-mi închipui că nu vor fi existat și infracțiuni reale, nu numai înscenări. În ce armată din lume nu se găsesc și lepădături, capabile, la orice slăbire a vigilenței autorității, să comită blestemății ori chiar crime? Numai că, lucru ciudat, existau crime, dar fără criminali. Adevărații criminali, odată căzuți prizonieri, simțindu-se cu musca pe căciulă, au știut – până la descoperirea faptelor – să se bage sub pulpana comisariatului, dovedindu-și o utilitate și o eficiență în activități de racolare și delațiune care să-i facă de neînlocuit.

Au rămas prin aceasta crimele nedescoperite, iar făptașii, neidentificați și nesancționați? Ferească sfântu'! Numai că, din înalte rațiuni de stat, culpa era transferată de pe capul adevăratului făptaș – devenit, între timp, *imun* prin utilitatea lui – pe capul unui alt prizonier, acesta, mai întotdeauna, un înrăit *reacționar* sau dușman al URSS-ului.

Că osânditul nu coincidea cu vinovatul, asta nu avea mare importanță. Esențial era să nu rămână nici o crimă fără un condamnat. În fond, nu identifică marxismul valoarea de *justiție* cu ceea ce corespunde *interesului clasei muncitoare*? Şi dacă partidul, în înțelepciunea lui, apreciază că este mai de folos pentru clasa muncitoare ca învinuitul cutare să rămână la postul lui din divizia Tudor Vladimirescu sau Horia, Cloșca și Crișan, decât să stea, nefolositor, în spatele gratiilor, cine are dreptul să se opună acestui act de *justiție*, mai ales când a și fost găsit un *dușman de clasă* asupra căruia s-a transferat respectiva învinuire, evident susținută de dovezi irefutabile, inclusiv *recunoașterea* faptelor de către noul vinovat?

Iată de ce aceste *ridicări* în contextul de mai sus, al exacercerbării presiunilor pentru racolare de aderenți, otrăveau viața noastră de lagăr, și așa apăsătoare, cu o nouă angoasă, aceea a implicării

în *înscenări de procese*, cu tot lanțul lor de necazuri și amărăciuni.

Povești de iarnă de la Monastîrka

Înăsprirea iernii, ninsoarea excesivă mai reduseseră din activitatea multor brigăzi, exceptând „fildeșul“. Dar și aici erau zile când viscolul bătea cu atâta turbare, că până și gărzile pregetau să iasă în teren.

Atunci profitam de acest *relache* pe care ni-l dăruia natura ca să ne odihnim, să citim ori să stăm de taclale sau povești.

Un vad bun pentru desfacerea acestor bunuri impalpabile și reconfortante care sunt povestirile era în fundul bordeiului, unde se afla și craca mea (la priciul de sus). Era un loc mai retras și mai intim, unde obișnuiau să se strângă povestitorii și auditoriul lor. Un astfel de povestitor era și Mitică Grama, sublocotenent activ de artilerie. Poveștile lui erau interesante, fiindcă se refereau la lumea satelor și a colhozurilor din jurul Orankiului, o lume pe care, într-o brigadă de cosași, o călcase pas cu pas în vara ce trecuse. Bun cunoscător al limbii ruse și bucurându-se, ca și ceilalți ortaci (toți soldați), de un regim mai relaxat din partea gărzilor, care se obișnuiseră cu ei, a putut veni în contact direct cu acea lume a colhoznicilor, *talpa țării* (adusă la ultima treaptă a mizeriei și silită să-și ducă existența în condiții aberante).

„Una din aceste anomalii, își începu Grama una din savuroasele lui povestiri, într-o după-amiază de sâmbătă pe care un viscol bine-venit ne-o făcuse zi liberă, una din aceste anomalii, efect al războiului, dar mai ales al menținerii în continuare de trupe masive în țările ocupate, se răsfrânge asupra proporționalității sexelor în această chinuită lume a satelor.

La o sută de locuitori, 80 sunt femei, iar cei 20 de bărbați se împart în: bătrâni, invalizi și copii. Nici un bărbat în toată firea. E de înțeles la ce

grele încercări este supusă fiziologia bietelor femei.

De aceea, apariția într-un colhoz a unei echipe de prizonieri tineri, voinici și buieci (cosașii erau totdeauna bine hrăniți) stârnea adevărate furtuni în simțurile îndelung comprimate ale abstinentelor femei, mai ales când, din motive de organizare a muncii, cosașii nu se mai înapoiau la lagăr, ci înnoptau la colhoz, cu toată lumea de-a valma. Cum pentru o sticlă de votcă procurată de femei din sărăcia lor gărzile consimțeau să închidă ochii, acele nopți de vară, nopți fierbinți de Sânziene, ori Drăgaici, își redobândeau ancestrala lor funcție de ritual al fertilității, contribuind astfel la compensarea pierderilor de populație din cauza războiului, suferite de greu încercatul popor sovietic.

Din păcate însă, cererea fiind mare, iar oferta limitată, curând între solicitante se iviră conflicte care degenerară în păruieli, fapt ce nu întârzie să ajungă la urechea autorităților locale, apoi raionale. Acestea aveau o altă optică decât a femeilor cu privire la refacerea echilibrului demografic al URSS-ului prin contribuția prizonierilor. Așa încât, în sala de solemnități a colhozului, se organiză o mare adunare, la care veniră să ia parte înalți oaspeți de la centru. A mai fost chemat, învinuit de lipsă de vigilență, și șeful gărzii, un moldovean din Transnistria, de pe lângă Balta, care, amuzat, îmi povesti cum a decurs dezbaterea.

„Ședința, prezidată de un comisar de la centru, a fost deschisă de un procuror tinerel care începu cu un lung și aspru rechizitoriu adresat femeilor.

În vreme ce bărbații lor au sângerat și s-au acoperit de slavă în război, iar acum pe tot întinsul țărilor *eliberate* stau să vegheze și să apere cuceririle sovietice, ele ce fac? Se lasă ademenite în brațele foștilor ocupanți fasciști care au făcut și au dres… crime, violuri, jafuri, distrugeri… în

sfârșit, tot tacâmul limbajului propagandistic în vigoare. «Cum ați putut să decădeți în așa hal de la demnitatea dumneavoastră de femei sovietice?» întreba el retoric. «Ce rușine! La astfel de lepădături, la astfel de gunoaie de bărbați ați ajuns să vă uitați?»

«Dă-ne tu alții mai buni!» urlă din mulțime, ca scoasă din minți, o femeie tânără și voinică mai să rupă-n brațe bărbatul și nu altceva.

«Dă-ne tu alții mai buni!» repetă furioasă toată mulțimea aceea de femei contrariate în instinctele lor cele mai elementare.

«Tăcere!» se oțărî procurorul. «Astfel de manifestări huliganice arată cât de jos ați decăzut din demnitatea…»

«Ia mai du-te-n aia mă-tii cu *demnitatea ta*! mârâi una din cumetre. Ce-i aia «demnitate?» Îmi ține ea loc de bărbat? Mie bărbat îmi trebuie, nu *demnitate*.»

«Așa e! începură să urle femeile. Vrem bărbați, nu demnitate», repetă, scandând, masa dezlănțuită.

«Dați-ne înapoi pe bărbații noștri, dacă ăștia nu vă plac», începu să se mai audă ici și colo.

Sesizând pericolul acestei noi formule care punea în discuție însăși legitimitatea rămânerii sub arme a unui puhoi de omenire acum, când războiul se terminase, comisarul ceru liniște, pentru ca tovarășul procuror să-și încheie expunerea. Dar tovarășul nu sesiză aluzia de a încheia această penibilă ședință și o ținu pe-a lui mai departe, așa cum o pornise.

«În concluzie, își reluă el cuvântul, pentru a pune capăt acestei stări de lucruri care constituie o rușine la nivel *unional*, conducerea de partid a hotărât ca brigada de prizonieri să părăsească imediat colhozul.» Acum se dezlănțui nebunia în masă. La început femeile rămaseră împietrite, ca la citirea unei sentințe de condamnare. Apoi una dintre ele, care ședea în rândul din față, sări ca arsă de pe scaun și, ridicându-și fusta și arătându-și

rușinea procurorului, îi strigă înverșunată: «Atunci… fă-mi tu!» În aceeași clipă, ca la un semnal, toate săriră de pe scaune și, ca niște turbate, începură să-și salte fustele, să-și arate procurorului podoabele și să-i strige furioase lubrica lor invitație.

Procurorul și ceilalți din prezidiu, acum în picioare, priveau încremeniți acest spectacol demențial: o sală întreagă de femei într-un acces de isterie colectivă, săltându-și fustele, arătându-și onoratului prezidiu și fața, și dosul și repetând obsesiv, cu glasuri aspre, până la răgușire, propunerea lor nerușinată. Vacarmul nu se potoli decât atunci când, devenind agresive și apropiindu-se cam prea mult de podium, în intenția vădită de a-l obliga pe procuror să le onoreze invitația, acesta, împreună cu ceilalți, găsi mai înțelept să o ia la sănătoasa, trăgând desigur concluzia că, oricât ai fi de mare și de tare, cu femeile nu-i de glumit“, își încheie Grama hazlia-i pățanie în hohotele noastre de râs.

Răzbunarea lui Terlețchi

Dar nu sfârșirăm bine râsul, că ușa barăcii se deschise brusc și aerul siberian venit de afară umplu încăperea de abur de nu se mai vedea om cu om.

Când atmosfera se mai limpezi, recunoscurăm silueta lunguiață și puțin adusă din spate a ofițerului de serviciu. Ajungând cam în dreptul grupului nostru, se opri, scoase din manșeta mantalei o țidulă, o silabisi rar, apoi întrebă: *Kto litinant Mărculescu Radu?* („Cine-i locotenentul M.R.?“)

Ia („Eu“), răspunsei săltându-mă într-o rână de pe cracă.

„Faceți-vă repede bagajul și… la poartă!“, traduse *perevodcikul* care îl însoțea.

Davai, po bîstree! („Hai, repede!“) mai adăugă ofițerul, apoi amândoi ieșiră din încăperea care se

umplu iarăși de o ceață rece, care de data asta mă pătrunse până în rărunchi și mi se așeză și pe creier. „Cu bagajul la poartă!“ Asta transport înseamnă. Dar unde, Doamne? Şi acum, în gerul și nămeții de afară? Pe loc mintea mă duse cu trei ani în urmă, la transportul în vagoanele morții. Prietenii mă înconjurară tăcuți, cu fețe îngrijorate și compătimitoare care mă făcură să mă simt de-a binelea ca un proscris.

Parcă eram Ovidiu primind edictul de exil la capătul unei nopți de petrecere.

„Râsul de adineauri n-a fost a bună“, rupse unul tăcerea.

Începui să-mi așez lucrurile în raniță. Câte lucruri inutile mi se adunaseră în acest răstimp! „Acum e momentul să scap de ele“, și începui să las pe pat tot ce mi-era de prisos. Dar nu fu cu putință. Pe măsură ce lepădam unele, prietenii îmi băgau altele în buzunar. Ba o pereche de ciorapi de lână împletiți de Clement Borcea, ba o pereche de mănuși nemțești îmblănite, ba un fular. Timpul trecea, iar eu mă mocăiam cu bagajul. Veniră de la barăcile lor și Petrică, și Răducanu.

„Asta e răzbunarea lui Terlețchi că ai refuzat să joci *Ursul*, sau *să joci ca ursul*“, spuse Petrică; iar Răducanu: „Lasă-ți aici toate manuscrisele, că ți le ia la poartă!“ Îi pusei în brațe, pe lângă altele, și legăturica de șindrile cu eseul meu ce încheia fiecare capitol cu incitantul îndemn „îndrăznește!“. „Acu-i momentul să-l pui și tu în practică după ce l-ai recomandat la alții.“

La poartă mai erau adunați încă vreo cinci-șase ofițeri, cu bagajele desfăcute, în care scormoneau curioși *ceasovoii*. În sfârșit, percheziționați, aliniați și numărați de câteva ori (de notat că eram numai opt), am fost scoși pe poartă în ovațiile întregului lagăr care, cu tot frigul, ieșise în păr să ne petreacă la plecare. Dincolo de poartă, în așteptarea perfectării formelor de predare-primire, care, în birocrația sovietică, pentru opt inși necesită tot

atâtea forme și tot atâta timp pierdut ca pentru opt sute – am avut tot timpul să-i devizajez pe acești camarazi de drum și poate și de destin. Nu de alta, dar ca să pot trage o concluzie asupra criteriului de selecționare a acestui lot și de aici să pot deduce cam ce soartă îi putea fi rezervată. Toți îmi erau cunoscuți din vedere sau din auzite; personal nu cunoșteam pe nici unul. Dar ca faimă, cu excepția unuia singur, băgat în lot ca informator, restul erau taxați ca reacționari de calibrul cel mai greu. A face parte dintr-un astfel de lot era o „cinste“, care putea fi însă foarte scump plătită. Iată cine îmi erau companionii: colonelul Dimitriu Stelian – cel care-l înfruntase pe Codler la concertul maiorului Rădoiu cu *Grenadirii* lui Schumann, când sala, în delir, striga „împăratul, împăratul!“; prietenul său maiorul Costin Dumitrescu, zis Copilu’; colonelul Calomfirescu, mai rezervat, dar nu mai puțin ferm și tranșant; maiorul Apostolache, care ducea pe față o campanie „anti-antifascistă“; rezerviștii Cojocaru Nicolae, avocat, și Victor Clonaru, de care am mai vorbit mai sus, tot avocat, amândoi oameni de atitudine clară, care mai și polarizau lumea în jurul lor, Gavalicov, traducător din rusă, și el venit de la Suzdal, bine încondeiat; și, în sfârșit, informatorul de serviciu, Anghelide, șarpele cu ochelari, cum i se mai spunea, prea cunoscut ca să mai fie periculos. Mă prezentai și eu colegilor de lot care mă cunoșteau de pe scenă și care mă primiră cu simpatie. În fine, pornirăm.

Viscolul se potolise, dar zăpada era bogată și pufoasă, iar piciorul intra în ea până la genunchi; înaintam cu mare greutate prin nămeții drumului pe care-l desfundam abia acum.

Garda care ne însoțea număra opt *ceasovoi*: tot atâți câți eram și noi; semn de atenție deosebită din partea lagărului. Gavalicov întrebă din ochi pe unul din ei „încotro?“ și acesta, după o ezitare, îi răspunse prin semne „Oranki“. Slavă Domnului! Bine că nu era Sonika, gara unde se alcătuiau

odioasele transporturi spre necunoscut. După vreo patru ore de marș istovitor – cei mai greu încercați fiind bătrânii, adică cei patru ofițeri superiori –, am ajuns pe o beznă oarbă la poarta lagărului.

La Oranki mai erau ofițeri români veniți din alte lagăre și *recalcitranții* de la Monastîrka. Toți aceștia locuiau într-un corp aparte, sub club. Pe noi însă ne-a cazat într-o sinistră hardughie, corpul 7, fosta trapeză a mânăstirii, cu șapte rânduri de paturi suprapuse, unde la primul rând se dormea îmbrăcat și înfofolit, atât era de frig, iar la ultimul, dezbrăcat la piele, atât era de cald. Încăperea, pe jumătate goală, era locuită de ofițeri austrieci, unguri și nemți. Era loc berechet (și frig tot pe atât), așa că ne așezarăm pe o cracă la etajul 3, unde, strânși unul într-altul sub mantale și cojoace, ne crearăm o temperatură mai de suportat. Frânți de oboseală, dormirăm bușteau și fără vise. Ne găseam în preajma Crăciunului, al patrulea de robie sovietică.

A doua zi, *starşele* lagărului, un ofițer german (toate serviciile erau asigurate de nemți și austrieci), ne repartiză pe noi, ofițerii inferiori (exceptându-l pe Anghelide! de ce oare?), la faimoasa brigadă de cărat *fîldeş*, adică de tras la sanie, înhămați ca vitele, o încărcătură de bușteni prin zăpada până la genunchi. Tovarășul meu de ham, cu care alcătuiam o perfectă pereche de animale de tracțiune, era Victor Clonaru. Ne-am amintit de episodul cu *Dumbrava Roșie* din cărțile din clasele primare, unde șlehticii polonezi fuseseră puși la jug de Ştefan cel Mare să are glia. Acum, cu hamul de gât, nu mai eram atât de mândri ca în copilărie de această ispravă a marelui nostru voievod. Totul se plătește în istorie, chiar după 500 de ani. (Dar de ce trebuia să plătim noi, generația noastră și așa destul de încercată, și când i se va prezenta „nota de plată“ și acestei împărății demoniace care a transformat aproape un continent într-o *dumbravă roșie*?)

Efortul era cumplit, urletele și înjurăturile *ceasovoilor*, infernale; cu tot gerul, apa curgea șiroaie pe noi. Scrâșneam din dinți și trăgeam mai departe. Victor, cu ocaua răbdării mai mică, ajunsese la culmea exasperării și voia să se lase în zăpadă și să nu mai tragă. A trebuit să mă lupt cu el ca să renunțe la un act care putea să-i fie fatal.

„Victore, cu rușii, iarna, aici, nici Napoleon nu s-a putut pune. Dar îți jur că la vară o să le facem o salată, să le meargă buhul. Acum adună mânie pentru ziua mâniei!“

Dar cu toată vitejia mea retorică, puterile îmi scădeau zi de zi. Mă topeam ca ceara. Atunci am cunoscut efectele acelei urgii biblice care este *istovirea.* Parcă o ceață mi se punea peste ochi și peste creier. Mergeam mecanic, ca un automat, mergeam clătinându-mă, cu mintea golită de orice gând. Ajuns în lagăr, o singură aspirație: să dorm. Să mai conversezi? Să mai citești? Nici gând. Chiar masa, nu știam cum să scap de ea mai repede, ca să dorm. Nici foame parcă nu-mi era, într-atât de epuizat mi-era organismul. Să dorm, să dorm, asta era tot ce-mi doream, să dorm, fie chiar și somnul pământului.

O dată, cu mintea obnubilată de toxinele oboselii, am căzut. Pur și simplu am căzut, ca vita în ham. Am auzit ca prin vis înjurăturile *ceasovoiului*, dar, înainte ca ploaia loviturilor cu patul armei să-mi cadă peste spinare, am simțit cum cineva se apleacă asupra mea, mă ridică, îmi scoate hamul și se bagă în el. Era un tânăr, un foarte tânăr pastor protestant, aproape un copil, care-și luase și crucea mea pe umeri.

În lagăr, după ce mi-am mai venit în fire, m-am dus la el să-i mulțumesc. L-am găsit cu Noul Testament în mână. Mi-a răspuns cu timiditate și stângăcie, rugându-mă foarte încurcat să-l scuz, dar are pentru foarte puțin timp cartea împrumutată și trebuie să o citească. Firește, l-am înțeles și i-am respectat dorința, dar în clipa aceea

am avut și revelația acelui „loc tainic“ de unde îi vin puterile cu care-și poartă crucea, ba și pe-a altuia. Dar eu, sleit de puteri, de multă vreme nici rugăciunea nu mi-o mai făcusem. În felul acesta îmi tăiasem singur legătura cu nevăzutul. Atunci de unde mai speram să-mi vină puterile cu care să birui această lucrare a diavolului, *istovirea*?

Cazul Ciutea

Din fericire, Dumnezeu nu încearcă pe om peste puterile lui, iar atunci când o situație ajunge la limită intervine ceva care o scoate din impas. Așa s-a întâmplat și cu mine de-am scăpat de *fildeș*. Mai întâi, repatrierea masivă a austriecilor a lăsat o bună parte din *servicii* fără personal. Cu puțin înainte se ținuse vizita medicală de rutină, la care minunata profesionistă și minunatul om care era doctorița Vasilievna, tătarca, văzându-mă în ce hal eram, m-a și trecut la *distrofici* cu indicația de *muncă ușoară.* Așa încât, fiind și posturi vacante destule, *stărșia* germană a lagărului m-a trecut împreună cu doi unguri și doi nemți la o echipă de *spart lemne* pentru bucătărie, ceea ce în comparație cu *fildeșul* era un paradis. Singura părere de rău era că-i lăsasem *în ham* și pe Victor, și pe Nae Cojocaru. Dar curând au făcut și ei o rocadă spre alte munci, tot exterioare, dar nu așa de groaznice.

Noua muncă îmi lăsa destule disponibilități să și citesc (colegii mei nemți m-au pus pe firul multor cărți bune germane: așa am dat de Rilke), să mai și scriu, dar să și frecventez dormitorul 2 (de sub club), unde aveam prieteni și camarazi de regiment, cum era Clement Borcea. Așa l-am cunoscut pe Ionică Ciutea, căzut după 23 august, învățător de profesie, de prin părțile Vrancei, prieten cu Ionică Hângulești eanu, cu care fusese coleg la Şcoala Normală. Ciutea nu putea accepta robia muncii, mai ales că știa care sunt drepturile ofițerilor prizonieri cu privire la muncă așa cum

reieșeau din Convenția de la Haga, semnată și de Soviete. Şi în numele acestor drepturi, cât a stat la Monastîrka, a refuzat sistematic să iasă pe poartă la muncă.

La început, administrația s-a mulțumit să-l sancționeze cu carceră. Aci declara *greva foamei*. După ce-și termina pedeapsa, administrația îl făcea uitat o bucată de vreme, neprogramându-l, după care iar își amintea de el și-l scotea la muncă, iar la refuzul lui era iar băgat la carceră, unde iar declara greva foamei și așa mai departe.

După al nu știu câtelea refuz de muncă și a nu știu câta grevă a foamei fusese trimis la Oranki, unde, ca de obicei, fusese lăsat în pace o bună bucată de timp. Acum tocmai îi expirase acest *respiro* care fusese mai lung ca în alte dăți, ceea ce îi lăsase chiar impresia că administrația s-ar fi săturat de jocul acesta și, în mod tacit, va închide ochii. Şi iată-l acum din nou programat să iasă la lucru. Exasperat de acest joc *de-a șoarecele cu pisica*, el a luat hotărârea de a-i pune capăt printr-un act de curaj disperat care-l angaja cu puterea bolșevică a lagărului într-o luptă pe viață și pe moarte. De data asta, el însoțea refuzul ieșirii la lucru cu un raport scris adresat comandantului lagărului, pe care, înainte de a-l preda ofițerului de serviciu la apelul de dimineață, a ținut să-l citească seara, pe cracă, unor apropiați de-ai săi, printre care mă număram și eu. Raportul suna așa: „În repetate rânduri, atât prin refuzul meu de-a ieși la lucru, cât și prin grevele foamei declarate ori de câte ori m-ați încarcerat pentru acest refuz, am înțeles să protestez împotriva abuzului pe care dv., autoritatea locală a lagărului de la Oranki, îl faceți împotriva noastră, a ofițerilor români, obligându-ne la muncă, în disprețul Convenției de la Haga pe care Uniunea Sovietică și-a pus semnătura sa și care prevede fără echivoc neobligativitatea muncii pentru ofițeri. În consecință, prin prezenta vă fac cunoscut că declar greva foamei *pe viață și pe*

moarte. În această acțiune nu cunosc decât următoarea alternativă: sau îmi veți recunoaște dreptul de a nu fi obligat să muncesc, sau voi duce greva până la moarte. Aceasta e hotărârea mea ultimă și definitivă. Mai precizez că, dacă veți voi să ascundeți asasinarea mea, va trebui să asasinați și pe toți cei 1500 de prizonieri care se află acum în lagăr, români, nemți, unguri, austrieci, pentru că, *oricât l-ați ascunde, adevărul până la urmă tot iese la iveală*.“ Urma semnătura: Sublocotenent de rezervă Ciutea Ion din Armata Regală Română.

Am rămas stupefiați. Nu numai de disprețul suveran al tonului, de acuzarea adusă administrației de abuz și eventuală crimă, dar de însăși înspăimântătoarea miză a jocului: *victorie totală sau moarte.* Şi, ceea ce era mai cumplit, nici una din cele două părți nu putea să cedeze. Nici puterea sovietică a lagărului nu-l putea excepta pe Ciutea de la o regulă impusă tuturor, nici acesta, așa cum îl cunoșteam noi, nu era omul care să capituleze, chiar cu riscul morții. Așa că, realist privind lucrurile, acestui joc nu i se putea vedea alt deznodământ decât cel tragic.

Unii din noi încercară să-l facă să renunțe, dar el a ripostat tăios: „Țara ne-a făcut onoarea de-a ne pune pe umăr tresa de ofițer. S-o respectăm! Să nu lăsăm dușmanul să pună pe ea hamul lui înjositor!“ N-am mai insistat, îi cunoșteam prea bine dârzenia ca să credem că ar fi putut renunța. Şi, în fond, poate era soluția cea mai potrivită firii lui, dar și momentului, pentru ieșirea din acest joc drăcesc de alternanțe: programare–refuz, carceră–grevă a foamei, la care sovieticii se complăceau, dar care pentru el însemna moarte curată.

Trebuia ieșit din acest ciclu cu deznodământ letal. Cum? Exact așa cum încerca el acum. *Dintr-o situație disperată nu se poate ieși decât printr-un act și mai disperat.* De aceea toți l-am înțeles până la urmă, l-am îmbrățișat și i-am urat izbândă. I-am mai spus că va fi neîncetat prezent în sufletul și-n

rugăciunile noastre și apoi l-am lăsat singur în fața destinului.

În dimineața de 1 februarie, la apel, a înaintat raportul, declarând greva foamei, iar la prânz a fost ridicat și băgat la *alba.* Din nenorocire, noi, românii, acum în minoritate, nu mai aveam nici o posibilitate de a controla carcera, mai ales după trimiterea în judecată a lui Alecu Cosma, *le gentillhomme cambrioleur*, care avea iarba fiarelor pentru toate ușile lagărului. Ce povestesc acum e ceea ce am aflat ulterior.

Mai întâi, Ciutea, când a intrat în celula care avea geamurile sparte, atunci când afară erau minus 10 grade, și-a dezbrăcat toate hainele de pe el și le-a aruncat în tineta cu urină și fecale, iar la stupoarea *ceasovoiului* care îi adusese gamela cu ceai – deliberat răcit – el a luat gamela și și-a vărsat-o toată pe cap, formându-i-se instantaneu o cască de gheață pe păr și pe față, și pe corp.

„Dacă vreți să mă asasinați băgându-mă în acest congelator, i-a spus *ceasovoiului*, eu vă dau tot concursul, ca să nu mă mai chinuiesc mult. Dar să știți că veți răspunde.“ Şi astfel a stat Ciutea în greva foamei, gol pușcă la minus 10 grade și cu geamurile celulei sparte, preț de 10 zile. În a șasea zi au început să-i facă hrănire artificială, cu toată rezistența îndârjită până la disperare a victimei, care restituia pe halatele doctorului și ale sanitarilor toată hrana băgată forțat pe gât cu furtunul.

Tot atunci, i-au băgat în celulă pe sublocotenentul Tiberiu Sârbescu, zis Gâgă, unul dintre băieții noștri de nădejde, cu care mai târziu am reconstituit tot jurnalul acestei extraordinare aventuri. Acesta a reușit să-l facă să țină pe spate un flentic de pufoaică de a sa. În tot acest timp, Ciutea *nu a dormit o secundă*, somnul însemnând moarte prin înghețare. Tot timpul se plimba, se fricționa, făcea genuflexiuni și, mai ales, vorbea. Vorbea necontenit. Așa și-a petrecut toate aceste

zile și nopți, fără să închidă un ochi, fără să se oprească din mers și din mișcări.

În seara celei de a zecea zile, când au venit iar să-l hrănească artificial – operația asta se făcea numai după stingere, în cel mai deplin secret –, în lupta cu sanitarii, Ciutea a avut un moment de slăbiciune și s-a muiat de tot în mâinile lor. Speriați, aceștia l-au urcat pe targă, l-au camuflat bine sub un maldăr de pături, să nu simtă nimeni ce se petrece cu el, și au întins-o spre spital. Pe drum, mortul și-a revenit, a sărit ca un arc de pe targă și, sub privirile stupefiate ale sanitarilor, a rupt-o la fugă spre dormitorul ofițerilor români (corpul 2, sub club). Aci, deși trecuse de ora stingerii, lumea nu se hotăra să se culce, captivată de amintirile hazlii ale unui povestitor de excepție, avocatul Iliescu, despre care am mai vorbit. Din alte barăci mai erau de față niște austrieci care veniseră să-și ia rămas-bun de la prietenii lor români, căci se simțea în aer plecarea unui lot austriac. Nici eu, de asemenea, nu mă înduram să plec la ghețăria mea din corpul 7.

Deodată se deschise ușa trântită cu putere și, în ceața ce se formă pentru moment, se deslușì silueta neagră și uscată a unei stafii în pielea goală, numai piele și os.

„Fraților, strigă umbra cu suflarea întretăiată de alergătură, sunt eu, Ciutea, uitați-vă ce au făcut ăștia din mine! Eu o să mor, dar voi să spuneți“, dar nu apucă să mai zică ceva, că urmăritorii lui, sanitarii, năvăliră peste el și îl înșfăcară.

„Ajutor! strigă Ciutea ca din gură de șarpe. Săriți, fraților, nu mă lăsați pe mâna lor!“ La auzul strigătelor de spaimă și de disperare ale lui Ciutea, băieții noștri trecură de la stupoarea produsă de apariția sa scheletică la indignarea cea mai clocotitoare. Săriră de pe crăci și se năpustiră asupra sanitarilor care se luptau din răsputeri cu umbra, s-o scoată din dormitor. O ploaie de

înjurături urmată de o grindină de pumni se abătu peste capetele lor de brute bine hrănite.

Uluiți de această primire și cu boturile pline de sânge, își abandonară prada și o rupseră la sănătoasa.

Îl înconjurarăm cu sfială și ni se topi inima de mila lui. Cât a putut să sufere de ger și de foame în acest răstimp o arăta mumia uscată și vânătă care-i ținea loc de trup, în care viu era doar albul ochilor fioros dilatați din orbitele mari și negre; sau albul dinților unei guri care profera necontenit cele mai fulminante acuze împotriva acestei *ruşini a umanităţii* care sunt *ei*.

„Eu am să mor, dar voi, ori pe unde vă veți afla, spuneți lumii ce-ați văzut și cu câtă bestialitate m-au asasinat acești *umanişti sovietici*!“ Mai mult nu putu spune, că iar se deschise ușa și cu mult tapaj năvăliră din nou sanitarii, dar de data asta urmați de ofițerul de serviciu împreună cu doi *ceasovoi* înarmați. Sanitarii încercau să-i explice acestuia ce li s-a întâmplat și să i-l arate pe Ciutea și pe huliganii de ofițeri români care i-au bătut.

Un val de indignare se ridică din întregul dormitor. Huiduieli, invective, ca *asasini*, *bestii*, *criminali*, nu mai conteneau și implicau deopotrivă și pe *sanitari* și pe *sovietici*. În fața acestei mulțimi îndârjite, cu fețe crispate de mânie, cu ochi sclipind de ură și care-i urla în față, până la demență, autorității tot disprețul ei, comandantul de gardă, stupefiat, avu un moment de recul și se trase între ostașii lui, care și duseră mâna la încărcătoarele automatelor. Atunci, spre a detensiona situația, un căpitan (Bălan, mi se pare) ieși în fața mulțimii și ordonă *liniște*. Iar când aceasta se restabili, se întoarse către comandant și arătându-l pe Ciutea i se adresă liniștit: „Iată în ce hal l-ați adus! Acesta este umanismul dumneavoastră sovietic de care faceți atâta caz?“ Ofițerul păru o clipă trăsnit de imaginea din fața lui. Pentru o clipă, rămășița de omenie din el păru

să se lase mișcată de muntele de suferință din fața sa. Pentru o clipă numai. Nu era el omul care între *evidență* și *ideologie* să dea întâietate primei. De aceea, montându-se singur, bâigui la început că, prin refuzul lui de muncă și greva foamei, Ciutea e de vină că a ajuns așa. Aceasta stârni un murmur de proteste transformate în invective care îl iritară de-a binelea.

„În ce privește intervenția căpitanului care ne ia în derâdere *umanismul nostru sovietic*, reluă el discuția, ea este o ofensă pe care ne-o aduce și pentru care își va primi pedeapsa.“ Şi către gărzi, arătând pe căpitan, dar și pe Ciutea: *Davai, na katorgu!* („La carceră cu ei!“). Aceștia se îndreptară spre cei doi să-i ridice, dar întregul corp sări să-i apere strigând „Mergem și noi cu ei la carceră!“ Nu știu ce s-ar fi întâmplat dacă Ciutea n-ar fi cerut liniște și ca nimeni să nu intervină pentru el.

„Nu vreau să sufere nimeni pentru mine. Mi-e de ajuns că m-ați văzut cum arăt și că aveți ce spune lumii.“ Şi, îndreptându-se către ofițer, îi spuse liniștit: „Să mergem!“ Afară îl aștepta targa pe care s-a și întins. Sanitarii l-au acoperit cu pături și l-au transportat la spital. Pe căpitan, care abia a avut timp să-și ia mantaua și căciula, îl duceau gărzile la *alba*.

În noaptea aceea a fost un necontenit du-te-vino. Informatorii au fost mai întâi chemați la comisariat să dea numele vocilor soliste ale scandalului. Apoi în toiul nopții, în cea mai desăvârșită discreție, au fost ridicați unul câte unul cei ce fuseseră mai bine încondeiați (între aceștia s-a aflat și Clement Borcea). A doua zi, la apelul de dimineață, tot lagărul vuia de „cazul Ciutea“, mai ales austriecii, pe picior de plecare, între care și aceia dintre ei care-l urmăriseră *de visu*.

Vălul negru al secretului – sub care puterea bolșevică își opera la întuneric lucrarea ei criminală – fusese dat la o parte de pe capul lui

Ciutea. Prinsă în lumina zilei, puterea lor drăcească *se voalează*, își pierde tăria.

Deși era ținut în spital la *izolare*, băieții noștri au reușit în noaptea următoare să ia legătura cu el și să afle că a încetat greva foamei. Aceasta, în urma vizitei personale la *izolator* a însuși comandantului NKVD-ului local (probabil intrigat de insolitul situației), care îl anunțase că va fi transferat de urgență la un lagăr special, unde pentru prizonieri *nu* este prevăzut un *regim de lucru*.

În aceeași noapte s-a reușit să se strângă zahăr, grăsime și pâine și să i se strecoare la izolator, iar în noaptea următoare, după stingere, a apărut el însuși în mijlocul nostru, la corpul 7, sus pe a treia cracă, unde-mi aveam sălașul. Era îmbrăcat în haine bune nemțești, curate și călduroase. Asta însemna un iminent transport. Fața lui, deși slăbită, era decrispată și luminată de bucuria izbânzii. Căci, într-adevăr, biruise.

Ca un borfaș prins în lumina reflectoarelor, oculta NKVD-istă fusese nevoită să-și ridice gheara de pe victimă și să-i facă vânt în alt lagăr. N-a reușit nici să-l ucidă, dar, mai ales, nici să-l îngenuncheze, ca prin aceasta să ne dea o lecție nouă, celor care am fi încercat să-i preluăm ștafeta. În asta consta marea victorie a lui Ciutea. El a arătat că oricât ar fi *ei* de puternici, de neînvins, de inflexibili, *se poate totuși*… Se poate totuși să-i înfrângi și să-i constrângi *să te respecte ca om*, atunci când ești hotărât să mergi până la capăt, chiar cu prețul vieții.

Se poate totuși! Aceasta e lecția pe care Ciutea ne-a predat-o nouă, celor mulți și timorați, care trăgeam în ham cu resemnare, fiindcă nu știam *că se poate totuși* trata cu puterea și de pe alte poziții decât cele ale supunerii.

Acolo, pe craca noastră, după ce a mâncat liniștit tot ce îi pusesem înainte, a început să ne

povestească tot jurnalul acestor zece zile de greva foamei, în pielea goală, la minus 10 grade.

„Am luptat până la ultima limită, ca să nu vă dezamăgesc. Ştiam că-mi urmăriți lupta cu sufletul la gură. Ştiam că dacă aș fi capitulat, sau dacă aș fi murit, băieții s-ar fi înspăimântat, cauza noastră ar fi fost la pământ, iar *greva foamei*, ca armă de luptă, compromisă. De aceea m-am ținut tot timpul în mână, cu inima sus, să nu mă clatin, să nu mă las doborât, ci să trăiesc… să birui – ca, din lupta mea să prindeți și voi curaj… Şi uite că am reușit… Lăudat fie numele Domnului!“

Apoi ne îmbrățișă pe toți și, presimțind iminența despărțirii, ne rugă să-l ținem prezent în gândurile și în rugăciunile noastre. Toți aveam lacrimi în ochi.

Așa a luat sfârșit ultima noastră întrevedere, de o insuportabilă încărcătură emoțională.

Ciutea, campionul nostru național de *suferință*, luptătorul solitar, care pentru noi și pentru scoaterea noastră din hamul rușinii a coborât cavalerește în arenă, să înfrunte de unul singur fiara, Ciutea rămâne una din cele mai curate și mai luminoase figuri ale prizonieratului nostru.

În grevele foamei ce vor avea loc și în anul acela, și în cei următori, performanța sa ne va întări cu puterea exemplului.

Pentru mine însă, *cazul Ciutea* a avut și repercusiuni asupra *Weltanschauung*-ului meu (viziunea mea filozofică despre lume și viață), mai precis asupra concepției mele antropologice.

Parametrii posibilităților omului de-a rezista – în condiții de normalitate – la presiunile foamei, frigului, epuizării și altor factori nocivi au fost dați peste cap de cazul Ciutea; am descoperit că ființa omenească își dezvăluie doar în situații-limită adevărata ei natură, ca și gama posibilităților ei primordiale, dar latente, infinit superioară celei omologate în situații de viață obișnuită. Omul mi s-a revelat atunci ca o *ființă necunoscută* (A.

Carrel) care, în situații-limită, dacă se conectează prin concentrare la „valoarea sa supremă“, este capabil de performanțe ce frizează miracolul.

Şi încă ceva a avut impact asupra felului meu critic de a-mi privi propriul neam și conaționalii. Prea adesea, în juru-mi, oameni de oarecare pretenție morală, ca să nu mai vorbesc de suprafață socială, s-au prăbușit lamentabil, până la treptele cele mai de jos, făcând să mi se clatine încrederea în neamul meu. Uneori, obida și scârba m-au făcut chiar să spun că mi-e rușine că sunt român.

Ei bine, după întâmplarea aceasta, n-am mai fost niciodată în stare să repet această blasfemie. Şi, la oricâte nemernicii ale unora din „conaționalii“ mei mi-a fost dat să asist, și în captivitate, și în gulagul din țară (care a fost și mai odios), în clipa în care îmi venea să rostesc cuvântul de blam îmi apărea Ciutea, ca și alții care prin suferință au atins treptele sfințeniei, și-mi spuneam: „Şi ei sunt *români*; doar n-o să te rușinezi că ești de-un neam cu ei.“ Ce să mai vorbim! Ciutea a fost printre cei – și din prezent, și din trecut – care mi-au îndreptățit *mândria de a fi român*.

În dimineața zilei următoare, pe furiș, înainte de deșteptare, Ciutea, cu bagaje cu tot, era scos pe poarta lagărului. Mai bine de o jumătate de an n-am mai știut nimic de el, până ce a sosit la Oranki un transport de nemți, care, văzându-se între ofițeri români, ne-au dat un bilețel scris chiar de Ciutea, în care acesta spunea că este în lagărul... (îmi scapă numele) împreună cu doctorul Tanasiu, că este bine și că *nu lucrează*.

Semne

Iarna cumplită 1945–’46 se apropia de sfârșit, cel puțin calendaristic. Nămeții erau tot mari, iar dezghețul latrinelor, care umplea tot lagărul cu o putoare devenită pentru noi vestitorul primăverii, întârzia să se producă.

Într-una din ultimele nopți de ger ale acestei ierni încăpățânate, am avut un vis straniu. Pe un tăpșan abia înverzit apare soția mea, venindu-mi în întâmpinare. Ne strângem în brațe, ca după o atât de îndelungă despărțire. Când, deodată, simțim că ceva ciudat se petrece la picioarele noastre. Un firicel de apă, subțire și ondulat ca un șarpe, trecea printre noi, despărțindu-ne. Ne uitarăm la el și văzurăm cu uimire cum firul de apă se îngroșa, făcându-și albie. Ne prinserăm de mâini cu putere, hotărâți să ne ținem cu orice preț unul de altul, dar apa creștea, împingând cele două maluri pe care ne aflam, însă noi ne țineam cu disperare de mâini, până când degetele ni se dezlipiră, iar malul pe care se afla ea fu împins cu putere de apele învolburate, devenite fluviu și apoi mare, până la orizont. Acolo, imaginea ei cu brațele întinse spre mine mai pâlpâi câteva clipe, apoi se topi.

Dimineața, tulburat de vis și de mesajul lui premonitor, îmi luai gamela cu apă, prosopul și săpunul și ieșii afară să mă spăl. După spălat îmi frecai, ca de obicei, fața și mâinile cu zăpadă, până înghețară. Apoi intrai în dormitor și mă așezai la masa unde cu alți trei camarazi îmi luam ceaiul. La un moment dat, băgai de seamă că de la degetul inelar îmi lipsește verigheta. Ca ars, alergai afară, la locul unde mă spălasem.

Răscolii toată zăpada. Nimic. Probabil, cu mâinile înghețate de frecatul cu zăpadă, nici nu simțisem când mi-a alunecat de pe degetul și așa subțiat de slăbiciune. Apoi va fi trecut cineva pe acolo, va fi văzut-o și a și luat-o, gândii eu cu amărăciune. Însă coincidența acestor semne – visul despărțirii forțate și pierderea verighetei – mă puse pe gânduri. „Desigur, se va fi săturat și ea în atâta amar de vreme (patru ani) să tot țească pânza Penelopei. Mă va fi lăsat și ea, așa cum pe atâția din noi i-au lăsat soțiile, exasperate de atâta așteptare, după cum reieșea din corespondența

primită din țară de aceștia“, gândii eu cu filozofică resemnare.

Corespondența

Fiindcă veni vorba de acest important capitol din viața de prizonierat – *corespondența*, să spunem și despre ea câteva cuvinte. Sovieticii aderaseră și ei la convențiile internaționale care asigurau prizonierilor dreptul de a scrie și de a primi răspuns de la familiile lor. Această corespondență era asigurată de Crucea Roșie (sau Semiluna Roșie) Internațională. Ca atare, în fiecare lună fiecare prizonier avea dreptul la o carte poștală pe care i-o înmâna efectiv administrația lagărului și pe care o trimitea familiei. Acest drept ni s-a asigurat încă de la sosirea noastră la Oranki.

Așadar, de scris scriam. Dar de primit, primeam oare răspuns de la cei cărora le scriam? Aici era buba. Puterea sovietică, atât de calculată și de meschină în drămuirea fiecărui drept al nostru, își putea permite ea să rateze un șantaj atât de gras ca acela pe care îl putea exercita asupra noastră prin acordarea acestui drept de *corespondență*? Să ne închipuim revigorarea morală pe care o scrisoare de acasă o poate opera asupra unui prizonier, înghițit în pustietatea haotică a acestei imense împărații. Cele câteva rânduri de la ai săi îl smulg din spațiul și timpul unei lumi în care el e un *dat dispărut* și îl *prind* de lumea lui adevărată, îl *recuperează*, îl fac să se simtă luat în evidența întregii umanități. Acum el e sigur că nu mai poate fi dosit sau dat dispărut. Cum ar putea puterea sovietică să accepte această scoatere din izolare și din nesiguranță a captivilor ei, pe care tocmai aceste condiții îi mențin dependenți de ea?

De aceea, ca să împace obligațiile ei internaționale cu interesele ei meschine, de înrobire a conștiințelor, ea va tolera tuturor dreptul de a scrie, dar din dreptul *de-a primi răspunsuri* va face un șantaj, acordându-l, ca pe o favoare, doar

partizanilor ei. Așa încât, puțină lume primea scrisori de acasă. Într-o anume vreme era chiar compromițător să primești scrisori. Deveneai suspect în ochii marii majorități care nu primea. Mulți, descurajați, nici nu mai scriau, îndoindu-se că scrisorile lor ar putea ajunge la destinație. De fapt, ajungeau, așa cum am putut constata cu surprindere la repatriere, când mi-am regăsit, păstrată cu sfințenie de mama, aproape toată corespondența trimisă din captivitate.

Însă eu, ca majoritatea prizonierilor, n-am primit nici o scrisoare vreme de patru ani. Abia în iunie ’46 – când, din nu știu ce motive, a început să se dea scrisori la toată lumea – am primit și eu primul răspuns de acasă.

Era de la mama. Conținutul său, prin anumite omisiuni, se lega foarte bine cu cele două semne primite cu câteva luni în urmă: visul și pierderea verighetei. Anume, îmi vorbea de toate ființele dragi mie (mătuși, veri, chiar și prieteni), dar de soție, nici un cuvânt. Mai mult, își încheia scrisoarea cam așa: „De o singură dragoste nu te poți îndoi în lume, de dragostea de mamă.“ De unde reieșea că de cea de soție se mai poate omul îndoi. Era clar ce voia mama să spună, dar nu îndrăznea.

Revoltă în pântecul balenei

Această scrisoare, tulburătoare ca o primă adiere de vânt din țară, mi-a sosit tocmai în cel mai puțin potrivit moment pentru sentimentalisme și emoliente sufletești. În lagăr, acumulările de îndelungate tensiuni ajunseseră la un prag paroxistic. „Vasul mâniei“ da în clocot. Ce se întâmplase? În fiecare primăvară, odată cu începerea lucrărilor agricole și intensificarea celor de la pădure, pentru ținerea sub teroare a prizonierilor, gărzile, la indicațiile oculte ale conducerii politice a lagărului, montau câte un asasinat. În urmă cu doi ani, în pădurea vecină

Schitului, fusesem chiar martor la împușcarea unui soldat neamț care, ca să evite o băltoacă din mijlocul drumului, ieșise numai cu un pas din coloană (cum făcuseră și alții înaintea lui, printre care și eu). Şi acum îmi sună în urechi țipătul lui de moarte: *Mutter, ich sterbe!* („Mor, mamă!“), dar și exclamația de sadică satisfacție a ucigașului pentru isprava sa: *Friț kaput!* („S-a zis cu neamțul!“)

Acum, zarurile sorții căzuseră pe capul căpitanului Săvulescu. (Noi îi mai ziceam și Caragață, căci, om vesel din fire, se ținea de tot felul de poante, *caragațe*). Şi tot în pădure a avut loc și acest nou montaj de asasinat pe anul în curs.

Ajunși la parcela de defrișat, gărzile s-au instalat, ca de obicei, în jurul zonei de lucru. Căpitanul Săvulescu îl roagă pe unul dintre *ceasovoi* să-i dea voie să iasă din zonă ca să-și facă necesitățile (lucru care de altfel se petrecea curent). *Ceasovoiul*, foarte amabil, îi dă voie, dar, tocmai când acesta se ușura într-un tufiș, îl trăsnește cu un foc de armă. Care nu l-a ucis, ci doar l-a rănit. Unde? Lucru ciudat. Așa cum ședea el chircit, pe vine, abdomenul îi sta lipit de pulpa piciorului. Ei bine, tocmai pe acolo a trecut glonțul, ștergându-i și burta, și piciorul.

Larmă, zarvă, lătrat de câini. *Ceasovoiul* acum îl acuză pe prizonier că a fugit din zonă ca să evadeze și afirmă că de aceea a tras. Căpitanul, plin de sânge, cu pantalonii căzuți, deși șocat, și-a arătat cele două răni, depărtate una de alta, dar produse de un singur glonț, ceea ce nu era posibil decât *stând pe vine*. Or, din această poziție nu se putea fugi.

Înfățișarea însângerată a căpitanului și explicațiile lui au detonat o explozie de indignare în masa băieților noștri, care pe loc au și încetat lucrul. Au urmat amenințări, înjurături, lovituri cu patul armei, într-un cuvânt, tot lanțul de represalii al unei haite dezlănțuite de câini turbați. Haită

asmuțită la calculul rece al bandei oculte căreia îi trebuia neapărat o victimă ca să-și țină sub teroare ostaticii.

Şi această infamie se petrecea în iunie 1946, la doi ani de la *armistițiu*, cu *frăția de arme* care i-a urmat, și la un an de la terminarea războiului. Desigur, această întâmplare a răscolit întreg lagărul. După risipirea emoției primelor momente, s-a trecut la o examinare lucidă a posibilelor replici la această provocare sovietică. A fost reținută soluția unor proteste individuale în scris, înmânate de fiecare protestatar în parte ofițerului de serviciu la apelul de dimineață. La ora aceea Orankiul, care fusese și în toamna anului trecut evacuat de români, transferați la Monastîrka, se repopulase prin *recalcitranții* din această *nație afurisită* care făcea zile fripte *lucrătorilor* NKVD-ului cu pretențiile ei de *demnitate* și cu mofturile ei cu privire la *muncă*, această nobilă îndatorire a oricărui cetățean cinstit.

Pâlcuri de ofițeri români, deveniți indezirabili la Monastîrka prin refuzul de a ieși la lucru sau prin conflicte cu autoritățile, luaseră calea Orankiului, care devenise astfel, pe nesimțite, o tabără de răzvrătiți în poziție de așteptare. Dată fiind această componentă mai dinamică și mai îndrăzneață a noii colonii românești de la Oranki, soluția aceasta, și radicală, și periculoasă – căci un protest în scris echivala cu o sfidare aruncată în față Leviatanului roșu în al cărui pântec ne aflam –, a putut întruni cam 60-70 de adeziuni într-un total de circa 120 de români câți ne aflam acolo. Propaganda s-a făcut în mare secret și de la om la om de către un grup de inițiativă în care intrau colonelul Stelică Dumitriu, Nae Cojocaru și Victor Clonaru, din formația cu care plecasem de la Monastîrka, dar și căpitanul Moisescu Gică și Clement Borcea, din regimentul meu, precum și alții, ale căror nume mi s-au pierdut din *memorie*, fără ca figurile lor să mi se șteargă din *amintire.*

La mine a venit cu *propaganda* vechiul meu partener de ham din brigada de cărat fildeș, Victor Clonaru.

„Măi, Radule, îți amintești tu de ce vorbeam noi astă-iarnă, când trăgeam la sanie de ne ieșea sufletul?… O, de-ar veni odată vara! spuneai tu, să le facem acestor bestii o panaramă de să se ducă buhul. Ți-aduci aminte? Ei, uite că a venit și clipa aceasta. E vară, e cald și carcera lor, fără chiciură pe pereți, nu mai face doi bani. Uite… ia hârtia asta, așterne pe ea un protest către comandantul lagărului. Şi mâine, la apel, pune-o în mâna ofițerului de serviciu! Să vezi ce mutră o să facă Mucea, că el e de rând, când s-o trezi cu ditai maldărul de rapoarte în brațe!“

„Câți suntem?“

„Atâți cât trebuie ca să umplem până la refuz cu trupurile noastre toate celulele carcerii, să nu mai aibă unde băga pe alții… căci nu încape nici o îndoială că aceste proteste scrise ne vor deschide larg porțile ei. Dar, pe de altă parte, disponibilitatea noastră de-a intra cântând în carceră va smulge din mâinile călăilor noștri acest instrument de tortură. În clipa de față, fiindcă m-ai întrebat, suntem 30 de protestatari (fără tine). Consultările continuă. Dar nu declanșăm acțiunea decât dacă atingem numărul de minimum 60. Ei, ce zici, putem conta pe tine?“

Drept răspuns, îi strânsei mâna și îl îmbrățișai.

Înainte de stingere, la un colț de masă, cu o fărâmă de creion chimic, compuneam ca pe un poem acest raport de protest prin care, din acea clipă, împreună cu ceilalți coautori, mă plasam pe o poziție fățișă de adversitate față de *Molohul roșu* într-al cărui pântec ne aflam captivi. Curată nebunie! Ne dădeam seama că prin această sfidare ne aruncam în aer toate punțile din spate, toate așteptările la *umanismul* adversarului sau la salvarea prin compromisuri. Dar, în fond, tocmai asta se și urmărea: să ne iasă din cap că repatrierea

ar putea fi obținută altfel decât printr-o luptă fără gând de-a da înapoi. Lupta aceasta trebuia adusă la cunoștința opiniei publice internaționale de către camarazii noștri de alte naționalități, care, mai privilegiați, se repatriau, asigurându-ne că nu ne vor uita. Cum s-a și întâmplat, de fapt. Aceasta era strategia noastră, a *grupului de rezistență*, prin care urmăream să ne salvăm și libertatea, dar și sufletul.

Raportul

Raportul suna cam așa: „Domnule comandant (era, așadar, adresat chiar celui care patrona și planifica aceste acte criminale, faimosul colonel Grișciuk)… subsemnatul (gradul și numele), ofițer din Armata Regală Română, protestez cu toată fermitatea împotriva actelor de violență practicate de gărzile lagărului, care au mers până la tentativa de omucidere. Protestez împotriva continuei încălcări a dreptului nostru la demnitate ca ofițeri și ca oameni. Protestez împotriva lipsei de «umanism» din atitudinea administrației față de ofițerii prizonieri români.“ (Pentru noțiunea de „umanitarism“ discursul politic sovietic întrebuința până la refuz termenul, impropriu, firește, de „umanism“, curent cultural renascentist, ei, sovieticii, făcând în permanență caz de *umanismul* lor). „Vă amintesc, scriam în continuare, că aceste atitudini contravin angajamentelor internaționale pe care și le-a luat țara dv. și dăunează reputației ei, de cea mai *umanistă* țară din lume.“ După această bășcălie finală, urma semnătura, gradul, numele, cu apoziția care-i scotea din sărite pe sovietici: ofițer din Armata Regală Română.

Îmi citii și recitii cu încântare și de câteva ori raportul, ca pe o poezie pe care un debutant se pregătește s-o trimită la o redacție. Într-adevăr, era un debut, și încă ce debut! În tot cazul, eram mulțumit, îmi sărasem sufletul, aruncând puterii sovietice în față tot ce gândeam despre *umanismul*

ei. Îmi luam revanșa pentru toate ofensele îndurate.

Se dase de mult stingerea și încă nu se lipise somnul de mine. „La câte zile de carceră va aprecia Grișciuk prestația mea literară?“ începui să reflectez și deodată gândurile despre raport se încâlciră cu cele din scrisoarea mamei, cu cele exprimate, dar mai ales cu cele ținute sub tăcere… mama și toți ai mei mă așteaptă să vin… iar eu sunt în pragul unei acțiuni care nu știu cum va ieși și dacă nu-mi va prelungi și mai mult captivitatea. Şi așa, deodată, mă năpădiră imagini din Bucureștii mei dragi, iar doruri, îndelung reprimate, țâșniră năvalnic la suprafață, ca niște chemări de sirenă, până ce adormii.

Şi în noaptea aceea, de ajun de bătălie, iar am avut un vis ciudat. Se făcea că m-am dat jos din pat ca să mă duc să urinez. Afară se lăsase o ceață rece și groasă care pătrunsese și în closet, unde nu mai era nimeni. Deodată, am auzit un scâncet de copil și am simțit alături o prezență stranie, malefică. Şi din acea clipă, din beznă și din ceață, prinse a se întrupa o apariție uriașă. Șuba imensă, până la pământ, căciula îmblănită cu clapele negre, lăsate în jos, ca niște aripi ostenite de corb, și carabina fumegândă din mâna stângă nu lăsau nici un dubiu asupra identității acestui nocturn mesager al întunericului și al piazei rele. Era inconfundabilul încheietor de coloană al maratonului morții albe din stepele înghețate ale Donului. Dincolo de el, nici o suflare omenească nu putea rămâne fără să-i plătească morții vama. Îmi coborâi privirea spre partenerul lui, câinele pitic, roșcat, cu picioare strâmbe, care lingea sângele de pe fețele împușcaților. Dar în locul lui văzui un copil urât, ca o stârpitură, și murdar. Era în picioarele goale. Cu o mânuță apucase pulpana uriașului, iar cu cealaltă își ținea cămășuța ridicată, ca să facă pipi. Îmi ridicai întrebător privirea spre uriaș, dar în loc de răspuns încercă un zâmbet

familiar ce se strâmbă într-un fel de rânjet. După care uriaș și copil se topiră în ceață. Mă trezii tulburat. Era aproape de deșteptare. Fără doar și poate, visul încripta o premoniție. Dar care era ea?

Mă găseam, desigur, în pragul unei grave hotărâri. A te declară fățiș adversar Golemului sovietic care te ține strâns în ghearele lui, și nu numai pe tine, ci și toată țara ta, nu e chiar lucru de șagă. Mă aflam acum la o cotitură a destinului pe care mi-o făceam eu, cu mâna mea. „Atenție!“ Poate asta voiau să-mi spună ciudații mesageri ai întunericului. „Atenție! Vezi ce faci! Ți-ai sărat ficații cu raportul tău. Vezi să nu te coste prea scump saramura!“ Dar ce mai puteam face? Zarurile fuseseră aruncate. Îmi dădusem cuvântul, înapoi nu mai puteam da. Poate doar de nu se va fi întrunit acel minimum de adeziuni (60) care condiționa declanșarea acțiunii.

„S-au primit 70 de adeziuni, îmi șopti Victor Clonaru la apelul de dimineață. Acțiunea începe! Cu Dumnezeu înainte!“

„Cu Dumnezeu înainte!“ repetai și eu, făcându-mi semnul crucii, când ofițerul sovietic ajunse cu numărătoarea în dreptul meu. Făcui un pas în față și pe brațul său, și așa încărcat de un teanc de hârtii, pusei cu hotărâre – sub privirile lui uimite – și raportul meu. În clipa aceea simții cum, în necunoscutul de dincolo de lumea noastră vizibilă, destinul meu intra într-o nouă și plină de riscuri cotitură.

Izolarea și greva foamei

Fâlfâiala aceasta de rapoarte concentrate în final pe brațele lui Mucea stârni curiozitatea prizonierilor de alte naționalități prezenți la numărătoare, unguri, nemți, dar, mai ales, austrieci, cărora li se pregătea – în secret – un transport de repatriere.

„Măi, voi, românii, sunteți *ganz verrückt* (complet nebuni)“, exclamă uluit, dar nu fără

admirație, prietenul meu austriac Wili Storch, căruia îi făcusem cunoscut conținutul rapoartelor. „Cum ați putut să scrieți așa ceva? Ăștia o să vă omoare. Ai uitat ce le-au făcut ofițerilor polonezi la Katin? Oricum, aveți toată admirația mea. Fă-mi repede o listă cu zece nume de protestatari – mai mult nu pot să învăț pe de rost – și, dacă m-ajută Dumnezeu să ajung în țară, o dau la radio."

Dimineața aceea se scurse în deplină acalmie. La comisariat, nici o mișcare. În realitate însă, rapoartele noastre stupefiaseră pe cei de la conducere prin ineditul lor. Se aflau în fața unei premiere pe țară. Nimeni până acum nu le vorbise *lor* pe un ton atât de dur și de incisiv și nimeni nu le azvârlise în față acuze atât de grave ca acești 70 de ofițeri români.

„Cine sunt acești domni care fac pe procurorii de la Nürnberg, de parcă noi, și nu ei, am fi cei învinși? Ia să le vedem puțin dosarele!" Şi astfel, după primul moment de stupoare, se declanșă în toate birourile o febrilă activitate. Se traduceau rapoartele, se consultau notele informative, se răsfoiau dosare și, în final, se alcătuia o listă. La prânz, când tocmai terminaserăm cu masa, își făcu apariția ofițerul de serviciu, Mucea, cu o listă bogată. Cine își auzea numele trebuia să-și ia bagajele, inclusiv salteaua și pătura, și să se alinieze afară. Firește că și eu eram printre cei strigați. Încolonați și cu tot tărhatul în spinare, furăm dirijați către Corpul II (sub club, unde fusesem și aplaudat, și condamnat) care, între timp, fusese evacuat de locatari, exceptând, firește, pe cei care avuseseră privilegiul să figureze pe listă. Înăuntru, am mai avut o surpriză. Tinetele, adică niște butoiașe pentru necesități, alături de care era și butoiul cu apă. Eram, așadar, închiși, supoziție pe care pe loc o confirmară loviturile de ciocan la ușă și apoi la ferestre, unde se băteau scânduri în cuie, ca la ciumați. În curând, deși eram în miezul zilei, întunericul năpădi întreaga

încăpere. Doar niște crăpături în scândurile bătute una peste alta lăsau să se vadă înguste și luminoase fâșii din lumea de dincolo, devenită astfel, prin contrast cu cea de dincoace, o zonă a „libertății relative“.

Îmi aranjai lucrurile pe un pat și hotărâi să mă simt bine și să comunic și celor din jur excelenta mea dispoziție. La slaba lumină a unui bec, încercai să stabilesc numărul închișilor. Nu eram mai mulți de 50. Printre aceștia, ofițerii superiori în frunte cu părintele nostru sufletesc, bunul și blândul, dar nu mai puțin hotărâtul și dârzul colonel Stelică Dumitriu, alături de nelipsitul său companion, maiorul Costin Dumitrescu zis Copilu', apoi coloneii Marțian, Cojan, Ştefanovici, Poșulescu, Griguță Rădulescu, maiorii Apostolache, Deciu, căpitanii Chihaia, Gică Moisescu și simpaticul și năstrușnicul moșulică Romică Vasilescu, interpretul meu din *Bazarul iluziilor*. Mai aveam lângă mine din fosta mea trupă pe Sandu Cumpătă și pe căpitanul Petre Dinescu, inventivul creator al costumației. Lângă patul meu era cel al avocatului Alecu Trăistaru, o limbă ascuțită, dar și un logician riguros și neiertător, iar vizavi se afla Ispas Nicolae, un singuratic și un taciturn, om cu o voință inflexibilă. Dar ceilalți, până la 70, între care Victor Clonaru și Nae Cojocaru, unde erau? Or fi băgați la carceră? Nu, deocamdată nu, căci prin crăpăturile unei scânduri bătute în fereastră îi văzusem dând târcoale izolatorului, în încercarea zadarnică de-a lua legătura cu noi.

Eram bine păziți de *ceasovoi*. Apelul se făcea înăuntru. Nu eram scoși la aer niciodată. Intraserăm în iulie. Căldura era înăbușitoare. Ferestrele bătute în cuie nu lăsau nici un fir de aer. Mereu aveam senzația de sufocare. Era ca la Auschwitz. Așa a trecut preț de o săptămână, până când, la o numărătoare, Ispas ceru ofițerului de serviciu să-l scoată la raportul comandantului.

„Ce vrei să raportezi?“ îl întrebă acesta.

„Regulamentul închisorilor prevede dreptul la aer al oricărui deținut încarcerat. De ce ni se refuză nouă, prizonierilor aici încarcerați, acest drept? Nu vedeți că ne sufocăm?“

De a doua zi, seara înainte de stingere, au început să ne scoată la aer în fața intrării. Deși era ora înaintată, era destulă lumină afară, datorită paralelei la care ne găseam și faptului că nu trecuse mult de la solstițiul de vară. O dată, băieții noștri de afară, văzându-ne, au venit spre noi. Cei doi *ceasovoi* au căutat să-i oprească. Eu mă găseam în flancul stâng. În fața mea, Gabi Constantinescu îmi face semn. În flancul drept, se apropie de *ceasovoi* Soso Cătuneanu și Mircea Popescu, fiecare parlamentând cu câte unul din ei să-i lase să ne dea țigări. Firește, aceștia refuză, ai noștri insistă și se apropie de ei, *ceasovoii* înjură și amenință, dar în aceeași clipă Gabi țâșnește, îmi aruncă o cutie de chibrituri și dispare. Soso și Mircea se retrag și ei. Intervenția lor fusese doar o diversiune ca să-l acopere pe Gabi. (Incursiunea e operația tipică a cavaleriei, iar doi dintre ei – Gabi și Soso – erau călăreți.) Deschid cutia. Un bilețel cu următorul text: „*La Monastîrka, zarvă mare. Curg acțiunile de protest și de refuz de lucru. Țineți-vă bine!*“

Într-adevăr, începuse și Monastîrka să se miște. La câteva zile de la acest mesaj, ne trezim pe la amiază cu un puhoi de lume de dincolo băgat peste noi. Deși această aglomerare făcea aerul și mai irespirabil, bucuria revederii a fost explozivă. Ovațiile nu mai conteneau la fiece apariție, de parcă eram la un jubileu ori congres.

„Veselă pușcărie, dom’le“, exclamă Petrică Ilie – parafrazând o replică din *Liliacul* – când își făcu și el intrarea în ropote de aplauze. Se montară pe loc paturi suprapuse și, cu multă dibăcie, se scoaseră mai toate geamurile de la oberlihturi, astfel că aerul deveni mai respirabil. Nou-veniții

erau în jur de 30 de suflete. Cu ei eram 80. Printre noi se găsea și părintele Bejan, căruia îi făcui loc lângă mine, ca și apropiatului meu prieten Petrică Ilie, cel mic la stat și mare la sfat. Lângă noi se mai așeză și un preot romano-catolic, Popa, român ardelean, foarte bine pregătit în domeniul lui; ca și părintele Bejan, care avea o bogată cultură și, ca orice moldovean, un har la povestit. Așa că timpul nu ne mai apăsa, că nici nu ne dădeam seama cum trece, prinși cum eram în discuții și povestiri. Din noianul de povestiri ale acelor momente care în realitate erau grave și încordate, dar care prin magia ficțiunii se decrispaseră, mi-a rămas în amintire cea a lui Petrică despre Nae Ionescu și despre cum și-a redeschis acesta cursul de logică întrerupt de arestarea sa.

„Era în primăvara lui 1934, își începu el povestirea. Se anunțase că Profesorul, eliberat din *prevenție*, își va relua cursurile. Sala Titu Maiorescu de la Litere și Filozofie era ticsită de lume. Nu eram numai noi, cursanții lui, ci și studenți de la toate facultățile, mânați nu de interesul pentru cursul lui, ci de curiozitate sau de alte mobiluri, mai cu seamă politice. Când ușa se deschise, ne apăru figura slabă, emaciată, mai gravă ca de obicei a Profesorului. Fu întâmpinat cu un tunet de aplauze, printre care curând se făcu auzit un început de cântec. Fața lui exprimă subit spaimă și panică. (Ieșise doar de curând de la închisoare și, desigur, n-avea chef să se mai întoarcă acolo.) Ridică energic brațul și ceru insistent liniște. Cu multă greutate tumultul se potoli și în tăcerea care se făcuse întrebă cu asprime: «Unde vă treziți? Vă credeți la sala Dacia, la o întrunire politică? Vă rog să realizați că vă găsiți la Facultatea de Litere și Filozofie, la redeschiderea unui curs de logică. Data trecută – începu el cu un ton didactic (*data trecută* era cu vreo jumătate de an în urmă) – data trecută v-am vorbit despre categoriile kantiene de *succesiune* și

cauzalitate.» (Acest început de lecție de filozofie căzu peste capetele celor veniți pentru momentul *politic* ca o ploaie rece. Se resemnară și luară loc în bănci.)

«Spuneam atunci că multă lume confundă aceste două categorii. Astfel, din faptul că două fenomene se succedă în timp, vin unul după altul, unii oameni au tras concluzia eronată că primul ar fi cauza celui de al doilea. (Priviri decepționate în rândurile auditoriului nepoftit.) Ca să vă dau un exemplu, continuă Profesorul necruțător, unii oameni au observat că după ce cântă cocoșul se face ziuă și au tras concluzia că din cauza cocoșului care cântă se face ziuă. Şi, fiindcă în lume sunt și oameni care ar dori să nu se mai facă ziuă niciodată, aceștia au hotărât să taie cocoșii. Dar să fie clar! Oricâți cocoși s-ar tăia, ziuă tot se va face.» La aceste ultime cuvinte rostite pe un ton profetic, întreaga asistență se ridică în picioare și aplaudă îndelung, fără s-o mai poată opri cineva. Acesta era stilul lui Nae, *imprevizibil*“ încheie Petrică. Povestirea lui într-un fel m-a răscolit, căci și eu, student pe atunci în anul II la Filozofie, fusesem de față la această memorabilă lecție.

Însă în timp ce aici, pe *crăcile* din izolator, noi ne desfătam cu povestiri și cu discuții academice, afară lagărul fierbea. Camarazii noștri*, protestatari* ca și noi, dar pe care administrația nu-i închisese odată cu noi, cereau scoaterea noastră din izolator sau aplicarea și asupra lor a acelorași sancțiuni, declarându-se deplin solidari cu acțiunea noastră. Se pare că administrația agrease soluția a doua, astfel că partizanii noștri se treziră ridicați și băgați la carceră. Acolo nu se pierdură cu firea, ci declarară pe loc *greva foamei* (*golodovka*), trimițându-ne și nouă vorbă să facem la fel. Am transmis ofițerilor noștri superiori mesajul celor din carceră și cu toții, în frunte cu colonelul Stelică Dumitriu, ne-am declarat de acord. În principiu, se hotărî să declarăm greva a doua zi dimineața,

urmând să strângem adeziunile până la culcare. Însă, din păcate, acțiunea noastră nu întruni unanimitatea pe care contam. Rezistențele veneau mai mult de la monastîrceni. Primul refuz îl întâmpinai de la preotul romano-catolic Popa, la care se ralie și un preot ortodox din Moldova (îmi scapă numele). Motivul invocat era că greva foamei, după socoteala lor, ar fi o formă de sinucidere. Or, religia creștină respinge sinuciderea. A fost nevoie de intervenția doctrinară a părintelui Bejan ca această falsă interpretare să nu molipsească pe cei mai slabi de înger cu un pseudo-argument teologic. Cei doi însă au rămas pe poziție.

S-au mai abținut de la grevă, motivând pripeala sau inoportunitatea, sau motive de sănătate și alții – chiar și dintre noi, rezidenții. Majoritatea însă, chiar și cu unii care mai șovăiau, a ales drumul incert și spinos al continuării luptei prin această formă disperată, greva foamei. Seara, la culcare, făcând numărătoarea, ne-am găsit cam 60.

Buni și atâți! Ne-am apucat să mâncăm tot ce mai aveam ca alimente, ca să intrăm în grevă cu polițele goale. Să nu ne acuze nimeni că trișăm. Apoi, fiecare și-a scris declarația pe ce a găsit, cei mai mulți pe cartoanele pachetelor de țigări. (Asta în 1946 și în cea mai „cultă“ țară din lume.) Ce revendicam cu toții prin această grevă? Scoaterea camarazilor noștri de la carceră și a noastră de la izolare.

După care ne-am culcat, încredințându-ne destinele Celui de Sus. Dimineața, bucătarii care ne aduceau masa au luat cunoștință de greva noastră. Au servit pe cei ce nu luau parte la ea, dar au lăsat pe loc hârdaiele cu masa refuzată, în care bietul Mucea, orbit de întuneric, era cât pe-aci să cadă, căci tot pe el căzuse ghinionul să fie de serviciu într-o zi atât de tensionată. Prima măsură a administrației a fost să-i scoată dintre noi și să-i

bage la carceră pe greviștii veniți de la Monastîrka, între care erau și părintele Bejan și Petrică Ilie.

„Au început să taie cocoșii, îmi șopti acesta la despărțire. Nu-i nimic. Oricâți ar tăia, ziuă tot o să se facă.“ Ceilalți monastîrceni, negreviști, între care și cei doi preoți, au fost lăsați mai departe cu noi, ceea ce îi punea în situația penibilă de-a mânca în fața noastră, a celor care răbdam, agravându-ne și mai mult suferințele foamei prin mirosurile aţâţătoare ale mâncărurilor. Desigur, ei nu prevăzuseră o astfel de postură jenantă, dar cine îi pusese să se angajeze într-o acțiune atât de riscantă dacă nu aveau tăria s-o ducă până la capăt? Oprindu-te la jumătatea acțiunii lezezi pe cei cu care ai plecat la drum.

Fiindcă veni vorba de suferințele foamei pe timpul grevei, să spunem câteva cuvinte despre acest subiect. În timpul Paștelui acelui an, mi-a reținut atenția un amănunt din troparul Învierii: „Hristos a înviat din morți *cu moartea pe moarte călcând*.“ Dacă *moartea* – mi-am spus atunci – poate fi călcată în picioare de *moarte*, de ce și *foamea* nu ar putea fi înfrântă de *foame*? Dacă puterea morții din ordinea necesității naturale poate fi înfrântă de moartea liber consimțită și aducătoare de înviere, de ce foamea impusă silnic nu ar putea fi învinsă de o foame liber consimțită și eliberatoare? Şi din acel moment am intuit „greva foamei“ ca unicul mijloc de a scăpa de teroarea, de obsesia foamei.

Mi-a confirmat oare greva aceasta așteptările mele teoretice? În bună parte, da. Exceptând prima zi în care m-a încercat foamea, în restul zilelor de grevă, care au mers până la șase, am simțit orice, migrenă, mai întâi, slăbiciune, ușoare amețeli, variații de puls, orice, în afară de *foame*. Prin *greva foamei* învinsesem *foamea*.

Dar ceilalți cum au suportat-o? Diferit, în funcție de mai mulți factori necunoscuți, dar, mai

ales, în funcție de poziția spiritului în fața acestei încercări.

Ca și în proba marșului forțat prin zăpezile primelor două săptămâni ale prizonieratului, de care am mai vorbit, nu cei mai viguroși fizicește, nu cei mai tineri și mai sănătoși au rezistat cel mai bine, ci aceia cu suflete mai bogate. Aici iarăși criteriile naturale au cedat în avantajul celor morale. Astfel, cei care-și drămuiau și cel mai mic efort și nu-și mai părăseau patul, spre a-și economisi la maximum energia, refugiindu-se într-un somn letargic, au fost și cei la care procesul degradării fizice și psihice a fost cel mai avansat. În schimb, cei care nu-și făceau nici un fel de calcule cu privire la consumul propriei energii, care nu se lăsau atrași de ispita patului și care se ofereau generoși pentru serviciile comune, aceia au ieșit cu mult mai teferi din această inedită, pentru ei, experiență. Desigur, handicapați din start de o stare fiziologică precară (doar ieșisem din iarnă vlăguiți de foame și istoviți de munci), încercarea a fost, din punct de vedere fizic, deosebit de dură. Astfel, privind chipurile companionilor mei de luptă și de suferință, constatam zi de zi mutațiile ce se operau în fizionomiile lor. Fețele se surpau, lăsând să domine sinistru carena nasului. Orbitele, subliniate de cearcăne vinete, se adânceau, iar în fundul acestora ochii deveneau din ce în ce mai sticloși, ca la mort. La unii dintre noi sesizam și o crispare, o grimasă, sub care căutau să-și ascundă durerea vintrelor sfâșiate de ghearele foamei. Respirația ne mirosea oribil. Cauza era autofagocitarea organismului, cum îmi explica un doctor aflat cu noi… „Celulele sănătoase devorează pe cele bolnave. Rezidurile nedefecate ale celor din urmă dau acest miros greu. Până la un punct, continuă el, prin foame organismul chiar se regenerează, căci dispar celulele bolnave.“ „O fi și așa!“, reflectai eu, dar parcă m-aș lăsa păgubaș de

o astfel de regenerare.“ Astfel, zi de zi înaintam în grevă autofagocitându-ne și regenerându-ne, până ce, într-o dimineață, în cea de-a șasea zi, când ni se aduse ceaiul, băgai de seamă că foarte puțini se mai ridicară din așternut ca să-și primească polonicul. Cei mai mulți zăceau în paturi vlăguiți de puteri și apatici. Cătând în jur, mi se dezvăluiră deodată sumedenie de fețe surpate, priviri stinse, respirații grele, gemete înăbușite. Unii, când încercau să se ridice din pat, recădeau pe spate, ca niște boboci de rață, acuzând amețeli și slăbiciune. Unul din colonei căzuse într-o stare de prostrație, respira greu, iar pulsul îi scăzuse de o manieră îngrijorătoare. Alarmarăm *ceasovoiul* care făcea de pază la intrare.

Curând își făcu apariția medicul-șef al lagărului, un moșulică de pe vremea țarului, care, foarte îmbufnat, ne acuză că le facem zile fripte. Remarca lui stârni râsete care în situația de slăbiciune în care ne aflam se materializau pe fețele noastre cu niște schimonoseli oribile. „Asta-i bună! Noi le făceam lor zile fripte. Noi îi puneam pe ei la ham. Noi îi snopeam cu paturi de armă. Nu ei pe noi. Cât de bine știu torționarii să se prefacă în victime!“ Iritat de ilaritatea pe care o provocase, doctorul dădu ordin sanitarilor cu care venise să-l transporte pe pacient la infirmerie, apoi dispăru în penibilele noastre strâmbături de râs. După acest incident, peste dormitorul nostru se instală din nou o liniște lugubră, ritmată de respirații din ce în ce mai greoaie și de gemete din ce în ce mai dese. Cuprinși de toropeală, alunecam pe apele moarte ale unui timp căruia i se pierduse măsura și ne-am fi tot dus pe firul lui, dacă un nou incident nu ne-ar fi readus la realitate.

Un tânăr sublocotenent, Pascu, care avea o placă de platină la o rană de la cap din campania Odessei (ceea ce nu-l împiedicase să se ceară din nou pe front, la Don), se zvârcolea acum de cumplite dureri de cap. Firește, îl alertarăm pe *ceasovoiul* de

la ușă, dar, până să sosească sanitarii, se iscară între noi niște discuții. Unii dintre băieți, mai cu seamă din lotul Monastîrka, socoteau că greva, prin cele șase zile de foame, și-ar fi atins ținta, aceea de-a marca un protest, și, ca atare, pentru a pune capăt unor suferințe pe cât de grele, pe atât de inutile, ar fi momentul să ieșim din ea. Propunerea fu respinsă cu hotărâre de alții, care cereau să nu cedăm până nu ni se ridică lacătul de la ușă. Dar cum cererile de renunțare mai crescură cu câteva și tonul lor devenise chiar vehement, mă simții obligat să iau și eu cuvântul și să le reamintesc de Ciutea, care în toiul iernii, în carcera cu geamuri sparte, în pielea goală, la minus 10 grade, a dus greva foamei 10 zile, până a obținut tot ce revendicase. La obiecția lor că Ciutea era de unul singur și că putea face cu viața lui tot ce voia, pe când noi avem în mijlocul nostru suferinzi pe care nu-i putem lăsa să se chinuie sau să moară, eu am propus să iasă din grevă cine nu poate să țină pasul, iar noi, ceilalți, s-o ducem măcar până la scoaterea noastră din izolator.

„Nu! interveni colonelul Stelian Dimitriu. Numai asta nu. Să nu ne rupem iar în două! Să rămânem uniți!… Dacă nu se mai poate în victorie, atunci fie și în înfrângere. Există pentru noi și ceva mai rău decât înfrângerea. E dezbinarea. Dacă nu putem împreună să mergem până la capăt, împreună să ne oprim.“

„Şi cu cei de la carceră cum rămâne? Noi ce facem pentru ei? Îi lăsăm în aer?“

„Ei sunt acolo un grup omogen și hotărât și într-o situație aparte, mai grea decât a noastră. Ei vor auzi ce măsură am luat noi aici și vor hotărî singuri ce măsură să ia ei acolo. Şi aș mai dori ceva, continuă bătrânul și înțeleptul colonel. Să ne asumăm cu toții și în egală măsură acest eșec! Să nu aruncăm în spatele cutăruia, mai neputincios, sau cutăruia, cu o sănătate mai șubredă, vina pentru nereușita noastră, a tuturor. Am pierdut. Ei

și? Nu s-a făcut gaură în cer și n-au intrat zilele în sac. Altă dată o să reușim. Veți vedea.“ Cuvintele de înțeleaptă consolare ale „bătrânului“ nu ne șterseră însă din suflet amărăciunea înfrângerii atunci când, sub privirile triumfătoare ale ofițerului și gărzilor, duceam la gură, ca semn al încetării grevei și al capitulării noastre, lingura cu cașă.

Odată cu îndeplinirea acestui act, gărzile se retraseră, neuitând însă a răsuci cheia în lacătul de afară ce ne ținea în continuare zăvorâți.

A doua zi, la numărătoare, Ispas îi întinse ofițerului de serviciu un cartonaș scris. „Ce-i asta?“ întrebă respectivul, indispus. „E declarația de greva foamei, pe care o voi ține până când voi fi scos din acest izolator sau până voi muri.“ Peste câteva ceasuri veni un *ceasovoi* și-l scoase cu bagaje cu tot, iar peste alte câteva îl văzurăm, printre scândurile de la fereastră, plimbându-se bine mersi prin curte. Administrația, sătulă de probleme, cedase în fața voinței de nezdruncinat a unui singur om, dar acela dispus să meargă până la capăt. Ispas era tipul alergătorului de cursă lungă, al luptătorului singuratic, dar care antrenează pe toți ceilalți după el, sau al jucătorului de oină, care, ieșit în careu, înfruntă loviturile de minge ale adversarului, iar când prinde mingea, face semn la ai săi să fugă în careul următor. Nimic nu caracterizează mai bine raportul dintre personalitate și grup ca jocul nostru național, „oina“.

În a patra zi de la *capitulare* se produse un fapt tulburător pentru liniștea conștiințelor noastre. Nu aveam nici o veste de la cei din carceră, însă credeam că, puși la curent cu cele ce se petrecuseră la noi, se vor fi repliat și ei pe aceleași poziții. Dar iată că unul din băieții noștri, care – printre scândurile ce astupau fereastra de la intrare – ținea în supraveghere aleea unde era și carcera, ne alarmă:

„Ceva deosebit se petrece la carceră! și începu să transmită ca un reporter tot ce vedea. Intră pe ușa carcerei grămadă de sanitari cu tărgi, infirmiere, doctori, *ceasovoi*.“ Intrigat, ca și alții, mă apropiai de fereastră unde-mi găsesc o fantă de privit. Deocamdată nu se mai petrece nimic. Așteptare înfrigurată o jumătate de oră… apoi iese doctorul, cu capul în jos… apoi doi sanitari cu o targă, și pe ea, întins, Petrică Ilie. Ştirea produce senzație. Lumea se ridică din paturi și se îndreaptă spre ferestre. Reportajul continuă, a doua targă cu Ion Fățoiu, a treia cu Victor Clonaru… a patra cu Nae Cojocaru… nu mai iese nimeni, din lipsă de tărgi, apoi se întorc sanitarii în pas alergător și iar începe defilarea tărgilor… Mihai Răducanu… Vasile Roșca… Ghiță Militaru… Părintele Bejan… Părintele Beschia… Gabi Constantinescu… Soso Cătuneanu… Mircea Popescu… apoi alții, pe picioare, sprijinindu-se între ei.

„Măi, fraților, ăștia sunt plăieșii lui Ştefan cel Mare, care au ieșit din Cetatea Neamțului numai pe targă… Glorie lor!“ rosti un căpitan. Iar de atunci, celor de la carceră, care au rezistat 10 zile, până ce au obținut scoaterea lor de acolo, le-a rămas numele de *Plăieşii din Cetatea Neamțului*. Astfel înfrângerea noastră, a celor mulți din izolator, a fost compensată de biruința celor puțini, dar aleși, din carceră, *plăieşii.*

Ce s-a întâmplat cu ei am aflat mai târziu, din spusele lor. Mai întâi de toate, numărul mare de greviști raportat la cubajul carcerei crease în ea o atmosferă sufocantă. Pe lângă epuizarea prin foame, ei au mai avut de luptat și cu lipsa de aer, cu senzația de asfixiere, cu hrănirea artificială executată în mod bestial, cu cleștele de desfăcut fălcile și cu furtunul împins pe gât. Totuși au rezistat până li s-a asigurat scoaterea din carceră, ceea ce s-a respectat. Duși pe targă la spital, acolo,

altă panaramă: *siostrele*, când i-au văzut în ce hal erau, s-au topit toate de plâns de mila lor.

Aceste evenimente avură loc dimineața, până în prânz. După-amiază am avut parte de un altfel de spectacol. În dosul clădirii noastre, în fața ferestrelor dinspre nord, era o grădiniță cu o masă lungă, mai multe bănci și câteva răsaduri de flori. La un moment dat sesizarăm un fel de freamăt ca de mulțime, iar unii dintre noi, uitându-se printre scânduri, își dădură seama că în fața ferestrelor noastre se organiza un miting. Ce fel de miting? Şi de ce tocmai în locul acesta dosnic? Cu ce vom fi meritat noi, nevrednicii, onoarea de-a ni se face la *fereastra cu zăbrele* astfel de *serenade*? Probabil, conducerea politică a lagărului o fi vrut să ne arate că, oricât de becisnici am fi fost noi, ea nu ne poate totuși frustra de lumina consolatoare a învățăturii marxist-leninist-staliniste, iar dacă, prin forța împrejurărilor, nu putem merge noi la club, atunci vine clubul la noi. Mișcătoare atenție!

După ce la masa acoperită ad-hoc cu pânză roșie se așeză onor prezidiul, ședința fu deschisă de însuși Terlețchi în fața unui public de maximum 30 de participanți, în totalitate voluntari, așa-zișii antifasciști. De unde vor fi găsit chiar și atâția, Oranki la ora aceea fiind numai un loc de depunere pentru recalcitranții și opozanții români de la Monastîrka?

Devizajarea mutrelor asistenței ne dădu răspunsul. Tot de la Monastîrka. Fuseseră porniți de acolo, constituiți într-un grup de presiune ca să apere *democrația*, amenințată de „acțiunea iresponsabilă și criminală a unor elemente descompuse“ (adică de noi) „care urmăresc compromiterea relațiilor noastre cu marele nostru vecin și frate, precum și punerea în primejdie a cuceririlor fragedei noastre *democrații*“, așa cum avea să sune în alocuțiunile lui Terlețchi și ale ciracilor lui. Era, așadar, un miting pus în scenă pentru *înfierarea* noastră. La întrebarea retorică a

comisarului „Ce merită acești dușmani ai poporului?“ au fost voci care au strigat „Moartea!“. Delirul a atins punctul culminant în încheierea făcută de comisar. Citez: „Totuși această acțiune rea“ (adică greva noastră) „are și o parte bună. Ea a arătat clar acum care dintre prizonierii români sunt dușmanii Uniunii Sovietice. Dacă până acum aveam vreo îndoială la alcătuirea listelor de repatriere, acum nu mai avem nici una. Dușmanii s-au demascat singuri, iar oamenii cinstiți se vor repatria în cel mai scurt timp. Cât despre ei, și întinse brațul spre ferestrele noastre, va mai curge multă apă pe Dunăre…“

„Așa le trebuie! Așa le trebuie!“ strigau *voluntarii* cu aceeași vehemență cu care, cândva, și iudeii îi strigaseră lui Pilat: „Răstignește-L! Răstignește-L!“

„Ce ticăloși! rosti scârbit bătrânul nea Romică. Ce le-am făcut noi acestor nemernici ca să se năpustească asupra noastră? Cauza noastră nu e și a lor?“

„Nu s-au *năpustit*. Au fost *asmuțiți*“, îl corectă Alecu Trăistaru. „Asmuțiți de cei care îi țin bine în lesă. Ce vedem noi aici e doar un exercițiu, o avanpremieră a ceea ce se va juca mâine în toată țara. Pe rând și în ordinea prescrisă de *dialectica* lor marxistă, ei și alții ca ei vor fi asmuțiți împotriva tuturor adversarilor regimului, partide istorice, moșieri, industriași, chiaburi, ba chiar – o să vedeți – și monarhia. Ultimii sacrificați vor fi *tovarășii de drum*, adică ceva în genul acestor nefericiți care ne huiduiesc aici“, își încheie conu Alecu Trăistaru profetica lui alocuțiune.

Într-adevăr, pocită i-a fost gura lui nea Alecu, căci la mai puțin de doi ani de la această prorocire, la greva foamei pentru repatriere ținută la Oranki (Monastîrka) în februarie 1948 (despre care am anticipat în „Capitolul pilot“), au mai luat parte – pare de necrezut – chiar și voluntari antifasciști, printre care și cei care ne înfieraseră la mitingul

pomenit și care, după ce-și serviseră patronii, acum, pe post de *tovarăși de drum sacrificați*, și-au dat seama că altă cale de repatriere nu e decât cea a luptei, a solidarității și a suferinței pe care cândva le înfieraseră. Aceasta e lecția istoriei, dură, dar dreaptă; căci, după spusele lui Goethe, „istoria lumii este judecata lui Dumnezeu“. (*Weltgeschichte ist Gottesgericht*.)

Mândria și rușinea de a fi român

Sunase de mult stingerea și somnul nu se lipea de pleoapele mele. Desigur, toată această înscenare la *fereastra cu zăbrele* era o farsă simplistă și nimeni nu lua în serios amenințările lansate, nici chiar cei ce le proferaseră. Totuși spectacolul fusese deprimant și-mi lăsase un gust amar. Nu puteam să nu compar imaginea superbă a *plăieșilor* scoși pe targă, dar biruitori, după o luptă pe viață și pe moarte pentru acel minimum de demnitate fără de care nu se poate trăi, cu mișelia înfierărilor de către o haită de javre ținute în lesă și asmuțite să ne muște la ordin.

Comparația făcută mai sus cu cei care strigaseră: „Răstignește-L!“ cred că nu stă în picioare și-i nedreptățește pe iudei. Aceia, cel puțin, erau convinși de vinovăția Mântuitorului și tot ce I-au făcut I-au făcut din convingere – chiar dacă aceasta era greșită – și din fanatism. Compatrioții noștri însă tot ce ne-au făcut ne-au făcut nu din convingere, ci din lichelism. Și totuși, Dumnezeule, și cei de la carceră, și cei de la miting erau români.

Mă uitam spre fereastra din față către carceră și eram *mândru* că sunt român.

Mă uitam spre fereastra din spate către grădină și mi-era *rușine* că sunt român.

Care este atunci, Doamne, atitudinea corectă, *mândria sau rușinea de-a fi român*? Probabil, condiția de-a fi și de-a exista ca român incumbă obligația de a-ți asuma tot activul și tot pasivul

acestei situații și de-a simți pe rând, după împrejurare, fără să devii îngâmfat, dar și fără să disperi, când pe una, când pe cealaltă.

Biruința este fiica înfrângerii

Evenimentul cel mai important al vieții mele interioare din acea perioadă *postgrevistă*, marcată profund și dureros de complexul înfrângerii, a fost întâlnirea cu *Memorialele* lui Vasile Pârvan. În viața mea mi-a fost dat să întâlnesc puține cărți care, pentru un anumit moment de criză prin care treceam, să fi avut asupra mea un impact mai tonic și mai salutar. Auzisem de cartea aceasta și o cerusem băieților *de-afară* printr-un bucătar care era de-al nostru și tot prin el, înșelând vigilența *ceasovoilor*, o și primisem. Mă cucerise prin înalta altitudine la care veghea spiritul gânditor, prin cadența de verset biblic a verbului, care uneori lua avânturi de imn, dar, mai ales, prin eroismul stoic, afirmat cu o tărie nezdruncinată, în fața vieții și a încercărilor ei.

Într-un fel, era o carte din familia spirituală a *Eroilor* lui Carlyle, poate tot atât de generoasă și de incitantă la acțiune ca și aceea. Mai cu seamă am fost mișcat de ideea, afirmată cu puterea unei credințe, că biruința, adevărata biruință, statornică și de bătaie lungă, se ivește numai la capătul unui lanț de înfrângeri: înfrângeri nu numai ale vrăjmașului asupra noastră, ci, mai ales, ale noastre asupra noastră.

Biruința este fiica înfrângerii. Iată ideea de care aveam noi nevoie în acele clipe, idee izvorâtoare de speranță și mobilizatoare de forțe, care mi-a devenit din acea clipă o deviză. O deviză pentru toți câți căutam o ieșire din marasmul înfrângerii.

O vară de interogatorii și de anchete

Vara se apropia de sfârșit și noi, închiși și cu scânduri bătute în ferestre, nu înțeleseserăm nimic din ea. Greu ni se refăceau organismele după cele

șase zile de grevă a foamei. Câtă nevoie ar fi avut ele de o rază de soare! Dar puterea sovietică ni-l confiscase și pe acesta, așa cum ne confisca și hârtiile, cărțile, bricegele și câte altele.

Totuși, către a doua jumătate a lui august, se simți ceva, o inițiativă a comisariatului de detensionare a situației. Începu un șir de anchete la care eram chemați pe rând seara la comisariat, la o discuție care avea pretenția să fie *liberă*, în cursul căreia, printre altele, se punea întrebarea de ce am făcut acțiunea de protest, dacă nu o regretăm și dacă n-am fi dispuși s-o retractăm, iar în cazul că am fi scoși din izolator dacă înțelegem să ne conformăm regulamentului de lagăr?

Aceste întrebări, ca de concurs, le știam de la cei anchetați, care, la înapoiere, făceau pe rând câte o spovedanie publică, așa încât fiecare din noi putea să-și pregătească răspunsul după cum îi dicta conștiința.

În fond, după cum aveam să ne dăm seama în curând, toate aceste anchete aveau ca scop selecționarea din sânul nostru a elementelor mai radicale, în scopul alcătuirii unui transport spre un *lagăr de pedeapsă*.

Cel care conducea anchetele era un căpitan, Kolbasov, pe care unii din *crimeiști* (denumire pentru cei căzuți în bătălia Sevastopolului) și-l aminteau ca pe un modest ceasornicar din oraș, sub a cărui înfățișare se ascundea, de fapt, un foarte abil spion sovietic; ipostază sub care, de altfel, li se și arătase, ca ofițer NKDV-ist, în primele lagăre prin care aceștia trecuseră. Cunoscându-i deci concret pe români, ca și felul în care se purtaseră cu populația, el își dădea cel mai bine seama de câte parale fac fabulațiile propagandistice despre atrocitățile ocupanților fasciști (care ne băgau în aceeași oală cu naziștii). Nu se putea ca el, care, ca spion, vedea totul, să nu fi văzut și cozile de copii localnici ce-și primeau hrana zilnică de la cazanul trupei. De aceea era

mai disponibil la dialog și mai rezervat în acuze și incriminări decât colegii lui. Într-o seară, îmi veni rândul și mie la el la anchetă. Numai că traducătorul fu chemat, mai sus, chiar în clipa în care mă așezam pe scaunul anchetei. Atunci se oferi pentru acest oficiu o tânără, Gorbaciova, despre care știam că era translatoare la nemți și că lua pe atunci lecții de limba română de la B., profesor de română, care avea să plătească aceste meditații (curând transformate în legături sentimentale) cu ani de *ștrafnoi lagher* (lagăr de pedeapsă). Evreică, oarecum urâțică, ea compensa acest neajuns fizic printr-o amabilitate plăcută și distinsă ce contrasta cu ambianța și trăda o nesănătoasă origine socială, din mediile intelectualității (*inteligheńția*).

Interogatoriul debută cu întrebările de rutină, la care nu putui să nu remarc slaba prestație a Gorbaciovei în eforturile ei de a traduce din și în româna învățată de la B. Îi propusei atunci să ducem discuția în limba germană (pe care, oricum, o posedam mai bine decât ea româna). Propunerea fu acceptată cu bucurie. Kolbasov se apropie în sfârșit de miezul problemei: dacă, ieșind din izolator, voi respecta regulamentul lagărului?

Îi servii răspunsul dinainte pregătit: „Cum să nu, în măsura în care acesta se conformează acordurilor internaționale privind drepturile prizonierilor, pe care Uniunea Sovietică le-a onorat cu semnătura ei și pe care mai trebuie să le onoreze și cu aplicarea lor.“ Kolbasov holbă ochii la mine: „Ce vrei să spui cu asta? Despre ce drepturi vorbești?“

„Despre dreptul de-a fi tratați ca oameni.“

„Cum, rosti Kolbasov, cuprins de o nobilă indignare, nu sunteți tratați ca oameni? Dumneata pui în discuție *umanismul* nostru sovietic?“ (din nou eterna lor confuzie de noțiuni *umanism/umanitarism*).

„Nu pun în discuție *umanismul* sovietic, ci aplicarea lui la Oranki. Dacă înhămarea la sănii, ca pe vite, a prizonierilor, snopirea lor în bătăi cu paturile de armă ale gărzilor mai e *umanism*, atunci el este numai de tip Oranki, iar eu nu mai am nimic de spus.“ Ultimele mele cuvinte fură urmate de o tăcere din care mă așteptam să țâșnească o replică dură și incriminatorie după care să fiu expediat îndărăt la izolator. N-a fost așa. Respectivul era deștept și abil. (Un spion nu-și poate permite luxul de-a fi prost.) Avea probabil gustul discuției în contradictoriu, de la care aștepta să câștige mai mult decât de la o discuție dusă pe un ton imperativ.

„Vezi, relansă el liniștit convorbirea, toate cele povestite de dumneata sunt urmările războiului *nedrept* pe care l-ați dus împotriva Uniunii și ale distrugerilor populației și a bunurilor, prin acțiunile militare pe care le-ați executat. Nu credeți că, într-un fel, trebuie să vă achitați de aceste daune, dacă nu chiar crime? Şi că, dacă nu sunt de aprobat, sunt măcar de înțeles unele răbufniri de resentimente ale unor oameni simpli, cum sunt cei ce vă păzesc și care, unii, își vor fi văzut poate căminele și familiile distruse de acest *război nedrept* pe care l-ați purtat împotriva noastră?“

„Mă iertați, domnule căpitan, îl întrerupsei eu, dacă îmi permit să observ că nu gărzile, acești *oameni simpli*, ne-au pus în ham. Ei s-au mulțumit doar să ne rupă spinările cu paturile de armă. În ham ne-a pus administrația lagărului, ale cărei acțiuni sunt întotdeauna dictate de rațiune, de principii, și nu de răbufniri resentimentare. Apoi, cu voia dumneavoastră, aș mai vrea să fac câteva precizări cu privire la *războiul nedrept* pe care l-am purtat împotriva Uniunii Sovietice. Mai întâi de toate, nu există *războaie drepte* și *războaie nedrepte*, ci numai *războaie câștigate* și *războaie pierdute*. Odată cu încetarea operațiilor militare se produce o automată conversie a *războaielor*

câștigate în *războaie drepte* și a celor *pierdute* în *războaie nedrepte.* Altfel nu pot înțelege de ce războiul nostru pentru Basarabia, Bucovina și ținutul Herței, care, cel puțin ultimele, n-au aparținut niciodată Imperiului Țarist, ar fi un război nedrept. Nu, domnule căpitan, războiul nostru a fost doar un război *pierdut*, atâta tot.“ Considerațiile mele, lipsite de orice idealism și aproape cinice asupra categorisirii războaielor nu-l scandalizară pe căpitan, așa cum mă așteptam. Era prea realist ca să se lase îmbătat de vinul propagandist dat în consum prostimii, printre ai cărui falsificatori se număra și el.

„Pierdut sau nedrept, ori amândouă laolaltă, reluă el discuția, nu poți nega că războiul dumneavoastră ne-a cauzat mari suferințe. Totuși, în baza *iubirii frățești* care a legat dintotdeauna popoarele noastre, noi, cu toate relele pe care ni le-ați făcut, care nu pot fi nici uitate și nici lăsate nepedepsite, am întins și întindem încă o mână frățească poporului român... și aceasta la toate nivelurile... chiar și la al dumneavoastră, celor de aici. Însă, ca gestul să poată fi reciproc, trebuie ca dumneavoastră să vă eliberați de anumite resentimente față de noi, în care deocamdată sunteți blocați. Lumea merge înainte, evoluează, își schimbă mentalitățile. Schimbați-vi-le și dumneavoastră!“ (Interesantă poziție despre condițiile acestei frățești strângeri de mână! reflectai eu, în care numai noi trebuie să ne lepădăm resentimentele, dânșii rezervându-și dreptul de a și le menține și, sub imperiul lor, de-a ne cotonogi la nesfârșit cu oamenii lor *simpli*.)

„Ei, îmi întrerupse el visarea stârnită de generozitatea gestului sovietic, ce părere ai de propunerea noastră?“

„Extraordinară, exclamai. Numai că, pentru a fi și aplicabilă, ar mai trebui să faceți să dispară și o anumită incompatibilitate dintre măsurile pe care administrația ni le aplică nouă, românilor.“

„Ce măsuri?… Ce incompatibilitate?“

„Pe de o parte, ea a ținut să se răzbune pentru relele pe care pretinde că le-am fi pricinuit Uniunii Sovietice, iar pe de alta, să ne câștige și adeziunea sufletească. Or, amândouă în același timp nu sunt cu putință. Nu e posibil ca omul pe care îl chinui să te și iubească. Ori una, ori alta! Așa că, dacă nu puteți renunța la a vă răzbuna pe noi, faceți ce credeți! Puneți *ceasovoii* să se așeze cu paturile de armă pe spinările noastre. Ucideți-ne! Dar nu ne mai vorbiți de *iubire*!“

Se lăsă o penibilă tăcere pe care Terlețchi, sosit între timp, o risipi în cele din urmă, adresându-se în rusește căpitanului. Din ton, mimică și câteva cuvinte mai uzuale înțelesei că i-ar fi spus ceva în genul: „Nu v-am spus eu, tovarășe căpitan, că n-o s-o scoateți la capăt cu încăpățânatul ăsta? Nu-l cunosc eu? Vă pierdeți vremea cu el.“

„Bine! i-ar fi răspuns căpitanul. Dacă spui dumneata așa, așa să fie!“ Şi cu bontul unui creion a însemnat ceva pe o listă, în dreptul unui nume care ar fi fost al meu. Ceva care avea să însemne cine știe ce cotitură în destinul meu. Apoi către mine: „Vă puteți duce la dormitor.“ Gorbaciova se ridică să mă dea plantonului în primire și, în timp ce mă conducea, îmi șopti: „Dar ce bine vorbiți germana! Complimentele mele. A fost o plăcere pentru mine să vă traduc.“ Să-mi vină să leșin. Cum? Aici, la moara dracilor cu șepcuță, care te strivesc prin toate valțurile și te cern prin sitele cele mai dese, să mai fie loc și pentru complimente? Şi cu câtă politețe făcute! Hotărât lucru, Gorbaciova era o persoană de calitate.

O nouă tentativă de asasinat.
Ținta: Victor Clonaru

La câteva zile de la această confruntare, izolatorul a fost desființat. *Închisoarea în închisoare* a luat sfârșit. Momentan. Iar noi ne-am întors la corpurile noastre. Dar nu pentru multă

vreme. Buba care ni se cocea la comisariat trebuia să crape odată.

Până atunci, după două luni de înghesuială sufocantă, cu ferestre oblonite, ne bucuram de soarele calm al ultimelor zile de august, de adierea mângâietoare a vântului prin tufișul castanilor sub care ne plimbam și de fiece gură de aer proaspăt pe care o sorbeam. Cât de puțin îi trebuie unui om încercat de soartă ca să simtă bucuria din miezul lucrurilor simple și să fie mulțumit doar cu atât!

Dar această euforică acalmie nu dură mult. *Răbufnirile resentimentare*, cum numea eufemistic Kolbasov dezlănțuirea bestialității gărzilor asupra prizonierilor, își găsiră iar o victimă: Victor Clonaru. Se pare că el intrase rău în colimatorul lor. La greva foamei din carceră, una dintre gărzi, care-l etichetase ca instigator, îi arătase pe băieții noștri întinși pe pardoseala de piatră în stare gravă și îi spusese: „Ăștia sunt victimele tale, banditule. Lasă că găsim noi un ac de cojoc și pentru tine.“

Şi, într-adevăr, l-au găsit. Într-o bună zi, când brigada lui mărșăluia către locul de muncă, numit cărămidărie, comandantului gărzii, un mongol, îi vine chef să ordone accelerarea pasului. Cum nimeni din coloană nu dă urmare acestei comenzi, mongolul începe să urle și scoate pistolul. Dar, fiindcă nici acest gest nu are succes, se repede la Victor cu pistolul în mână și-i repetă ordinul. Victor, fără a-i da vreo atenție, își continuă drumul cu același pas. Turbat de furie, antropoidul ridică pistolul să-l lovească în tâmplă, dar o mișcare reflexă a lui Victor face ca lovitura să cadă în spatele urechii, pe osul occipital. (În tâmplă ar fi fost mortală, așa cum și fusese de fapt plănuită.) Victor cade, sângele țâșnește, cei din jur strigă speriați, coloana se oprește, toți îl văd la pământ plin de sânge, toți sesizează cu oroare că suntem în ghearele unor maimuțe turbate, puse pe crimă, revolta sparge piepturile zecilor de iloți și strigătele lor zguduie taigaua: Cri-mi-na-lilor, Bes-

tii-lor, Cri-mi-na-lilor, Bes-tii-lor… Stârpiturile reculează, speriate de explozia de indignare și de ură care îi împroașcă în față cu toată scârba și cu tot disprețul nostru și încep să umble la încărcătoarele automatelor.

Cri-mi-na-lilor! Bes-tii-lor! Doi *ceasovoi* îl târăsc pe Victor, leșinat, câțiva pași, până la picioarele criminalului care, speriat de reacția prizonierilor, comandă *șagăm marș!* („înainte marș!“)

Cri-mi-na-lilor! Bes-tii-lor! fu răspunsul și nimeni nu se clinti.

Turbat de furie, bestia comandă încărcarea armelor.

„Poți să ne și împușți pe toți, îi strigă unul din băieți pe rusește. Noi nu plecăm de aici fără el.“ Era clară intenția lui. Coloana odată plecată, l-ar fi împușcat pe loc, declarându-l fugit de sub escortă. La paroxismul furiei comandă *foc de avertisment* și toată garda descarcă în sus rafale de gloanțe. Băieții cu toții se trântesc la pământ și nici înjurăturile, nici loviturile cu bocancul sau cu patul armei, nici focurile trase pe deasupra capetelor nu-i fac să se clintească.

Din fericire, împușcăturile repetate au alarmat corpul de gardă al lagărului, care nu era prea departe. În pas alergător sosi la locul faptei ofițerul de serviciu, urmat de doi, trei *ceasovoi*. Respectivul, om cu mai multă socoteală, după ce încercă zadarnic să-i facă să se scoale și să plece la lucru, în fața declarației ferme și unanime că nu va părăsi nimeni locul decât împreună cu cel rănit și că nu se mai duc la muncă, ci la lagăr, fu nevoit să dea direcția: *na lagher!*

Superbă probă de solidaritate sub focul încrucișat al automatelor deasupra capetelor. Solidaritate care l-a salvat pe camaradul nostru, smulgându-l din ghearele ucigașe. Ridicat de băieți, care-l pansară cu câteva batiste, și susținut de Nae Cojocaru și de Nelu Teodorescu, Victor

ajunse în fine în lagăr, dacă nu teafăr și nevătămat, măcar viu. Apariția însângerată a lui Victor stârni o furtună de indignare și mult n-a lipsit să se declanșeze o nouă grevă de lucru, sau chiar a foamei. A învins însă opinia că, după o încercare atât de dură ca aceea prin care abia trecuserăm, e mai înțelept să ne refacem mai întâi, să strângem rândurile și numai după aceea să ne gândim la o nouă acțiune, a cărei motivație sovieticii nu vor întârzia prea mult să ne-o ofere. Oricum, momentul începerii unei acțiuni noi trebuia să-l hotărâm – și în anumite circumstanțe, favorabile nouă (repatrieri de nemți, austrieci etc…) –, și nu ei, prin provocări ordinare.

Tensiuni în sânul nostru

Acțiunile noastre de protest și grevele foamei au avut însă și un revers negativ. Nu toată lumea – mă refer la cei de pe baricada noastră, rămași credincioși țării și neamului, nu la *ceilalți* – a fost dispusă a participa la ele. Ba unii le-au și criticat, pe motiv că o poziție fățișă contra autorităților sovietice ar putea avea consecințe negative pentru repatrierea noastră, dat fiind raportul de forțe între „ei“, stăpâni necontestați peste tot estul european, și noi, abandonați chiar de autoritățile propriei noastre țări. Totuși puternicul nostru adversar avea un punct sensibil în călcâiul lui: păstrarea intactă a imaginii sale cosmetizate în fața opiniei publice internaționale. Pe asta contam când declaram grevă în ajunul repatrierii unor vestici: că vor sensibiliza această opinie în favoarea cauzei noastre.

Așadar, în rezistență încep a se contura două linii, una moderată (inițial majoritară), pentru o rezistență pasivă și defensivă, și alta radicală (inițial minoritară), pentru o rezistență activă, dinamică și ofensivă, manifestată prin proteste, greve de lucru ori de foame și prin confruntări verbale cu administrația lagărului, pe față, dure,

fără menajamente. Desigur, această linie era împărtășită mai ales de tineret, totdeauna disponibil pentru acțiuni îndrăznețe și de sacrificiu. Dar în fruntea noastră, a „radicalilor“, se găseau seniorii, ofițeri superiori bătrâni, dar cu inima tânără: coloneii Hagiopol, Dumitriu, Griguță Rădulescu, Marțian, Ştefanovici, Poșulescu, Cojan, maiorii Dumitrescu, Frânculescu și alți ofițeri superiori de care voi mai vorbi, a căror solidaritate cu noi era cu atât mai nobilă, cu cât ei nu aveau revendicări proprii, ca desființarea obligativității muncii, una din cererile noastre, ei nefiind obligați de administrație să muncească. Cot la cot cu noi, au trecut prin toate încercările ale căror greutăți erau dublate de senectute, fără să scoată un murmur, oferindu-ne un exemplu superb de ceea ce înseamnă simțul datoriei și al onoarei militare. Deosebirile de vederi dintre cele două linii, ca în orice alcătuire omenească, tindeau să ajungă la fisurarea rezistenței********. Unele resentimente ale radicalilor față de pasivitatea moderaților în timpul grevei de la izolator și de la carceră stârniră tensiuni care amenințau să rupă unitatea noastră, perspectivă în fața căreia sovieticii – ținuți la curent cu tot ce se întâmplă între noi – își frecau mâinile de bucurie.

Într-adevăr, după ce reușiseră să ne rupă în două grupări antagoniste, antifasciștii voluntari și noi, ceilalți, iată că acum noi înșine ajunseserăm – nesiliți de nimeni – în punctul de-a ne rupe iar în două. Noroc că prin trecerea vremii, care ne-a cicatrizat rănile înfrângerii, atenuând resentimentele, fisura nu s-a prefăcut în falie.

În ce mă privește, am făcut tot ce mi-a stat în putință ca să împiedic transformarea unor opinii divergente în tabere ostile, întreținând relații egale cu toți cei de același cuget și de aceeași simțire, fie ei moderați ori radicali. La fel au procedat și ceilalți prieteni ai mei, Petrică, Răducanu și alții,

toți câți eram conștienți de pericolul fracționării unei solidarități realizate cu atâta trudă și suferință.

Ni se pregătește un transport – dar încotro?

Aceasta era situația dintre noi când, presimțită și așteptată, lista celor ce urmau să fie izolați în vederea unei iminente plecări din lagăr a fost dată citirii. Toți ofițerii superiori pomeniți mai sus erau trecuți. De asemenea, majoritatea participanților la greva foamei. În plus, un număr impresionant de *moderați*. În fine, așa cum se obișnuia în compunerea unei astfel de liste, mai apăreau și personaje care nu erau nici calde, nici reci, parcă puse într-adins ca să ne întrebăm: de ce i-or fi trecut și pe ăștia? Nu lipseau nici ochii și urechile puterii, care trebuiau să ne însoțească prin toate găurile negre din itinerarul penitenței noastre, pentru a-și îndeplini infama lor îndatorire.

În ce mă privește, puteam eu lipsi de pe această listă? Nu, firește. Nu-mi câștigasem eu oare biletul de drum în urma convorbirilor la nivel înalt cu Kolbasov? Izolarea noastră s-a făcut într-o baracă mai mărginașă, în așa-numitul *konipark*, unde ni s-a pus și pază la intrare, ca să ni se rupă orice contact cu restul lagărului.

În același timp, într-o baracă apropiată, se organiza un alt transport de români, dar către țară, compus numai din bolnavi. Aflând că printre ei se găsea un fost coleg de liceu și bun prieten, am făcut ce am făcut și într-o seară m-am strecurat până la el. Acolo erau „cronici“ de toate categoriile – colegul meu suferea de o veche afecțiune pulmonară; iar în ce privește componența politică, erau și *voluntari*, dar și dintre *ai noştri*…

Regăsindu-l, am avut nu numai o mare bucurie, dar și un sentiment de ușurare. Ce se întâmplase? El căzuse *după 23 august* și împreună cu întregul lor lot iscălise adeziunea la *voluntari*, convins, ca toți ceilalți, de altfel, că altă cale de repatriere nu există. La ieșirea din carantină, dând de mine și de

alții ca mine, și-a dat seama că se păcălise și că „se putea și altfel“, dar ezita să facă pasul înapoi, de teama represaliilor comisariatului. Într-adevăr, acesta sancționa cum îi venea mai la îndemână „apostazierea politică“ (de obicei, cu repartizarea la munci mai grele și în afara lagărului, unde erai la discreția gărzilor). Văzându-l cum tot ezită, într-o bună zi, la capătul unei discuții neconcludente, i-am spus cam așa: „Dragul meu, noi ne cunoaștem de trei generații, bunicii noștri, părinții noștri și noi. Așa că ne putem vorbi fără înconjur. Să știi că acum a sosit ceasul să dai un examen definitiv pentu tine și pentru toată familia ta, și anume să arăți dacă tu și ai tăi, trecuți și prezenți, sunteți cu adevărat neam de boieri – cum îți place să crezi – sau de ciocoi. Boierul rămâne boier, credincios nației și legilor ei chiar și-n cele mai disperate situații. Ciocoiul se strecoară după pretexte. Alege! Boier… sau ciocoi?“

Într-adevăr, colegul și prietenul meu, om de bună calitate, fără fumuri sau snobisme, ținea mult, cu discreție însă, la originea lui boierească. Alegațiile mele țînteau la punctul lui sensibil. Făcu ochii mari și se retrase în tăcere. Dar, după apelul de seară, îmi băgă sub nas o foaie de caiet dictando, retragerea lui din mișcarea antifascistă. Apoi, cu pași hotărâți, porni, fluturând hârtia, către comisariat. Așadar, nimerisem în plin ținta. Se înțelege cât de penibil mi-ar fi fost dacă din cauza mea, ca urmare a sfatului dat, ar fi pierdut acest tren al repatrierii; de-aci sentimentul meu de ușurare văzându-l în lotul pentru plecarea în țară. Am stat mult de vorbă cu el în seara aceea, în care potecile noastre, abia reunite, se despărțeau din nou. L-am rugat să-mi vadă mama și să-i spună tot ce nu-i putusem spune eu în scris. L-am mai rugat, de asemenea, s-o caute pe soția mea și să-i spună că, dată fiind situația de încleștare în care mă aflu aci, încât nu știu nici *când* și nici măcar *dacă* mă voi repatria vreodată, spre a nu-i încurca mai mult

existența cu nesiguranța existenței mele, îi las toată libertatea de a-și desprinde destinul de al meu și de a-și reface viața. Apoi ne-am îmbrățișat și ne-am despărțit la această răscruce de drumuri cu o mare apăsare pe suflet, căci nici unul din noi nu știa care din ele era cel bun.

După toate aparențele, al lui trebuia să fie. Doar ducea spre țară; pe când al meu, spre necunoscut și nesiguranță. Dar n-a fost așa. La o percheziție făcută acasă de Securitate se găsesc asupra mamei lui (fostă doamnă de onoare a reginei Maria) o sumedenie de fotografii ale Casei Regale. Ca să-și salveze mama, ia asupra lui „corpul delict“ și se alege cu mulți și grei ani de închisoare, din care iese cu boala agravată. L-am întâlnit în țară. Avea un moral superb, dar fizic era marcat de greaua încercare prin care trecuse. Mult n-a mai trăit după revederea noastră. Şi eu, care, la despărțirea de la Oranki, mai să-l invidiez… Cât de necunoscute sunt căile Domnului – nu știi la capătul căreia te așteaptă destinul.

Viața în „sala de așteptare“, cum numeam noi baraca asta în care, cu capul pe bagaje, așteptam din zi în zi să ni se anunțe plecarea, se desfășura în liniște și armonie. Privind în jur, la companionii mei de drum, mi-am dat seama că niciodată în prizonierat nu avusesem parte de o companie mai valoroasă ca aceea în care mă aflam atunci. Exceptând elementele mai deocheate sau mai confuze de care am vorbit mai sus, din cei 80 de ofițeri câți eram strânși aici pentru plecare, noi, greviștii, *radicalii*, alcătuiam un grup compact și omogen de cel puțin 40 de oameni, toți încercați și verificați prin luări de poziție, prin acțiuni de protest, prin greve de muncă și de foame, trecuți prin carcere sau prin izolări. Oameni siguri, al căror cuvânt era cuvânt, în mijlocul cărora mă simțeam în cea mai deplină siguranță. Era o onoare să aparții unei astfel de familii spirituale, născută din suferință și luptă, dar ferm ancorată în

idealurile creștine ale iubirii și solidarității. În mijlocul acestui grup mă simțeam stimat și simpatizat, așa cum și eu priveam cu stimă și cu simpatie pe toți din jurul meu. Acest cald și luminos sentiment că ești *între ai tăi* făcea suportabilă – ba, până la un punct, chiar agreabilă – viața atât de întunecată a captivității.

Dincolo de îngrăditură lăsam în Oranki pe Petrică Ilie, Mihai Răducanu și mulți alți prieteni de care trebuia să mă despart, de unii pentru mulți ani, de alții chiar de tot. Dincoace însă, îi aveam lângă mine pe fostul meu partener de ham de la sania robiei din iarna trecută, Victor Clonaru, pe Nae Cojocaru, pe simpaticul moșnegel nea Romică Vasilescu, pe tripleta seniorilor rezerviști, Stoenescu, Trăistaru și Ispas, iar dintre cei mai tineri, pe Titu Preotu și pe călărețul Gabi Constantinescu și pe tuciuriul Soso Cătuneanu, la care se adăuga prezența plină de vervă și ardelenesc umor a avocatului Mitică Vonica și a profesorului de naturale, căpitanul Grințescu.

Cu un asemenea anturaj te-ai fi simțit excelent chiar și în pântecul unei balene. Așa am navigat, într-un tangaj adormitor, preț de două săptămâni, până să ne vomite în vagoanele unui tren-fantomă Leviatanul Roșu cu numele Oranki ce ne găzduise în măruntaiele lui mai bine de trei ani și jumătate.

Dar, până să dispărem în punctul de fugă al liniilor ferate, viața noastră monotonă și banală mai fu animată de două incidente.

Oricât de mizeră și de lipsită de perspectivă era soarta noastră, NKVD-ul nu ne putea lăsa total lipsiți de pronia sa. Până dispăream din orizontul lui se simțea obligat să ne acorde asistența sa politică. Astfel că agentul lui nr. 1, Anghelide, șarpele cu ochelari, cum era supranumit, începu a-și face coada roată în baraca noastră în fiecare seară, aproape de ora stingerii. Această prezență malefică nu scăpă vigilenței lui Nae Cojocaru și a lui Nelu Teodorescu. Aceștia îl surprinseră într-un

tête-à-tête – derutant pentru noi – cu maiorul Apostolache. Derutant, pentru că ultimul se bucura în rândurile noastre de reputația unui necruțător adversar al propagandei comuniste din lagăr, luând cuvântul la unele ședințe politice de la club de o manieră tăioasă și fără compromis. În afară de aceasta, el se mai afișa și ca un fel de cenzor în ce privește disciplina militară și ținuta morală, condamnând cu asprime orice contact cu *voluntarii*. Şi iată-l acum în intimitate cu omul comisariatului! Să nu-ți vină să-ți crezi ochilor! Aceasta îi făcu pe băieții noștri să-și dubleze atenția, încât observară că la despărțire rigurosul cenzor al compromisurilor strecoară ceva în palma turnătorului, care imediat o și ia din loc. Băieții, după el. Toți trei trec în viteză pe sub ochii somnoroși ai *ceasovoiului*, care-i înjură duios de mamă și apoi se culcă la loc. În sfârșit, băieții noștri îl prind.

„Scoate ce ți-a dat Apostolache!“ îl somă Nae. Anghelide că hâr, că mâr… Şi unde-i pune Nae o mână în beregată și o ridică pe cealaltă, gata să-l trosnească.

„Scoate, nemernicule, biletul! Dacă nu vrei să-ți sară ochelarii tocmai pe masa comisarului.“

„Stai, frate, nu da! Poftim!“

Cei doi citesc biletul la lumina unui reflector, apoi se strecoară pe sub nasul *ceasovoiului* ațipit, intră în baraca unde ne pregăteam de culcare și ne solicită atenția pentru o scurtă, dar cum nu se poate mai interesantă lectură. Aprobarea fiind obținută cu unanimitate, Nae dădu citire scrisorii:

„Domnule comisar, subsemnatul, puncte, puncte, vă rog…“

„Ce puncte, puncte? interveni colțos Trăistaru. Dă numele, să știm și noi cine e onorabilul corespondent al comisarului.“

„Așa e. Numele, numele! strigă poporul. Să știm și noi cine e.“

„Aveți puțintică răbdare, stimabililor și onorabililor! replică Nae pe un ton caragialesc. N-am ajuns încă la semnătură. Şi reluă flegmatic lectura: Domnule comisar, subsemnatul, puncte, puncte, vă rog respectuos să binevoiți a dispune să fiu scos din lotul celor propuși pentru transport, asigurându-vă că regret sincer intervențiile neprincipiale pe care le-am făcut în public la diferite adunări politice și că în viitor puteți conta nelimitat pe devotamentul meu. Cu profund respect.“ Aici, înaintea semnăturii, Nae făcu o pauză de efect, apoi, cu un ton rece ca o lamă de ghilotină pe grumazul executatului silabisi numele infamat: *Ma-ior A-pos-to-la-che*.“

O tăcere plină de stupoare urmă dezvăluirii acestui nume. La oricare altul ne-am fi așteptat afară de cel al acestui vehement *débatteur* anticomunist și necruțător critic al oricărui compromis politic. Tăcerea se transformă în rumoare, apoi în vacarm. Alb la față, cel demascat își puse capul în piept și, fără un cuvânt, ieși din dormitor.

Mărturisesc că, deși intervențiile lui în adunările politice, a căror virulență îi aduseseră chiar zile de carceră și aureolă de martir, erau desigur și în vederile mele, totuși simpatie nu am avut niciodată pentru acest personaj. Simțeam că în demersul lui patriotic se ascunde o fanfaronadă și că toată bravura lui era teatrală și conjunctural-oportunistă. Dovadă că, după 23 august, când s-a văzut clar ce se va întâmpla cu țara noastră, nu a mai deschis gura. Dar era prea târziu. Sovieticii luaseră în serios bufoneriile lui patriotarde și-l trecuseră pe lista neagră. Acum, în pragul plecării spre un amenințător necunoscut, se speriase de propriile lui bravade și încerca prin renegarea de sine să-și salveze pielea. Tragică era în prezent ipostaza lui. Pe deoparte, era demascat și toată fațada de bravuri și de martiraje pe care cu atâta dibăcie și-o confecționase zăcea trântită la pământ ca o

butaforie de bâlci, iar pe de alta, nici cu acest sacrificiu nu reușise să se salveze. Disprețuit de ai săi, dar și prigonit de partea inamică. Mărturisesc că, dacă niciodată n-am avut pentru el simpatie și nici admirație, acum simțeam milă.

Celălalt incident l-a avut ca obiect pe B., despre care am mai vorbit. Nae Cojocaru și Nelu Teodorescu, care își luaseră roluri de „șerifi“ în baraca noastră în încercarea de-a prinde ițele dintre comisariat și cârtițele încă necunoscute plasate printre noi, sesizară într-o noapte că așternutul lui B. e gol. Presupunând că e dus la comisariat ca să *toarne*, își propun să-l aștepte cu schimbul în antreu, ca să vadă de unde vine. Într-adevăr, către dimineață, din direcția comisariatului venea pășind cu precauție B. Nae, în șoaptă, îl abordează direct:

„Ce-ai căutat toată noaptea la comisariat?“ Nici un răspuns.

„Ai avut multe de turnat de-ai stat atât?“ Nici un răspuns.

„Nemernicule!“ Şi, jap, o palmă. B. nu ripostează, se ferește de a doua și intră în baracă. Dimineața, la ceai, Nae îmi povestește incidentul. E hotărât după ceai să ceară barăcii un moment de „atenție“ și să relateze tuturor actul de felonie al lui B.

„Nu te pripi! Probele tale nu sunt concludente. Personal nu sunt convins că B. e un turnător“, i-am răspuns.

„Ce căuta as’noapte la comisariat?“ îmi replică.

„Nu știi că el i-a dat Gorbaciovei lecții de limba română? Putem presupune că relațiile lor nu s-au oprit aici. De unde știi că nu l-a chemat la ea pentru o noapte de dragoste, ultima lor noapte de dragoste? Dacă ipoteza mea e corectă, iar tu faci publică povestea de as’noapte, comisariatul află, și pe Gorbaciova o înghite Siberia. Iar dacă nu e, și respectivul e un turnător – ceea ce eu nu cred – avem, din păcate, timp destul înaintea noastră ca să-l dovedim. Odată și odată și-o da el în petec. Nu

te pripi! Mai ales dacă există prezumția ca la mijloc să fie o femeie.“

Şi Nae nu s-a pripit, dar nici bănuiala nu l-a slăbit. Ulterior, întâmplarea a dezlegat taina. Şi iată cum. La mai puțin de un an de la acest incident, ne găseam într-un mare lagăr de tranzit unde se întâlneau toate loturile de repatriere. Odată, un neamț proaspăt sosit cu un lot de nemți de la Oranki intră în baraca noastră și întreabă de *Leutnant* B. Îl găsește, îl scoate din baracă și îi strecoară un bilețel, gest care, cu toată precauția, a fost surprins de unul din băieții noștri. Nae află și intră într-o stare de surescitare. („Ai văzut? Ce ți-am spus eu?“ repeta întruna). Se dă de ceasul morții să pună mâna pe scrisoare și până la urmă reușește. O citește pe nerăsuflate… se dezumflă. O citește iar și vine cu ea și la mine. Era, surpriză, de la Gorbaciova. O splendidă pagină de dragoste într-o limbă românească nu numai corectă, ci și deosebit de frumoasă. Înseamnă că ea a continuat să ne învețe limba și după plecarea lui. (În ce scop?) În esență, scrisoarea ei era ca strigătul disperat al unui om care se vede îngropat de viu și cere ajutor. Așa se simțea ea în lumea în care era silită să trăiască și în care se sufoca. Unica ieșire din acest coșmar era el, în care-și punea ultima speranță, aceea ca, imediat ce se va repatria, să înainteze URSS-ului o cerere de a-i aproba căsătoria cu ea. Lucrul era legal și posibil, iar cereri asemănătoare s-au mai văzut și au fost rezolvate favorabil. Îi evoca acele clipe de neuitat petrecute împreună și, în amintirea lor, îl implora s-o scoată din acest mormânt în care simțea că se descompune și s-o readucă la viață.

Câteva clipe rămaserăm zguduiți în fața acestui document atât de dramatic al condiției de viață a intelectualului în marasmul sovietic.

„Cere-i iertare lui B. pentru palma nedreaptă și înapoiază-i și scrisoarea... dar s-o distrugă! Să nu

se găsească la vreo percheziție și să pățească biata fată cine știe ce…“

„Ești chiar atât de sigur că ar păți ceva? îmi dădu replica Nae. Cu ce ar supăra ea NKVD-ul dacă, printr-un mariaj romantic, ieșit dintr-un amor ghebos, s-ar mai implanta încă o NKVD-istă în societatea românească? Nu vezi că ea însăși spune «cereri asemănătoare s-au mai văzut și au fost rezolvate favorabil». Asta înseamnă că, prin concursul guguștiucilor înamorați de NKVD-iste, s-a creat un sistem inedit de împănare cu spioane a țării noastre“, conchise Nae Cojocaru, care avea o minte ascuțită și un fin simț politic. Totuși s-a dus la B. și și-a cerut iertare.

B. s-a întors în țară, dar n-a cerut-o în căsătorie pe Gorbaciova de la tata socru Stalin, ci și-a luat o tovarășă de viață din neamul lui.

Angoase atomice

Dar să ne reîntoarcem cu povestirea la izolatorul nostru de la Oranki, în a cărui atmosferă, către ultimele-i zile, începuse să plutească o teamă sumbră privitor la ce ne-ar putea aștepta la capătul încă neînceputei călătorii spre necunoscut. Care era originea acestei angoase? Ne găseam tocmai în momentul începerii *războiului rece*. Foștii parteneri de coaliție își zăngăneau săbiile și-și agitau jucăriile atomice. Dacă până atunci securitatea și repatrierea noastră ne-o bazam pe alianța celor trei mari (ceea ce implica respectarea unor principii în comun afirmate), acum, când aceasta se spărsese, ne simțeam ca și cum ne-ar fi fugit pământul de sub picioare.

Noii diriguitori instalați de sovietici pe grumazul poporului nostru ne repudiaseră și făceau tot posibilul să împingă cât mai târziu – dacă s-ar fi putut, chiar până la infinit – repatrierea noastră, iar din partea marilor puteri, în afara unei retorici propagandistice, nu ne puteam aștepta la nimic concret.

Dramatică era, așadar, situația noastră în momentul acela de criză, în care începea a se prefigura un apocalips atomic. Simțeam că, din prizonieri, am putea să fim transformați în „ostatici“ și că într-o confruntare atomică ne-am putea aștepta să fim întrebuințați ca *scuturi umane*, plasate de acești teroriști de stat peste uzine, peste fabrici, peste centre vitale, ca, printr-un șantaj umanitarist, să împiedice pe anglo-americani de-a lansa peste ele teribila bombă. Că erau capabili de un astfel de șantaj ne-o dovediseră chiar pe front, unde, în anumite situații, își puneau copiii și femeile lor în prima linie, să meargă cu brațele ridicate și, la un semnal, să se trântească la pământ, ca din spatele lor să deschidă un foc nimicitor asupra noastră, a celor care nu cutezaserăm să tragem în astfel de făpturi nevinovate.

Desigur, astăzi, după *războiul atomic „care n-a avut loc“*, aceste temeri pot părea exagerate și chiar puțin ridicole. Dar noi – în momentul acela, în care propaganda sovietică intrase într-un fel de isterie atomică – am luat în serios această perspectivă plină de angoasă. Iar dacă mi-am propus să reconstitui periplul interior al captivității cu toate stările ei sufletești, nu pot omite acest episod, măcar că el s-a consumat doar în imaginația noastră. Oricum, un lucru e cert. Dacă războiul atomic ar fi avut loc, nici unul dintre noi, ofițerii români prizonieri, rămași de izbeliște la ora aceea pe pământ sovietic, *nu am fi scăpat cu viață*. Masacrul de la Katin, în care 12 000 de ofițeri polonezi au fost în mod laș și bestial asasinați, nu lasă nici o îndoială asupra soartei care ne-ar fi așteptat și pe noi.

Adio, Oranki!
Şi nu te-aș mai vedea decât cu cruci pe turle…

În sfârșit, la capătul a două săptămâni de așteptare când străbătută de temeri, când

resemnată, ni s-au deschis porțile plecării spre necunoscut. Era 16 septembrie 1946, o zi înnegurată și tristă. Am fost scoși din baracă și, cu tot tărhatul, conduși până în fața parvizului bisericii, de unde plecau convoaiele mai importante. Nu plecaseră tot de aici, în sunetele fanfarei militare și în huiduielile noastre, cohortele de „suflete moarte“ cu steaua roșie pe frunte, cărora Kremlinul le încredințase nobila misiune de a elibera România de români? Aici, în față, un grup de NKVD-iști (printre care Terlețchi și Kolbasov) superviza cu aere triumfătoare operația de deportare. Între ei, un halat alb, doctorul, precum și figura emaciată a Gorbaciovei, care, cu priviri crispate, ne devizaja, rând după rând, în căutarea iubitului.

Ofițerul de serviciu desfăcu o listă și începu să ne strige.

Între timp, vestea plecării noastre făcuse înconjurul lagărului. Nu numai românașii noștri, al căror număr – în creștere continuă cu *indezirabilii* trimiși de la Monastîrka – ajunsese acum la câteva sute, dar și ungurii, austriecii și nemții ieșiseră să ne petreacă și să ne ovaționeze. Umpluseră marginile aleii, iar noi, trecând prin mijlocul lor spre coloană, eram pe rând, unul câte unul, strigați pe nume de prieteni și frenetic ovaționați de mulțime. Strigăte de „Suntem cu voi! Vă ajungem din urmă“, răsunau continuu, ca niște entuziaste solidarizări cu cauza și cu soarta noastră.

Când îmi veni și mie rândul, fui primit cu aplauze ca la *scenă deschisă* și nu numai din partea conaționalilor, ci și dintr-a străinilor, precum și cu strigătele *Don Giacomo, Don Giacomo!* (personajul din *Bazarul iluziilor* creat și interpretat de mine). Doar fusesem *vedetă*, chiar dacă numai pentru șapte seri – dar ce seri de neuitat! –, și mă bucuram și acum de popularitatea acestui statut, pe care o plătisem de altfel destul de scump. Pe drum privirile mele voalate de boaba

unei lacrimi se încrucișară cu cele, nu mai puțin înlăcrimate, ale celor mai apropiați dintre prieteni, Mihai Răducanu, Petrică Ilie, pe care nu aveam să-l mai văd niciodată, cum nu i-am mai văzut pe atâția alții cu care am împărțit o bucată de pâine, un necaz, un gând sau *o clipă de har*, și care acum îmi făceau semn cu mâna și-mi repetau stăruitor numele. Triste mai sunt despărțirile în lumea sârmelor ghimpate!

Când se deschise larg poarta, aclamațiile întregului lagăr răsunară ca un tunet continuu. Comparai explozia aceasta de solidaritate cu mizerabilul *miting de înfierare* ținut sub ferestrele izolatorului nostru de creaturile comisariatului și toată mâzga lăsată în suflet de mișelia lor se topi în căldura aclamațiilor care însoțeau ieșirea noastră pe poartă. Aceasta era adevărata față a neamului nostru, și nu cealaltă. Şi atunci simții iar mândria de-a fi român. Odată poarta închisă în spatele nostru, vuietul se topi treptat și noi ne găsirăm deodată în vântul rece și umed de septembrie rusesc, în fața noii gărzi care ne lua în primire și sub privirile tăioase ale grupului NKVD-ist, care receptase toată manifestația ca pe un afront adus autorității sovietice, iar acum exacerba prin prezența ei excesul de zel al *ceasovoilor* în acțiunile lor de scormonire, răscolire și răsturnare a bagajelor noastre în poiana din fața porții lagărului (inclusiv bruftuielile și înjurăturile de rigoare din care era compus clasicul ritual al percheziției.)

A câta percheziție, Doamne? Şi câte ne mai așteaptă până la capătul robiei?

Colonelul Ştefanovici, vizibil bolnav, cu o umflătură oribilă ce-i prinsese obrazul și urechea și dogorind de febră, fu dus de subsuori de doi camarazi la *halatul alb* din grupul oficial. Acesta, după ce privi prin el ca prin geam, rosti sentențios *nicevo, mojet idți* („n-are nimic, poate să meargă“). Ceea ce arată – dacă mai era nevoie – câte parale

făcea prestația lui medicală și cât de decorativă îi era prezența.

În sfârșit, scăpați din ghearele percheziției, ne refăcurăm coloana și, desprinzându-ne privirile de acea terifiantă poartă de lagăr, gură de iad, ca și de grupul sinistrilor ei tartori, la comanda *șagăm marș!* ne făcurăm semnul crucii și pornirăm „cu Dumnezeu înainte!“. Pustie, ulița satului se animă deodată de un grup gureș de copii cu ghiozdane, venind de la școală. Nu ne mai strigau cu dușmănie ca la început, „Friț, friț!“, ci ne făceau semne de prietenie. *Siceas domoi!* („Acum mergeți acasă!“), ne strigau voioși în nevinovăția lor. Pe unii din noi îi chemau pe nume.

După un sfert de ceas de marș, ni se dădu o haltă, ca să ne ajungă din urmă și cei mai bătrâni și mai neputincioși, cum era colonelul Ştefanovici, care, ținut de subsuori, mergea totuși cu greutate și suferință. Ne opriserăm pe un dâmb. Peste vâlceaua din fața acestuia se înălța colina Orankiului. Sub un cer vânăt și dezolant, peste coroanele desfrunzite ale nucilor, se oferea privirilor noastre ultima imagine a mânăstirii-închisoare, cu turlele ei văduvite de cruci și cu zidurile ei groase și reci, prin care supsese vampiric vlaga din noi atâția ani.

„Adio, Oranki! rostii în gând. Adio, munte de suferință! Adio, cloacă de turpitudini și de mișelii! Adio, teasc de strivit conștiințele și de mutilat sufletele… dar și locaș de regăsire de sine și de Dumnezeu, în care am trăit și câteva clipe de har. Fie ca, pentru acestea, jertfele noastre, de bunăvoie aduse, și rugăciunile noastre, în taină rostite, să redea pângăritelor tale ziduri sfințenia lor dintâi!“

„Adio, Oranki!“ rosti unul din noi, cu voce tare, aspră și vibrată de accente profetice. „Adio, și nu te-om mai vedea până ce nu va străluci din nou sfânta cruce pe turlele tale!“

******** Termenii de *radicali*, *moderați*, *rezistență* nu circulau în vremea acestor evenimente. Autorul le utilizează a posteriori,

pentru a sublinia raporturile ce existau între cele două părți.

Usciora sau „Gaura Dracului“

După câteva ore de drum prin ceață și prin bura de ploaie a aceleiași zile de toamnă, la capătul unui marș istovitor, nu atât prin lungimea lui, cât prin tensiunea nervoasă provocată de hărțuiala continuă a haitei de lupi prefăcuți în *ceasovoi*, care cu bruftuieli și înjurături ne forțau pasul, ajunserăm, în fine, la gara Sonika. Dar acolo ne aștepta o surpriză. Tras la linia întâi, vagonul destinat nouă, proscrișilor, ne făcu să nu ne credem ochilor. Departe de a fi clasicul bou-vagon din mărfarele *morții albe* ale primelor săptămâni de prizonierat, iată-ne în fața unui elegant vagon de tren personal, având chiar și perdelițe la ferestre. Numai că, odată urcați în el, pe la amândouă capetele, ajutați și de paturile de armă ale însoțitorilor noștri, care țineau în acest mod familiar să-și ia rămas-bun de la noi, ne dădurăm îndată seama că acest vagon nu era destinat unor călători de rând, ci unora demni de o atenție specială.

Astfel, pereții despărțitori dintre culoar și compartimente, ca și dintre acestea, erau făcuți dintr-o plasă de sârmă groasă prinsă în bare solide de oțel. La fel și ușile care se zăvorau pe afară. Compartimentele, adevărate celule de închisoare, fiecare cu opt locuri, aveau ferestrele acoperite cu plăci metalice care blocau orice comunicare cu exteriorul. De pe culoar, printre gratii, se supraveghea orice mișcare, ca în celebrul *Sing-Sing* din filmele americane, cu groaznici asasini care ne înfioraseră copilăria. De asemenea, pe brațele care despărțeau locurile erau practicate dispozitive de care se puteau atașa cătușe, pentru voiajorii mai recalcitranți. La fel și la picioarele banchetei, pentru prinderea gleznelor în cercuri de oțel. Totul era calculat, gândit funcțional și pus la punct ca pentru o călătorie de lungă durată, dar fără probleme, a unui convoi de temuți criminali.

Acest perfecționism penitenciar, de neconceput pentru orice altă țară din lume, ne umplu pe toți de uimire, iar vecinului meu de loc, care se întâmplă să fie chiar Victor Clonaru, îi smulse exclamația de sinceră admirație: „Extraordinar! Dar asta e o adevărată pușcărie pe roți!“ Reflecția lui, căzută ca un strop de *haz de necaz*, stârni un hohot homeric de râs, care cu efectul lui eliberator contamină și compartimentele alăturate, spre perplexitatea *ceasovoiului* de pe coridor, ce nu-și putea explica această explozie de veselie din partea unora care mergeau unde știa el, și nu la vreo nuntă.

În sfârșit, într-un târziu, simțirăm cum vagonul se mișca ușor, cum gara Sonika, cu zgomotele ei, dispare din auzul nostru și cum ne deplasăm cu o viteză care ne făcu să credem că suntem atașați la un personal.

Dar încotro? Acest vagon *Sing-Sing*, destinat deplasărilor în fiare și cu cătușe a celor mai periculoși criminali, desigur cei politici, era o indicație că și noi, cei ce ne învredniciserăm de o asemenea atenție, nu puteam avea o destinație diferită de a celor trecuți înainte de noi pe aici. Iar acel loc nu putea fi decât decât estul… nu cel de la obârșia luminii, ci acel răsărit către care duce, sub Calea Lactee, *Drumul* de veacuri al *Robilor*. În ciuda acestor evidențe, mai erau unii, ce-i drept puțini, care susțineau că, în contextul politic internațional (pe care nu știu de ce îl imaginau ei atât de roz, când se vedea din presa sovietică începutul războiului rece), orice plecare nu poate fi decât spre vest, în vederea repatrierii. Unul din susținătorii acestei teorii era chiar *vizaviul* nostru, Burkhardt, învățător din Basarabia și *perevodcik* (tălmaci) de rusă, care afirma cu tărie că mergem spre vest. A venit seara și întunericul. Dar deasupra ușii s-a aprins un beculeț la a cărui tulbure lumină paznicul de pe coridor ne supraveghea toate mișcările. Ca la pușcărie. Am mâncat ce ne mai luaserăm cu noi și, obosiți de marș, cât și de

încărcătura emoțională a zilei, am adormit. Dimineața, deșteptarea la cinci. Am fost scoși pe rând și duși la WC și la spălat de paznicii noii gărzi, care – ciudat – se purtau corect cu noi. Pe la șapte ni s-a servit ceaiul cu porțiile corect cântărite de pâine, zahăr și grăsime. Amintindu-mi de ce-mi povestise un prizonier vechi trecut pe la fioroasa Lubianka (Moscova) despre corectitudinea strictă a rațiilor și a comportamentului paznicilor din închisorile de „anchetă“ (spre deosebire de cele din lagăre), mi-am dat seama că încă din transport ni se aplică un program de penitenciar. Pe la prânz se însenină cerul și pe deasa perdea a ferestrei de pe coridor apăru o pată de lumină, soarele.

„Măi, băieți, începu Clonaru, uitându-se la ceas. E ora 12 fix. Acum soarele e la sud, iar direcția spre care mergem noi e spre stânga soarelui, adică spre est.“

Dar nici nu apucă să-și termine bine vorba, că vizaviul său, Burkhardt, palid la față, sări în picioare, se năpusti asupra lui și-l apucă de gât.

„Criminalule! îi strigă cu spume la gură. Vrei să-mi ucizi și ultima speranță?“

Înspăimântați, sărirăm cu toții să-i descleștăm mâinile și să-l potolim. Nefericitul se lăsă pe banchetă și începu să plângă. Îi cedaseră nervii. Încercarăm să-l convingem că nimeni nu voia să-i distrugă speranța, de care toți aveam nevoie, ci să-l eliberăm de o iluzie malefică, în care, împotriva evidenței, se obstina să se lase prins. Cu lacrimi în ochi îl rugă pe Victor și pe noi să-l iertăm, dar să-l înțelegem… cât de greu îi este *după patru ani* să accepte că tot spre est mergem. Adevărat, aici îi dam dreptate. Nimic nu este mai greu de acceptat decât evidența... atunci când îți este potrivnică.

Şi s-a făcut iar seară, și iar noapte, și iar zi, iar trenul mergea în aceeași direcție blestemată. Până când am avut impresia că o ia ușor spre sud-est.

De la un timp, paznicii neglijară să mai tragă perdelușele la loc după ce aeriseau vagonul, ori

poate că se săturaseră și ei să călătorească tot cu capul în sac, ca și noi.

Ce minunată a fost clipa când culorile toamnei au năvălit pe fereastră și în lumea noastră cenușie! Printre cețuri și bure de ploaie în alternanță cu zone de intensă lumină solară, urmăream cu nesaț defilarea peisajului autumnal al taigalei, de la griurile temperate ale atmosferei la portocaliul incendiar al mestecănișului.

Rareori și pe durate scurte ne opream în gări obscure, unde paznicii trăgeau perdelele la ferestre, să nu ne *voalăm* la lumina zilei, sub privirile curioșilor de pe peroane. Astfel, am traversat Volga, acolo unde se întâlnea cu acel fluviu și mai lat ca ea, Kama, și unde, nu departe, se afla marele Kazan, vechea reședință a tătarilor, al cărei *kremlin* l-am întrezărit din mers pe fereastra de pe culoar. Acolo, pe o linie periferică, ne-au detașat de personalul care ne luase din Sonika și, după un timp indeterminat de așteptare, ne-au atașat la altul. Dintre orașele prinse în fugă am reținut unul, *Arzamas*, cu un șir de case albe întins la orizont, sub un misterios cer violet. Se pare că l-am mai întâlnit încă o dată, în alt transport și sub aceeași stranie lumină, căci, marcat de această viziune tulburătoare, l-am revăzut de atunci de mai multe ori, dar în vis. Astfel că nu mai știu cât din această apariție e din lumea reală și cât din cea onirică. În sfârșit, după alt mers, de data asta pe malul Volgăi, trenul s-a oprit mai mult timp într-o gară. Am simțit cum vagonul ne-a fost desprins de garnitura principală. Ne-am dat seama că voiajul nostru în vagon de *criminali Sing-Sing* se sfârșise. Călătorisem în condiții mult superioare celor din bou-vagoanele de prizonieri obișnuiți, conform gradului nostru ridicat de periculozitate. De, obrazul subțire cu cheltuială se ține. După o oarecare așteptare, ni se spuse să ne facem bagajele și să coborâm.

Tărâmul în care puneam acum piciorul era dezolant. O lume murdară, zdrențăroasă, cu lopeți de fier în mâini trebăluia pe grămezile de cărbune pisat din jurul unei gări pe care scria *Zelenodol* (Valea Verde). Inutil să spun că nu exista nici un atom de culoare verde în cenușiul mohorât și murdar care ne înconjura. Noua gardă ne luă în primire. Bătrânii și bolnavii, între care – spre bucuria noastră – îl văzurăm și pe colonelul Ştefanovici, fură urcați într-un camion, iar noi, ceilalți, încolonați, ascultarăm litania obișnuită a șefului de convoi, care avea și un element inedit. Orice pas în afara șleaului (podit cu trunchiuri de copaci) se pedepsește nu cu împușcarea – după formula clasică –, ci cu înecarea în mlaștină. Astfel realizarăm cu strângere de inimă că tărâmul în care fuseserăm deportați era o vastă pădure mlăștinoasă gata să înghită pe oricine ar fi călcat alături. Pornirăm la drum cu grijă mare să nu călcăm dincolo de drum, în smârcul perfid acoperit cu mușchi și cu licheni. Ne încrucișarăm cu un grup numeros de băștinași, așa că a trebuit să ne strângem la maximum ca să le facem loc. Erau mai mult bătrâni, bărbați și femei din etnia aborigenă *mari*. Ne găseam pe teritoriul statului *Mariiskaia Respublika* (Republica Mari), cu capitala *Ioskar-Ola*. Această seminție, *mari*, aparținea trunchiului ugro-finic, fiind veri cu maghiarii și cu finlandezii. Purtau veșmintele lor tradiționale, rochiile femeilor fiind din lână groasă cu benzi late orizontale, colorate viu în alb, negru, roșu, verde. Fețele pergamentoase și ridate, pomeții obrajilor ridicați, ca și ochii oblici erau de tip mongolic. Până și un câine-lup care-i însoțea avea – spre hazul nostru – ochii tot oblici, ca stăpânii lui. Mergeau tăcuți și sfioși, strânși unul într-altul, parcă simțindu-se anacronici în aroganța lumii sovietice care se lățise și peste ei, scoțându-i cu de-a sila din matca lor. Păreau niște exponate dintr-un

muzeu etnografic sau niște subiecți dintr-o rezervație națională de tipul celor amerindiene.

Pe măsură ce pătrundeam în inima taigalei, cu capcanele mlaștinilor ei, copacii deveneau din ce în ce mai contorsionați, cu trunchiurile rupte, cu crengile răsucite, ca niște degete rășchirate de mâini de vrăjitoare. Stranii erau înfățișările pădurii oferite uluitelor noastre priviri. Vânturile sălbatice să fi dat peisajului contorsiunile sale demoniace? Sau cine știe ce forță malefică subpământeană strâmba copacii, făcând din ei un sabat de vrăjitoare? Oricum, mai clar sau mai nedefinit, toți simțeam cu neliniște că pătrunseserăm într-un tărâm existențial satanic. Călcam ca vrăjiți în lumea lui Strâmbă-Lemne și ne întrebam ce ne va mai aștepta când vom ajunge la epicentrul acestui spațiu teratologic, în bârlogul dracilor cu stea roșie? După un marș epuizant de vreo șapte-opt ore, traumatizați, de data asta nu de agresivitatea gărzilor, ci de spaima capcanelor mlaștinii, ne trezirăm în sfârșit și pe neașteptate chiar la poarta lagărului.

Ascuns în inima ciudatei taigale și ocrotit de perfidia mlaștinei, lagărul ni se înfățișa ca o tabără mongolă de război, împrejmuit de o palisadă de lemne rotunde, dublată de zona interzisă – cu gardul ei de sârmă ghimpată și solul pedant greblat, pe colțuri cu miradoare de pază –, iar în mijloc cu șiruri întregi de uriașe mușuroaie de cârtiță – bordeie de adăpostit prizonierii; așa arăta în lumina sângerie a asfințitului sinistrul chip al acestui *lagăr de pedeapsă.* Acest punct pierdut în imensitatea taigalei de dincolo de Volga era locul în care urma să ne ducem surghiunul.

Percheziția – în fața porții – avu loc în prezența conducerii. Comandant era un locotenent – e drept, de gardă – Koharkin. Ajutor de comandant un căpitan, Țiganov, iar ofițer de serviciu – post minor – un maior. Deci o răsturnare de ierarhie, în care funcțiile, nu gradele, contau.

Percheziția a fost la sânge. Tot ce salvaserăm la Oranki ni s-a luat aici; și încă și mai mult. La obiecția că anumite lucruri – ridicate aici – erau permise dincolo, ni s-a replicat de Țiganov că Oranki este un lagăr obișnuit, pe când Usciora, căruia i se mai zice – adăugă el cu un umor cinic – și *Gaura Dracului*, și nu de pomană, este un *lagăr de pedeapsă* (*ștrafnoi lagher*), cu un *regim special*. „Aici sunt oameni periculoși, SS-iști, hortiști. Noi trebuie să fim atenți la ce obiecte le lăsăm pe mână."

Dar cel mai dramatic episod s-a petrecut atunci când unuia dintre noi, lui Mitică Bălan, învățător din Ialomița, i s-a găsit, într-o pungă cusută pe un crac de pantalon, un manual de limba franceză. Bietul de el, cu prețul nu știu câtor rații de pâine convertite în ruble, și-l procurase la Oranki, prin soldații noștri, de la copiii de școală. Cartea asta era totul pentru el. Zilnic repeta de sute de ori exercițiile din ea.

Din nefericire, cu slabe rezultate, fiindcă, în ciuda inteligenței lui vii, în materie de limbi străine era un autentic antitalent. Totuși, nedescurajat, el persevera cu tenacitate, unicul lui vis fiind acela de-a putea să-l învețe pe feciorul lui franțuzește. De aceea s-a opus cu înverșunare la ridicarea cărții, mai să ajungă la conflict. A intervenit Țiganov, spunându-i că regulamentul *special* al lagărului interzice prizonierilor să aibă cărți asupra lor. La care Mitică a replicat că este stupefiat să afle că *în cea mai cultă și civilizată țară din lume* un prizonier nu are dreptul să aibă un manual de franceză asupra sa. Până la urmă, a trebuit să cedeze. Dar povestea nu s-a terminat aici. Bălan nu era omul care să se resemneze.

Percheziția odată încheiată, intrarăm pe poarta *Găurii Dracului* și, după un popas la baie și etuvă, ne fu în fine îngăduit să pătrundem în mizeria bordeiului de carantină și să ne culcușim, care cum am putut, pe paturile suprapuse. Dar, răpuși de

oboseala unei zile atât de încărcate, abia am apucat un pic de somn, că ne-am și trezit sub o invazie de ploșnițe și, specialitate a casei, de purici. Cu burțile lipite de spinare după o lungă așteptare, ploșnițele carantinei se năpusteau cu voracitate asupra noastră să-și facă plinul de sânge, iar puricii săreau pe noi cu frenezie, tatuându-ne pielea cu o grafică fantezistă de puncte roșii. Luptam cu aceste bestii minuscule fără nici o șansă, până când, vărgați de sânge pe față, plini de pișcături usturătoare și amețiți de oboseală, căzurăm unul câte unul în adâncurile somnului.

Dar nu pentru mult timp, căci niște răcnete înfiorătoare zguduiră bordeiul. Ne-am trezit speriați. Unul dintre băieții noștri răcnea prin somn. Era Băzgăunul, cum îl poreclisem noi pe camaradul nostru locotenentul Moisei, învățător de prin Ardeal. Prietenul și vecinul lui de pat, Onu, se căznea, fără succes, să-l trezească. Scena se repetase și la Oranki, dar nu la amploarea actuală. Visul, după cum i-l povestise el lui Onu, se desfășura după un invariabil scenariu. Un *ceasovoi*, sub amenințarea pistolului, îi smulgea ceasul. La strigătele lui Moisei, care ridică tot natul împotriva hoțului, acesta fuge cu prada, urmărit de păgubaș și de tot publicul. Ajuns de urmăritori, e nevoit să restituie obiectul furat. După care Moisei se trezea și întreba:

„Dar ce s-a întâmplat? Cine a răcnit așa de cumplit?“ Onu, care cunoștea scenariul, ne descria, pas cu pas, acțiunea, ca un *speaker*, iar când ajungea la fericitul deznodământ, subliniat de mugete de satisfacție, Onu încheia zâmbitor emisiunea:

„Stimați auditori, acum vă puteți culca liniștiți, Moisei și-a recuperat ceasul.“

Carantina

Motto: Pe la trei / Vin păduchii mititei.
Pe la cinci, / Ploșnițele cu opinci.

Şobolanul te miroase / Pe la șase.
(T. Arghezi, *Serenadă*)

A doua zi, unul dintre românii găsiți de noi în lagăr, locotenentul Bucur, cu multe precauții luă legătura cu noi, orientându-ne asupra acestui lagăr de pedeapsă și asupra regimului său special. Plasat în imensitatea taigalei mlăștinoase, condițiile lui de viață erau foarte dure și nesănătoase. Iarna te chinuia gerul, vara, țânțarii. Munca era foarte grea în exterior, gărzile, sălbatice, iar incidentele la lucru soldate cu morți, dubios de frecvente. Se aflau aici oameni cu „bube“ în cap din toate națiile. De aici, loturi de inculpați erau trimise pentru procese în diferite colțuri ale Uniunii, fiecare la locurile unde fuseseră săvârșite presupusele fapte.

Ungurii constituiau un grup de 150 de ofițeri, între care se spunea (de către oamenii administrației, firește) că s-ar găsi hortiști, jandarmi cercetați pentru crime și alții cu dosare grele. Între ofițerii nemți și austrieci, de asemenea, se spunea că ar fi numeroși SS-iști. Cât privește românii, ei erau destul de puțini (și aceștia cu probleme), dar se spunea (din aceleași surse oculte) că se așteaptă un grup masiv de criminali de război și de legionari, care, desigur, nu putea fi decât proaspăt sositul nostru grup, folosit acum de ei ca *blană de oaie pentru speriat lupul*. Căci, așa cum încercase Țiganov să ne sperie pe noi, românii, cu SS-iștii și hortiștii, așa voia să-i sperie și pe nemți și pe unguri cu legionarii și criminalii de război români. O veste bună însă ne-a dat Bucur despre colonelul Ştefanovici, care, deși internat la infirmerie cu diagnosticul de mastoidită, nimerise pe mâna unui extraordinar chirurg, maiorul doctor Aldea. Acesta, chiar atunci, se găsea în atelierul de fierărie unde lucrau nemții și supraveghea executarea, din fier ordinar, a unor instrumente chirurgicale cu care avea să-l opereze pe colonelul nostru.

Cel ce ne da aceste veşti, Bucur, fusese ridicat în ianuarie 1945 de la Oranki într-un mic lot împreună cu Krupenski, avocat, Bârzu, învăţător, şi maiorul Nicolae Rădoi, excepţionalul bariton a cărui neaşteptată ridicare din mijlocul ansamblului operetei mele, *Bazarul iluziilor*, ne crease un şoc enorm, aproape să ne compromită spectacolul. Era de înţeles cu câtă nerăbdare aşteptam să îl revăd. Mai erau şi alţi ofiţeri români, pripăşiţi de prin alte lagăre, nu mulţi, dar destui ca să aibă o grupă de antifascişti, ba chiar şi o gazetă de perete cu titlul pompos *Curentul democratic* (o fiţuică nenorocită, alcătuită din colaje de articole tăiate dintr-o şi mai nenorocită gazetă de propagandă pentru prizonierii români, intitulată, culmea obrăzniciei, *Cuvântul liber*.) Şeful minusculului grup antifascist, redactor şi al *Curentului democratic*, era un individ slinos, jegos, urduros, ai cărui ochi galbeni, ca şi nasul, secretau în permanenţă. Venea zilnic la noi (deşi se chema că eram în carantină) şi se întreţinea cu anumite elemente dubioase din grupul nostru, printre care şi maiorul Apostolache. I-am atras atenţia că încalcă regulamentul, noi aflându-ne în carantină, şi pe de altă parte că, fiind gripat, ar putea să ne contamineze. Cum se făcea că nu înţelege apropourile mele, l-am rugat să-mi permită să-i citesc o epigramă. Şi, cu aprobarea barăcii, i-am dat drumul:

„Nasu-ţi curge, ai şi febră / Şi paloare de limfatic,

Ai răcit, te-a tras Curentul / …Democratic

Crăcile au trosnit de râs, iar ipochimenul (al cărui nume îmi scapă) se retrase cu coada între picioare, nu înainte de a-mi arunca o privire otrăvitoare. De-atunci s-a lecuit de vizite la carantină.

Astfel, afară de cele câteva spectacole nocturne pe care ni le oferea Moisei cu *ceasovoiul* care-i fura şi-i restituia ceasul după scenariul prestabilit, carantina noastră a decurs fără alte incidente. Să

nu uit rapoartele zilnice cu care Mitică Bălan bombarda administrația, căreia îi cerea să-i restituie manualul de franceză confiscat. La care, prin ofițerul de serviciu, primea răspunsul că *regulamentul lagărului special* interzice prizonierilor să aibă cărți asupra lor, dar că, pentru edificarea lor politică, au la dispoziție biblioteca lagărului.

În sfârșit, au trecut și cele trei săptămâni ale „carantinei(!)“ și ne întrebam ce se va mai întâmpla cu noi. Cu siguranță că administrația va face presiuni asupra noastră ca să ne încadrăm în echipele care tăiau lemne la pădure. Or, tocmai de acest lucru aveam noi oroare. Una, că în condițiile sclavagiste care ne erau impuse aceste munci constituiau pentru noi o continuă degradare și fizică, și morală; alta, că, în zona sălbatică din afara lagărului, unde, în paralel cu regulamentul, mai funcționau și niște scelerate instrucțiuni venite foarte de sus, ieșirea la lucru comporta și riscul, pentru oricare din noi, de-a fi făcut scăpat de sub escortă și de a fi înlocuit cu un *Certificat de deces* întocmit cu toate formele legale. Despre această eventualitate ne șoptise la Oranki o păsărică (la urechea unuia din băieții noștri).********

Această insolită punere în gardă ne-a făcut să ne apărăm cu și mai multă dârzenie dreptul nostru de a refuza, ca ofițeri, munca forțată, drept asigurat de Convenția de la Haga, semnată și de sovietici. Dreptul, așadar, îl aveam. Dar aveam oare și forța de a ni-l face respectat? Căci dacă forța fără drept e o infracțiune, *dreptul fără forță e o abstracție*. Dar, în cursul istoriei, urmărind desfășurarea dialectică a acestui binom, *drept și forță*, am băgat de seamă, nu o dată, că, pe de o parte, în jurul unui lucru drept, lipsit de orice forță, încep a se strânge adeziuni care îl fac cu timpul să devină o forță, iar pe de alta, o forță care practică nedreptatea și sfidează dreptul devine cu timpul odioasă și începe să fie abandonată de suporterii ei, până la punctul

în care încetează de a mai fi o forță. Care era însă forța noastră? În primul rând, însuși dreptul nostru, care da acțiunii noastre sentimentul legitimității. În al doilea rând, solidaritatea noastră, disponibilitatea de-a acționa coerent și disciplinat, acceptând și suferința, și riscul. Ne cunoșteam bine unii cu alții. Trecuserăm laolaltă prin toate încercările și aveam încredere și simpatie unul pentru celălalt. Nu eram mulți, cam 30-32, la care se adăugau și vreo opt ofițeri superiori care întotdeauna se solidarizaseră cu noi. Dar eram uniți și hotărâți.

Astfel că, atunci când a venit momentul confruntării cu Koharkin și Țiganov, la propunerile lor de-a alcătui o *brigadă de pădure*, însoțită de promisiuni că ni se vor da suplimente substanțiale de hrană, ba chiar că ni se va scurta captivitatea (în promisiuni nu-i întrecea nimeni), răspunsul nostru a fost un clar și categoric *niet* (nu). Şi nu numai pentru munca în exterior, ci pentru orice fel de muncă, așa cum prevedea Convenția de la Haga, semnată și de ei și invocată cu toată energia de noi. Când am rostit cuvântul fatal, *Gaga*, parcă am fi dat cu aghiazmă peste draci. Deodată, zâmbetele lor ipocrite s-au prefăcut în rânjete amenințătoare. *Gaga!* (așa se pronunță pe rusește acest toponim, Haga). „O să vă dăm noi *Gaga*! *Gaga* suntem noi, care am învins. Noi stabilim ce drepturi aveți voi, nu *Gaga*.“ Şi cu asta, au ieșit pe ușă ca turbați. Urmarea a fost că peste câteva ceasuri ofițerul de serviciu a venit cu o listă cu cei care trebuiau să se mute în bordeiul cu nume de *izolator.* Pe ea figurau în primele rânduri numele noastre, ale celor 40 din grupul de protestatari și de greviști de la Oranki, la care se adăugau și restul ofițerilor superiori (represiune care nu avea nici o justificare, ei nefiind siliți, ca noi, să muncească), precum și ceilalți, care nu participaseră la acțiuni protestatare, dar nici nu se oferiseră, la invitația lui Țiganov, să iasă la muncă. Lipseau de pe listă vreo

șapte-opt dintre cei socotiți de noi *dubioși*, pe care îi racolase slinosul redactor de la *Curentul democratic*. Nici o pagubă, mai ales că, prin omiterea lor, rămâneam fără informatori.

Izolatorul de la Gaura Dracului

Izolatorul unde ne-au vârât era în stânga intrării în lagăr și consta dintr-un bordei dărăpănat, împrejmuit cu sârmă ghimpată și împărțit în două printr-un perete de bârne. Partea din spate era pustie, iar pe cea din față am ocupat-o noi. Înfățișarea ei era dezolant de hâdă. Paturile suprapuse nu erau din scânduri, ci din bârne cu noduri (taman bune de intrat printre coaste), peste care ne-am întins niște zdrențe murdare de saltele umplute cu pleavă și cu paie tocate. Încălzirea trebuia să ne fie asigurată de un butoi de tablă, în chip de sobă, din care ieșea un burlan ce străbătea acoperișul, lăsând în locul străpungerii un gol prin care se vedeau stelele. Nici un bec, nici o lampă, nici o așchie de lemn de foc, nici un chibrit. Hrana era de carceră, ca și întreg regimul. Cum nici un informator nu ne fusese băgat în această peșteră, ca să nu scăpăm totuși vigilenței NKVD-ului, fu introdus între noi un locotenent SS, von Schubert, șeful unei *brigăzi de pădure*, la care, în viziunea administrației, ar fi urmat, mai curând sau mai târziu, pe rând sau cu grămada, să dăm buzna cu toții până la urmă, ca să scăpăm de iadul în care eram vârâți.

Respectivul era corect și politicos cu noi. Doar era un *von*. Venea seara la culcare și pleca dimineața la lucru, nu înainte de-a ne face, în termeni decenți și fără insistențe, invitația de a-l urma la muncă. Desigur că trebuia să dea un raport acolo sus despre starea noastră de spirit și despre eventualele mutații ce erau de așteptat să se producă în optica noastră asupra *muncii* sub presiunea factorilor de persuasiune de tip sovietic – foamea, întunericul, gerul. Până atunci, bietul

om, cel puțin noaptea, avea parte de aceeași viață mizerabilă ca și noi, pedepsiții. Nopțile, mai cu seamă prima, care a fost de-a dreptul infernală, erau cumplite. Beznă, frig până la oase, precum și vechile noastre cunoștințe, ploșnițele și puricii, hămesiți de foame și decișii să-și facă plinul de sânge de la noi. În plus, o surpriză: șobolanii, care forfoteau prin toată baraca, se urcau pe noi, cercetau dezamăgiți sacii de merinde și nu rareori își apropiau botul de nasurile noastre, plini de o legitimă curiozitate.

Trecuse de miezul nopții când, la peretele din spate, se auzi o bătaie discretă. Cineva pătrunsese în partea din dos a bordeiului – cea pustie – și căuta să ne contacteze. Era unul dintre ofițerii români pe care îi găsiserăm aici la sosirea noastră, Aurel Bițan, învățător și prieten cu unul din băieții noștri, Lăzărescu. Venise, săracul, și cu ce riscuri, cu un braț bun de lemne, cu puțin gaz și chibrituri pe care ni le strecură printr-o gaură, făcută desigur de șobolani la talpa peretelui de bârne.

Ne apucarăm să facem focul și în curând butoiul-sobă se încinse și se făcu roșu. Făcurăm pe rând cerc în jurul lui. Fața ne dogorea de nu mai puteam sta, dar spatele era înghețat, încât a trebuit să-l expunem și pe el la dogoare. Când unul câte unul, într-un fel dezmorțiți de frigul din oase, ne cățărarăm pe paturile de sus, pocnind cu ranițele șobolanii care nu se mai astâmpărau, se auziră noi bătăi, tot atât de discrete, în peretele cu pricina. De data asta erau patru ofițeri unguri care făcuseră o colectă de ceva slănină, ceva zahăr, pâine, dar și câteva brațe bune de lemne. Însă inestimabilul lor aport a constat într-o beschie și un topor, precum și în informația că în peretele respectiv sunt două bârne desprinse, prin care s-ar putea strecura careva dintre noi ca să facă din „mobilierul“ din bârne de acolo lemne de foc. Ceea ce am și făcut în zilele următoare. Cei patru, care atunci au ținut să-și păstreze anonimatul, dar care mai târziu au

devenit prietenii noștri cei mai buni, erau: primul, părintele Iosif Balogh, preot militar din ordinul iezuit, al doilea cu numele tot Balogh, de fel din Ardealul de Nord, al treilea – Miller, iar ultimul – Mezei, un tânăr simpatic și foarte săritor. Am fost cu toții profund mișcați de acest gest de simpatie tocmai fiindcă venea din partea unor oameni pe care istoria, și mai veche, și mai nouă, ne sugerase, din păcate, a-i privi ca ireductibili adversari.

Dar dacă gestul acestor patru unguri care, în puterea nopții, a gerului și în pofida oricăror riscuri, vin să ne aducă ofranda solidarității lor îl comparăm cu fapta acelor românași de la Oranki, veniți sub ferestrele izolatorului nostru să ne huiduie și să ne înfiereze, atunci ce răspuns am putea da noi Mântuitorului la tulburătoarea Lui întrebare din pericopa samariteanului milostiv: „Cine este aproapele?“

Şi mi-a mai rămas o întrebare: dacă toată tevatura din acea primă și de pomină noapte a scăpat într-adevăr vigilenței *brigadierului* von Schubert, pus să ne supravegheze, sau mai degrabă respectivul s-a făcut că doarme tocmai ca să nu raporteze nimic mai sus?

Lupta cu șobolanii, puricii și ploșnițele

În dimineața care a urmat acestei nopți de pomină, după ce ne-am împărțit ofranda ungurilor, am făcut un sfat privitor la măsurile de luat împotriva celor trei inamici de noapte: puricii, ploșnițele și șobolanii. Pentru primii doi, ne-am oprit la soluția la modă atunci în tot lagărul: *submarinul*. Ce era un submarin? O saltea golită, la gura căreia se cosea o cămașă cu mânecile și ele cusute. Se intra în dispozitiv prin deschiderea de la piept, se băgau mâinile în mâneci, apoi vecinul îți lega ermetic gulerul, deasupra capului, cu o sfoară sau o cârpă. Eficiența acestui dispozitiv de apărare antiparazit depindea de scrupulozitatea execuției și se pare că rezultatele practice erau

mulțumitoare. În schimb, deplasarea în el – spre tinete – era penibilă și se făcea prin țopăieli caraghioase, de parcă ne-am fi găsit la un concurs de *fugă în sac*.

Cât privește șobolanii, unul dintre noi a venit cu o soluție de-a dreptul genială. Cum la intrare se găseau câteva putini, am luat una, am umplut-o pe jumătate cu apă, iar la baza ei am prins în cuie un fel de cumpănă, ca de puț. La brațul de deasupra apei am legat o bucățică de slănină, iar la celălalt, o mică greutate. Şobolanul se cățăra pe cumpănă, îndreptându-se către slănină. În momentul în care era pe punctul de-a o atinge, brațul se lăsa brusc în jos, iar șobolanul cădea în apă. În prima noapte de aplicare a invenției auzeam tot timpul plescăitură după plescăitură, iar dimineața am găsit în capcană vreo 15-16 guzgani înecați. Nopțile următoare ne-au adus recolte similare. Până la urmă, șobolanii, animale inteligente și capabile de acțiuni de grup, și-au dat seama că sunt în pericol și au întins-o în masă din bojdeuca noastră neprimitoare.

În ceea ce privește lumina, cum n-aveam nici felinar, nici bec, pentru a ne salva din întunericul care, noapte de noapte, ne strivea ca o lespede de mormânt, am despicat câteva bârne de pin uscat în bețișoare lungi de 50-60 de centimetri și late și groase de un centimetru, pe care le ardeam toată noaptea pe rând, ca pe torțe. Li se spunea *fidibusuri*. Fumul pe care îl scoteau a început, încetul cu încetul, să ni se pună pe haine și pe fețe, dând bărboaselor noastre chipuri trăsături fioroase de cărbunari.

Zăpada care începuse să cadă tocmai când am intrat în această nouă bolgie a infernului concentraționar sovietic, izolatorul de la *Gaura Dracului*, făcuse vizibile urmele lui Aurel Bițan și a celor patru ofițeri maghiari. În situația aceasta administrația luase măsuri de îndesire a rețelei de sârmă ghimpată din jurul bordeiului și de sporire a vigilenței miradorului din dreptul nostru, astfel ca

nici pasăre măiastră să nu se mai poată apropia de noi. Eram complet rupți de lume și nu mai ajungea la noi nici o veste, nici chiar rea. Din fericire, aveam cu noi acel tezaur de neprețuit cu care ne dotaseră ungurii, beschia și toporul, cu care dam *mobilierului* din cealaltă jumătate a bordeiului o destinație mult mai valoroasă, aceea de lemne de foc. Totuși, deși butoiul-sobă era în permanență încins, nu reușeam să dezmorțim acest spațiu destinat pentru cel puțin 300 de inși și populat numai de 70, așa încât în permanență sufeream de frig. Pe de altă parte, cu rațiile de hrană derizorii, aproape simbolice, pe care le primeam, foamea începuse a se instala în măruntaiele noastre. Pentru a mai atenua efectul devastator al acestor două flageluri conjugate, ne întindeam peste bârnele paturilor de sus – de cele de jos nici nu putea fi vorbă, din cauza frigului – și ne culcușeam sub pături și mantale, din care nu mai ieșeam decât la nevoie.

Timpul trecea prin noi ca o apă neagră. Așteptam. Ce așteptam? Trecuseră doi ani și mai bine de la armistițiul-capitulare cu numele de 23 august și un an și jumătate de la sfârșitul războiului, iar noi zăceam aruncați în această peșteră, aidoma cavernei din dialogul lui Platon, pe ai cărei pereți flăcările jucăușe ale *fidibusurilor* proiectau fantasticele umbre ale visurilor noastre ruinate. Cămine, căsnicii, familii întregi, situații materiale, cariere, toate ni se năruiseră în vârtejul timpului, al acelui timp istoric, vrăjmaș și impostor, din care noi înșine ne excluseserăm, denunțându-l ca nefiind cel adevărat, al nostru. Dar și timpul se răzbunase pe noi pentru această sfidare, privându-ne de acțiune, de participare la viață și osândindu-ne la un imobilism vecin cu moartea. Scoși în afara lui, asistam de la distanță, spectatori neputincioși, la mișcările-i tectonice cu care năruia lumea noastră, ca să scoată în locul ei, din neant, la suprafață, o alta, lume de forme

aberante și monstruoase, care se lățea necontenit, îmbrâncindu-ne pe noi, izolații, către periferia existenței.

Tatonări și pregătiri pentru bătălia finală

Acum, în peștera asta neagră și înghețată, așteptam. Ce anume? Poate doar să vină un înger să ne taie cu sabia lacătele de la ușă, căci noi, în starea semiletargică în care ne scufundam treptat, ca în mlaștinile pădurii nebune ce ne împresura, nu mai găseam puterea lăuntrică de-a o face.

Şi totuși, cum nici un înger nu apărea, iar degradarea fizică avansa, încet, dar sigur, spre acel prag dincolo de care nu mai e întoarcere, noi singuri trebuia să găsim ieșirea din această fundătură, și asta acum, cât mai puteam să ne ținem pe picioare. Ieșirea era numai una: *greva foamei*. Dar amintirea înfrângerii de la Oranki ne frâna elanul. Pe de altă parte, mai erau unii care susțineau că, oricum, potrivit regulamentelor, administrația nu ne poate ține închiși la infinit și că, după un număr de zile (care o fi acela, nimeni nu spunea), vor trebui să ne scoată afară. Vorbe și baloane de oxigen!

Şi, cu astfel de discuții, treceau zile și săptămâni și luni, iar lacătul rămânea tot la ușă, gerul se întețea afară și foamea înăuntru, carnea se topea pe noi și vlaga ni se scurgea din vine (ne tremurau picioarele când făceam vreun pas, doi) și fețele ni se scofâlceau, și ochii ni se afundau în orbite (astfel că la lumina *fidibusurilor* ne speriam unii de alții). Disperarea se furișa în noi și ne trăgea în mlaștina ei.

În această stare de obnubilare, marasm și apatie prin care neantul ne absorbea treptat, într-o dimineață – prin preajma Crăciunului – mă trezii la craca mea cu Nae Cojocaru. În felul său tranșant și fără ocolișuri, îmi spuse:

„Dacă mai suntem în stare de vreo acțiune, acum s-o facem, când încă ne mai ținem pe

picioare. Nu atunci când frigul și foamea ne vor pune la pământ. N-avem altă ieșire. Cu rațiile astea ale lor de Majdanek și Auschwitz, ori crăpăm de foame, într-o agonie lentă și fără nici o glorie, ori murim cu demnitate într-o grevă a foamei. Însă în soluția aceasta din urmă mai avem o șansă, oricât de mică ar fi ea, ca în fața hotărârii noastre de-a merge până în pânzele albe ei să cedeze. Adică să sară lacătul de la ușă și să ne dea în scris că nu suntem obligați să muncim. Uite, continuă el, Ispas mi-a spus chiar acum că de mâine intră în greva foamei Şi că dacă vrea cineva să i se alăture e bine-venit, cu condiția să meargă până la capăt. Cred, mai spuse Nae, că acesta e momentul nostru. Pe de altă parte, nici pe Ispas nu-l putem lăsa singur. Imediat l-ar și izola la *alba*, unde sigur ar muri înghețat.“

Mă trecu un fior auzind de hotărârea lui Ispas. Cu omul ăsta nu era de glumit. Angajamentul lui era total și mergea până la capăt, chiar dacă la acel capăt l-ar fi așteptat însăși moartea.

„Bine! sunt de acord. Dar dacă e s-o facem, atunci s-o facem ca lumea, nu ca la Oranki. Să nu ia parte nici cei cu o sănătate precară, nici cei ce nu sunt hotărâți să meargă până la capăt și cu orice risc. Dar asta presupune ca fiecare dintre noi, pe rând, în fața tuturor, să-și facă o profesiune de credință. Să declare public, cinstit, fără echivoc și fără supărare, până unde îl țin curelele să meargă în acțiunea aceasta. Să profităm de faptul că pentru prima dată în viața noastră de captivi suntem fără informatori și putem vorbi deschis.“ (Într-adevăr, odată cu întețirea gerului, von Schubert obținuse aprobarea să nu mai doarmă cu noi. Venea doar câteva minute dimineața să ne invite politicos la muncă și mai venea și seara, după numărătoare, să ne ureze noapte bună.) „Propun, dacă și ceilalți sunt de acord, ca după stingere să ne strângem la sobă și fiecare din potențialii participanți să-și spună punctul de vedere asupra acestei greve și,

dacă se decide să ia parte la ea, să declare în fața tuturor, pe onoare și pe conștiință, că nu o va abandona până nu vom obține tot ce am revendicat. În felul acesta vom fi scutiți de participări pripite sau iresponsabile ce pot să clacheze pe parcurs și să ne creeze astfel situații dramatice. Vezi Oranki!“

Îmi dădu dreptate și porni în continuare pe la alte crăci în acțiunea de smulgere a lumii din apatie, de aducere a ei la realitate și de punere în discuție a grevei foamei. Pe celălalt culoar, Victor Clonaru și Gabi Constantinescu aprindeau din cracă în cracă scânteia grevei.

A venit și seara, a venit și cina cu supa ei, apă chioară, a venit și numărătoarea încheiată cu trântirea celor patru zăvoare de afară și cu scrâșnetul cheii răsucite în lacăt și, după ce am auzit sunându-se stingerea, cu *fidibusuri* aprinse în mână, ne-am adunat, parcă într-o procesiune rituală, în jurul sobei înroșite. Iar cei ce nu mai avură loc urcară pe crăcile dimprejur. Așezat pe un scăunaș la gura sobei, Nae, cu calmul și cu logica lui strânsă, prezenta situația:

„Suntem în 20 decembrie. Se împlinesc exact două luni de când am fost vârâți în văgăuna asta fioroasă. Uitați-vă unii la alții, ca să vedeți în ce hal ne-au adus *umaniștii* sovietici în acest răstimp!“ Într-adevăr, la jocul torțelor, zguduitoare era imaginea de mizerie pe care ne-o ofeream unii altora: ochi sticloși, fețe supte de foame și bărbi hirsute, parcă am fi fost o comunitate de primi creștini adunați într-o catacombă, ca să celebreze, în miez de noapte și la lumina făcliilor, o ultimă liturghie înainte de a fi aruncați în circ, la fiare.

„Este clar și nu mai încape nici o îndoială, spuse el mai departe, că a continua să trăim în aceste condiții înseamnă *moarte sigură*. Ce ne rămâne de făcut? Una din două. Ori capitulăm și ieșim pe brânci la muncă sub paturile de armă ale *ceasovoilor* și ne asumăm și riscul de-a fi dați ca

fugiți de sub escortă și înlocuiți cu câte un certificat de deces, ori forțăm nota și la o situație disperată răspundem printr-o măsură și mai disperată, care, prin curajul și puterea noastră de sacrificiu, să spargă lacătele care ne zăvorăsc și să ne scoată din robia muncii. Aceasta e *greva foamei*. Ştiu că ea comportă suferință și risc. Dar atunci când celelalte duc la moarte sau la dezonoare, ori la amândouă împreună, ea este singura care ne lasă deschisă șansa de-a trăi… de-a trăi ca oamenii… cu demnitate."

„Sau de-a muri… tot ca oamenii – cu demnitate", completai eu printr-o intervenție spontană și necontrolată… și poate nu tocmai fericită (căci simții imediat un semn discret făcut cu piciorul de Nae, care îmi șopti: „Mai încet cu moartea! Sperii lumea!").

„Noi nu facem greva foamei ca să murim, ci ca să trăim, îmi continuai eu intervenția. Dar ar fi nerealist din partea noastră dacă nu am lua în calcul și acest risc. Numai cine și-l asumă să intre în hora asta. Eu mi-l asum și vă declar pe onoare și pe conștiință că voi merge până la capăt, indiferent de ce m-ar aștepta acolo. Așa să-mi ajute Dumnezeu!" Şi mă așezai.

Acum, la o atât de mare distanță în timp față de acele evenimente, acea vorbire a mea despre moarte ar putea părea emfatică sau cel puțin exagerată. Îl asigur pe cititor că în condițiile dramatice de atunci acceptarea mea, făcută public, a eventualității extreme nu era nici emfază și nici exagerare, ci doar o lucidă și necruțătoare evaluare a perspectivelor noastre, așa cum ne apăreau la capătul a două luni de regim exterminator, în văgăuna fioroasă din fundul *Găurii Dracului*. Între o moarte *lentă* prin foame, în condițiile existente, și o moarte *violentă* prin greva foamei, o a treia posibilitate nu părea probabilă. *Victoria prin grevă* ar fi fost un har ceresc în care se putea crede și

spera, dar care nu putea fi luat într-un calcul la rece. De aici tragica mea resemnare.

Nae se ridică să spună concluziile: „V-am prezentat problema care ne stă în față sub toate aspectele, inclusiv cel mai negativ, cel extrem. Ne angajăm – dacă ne angajăm – într-o luptă grea, în care totuși avem o șansă. De aceea, în pragul acestei grave hotărâri care nu poate fi luată fără angajamente precise, rog pe oricine voiește a se prinde *în horă* să vină aici, în față, și să-și spună punctul de vedere."

Sfârșitul vorbelor lui fu acoperit de tăcere. Fiecare își da seama că ne găseam iar la o cotitură de destin, cu deschideri imprevizibile. În sfârșit, așa cum era protocolul *conferinței ofițerilor*, după care primii care luau cuvântul erau cei mai tineri, sublocotenenții, urmați de ceilalți, în ordinea gradelor, până la colonei, după o scurtă ezitare, Gabi Constantinescu făcu începutul, urmat de Titu Preotu, Soso Cătuneanu, Liiceanu și alții. Fiecare, pe scurt și cu hotărâre, își declară angajamentul total și definitiv de-a merge *până la capăt.*

La un moment dat, un tânăr sublocotenent, Țena, învățător, sosit de curând în lagăr și băgat peste noi pentru refuz de muncă, ne declară cu durere în suflet că, deși împărtășește cauza noastră, nu poate intra în grevă, fiindcă are un glonț în plămân. Afară de cazul, adăugă el, că noi am socoti participarea lui ca indispensabilă.

Gestul său ne-a mișcat pe toți. I-am mulțumit pentru solidaritate și l-am rugat să rămână în afara grevei. După ce au vorbit și locotenenții, și căpitanii, a venit rândul ofițerilor superiori, bătrânii noștri sfinți, care, generoși și dezinteresați, nu și-au precupețit puținele resurse fizice ca să rămână în fruntea noastră în toate bătăliile, îndurând, cot la cot cu noi, urgia tuturor represaliilor. Au vorbit, pe rând, maiorul Costin Dumitrescu (Copilu'), coloneii Stelian Dumitriu, Marțian, Ştefanovici, abia operat de mastoidită,

scos de la infirmerie și băgat cu noi în peștera izolatorului, Cojan, Poșulescu, Griguță Rădulescu și ultimul și cel mai vechi în grad, Cezar Hagiopol. Toți și-au dat adeziunea totală pentru o grevă dusă *până la capăt*. S-au precizat și obiectivele acesteia: *Recunoașterea – în scris – din partea administrației că noi, ofițerii, nu suntem obligați să muncim și mutarea noastră în altă baracă*. În plus, fiindcă în cursul anchetelor NKVD-ul obișnuia să bage la carceră pe unii dintre noi și apoi, din răzbunare, să-i lase uitați, ne-am angajat să nu încetăm greva (în ipoteza satisfacerii revendicărilor) decât toți laolaltă.

La încheierea dezbaterilor, Mitică Vonica, avocat din Sibiu, cu permisiunea asistenței și spre descreștirea frunților, a povestit despre cel mai scurt discurs al lui Avram Iancu, rostit într-o împrejurare asemănătoare celei de față.

„Era în ajunul Revoluției de la 1848, începu Vonica povestea. Căpeteniile comunității românești se strânseseră într-o sală ca să dezbată problema dacă să ia sau nu parte la revoluție; dacă da, când? acum sau mai târziu? și în ce condiții? A ascultat Iancu ce-a ascultat, apoi a cerut și el cuvântul. Acordându-i-se, a întrebat de la tribună sala întreagă: «No, gata?» și sala a răspuns în cor: «Gaaata!» «No, să merem!» spuse Iancu și, coborând de la tribună, ieși din sală cu tot poporul după el.“

„Acum, zise Vonica la finalul povestirii, dați-mi voie să vă pun și eu dumneavoastră întrebarea Iancului: «No, gata?»“ „Gaaaata!“ răspunserăm toți râzând. „No, să merem!“ comandă Vonica în stilul Iancului. „No, să meeeerem!“ repetarăm noi în cor. Şi uite așa, râzând, am intrat în joc cu moartea.

Greva foamei de la Usciora
(a doua la care am luat parte)

Făcând socoteala, numărul greviștilor se ridica la vreo 41.******** Iar cei care nu participau la greva noastră, între care și alți ofițeri superiori, erau vreo 30.******** Marea majoritate a acestora din urmă nu făcuse vreun compromis cu puterea sovietică, dar, moderați, spre deosebire de noi, se plasaseră pe o poziție pasivă de rezistență, evitând, printr-o strategie proprie, să se angajeze în acțiuni fățiș ostile stăpânirii.

După ce fiecare, cu câte un ciot de condei – scăpat prin miracol de la percheziție –, își caligrafie pe un cartonaș de țigări declarația de grevă a foamei, ne deghizarăm în nocturnele noastre „submarine antiploșnițe și antipurici“ și, obosiți de emoțiile zilei, ne strecurarăm sub pături și mantale, încercând să adormim. Dar de ochii cui se mai lipea somnul? Ici și colo, ca o părere, se auzea șoapta unei rugăciuni. Ziua de mâine era începutul unei lupte dure. („Doamne, nu ne lepăda de la Fața Ta și Duhul Tău cel Sfânt nu-L lua de la noi!“) La capătul zilei de mâine nu știam ce ne va aștepta. Căci puterea cu care ne luptam nu cunoștea cruțarea, iar arma ei, care sfărâmase uriașe armate napoleoniene și hitleriste, *iarna*, acum asupra noastră era îndreptată. Dar, oricât de slabi am fi fost noi față de forțele zdrobite de ea, punctul nostru *forte* tocmai în asta consta, în convingerea că *puterea lui Dumnezeu în slăbiciunea oamenilor se arată.*

Ziua pe care o încheiam era Ignatul. Se apropiau sfintele sărbători ale Crăciunului. În încrâncenarea noastră, aproape că uitasem de ele. Un ger năprasnic jivrase geamurile ferestrelor, lăsând să treacă prin ele, reverberată de albul zăpezii, spectral de albastră, lumina lunii. Parcă ne-am fi aflat pe o altă planetă. Eram azvârliți într-o lume străină și ostilă. Numai Crăciunul era al nostru, cu căldura și lumina lui din țară. „Doamne, fă ca Sfânta Naștere a Ta să ne aducă mântuire și să ne scoată din întunericul și umbra morții!“

*

A doua zi, la numărătoare, noi, greviștii, aliniați de-a lungul coridorului, începând din dreapta frontului, așteptam să se consume primul act al acțiunii: declararea grevei foamei. Care avea să se producă la apariția ofițerului de serviciu, *maiorul*, o arătare burduhănoasă, cu o față buhăită pe care se contrapunctau un primitivism funciar, analfabet, cu ravagiile alcoolismului, dar cu pieptul plin de decorații sub celofan. Sub euforia votcii și în perfectă stare de inconștiență, va fi făcut pe front grozave acte de eroism, dar acum era probabil *limojat* în aceste pustietăți mlăștinoase pentru cine știe ce năzdrăvănii. Era urmat de *starşele* lagărului, un colonel ungur cu un barbișon de grof, și de aghiotantul acestuia, în tânăr și distins ofițer – se spunea că era conte – care ținea caietul cu socoteli. Începu numărătoarea. Primul din flancul drept îi oferi maiorului cartonașul.

Şto takoi? („Ce-i asta?“) întrebă el, mirat.

Golodovka („Greva foamei“) fu răspunsul.

Mirarea lui creștea continuu, pe măsură ce la fiece pas primea un cartonaș însoțit de un răspicat *golodovka*. Colonelul ungur se scărpină, surprins și el, în barbișonul lui de grof. Numai aghiotantul ne felicită din ochi și ne făcu discret semn că ne ține pumnii. Dar și noi am avut o surpriză: micuțul Țena, cel cu glonțul în plămân, întinse și el cartonașul și, la privirile noastre uimite, ne răspunse: „N-am putut altfel; merg cu dumneavoastră până la sfârșit, fie ce-o fi!“ N-apucă să iasă maiorul, cu brațul plin de rapoarte și cu însoțitorii după el, că și apărură bucătarii nemți cu ceaiul fără zahăr și cu tava cu miniaturale rații de pâine. Grăbiți să plece din sinistra noastră bombă, după ce jumătatea negrevistă își luase tainul, ne întrebară ce-i cu noi de nu ne luăm rația. Ca răspuns, le strigarăm în cor: *Hungerstreik* (greva foamei). Nemții rămaseră cu gura căscată, se sfătuiră între ei, apoi, lăsându-ne masa la ușă,

ieșiră, nu fără a ne face semne de simpatie și discrete urări de succes. Din clipa aceea, am știut că tot lagărul va afla despre greva noastră. Însă în timp ce ieșeau bucătarii, își făcu apariția von Schubert, care, la auzul cuvântului *Hungerstreik* pe loc se albi la față și apoi plecă tăcut. Se temea, săracul, și pe bună dreptate, că va fi acuzat de patroni de lipsă de vigilență și de pierderea controlului asupra noastră.

Prima zi – care e deosebit de grea – ne-am petrecut-o întinși pe crăci în conversații banale, cu evitarea, printr-un consens tacit, a oricăror discuții având ca subiect greva. Din partea stăpânirii, nici o mișcare, nici o arestare. Se făceau că ne ignoră. A doua zi, același joc din partea lor și aceeași destindere și calmă așteptare din partea noastră. Numai von Schubert, care de la anunțarea grevei și până la sfârșitul ei nu se va mai dezlipi de noi, încerca să ne convingă să mâncăm, căci altfel administrația ne va lăsa să murim, fiind de fapt chiar foarte încântată că singuri ne-am băgat în această capcană, din care, dacă vom ieși cu picioarele înainte, nu ea va purta vina. Dar, adăuga el cu o suspectă insistență, aceste opinii nu erau ale administrației, ci ale lui, numai ale lui. A treia zi, din partea inamicului, aceeași liniște. Hotărât lucru, tactica lui era aceea de a ne lăsa *să fierbem în suc propriu*. În ce ne privește, întinși pe crăci, discutam despre orice afară de grevă și afișam același calm și aceeași indiferență de până atunci, sub care căutam să camuflăm ruina progresivă a fiziologiei noastre sub agresiunea foamei și a hipotermiei. Doar un involuntar rictus de durere sau opacitatea privirii trădau mizeria lăuntrică de sub masca afișată. Într-adevăr, intraserăm în această grevă a foamei cu handicapul a două luni de *regim de exterminare*, rezistența noastră fizică fiind sleită încă din start.

Dar rămânea cea morală. În ciuda mizeriei din jur și din noi, spiritul străjuia la mare înălțime

(„Dar sufletul veghea atât de sus, / Că moartea nu putea să-l mai ajungă“, cum spunea sfântul, martirul nostru poet care ne-a luminat temnițele cu reverberațiile harului său, Vasile Voiculescu). Aceasta era forța care, în apa neagră a evenimentelor în care înotam, ne ținea sus, sus, la suprafață. Totuși, în seara celei de a treia zile se produse o oarecare tulburare: unul din căpitani, încălcând consensul tacit, începu să se întrebe cât timp vor mai continua *ei* să se desesizeze de greva noastră, dacă nu și-au pus cumva în gând să ne lase să crăpăm și, în final, dacă nu ne ia nimeni în seamă, cât o s-o mai ducem cu greva?

„Cât? Până ce vom da cu toții ortu’ popii?“ întrebă el neliniștit.

„Cât?“ intervenii eu vehement și – recunosc – fără tact. „Întrebarea asta trebuia să v-o fi pus când am pornit acțiunea, nu acum. Atunci s-a spus clar și fără înconjur că greva asta nu e joacă și că implică riscuri majore, până la cel al morții. De ce nu ați stat deoparte dacă nu acceptați acest risc?“ Când auzi cuvântul *moarte*, căpitanul holbă ochii îngrozit și, gesticulând cu violență, începu să urle: „Dar eu nu vreau să mor… Nu vreau să mooor… nu vreau…“ Îl lăsaseră nervii.

„Liniștiți-vă, dom’le căpitan! Nu vă dați în spectacol! Priviți cum se uită neamțu’ la noi… El nu știe românește și o să raporteze… că faceți instigație pentru grevă… și o să vă treziți la *alba*… și o să muriți înghețat.“ Cuvintele acestea au operat asupră-i ca o pereche de palme pe obrazul unei persoane intrate în criză de isterie. A rămas cu gura căscată și s-a lăsat pe pat, moale ca o gelatină.

„Uitați-vă la copilul ăla cu glonțul în plămân, care nu spune nici pâs! Uitați-vă la coloneii noștri – unul chiar recent operat –, care de amețeală nici măcar nu se mai pot da jos din pat, dar nu scot un geamăt!… și dumneavoastră?…“

Von Schubert nu știa românește, dar intuise exact ce se întâmplase. Ceva mai târziu veni la

mine și la căpitanul Buiculescu, cu care stăteam de vorbă. Amândoi eram traducătorii lui când avea de comunicat ceva în baracă.

„L-au lăsat nervii! începu el în șoaptă, arătând cu capul spre cel cu *criza*. Acesta e doar începutul. Cât credeți că veți mai rezista în condițiile acestea?“

„Până ce ni se vor împlini revendicările, sau până ce vom muri.“

„Şi câți credeți că vor merge până la această limită?“

„Pe unul îl aveți în fața dumneavoastră“, spuse Buiculescu.

„Şi pe altul la fel, completai eu. Şi să nu vă îndoiți că vom fi destui, măcar atâți cât să constituie un caz pentru Uniunea Sovietică și pentru obrazul ei.“

„Mă faceți să zâmbesc, deși numai de așa ceva n-ar fi momentul. Chiar credeți că pe Uniunea Sovietică o mai interesează la ora asta ce crede lumea despre ea?“ și începu să-mi dezvolte o teorie asupra iminenței unui conflict armat între Uniune și foștii ei aliați, care abia acum și-ar fi dat seama că au fost trași în piept de sovietici. „Esențial este ca această conflagrație să ne găsească în viață. De aceea noi trebuie să rezistăm, nu să ne sinucidem.“ Teorii ca aceasta, bazate mai mult pe dorințe și visuri, și mai puțin pe date obiective, nu erau o noutate pentru noi. Ele apăruseră ca ciupercile pe fundalul războiului rece. Dar noi aveam problema noastră imediată, de viață și de moarte, care nu putea aștepta până la al Treilea Război Mondial. De aceea, luându-mi inima în dinți, îl atacai direct și la punctul lui sensibil.

„Domnule locotenent, i-am spus, dumneavoastră nu sunteți un oarecare. Dumneavoastră sunteți un *von* și coborâți dintr-o rasă de nobili războinici, crescuți în cultul onoarei. Pe tot ce e nobil și de onoare în ființa dumneavoastră, vă rog și vă

conjur: nici un cuvânt comandamentului despre acel moment de slăbiciune pe care l-ați sesizat! O astfel de relatare ne-ar face mult rău și ne-ar înmulți suferințele prin aceea că i-ar putea face pe călăii noștri să creadă că greva s-ar putea prăbuși de la sine, fără ca ei să ne satisfacă revendicările. Or, lucrurile nu stau chiar așa. Ce ați văzut este un caz accidental. Aici, domnule von Schubert, în peștera asta odioasă, dacă nu ni se satisfac cererile, vor muri oameni. Noi nu glumim.“ Se lăsă între noi o tăcere care se umplu treptat cu o caldă simțire de solidaritate umană.

„Şi ce v-ar conveni să spun despre dumneavoastră?“ întrebă el într-un târziu.

„Orice. Că suntem niște nebuni, niște maniaci ai morții; că nu vorbim decât despre moarte; că suntem o sectă fanatică de sinucigași care țin cu orice preț să moară în izolator, numai ca să păteze obrazul Uniunii Sovietice în fața întregii umanități. Spuneți-le ce vreți! Cu cât mai rău, cu atât mai bine. Dar, mai ales, spuneți-le că nu se poate sta de vorbă cu niște nebuni ca noi. Ori ne satisfac cererile, ori murim, și nimeni și nimic nu ne poate opri de la aceasta. Şi, în fond, să știți dumneavoastră că tot ce v-am spus nu e departe de adevăr.“ Von Schubert lăsă capul în jos, se gândi ce se gândi, apoi își opri în ochii mei privirea lui albastră și loială de neamț cinstit și zise scurt *Jawohl* („bine“), după care se îndreptă spre patul său.

A patra zi (Ajunul Crăciunului): Durerile foamei cedaseră locul slăbiciunii și amețelilor.

Câți ne mai încumetam să părăsim așternutul mergeam clătinându-ne și ținându-ne de stâlpii paturilor. Pășeam obnubilați într-o lume ipotetică, așa, ca de vis, în tot cazul lipsită de certitudinea că ea e cea reală. Şi lucrul acesta chiar mă amuza. Mi se părea hazliu că lumea concretă îmi apărea ca lipsită de atributul realității. Atunci unde era lumea aceea, cu adevărat reală? A trebuit să ajung la

ultima limită a existenței ca să descopăr că nu este acolo unde o credeam, în concret?

Cu ofițerii superiori, lucrurile stăteau destul de rău. Majoritatea nu mai putea coborî de pe cracă de slăbiciune și de amețeală. Colonelul Hagiopol avea febră și tușea. Colonelul Stelică Dumitriu avea frisoane. Hipotermia completa subnutriția și… bătrânețea. Amândoi, cu stoicism, ne interziseră să cerem pentru ei asistență medicală. Alți doi colonei, Cojan și Marțian, cu pulsurile sub 30, zăceau alături, într-o stare de semiconștiență. În momentele de tăcere din baracă, se detașau ritmuri de respirație înecate de tuse, horcăieli, gemete, într-un cuvânt, coloana sonoră a unui spital de război cu răniți agonici.

Veni și numărătoarea de dimineață, iar ofițerul de serviciu, maiorul, fu nevoit să treacă și pe la paturile celor ce nu mai puteau coborî din ele, ca să facă prezența.

Folosind acest prilej, aghiotantul *starşelui* maghiar, simpaticul conte, se apropie de Vonica și-i șopti ceva pe ungurește. (Ei mai schimbaseră și mai înainte câteva cuvinte în această limbă pe care Vonica o stăpânea destul de bine.) După ce maiorul ieși din bordei cu toată suita după el – inclusiv von Schubert –, tăbărârăm toți pe el, să ne spună ce i-a șoptit aghiotantul.

„Fraților, țineți-vă bine! A venit de la Ioskar-Ola (capitala Republicii Mari) un colonel care este – nici mai mult, nici mai puțin – tocmai locțiitorul ministrului de interne al republicii, ca să ancheteze cazul nostru.“ Surpriză, uimire, bucurie. Tot bordeiul trepida. Toți bolnavii, toți letargicii și agonizanții, la această veste cu puteri terapeutice, ca slăbănogii și paraliticii pericopelor evanghelice, prinseră miraculoase forțe și, coborând din paturi, veniră, șontâc, șontâc, să se alăture corului de comentatori din jurul lui Vonica.

„Şi știți ce mi-a mai spus contele? continuă acesta. «Țineți-vă bine! Rezistați! Că vor ceda.

Succes!» Așa ne-a spus, așa să facem și noi!“

„Așadar, chiar și în această Gaură a Dracului nu suntem abandonați la bunul plac al lui Țiganov și Koharkin! Superiorii lor se interesează de noi. Nu le convine să murim în greva foamei pe teritoriul neînsemnatei lor republici. Suntem ca o pisică moartă aruncată din ograda altei republici în ograda lor. Nu ne vor lăsa să murim. Au și ei răspundere. Numai noi să știm să ne ținem tari pe poziție.“ Cam astea erau comentariile la incredibila veste. În euforia creată de ea, toată apatia, toată letargia care ne paralizaseră voința în marasmul celor două luni de pomină se risipiră ca prin farmec și în locul lor se ridică o frenetică sete de răfuială care da vlăguitelor noastre mădulare încordări de arc. Nu mai simțeam nici foamea, nici frigul, nici slăbiciunea.

„Țineți-vă bine, fraților! Pe ei, că n-au cartușe!“ tună Mitică Bălan (cel cu cartea de franceză confiscată), de parcă ar fi vrut să sară la „ei“ la un atac la baionetă. „Pe ei! Fir-ar mama lor a dracu’, că uite-n ce hal ne-au adus, că ți-e și scârbă să mai trăiești. Las’ c-o să le arate lor șefu’ ăla de la centru, când o vedea în ce bombă ne-au ținut *umaniștii* ăștia de la Gaura Dracului. Să nu cedați, fraților, nici o iotă! Mai bine murim decât să ne mai lăsăm iar duși cu parul, ca vitele, la muncă.“

„Mai bine murim, mai bine murim“, se auziră din toate colțurile bordeiului strigătele celor mobilizați de tunetul oratoric, cam cu iz electoral, al tribunului poporului Mitică Bălan.

În sfârșit, până la urmă se potoliră și oratorul, și auditoriul și, după acest exercițiu democratic care ne mai puse sângele în mișcare, trecurăm pe poziția de așteptare. Dar evenimentele așteptate întârziau să se producă. Timpul trecea și nu se întâmpla nimic. Ni se aduse și masa de prânz, de care, firește, nu se atinse nimeni. Ne uitam la ușa aceea zăvorâtă și… nimic… nici o mișcare.

„N-o fi totul un bluf? Şi locțiitorul ăsta de ministru de interne n-o fi vreun *revizor* gogolian?“

„Nu se poate! Ar fi prea îngrozitor să fie așa. Probabil că ei încă nu și-au stabilit strategia față de noi și tot mai clocesc ceva.“

Se lăsă curând întunericul. Eram doar în solstițiul de iarnă. Mulți dintre noi abia acum realizară că intraserăm în noaptea Crăciunului. „Iartă-ne, Doamne, că, încleștați în lupta cu balaurul, am uitat de Sfântă Nașterea Ta!“ Bezna puse stăpânire totală pe bordeiul preistoric, exceptând orbitele ferestrelor prin care albul zăpezilor de afară reverbera prin întunericul nostru halouri albastre, ca într-un decor de operă. Atunci aprinserăm *fidibusurile*, toate *fidibusurile*, în cinstea prestigiosului nostru oaspe care trebuia să fie primit cu torțe, dar care zăbovea să vină. Privirile toate ne erau îndreptate spre ușă, într-o încordată și tăcută așteptare.

În sfârșit, într-un târziu, miracolul se produse. Ușa se deschise larg și, în pervazul ei, rând pe rând, apărură. Mai întâi Țiganov și Koharkin, ca deschizători de drum, și-n urma lor personajul ambivalent, alcătuit jumătate din așteptările și miturile noastre, jumătate din realitate, care era *locțiitorul*. În fapt, într-o uniformă NKVD-istă de colonel, un bărbat solid, cu o față plinuță, ale cărei trăsături nu se puteau prea bine citi prin obscuritatea luminii din bordei.

Îl urmară ofițerul de serviciu, maiorul și von Schubert, care trase ușa după el. Toți trei se opriră lângă ușă, aliniindu-se în fața noastră ca niște actori la rampă, fără a mai catadicsi să coboare cele patru-cinci trepte până la nivelul nostru.

Cu *fidibusurile* aprinse și fumegânde în mâini, făcurăm și noi câțiva pași spre ei. Şi apoi ne oprirăm. Cele două tabere se priviră îndelung și se cercetară în tăcere.

Cutremurător trebuie să fi fost impactul pe care priveliștea noastră și a întregii ambianțe îl va fi

produs asupra colonelului, căci acesta rămase ca înmărmurit. Într-adevăr, prin aburul creat de răsuflarea noastră în aerul înghețat și prin fumul înecăcios al torțelor, jocul flăcărilor dezvăluia acuzator pe fețele noastre devastate de foame și de ger, și în sclipirile de disperare din ochii noștri sticloși, ca de mort, până la ce grad demențial torționarii de la *Gaura Dracului* împinseseră asupra noastră experimentul științifico-satanic de ucidere lentă și discretă, în masă.

Fără discuție că acest om, care văzuse multe în meseria lui, a fost marcat de cumulul de mizerie și de suferință ce-l agresa din zecile de fețe sălbăticite, cu bărbi și plete hirsute, și din zecile de ochi fioroși ce-l țintuiau cu privirea. Țiganov luă inițiativa de a-și scoate superiorul din această fascinație a ororii. Cu zâmbete false și perfide amabilități, el ne spuse că, dacă cineva are de raportat ceva, tovarășul colonel este dispus să-l asculte.

Traducerea a făcut-o pe loc Vasile Cotea care, la înfățișarea sa, chiar de la natură impresionantă (ochi negri focoși, sprâncene groase de haiduc, fața smolită), adăuga o voce puternică de bas năprasnic, cu care puncta cu accent hotărât tot ce trebuia reliefat din traducerea lui. Pe cât îmi amintesc, au luat atunci cuvântul, pe rând, sau peste rând și la învălmășeală, Bălan Alexandru, Victor Clonaru, Nae Cojocaru, Stelică Petrescu, Gabi Constantinescu și alții, printre care și eu. Precis ce a spus fiecare nu-mi mai amintesc. Nici măcar ce-am spus eu. Ştiu doar atât că, la un moment dat, Vonica m-a tras de mânecă și mi-a spus: „Oprește-te, că ai luat-o razna!“, semn că ajunsesem la o stare de exaltare la care pierdusem controlul și mi-era perfect indiferent ce riscam cu vorbele mele.

Dar intervenția lui Alexandru Bălan, prin insolitul ei, am reținut-o mai bine. Căpitanul era un om plăpând până la transparență. Cu plete blonde,

barbă cristică și ochi albaștri, arăta ca un sihastru de prin partea Neamțului, de unde și era.

„Rog pe domnul colonel, începu el, să treacă în revistă înfățișările noastre, ale celor ce suntem închiși aici (la care cu o lentă mișcare de mână, urmărită în tăcere de vizitator, cuprinse întreaga panoramă a mizeriei și a suferințelor, adânc săpate pe chipuri) și apoi, continuă el, să ne spună și nouă dacă nu i se pare că am fost împinși până la ultima limită posibilă de supraviețuire. L-aș ruga apoi să privească în jurul nostru la acest izolator în care am fost vârâți (aceeași mișcare, plimbând privirile vizitatorului prin toate ororile acelei halucinante spelunci) și să examineze condițiile pe care dumnealor (și-i arătă cu degetul pe Țiganov și pe Koharkin) ni le-au creat aici… ca să trăim, chipurile… și probabil ca să și murim… treptat, dar sigur, cu toții… Şi apoi să ne spună domnia sa cu cât sunt ele mai… „umaniste“… decât cele create, pentru ucidere în masă, la Buchenwald, Dachau, Auschwitz de cei mai performanți torționari naziști.“ Asta fu prea de tot. Colonelul, care până atunci depusese un efort vizibil de a-și păstra calmul, la această comparație își ieși din fire și cu un gest tăios îi luă cuvântul lui Bălan.

„Asta e o cleveteală mincinoasă, izbucni el, cuprins de o nobilă indignare. În lagărele noastre n-am omorât și nu omorâm pe nimeni.“

„Dar ucideți lent“, șuieră cu o voce cavernoasă o mumie de om, chel și cu fața suptă, de i se vedeau dinții, Stelică Petrescu, zis Pastramă pentru această înfățișare. „Dar ucideți lent, repetă mumia cu aceeași voce șuierătoare. Domnule colonel, continuă el, dacă ar fi să aleg între a muri în câteva ore la Auschwitz sau în câteva luni la *Gaura Dracului* din Republica Mari, aș opta pentru camera de gazare de la Auschwitz. E mai umană decât izolatorul dumneavoastră.“

Colonelul: „Nu v-a băgat nimeni în izolator ca să vă omoare.“

Nae Cojocaru: „Dar la asta se va ajunge, și chiar cât de curând, cu regimul de alimentare (!) și cazare (!) în care ne țineți.“

Colonelul: „Repet: nu v-a băgat nimeni în izolator ca să vă omoare. Voi singuri v-ați creat această situație, încălcând regulamentul lagărului.“

Victor Clonaru: „Ce regulament am încălcat noi? Pe cel care încalcă el însuși, și atât de flagrant, o convenție internațională pe care Uniunea Sovietică și-a pus semnătura și onoarea ei?“

Colonelul: „Ce convenție? Despre ce convenție vorbești?“

Victor Clonaru: „De Convenția de la Haga, pe care și voi ați semnat-o și care prevede că ofițerii prizonieri nu-s obligați să muncească. Pentru asta am făcut noi greva foamei și o vom ține până *ne veți da scris că nu suntem obligați să muncim*.“

Colonelul: „Eu nu știu de nici o *Gaga*. Dar am să-mi întreb superiorii. Vă dau cuvântul de onoare. Dar până îmi răspunde Moscova, încetați greva și mâncați!“

Nae Cojocaru: „*Scris la mână* și încetăm greva.“

Colonelul: „Cum vreți! Eu v-am dat o șansă să trăiți. Dar dacă vreți să muriți, n-aveți decât.“ Atunci se auzi din fund un vuiet surd care se contura în cuvintele repetate frenetic. „Da, vrem să murim…! Vrem să murim!“ Căpitanul care ieri avusese o *cădere nervoasă* și țipase îngrozit „Nu vreau să moooooor!“ astăzi striga cu înverșunare și cât îl țineau foalele: „Da, vrem să murim! Da, vrem să murim!… Mai bine moartea decât viața de câine pe care o trăim!“

Căpitanul Bălan: „Liniște! Liniște! Vă rog liniște!“ Vacarmul se potoli treptat și-n liniștea de moarte ce se așternu căpitanul grăi încet, cu pauze și fioros de pătrunzător: „*Domnule colonel, noi poate vom muri… cu toții… aici… în peștera asta odioasă… dar să știți… că veți răspunde…*

Procesul de la Nürnberg nu s-a terminat. Pe banca acuzaților mai sunt locuri libere.“

Colonelul (sufocat): „Da, mai sunt. Dar nu pentru învingători, ci pentru învinși… ca tine. Şi către noi toți: Discuția s-a terminat. N-avem ce vorbi cu sinucigași fanatici, obsedați de moarte.“ Şi, răsucindu-se pe călcâie, ieși vânăt de furie, urmat de statul lui major, din care ultimul, von Schubert, când închise ușa, îmi făcu un semn discret și-și strânse și pumnul, ceea ce se putea traduce că el și-a ținut cuvântul… și că ne urează succes. Când se auziră zăvoarele trântite, răsuflarăm ușurați. Spectralele, halucinantele noastre chipuri radiau de satisfacție. Ne săraserăm ficații aruncând în obraz puterii sovietice, la cel mai înalt nivel de acolo, tot disprețul nostru, adunat în patru ani de umilință, revoltă și disperare.

„Nu v-am spus eu că n-au cartușe? radia Mitică Bălan. Ehehe, după câte le-am spus, dacă ar mai fi avut gloanțe în cartușieră pe loc ne umflau ca să umple carcera cu noi. Ba poate ne și cântau un cazacioc, din balalaicele lor automate, spânzurate de gât, așa, ca la Katin… Ei, dar nu le mai taie cuțitul… fir-ar mama lor.“

N-apucă să-și termine sudalma, că ușa se deschise cu violență și, în pervazul ei, pe fondul nopții, se detașă silueta burduhănoasă a ofițerului de serviciu, urmat de patru zdrahoni cu balalaicele automate de gât. „Maiorul“ desfăcu o listă și câțiva din noi își apropiară de ea *fidibusurile* ca să poată citi.

Maiorul: „Cine-și aude numele se-mbracă și vine-n față!“

Prizonierii (în sinea lor): „Asta carceră înseamnă.“

Maiorul (după câteva încercări nereușite de descifrare a unui alfabet care până la ora aceea nu-i dezvăluise încă toate misterele): „Citește-o tu, Cotea, că eu nu mi-am luat ochelarii.“

Vasile Cotea (citind): „Căpitan Bălan Alexandru, locotenent Cojocaru Nicolae, sublocotenenții Clonaru Victor, Teodorescu Ion, Bălan Dumitru… (aici ochii i se holbară și vocea îi șovăi)… și… Cotea Vasile… uite ai dracu'!… M-au luat și pe mine.“ Râsete în asistență… și Cotea mai citi încă vreo trei, patru nume.

Mitică Bălan (mie): „Radule, dă-mi și mie șuba ta, să nu îngheț la carceră!“

Eu: „Ia-o, Mitică, dar parcă spuneai de *ei* că nu mai au gloanțe.“

Mitică Bălan: „Asta e tactica lor. Ai uitat că pe front, înainte de a se retrage, răsturnau pământul cu artileria, de credeam că ne fac praf? După aia umblam zile în șir până dam iar de ei. Așa o să facă și acum. Ai să vezi!“

Eu: „Să te audă Dumnezeu!“

Nae Cojocaru (mie): „Fii atent! Dacă ne aprobă revendicările, nu care cumva să mâncați până nu ne scot și pe noi de la carceră și nu ne aduc aici! Greva nu încetează decât în prezența tuturor participanților.“

Eu: „Am reținut. Duce-vă-ți sănătoși și întoarce-vă-ți învingători! Cu Dumnezeu înainte!“

Şi iarăși clepsidra vremii lăsă să picure peste noi leșia unui timp mort, de așteptare. Comentariile, care oscilau de la polul optimist la cel pesimist, sfârșiră prin a ne obosi și încetară curând cu totul. Se succedară, într-o tăcută suită, masa și numărătoarea de seară și stingerea și nimic nu se întâmplă. Nimeni dintre noi nu se culca, nu se dezbrăca. Așteptam tăcuți să se întâmple ceva. Așezați pe marginea paturilor, pe bănci și în jurul sobei, cu *fidibusurile* aprinse în mâini, așteptam, ca acele cinci fecioare înțelepte, sosirea Mirelui. Care veni sub înfățișarea lui Vasile Cotea. Acesta pătrunse vijelios în baracă, ținând într-o mână un lacăt, iar cu cealaltă fluturând o hârtie. În urma lui venea ofițerul de serviciu, maiorul, în fruntea unui

cortegiu de bucătari ducând fumegânde marmite, învăluite într-un abur cu aţâţătoare mirosuri.

„Fraţilor, am câştigat, tună Cotea cu vocea lui de bas. Suntem descarceraţi. Şi trânti lacătul pe masă. Şi suntem şi eliberaţi din robia muncii. Iată şi documentul semnat de domnul colonel, locţiitor de ministru. Să vi-l citesc?“

„Citeşte-l, citeşte-l!“ strigă electrizată mulţimea. Şi, la lumina tremurătoare a *fidibusurilor*, Cotea dădu citire acelui document incredibil. Memoria mea nu se încumetă a reproduce literal sofisticata mostră de dialectică prin care autorul îşi ascundea înfrângerea făcând o disprețuitoare minimalizare a revendicărilor noastre – pe care totuşi le aproba. Punctul de plecare al argumentaţiei era constatarea că ofiţerii români de la Corpul II (aşa se chema această sinistră speluncă) s-au manifestat ca reacţionari, fascişti şi înrăiţi duşmani ai URSS. Cum în Uniune munca este o onoare, ofiţerii români de la sus-numitul corp, prin purtarea lor, au fost decăzuţi de la această onoare, iar administraţia lagărului nu-i va mai solicita în nici un fel să muncească. Urma locul (Usciora), data (24 decembrie 1946) şi semnătura.

Izbucnirăm cu toţii în aplauze, apoi în hohote de râs.

Clement Borcea: „Vai, ce jignire! Să fim decăzuţi din onoarea de-a munci în Uniunea Sovietică. Mă-ntreb cum vom mai putea supravieţui unui astfel de afront?“

Ofiţerul de serviciu (prin Cotea): „Ei, acum sunteţi mulţumiţi? Aţi primit tot ce aţi cerut. Ce mai aşteptaţi? Luaţi şi mâncaţi!“

Eu: „Ce mai aşteptăm? Pe cei de la carceră. Fără ei nu rupem greva.“

Cotea (surprins): „Cum, nu sunt încă aici? Cum se poate? Eu i-am precizat colonelului că nu rupem greva decât cu toţii împreună, iar el, în faţa mea, i-a dat ordin lui Ţiganov să-i scoată pe băieţi de la carceră şi să-i trimită la corp.“

Eu: „Dacă e după Țiganov, ne-am lămurit. Spune-i dumnealui să-i scoată cât mai repede de la carceră, că, fără ei, noi nu mâncăm.“

După ce Cotea îi lămuri toată tărășenia, „maiorul“ trânti o înjurătură suculentă, ca de zile mari, care ne îmbrățișa laolaltă și pe noi, și pe Țiganov, iar apoi porni îndârjit spre carceră. În lipsa acestuia, Cotea ne povesti tot ce se întâmplase între timp cu ei. Afară de el, care, ca traducător, a fost dus direct la biroul colonelului, toți ceilalți au fost băgați la *alba* și scoși pe rând la anchetă, după care iarăși conduși la loc, la congelator. Discuțiile au fost cu scăpărări de fulger. Nemaiavând ce pierde, fiecare i-a spus verde în față *locțiitorului* tot ce crede despre condițiile de exterminare în care suntem ținuți și despre hotărârea de-a merge cu greva foamei până la moarte, preferând-o înjositoarei munci forțate. Într-o astfel de confruntare – povestea Cotea – colonelul îl întrebă pe Victor Clonaru: „Ce tot faci atâta caz de *demnitate*, de ce nu te-ai sinucis, decât să cazi prizonier?“ La care Clonaru, foarte calm, i-a răspuns: „Fiindcă am preferat ca ultimul glonț pe care-l mai aveam pe țeavă să-l trag în dumneavoastră, și nu în mine.“

Rămași singuri după încheierea audierilor, Cotea a sesizat că interlocutorul său se străduia să-și dea seama dacă greviștii sunt într-adevăr hotărâți să meargă până la moarte sau doar blufează. Altfel spus, dacă au *carte* sau trag o *cacealma*.

„Spune-mi, Cotea, l-ar fi întrebat colonelul, ar putea fi unii oameni atât de fanatici, încât să-și dea viața numai pentru a păta obrazul Uniunii Sovietice?“ (Asta însemna că von Schubert l-a informat cum i-am cerut noi, reflectai eu.)

„Special și numai pentru atât, nu cred, i-ar fi răspuns. Dar pentru a scăpa de robia unei munci la care suntem mânați ca vitele, cu paturi de armă pe spinare, sau pentru a ieși din mormântul cu numele de «izolator» în care ne-ați îngropat de vii, da.

Pentru asta, fiți încredințat că se vor găsi destui printre noi care să moară. Pe unul îl aveți chiar în față. Între moartea lentă prin înfometare și îngheț, la care ne-ați osândit dumneavoastră, și cea precipitată pe care ne-am ales-o noi prin greva foamei, dacă nu va interveni hârtia scrisă pe care v-am cerut-o, cu suprimarea obligației muncii, atunci să știți că hruba aceea în care ne-ați încuiat va deveni o groapă de cadavre, iar numele de Usciora va fi pus alături de Auschwitz, Majdanek sau Katin, în Geografia Ororii. Aveți cuvântul meu de onoare că *așa se va întâmpla*“, ar fi încheiat Cotea cu vocea lui gravă, ațintindu-și privirile-i de haiduc în ochii interlocutorului.

„Bine, Cotea, i-ar fi răspuns după o îndelungă tăcere colonelul, am să vă dau hârtia pe care o cereți… Căci, în fond, ce are de câștigat Uniunea Sovietică de pe urma muncii unor reacționari și fasciști, ca să merite să pierd atâta timp cu voi?“, ar fi încheiat el discuția.

Abia se sfârși relatarea lui Cotea, că se și deschise ușa și năvăliră în bordei, parcă răspândind în jurul lor aburul înghețat de la *alba*, camarazii noștri eliberați. Îi ridicarăm pe brațe și ne îmbrățișarăm cu toții într-un delir de triumf. *Maiorul* mai interveni o dată:

„Ei, acum ce dracu’ o să mai cereți? Mâncați sau nu mâncați?“

„Daaaa, răspunserăm noi în cor. Acum mâncăm. Am terminat cu greva foamei. *Am învins!*“… Dar odată cu postul negru trecuserăm, fără să ne dăm seama, și de postul Crăciunului. Acum intram în Sărbătoarea Nașterii Domnului. Ne felicitarăm cu toții, dând slavă lui Dumnezeu că de Sfânta Lui Naștere ne-a adus mântuirea. Apoi mâncarăm. Fețele noastre se decrispară treptat, ochii nu ne mai erau sticloși, privirile își redobândiră transparența, lăsând să se vadă în străfundurile sufletelor profuziunea de lumină a biruinței. Prima la capătul unui lung lanț de umilințe și de

înfrângeri. O, Vasile Pârvan, slavă umbrei tale în Câmpiile Elizee, căci tu ne-ai învățat că *biruința este fiica înfrângerii*. Fără înfrângerea de la Oranki, am mai fi avut noi biruința din această sfântă noapte?

Prin bezna bordeiului nedovedită de flăcările *fidibusurilor*, sus, în jurul hornului, se vedea o fărâmă din cerul sticlă de ger pe care tremurau stelele. Printre ele, sigur era și steaua Betleemului, care, în noaptea asta sfântă, a lăsat să cadă peste întunericul și deznădejdea noastră o rază de speranță și un strop din căldura ieslei Mântuitorului. „Slavă Ție, Doamne, pentru această noapte, în care Puterea Ta în neputința noastră s-a arătat!“

Deodată, pereții de bârne ai bordeiului începură să tremure. Vocea de bas năprasnic a lui Cotea intona „O, ce veste minunată“ cu o forță de-ar fi clătinat și temeliile iadului. Într-adevăr, ce minunată a fost vestea ce ni s-a adus azi! I se alăturară pe rând și vocile noastre, la început chinuite, slabe, aspre, apoi limpezite de lacrimi, clare și puternice, adunate într-o măreață cântare de slavă care îngâna pe pământ cântarea îngerilor din înaltul cerului. Așa am cântat până noaptea târziu colindele copilăriei și cântece de stea și nu a fost uitat nici *Colindul prizonierului*, compus de Tumurug pe versuri de Cioponea, cel mai zguduitor document al Crăciunurilor noastre înecate în tristețe, dar – de multe ori – și al înverșunării noastre de-a le sărbători chiar aflându-ne în situații-limită, ca acum. Târziu, cântările s-au stins și oboseala unei zile cu atâta zbucium și frământare a început să ne doboare. Dar nu pe toți. La mine, epuizarea psihică se transforma în surescitare nervoasă, încât, frânt de oboseală, nu puteam totuși să adorm. Simții alături pe Vonica, perpelindu-se pe jăraticul aceleiași insomnii, și între noi, din submarinele în care ne aflam izolați, începu o bizară conversație:

„Ce ai, Vonica? Nu dormi?“

„Nu pot să închid ochii. Mi-e frică să nu mor.“

„Ce, ești nebun? De ce să mori?“

„De fericire, Radule… De fericire… După atâtea umilințe și înfrângeri, prima biruință. Cum să nu mori de atâta fericire?“

Adevărat. Izolați într-o împărăție aberantă, pândiți la tot pasul de puterile întunericului, îngropați sub zăpezi polare, rupți de casă, de mamă, de copii, repudiați unii și de nevestele lor, sătule de atâta așteptare, aici, la *Gaura Dracului*, în beznă, în foame, în frig, cu ploșnițe, purici și guzgani, în deplină nesiguranță a zilei de mâine, noi totuși eram *fericiți*.

Da, fericiți sub lumina stelei Betleemului, sub răsuflarea caldă a boului și a asinului sfintei iesle; fericiți în grupul nostru de proscriși, în care, solidari între noi până în pânzele albe, regăseam, ca o compensare pentru dragostea de acasă, de care fuseserăm frustrați, o alta, pe care doar primii creștini din catacombe trebuie s-o fi simțit unii pentru alții și cu toții laolaltă. Și astfel, în insomnia acelei nopți sfinte, a primei biruințe, am strâns în tipar de vers bucuria ce se voia revărsată peste marginile sufletului și am făcut din ea acest catren:

Noi ne-am hrănit din tot ce-am dăruit.
Avutul nostru, tot ce-am risipit.
Nu pregeta să suferi și să sângeri!
Izbânda noastră crește din înfrângeri.

A doua zi – și prima a Crăciunului –, imediat după deșteptare, totuși în plin întuneric, am ieșit afară să ne spălăm cu zăpadă.

Ningea blând cu fulgi mari acoperind cu imaculatețe, în cinstea sărbătorii sfinte, urâtul cotidian al acestei sucursale pământene a Iadului. Brigăzile ungurești și germane, scoase la lucru – în ciuda sărbătorii, deliberat ignorată de administrație –, se apropiau încet și cu resemnare de poartă, în așteptarea gărzilor, pentru a începe o

zi obișnuită de muncă silnică. Dar noi ne plimbam țanțoși și făloși, ca pe Corso, etalându-ne ostentativ libertatea și dezinteresul față de tot ce înseamnă muncă de lagăr. Câțiva români din barăcile vecine se cruciră când dădură cu ochii de noi. Nu le venea să-și creadă ochilor că suntem vii. Aflaseră de greva noastră și că ne-am dezrobit de munca silnică. Au rămas uluiți, ca și cei de alte naționalități, când le-am relatat cele întâmplate, precum și termenii din hotărârea semnată de locțiitorul ministrului de interne: „Ofițerii români din Corpul 2 nu vor mai lucra de aci înainte.“ Decizia era discriminatorie și arbitrară, căci nu-i privea și pe ceilalți ofițeri români din lagăr, ca să nu mai vorbim de ofițerii celorlalte nații, ci doar pe noi, greviștii. Privilegiul acesta însă ni-l cuceriserăm singuri, și cu ce preț! Dacă și alții râvneau la el, nu aveau decât să facă și ei ce făcuserăm noi. Drumul fusese deschis de noi. Poftiți, vă rog!

Francofonia lui Mitică Bălan

De la poartă, von Schubert ne făcu semn cu mâna. Întâi ca să ne felicite, apoi ca să venim lângă el, să ne arate ceva. Ne apropiarăm intrigați. Şi ce ne fu dat să vedem? Pe o saltea întinsă pe albul imaculat al zăpezii, cu căciula trasă pe sprâncene și pătura până sub bărbie, tăcut, cu ochii închiși și imobil ca un mort scos de la congelatorul morgii, iar pe piept cu un carton pe care sta scris în trei limbi, rusă, germană și română, textul *Greva foamei și a tăcerii pentru restituirea cărții de franceză!*, Mitică Bălan, în fața porții și sub privirile zecilor de prizonieri, făcea prin imobilismul și tăcerea lui o cutremurătoare demonstrație. Să faci greva foamei abia ieșit dintr-altă grevă, în condiții sinucigașe, și asta pentru *o carte*! Iată un gest de superbă gratuitate pe care în toată *cariera* mea de prizonier și de pușcăriaș n-am auzit să-l mai fi făcut cineva.

Onoare ție, modestule învățător din Bărăgan! Noroc că era tot în mantaua mea îmblănită, pe care nu apucase să mi-o înapoieze. Cădeau pe el liniștit și idilic mari fulgi de zăpadă, ca într-o felicitare de Crăciun. În sfârșit, își făcu apariția ofițerul de serviciu, schimbul doi, un hibrid de *om roșu* și *om însemnat* – șchiopăta puțin –, care, văzându-l, făcu ochii mari întâi, apoi se rățoi la el să se ridice și, neprimind nici un răspuns, începu cu vârful cizmei să-l izbească la țurloaie. Nici o mișcare, nici un geamăt din partea lui. În schimb, un murmur surd de dezaprobare din partea ungurilor și a nemților, iar din partea noastră, cei puțini care eram de față, un strigăt scandat: „Nu lo-vi! Nu lo-vi!“ care îl descumpăni pe omul roșu însemnat.

Neavând cum descurca locul de acest ancombrant obstacol în calea brigăzilor, se aplecă și, apucând salteaua de capetele de la picioare, începu disperat, spre hazul tuturor, s-o tragă pe zăpadă ca pe o sanie. Excedat de greutatea sarcinii, ceru celor din jur să-l ajute și, fiindcă nimeni nu se grăbea, abandonă coletul și ieși pe poartă după ajutoare. Cei doi zdrahoni de *ceasovoi* cu care se întoarse înșfăcară salteaua cu cel întins pe ea și o zbughiră în pas alergător spre carceră.

În vremea aceasta, toți locatarii sinistrei peșteri cu nume de *izolator* se instalau într-o baracă vecină, în condiții și ele precare, dar, oricum, ceva mai suportabile.

Vestea pe care le-o aduceam despre Bălan răscoli tot grupul nostru de greviști, pentru că ne punea în fața unei penibile dileme: a-l lăsa să se descurce singur cu sovieticii, cum de altfel și voia (căci își pregătise în secret chiar și față de noi acțiunea), însemna să-l abandonăm în ghearele administrației, care, văzându-l izolat, avea să-l nimicească; a intra pentru el într-o nouă grevă a foamei, așa epuizați cum eram acum, după două luni de foame și de frig, și la capătul altei greve era peste puterile noastre. Ce era de făcut? Dar tocmai

când discuția despre cazul lui deveni mai aprinsă, ușa barăcii se deschise larg și în pervazul ei apăru triumfător Mitică Bălan. Cu o mână târa salteaua cu paie și pătura, iar cu cealaltă ne flutura manualul de franceză.

Rămaserăm încremeniți. Nu ne așteptam ca sovieticii să cedeze așa repede. Din spatele lui apăru și Cotea, pe care Țiganov îl chemase ca traducător la un dialog imposibil, căci, instalat confortabil în mutenia lui, la toate întrebările Bălan răspundea prin ridicarea cartonului. Până la urmă, Cotea, după propriile-i relatări, l-ar fi convins pe Țiganov că prestigiul lagărului n-ar avea nimic de pierdut dacă el ar arăta – ca om de cultură ce era – înțelegere pentru o acțiune, fie ea și mai puțin obișnuită, de recuperare a unui obiect de cultură, o carte. Ne găseam doar în țara culturii celei mai avansate. „Nu-i așa?“

„Ți-am spus eu că n-au cartușe?“ mi-o servi Bălan când ne schimbam mantalele.

„Bravo, Mitică! i-am răspuns, îmbrățișându-l. Ai fost la mare înălțime. Am cunoscut la București mulți *francofoni*. Unii vorbeau franceza mai abitir decât Voltaire, însă nici unul n-ar fi făcut gestul de a-și risca viața într-o grevă a foamei pentru o carte franțuzească. Tu ai făcut-o. Asta zic și eu francofonie!“

Întâlnire cu maiorul Rădoi

În noua baracă în care fuseserăm mutați cu toții, în afară de cei câțiva românași care alcătuiau grupul antifascist și-și aveau sălașul într-o cămăruță aparte, laolaltă cu sediul organizației și cu redacția prestigioasei publicații (!) *Curentul democratic*, se găsea și o mână de ofițeri români adunați de pe la nu știu câte închisori de anchetă. Unul din aceștia era fostul meu interpret din *Bazarul iluziilor*, maiorul Nicolae Rădoi, zis și Nicolo Baritonescu, cum îl dezmierdam noi la Oranki, ridicat acum doi ani din mijlocul nostru, în

plină repetiție. Bietul de el, prin câte încercări trecuse în acest răstimp! Dus la faimoasa închisoare din Moscova, al cărei nume provoacă fiori pe șira spinării chiar și celor care numai au auzit de ea, vestita Lubianka, e supus, zi și noapte, la un înnebunitor interogatoriu. „Să spună inculpatul câte capete de cetățeni sovietici a retezat, când, unde și în ce împrejurări, dacă erau capete numai de ostași sau și de civili, ce-a făcut cu capetele retezate, unde le-a trimis și dacă mai știe și de alte persoane care au săvârșit acțiuni asemănătoare.“ Bietul Rădoi, înecat în avalanșa acestor abominabile acuze, zadarnic se apăra spunând că nu știe nimic de ororile puse în sarcina lui. În final, ceru precizări și dovezi. „A, vrei dovezi?“ rânji anchetatorul. „Uite dovezi! Propria-ți mamă te acuză de omor.“ Şi-i flutură pe la nas o scrisoare la care, după ce-și holbă ochii și-și dădu seama despre ce era vorba, izbucni – spre uimirea și indignarea anchetatorului – într-un hohot de râs nervos, de neoprit, demențial, dar ușurător după o atât de îndelungată și dură tensiune.

„Bine, domnule, spuse el, ștergându-și ochii de lacrimi, dar asta e o glumă de-a mamei. Cum de nu v-ați dat seama?“

„Cum? Glumă? Ce fel de glumă e asta cu capete retezate?“ ripostă anchetatorul, simțind că tot scenariul lui, cu atâta imaginație construit, se poate duce pe apa sâmbetei.

Despre ce era vorba? Cu ani în urmă, Rădoi, înainte de-a pleca pe front, în nefericita campanie a Donului, s-a dus la țară la părinții lui, moșieri teleormăneni, să-și ia bun-rămas. La plecare, după un ospăț pantagruelic, stropit copios cu vin teleormănean, eroul nostru, puțin ciupit, euforic și cu gura cam încleiată, îi promite maică-sii solemn – cum numai la băutură se poate promite – că-i va trimite de pe front două capete de *bolșevici*, retezate cu propria-i sabie. Până aici nimic grav. Multe spune omul la beție. Numai că maică-sa,

într-o scrisoare, n-are de lucru și-i amintește de atmosfera despărțirii lor și de cele două capete de bolșevici. Iar când cade prizonier, printre actele care i se ridică i se găsește și scrisoarea, nefericit inspirată. Restul se cunoaște. Greu a mers până să se convingă anchetatorul că totul n-a fost decât o glumă la băutură. După ce l-au fotografiat și i-au trimis poza pe traseul diviziei, l-au ținut luni de zile în celulele de la subsol până să vină rezultatul *de pe teren* și, cum nimeni din cei chestionați nu-și amintea să fi întâlnit mutra criminalului din poză, până la urmă i-au închis dosarul și i-au făcut vânt la „Gaura Dracului“. Dar, în lunile de așteptare, prin celula lui s-au perindat tot felul de *cazuri*, pe care Rădoi, uitându-se precaut în jur, pe când meșterea la o pipă din lemn de cireș, hobby-ul lui, mi le-a povestit pe rând.

Dintre acestea am reținut pe următorul: *cazul* era un biet ostaș, contingent vechi, căzut prizonier în Basarabia, pe malul mării, cu un *batalion de pază* alcătuit numai din tătuci tot ca el. Numai că vocabula *pază* se traduce în rusește prin *ohrană*, cuvânt care înainte de revoluție avea o încărcătură semantică negativă, căci temuta poliție țaristă se intitula *Ohrană.* Furierul care lua datele personale ale prizonierilor, auzind acest cuvânt, mai să leșine că a pus mâna pe un agent al poliției țariste, camuflat în moșneagul din fața sa. Ce anchete și cercetări, chiar și-n dosarele secrete ale arhivei *Ohranei*, până să se vadă că totul nu era decât o potrivire de vorbe! Numai că bietul om a mai stat luni întregi la Lubianka până să se facă lumină.

Primele victime din grupul nostru

Consecințele vieții duse în izolator abia acum începură să-și arate colții, mai ales la cei dintre noi mai bătrâni și cu sănătatea mai șubredă. Prima victimă din grupul nostru de la Oranki a fost colonelul Cioculescu, comandant de regiment de artilerie, căpitan în Primul Război Mondial. A

făcut un atac cerebral care i-a fost fatal. Al doilea, maiorul Popescu Gheorghe, cardiac, a făcut un infarct din care n-a mai putut fi salvat. Amândoi sunt victimele planului drăcesc al lui Țiganov, care, deși ei nu fuseseră nici greviști, nici protestatari, i-a închis (ca și pe alți ofițeri superiori din aceeași categorie) în același izolator cu noi, turbulenții, și în aceleași condiții punitive, sperând ca aceștia să facă presiuni asupra noastră ca să capitulăm, ceea ce ei n-au făcut. Au fost îngropați în *kotlovanul* (cimitirul) lagărului.

Dumnezeu să-i odihnească în Împărăția Sa!

Ungurii și greva lor de foame

Curând am intrat în relații cu ofițerimea maghiară și, în primul rând, am căutat să-i întâlnesc pe cei patru care veniseră la izolator în prima noapte să ne aducă ofrandele solidarității lor și, îndeosebi, neprețuitele scule cu care luptaserăm cu frigul, fierăstrăul și toporul. Cu părintele Balogh mă înțelegeam în italiană, cu Miller, în franceză, cu prâslea al lor, Mezei, în germană, iar cu Balogh, cel din Ardealul de Nord, chiar în românește. Nu numai ei, dar aproape întreaga ofițerime maghiară, cu excepția antifasciștilor respectivi, urmărise cu mult interes lupta noastră de scuturare a jugului muncii silnice și, mai vârtos, greva foamei, cauza noastră fiind și a lor, iar o victorie a noastră fiind în același timp și pentru ei o perspectivă de ieșire din hamul muncii „sclavagiste“. Astfel, încurajați de izbânda obținută de noi, nu așteptau decât un prilej de-a trece și ei la acțiune.

Prilej pe care sovieticii nu intârziară să li-l ofere. Şi iată cum: într-una din zile, doi ofițeri unguri au fost scoși din lagăr și puși de comandantul gărzii să le deșerte latrina. Ofițerii au refuzat. Comandantul gărzii s-a înfuriat, a scos pistolul – o fi fost poate și beat – și le-a repetat ordinul. La refuzul acestora, fiara a descărcat în ei

tot încărcătorul, ucigându-i pe loc. (Cât de puțin conta viața unui om pentru acești *umaniști*!) La scenă asistaseră și niște ofițeri austrieci, care au umplut lagărul cu oroarea celor întâmplate, stârnind indignare și revoltă, mai cu seamă – cum era de așteptat – în sufletele ungurilor. Aceștia, având în față proaspătul nostru exemplu, refuzară, în semn de protest, să mai iasă la lucru, motivând că, dincolo de sârma ghimpată, viața nu le mai este în siguranță, cum și era, de fapt.

Cu duritatea lor obișnuită, sovieticii au scos din rândurile protestatarilor un număr de așa-ziși instigatori, pe care în cursul anchetelor i-au bătut cu sălbăticie. Ungurii, încă mai indignați de bestialitatea represiunii, au declarat în bloc *greva foamei*. Desigur, o acțiune ca aceasta, produs doar al unui factor emoțional și de moment, lipsită de orice pregătire și chiar de o minimă strategie, ca evitarea angajării celor cu sănătate precară, nu putea să aibă succes. Astfel, după câteva zile de rezistență, câtorva a început să li se facă rău. Impresionați, ceilalți au hotărât să înceteze greva. Se repeta povestea de la Oranki. Ca și atunci, lipsa de experiență și-a spus cuvântul. Şi tot ca și atunci, la noi, amărăciunea înfrângerii a dat naștere la reproșuri reciproce și la dezbinări dramatice. Dintre radicalii care ar fi dorit continuarea grevei până la capăt și cu orice risc, cei mai înfocați erau cei patru care ne vizitaseră la izolator. Acuzându-și conaționalii de lipsă de bărbăție și de demnitate și ca să le dea peste nas, grupul lor, în frunte cu părintele Balogh, și-a luat bagajele și, în mod demonstrativ, s-a mutat la noi, la români, declarând că locul lor e lângă cei ce sunt oameni de atitudine și nu se lasă, ca vitele, scoși la muncă.

De altfel, nici ei nu mai lucrau, asumându-și orice risc pentru această poziție de pe ale cărei metereze îșI înfruntau conaționalii, rămași să tragă la jug.

Preotul, firește, își cerceta și restul turmei, dar mai tot timpul ședea cu noi, românii. Administrația, prudentă, a evitat să-i scoată forțat la lucru, ca să nu și-i pună în cap cu vreo altă grevă a foamei, așa încât cei patru unguri azilanți din mijlocul nostru beneficiau, ca și noi, de privilegiul de a nu fi forțați să muncească.

Raporturile noastre cu ungurii se voiau din amândouă părțile cât mai strânse. Cei mai lucizi dintre ei și dintre noi și care, nu întâmplător, se găseau și de aceeași parte a baricadei, adică aceea a fidelității față de propria patrie și de legile și valorile ei, își dădeau seama că națiunile noastre amândouă se găsesc la o atât de periculoasă cotitură a istoriei, că nu-și pot permite să stea blocate în contenciosuri seculare, mai ales acum, când o altă forță se pregătea să le înghită pe amândouă, cu litigiile lor cu tot. Discuții de acest gen erau frecvente și propunerile se înscriau pe un larg evantai. Ele porneau de la o simplă alianță politică până la înființarea unui *imperiu româno-ungar*, propunere utopică, desigur (avansată de un profesor de istorie ungur), dar care avea ca premisă o idee foarte valoroasă: depășirea urii și a neîncrederii seculare, pentru ca împreună să facem față unui dușman comun. Ideea *reconcilierii istorice*, atât de imperios resimțită astăzi, în acest sfârșit de secol și de mileniu, a fost anticipată de noi, prizonierii, în lagărele sovietice, oriunde s-au găsit laolaltă și români, și unguri la fel de oprimați și de amenințați, încât să conștientizeze nevoia unei apărări în comun și să-și dea seama că, oricum, mai au și altceva de făcut în viață, ca și în istorie, decât să se întredevoreze. Nu asta era și optica grupelor antifasciste române și maghiare, care manifestau un șovinism primar, dacă nu inspirat direct de comisariat, în tot cazul cum nu se poate de agreat de acesta. *Divide et impera!*

O partidă de șah „internațională“

Şahul a fost o foarte folosită preocupare ca să facă să treacă timpul în prizonierat. La Usciora însă ne-am trezit în fața unei efervescențe șahiste peste limitele obișnuite. Nu ne-a fost greu să descoperim motivul: prezența în mijlocul comunității maghiare a unui campion național de șah. Nu-i mai știu numele, dar știu că era o mare personalitate șahistă. Asta este de necontestat. Fiind trecut la o muncă mai ușoară, de interior, avea destul timp liber pe care și-l umplea fie susținând partide, fie dând lecții, ba chiar oferind „simultane“, pe care le câștiga în întregime. Şi în rândurile noastre se găseau câțiva bunicei șahiști, care în partidele cu ungurii făceau figură onorabilă. Dar pe scaunul din fața campionului nu îndrăznise nimeni dintre noi să se așeze.

În aceste împrejurări, primim de la grupul maghiar o invitație de participare la un campionat internațional de șah, pe lagăr. Austriecii și nemții n-au dat curs invitației, desigur intimidați de prezența campionului. Noi însă, după ce ne-am sfătuit îndelung, am primit provocarea, gândindu-ne că, dacă pierdem, nu pierdem nimic. Concursul consta în disputarea a cinci partide simple, fără revanșe, în care scop ungurii ne-au prezentat o listă de cinci jucători (în cap cu campionul), noi trebuind ca în dreptul fiecăruia să scriem numele jucătorului nostru. Întrebarea era: pe cine vom trece în dreptul campionului?

„Să organizăm mai întâi noi, șahiștii, o competiție, propuse Victor Clonaru, prin care să-i desemnăm pe cei cinci. Cel mai bun va fi partenerul campionului.“ „Greșit“, am intervenit eu în discuție. „Oricine va sta în fața campionului va pierde. Asta e sigur. De ce să sacrificăm pe cel mai bun al nostru, în loc să-l lăsăm să ne aducă un punct jucând cu oricare dintre ceilalți?“

„Şi atunci pe cine propui să punem în fața campionului?“

„Pe cel mai slab dintre noi. Dacă cel oferit campionului e un sacrificat, atunci de ce să nu-l sacrificăm pe cel mai slab?“

„Rezon, nea Nae!“, spuseră râzând băieții și ne apucarăm de treabă, deschizând concursul de selecție. Din 10-12, câți jucam șah, s-au ales din două runde următorii cinci: pe locul prim, Victor Clonaru, pe al doilea, Stelică Petrescu zis Pastramă, pe al treilea, cineva al cărui nume îmi scapă, pe al patrulea, eu, iar pe ultimul, tânărul sublocotenent Titu Preotu, benjaminul echipei. Pe acesta îl trecurăm pe listă în dreptul campionului maghiar.

Toate meciurile s-au desfășurat în baraca maghiară, după masa de seară. Oferit ca jertfă, Titu și-a acceptat destinul, așezându-se pe scaunul din fața campionului cu resemnarea Ifigeniei urcată de Agamemnon pe altarul Afroditei din Aulis. Pentru a-și scurta suferința, făcu niște spectaculoase sacrificii de piese, care făcură să se ridice a mirare sprânceana campionului, apoi, pe la a douăsprezecea, a treisprezecea mutare, fu făcut mat. Ungurii radiau, gândind că dacă numărul unu al nostru a fost doborât cu atâta ușurință, nici următorii nu vor face o figură mai grozavă. Raționament greșit, căci atât Victor Clonaru, mai întâi, cât și Stelică Petrescu, mai apoi, în partide deosebit de interesante, își zdrobiră adversarii. Astfel, ziua întâi a „campionatului“ se încheie cu scorul 2–1 pentru noi.

A doua zi, și ultima, începu prost pentru români: reprezentantul nostru de pe locul patru pierdu în fața adversarului său după o luptă lungă și destul de frumoasă, de altfel. Ca atare, scorul ajunse 2–2, la egalitate. În această situație, rezultatul partidei mele devenea decisiv pentru confruntarea noastră cu ungurii, ceea ce-mi crea un apăsător sentiment de răspundere. Când îmi veni rândul se făcuse târziu, aproape de stingere. Adversarul meu, pe care-l urmărisem în câteva partide anterioare, se

numea Gömbös și era un tânăr impetuos, cu un stil original și îndrăzneț, chiar sclipitor. Mi-era superior, trebuie să recunosc. Perspectivele mele în fața lui nu erau din cele mai strălucite. Totuși avea un punct slab, pe care trebuia să-l speculez: era foarte emotiv și când se enerva strica totul. Așadar, trebuia să-l enervez.

La tragerea la sorți mi-au revenit *albele*, deci și prima mișcare. Am deschis cu pionul din fața reginei, ceea ce duce la un joc strâns, închis și cu blocaje. Evitam schimburile și jucam prudent, făcând la fiece mutare pauze mari, până la limita permisă de regulament, ca să-l exasperez. Trecuse de ora două și tabla încă era plină de piese. Orice inițiativă fiindu-i blocată, enervat (deci îmi reușise manevra), sacrifică o piesă ca să spargă blocada, ceea ce îi creă un dezavantaj pe care nu mai reuși să-l compenseze până la sfârșit, așa că pierdu partida. Era aproape patru când, după ce ne-am strâns mâna cavalerește, m-am îndreptat spre bordei, condus de doi, trei fani care, din microbism ori din patriotism, îmi urmăriseră o noapte întreagă plicticoasa – dar productiva – evoluție.

Când am intrat în bordei, câțiva împătimiți șahiști care nu se culcaseră în așteptarea rezultatului se ridicară de la o masă unde cucăiseră până atunci și ne întrebară curioși: „Ei, ce-ați făcut?“

„Trei la doi pentru noi“, am răspuns eu cu un ton triumfal. Vestea alergă din cracă în cracă și trezi în tot dormitorul o mare însuflețire, neobișnuită la o astfel de oră.

„Tot ce-am sperat era să facem măcar o figură onorabilă în fața lor. Dar ca să-i și batem, cu un campion în frunte, uite, așa ceva nici prin gând nu mi-a trecut“, comentă din vârful patului Stelică Petrescu zis și Pastramă, scărpinându-și meditativ chelia.

Presa sovietică și „noutățile“ din țară

Ne găseam în februarie 1947. De la o vreme începuse să ni se pună la îndemână, în afară de presa destinată prizonierilor, *Cuvântul liber* (!) în toate limbile captivilor, și presa lor obișnuită, în special *Izvestia*. Ni se citea din ea pe rând de către *perevodcicii* noștri, Cotea, Gavalikov și Burkhardt. Îi înghițeam cu stoicism toată dezinformarea ei propagandistică, în speranța că, printre atâtea gunoaie, s-or găsi și câteva firimituri de informații reale din țară și din lumea întreagă. Şi, într-adevăr, câteodată răbdarea noastră nu rămânea nerăsplătită. Pe schema unei ipoteze elaborate de noi din jumătăți sau sferturi de adevăr, combinate cu omisiunile lor tipice și completate cu imaginația noastră, reușeam să reconstituim o situație care de multe ori se dovedea veridică. Astfel, pas cu pas, cu inima strânsă, am urmărit toată drama poporului nostru: ocupația sovietică, foametea, dezorganizarea organizată, arestările, condamnările, execuțiile, deportările, în genere toată răsturnarea lumii noastre cu capul în jos și cu fundul în sus. Dar și începuturile unei „rezistențe“ (eroică, disperată, dar fără noroc). Iar în final, abandonarea noastră de către Occident (din interese de joasă specie) la picioarele de lut ale uriașului sovietic. Supunându-ne de bunăvoie și nesiliți de nimeni masochismului acestei lecturi de presă sovietică, noi am purtat, în afară de crucea noastră, și pe aceea a poporului și a familiilor noastre, întregind cele ce citeam cu tot ce vedeam în lumea noastră imediată.

Astfel, într-o bună dimineață, citim în *Pravda* că divizia de *dobrovolți Horia, Cloşca și Crișan* (*cloşcarii*, cum le spuneam noi) condusă de generalul Lascăr și colonelul Dimitriu a fost primită cu mari onoruri de membri marcanți ai guvernului Petru Groza. Şi urmau extrase din discursuri. Toate bune și frumoase. Numai că, în seara aceleiași zile glorioase, terminate cu un banchet, la care generalul Lascăr, cu o cupă de

șampanie în mână, va fi răspuns cu elocință de protocol marxist urărilor de bun-sosit ale partidului, la noi, la „Gaura Dracului“, în hruba unei camere de anchetă, unul din băieții noștri, ofițer din divizia comandată la Don de domnia sa, era chestionat de organele NKVD-ului asupra crimelor săvârșite din ordinul generalului Lascăr asupra pașnicei populații civile (citește *partizani*!). Semn că, pentru a nu-și lua nasul la purtare și a nu mișca în front, în chiar momentul său apoteotic generalului i se pregătea undeva și un dosar de *criminal de război*, pentru orice eventualitate. În fapt, generalul Lascăr n-a mișcat în front și s-a bucurat până la sfârșitul vieții de roadele pactului cu nefârtatul, dar *dosarul* i-a stat continuu deasupra capului și poate că și acum se colbăiește în vreun raft de arhivă secretă. Iată dar cum lectura presei se completa în mod instructiv cu date din realitatea imediată.

În aceeași ordine de idei, consemnez și epilogul la cazul von Schubert. În primele zile ale lui făurar, von Schubert este scos la poartă cu bagaje cu tot, împreună cu câțiva ofițeri nemți. Abia am avut atunci timp să-i strâng mâna, să-i mulțumesc pentru tot ce-a făcut pentru reușita cauzei noastre și să-i urez curaj în fața încercărilor ce-l așteptau și pe care le presimțeam, ca pe la sfârșitul lunii mai să ni se citească în *Izvestia* un articol privitor la procesul unui lot de SS-iști *criminali de război*, între care figura și numele lui von Schubert. Procesul se judecase undeva într-un stat baltic. Articolul cuprindea rechizitoriul, sentința (condamnarea tuturor la moarte prin *împușcare*) și comunicarea executării sentinței. Fapta incriminată era *crimă împotriva umanității*, constând în represalii împotriva *pașnicei populații civile care își exercitase dreptul ei legitim de apărare împotriva agresorului hitlerist*. (Care drept de legitimă apărare – observam noi – nu era recunoscut și celui atacat pe la spate de pașnica

populație civilă, termen eufemistic sub care se ascundeau unitățile de partizani, înarmate până în dinți.) Bietul von Schubert! Va fi fost el sadicul asasin de populație civilă, cum îl încrimina *Izvestia*, sau un simplu ostaș care, atacat pe la spate, se va fi apărat cum a putut? Adevărul numai din arhivele NKVD-iste ar mai putea fi aflat. Oricum, față de noi a fost la înălțime, transmițând conducerii lagărului numai ceea ce voiam noi să se știe și să se creadă despre noi. Fie-i țărâna ușoară! Iar sufletul poartă-i-l Walkiriile în Walhalla sa!

Tot din *Izvestia* am luat cunoștință despre faimosul tratat de pace dintre noi și Națiunile Unite, încheiat la 10 februarie 1947 la Paris. Când am ajuns la capitolul 20, care ne privea, repatrierea prizonierilor, am rămas stupefiați de superficialitatea juridică de care s-a dat dovadă în formularea sa. Termenul repatrierii, adică data, anul, luna, ziua, era eludat prin formularea vagă, cețoasă: „Repatrierea prizonierilor se va face *kak mojnă skaree* (cât mai repede cu putință)“.

La auzul acestei aberații, se adunară în jurul *perevodcikului*, ca să vadă în jurnal cu propriii lor ochi bazaconia, toți avocații din grupul nostru: și Trăistaru, și Ispas, și Cojocaru, și Clonaru, și Vonica. Şi toți își puseră întrebarea pe care cu rigoarea lui logică și cu incisivitatea care-i erau proprii o formulă cel mai bine nea Alecu Trăistaru:

„Ce fel de juriști au fost cei care au redactat acest articol? Nu mă refer la cei sovietici, de notorie rea-credință și interesați de-a ne ține cât mai mult în robie, și nici la cei ai părții românești, anexați slugarnic sau vânduți părții sovietice, ci la cei ai Națiunilor Unite, ca Statele Unite ale Americii, ca Marea Britanie, Canada, Australia etc… State serioase, care totuși și-au pus semnătura pe această caricatură de act juridic. Cum au putut ei să se descalifice în așa hal ca juriști și să se dezonoreze ca oameni, acceptând această ieftină *găselniță* sovietică? Au pomenit ei

oare – de la Ramses II, de când se cunoaște primul document diplomatic – vreun act în care, în locul unei date certe pentru îndeplinirea unei obligații contractuale, să se treacă o formulă vagă și iresponsabilă ca aceasta, *cât mai repede cu putință*, a cărei interpretare să fie lăsată la bunul plac tocmai al părții obligate s-o aplice? Una din două: ori acești domni nu știu *drept* nici cât un notar rural – care în ruptul capului nu și-ar fi pus semnătura pe o astfel de mizerie juridică –, ori, pur și simplu, ne-au vândut. Dar cum nu pot accepta ipoteza incompetenței lor, sunt constrâns să accept cealaltă ipoteză. Da, ne-au vândut… și cine știe pe câți ani… căci ăsta e singurul lucru la care se pricep dumnealor, să vândă… Ce?... Țări… popoare... grupuri de amărâți ca noi… nedoriți și neceruți de nimeni și repudiați de propriul lor stat… Asta e! Am fost vânduți!“ trase concluzia nea Alecu, în modul lui tăios și cu logica lui strânsă, la această întunecată discuție.

„Cred că exagerezi cu pesimismul dumitale, interveni după o apăsătoare tăcere maiorul Deciu, zis Ticuțu, stat-majorist, cu *cuc*, cum le spuneam noi în glumă, care în configurația lotului nostru orankist era dintre cei moderați, dracu’ nu e chiar așa negru și nici formula asta, *kak*, sau cum naiba mai sună, nu mi se pare o nenorocire, continuă Ticuțu, dar noi, ăștia de-aci, ne-am învățat să privim cu suspiciune tot ce fac acești aliați tradiționali ai noștri în raport cu Uniunea Sovietică, de parcă noi am fi mai deștepți și decât Churchill, Attlee sau Truman.“

„Nu suntem mai deștepți decât cei pe care i-ați enumerat, ci mai bine plasați decât ei, mai frecați cu sovieticii decât ei, mai în măsură să le cunoaștem gândurile și tactica decât ei, îl întrerupse Trăistaru. Cât privește acest *kak mojnă skaree* care nu vă sperie, să lăsăm timpul să arate câți ani de prelungire a robiei va însemna pentru fiecare din noi, ăștia de-aci, această aiuristică

formulă.“ Şi, într-adevăr, iar i-a fost pocită gura lui nea Alecu, această Casandră a prizonieratului nostru. Calculând timpul de la încheierea păcii (10.02.1947) până la data repatrierii (15.12.1950), acest *cât mai repede cu putință* a însemnat pentru cei doi interlocutori, Trăistaru și Deciu, ca și pentru mulți alții dintre noi, 3 ani, 10 luni și 5 zile. Pentru unii și mai mult, până între 4 și 5 ani, iar pentru câțiva, o veșnicie, căci între timp s-a mai și murit. Iată câtă suferință a abătut asupra capetelor noastre de prizonieri, și așa destul de greu încercați, această perfidă șopârlă sovietică strecurată în tratatul nostru de pace sub privirile inocente ale reprezentanților Națiunilor Unite.

Procesul Ahmatovei și al altor scriitori sovietici

Tot în rândul noutăților incitante aflate de noi din presa sovietică a acelor vremuri merită să pomenim de așa-numitul proces al scriitorilor deviaționiști, în frunte cu poetesa Ahmatova, această mare doamnă a poeziei ruse. Procuror demascator al tendințelor de descompunere burghezo-cosmopolite strecurate în sănătoasa literatură sovietică era marele cenzor și critic oficial Jdanov.

Rând pe rând, toți acești neinspirați producători de vise, într-o lume strivită de mizerie și îndobitocită de lozinci, trecură rușinați pe sub furcile caudine ale criticii marxist-leniniste, fiind biciuiți cu sfântă mânie proletară pentru eschivarea de la tema majoră a artei adevărate – *cântarea măreţelor înfăptuiri ale comunismului victorios* – și pentru lașa și iresponsabila lor izolare în turnul artei neangajate și *intimiste*. Dintre cei flagelați, îmi amintesc de unul – îmi scapă numele – care n-a găsit altceva mai bun de făcut decât să-l aducă în societatea sovietică de astăzi pe Evgheni Oneghin, eroul lui Pușkin și, mai târziu, al lui Ceaikovski. Iată-l pe înfumuratul dandy de la începutul

veacului trecut, purtat – spre hazul nostru – prin toate coclaurile birocratice ale societății sovietice văzute prin *face-à-main*-ul unui aristocrat.

Dar cea mai amplă și mai otrăvită dintre critici a fost îndreptată împotriva marii poetese Ahmatova. Dintre toate acuzațiile îndreptate împotriva ei mi-a reținut atenția, prin ineditul ei, cea privitoare la motanul casei, pe care acuzata, într-o poezie *intimistă*, îl prezenta etalându-și o lene suverană în fața flăcărilor jucăușe din căminul familial. „Cum se poate, se întreba cu aprinsă indignare fanaticul inchizitor proletcultist, ca acum, când zeci de milioane de cetățeni sovietici își înzecesc eforturile pentru a șterge din țara noastră urmele celui mai pustiitor război, dumneaei să nu aibă altceva mai bun de cântat decât lenea unui motan tolănit la gura sobei?“

(Multe decenii mai târziu și într-un alt spațiu, cel mioritic, aveam să retrăiesc un similar moment inchizitorial, creat de jdanovii locali, eroul de data asta fiind Arpagic, motanul unei alte mari doamne a poeziei, a celei românești, Ana Blandiana. Şi de atunci mă tot întreb: „Ce-or fi având cu motanii poetesele acestea?“)

Dincolo însă de latura hazoasă a detaliilor, procesul în sine era tragic. El arată până la ce grad, într-o societate comunistă – spre care era dirijată și țara noastră –, își permitea puterea să-și bage laba murdară în sacra intimitate a procesului de creație. Şi mai era și o prefigurare a proceselor în care aveau să fie târâte vârfurile intelectualității noastre care refuzaseră colaborarea sau compromisul cu ocupantul sovietic și cu răsturnata lui tablă de valori.

Şi fiindcă veni vorba de peisajul cultural al țării noastre și de oglindirea lui în conștiința noastră prin mijlocirea presei sovietice, trebuie să spun cât de chinuitoare ne-au fost suferințele morale pricinuite, și atunci, și mai târziu, de capitulările marilor noștri purtători de valori spirituale, poeți,

scriitori, artiști, gânditori – triumfalist anunțate de *Izvestia* sau *Pravda*. Operele lor erau *larii și penații* noștri. Din ele ne extrăgeam filtrul subtil, dătător de tărie și de viață, al *rezistenței* noastre. Şi acum, în plină luptă, să te vezi dintr-odată lipsit tocmai de acest puternic întăritor sau să-l vezi ajuns în mâinile dușmanului!

S-ar putea spune că, în fond, valoarea estetică a unei opere n-are cum suferi din cauza căderilor sau prăbușirilor autorului ei. Adevărat, cea estetică nu are. Dar cea supremă? Valoarea ei de viață? Menirea ei mântuitoare de suflet pentru cel ce o citește? Căci dincolo, și mai presus de valoarea ei estetică, mai este ceva. Dacă arta, această *finalitate fără scop* (*eine zwecklose Zwecktätigkeit*, cum spune Kant), are totuși un scop, acesta nu poate fi decât *mântuirea*. N-a spus Dostoievski (*Idiotul*) că frumusețea va mântui lumea? Iar dacă frumusețea unei opere n-a avut tăria să-l mântuie pe cel ce a scris-o, cum are să-l mântuie pe cel ce-o citește?

Iată de ce căderea lui Arghezi mi-a umbrit sufletul cu o profundă tristețe. Lăsasem la Oranki un studiu critic despre Arghezi care făcuse ceva valuri și în care puneam în plină lumină tocmai valoarea soteriologică a verbului arghezian, deschiderea lui către dimensiunea de adâncime a vieții noastre căreia îi mai spunem și Dumnezeu, capacitatea lui tonică, terapeutică de-a înzdrăveni și a ridica la luptă betegele noastre suflete. Din fiece vers al lui făcusem o lozincă pentru *rezistența* noastră; și un ideal moral din *Acel ce-atinge neatins noroiul / Şi poate duce drum și pân'la cer / Şi să rămână fier, de este fier, / Rugina'n el să nu-și pună altoiul*.

Şi acum, cu ce curaj mai priveam în ochi pe camarazii mei pe care îi îmbătasem cu sirop, pretinzând că le servisem vin tonic?

Atunci, meditând la destinul tragic al poetului, constrâns să se lepede de tot ce fusese divin în el, am înțeles ca pe o premoniție tulburătorul vers din

„Duhovnicească“ lui: „Am fugit de pe cruce. Ia-mă în brațe și-ascunde-mă bine!“ Bietul de el! Nu fusese croit pentru cruce. Şi a fugit de pe ea.

Fiecare cădere a corifeilor culturii noastre, fie că era vorba de Sadoveanu, de Călinescu ori de Camil Petrescu, o primeam ca pe o lovitură de cuțit aplicată pe la spate. Căci fiece trecere a acestor mari, cu arme și bagaje, în tabăra vrăjmașului ne șubrezea într-un fel propria poziție. „Cum! parcă-i aud și acum ricanând pe tăgăduitorii noștri. Sunteți voi mai grozavi decât un Sadoveanu sau un Arghezi?“

Şi totuși, deși veștile din țară erau numai proaste – cele bune fiindu-ne cenzurate –, nu ne puteam lipsi de ele, astfel că, nesiliți de nimeni, ne masochizam în fiecare seară sub becul chior, de unde Cotea sau Burkhardt, sau Gavalikov ne difuzau toate ororile cu numele de *realizări* ori de *victorii* ale socialismului triumfător câte se petreceau în țara noastră, dintre care cele mai dureroase erau „abdicările“.

Şi totuși din aceste relatări se mai întrezăreau și speranțe, și anume prin *omisiune*. Era sigur că oamenii de cultură care nu erau pomeniți de presă *rezistau* la acțiunea de poluare a conștiințelor întreprinsă de putere la scară națională. Unul din aceste nume, pentru care mă rugam la Dumnezeu să nu-l aud, și într-adevăr nu l-am auzit până la sfârșitul captivității, a fost al lui Vasile Voiculescu, poetul meu preferat, despre a cărui lirică scrisesem și publicasem în 1940 un studiu critic în două numere ale revistei *Preocupări literare*. E de înțeles cât m-ar fi durut o abdicare din partea lui. L-am întâlnit în țară imediat după repatriere (1951), în casa unui prieten comun, și i-am mulțumit din toată inima că măcar el nu m-a dezamăgit. I-am mai spus că, prin câte carcere ori temnițe am trecut, i-am scrijelit cu cuiul sau cu unghia versurile, ca din ele să prindă puteri cei ce le-or citi în urma mea.

Vinerea Mare

Greu se îndura iarna acestui an să se despartă de *Gaura Dracului* și de taigaua cu mlaștini înghețate care o împrejmuia. Ne găseam în miez de aprilie, în Săptămâna Patimilor, dar decorul hibernal cu zăpezi bogate era mai degrabă potrivit cu un Crăciun în toată regula decât cu un Paște adevărat. Preot nu aveam cu noi să ne facă slujbele cuvenite, dar aveam un cor bisericesc de toată bogăția, cu baritoni cum era Rădoi, cu bași profunzi ca Vasile Cotea, a cărui pedală zguduia bordeiul din temelie. Mai aveam un tânăr teolog, pe Ion Popescu, ce cunoștea tot tipicul Sfintei Liturghii, pe care – exceptând momentul euharistic rezervat slujbei preoțești – ne-o oficia în toată strălucirea sfințeniei ei. Ne găseam în seara Vinerii Mari. Ne-am gândit să ținem slujba Prohodului la intrarea bordeiului, acolo unde se împărțea masa. Aliniați de-a lungul peretelui de bârne, coriștii, sub bagheta lui Popescu Teologul, desfășurau faldurile largi ale sfâșietoarei cântări de îngropare. „Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte făr' de moarte, miluiește-ne pre noi!“ care se repetau grav și obsesiv, până ce corul, crescând ca o apă, umplu întunericul barăcii cu rezonanțe de catacombă. În fața lor, noi ceilalți, îngenuncheați și aplecați fiecare peste marginile sinelui său, urmăream în duh, cu fiece acord din funerara cântare punerea în mormânt a sfântului trup.

Când, deodată, ușa se deschise brusc și, odată cu aerul rece de afară și peste cântarea duhovnicească, năvăliră zbierete sălbatice, înjurături și lătrat de câini. Corul își continuă cântarea cu un crescendo puternic. Nici unul dintre noi – de parcă am fi fost înțeleși – nu-și îndreptă privirile spre ușă ca să vadă ce se întâmplă. Nici nu era nevoie; știam cu toții despre ce e vorba. Era felul primitiv în care ofițerul de serviciu, *Maioru'*, această variantă sovietică de Caliban ieșit din

mlaștinile sălbaticei taigale, înțelegea să ne interzică sărbătorirea Sfintelor Paști.

„Încetați odată!“, urlă el pe rusește, acompaniat de lătratul câinilor și de țăcănitul de încărcătoare ale automatelor spânzurate de gâturile a trei-patru *ceasovoi* cu ochi oblici.

„Încetați, încetaaaați! își repetă ordinul, asezonându-l cu cele mai spurcate înjurături… de cele sfinte, firește. Încetați! că umplu carcera cu voi… N-auziți? Sunteți nebuni?... Vreți să trag în voi? N-auziiiți? Răspundeți odată!“

Dar corul continua să cânte și noi toți continuarăm să-i ignorăm cu desăvârșire prezența, cu toți câinii și *ceasovoii* lui. Pentru noi, pur și simplu, ei nu existau și nici un act fizic, nici o violență asupra noastră nu ne puteau convinge sau constrânge să acceptăm ideea existenței lor. Nici chiar atunci când doi *ceasovoi*, la ordinul Calibanului, se repeziră să apuce doi coriști ca să-i ducă la carceră nu izbutiră să ne facă să-i băgăm în seamă, căci cei agresați nu schițară nici un gest de împotrivire, dar nici nu încetară să cânte, chiar și atunci când fură îmbrânciți în celule. În același timp, îndată ce aceștia fură luați, nea Romică Vasilescu se ridică din genunchi, își făcu semnul crucii și ocupă imediat locul unuia, intonând energic și ostentativ după partitura de bas rămasă vacantă. Vecinul îi urmă exemplul și tot așa se procedă după fiecare arestare.

Când însuși dirijorul fu ridicat, acesta mai putu să se întoarcă spre mine, aflat în genunchi lângă el, și să-mi întindă bagheta. Îi luai locul și corul continuă… continuă… și nici o forță din lume n-ar fi putut să-l oprească, acum, când și cei din genunchi îl intonau și când carcera, plină de coriști, umplea și curtea cu faldurile largi și grave ale cântării îngerești „Sfiiin-te taaa-re, Sfiiin-te fă-ră de moaaaar-te…“, de parcă tot lagărul s-ar fi umplut de sfințenie.

Câinii încetară să mai latre și se așezară pe burtă privind spre noi cu curiozitate, ca și *ceasovoii* care-i țineau în lesă. *Maioru'*, obosit și resemnat, mai căută un ultim sprijin la micul grup de activiști care, fără să fi participat la acțiunea noastră, șezuseră până atunci liniștiți pe crăcile lor.

„Ei, le strigă *Maioru'*, încercând să domine corul, nu-i așa că ăștia sunt *durnoi* (tembeli)?“ Dar, spre uimirea mea, chiar și activiștii, făcându-se că nu-l aud din cauza corului, îl lăsară fără răspuns. Înfuriat, *Maioru'* își turti pe ceafă căciula, înjură copios și, cu un gest disprețuitor către noi, ca față de niște handicapați mintal cu care nu se poate sta de vorbă, părăsi bordeiul prefăcut pentru o seară de Vinere Mare în biserică sfințită, însoțit de haita lui de câini și de *ceasovoi* și strivit de acordurile grave și obsesive ale unui cântec pe care nu-l putuse gâtui.

La câteva minute apărură și coriștii arestați, în frunte cu dirijorul. Altfel cum ar fi putut el stinge al doilea focar al lui „Sfinte Dumnezeule!“ pe care singur și-l crease la carceră? Dar și noi, în clipa apariției celor de la *alba*, puserăm capăt *cântării îngerești*, cum e ea numită de Biserică, spre a trece la celelalte *stări* ale Prohodului, cinstind și noi, așa cum am putut – la această poartă de iad – Sfânta Îngropare, cea aducătoare de înviere și de speranță.

*

Odată dezlegați de blestemul muncii silnice, am și fost apucați de frenezia fără pereche de-a recupera timpul pierdut, așa că ne-am năpustit, cea mai mare parte din noi, asupra tuturor limbilor străine ce se puteau învăța în lagăr și asupra oricăror discipline științifice sau literare care își aveau vreun reprezentant cât de cât calificat fie printre noi, fie printre celelalte nații cu care reușisem să intrăm în strânse relații.

Cei mai însetați de cultură erau tinerii sublocotenenți activi, luați de pe băncile școlii și

trimiși pe front și care nu avuseseră timpul necesar să citească și să-și facă o cultură temeinică. Îmi amintesc cu multă plăcere de băieți ca Liiceanu, Titu Preotu, Soso Cătuneanu, dar mai ales de Gabi Constantinescu, inteligent și cu o scormonitoare curiozitate intelectuală cu care făcea unele incursiuni în biata mea memorie, scuturându-mi-o de toată bruma de cunoștințe filozofice sau literare câte nu apucase încă să mi le șteargă de pe scoarța cerebrală regimul de foame și de mizerie fiziologică al acestor ani.

Dar, știind bine nemțește, făcuse legături strânse și cu nemții și austriecii, de la care mai și împrumuta cărți; pe sub mână, firește, doar eram într-un lagăr de pedeapsă. Ce șoc am putut să am când, într-o bună zi, mi-a venit în mână cu un Hölderlin, unul din poeții mei dragi, pe care-l citisem în țară în traducerea lui Philippide, iar acum, după cinci ani de conviețuire cu nemții, aveam în fine satisfacția să-l pot citi în original. Ce să mai spun când mi-a venit cu opera dramatică a lui von Kleist (*Urciorul spart*, *Pentesileea* etc.) într-o ediție de lux, legată într-o piele moale și mângâioasă! Tot el mi-a făcut cunoștință cu un pastor protestant, maiorul Otto Schnübe, din Ehrfurt, foarte doritor să afle despre ortodoxie mai mult decât învățase din cărți. Îmi amintesc, nu fără oarecare duioșie, de lungile noastre discuții peripatetice de seară, de-a lungul și de-a latul lagărului, în Postul Sfintelor Paști, în care îmi prezenta fie Epistola către Romani în viziunea lui Karl Barth, fie Evanghelia după Ioan, pe care o știa pe de rost, pe capitole, paragrafe și numere, raritate pe care aveam s-o mai întâlnesc peste mulți ani doar la Periprava, la părintele Cărăușu, care, tot așa, învățase pe de rost la Aiud aceeași evanghelie, însă nu cu cartea în față, ci cu urechea la perete, de unde, prin semnale morse, dintr-o celulă oarecare se transmitea mesajul divin. Otto era un bărbat înalt, cu ochi albaștri, ușor bulbucați

și foarte triști. Aflase că în cumplitele bombardamente din 1945 de peste Ehrfurt își pierduse soția, la care ținuse mai mult ca la orice pe lume.

Oricât de dureroasă i-ar fi fost această pierdere, izbutise să se împace cu ea din momentul în care a înțeles-o ca pe voia Celui de Sus. Iar această găsire a sensului divin în marea, suprema durere a vieții lui i-a dat pacea inimii. Acea pace care, ca un har, iradia și asupra celor din jur.

*

Primăvara aceasta, de fapt o prelungire penibilă a unei ierni încăpățânate, fu până la urmă constrânsă de calendar să facă loc unei veri adevărate; astfel că, după o îndelungă compresiune, toate puterile naturii defulară într-o uluitoare explozie a vegetației. Taigaua trecu brusc de la muguri la frunze. Codrul ce ne cuprindea lagărul se închidea de la o zi la alta. Dezghețată, mlaștina fierbea de viață. Batracienii asigurau permanența coloanei sonore de orăcăituri pe toate registrele, de la clarinetul broaștelor până la fagotul buhailor de baltă. Iar noaptea li se adăugau și țipetele de bufniță și cântecele de cucuvaie. Acum se dezlănțuiră și țânțarii, care ne obligau seara, mai ales, să ne oblojim capetele cu prosoape și batiste. Ziua însă, pe un cer de un albastru dur și opac ca un smalț, șiruri întârziate de cocori, navigând de la sud-vest spre nord-est, ne lansau cu strigătele lor din tării chemările nostalgice ale pământurilor noastre natale, pe unde și ele trecuseră. Să fi fost o prefigurare a aceluiași drum pe care urma să-l parcurgem acum în sens invers? Mai știi? Sovieticii ăștia sunt capabili de orice. Chiar și să-și țină cuvântul.

Plecarea de la Gaura Dracului

Şi uite așa se făcu că, într-o dimineață, jumătate dintre noi se treziră chemați la poartă cu bagaje, cu

saltele și cu pături. Ceea ce plecare însemna. Dar încotro? Răspunsul se oferi să-l dea însuși Țiganov celor 40 de ofițeri adunați la poartă. Dar mai întâi cine erau acești 40? Ca în orice transport organizat de NKVD, din componența lui nu se putea trage nici o concluzie cu privire la destinația sau la soarta celor din lot. Marea majoritate o constituiau *moderații* din grupul orankian. Dar mai erau destui și dintre *radicalii* noștri, unii din ei bine încondeiați de autoritățile lagărului, cu care avuseseră frecușuri. Grupul *antifascist* era de asemenea bine reprezentat, dar o parte din el ne fusese lăsată și nouă, celor rămași de căruță. La fel de judicioasă fusese și repartiția pe cele două grupe, partantă și restantă, a *sicofanților*, delatorii noștri devotați, a căror soartă, indisolubil legată de a noastră, îi lipsise de o viață proprie, prefăcându-i în umbrele noastre.

Mai trage, dacă poți, vreo concluzie dintr-un astfel de amalgam!

De data asta însă, încălcând secretul transporturilor, Țiganov vorbi.

„Domnilor ofițeri, se adresă el grupului scos în afara lagărului, după o percheziție care nu mai avea duritatea celei de la sosire, din acest moment sunteți niște oameni *liberi*. Mergeți în țară. După cum vedeți, nu mai aveți gărzi ca să vă supravegheze, ci un singur om, și acela neînarmat, ca să vă conducă."

„Dar cu ceilalți camarazi, care nu sunt aici, ce se întâmplă?" ar fi întrebat unul de-ai noștri. (Scena ne-a fost relatată de un neamț de la bucătărie, care fusese adus să le predea hrană rece pe vreo 10 zile.)

„Situația lor e mai complicată… De la caz la caz, răspunse Țiganov, mimând o adâncă și sinceră compătimire pentru soarta noastră, a restanților. Oricum, prea curând ei nu-și vor vedea țara. Cu dumneavoastră însă alta e situația. Dumneavoastră aveți dosarele curate și o să vă întoarceți acasă, la

familiile dumneavoastră, să vă îmbrățișați pe cei dragi și, mai ales, să luați parte activă la edificarea socialistă a patriei dumneavoastră… la care și poporul nostru sovietic vă va întinde în ajutor un braț frățesc… Vă dorim din tot sufletul succese, atât personale, cât mai ales pe plan național și internațional, unde ne vom întâlni ca niște camarazi de luptă comună și ne vom aminti cu plăcere de timpul petrecut împreună (*mai cu seamă de izolator!!!*). Dacă cineva are ceva de răspuns, are cuvântul", își încheie el delirul verbal, căutând cu privirea spre grupul antifascist, de la care aștepta o retorică de circumstanță, dinainte pregătită. Dar, lucru ciudat, în locul *curcubeului* antifascist, probabil programat, se ridică din rândurile noastre (aripa moderaților), liber și nesilit de nimeni, un venerabil bătrân colonel – cel mai vechi în grad dintre cei de față – care, în virtutea acestei calități, se simți obligat să ia cuvântul. Obișnuit cu cuvântările protocolare ținute pe la banchete, cu retorica lor bombastică în care, prin formule de complezență, se vorbește fără a se spune nimic, bătrânul se înfășură în niște fraze sforăitoare din care nu știu cum să mai iasă decât mulțumind antevorbitorului pentru frumoasele urări și asigurându-l de aceleași *frumoase amintiri* pe care i le vom păstra… și alte multe gratuități de complezență și de politețe potrivite într-o situație normală, dar nu la părăsirea unui lagăr odios, unde fuseserăm împinși până la ultima limită a existenței.

Țiganov rămase mut de pleașca ce i se oferise. Victima, de bunăvoie și nesilită de nimeni, aducea torționarului elogii și recunoștință pentru toate torturile la care fusese supusă de el până atunci. Așa ceva nici chiar geniul satanic al lui Stalin n-ar fi putut concepe. De aceea, după ce coloana porni spre gară și rămaseră numai ofițerii superiori și câțiva bolnavi ca să fie transportați cu camionul, Țiganov îl invită ceremonios pe improvizatorul

colonel în biroul lui. Acolo, printr-un *perevodcik*, după ce-i mulțumi și-l și elogie pentru inspiratul său discurs, îl întrebă direct:

„Domnul colonel în aprecierile sale a fost realmente sincer?“ „Firește“, replică acesta. (Putea oare să spună că nu?) „Atunci îl rog pe domnul colonel să declare și-n scris ceea ce a afirmat verbal“; și cu aceste cuvinte îi și puse în față o coală de hârtie.

Bietul colonel abia atunci realiză în ce capcană a căzut, lăsându-se prins în lipiciul retoricii protocolare a vicleanului Țiganov. Dar era prea târziu. Transpirând, își transcrise discursul prin care, indirect, își anula propriile suferințe din cele nouă luni de la Gaura Dracului și-i oferea torționarului un certificat de bună purtare.

Desigur, închiderea în nasul nostru a porților repatrierii ne-a tulburat într-un fel, ca și exprimarea *îngrijorării* lui Țiganov asupra soartei noastre. Şi ne întrebam, odată trenul repatrierii pierdut, când vom mai apuca – dacă vom mai apuca – următoarea garnitură. „Ei bine – ne spuneam – asta a fost opțiunea noastră, când ne-am pus pieptiș cu puterea. Şi de la o astfel de opțiune la ce altceva ne puteam aștepta? Nu ne-am făcut-o noi, cu mâna noastră?“ Şi cu acest gând ne linișteam. Nu același lucru se întâmpla cu *activiștii antifasciști*, ca să nu mai vorbim de umbrele noastre. Ei mizaseră pe o altă opțiune, a *colaborării*, a *delațiunii*. Şi uite ce a ieșit! Punerea lor în aceeași oală cu reacționarii, cu greviștii foamei, cu dușmanii declarați ai Uniunii. Asta-i răsplata serviciilor lor? Ce dreptate e asta? Stăpâniți de astfel de gânduri, o tristețe de moarte se așezase peste ei. Nu mai mâncau, nu-și mai vorbeau, ședeau pironiți în contemplarea propriului lor eșec. Noi însă ne recăpătaserăm starea de spirit obișnuită. „Bine, cel puțin, ne gândeam, că măcar o parte dintre băieții noștri au

scăpat de aici, din Gaura Dracului!“ Însă Mitică Bălan era de altă părere.

„Să nu-mi spuneți voi mie pe nume dacă aici nu e o făcătură de-a lui Țiganov și dacă până la urmă n-o să plecăm cu toții! N-a avut destule locuri la tren și ne-a împărțit în două eșaloane… și ca să se răzbune pe noi ăștia… că i-am paradit firma când cu șefu’ ăla mare de la Ioskar-Ola, a inventat povestea cu dosarele noastre, cu situația neclară, că n-o să ne vedem curând țara… așa, ca să ne frigă pe jăratic… Dar de plecat, plecăm cu toții… O să vedeți!“

„Şi eu cred la fel, interveni căpitanul artilerist Lungu. Plecăm și noi… și chiar astăzi.“

„Pe ce vă bazați dom’le căpitan, de vă exprimați cu atâta precizie?“ îl întrebai.

„Pe date foarte sigure. Mi-am visat calul. Nu mi s-a întâmplat niciodată până acum să-l fi visat și să nu fi plecat a doua zi. Ultima dată când mi-a apărut a fost la Oranki, și chiar în ajunul plecării.“

Eram pe 23 iunie 1947 – în plin solstițiu de vară, chiar în ajunul nopții de Sânziene –, la apelul de seară și la opt ore de la plecarea lotului de români, când a fost rostită această hazardată profeție. Care însă, spre stupoarea noastră, avea să se împlinească peste două ore, când ofițerul de serviciu, *Maioru’*, intră în baraca noastră – unde noi, obosiți de emoțiile zilei, în așteptarea stingerii, începuserăm să ne și dezbrăcăm –, îl chemă pe Cotea și-i întinse o listă.

„Citește-o tu! Că eu mi-am uitat ochelarii acasă.“

Cotea, cu basul lui cutremurător, începu lectura prin sacramentala formulă care făcu să explodeze întreg dormitorul în strigăte de bucurie: „Cine-și aude numele să-și ia bagajele, pătura și salteaua și să se prezinte la poartă!“ După care urmă strigarea numelor. Toți fură citiți; nici o excepție.

Ipoteza lui Bălan cu cele două eșaloane și premonițiile căpitanului Lungu cu calul năzdrăvan

erau pe deplin confirmate. Vestea plecării noastre, a celor ostracizați, a greviștilor și a protestatarilor, se răspândi ca fulgerul și umplu tot lagărul cu surpriză și bucurie. Cu toată ora târzie – era aproape de zece, ora stingerii –, ieșiră, unii în izmene, și nemți, și austrieci, și unguri să ne petreacă. Veni și pastorul Otto Schnübe, peripateticul meu interlocutor pe marginea Evangheliei după Ioan, veniră și cei patru ofițeri unguri care ne cercetaseră în prima noapte de la izolator și care mă ajutară la dus bagajele, veni și Gömbös, *challenger*-ul meu la partida de șah, să mă întrebe când îi dau revanșa, veni și profesorul de istorie să-mi spună să nu uit de „Imperiul româno-ungar“ („Nici o grijă, i-am răspuns, cum ajung la București îl și pun pe roate“), veniră și necunoscuți să ne strângă mâna și să ne ureze drum bun și succes în viață. Atunci, în fața acestui val spontan de simpatie, realizarăm că, așa prăpădiți cum eram, totuși noi, contestatarii puterii, încleștați cu ea în cea mai inegală luptă cu putință, fuseserăm pentru ei un reper moral. Noi le-am adus lumina unei speranțe, aceea că se poate ajunge în patrie și cu fruntea sus, fără să-ți vinzi sufletul. Biruința noastră a reverberat și peste sufletele lor. De aceea ne-au ținut pumnii strânși și ne-au simpatizat pe față.

La poartă ne-am depus păturile și, nu fără duioșie, saltelele, adică *submarinele* în care dormiserăm închiși preț de nouă luni de frica ploșnițelor. Apoi, scoși pe poartă, după o neverosimil de sumară percheziție, am fost aliniați. Un caporal sovietic, după toate aparențele neamț de origine, probabil din desființata Republică Germană de pe Volga, a venit în fața noastră să ni se prezinte drept *călăuza* noastră, și nu *paza* noastră, cum a ținut să accentueze.

Sosi și Țiganov, numai zâmbete și fericire pe față, ca să ne ureze drum bun spre patrie. Acum nu mai eram *cazuri speciale*… cu *dosare*… Repetă

discursul rostit în fața eșalonului de dimineață, cu îmbrățișarea celor dragi, cu colaborarea fratelui mai mare sovietic la edificarea socialistă a patriei noastre, la care noi și ei ne vom reîntâlni ca tovarăși și camarazi și, în final, privind spre colonelul Hagiopol, cel mai vechi în grad, ca spre un potențial dătător de răspunsuri protocolare și, în același timp, un eventual pescean de căzut în plasa retoricii lui de circumstanță, prin care să-și îmbogățească mapa cu încă un certificat de „bună purtare“, întrebă amabil și afabil dacă are cineva ceva de spus.

Colonelul Hagiopol, direct vizat, îi răspunse însă printr-o tăcere disprețuitoare. Țiganov, atunci, repetă întrebarea filând cu privirea întreaga coloană, în așteptarea unui răspuns. Aceeași tăcere ostentativă și ostilă. Vânăt de furie și mușcându-și buza, ordonă tăios: *Na levă i șagăm marș!* („La stânga și înainte marș!“) Ceea ce și făcurăm bucuroși, fără să-i adresăm nici cel mai elementar salut. Nici măcar o privire. Trecurăm prin fața lui ca prin fața unui câine mort.

Așa părăsirăm acele locuri blestemate și cu nume satanic, făcându-ne semnul crucii, fără a mai privi îndărăt, ba chiar unii dintre noi scuturându-și praful de pe încălțăminte.

Drumul prin noaptea Sânzienelor

La prima cotitură care ne scoase din colimatorul conducerii acestei sinistre așezări, caporalul-călăuză opri coloana și ne rugă să facem cerc în jurul lui. Ne sublinie din nou calitatea lui, exclusiv de călăuză, cu misiunea de a ne conduce, în drumul nostru spre patrie, până la Morșansk, un mare lagăr din vestul Uniunii, *sbornîi punkt* („punct de adunare“), la vreo 7-8 zile de mers cu trenul, unde se formează transporturile spre țară și de unde, după ce ni se va schimba lenjeria și îmbrăcămintea – care, trebuie să recunoaștem, erau la ultima limită – urma, într-o zi, două, să ne

îmbarcăm în prima garnitură cu destinația România.

Acum urma să luăm de la gara Zelenodol un personal până la Kazan, iar de acolo un altul către Morșansk. Dar, cum trenul nostru sosea în stație pe la șase dimineața, trebuia să ne grăbim să-l prindem. Pentru asta, el se gândise să o luăm pe o scurtătură, care din cei 24 de kilometri din șosea mai rupea vreo cinci-șase. Dar trebuia să mergem cu un pas vioi, cât mai strânși în urma lui și să nu ne abatem nici un pas din drum – doar eram în mijlocul mlaștinilor.

Furăm cu toții de acord. Deși trecuse de 11 noaptea când am dat drumul la pas, lumina era ca de înserat. Se vedea hăt departe, ba chiar s-ar fi putut citi la ea. Zarea dinspre miazănoapte era roșie ca în revărsat de zori, căci acum la solstițiul de vară și la paralela la care ne aflam soarele apune foarte târziu și răsare foarte devreme, iar nopțile sunt albe. Dar nu făcurăm nici o sută de pași, când unul dintre noi, din capul șirului, ne semnală că trecem prin fața cimitirului lagărului. Ne amintirăm că în acest popas al robiei am lăsat și noi doi camarazi de drum și de suferință și, dându-ne seama că nu putem trece pe lângă ei fără să ne luăm rămas-bun, hotărârăm să intrăm cu toții. Trecurăm pe lângă mormintele încă netasate ale celor doi ofițeri unguri, împușcați mișelește de șeful gărzii pentru refuzul de-a le fi descărcat latrina, și ajunserăm la cele ale morților noștri, colonelul Cioculescu și maiorul Popescu Gheorghe, scurtați de zile de Țiganov care, fără nici o justificare sau motiv, îi băgase, așa bătrâni și bolnavi cum erau, în acel izolator de exterminare de fioroasă amintire. Le-am rostit o rugăciune și le-am cântat o strofă, două din cutremurătoarea *Baladă de prizonier* a celor doi Ștefani, Tumurug și Cioponea, ce aveau să fie uciși și ei mai târziu, la Canal:

Strigă-n urmă-ne morminte fără cruci:

Du-te cântecule înainte!
Noi rămânem… Tu s-aduci aminte
Şi de noi pe unde-ai să apuci!

Apoi, cu un sentiment ciudat, aproape de vinovăție că noi plecăm, și pe ei îi lăsam acolo singuri și părăsiți în măruntaiele unui pământ dușmănos, am părăsit cimitirul fără cruci și am pornit la drum în noaptea cea albă, petrecuți de nevăzute, ocrotitoare Sânziene. Era noaptea lor.

Mergeam tăcuți pe marginea plină de întuneric și de taină a pădurii nebune, cu copacii ei șoldiți, cu crăcile răsucite, care întindeau către noi degete rășchirate de vrăjitoare, parcă să ne înșface, să nu ne lase să scăpăm din puterea vrăjită a acelor malefice locuri. Înfiorați de ciudatele glasuri ale mlaștinei, speriindu-ne de câte vreun zbor de pasăre de noapte, speriată și ea de noi și mai să ne atingă capetele, ne trezirăm deodată în fața unei ciudate așezări omenești. Erau ici și colo case pitite printre copacii contorsionați. Numai că, la o privire mai iscoditoare, ele arătau ca părăsite și devastate de uși și de ferestre, golurile acestora fixându-ne lugubru ca orbitele din căpățâni de mort. Cine să fi stat în aceste ciudate locuințe și de ce le-o fi părăsit?

Curiozitatea de-a pătrunde în misterul acestei stranii așezări era mai mare decât teama pe care ne-o inspira și decât consemnul călăuzei de-a nu ne abate din cale, așa că, după o consultare din ochi cu ortacul meu de drum, Gabi Constantinescu, pătrunserăm în bătătura năpădită de mărăcini, bozi și buruieni, și de acolo, prin gaura neagră a fostei uși, în încăperea din față.

Paturi de campanie peste tot. Acesta era singurul mobilier. Paturile erau goale, dar, la picioarele fiecăruia, o etichetă arăta numele, gradul și contingentul celui ce-a dormit în el. Cu greu, la lumina unui chibrit, reușirăm într-o măsură oarecare să ne dăm seama că foștii locatari erau mongoli islamizați. Foarte tineri, căci

contingentele lor variau între 1944 și 1947. Din uneltele și troacele găsite prin mizeria încăperilor auxiliare, am dedus că proprietarii acestei primitive așezări se îndeletniciseră cu creșterea vitelor și, potrivit nivelului scăzut de viață indicat de resturile gospodăriilor, trebuie să fi fost și ei tot neam mongolic sau ugro-finic, poate „mari“, ca aceia pe care-i întâlnisem la venire, pe drum.

Cu frenezie, ca niște arheologi care au dat de o mină de informații, treceam de la o casă la alta, descoperind ba un un bocanc desperecheat, ba un bidon sau o gamelă spartă, prilejuri de speculații socio-politico-militare de ample deschideri.

Concluzia era că ne găseam în zona unei vaste tabere militare dezafectate acum, unde, cu cinci ani în urmă, în imensitatea taigalei de dincolo de Volga, în aceste sate din care s-a ridicat și strămutat – fără menajamente – toată populația locală, aici, în cel mai strict secret, asigurat de pustietatea spațiului, s-a pregătit și s-a antrenat marea armată care ne-a dat lovitura de grație de la Don în toamna lui 1942. Aici au pus sovieticii la bătaie ultimele lor rezerve omenești, cum o arată vârsta de adolescenți a majorității celor mobilizați aci (16–18 ani).

Când am terminat explorările și am ieșit la drum, răsărise soarele. Era poate două sau două și jumătate. Au mai apărut pe cărare și alți cercetători militari ca noi și cu aceleași concluzii. A trebuit să accelerăm pasul, ba chiar să-l forțăm, ca să prindem din urmă grosul. Când am ajuns la *Zelenodol*, se făcuse ora 5. Dimineața era magnifică. Soarele strălucea pe un albastru fără umbră de nor, cum era și sufletul nostru. Eram liberi și fericiți. Străbătuserăm, în noaptea asta de Sânziene, pe puțin 18 kilometri și nu simțeam nici o oboseală. Ofițerii superiori, ca și cei mai suferinzi, care veniseră cu camionul încă de cu noapte, ne așteptau în poiana din fața gării, întinși la soare. Cu ei în camion venise și o dublură a

călăuzei noastre, un tânăr evreu în civil, foarte retras și scump la vorbă, care ținea strâns la piept o voluminoasă servietă.

„Ştii ce conține servieta individului?“ mă întrebă Clonaru. Şi fiindcă nu dam semne să ghicesc, continuă tot el. „Dosarele noastre, care ne vor însoți pretutindeni. Ele sunt umbrele noastre. Unde vom fi noi, acolo vor fi și ele.“

De atunci i-a rămas tânărului NKVD-ist, închis față de noi într-o tăcere vizibil ostilă, numele de *omul cu umbrele noastre.*

Veni și personalul. Care de data asta nu avea pentru noi nimic rezervat, nici bou-, nici Sing-Sing-vagon. La nedumerirea noastră, călăuza ne pofti să ne suim în vagoane, să ne așezăm fiecare unde vom găsi loc și, mai ales, să nu uităm să coborâm la gara Kazan, care era și stația terminală a acestei garnituri venite tocmai din Siberia.

Perspectiva de a călători laolaltă cu populația civilă era fascinantă pentru noi, rupți atâta vreme de restul lumii. Vagoanele erau comune, fără compartimente, cu bănci în dreapta și în stânga culoarului. Cel în care apucai să mă sui era aproape plin. Impactul cu această lume pestriță, prost îmbrăcată, urât mirositoare și zgomotoasă, dar liberă a fost totuși magnific. Trezirea noastră în mijlocul ei am resimțit-o ca pe o miraculoasă translație de la o zonă aberantă de existență, între sârme ghimpate, la tărâmul ontic originar din care fuseserăm smulși, cel al vieții obișnuite și libere. Cu ochi avizi, iscodeam toate aceste chipuri ca pe niște porți de acces în tot atâtea destine și existențe.

Pe bancheta pe care de-abia găsii un loc, era instalat un șchiop, un invalid de război socotind după medalia din piept. Cu cele aproximativ 200 de cuvinte rusești care mi se sedimentaseră în memorie, încercai să-l întreb pe ce front luptase și în ce bătălie și-a pierdut piciorul. Ca fronturi – îmi răspunse – luptase la Don (ca și mine) și la Berlin,

unde îl prinsese ultima zi a războiului. Piciorul și-l pierduse nu pe front, ci într-un accident în fundul unei mine (*șahta*), într-un lagăr de pedeapsă (politic, probabil) unde, curând după lăsarea la vatră, fusese băgat pe șapte ani, din care făcuse pe bune cinci, fiind eliberat în urma norocosului accident, care îl făcuse incapabil de muncă și, ca atare, neinteresant pentru *stăpânire*. Venea din Siberia dintr-un spital de lagăr și era fericit că, plătind cu prețul unui picior, își scăpase viața și-și recăpătase libertatea.

Așadar, primul om *liber* cu care intram în contact era un deținut eliberat, ca și mine. Avea 32 de ani, ca și mine, generație de sacrificiu *sans frontières*. Și tot ca și mine, drept hrană rece de deplasare, avea un sac de merinde cu cele trei alimente universale de pe transporturile din întreaga Uniune: pesmeți (*suhari*), pește sărat (*siliotka*) și crupe (*pșeniță*).

Pe peronul tuturor stațiilor sovietice, încă de pe vremea țarilor, funcționa zi și noapte un samovar de la care se putea lua apă clocotită. Aceasta se turna peste o gamelă cu o mână de crupe, care se umflau pe loc, devenind o delicioasă *cașă*. Adaugă la asta pesmeții uscați tun și peștele sărat ocnă, precum și litrii de apă ceruți de această combinație, ca să-ți dai seama cât de sătul (sau măcar umflat) puteai fi la capătul unui astfel de festin. Când coboram la vreo stație pentru apă clocotită, îi luam și vecinului meu gamela, ca să-l cruț de efortul deplasării în cârje. Peste trei zile a coborât, pierzându-se într-unul din satele de pe malul drept al Volgăi. La despărțire, cu infinite precauții, mi-a destăinuit motivul condamnării lui. Gură bogată, întors acasă, vorbise despre așa-zisa făgăduință a mareșalului Jukov cum că, după război, se va trece la împroprietărirea țăranilor și fiecare fost combatant va fi după merit răsplătit cu o bucată de pământ. Dacă Jukov a făcut sau nu o astfel de promisiune nu e important. Important e că

ea a găsit o largă audiență în mentalitatea mitologizantă a poporului rus, tocmai fiindcă răspundea unei aspirații unanime după pământ.

Fiind un factor dinamizator pentru câștigarea războiului, mitul pământului făgăduit a fost tolerat la început, dacă nu chiar încurajat, pe ascuns, de poliția secretă a armatei. Asta până la victorie. După care a început să fie vânat, ca fiind periculos pentru socialismul sovietic, ancorat în colhozuri și sovhozuri. Şi astfel, victimă a credulității, a căzut, între mulți alții, și ocazionalul meu tovarăș de drum.

Călătoria noastră ne-a purtat de-a lungul unei Volgi placide și uriașe, cu unde liniștite și liniștitoare care duceau în oglinzile lor seninul unui cer de vară, explozia de verde din zăvoaiele și luncile de pe maluri, dar și întunericul de taină al taigalei celei fără de sfârșit. Acest drum în deplină libertate și cu nelimitat acces la lumea civilă din jurul nostru, totul în mijlocul unei naturi debordante de soare, de culoare, de prospețime și înfiorată de farmecul tulburător al solstițiului de vară, a fost pentru noi o încântare necontenită și, în același timp, un balsam pentru sufletele traumatizate de o atât de lungă și inumană claustrare.

Kazan

Acum, când știam că mergem spre țară, parcă n-am mai fi voit să ne desprindem din vraja acestei călătorii de vis; am fi dorit să țină drumul cu trenul până am fi pus piciorul pe pământul patriei. În această stare de euforie am coborât în gara din Kazan. *Bietul* neamț care ne era călăuză! Cât timp a mai pierdut până să ne recupereze din mijlocul civililor de la care ne luam fiecare câte un interminabil rămas-bun și să ne strângă laolaltă ca să intrăm în grup în marea, monumentala sală de așteptare a gării.

Era seară când am pătruns în acest imens spațiu aulic. De la prima vedere am fost zguduit de un contrast major. Pe de o parte, măreția edificiului, bogăția și noblețea ornamentelor, a placajelor de marmură de pe stâlpi, pilaștri și pereți, acest tot care, deși întunecat de fumul gării și de patina vremii, mărturisea despre un trecut imperial plin de prestigiu și de grandoare căruia îi aparținuse și în care te-ai fi așteptat să vezi evoluând o lume de fracuri, de uniforme cu decorații și de elegante și parfumate toalete de damă; iar pe de altă parte, lumea proletară a erei staliniste, prost îmbrăcată, dacă nu ruptă și murdară, istovită de muncă, mirosind a nădușeală, încovoiată de traiste și de sarsanale, ca și de grijile și sărăcia zilei, care forfotea printre toate aceste prestigioase vestigii, fără măcar a le lua în seamă.

Cum se făcuse târziu, neamțul nostru ne strânse într-un colț al sălii și ne recomandă să ne facem comozi, punându-ne mantalele pe răcoroasa pardoseală de marmură și întinzându-ne pe ele, după care ne ură noapte bună, spunându-ne că se duce la șeful gării, ca să se intereseze de ce legătură am avea cu Morșanskul, capătul călătoriei noastre. Nu departe de noi, un mic detașament al Armatei Roșii își făcuse din câteva bănci un patrulater, ca un fel de tabără în care acum se cantona strategic, pregătindu-se de culcare.

„De cine se apără cu baricada asta de bănci acești bravi ostași ai Armatei Poporului? Nu cumva chiar de popor?“ mă întrebă curios nea Nicu Ispas.

Răspunsul ni-l dete pe loc un fapt care tocmai se petrecea sub ochii noștri. În fața noastră era un bufet cu rafturile goale la care moțăia o vânzătoare plinuță, pistruiată și cu părul roșu. Pe sub una din mesele care separau bufetul de restul sălii, văzurăm, spre hazul nostru, un băiețaș de vreo șapte-opt ani strecurându-se în patru labe cu o poșetă în gură, ca un cățel. Nae Cojocaru, cum îl

văzu, îl și prinse de braț și îi luă poșeta pe care o întinse vânzătoarei. Aceasta, trezită din somn, nu știu cum să-i mai mulțumească.

„Toată chenzina mea era aici“, îi spuse femeia.

„Ei, ai văzut acum de cine se apără acești bravi ostași cu baricada lor? îi răspunsei lui Ispas. Uite, de ăsta micu’!“

Fiindcă tot nu ne era somn, câțiva, printre care Gabi, Titu Preotu, Pascu și cu mine, pornirăm prin sală în explorare antropologică. Mai precis, în căutarea *omului nou*, umanoid produs de laboratoarele sovietice de genetică ideologico-socială, pe care speram să-l depistăm și în această babilonie de lume, adunată și împrăștiată din și spre toate colțurile Uniunii. Primul popas îl făcurăm în fața unui grup de oameni care, întinși pe pardoseală, dormeau adânc, dar prezentau această caracteristică: fiecare dormea cu capul pe fundul altuia. Îndeosebi atenția ne fu atrasă de un maior sovietic: acesta, descheiat la veston, pe care avea, sub celofan, un purcoi de decorații, cu gamela în mână, dormea cu capul pe fundul monumental al unei *haziaice* grase, care sforăia de rupea pământul. Cum întâmplător însoțitorii mei erau tineri ofițeri activi, pusei și eu întrebarea:

„Ce părere aveți de ținuta tovarășului maior sovietic și ce sancțiuni ar aplica într-un astfel de caz comenduirea noastră?“ (Care era deosebit de exigentă. Ofițerul nu avea voie să ducă în mână nici cel mai mic pachet.) Dar nu apucai să primesc răspunsul, că auzii din spate vorbindu-se, într-o frumoasă limbă românească:

„Dumneavoastră sunteți români?“

Mă întorsei. O femeie tânără și frumoasă, cu un prunc în brațe, ședea pe niște bagaje. Avea o figură tipic românească, cu ochii căprui, cu privirea aceea caldă și galeșă pe care o sesizezi ca a noastră, românească, doar după ce ai stat multă vreme între străini. Povestea ei era tristă, ca a tuturor basarabenilor care fuseseră smulși din casele și de

pe ogoarele lor și împrăștiați în înghețatele pustietăți ale Siberiei. Asta se petrecea în blestematul 1940. Avea atunci abia 15 ani. Părinții i-au murit unul după altul. Rămasă singură pe lume, ca să se repatrieze, a recurs la clasicul procedeu: sarcina. Cum, după legislația sovietică, femeia care năștea în lagăr era pusă în libertate, a făcut ce-a făcut și a rămas însărcinată. La mai puțin de un an de la nașterea pruncului, o fetiță, i-au dat drumul în țară. Venise din Siberia cu același tren ca noi.

„Mi-au dat drumul *acasă* acum, după șapte ani. Dar ce știu eu ce-o să găsesc acasă?“ Şi privind spre copil: „Bine cel puțin că tatăl pe care i l-am dat era român.“

Am renunțat la continuarea explorării, ne-am întors la ai noștri, le-am povestit întâmplarea femeii și am făcut o chetă pentru copil. S-a strâns peste o sută de ruble. Femeia ne-a mulțumit cu lacrimi în ochi.

A doua zi dimineața, neamțul nostru a venit cătrănit să ne spună că nu-i rost de plecare pe ziua în curs și că nici măcar pentru cea următoare nu e sigur. Era îngrijorat că se prelungește așteptarea și rămânem fără provizii.

„Nici o grijă! i-am răspuns râzând. Suntem maeștri la răbdat de foame. E tot ce-am învățat mai bine în Uniune.“

Ne dădu liber pe toată ziua să ne plimbăm prin Kazan și să vizităm monumentele mai importante ale orașului, cu condiția să fim la opt seara la locul nostru din sala de așteptare. Bucuroși, ne lăsarăm bagajele în seama unora dintre noi care n-aveau chef de plimbare și ne împrăștiarăm ca potârnichile.

Unii dintre noi, care reținuseră din spusele neamțului că la Morșansk ni se va schimba îmbrăcămintea, se gândiră să și-o mărite încă de aci, ca să facă rost de ceva ruble. („Ce Dumnezeu! Să avem și noi de o bere, sau chiar de o votculiță,

că n-o fi foc.“) Ca atare începură chiar din gară să caute amatori de vechituri la prețuri care „desfid orice concurență“. Iar la posibilitățile sărăcimii proletare care își etala mizeria pe culoarele și peroanele gării, zdrențele noastre – mai cu seamă cele de iarnă, cu ceva blană pe ele – începură a avea căutare. Astfel că, în scurt timp, câțiva dintre noi își reduseseră îmbrăcămintea la cămașă (și aceea cu mâneci scurte) și la pantalon. Unul dintre purtătorii acestei ținute minimale era chiar amicul meu Gabi. Mobilul sacrificiului său vestimentar, după cum aveam să-mi dau seama în zilele următoare, era ceva mai deosebit. Cu rublele strânse intenționa să cumpere votcă, iar cu ea să dezlege limba neamțului nostru, a cărui slăbiciune pentru băutură o simțise și de la care spera – și nu se înșelase – să culeagă prețioase informații, ba chiar destăinuiri personale.

Ieșind din gară, prima imagine care ni s-a oferit a fost aceea a unui bătrân tătar care ducea de funie un țap, bătrân ca și el, călcând agale pe bolovanii caldarâmului. Mai cu seamă că, deși în zona gării, nici un vehicul nu-l tulbura. Tătarul, în miezul verii, avea pe cap o căciulă țuguiată și întoarsă pe dos, ca și cojocul de pe umeri. Ce m-a frapat au fost bărbile, la fel de lungi și de ascuțite, la țap și la bătrân. Iată, mi-am zis, ce-a rămas din Kazanul Hoardei de Aur. Eram un grup de patru-cinci, printre care și Gabi. Cu câteva ruble în mână, l-am convins pe șoferul unui camion venit să ia niște muncitori de la gară să ne ducă și pe noi până în centru.

Kazanul, la doi ani de la terminarea războiului, arăta cenușiu, șters și neinteresant. Bulevardele erau aproape goale. Puțini pietoni – și aceia prost sau sărăcăcios îmbrăcați. Ca vehicule, numai camioane cu muncitori sau materiale, lăsând în urma lor mirosul inconfundabil de benzină rusească. În goana mașinii n-am putut distinge nici stilurile și nici posibila frumusețe a edificiilor.

Doar atât am reținut, o mâzgă murdar-cenușie, tipică regimului sovietic, care izinea toată urbanistica. Am ajuns în fața Universității, clădire monumentală cu un peristil grandios. Dar ce-mi fu dat să văd? Stâlpii de piatră ce-l alcătuiau erau *spoiți cu var.* Incredibil, dar adevărat! Să acoperi cu var un material atât de nobil cum e piatra este culmea țopeniei. E ca și când ai da cu bronz pe capacele unui ceas de aur. „Doamne, îmi spuneam, de nu i-ar da prin minte vreunui bădăran de *kulturnik* de la noi să dea și el cu var pe stâlpii Ateneului!“

Din centru, unde ne lăsase mașina, am pornit pe jos spre gară. Ne-am mai abătut și pe străzi laterale, până când, pe o ulicioară, am dat de o bisericuță pitită în umbra unor copaci. Era deschisă și – fiindcă era vineri – am presupus că se ținea slujba Acatistului. Am intrat înfiorați. De cinci ani nu mai călcaserăm într-o biserică. Am aprins lumânări și am luat loc în strane. Era puțină lume, aproape numai femei.

Pereții erau spoiți de mult, de la Revoluție. Dar crusta de var ici și colo căzută lăsa să se vadă câte o fărâmă de sfânt. Preotul, un bătrân mumificat în odăjdii roase de molii, parcă scos dintr-o raclă cu moaște de sfânt, cânta pe nas cu un firicel de voce care părea din clipă în clipă că se va stinge definitiv. În schimb, coslujitorii lui, doi tineri zdrahoni cu fețe rotunde, tipic, inconfundabil NKVD-iste, și cu bărbi scurte, parcă lipite, făceau să tremure pereții de behăiturile lor pe alocuri false, ca și bărbile. Din când în când, aruncau spre grupul nostru priviri interogative, cântărindu-ne profesional din ochi. Mi s-a făcut deodată teamă, ca în prezența a ceva necurat. Făcui semn băieților s-o ștergem și ieșirăm crucindu-ne. Şi ei, ca și mine, au avut aceeași senzație, că în casa Domnului se strecuraseră și duhuri de-ale Nefârtatelui.

Sosirăm cu punctualitate la gară, unde, bucuros, neamțul ne aștepta cu o veste bună. A doua zi dimineața aveam o legătură directă cu Morșanskul. Scăpa astfel de grijă și de răspunderea unui grup mai greu de condus decât o turmă de iepuri și-i mai rămânea timp să tragă și un *guleai* („petrecere cu fete“), dacă mai avea ceva ruble la *karman* („buzunar“).

Şi încă un lucru bun. Obținuse de la direcția gării o încăpere mai izolată, unde să ne odihnim ca lumea, cel puțin în ultima noapte. Așa că ne-a scos din acel *du-te-vino* al gării ca să ne urce la etajul doi, într-o sală goală. De la ferestrele acesteia aveam priviri înfipte în vasta sală de așteptare, cu cele două lumi contrastante ale ei: *a trecutului* cu pereți aulici, monumentali, cu stucaturi aurite, și *a prezentului* cu mulțimi amărâte care mișunau printre vestigii.

A doua zi, firește, trenul n-a venit de dimineață, ci după prânz. Desigur, în atare condiții, nici vorbă să mai plecăm în oraș. Ne-am pierdut timpul în bazarele ce se înjghebau și se desfăceau continuu în săli și pe peroane, încercând să vindem, să cumpărăm ori să facem schimb cu această fluentă populație în așteptare de trenuri.

La o astfel de negustorie, am făcut cunoștință cu o tânără pereche: el venind din Siberia, ea de la Murmansk. Se cunoscuseră cu o săptămână în urmă aci: în gară, căutând o legătură pentru Baku (Caucaz). Se plăcuseră și, în așteptarea trenului, se și căsătoriseră la biroul de stare civilă de pe lângă gară.

„Şi, până le va veni trenul, o să aibă timp să și divorțeze“, completă un bătrân mucalit romantica lor poveste. Într-adevăr, în gările sovietice schimbarea trenului nu se făcea ca la noi, în câteva ore, ci în câteva zile ori săptămâni, principiul de bază al transporturilor la ei fiind acela că orice tren, ori de unde ar veni și oriunde s-ar duce, trebuie să treacă prin Moscova. Asta ca nimic să

nu scape controlului puterii centrale. Așa că, prin comparație, trebuie să recunoaștem că am fost chiar norocoși cu numai două zile pierdute în gară la Kazan.

Personalul în care, în sfârșit, ne urcarăm avea vagoane cu compartimente la culoar și nu era aglomerat. Într-un compartiment gol, după ce ne instalarăm, îl atraserăm, prin Gabi, și pe neamț. Acum fu pusă la încercare puterea de convingere a proviziei de votcă pe care Gabi o realizase sacrificându-și îmbrăcăminții.

Trenul porni și noi reintrarăm în euforia călătoriei spre *țară*. La această stare de încântare contribuia și natura ajunsă la plin solstițiu, cu cerul mereu albastru și cu vegetația bogată, al cărei verde cald reverbera continuu și generos pe pereții compartimentului și pe fețele noastre. Astfel străbăturăm întreg spațiul de la Kazan la Moscova, prin a cărei gară treceam acum a treia oară. „Gară“ e un termen impropriu pentru a desemna acel spațiu imens, întins pe zeci de kilometri în jurul capitalei și compus dintr-un păienjeniș de șine, macazuri, peroane, triaje, cantoane, în care, odată intrat, un tren e continuu mutat de pe o linie pe alta, împins când înainte, când înapoi, oprit și iar pornit, și din care, dacă este mărfar sau, mai ales, bou-vagon de prizonieri ori de *zakliucionîi* (deținuți de drept comun), nu scapă mai curând de o săptămână, cel puțin.

Eu unul de cinci ori am trecut prin așa-zisa gară a Moscovei; de patru ori în bou-vagon, când n-am văzut nimic din ceea ce se cheamă un oraș, și acum cu personalul, când în sfârșit a oprit la una din gările ei de călători. De data asta am scăpat mai ieftin, doar cu o zi de manevre, și am văzut și câte ceva. De pildă, îmi amintesc de un cartier mărginaș prin care am trecut, alcătuit din minunate *izbe* (căsuțe de lemn) care aveau aerul tradițional și autentic rusesc. De asemenea, la una din barierele ei, am văzut baricade din șine răsucite și, în fața

lor, încremenite tancuri germane. Până aici va fi ajuns ofensiva lor în iarna de pomină a lui 1941, când iar și-a spus cuvântul generalul Iarnă, coborând temperatura sub minus 40 de grade, la care uleiul din rezervoarele tancurilor a înghețat tun, iar blindatele au înțepenit.

Cât privește gara de călători, nimic deosebit față de Kazan. Aceeași mulțime mizeră, necăjită și prost îmbrăcată. Iar în ce privește decorul, aceeași mâzgă cenușie a mizeriei sovietice întinsă peste toate vestigiile prestigioase ale trecutului.

Scăpată din acea Mare a Sargaselor feroviare care e gara Moscovei, garnitura noastră luase chiar viteză, străbătând, voioasă parcă, peisajele pline de soarele unei veri generoase. Din toate imaginile înregistrate de la fereastra vagonului, una m-a zguduit, scoțându-mă prin ineditul ei dureros din starea de euforie. Un lan arat, plin de bolovani și patru zdrahoance de femei înhămate la o grapă de fier mare, ca de tractor, trăgând la ea ca niște vite de muncă.

Nu mi-am adus atunci aminte de edecarii lui Repin trăgând barja pe nisip, ci de pădurea de la Oranki, unde trăgeam în ham, până să ne iasă sufletul, la săniile pline de lemne – trunchiuri de mesteacăn –, *fildeșul*, cum numeam noi această odioasă corvoadă. Instantaneul celor patru femei înhămate la grapă m-a mișcat mai mult decât amintirea propriei noastre robii. El mi-a rămas ca imaginea-emblemă a întregii Uniuni Sovietice, cu ifosele ei *umaniste* sub care rânjesc cele mai înjositoare degradări ale naturii și demnității omenești.

Şi acum despre neamțul nostru și despre amintirile lui… Stimulat de acțiunea (compensatoare pentru toate ingerințele vieții) a votcii, în ultima noapte a călătoriei și pe parcursul ultimei sticle ne-a vorbit despre viața lui, despre copilăria în satul natal și despre soarta întregii comunități germane din Uniune. Era vorba de

nemții de pe Volga, aduși în Rusia de împărăteasa Ecaterina II ca să populeze și să pună în valoare ținuturile, fertile odată, dar rămase apoi pustii, de pe malul răsăritean al acestui fluviu. Prin organizarea, priceperea și munca atât de proprii poporului german, această regiune ajunsese cea mai înfloritoare, poate, din Rusia țaristă. Revoluția n-a schimbat prea mult caracterul și nivelul de viață al acestei comunități, devenită Republica Germană de pe Volga, cu capitala Engels. S-au adaptat fără probleme la noua orânduire și la noul regim de proprietate și, datorită spiritului lor de organizare și cunoscutei lor vrednicii și onestități, au ajuns iar în fruntea țării, a Uniunii acum. (Poziție care, prin invidiile pe care le va dezlănțui, le va fi fatală.)

El, neamțul nostru, nu cunoscuse altă formă de viață decât cea actuală, comunistă, dar, chiar și în aceasta, amintirile lui din copilărie și tinerețe zugrăveau o viață senină, fără griji, trăită în respectul valorilor tradiționale, neatinsă de depravarea sovietică adusă moravurilor. Chiar în anii foametei, când țăranii, jefuiți de ultimele resurse alimentare, mureau pe capete, germanii de pe Volga, datorită solidarității lor, au putut trăi bine chiar și după ce li s-a luat *tot*. În infernul general sovietic, ei instauraseră sălașul unei vieți acceptabile, dacă nu chiar prospere. (Lucru de neiertat în viziunea Kremlinului.)

Asta până la izbucnirea războiului din 1941. Atunci înaintarea rapidă a coloanelor germane către inima Rusiei băgase la idee Kremlinul cum că mica și pașnica Republică Germană de pe Volga ar putea pactiza cu inamicul, cum făcuseră tătarii din Crimeea. Şi atunci, într-o clipită, au desființat suspecta republică și cu formidabilul lor aparat de represiune în masă au ridicat întreaga populație și au strămutat-o în Siberia. Conducătorilor micului stat, elitei lui intelectuale și aparatului administrativ le-au rezervat un regim mai aparte. I-

au transportat până la Kazan, punându-i în iarna aceea, cu geruri sub -40 de grade, să scoată cu *lomul* din Volga înghețată uriașii bușteni veniți în plute pe Kama, din inima Uralilor. Favoare de pe urma căreia n-a mai rămas unul în viață. Părinții călăuzei noastre îi muriseră amândoi într-un lagăr din Siberia, iar lui, un an mai târziu, când împlinise 16 ani, i s-a oferit posibilitatea recrutării și, instruit, neinstruit, să fie trimis pe front, unde, cum spunea el, l-au păzit Dumnezeu și Sfânta Fecioară, astfel că sfârșitul războiului l-a găsit în viață și chiar teafăr. Atunci, din rațiuni pe care nu le-a priceput niciodată, a fost vărsat de la *pehotă* (infanterie) la trupele speciale ale NKVD-ului. Nu-i place aici, cu toate marile avantaje pe care le are față de cetățenii obișnuiți, dar… nu are ce face.

„Şi de ce nu vă place?“ îl întrebă unul din noi cu o prefăcută naivitate.

„Ce să mai vorbim? Parcă voi nu știți! Dați slavă că ați scăpat de-aci, din Gaura Dracului, și că acum mergeți către casă și țineți-vă gura dacă vreți să trăiți acolo în pace, că acum la voi e ca și la noi“, își termină neamțul confesiunea, și cu ea și ultima sticlă de votcă.

Cu această povestire (tălmăcită de Cotea), se apropie de sfârșit prima parte a euforicei noastre călătorii spre *patrie*. Către seara zilei ce a urmat acelei nopți de povestiri, trenul a ajuns în gara micului oraș Morșansk, unde am coborât, potrivit programului, ca să facem o baie, să ne completăm îmbrăcămintea (cu goluri notabile și premeditate), apoi, cu primul tren, să ne continuăm drumul spre *casă*. Numai că, în spatele gării unde așteptau două camioane deschise, ca să ne transporte, mai aștepta și o gardă, ca să ne escorteze.

După aerul de libertate pe care-l trăsesem cu nesaț în plămâni în aceste nouă-zece zile de neuitat, apariția gărzilor cu balalaicele automate la gât și cu câini polițiști în lesă fu ca un duș de gheață pentru noi. Aruncai o privire nedumerită

către neamț și surprinsei și pe fața lui o contrarietate pe care însă și-o stăpâni pe loc, dându-ne asigurarea că totul e în regulă (*vsio v poriadke!*) și că programul nostru rămâne neschimbat. Oarecum liniștiți, ne urcarăm în camioane. Drumul până la lagăr pe care-l făcurăm în răcoarea serii trecea prin periferia industrială a unui orășel liniștit, apoi se înfunda în verdele întunecat și tainic al unei păduri de pini uriași.

Deodată, ne trezirăm într-un luminiș la marginea căruia ne apăru, dincolo de inconfundabilul gard de sârmă ghimpată, întrerupt de miradoare de pază, o lizieră de pini seculari în care ultimele vibrații ale luminii de seară divulgau acoperișuri de barăci prizoniersești. Foarte întins, lagărul era, după cum se vedea, doar o bucată de pădure înconjurată cu sârmă ghimpată și separată de restul taigalei prin defrișări largi pe fiecare din laturile ei.

Ajunși în fața porții, neamțul și tânărul, tăcutul NKVD-ist, purtătorul umbrelor noastre, servieta cu dosare, coborâră din camion și intrară în corpul de gardă să ne dea în primire. După câteva minute de așteptare ieșiră, iar neamțul își luă un călduros bun-rămas de la noi, strângând câte mâini putu și urându-ne călătorie plăcută și fericire în mijlocul celor dragi. Apoi, împreună cu însoțitorul lui, cu servieta golită, se urcă într-un jeep, ieșind din scenă.

Atunci coborârăm și noi, colaborând cu garda la îndeplinirea primului act din ritualul primirii într-un lagăr*, percheziția* (care decurse fără incidente). Urmă actul al doilea, *baia*. După care furăm conduși la dormitor. Care era o baracă, în jur cu puțină curte și înconjurată de un gard din sârmă ghimpată, cu lacăt la poartă. Pe care îl încuie *nacealnikul* care ne condusese. La protestele noastre, răspunse scurt: *karantin* (carantină) și dispăru în noapte.

Iar închiși? Nu. Trebuie să fie o greșeală. Ce rost are să ne bage la carantină când noi poimâine,

cel târziu, pornim iar la drum? Mâine dimineață ieșim cu toții la raport la comandantul lagărului și lămurim totul. Decizia fiind luată, ne hotărârăm să intrăm în dormitor. Era trecut de 12, dar încă lumină, cât să și citești. Eu, fiind mai aproape de ușă, intrai primul, pătrunzând în anticameră, unde-mi cârni nasul un miros de tinete. Dar nu făcui nici doi pași și mă și izbii de o umbră albă în cămașă și izmene, ce evolua, clătinându-se ca un somnambul spre tinetă și care, lovindu-se de mine, scoase un țipăt de parcă i-ar fi ieșit în față un mort înviat.

„Radule, ești tu cu adevărat? Cum de-ai ajuns aici? Uite și pe Vonica, și pe Mitică Bălan, și pe Gabi, și pe nea Romică! Cum se poate? Doamne Dumnezeule! Măi, băieți, strigă, deschizând ușa dormitorului, sculați, măi, c-au venit ai noștri!“ Cel care-mi ținea această alocuțiune nocturnă era camaradul de regiment și bunul meu prieten locotenentul Clement Borcea, care făcuse parte din primul lot de la Usciora. Alertați de strigătele lui, băieții noștri, plecați cu numai 12 ore înaintea noastră, săriră de pe crăci să ne primească. Mare fu bucuria și a noastră, și a lor să ne regăsim laolaltă, mai ales că, prin insinuări perfide, elementele administrației care intraseră în primul lot acreditaseră părerea că repatrierea noastră este pusă sub semnul incertitudinii, iar, dacă totuși va avea loc va fi foarte târziu, și nu pentru toți.

Şi iată că, la numai 12 ore după ei, apăream și noi, oile negre, condamnații pe veșnicie la prizonierat. Apariția noastră în plină noapte, ca fantomele care tulbură visele celor cu conștiința încărcată, i-a lăsat perplecși pe moment. Prezența noastră le dărâma întreg eșafodajul logicii. Apoi au început să se bucure că ne văd și să ne zâmbească mânzește.

Se făcuse trei dimineața și, cu toată oboseala zilei trecute, nimeni nu se îndura să renunțe la discuții și să se ducă la culcare. Mai ales că în

centrul atenției ajunsese întrebarea capitală privind plecarea noastră, a tuturor, spre țară.

În cursul zilei îi vizitase comandantul lagărului. Întrebat despre data plecării, el le-a răspuns că nu are nici o dispoziție specială pentru grupul nostru și că, până când va primi de sus ordin de repatriere pentru noi, rămânem în continuare în situația de prizonieri.

„Dar ordinul de repatriere a și sosit la Usciora, de unde și venim, ar fi replicat ei. Conducerea lagărului ne-a considerat liberi, ne-a scos de sub pază, ne-a urat drum bun spre țară și fericire acasă. Ne-a trimis aici doar să ne schimbăm lenjeria și câte ceva din îmbrăcăminte, după care să plecăm spre țară.“

„Urările conducerii lagărului sunt acte de curtoazie ce țin de excelentele raporturi ce vor fi existat între dumneavoastră și ei, ar fi adăugat el, zâmbind cu înțeles. (Probabil că ne răsfoise dosarele.) Dar ele nu vă pot schimba statutul de prizonieri. E adevărat, lagărul este un *sbornîi punkt* (loc de adunare) unde se organizează transporturi de repatriere pentru prizonieri de toate naționalitățile. Probabil că și pentru dumneavoastră se va organiza un transport, mai ales că mai sunt români aci și sunt așteptați și alții. Când veți ajunge să completați o garnitură, veți pleca și dumneavoastră“ Dezumflarea pe care o suferiseră ei ieri o resimțirăm și noi acum. Să ți se spună că ești „liber“, să călătorești nouă-zece zile liber, printre oameni liberi, și apoi să te vezi deodată iar între sârme ghimpate este un șoc care te poate face să-ți pierzi mințile dacă ești mai slab de înger. „Ce l-o fi determinat pe Țiganov să facă toată punerea asta în scenă, cu discursuri, urări etc.?“

„Teama să nu evadăm din mers, interveni Mitică Bălan. Trebuia să ne trimită la Morșansk și n-avea pază de ajuns. Atunci a ticluit o minciună, *repatrierea*. Atât de verosimilă, că a crezut-o până

și neamțul care ne-a condus. Altfel, *ne-ar mai fi povestit el atâtea grozăvii de-ale NKVD-ului?* Așa că, în loc de escortă, ne-a servit o minciună, cu care ne-a dus de nas de la un lagăr la altul. Cine să mai evadeze când mergeam spre vest, spre țară, și ne bucuram de toată libertatea? Afurisit om Țiganov ăsta. Ce păcăleala dracului ne-a mai tras! Jos pălăria!“ încheie el admirativ.

„Și totuși ticălosul ăsta ne-a făcut fericiți preț de nouă-zece zile și ne-a oferit cea mai minunată călătorie din viața noastră. Pentru asta zic să-l iertăm“, interveni generos nea Romică.

******** Târziu, am aflat că fusese vorba de Gorbaciova, iar urechea la care ea ciripise era a lui Victor Clonaru.

******** Lista celor care au luat parte la grevă: col. Cezar Hagiopol, lt.-coloneii Cojan, Dumitriu Stelian, Marțian, Poșulescu, Rădulescu Griguță, Ștefanovici, maior Dumitrescu Costin (Copilu’*)*, căpitanii Bălan Alexandru, Buiculescu Alexandru, Buțan Nicolae, Dinescu Petre, Lungu, Moțit Petre, Vasilescu Romeo; locotenenții Borcea Clement, Cojocaru Nicolae, Ispas Nicolae, Stoenescu Vasile, Trăistaru Alexandru; sublocotenenții Alexe, Antonescu Dumitru, Bălan Dumitru, Blănaru Mircea, Cătuneanu Soso, Clonaru Victor, Constantinescu Gabriel, Cotea Vasile, Ene, Lăzărescu Ion, Liiceanu, Mărculescu Radu, Moisei (Băzgăunul), Pascu, Petrescu Stelian, Popescu Ion (Teologul), Preotu Titus, Teodorescu Ion (Nelu), Teodorescu Mișu (Chitaristul), Țena, Vonica Dumitru.

******** Ceilalți, aproximativ 30, negreviști, care făceau și ei parte din lotul de 80–81 de la Oranki, au fost col. Roman Xenofon și fiul său slt. Roman Nicolae, col. Cioculescu; maiorii Burdușescu, Constantinescu Mișone, Deciu, Popescu; căpitanii: Bâlu, Bulancea, Chihaia Traian, Crâsnic, Grințescu, Țentea Romeo; lt. Istrate; sublocotenenții Bădin Constantin, Burkhardt, Constantinescu Vasile (Frizerul), Crișan, Dragomirescu Teodor (operat și el de mastoidită), Gavalikov Nicolae. Până la 30, ar mai fi încă 10 pe care nu mi-i mai amintesc. Mai erau încă vreo nouă în grupul Oranki, ce nu fuseseră băgați aici.

Morșansk

Şi așa am intrat iar pe leneșa curgere de timp a unei alte carantine. A câta? Şi câte încă ne mai așteaptă?

Greu ne-a fost să acceptăm această amară evidență. Fuseserăm păcăliți; libertatea de care ne bucuraserăm în acea călătorie fabuloasă fusese doar o mirifică iluzie, eșuată până la urmă în sârmele ghimpate ale pușcăriei noastre „cea de toate zilele“.

Morșansk era într-adevăr un lagăr foarte mare, într-un sit pitoresc (pădure străbătută de un curs de apă), cu barăci mai acătării, pe alocuri cu ronduri de flori în față, cu mai multă curățenie, ordine și chiar corectitudine decât în alte lagăre, într-un cuvânt, un lagăr de repatriere și de ultimă impresie – de *cosmetizat* imaginea – cum s-ar spune. Populația lui era foarte numeroasă și de toate națiile, alcătuind un impresionant arc transcontinental, de la semințiile europene, nemți, austrieci, unguri, români, majoritatea soldați, și polonezi (foști partizani antihitleriști, deci aliați – pe care totuși îi băgaseră în lagăr) până la cele asiatice, japonezi (în mare număr) și coreeni. Nu erau numai ostași, ci și civili; și nici numai bărbați, ci și femei (nemțoaice și poloneze), ba chiar și copii.

Carantina nu era prea strictă. Atâta doar că nu puteam ieși din țarc. Dar nimeni nu-i împiedica pe curioși, români ori de alte nații, să se apropie de sârmele noastre ghimpate ca să ne contacteze. Astfel, cu multă bucurie aflarăm că printre puținii ofițeri români din lagăr era – internat la spital – și căpitanul Nicolae Popescu-Tudor, cel condamnat la moarte pentru a o fi atacat cu curaj și fără menajamente pe Ana Pauker la acea memorabilă ședință de la Oranki, când s-a moșit faimoasa divizie Tudor Vladimirescu. E de înțeles cu câtă nerăbdare așteptam sfârșitul carantinei, ca să-l pot

vedea. Cei de alte naţii care ne cercetau pe la sârme o făceau fie din curiozitate, ca să afle ce fel de oameni suntem şi cu ce noutăţi venim, fie din interese negustoreşti, ca să schimbe, pe ruble sau prin troc, mizeria lor cu mizeria noastră, fie din amândouă motivele, căci, de când e lumea şi pământul, negustoria şi curiozitatea au făcut casă bună, neguţătorii fiind şi primii colportori de ştiri din istoria lumii.

Cum chiar în mijlocul carantinei s-a întâmplat să ni se plătească acele amărâte de 10 ruble care reprezentau solda pe o lună, deveniserăm brusc, pentru bişniţarii lagărului, îndeosebi polonezi şi coreeni, subiecţi interesanţi, mai cu seamă aceia dintre noi care la Kazan îşi schimbaseră îmbrăcămintea pe votcă, iar acum vedeau cu angoasă că administraţia nu se prea grăbeşte să-i îmbrace de sus până jos ca să-i repatrieze la patru ace, aşa cum era scenariul. Dar, cum Dumnezeu are grijă de toate păsările cerului, s-a găsit şi pentru ei o scăpare. La câteva zeci de metri de ţarcul nostru era un alt ţarc în care se găsea un număr de căpiţe voluminoase, acoperite cu prelate. Misteriosul lor conţinut era alcătuit din efecte militare japoneze, tunici, pantaloni, mantale, bocanci, pături de cea mai bună calitate şi noi-nouţe, capturate de sovietici odată cu capturarea, în Manciuria, a întregii armate japoneze, fără să se fi tras un singur foc de armă.

Căpiţele erau păzite noaptea de aşa-numitul „serviciu de pază“, alcătuit din prizonieri de nădejde, în speţă antifascişti nemţi. Când am intrat în carantină erau toate înalte şi voluminoase. Dar cu fiecare noapte – spre hazul nostru – scădeau câte puţin, până ce, la ieşirea noastră din carantină, ajunseseră la pământ. În acelaşi timp, populaţia Morşanskului – şi femei, nu numai bărbaţi – parcă se militarizase toată în kakiul uşor gălbui al uniformelor japoneze. Cine operase această schimbare la faţă a paşnicei populaţii sovietice?

Cine alții decât românașii noștri, soldații care ieșeau la lucru în oraș! Ei corupseseră pe incoruptibilii paznici germani ca să-i lase să jumulească căpițele cu efecte și, îmbrăcând unul peste altul câte două, trei costume, le scoteau din lagăr pe sub nasul *ceasovoilor*, ca să le dea pe ruble la populația târgului, acum înțolită cum nu mai fusese din vremea țarului Nikolai. Şi asta din prada de război (*trofeele!*) a vitezei Armate Sovietice. „Ce s-a luat de haram pe haram se duce.“ Așa spune o veche vorbă românească. Însă cu această ocazie, pe ruble mai puține, câteodată și pe gratis, se îmbrăcară și ofițerii noștri aflați la ananghie.

Dar printre negustorii de tot felul de mărfuri care bântuiau pe la sârmele noastre s-a ivit și unul – era japonez – cu o marfă ciudată. Făcea „comerț de idei“. Întreba dacă este cineva printre noi care să cunoască limba engleză sau germană, spre a face comerț de idei cu el. Oferea cunoștințe de istorie, geografie, religie, artă, literatură nipone și voia în schimb echivalentul din spațiul culturii europene.

„E la gard un negustor de piei de cloșcă și întreabă de tine, îmi spuse Vonica, așa, ca să mă tachineze. Vrea să facă nu știu ce schimburi cu tine.“

„Ce schimburi? întrebai mirat. N-am nimic de schimbat.“

„Du-te și vezi!“ îmi răspunse.

Intrigat, ieșii la gard și mă găsii în fața unei mutrișoare nostime de nipon, compusă dintr-o pereche de ochelari imenși deasupra unui zâmbet larg, până la urechi. Îmi fu simpatic de la prima vedere. Se chema Yimori Toru; era puțin mai tânăr decât mine; institutor, specializat în limbi străine (europene), vorbea fluent germana. Din bogatul bazar de cunoștințe oferite la schimb îmi alesei o istorie a doctrinelor religioase și filozofice nipone, din timpurile mitice până în contemporaneitate.

Iar el, după ce examină cu pertinență oferta mea de idei, se opri la o istorie a curentelor filozofice europene de la antici până la Bergson. Bătură palma și stabilirăm începerea cursurilor imediat după ieșirea mea din carantină. Acum aveam o preocupare – să-mi pregătesc cursul. O grijă – să nu mă fac de râs. Materialul? Tot ce scăpase de devastatorul efect amnezic al foamei din cunoștințele de filozofie acumulate în patru ani de facultate.

Greu se îndura memoria să-mi restituie datele cândva înregistrate. Dar, după câteva comenzi repetate cu insistență și la intervale, începură – spre bucuria mea – să reapară pe ecranul minții răspunsurile; confuze mai întâi, apoi din ce în ce mai clare. Provocarea japonezului îmi fusese salutară, îmi recuperam memoria, chiar și în zonele ei cele mai delicate – lumea ideilor –, iar timpul nu mă mai îneca în unda sa lenășă și mocirloasă.

Rondul cu petunii

Sfârșitul carantinei ne proiectă în miezul unei veri generoase, cum nu mai avuseserăm până atunci. N-am fost mutați în altă baracă, așa cum se obișnuia, ci doar ni s-a ridicat lacătul de la poartă, astfel că, după primul apel – în comun cu ceilalți pensionari ai lagărului, de toate semințiile euro-asiatice –, ne împrăștiarăm în explorarea spațiilor lui. Parcă eram într-o rezervație naturală de taiga rusească, plină de umbră, de răcoare și de liniște, în miezul căreia, nevăzând miradoarele de pază, mai să-ți vină a crede că ești liber. Era duminică și peste tot plutea o pace sfântă.

Priveam cu încântare pâraiașul care traversa pădurea-lagăr, creând și un mic lac pe al cărui mal se ridica un rând bogat de petunii. Mica oază de culoare și de parfum era înconjurată de o alee de pietriș alb pe marginea căreia erau înfipte bănci din bârne de mesteacăn. Mă așezai pe singura pe

care mai era cineva, un soldat român, trecut ca vârstă și adâncit într-o tăcere meditativă, din care – recunosc – am avut indelicatețea să-l scot, împins de pornirea mea scormonitoare de a explora lumea din jur, nu numai natura, ci și oamenii.

„Prin câte lagăre am trecut n-am văzut un colțișor atât de minunat ca acest rond de petunii, începui eu, după ce schimbasem cu el câteva vorbe de rutină. Parcă-ți umple sufletul de mireasmă. Cinste cui i-a dat în gând să-l facă!“

„Ei, dom’le locotenent, îmi răspunse el într-un târziu și clătinând din cap, dumneavoastră vă umple inima de mireasmă, iar mie, de jale. Adevărat, e afar’ din cale de frumoasă movilița asta plină de flori. Dar știți dumneavoastră ce este la talpa ei? Câte vieți a acoperit ea, câte țipete, câte strigăte, câte urlete a înăbușit ea cu pământul ei, pământul ei din care acum răsar florile astea cu miroase de te-mbată?“

„Uitați-vă la mine! și-și scoase boneta, dând la iveală un păr coliliu. N-aveam nici 25 de ani, dar în noaptea aia am albit de tot. Fiindcă în bordeiul care a ars aici era și fratele meu mai mic, Vasilică.“

La întrebarea mută din ochii mei, de cum s-a produs grozăvia aceea, omul începu liniștit să-mi povestească. Dar, pentru a ajunge la *noaptea aia*, trebuia mai întâi să înceapă cu toate suferințele prin care a trecut până a ajuns în pădurea de aci. Căzuse, ca și mine, prizonier la Cotul Donului și, după cele două săptămâni de maraton al morții prin stepa rusească și alte două în vagoanele morții albe, fusese adus aici, în taigaua asta, într-un lot de circa 2000 de supraviețuitori din cei 10 000 de prizonieri, câți au luat inițial startul.

I-au băgat în pădure și, după ce au delimitat o porțiune din ea cu sârmă ghimpată prinsă în nenumărate rânduri de copaci, comandantul de lagăr le-a pus în mână tot felul de scule, topoare, fierăstraie, târnăcoape, lomuri de spart pământul înghețat, și le-a spus „Asta e tot ce am. Vreți să

trăiți? Puneți mâna pe ele, tăiați copaci, săpați-vă gropi, faceți-vă bordeie, acoperiți-le cu pământ și adăpostiți-vă în ele. De voi depinde să trăiți sau să muriți.“ Iar oamenii s-au pus pe treabă. Frigul și viforul îi puneau jos. Pământul înghețat se rupea mai greu decât piatra și nu se puteau săpa mai mult de trei-patru centimetri pe zi. Au tăiat copaci și din crăcile și rămurișul lor și-au improvizat adăposturi, până ce au ajuns la pământ neînghețat. Atunci au săpat mai repede și, tăindu-și dulapi, scânduri și stâlpi, și-au încheiat bordeiele. N-au uitat să pună în ferestre gratii solide, nici să-și acopere tavanul de bârne cu cât mai mult pământ, să le țină de cald. Li s-au dat pentru sobe butoaie de tablă. Câți nu muriseră de ger și de foame în timpul construcției bordeielor răsuflau acum fericiți. Aveau un adăpost.

Când, într-o noapte de sfârșit de februarie, pe un vifor cumplit, s-a întâmplat nenorocirea. O baracă, cea de pe locul unde ne aflam noi acum, a luat foc. De la burlanul încins s-a aprins tavanul de bârne. Înecați de fum, oamenii n-au putut nici să se lupte cu focul, nici să se salveze, ușa fiind zăvorâtă pe dinafară, iar ferestrele, zăbrelite.

Ei n-au putut decât să strige și să urle. Dar cine să-i ajute când și ceilalți, din restul barăcilor, erau zăvorâți și zăbreliți? Doar urletele lor, adăugate celor din baraca aprinsă, au putut trezi garda.

Dar era prea târziu. Tavanul dinspre intrare se prăbușise, blocând ușa; iar gratiile de la ferestre nu puteau fi smulse. Când în sfârșit gărzile s-au decis să deschidă și bordeiele celorlalți prizonieri, ca să le ajute, nu se mai putea face nimic. Sub greutatea pământului, tavanul ars se prăbușise acum în întregime, acoperindu-i pe toți, strivindu-i și înăbușindu-i.

Sutele de cazmale care au răscolit pământul și au îndepărtat bârnele fumegânde, în strigătele, din ce în ce mai rare și mai stinse, ale nefericiților, nu

au dat la iveală în final decât cadavre, numai cadavre. Nici un supraviețuitor.

„I-am aliniat pe toți în fața bordeiului, ca la «apel». Erau vreo 120… și Vasilică printre ei. Săracu' de el! Era '44, dar s-a dus voluntar cu '41, că – zicea el – o să se termine repede războiul… cu nemții ăștia nu e de glumit… și să apuc și eu măcar o zi de front… să nu mă râdă fetele… c-a fost război și eu am stat pe prispă și-am tors lână. Bietu' de el, câte zile de front a mai apucat și cum i-a fost dat să sfârșească!" își întrerupse el povestirea, ca să-și înghită un nod ce-i sta în gât.

„Apoi, continuă cu glas egal, a doua zi au venit niște ștabi… s-au uitat la morți… și au spus să-i punem la loc în bordei și să punem pământ mult, mult peste ei********, să nu dea vreo molimă peste noi la primăvară. Şi așa i-am îngropat, cu pământ mult, de s-a făcut movilița asta pe care o vedeți și pe care, de vreo doi ani de când s-a dat drumul la repatrieri, s-au pus florile astea care atât de mult vă plac dumneavoastră. Nu zic, frumoase sunt, dar seva și mirosul de acolo și le trag, de la morții noștri… Uite, când am un pic de timp liber, ca azi, că-i duminică, aici vin, la frățiorul meu, la camarazii mei, mulți din satul meu, și stau de taină cu ei. Dar acum, că se aude că vom pleca și noi românii, cu ei cum rămâne? Cui îl las eu aici pe Vasilică?"

I-am strâns mâna în tăcere soldatului cu păr cărunt și am pornit mai departe pe firul pârâiașului. Şi iarăși am simțit fiorul acelui vers sibilin din tulburătoarea baladă a lui Tumurug și Cioponea *(*morți la Canal): „Strigă-n urmă-ne morminte fără cruci."

Din ale căpitanului Nicolae Popescu-Tudor pătimiri și pățanii

Îndată după masa de prânz mă grăbii să mă duc la spital, ca să-l văd pe căpitanul Popescu-Tudor. Era ora de siestă, deci cea mai potrivită pentru

vizite la bolnavi. Mă întâmpină un tânăr într-o bluză de un alb impecabil și cu o plăcută și deschisă figură adolescentină, doctorul Mihai Popescu. Ştiind ce hram purtăm noi, cei din carantină, mă primi cu căldură și mă conduse în salon, unde, pe una din crăcile de sus, căpitanul, slăbit mult, își făcea convalescența în urma unei afecțiuni pulmonare căpătate în închisorile prin care fusese târât pentru cercetări, anchete, procese. Se bucură când mă văzu, simțindu-se recuperat în comunitatea noastră orankiană, din care fusese rupt. Îl privii ca pe un înviat din morți. Dispăruse în gaura neagră a circuitului secret, acum patru ani, de la acea faimoasă ședință de înființare a diviziei T.V., când a spus lucrurilor pe nume și trădării trădare și l-a scos din sărite în așa hal pe colonelul Samoilov cu testamentul lui Petru cel Mare, că era să facă apoplexie. De la un martor la procesul lui aflasem că ar fi fost condamnat la moarte, încolo nimic. Şi acum iată-l viu și nevătămat! În această primă întâlnire și în cele care i-au urmat mi-a povestit câte ceva din pătimirile și pățaniile prin care trecuse.

De la Oranki fusese trimis la închisoarea din Gorki, pentru cercetări, sub acuzarea de propagandă fascistă în lagăr și de insultă adusă Uniunii Sovietice. Ancheta a fost dură și s-au întrebuințat tot felul de mijloace „psihologice“ pentru ruperea echilibrului și aducerea subiectului în acea stare în care să recunoască orice i s-ar pune în socoteală.

În cadrul acestor încercări ale rezistenței, a fost băgat într-o noapte în întunericul total al unei celule, unde s-a împiedicat de trupurile, calde încă, ale unor proaspăt executați. După o noapte petrecută într-o astfel de companie, fără să i se fi lipit o clipă somnul de gene, se deschide ușa și două namile sinistre de caralii îl invită afară. Căpitanul și-a socotit încheiată cursa și și-a adunat ultimele rezerve ale stăpânirii de sine ca să treacă

în mod decent *pragul*. Numai că, ajuns pe coridor, caraliii izbucniră în râs și începură să-i care căpitanului în spate niște pumni amicali. *Krepki ciolovek*! („tare mai ești!“) i-au spus admirativ, printre hohote de râs și pumni pe spinare, ca după o farsă reușită. Așa l-au dus la anchetă în ziua aceea. Ancheta odată încheiată, a fost trimis în judecată în fața Tribunalului Militar de la Gorki și, fără multe fasoane, condamnat la moarte. După comunicarea sentinței, a fost băgat în celula condamnaților la moarte. Aici a stat săptămâni în șir, asistând în fiecare noapte la scoaterea pe rând a colegilor lui de celulă și trimiterea lor la execuție, așteptând să-i vină ceasul.

După câteva luni de o astfel de fierbere în suc propriu, i s-a comunicat că a fost *grațiat*. (Ar fi fost prea de tot să-l execute pentru niște fapte care în nici o legislație internațională cu privire la regimul prizonierilor nu sunt considerate infracțiuni.). După aceea a fost expediat într-un lagăr de pedeapsă, aflat undeva pe Kama, afluent al Volgăi, cu numele sinistru de Elabuga, unde erau trimiși indezirabilii, adică cei care – după cum spuneam noi – *fluieraseră în biserică*. Acolo l-a întâlnit pe omologul său de la Suzdal, Puiu Atanasiu, care, într-o ședință similară cu cea de la Oranki, le stricase jocurile T.V.-iștilor și-l înfierase pe Cambrea cu stigmatul trădării, așa cum am povestit la timpul potrivit. În aceste transporturi și popasuri, unde uneori s-a aflat în loturi comune cu *deținuți de drept comun*, care în regimul penitenciar sovietic oferă cele mai variate tipuri de criminali și cele mai pure profiluri de fiare cu chip uman, căpitanul a pățit multe, dar a și văzut multe dintr-ale acestei lumi monstruoase, situată sub limita umanității. Din povestirile lui am reținut-o pe aceasta care urmează, iar cititorul va vedea de ce.

„Mă găseam într-o pușcărie de tranzit, începu căpitanul, unde, contrar cutumei, de data asta

stăteam laolaltă pe aceleași priciuri atât noi, politicii, cât și cei de drept comun. Dintre aceștia, lângă noi, un grup mai gălăgios de tineri îmi atrase atenția. Printre tipurile lombroziene de criminali înnăscuți, sesizai și o figură mai senină, plăcută chiar, continuu zâmbitoare. Bănuind o eroare judiciară, încercai cu ajutorul unui ofițer basarabean de lângă mine, care cunoștea rusa foarte bine, să investighez acea parcelă necunoscută de umanitate (dreptul comun sovietic) pe care o reprezenta zâmbitorul tânăr din fața mea.

La sfârșitul discuției pe care tânărul o duse cu nonșalanță și fără să-și piardă surâsul, tălmaciul îmi rezumă că a fost condamnat la 25 de ani muncă silnică pentru că și-a omorât mama. Apoi a depiesat-o cu satârul în bucăți de carne, pe specialități, pe care a încercat să le desfacă, la prețuri convenabile, în bazar, unde a și fost prins. Siderat de avalanșa acestor orori, încercai să obțin o explicație de la îngerul meu asasin.

„Cum ai putut să-ți omori mama? Şi de ce ai făcut-o?“ îl întrebai uluit prin tălmaci.

„Dacă nu mi-a dat bani de votcă și nici măcar de țigări, eu ce era să fac? Trebuia să câștig și eu un ban“, îmi răspunse cu același zâmbet inocent insolitul meu interlocutor. În fața unui astfel de argument rămăsei într-adevăr fără replică. Am avut atunci intuiția că mă găsesc înaintea unui ins de o perfectă amoralitate, care nu cunoaște distincția dintre bine și rău și care poate comite cea mai abominabilă crimă cu cea mai senină nevinovăție… Criminalul pur și inocent.

Dar nu trecu mult timp de la acest prim contact cu criminalitatea juvenilă sovietică și în salonul nostru apăru un ofițer NKVD-ist cu un dosar la subsuoară, care se îndreptă spre grupul de puștani în care se afla și interlocutorul meu.

„Care din voi vrea să se facă popă?“ se adresă el amical tineretului care, la această propunere, rămase descumpănit. Ce puteau ști acești

analfabeți despre ce e un popă decât ce li se turnase până atunci în cap ca propagandă: că a fost un om rău, care a exploatat poporul și și-a primit pedeapsa meritată. Şi acum, iată că sunt poftiți să se facă popi. Ca să-i scoată din perplexitate, NKVD-istul se oferi să le explice ce este un popă acum, în noua viziune a Partidului, care a redeschis bisericile. Anume, e un om care cântă, mănâncă multă colivă și câștigă atât de bine, că are votcă, *papiroase* și *haziaici* pe săturate. Această redefinire a noțiunii de popă stârni un viu entuziasm în rândurile tineretului infracțional, care își descoperi pe loc vocația preoțească, oferindu-se cu toții să se facă popi. NKVD-istul, după ce răsfoi dosarele, alese din toți candidații vreo trei, printre care și pe zâmbitorul nostru ucigaș de mamă. Apoi le spuse să-și ia bagajele și dispăru cu ei pe ușă, direcția seminarul teologic, ca să-i scoată popi“, își încheie căpitanul povestea, lăsându-ne să medităm la soarta care o așteaptă pe biata și martira Biserică Rusă cu astfel de podoabe de slujitori recrutați de NKVD, ca acele sinistre apariții în odăjdii de la bisericuța afumată din Kazan, despre care am mai povestit.

Greva foamei de la Morșansk (a treia la care am luat parte)

Trecuseră poate două săptămâni de la terminarea carantinei, în care timp, în compania peripatetică a lui Yimori Toru – cu care începusem programul „comerț de idei“ –, explorasem toate colțurile pitorești – boschete umbroase, pâraie, cărări – ale acestui imens lagăr-taiga, bucurându-mă cu toată făptura de libertatea relativă ce mi se oferea, ca un câine dezlegat de la coteț și pus în lanț pe sârmă să alerge de-a lungul întregii ogrăzi. În timpul acestei euforii naturiste în care mă complăceam și din care n-aș fi vrut să fiu scos, în baraca noastră se cloceau hotărâri grave. O parte din băieții noștri, „greviștii“, apreciau că, dacă în

problema „repatrierii“ ne menținem într-o poziție de așteptare pasivă, ea nu ne va fi niciodată acordată ca un cadou de sovietici. Dacă voiam s-o obținem, trebuia să le-o cerem, să le-o pretindem prin toate mijloacele dialogale, iar în caz de nereușită, să le-o smulgem prin acțiunea extremă a grevei foamei, așa cum am făcut cu *neobligativitatea muncii* la Gaura Dracului. Cum era de așteptat, delegația noastră, în frunte cu Cotea, la demersurile ei de a ni se fixa un termen cert de repatriere n-a primit decât răspunsuri evazive, lipsite de răspundere, cum ar fi: „când vom primi ordin, vă vom repatria imediat“, ceea ce era egal cu zero.

În mijlocul acestor frământări privitoare la incertitudinea situației noastre și a strategiei ce trebuia adoptată, Ispas, după obiceiul lui, aruncă bomba și, fără a se fi consultat cu cineva, declară pe cont propriu „greva foamei“. Astfel ne crea obligația de a-l urma, pentru a nu-l lăsa singur, pradă represiunii NKVD-iste. Toate încercările lui Nae Cojocaru de a-l face să-și amâne hotărârea până când o acțiune comună, potrivită cu o situație de o astfel de gravitate, va fi pregătită așa cum se cuvine s-au lovit ca de un zid de intransigența lui. Atunci s-a creat un lanț de obligații prietenești și camaradерești. Nae a intrat în grevă ca să nu-l lase pe Ispas singur, eu cu Victor Clonaru și cu Gabi Constantinescu, ca să nu-l lăsăm pe Nae singur, Mitică Vonica și cu alții, ca să nu mă lase pe mine singur… și așa mai departe, până ce lanțul a cuprins pe toți foștii greviști, ba și pe alții pe deasupra. Numai eu știu cât am tras de Popescu-Tudor *să nu intre în grevă*, fiindcă suferea de plămâni și o astfel de acțiune i-ar fi putut pune viața în pericol. Ți-ai găsit să mă asculte! A declarat grevă la spital de unul singur.

Declarată cu protocolul obișnuit (rapoarte individuale, scrise), greva noastră primi din partea administrației niște riposte imediate și dure, dar și

precise, studiate profesionist dinainte și până la amănunt, de parcă doar atât ar fi așteptat: să începem noi acțiunea, ca ei să și dea curs la planul de represalii prestabilit.

Astfel, însoțit de suita lui și de gărzi, se prezentă la noi însuși comandantul lagărului, un bărbat scurt și îndesat ca un bursuc. În cuvinte puține, spuse mașinal (fără convingere, de parcă ar fi dorit chiar să nu-l luăm în seamă) că problema repatrierii noastre e în atenția forurilor lui superioare și va fi rezolvată… La, la, la… și liru, liru, dar până atunci să încetăm greva… și să așteptăm liniștiți ordinul de sus.

La reacția noastră negativă, care nu păru a-l surprinde, nici a-l contraria, ceru aghiotantului o listă pe care o citi rar și apăsat, spunând celor ce și-au auzit numele (erau cam 15-16, între care și cei mai apropiați prieteni ai mei) să-și ia toate *bagajele* și să se încoloneze dincolo de țarcul barăcii. Asta însemna plecarea din lagăr, pe drum de fier.

Apoi citi o a doua listă, de vreo 27 de nume, printre care și al meu (restul greviștilor), cu indicația de a-și lua numai *strictul necesar* și a se alinia în fața barăcii. Asta „carceră“ însemna. După care plecă, lăsând pe seama gărzilor să urmărească constituirea color două grupe.******** La această rupere a grupului nostru nu ne așteptaserăm. Ne asumaserăm în calculele noastre și riscul de a fi surghiuniți în cine știe ce sinistre coclauri din „împărăția fiarei“, dar toți împreună câți hotărâserăm să pornim acțiunea, și nu doar o parte dintre noi. Trecuți laolaltă prin aceleași situații-limită, ne sudaserăm trup și suflet în acest grup, așa încât secționarea de acum o resimțeam ca o frângere în două a unui organism viu. Printre hărțuielile gărzilor, care cu zbierete sălbatice ne zoreau să ieșim cu bagajele, grele au fost despărțirile. Pe câți nu aveam să-i mai văd niciodată, pe câți – doar foarte târziu!

Gabi Constantinescu mi-a încredințat discret la despărțire o madonă, sculptată în os de căpitanul George Stoica, excepționalul sculptor în os, ca să nu i-o ia la percheziție, și m-a rugat să i-o păstrez până la proxima noastră întâlnire… (care a avut loc după 43 de ani de la despărțire… în care timp nu mai știu ce s-o fi făcut cu micuța lui madonă).

În cele din urmă, printre îmbrățișări și lacrimi, am fost smulși unii de alții. Ei au fost încolonați și duși la poartă, iar noi am fost băgați la carceră. Care se afla chiar la poarta barăcii noastre, fosta carantină, și consta dintr-un culoar subteran din care se dădea în celule săpate în pământ. Totul acoperit cu bârne și pământ, ca într-un bordei de ținut vara gheață. Trăiserăm atâta vreme lângă această bizarerie rupestro-sovietică fără s-o luăm în seamă! Strâmtoarea era cumplită. Trebuia să stai cu capul plecat de jos ce era tavanul. Eu am nimerit într-un astfel de cavou cu nea Vasile Stoenescu. Noroc că supliciul n-a durat mult, vreo cinci-șase ceasuri, până îi va fi dus mașina pe ceilalți la gară și se va fi întors să ne ia și pe noi, cum aveam să reconstituim mai târziu. Scoși din cavouri și încolonați, băgarăm de seamă că și ceilalți camarazi ai noștri, negreviști, cam 45-50 la număr, fuseseră evacuați, baraca, rămasă pustie, mai adăpostind doar mizerele noastre bagaje – doar ni se ceruse să luăm cu noi numai „strictul necesar“ –, rămase acolo de izbeliște.

Scoși pe poartă, fără percheziție, am fost urcați într-un camion și, cu gărzile peste noi, porniți pe un drum de pădure prin taina de seară a taigalei. Cu toată grija ce o aveam de propria-mi soartă, nu-mi putui stăpâni un fior aproape religios în fața măreției acestei lumi rupte parcă din veșnicie. Totdeauna am pătruns într-o pădure ca într-o biserică. Acest respect sacral în fața pădurii mă ajută și acum să mă reculeg și să mă rog pentru liniștea și stăpânirea de sine, nu pentru altceva. Odată simțindu-mă instalat în ele și reflectând la

ce am de făcut în clipa aceea, mi-am dat seama că trebuia să ascund madona lui Gabi, căci eram sigur că, dacă n-am fost percheziționați la poartă, vom fi percheziționați la sânge acolo unde aveam să ajungem.

Lucrul era foarte greu de făcut căci, fiind strânși ca sardelele unul într-altul, abia puteam să mă mișc. Totuși, până la urmă, reușii să scot madona din buzunar și s-o plasez într-o ascunzătoare în spatele blănii cu care îmi era căptușită mantaua. Acolo mai găsii și un ciot de creion chimic, ascuns de pe vremea percheziților de la Schit din anul 1943.

În beciurile NKVD-ului de la Morșansk

În lumina roșiatică a amurgului, părăseam taigaua și intram în Morșansk, orășel modest de provincie, ca peste câteva minute să ne oprim în fața unui imobil destul de mare, etajat și cu o înfățișare cenușie și lugubră, NKVD-ul.

Percheziția m-a umplut de admirație prin nivelul ei de înalt profesionalism. Dar, deși, ca și o bună parte dintre noi, am fost dezbrăcat până la piele și căutat chiar și în anus, madona tot nu mi-au găsit-o. După acest ritual am fost luați în primire câte trei-patru de către un *ceasovoi* și plimbați prin semiobscuritatea culoarelor subterane ale unui labirint terifiant de celule de *depozit*, cu uși de fier și vizetă de supraveghere.

Celula în care am fost vârât cu încă doi băieți era cam de trei pe trei, cu paturi de fier fixate în pardoseala de ciment, fără fereastră, aerisirea făcându-se pe sub ușă. Cei doi colocatari de celulă erau doi tineri simpatici, învățători din Argeș și prieteni între ei. Unul era Ion Lăzărescu, zis și Pafnutie, din pricina unei bărbi mari, călugărești, pe care și-o lăsase ostentativ, iar celălalt era Aurel Bițan, cel care ne cercetase în prima noapte din fiorosul izolator de la Gaura Dracului.

Deasupra ușii un bec chior scălda, zi și noapte, sinistra încăpere în zoaiele unei lumini murdare. Pe pereții pe care o spoială proaspătă de var încercase să acopere o superbă ramificație de flori de mucegai, descoperii scrijelituri cu cuiul în care identificai șterse litere chirilice și numere. Probabil nume de arestați și data lor de încarcerare.

Vizeta se deschidea din când în când și în dreptunghiul ei întunecat apărea o pereche de ochi oblici care plimbau peste noi trei priviri otrăvite.

Se făcuse târziu. Ne-am făcut rugăciunea și ne-am culcat cu lumina în ochi, acoperindu-ne cu propriile noastre mantale. Era răcoare și umezeală. Așa am încheiat prima zi de grevă a foamei. A doua zi dimineața, au apărut caraliii cu cazanele fumegânde, cerându-ne să le întindem gamelele. Am răspuns toți trei în cor *golodovka* („greva foamei“). Ceremonialul avea să se repete și la prânz, și seara, întâmpinat cu același refuz.

Între timp îmi urmam explorarea grafittiurilor de pe zid, ferindu-mă să fiu prins în vizetă. Surpriză mare fu atunci când, alături de litere chirilice, găsii și litere latine în nume parțial șterse, cum ar fi *Io…*, *Expo…*, *chero…*, pe care le-am completat (fără să fiu absolut sigur pe memoria mea de acum) cam în acest fel: Iolly, Expozito, Zacheroni, nume din grupul meu de prieteni italieni de la Schit, primăvara anului 1943.

Alături de aceste nume ciuntite, o dată parțial ștearsă în care îmi păru că deslușesc un 1945. Descoperirea mă stupefie. Deja Iolly îmi lăsase prin Bârzu, la Usciora, salutul lui. Iată că prietenul meu italian mă devansa și aici, la Morșansk. Destinul sau, cu alt nume, afinitatea de atitudini în fața problemelor fundamentale ale vieții ne crease un traseu comun. Vor fi ajuns ei în Italia? Vor fi apucat ei să spună lumii ce se petrece în această zonă aberantă a planetei și ce planuri se clocesc pentru ea aci, în tainițele satanice ale conspirației comuniste?

Așa trecu și ziua a doua a grevei, ca și celelalte de altfel, cel puțin în celula noastră, fără incidente și fără probleme de sănătate. Aș putea spune că am suportat-o mult mai bine decât pe celelalte două. Senzație de foame? Defel. Cel mult ușoare amețeli. La fel și pentru cei doi colegi de celulă.

Starea noastră bună și calmul trebuie că l-au contrariat pe supraveghetorul nostru, căci, de la o vreme, când deschidea vizeta, nu se mulțumea să ne iscodească răutăcios cu ochii lui oblici, ci, dezvelindu-și dinții galbeni într-un rânjet drăcesc, ne căina (pe rusește): „O să muriți aci cu toții! O să muriți aci cu toții!“ pe un ton persuasiv, de cobe, voind parcă a ne sugestiona să murim. Asta o dată, de două, de nouă ori, până când, exasperat, mi-am ieșit din țâțâni și, țâșnind din pat și cu madona din os strânsă în palmă, m-am apropiat de ușă, l-am privit în ochi și cu dreapta am făcut o cruce mare și i-am strigat: *Idi ciort!* („Piei drace!“)

Rânjetul i s-a prefăcut pe loc într-o strâmbătură satanică, ochii oblici au scăpărat lumini de iad, portiera s-a trântit cu ură și în spatele ei s-a auzit o groaznică, blasfemiatoare înjurătură.

Exorcismul meu a avut efect. Din clipa aceea nu a mai deschis vizeta. S-a mulțumit să ne urmărească prin ochiul din mijloc.

Figura lui de paznic al infernului, rostind implacabil ca însuși destinul sentința de moarte, m-a urmărit mult timp, ca o obsesie. Mai ales în vis. Ca să mă eliberez de coșmarul lui l-am prefăcut într-un personaj, Visul Negru, dintr-un lung poem, *Copilul și vremea*, pe care aveam să-l scriu peste doi ani la Odessa. Visul Negru îi spune celui căzut captiv:

Pentru vecii ai fost adus
În beznă și-n durere.
Îndură-ți soarta ta supus,
Alungă-ți orice gând de sus
Şi uită de-înviere!
Ucide-ți sufletul și feri

De-a mai simți vreun freamăt!
Învață-te să nu mai speri
Şi-n fundul negrelor tăceri
*Adormi fără de geamăt!*********

Afară de acest incident, zilele următoare de grevă ni le petrecurăm toți trei întinși în pat, dar într-o bună așezare sufletească, cu povestiri, cu mărunte convorbiri, așa, ca să ne păstrăm intacte funcțiile cerebrale, dar și cu tăceri prielnice meditației și rugăciunii de care aveam atâta nevoie.

Sfârșitul grevei: o înfrângere

În sfârșit, am ajuns în dimineața celei de-a șasea zile, când presimțeam că trebuie să se întâmple ceva. Îmi aminteam și de greva de la Oranki, și de spusele altora (Ciutea*)* că din ziua a șasea începe hrănirea artificială.

Într-adevăr, de pe culoarele minoicului labirint, unde de obicei stăpânea tăcerea teroarei, începură să se audă pași grăbiți, închideri și deschideri de uși, într-un cuvânt, un zgomot îndepărtat și confuz, mai întâi, care se apropia, crescând, de celula noastră. Deodată, ușa se deschide larg, pe coridorul întunecat se distinge silueta îndesată de bursuc a comandantului, alături de albul halatelor de medici ori sanitari și în celula noastră pătrunde unul din grevișți, cu fața și barba răvășite; la lumina chioară a becului, abia îl recunosc pe Burkhardt, unul din *perevodcicii* noștri, și el tot în greva foamei. (Cel care în vagonul Sing-Sing sărise la beregata lui Clonaru pentru că acesta spusese că mergem spre est, nu spre vest, spre țară, cum îi plăcea lui să se iluzioneze.)

Cu un aer ezitant, după ce se uită la noi, spuse: „Sunteți singurii care au rămas în greva foamei. De altfel, sunteți și ultima celulă de pe coridor. În toate celelalte băieții au încetat greva. Voi ce faceți? Ce să-i raportez colonelului?“

Ne uitarăm uluiți unul la altul. Dacă toți au încetat greva, noi ce mai puteam face? Rămâneam solidari cu toții și la biruință, și la înfrângere. Abia raportă Burkhardt răspunsul nostru colonelului, că un sanitar și veni la noi cu o tavă cu trei căni, având înăuntru un amestec de lapte, gălbenuș de ou și zahăr, ce se administrează la hrănirea artificială. Băurăm toți trei cu noduri cupele înfrângerii. Sanitarul odată plecat, ni se spuse să ne facem bagajele și să așteptăm. Apoi se închise ușa. Zgomotul de pe coridoare se îndepărtă și se stinse. Rămași singuri, fără căutătura malefică a ochilor oblici, începurăm să ne întrebăm de ce vor fi încetat greva băieții noștri. Probabil că la cei mai bătrâni se iviseră accidente care le vor fi pus viața în primejdie. Cine știe? O să aflăm când ne vom găsi iar cu toții laolaltă.

Când îmi așezai madona în ascunzătoarea șubei, dădui iar peste ciotul de creion chimic salvat de la o percheziție din ’43. Şi, fiindcă timp până la plecare era, mă apucai să marchez și eu trecerea noastră prin labirintul NKVD-ist din subteranul Morșanskului, punând numele noastre și data încarcerării alături de cele ale prietenilor de gintă latină. Dar nu numai atât. M-am apucat să scriu sau mai bine zis să grafitez din versurile lui Vasile Voiculescu, poetul meu drag, pe cele care, în situații critice, avuseseră cel mai puternic impact asupra spiritului meu, în ideea ca ele să aibă aceeași acțiune întăritoare și asupra celui ce va veni după mine – dacă o fi și el român – și va apuca să le citească:

Scurmă în piatră dorul ca viermele răpus,
La porțile luminii căzut în cale lungă.
Dar sufletul veghea atât de sus,
Că moartea nu putea să-l mai ajungă.

(V. Voiculescu, *Destin. Deasupra sihlei de imagini*)

Bilanțul unei înfrângeri

Îmbarcați în mașini, ceva mai puțin înghesuiți decât la venire, unii dintre noi, bătrânii ofițeri superiori, trebuind să fie transportați cu duba sanitară, făcurăm calea întoarsă spre lagăr prin aceleași colnice ale tainicei și tulburătoarei taigale. Numai că în aceste șase zile se schimbase ceva și în fizionomia ei. Parcă era mai puțin debordantă de vitalitate, căci ici și colo, mai ales pe frunzișurile mestecenilor, începuse să se vadă galbena pecete a toamnei. Şi pe inimile noastre apăsa o pecete, cea a înfrângerii.

Discutând cu ceilalți, aflarăm cu stupoare despre Burkhardt că, așa cum venise în celula noastră să ne spună „Sunteți ultimii care au rămas în greva foamei“, tot așa spusese, rând pe rând, în fiecare celulă în care intra: „Toți au încetat greva. Voi ce mai așteptați?“

Cu un psihism fragil (probă comportamentul lui față de Clonaru), cu treceri bruște de la stări de exaltare și euforie la căderi în adânci depresiuni, fusese prins pe picior greșit de Bursuc, îndesatul comandant de lagăr, și, sub cine știe ce presiuni și amenințări, ar fi capitulat, consimțind să-i facă jocul. Fiind izolați unii de alții, manevra a reușit de minune. Bine lucrat! Bursucul era de un înalt profesionalism.

Desigur, ajunși în lagăr, discuțiile s-au reaprins cu mai multă furie, duplicitatea lui Burkhardt fiind pe bună dreptate de condamnat. Dar nici nu mi se părea corect ca întreaga responsabilitate a eșecului grevei noastre să fie aruncată pe spinarea acestui nevrotic cu nervii zdrențe și moralul pulbere. Trebuia ca fiecare să-și asume partea de răspundere ce îi revenea și să nu mai folosim rătăcirea acestui neurastenic ca alibi pentru propriile noastre slăbiciuni și culpe. Şi anume: toată manevra Bursucului ar fi eșuat dacă am fi respectat regula de aur a oricărei greve a foamei colective: „Nu încetează decât în prezența și cu

acordul tuturor participanților ei“, condiție pe care am impus-o la Gaura Dracului, dar pe care nici unul din noi nu a mai pretins-o aci, în beciurile NKVD-iste de la Morșansk. De ce? E greu de spus. Poate că eram obosiți de această grevă în care intraserăm nepregătiți și cam în dorul lelii, așa, ca să nu-l lăsăm descoperit pe Ispas, care o declanșase fără să ne fi consultat. Poate pregetam să trecem prin proba dură a hrănirii artificiale cu furtunul vârât pe gât, prilej excelent pentru torționarii în halate albe de-a ne tortura sau de-a ne accidenta mortal prin sufocare. Poate că ridicarea din mijlocul nostru a celor 16 ne lipsise de cele mai dinamice și mai impetuoase elemente, care ne-ar fi ridicat și ne-ar fi menținut tonusul combativității la cele mai înalte niveluri. Poate… sau chiar sigur, fiindcă fără ei ne simțeam lipsiți de inițiativă și de elan. (Ce să mai vorbim! Ei erau și cei mai ofensivi, dar și cei mai tenaci dintre noi. Bine a mai știut Bursucul să-i aleagă!

Așa încât, în subconștientul nostru, era binevenită minciuna lui Burkhardt („Voi ați rămas ultimii“), care ne elibera conștiința de o grea răspundere – în primul rând față de cei ridicați din mijlocul nostru, cu care avuseserăm o înțelegere la despărțire. De aceea am și acceptat-o cu atâta ușurință, bucuroși că toată vina eșecului va cădea pe barba încâlcită de țap ispășitor a lui Burkhardt, și nu, proporțional, pe fiecare din noi, cum ar fi fost corect. Aceste considerații au fost primite la început de grupul nostru cu oarecare iritare. Dar conu’ Alecu Trăistaru, bădia Vasile Stoenescu, Vonca și Titu Preotu mi-au strâns în tăcere mâna, în semn de acord cu analiza mea.

Mai târziu, acest sentiment de culpabilitate față de cei smulși dintre noi a început să se accentueze pe măsură ce ne soseau date privind condițiile în care s-a făcut plecarea lor. De la nemții care făceau serviciu la bucătărie și aduseseră la poartă alimentele pentru transport am aflat că șeful gărzii

le dăduse ordin să-și transporte alimentele în camionul cu care urmau să plece și în care se și urcaseră. La refuzul lor pe motivul că, fiind în greva foamei, nu au nevoie de alimente, gărzile au năvălit peste ei în camion și au început să-i zdrobească cu paturile armelor. Colonei bătrâni și bolnavi, ca Hagiopol, Dimitriu, ca să nu mai vorbesc de celelalte grade, au fost pisați cu josnică bestialitate de acești „umaniști“ sovietici. Cum aveam să aflăm de la niște prizonieri nemți veniți de la Morșansk, care se încrucișaseră cu ai noștri în gară, această scenă oribilă s-a repetat și acolo, sub privirile îngrozite, indignate, dar neputincioase ale publicului călător. În amândouă cazurile, fiarele cu stea roșie, după ce-și defulară ancestralele lor porniri pe spinările victimelor, fură nevoite până la urmă să care chiar ele alimentele refuzate de acestea. Dar, deși tocați de paturile de armă ale acestor sălbatici rătăciți printr-o eroare istorică în plin miez al secolului XX, ai noștri au rămas neclintiți pe pozițiile lor și și-au continuat greva foamei pe toată durata transportului, în tren de persoane, sub privirile uimite ale călătorilor. Starea unora dintre ai noștri devenind alarmant de gravă, convoiul a fost nevoit să-și schimbe traseul și să debarce la Gorki, iar de acolo să ajungă iar la Oranki, punctul de plecare, cu un an în urmă, al unui periplu suprasaturat de evenimente, de încercări la limită, dar, mai ales, de profunde iluminări lăuntrice, cum a fost biruința de la Gaura Dracului.

La Oranki, cu toții, laolaltă, au pus capăt grevei și au fost primiți cu brațele deschise de cei ai noștri de care se despărțiseră demult. Şi cum Oranki, mai precis Monastîrka, se găsea în febra pregătirii unei greve a foamei generale pentru repatriere, care avea să aibă loc în februarie anul viitor, 1948, vestea biruinței grevei noastre din Ajunul acelui Crăciun de la Usciora a umplut de speranță și de entuziasm toată suflarea românească. Pe poziție de

așteptare în pragul unei bătălii pe viață și pe moarte, cei de la Oranki aveau să recepteze experiența noastră de la Usciora ca pe o dovadă concretă că *sovieticii pot fi și aduși la rațiune*, atunci când li se opune solidaritatea totală și dârzenia până la sacrificiu.

Așa încât, în „bilanțul unei înfrângeri“, făcând bine socoteala, greva de la Morșansk, cu toată defecțiunea noastră, a celor din labirintul închisorii de la Morșansk, a fost totuși, prin rezistența până la capăt a celor 16 și prin mesajul de speranță adus de ei celor de la Oranki, o victorie.

Noaptea șacalilor

După spargerea grevei, viața noastră de lagăr și-a reluat cursul normal (dacă poate fi numit „normal“ ceva ce ține de existența într-un spațiu concentrațional).

Chiar din primul moment al sosirii noastre în noua baracă, avurăm o surpriză neplăcută. După plecarea noastră și evacuarea rapidă a celorlalți camarazi ai noștri, negreviști, baraca a rămas goală, iar lucrurile noastre, de izbeliște (ni se spusese să nu luăm decât strictul necesar). Noaptea, o bandă de polonezi a pătruns în baraca vraiște și ne-a furat te-miri-ce-ul care se mai putea găsi la niște necăjiți ca noi, subiecți ai atâtor percheziții și deplasări. Mie, de pildă, nu mi-au luat nimic, pentru că nu aveam nimic peste strictul necesar. Dar asta nu mi-a împiedicat amărăciunea pentru gradul de abrutizare al făptașilor, prizonieri și ei ca și noi, care în strămutarea noastră în beciurile NKVD-ului n-au știut să vadă decât un prilej de jaf, fără să se întrebe măcar o clipă dacă această cauză pentru care noi ne angajaserăm într-o disperată grevă a foamei, repatrierea, nu era cumva și cauza lor.

Dar ne-am dat seama că în orice câmp de luptă, după o bătălie, printre morți și răniți, trebuie să mișune și șacali, „tavernieri“ care, protejați de

întunericul nopții, să jefuiască și viii, și morții. Și ne-am resemnat.

Cine erau acești polonezi care ne jefuiseră? După un timp oarecare, tot venind în contact cu etniile euro-asiatice ale lagărului ajunseserăm și la grupul polonez. Care, în fapt, consta din două categorii distincte. Cea dintâi era alcătuită din cadre militare, ofițeri, subofițeri și trupă, rămășiță a armatei naționale, câți reușiseră să scape de lagărele naziste sau de Katinul sovietic, și care, refugiați cu armament cu tot, duseseră o rezistență armată: mai întâi împotriva ocupantului german, iar apoi împotriva celui sovietic, atunci când acesta începuse să-și dea arama pe față. Aceștia, din care am cunoscut câțiva, erau mai toți oameni de calitate, luptători încercați, cu simțul onoarei și demni de toată stima. Cea de-a doua era formată din elemente partizane prosovietice, recrutate, controlate și sprijinite logistic de filiera NKVD-istă, dar angajate în acțiuni contra nemților abia când ofensiva Armatei Roșii trecuse și pe teritoriul polon. Ce-i va fi determinat pe sovietici ca pe polonezii care luptaseră alături de ei să-i închidă laolaltă cu polonezii care luptaseră împotriva lor?

Dacă ne punem astfel de probleme, ar trebui să începem prin a ne întreba de ce pe luptătorii spanioli din cunoscutul Război Civil, salvați de ei și duși în URSS, i-au închis în final în lagărul de la Oranki, alături de conaționalii lor franchiști? Sau de ce după victorie, în țări pe care nu le aveau sub control, ca Franța, au marginalizat elemente ce conduseseră Rezistența comunistă și-și creaseră un prestigiu personal, ca Thorez, ca să lanseze în fruntea partidului elemente dubioase sau mediocre, ca Georges Marchais?

Desigur că și aici, la polonezi, ar putea fi vorba de grija *marelui frate* de-a nu lăsa să i se urce în cap frățiorii cu fumuri de eroi sau cu pretenții de lideri. Dar mai verosimilă îmi pare explicația avansată de interlocutorii mei din tabăra națională:

perspectiva sigură, chiar imediată, a înfrângerii nemților de către Aliați făcuse să se adune în tabăra sovietică de partizani tot felul de aventurieri de ultimă oră, infractori eliberați, foști colaboraționiști dornici de reabilitare, toți puși pe căpătuială și pe jaf, de-i speriaseră până și pe patronii lor. Aceștia, fără să stea prea mult pe gânduri, au înfundat cu ei lagărele, pe care respectivele pușlamale le-au întors pe dos cu potlogăriile lor. Ei au fost *șacalii* care în prima noastră noapte din temnițele Morșanskului ne-au jefuit până și puținul pe care-l mai aveam. Dar imaginația lor nu se mărginea la borfășării de rând. Ea născocea și forme mai rafinate de extorcat bani de la naivi, cum ar fi jocurile de cărți. Din gropile năpădite de buruieni ale unor foste bordeie demolate și mai dosnice, ei făcură cazinouri unde se juca noaptea *chemin*, bacara și pocher. Bine îmbrăcați și politicoși ca orice escroci, foștii partizani făceau acum pe crupierii sau pe jucătorii.

Bătrânul și simpaticul nostru căpitan Romeo Vasilescu, om de modă veche, de-o desăvârșită și desuetă politețe *d'ancien régime*, cu monoclu nelipsit, purtând nostalgia cazinourilor unde-și tocase jumătate din avere, după propriile-i spuse, și împins de demonul curiozității, a coborât într-o seară într-un astfel de *local*, de unde a ieșit dimineața în cămașă, în izmene și desculț.

„M-a părăsit Dumnezeu, ne spunea oftând, în timp ce-și trăgea pătura peste el. Câștigasem 200 de ruble la început. Apoi am început să pierd și iar să pierd până…"

„Şi de ce nu te-ai ridicat când aveai banii în mână?" îl întrebă Soso Cătuneanu, care avea grijă de el ca de un copil.

„Vai de mine, dar asta ar fi fost în dezacord cu orice cod de maniere. Cum puteam să mă comport astfel cu niște domni ca aceia cu care am jucat? M-a părăsit Dumnezeu. Asta este."

„Ba te-a părăsit mintea“, îi replică furios tutorele lui, Soso Cătuneanu, care peste o jumătate de oră, cu banii strânși cu cheta de la noi toți câți îl iubeam pe nea Romel, se ducea la *panii* polonezi să-i răscumpere vestonul, pantalonii și bocancii, astfel ca părăsitul de Dumnezeu Romică să poată coborî din pat.

Femeile din lagăr, polonezele și nemțoaicele

Aflând că în baraca femeilor poloneze se află și un număr apreciabil de ortodoxe, cum aveam un cor bisericesc de foarte bună calitate și cu un repertoriu bogat, ne-am gândit să le oferim un concert religios într-una din duminici. Prezentată de Cotea, propunerea noastră le-a mișcat; mai precis, le-a mișcat ideea că în imensul iarmaroc al acestui lagăr mai pot fi și oameni care să se gândească la ele și la legea lor ortodoxă. S-a stabilit duminica în care să aibă loc concertul și ca el să fie urmat de un spectacol de coruri și dansuri pe care ele doreau să ni-l ofere în chip de mulțumire.

La concertul dat pe mica scenă improvizată în fundul barăcii am avut ca spectatoare pe toate polonezele, indiferent de confesiune, ba chiar și sumedenie de nemțoaice din vecinătate, ceea ce mi-a creat pe loc obligația ca, după Cotea, care prezenta programul în rusește pentru poloneze, să-l prezint și eu în germană pentru nemțoaice. Multe femei erau cu copiii, unii chiar la sân, care completau acordurile grave ale corului cu mici țipete și scâncete. Plutea în toată baraca un miros proaspăt de bebeluș spălat cu săpun de rufe.

În timp ce cântam, devizajam toate chipurile spectatoarelor strânse ciopor pe paturile de jos și de sus, din fața scenei. Erau chipuri marcate de suferință, purtând pe ele urmele trecerii prin vagoanele morții, prin lagărele muncii istovitoare, prin foame și prin frig și, pentru unele, prin violuri bestiale, săvârșite în grup, cu urme traumatizante

pe tot restul vieții. Într-un cuvânt, le erau marcate pe față, ca într-un jurnal de călătorie, toate cotiturile odiosului lor periplu prin acest infern în care un învingător insolent și brutal, dar cu ifose de „umanist“, le osândise – pentru ce vină? – să trăiască ani grei de suferință. Dar, pe măsură ce gravele acorduri ale cântărilor noastre liturgice își deschideau poteci de liniște în sufletele lor, băgai de seamă cum, înmuiate de câte o lacrimă, fețele li se decrispau și peste ele se instala o ușoară lumină de taină. Minunate îmi apărură toate aceste chipuri în acea clipă de har în care misterul muzicii întâlnea fiorul sacrului.

Dar mai frumoasă ca toate mi se păru o tânără nemțoaică din rândul din față. Şedea pe un scaun, flancată de doi foarte tineri ofițeri nemți. De scaunul ei se rezema o pereche de cârje. Purta pantaloni care – cum îmi dădui de îndată seama – nu ascundeau zvelte și grațioase picioare de fată, ci sinistre proteze de lemn. Cum va fi ajuns aici această minunată făptură care, în ciuda tragicei sale condiții, păstra totuși în privire un zâmbet și o lumină, ca o împăcare cu soarta, iată ce aveam să aflu nu după multă vreme.

Concertul nostru se încheia cu „Pre Tine Te lăudăm“ de Lamakin. Pe nota finală prelung susținută de basul lui Cotea, tenorii și baritonii figurau în pianissimo urcări și coborâri, de parcă ar fi fost mișcările îngerilor care suiau și coborau pe scara lui Iacob. Încet, încet, acordul final se stinse într-o tăcere ca de biserică pe care n-o tulbură nici un fel de aplauze. Fără zgomot, coborârăm și noi de pe podium. Dar lumea care se reținuse de la aplauze, pentru a nu anula starea de grație a acestui final de concert liturgic, simți nevoia de a ni se adresa direct cu mulțumiri și laude. Dirijorul, Popescu Teologul, apoi tălmaciul și basul formidabil care era Cotea, baritonul de înaltă clasă și solistul în concert, maiorul Rădoi, ca și alți

coriști fură înconjurați de poloneze și felicitați din toată inima.

Pe mine, care, alături de Cotea, prezentasem programul în nemțește, mă contactă unul din însoțitorii tinerei fete, cea cu cârje, pentru a-mi transmite dorința ei de-a mă cunoaște. Era domnișoara von Breda, coborâtoare – cum aveam să aflu mai târziu – dintr-o veche familie de nobili baltici. Voia să mă roage să transmit camarazilor mei toată recunoștința pentru clipele de reculegere pe care i le-a oferit concertul nostru.

În timp ce-i spuneam că-i voi transmite mesajul, o priveam cu multă atenție. Privirea îi era senină, zâmbitoare, iar fața, destinsă, netedă, nebrăzdată de urma nici uneia din încercările prin care va fi trecut. Hotărât lucru, ființa din fața mea avea carisma suferinței. Avea darul rar întâlnit de-a extrage din durerile vieții acea pace a inimii care să i se reverse și pe chip. I-am sărutat mâna, adânc mișcat în fața acestei mari suferințe pe care ea izbutise însă s-o ridice până la pragul transfigurării, și m-am retras.

Era și timpul. Începea partea a doua a spectacolului. Replica polonezelor. Care a fost de o calitate excepțională. Un cor de femei, bogat și bine legat, ne-a oferit o mare varietate de cântece populare, unele mai animate, altele mai lente, toate impregnate de acel alean tipic slav. Erau modest, dar curat îmbrăcate. Rochiile li se albiseră de atâta spălat, dar fețele le sclipeau de mândrie și dârzenie. Covârșite de aplauze, s-au aliniat pe fundul scenei și, dintre ele, s-au desprins câteva perechi de dansatoare care, în fustițe scurte și cizmulițe, au evoluat pe melodiile corului în deosebit de grațioase polci și mazurci care ne-au entuziasmat pe toți peste măsură.

În toate aceste dansuri poloneze populare simțeam cum se prefigurează sclipirile fascinante ale viitoarelor polci și mazurci chopiniene. Obârșia lor de aci venea, din bogăția sufletului popular

polonez, a cărui generoasă vibrație am receptat-o deplin în acea memorabilă duminică. La despărțirea de gazde, în entuziasmul momentului, ne-am promis să repetăm acest schimb de ofrande. Dar el nu a mai avut loc. Vigilența NKVD-istă a oprit acest troc spiritual, oferta românească fiind găsită prea mistică.

Pe domnișoara von Breda am mai întâlnit-o în plimbările mele cu Yimori Toru. Era permanent asistată de doi ofițeri nemți. Niciodată aceiași. Făceau cu schimbul. O ajutau să meargă în cârje. O țineau să nu cadă. Probabil că nu de mult începuse ea să folosească protezele. Pe unul din acești însoțitori, un locotenent prusac, îl cunoscusem mai dinainte. Îmi mai procura câte o carte germană. Cu o astfel de ocazie, vizitându-l la baracă, mi-a povestit tragica ei pățanie. Fusese ridicată de NKVD-ul din orașul ei împreună cu câteva sute de femei, majoritatea din familii burgheze înstărite, unele chiar nobile, cum era a ei. Înghesuite în bou-vagoane și mânate spre est, la fiece oprire erau ținta bestialităților gărzilor, care alegeau dintre ele, ca dintr-un țarc de vite, pe cele mai tinere și mai drăguțe, apoi le târau până la vagonul *ceasovoilor*, unde le supuneau unui viol în grup. La o astfel de siluire a căzut victimă și ea. Leșinată după oribilul supliciu, la o staționare a fost târâtă îndărăt spre vagonul ei. Numai că trenul s-a pus brusc în mișcare, iar ea, inertă cum era, a căzut între șine și roțile i-au retezat picioarele. Avea numai 18 ani; până la vremea aceea nici măcar n-o sărutase un băiat.

Ea nu făcea nici un secret din acest viol, ba ținea să-l știe cât mai multă lume, mai cu seamă cei de dincolo de împărăția fiarei, astfel ca la portretul complet al generosului *Eliberator* să nu cumva să lipsească sinistrele trăsături ale violului și ale bestialității cu care acesta și-a marcat terifianta lui prezență în jumătate din continent.

Japonezii

Când era vreme urâtă, Yimori Toru și cu mine încercam să ne ținem *comerțul de idei* fie în baraca noastră, a românilor, fie în cea japoneză. Astfel am avut prilejul să cunosc ceva mai de-aproape acest popor brav, muncitor și, mai cu seamă, deosebit de dotat artistic. Cum capitularea lor se făcuse fără ca beligeranții să fi apucat a trage măcar vreun foc de armă, luarea lor în captivitate (abuzivă și lașă, fără doar și poate) s-a făcut totuși în condiții mai puțin dure decât aceea a prizonierilor europeni. În îndelunga perioadă de nonbeligeranță, japonezii avuseseră tot răgazul de a-și aduna fel de fel de obiecte și utile, dar și gratuit estetice, astfel încât, chiar după jefuirea lor sub numele de percheziție, le-au mai rămas încă atâtea lucruri cât să intre în lagăr cocoșați sub povara lor. (Cel puțin așa ne povesteau soldații români care asistaseră la sosirea lor în lagăr.)

Învingători fără a fi tras un cartuș, sovieticii erau atrași de ceasuri și de alte mărunțișuri. Mai puțin de încălțăminte, căci numerele mici, ca de copil, ale niponilor nu se potriveau cu lăboaiele lor. Serviciile de ceai, de porțelan pictat, stampele, celebrele stampe japoneze, kimonourile de mătase, cărțile ilustrate, micile statuete de bronz patinat ale lui Buddha nu stârniseră – din fericire – nici un interes în bruta sovietică. Altfel cum aș fi putut eu să admir aici, în inima taigalei, pe pereții barăcii, ca într-o expoziție de pictură, în reproduceri de calitate, capodopere ale stampei japoneze? Sau să sorb o înghițitură de parfumat ceai nipon dintr-o ceașcă de porțelan suavă ca o petală de lotus? Sau să răsfoiesc un Donatello ilustrat nu cu fotografii, ci cu splendide gravuri pe o hârtie cerată? Sau să desfac un evantai de hârtie niponă pictat cu lupte de cocoși? Sau, câteodată, să prind în nări parfumul de santal al unui bețigaș ars? La un astfel de nivel era rafinamentul oferit de baraca ofițerilor japonezi. Se pare că prezența obiectului

de artă le era tot atât de indispensabilă ca și hrana cea de toate zilele.

Dar când Yimori Toru îmi întorcea vizita în baraca mea valahă, ce putea mioriticul de mine să-i ofere ca echivalent?

Baraca japoneză era în același poligon cu a noastră. De aceea la apelul de dimineață și de seară ne găseam față în față. Numai că la cel de dimineață ei mai aveau un ritual în plus. Ridicau pe prăjina acoperișului de la intrare un steag roșu pătrat. Apoi, cu fața spre soare, intonau un cântec cu iz nipon, dar monoton și plicticos.

„E *Imnul soarelui*, spuse pe un ton de specialist căpitanul P., care răsfoise recent un manual german de istorie a religiilor. E în legătură cu mitologia și cu religia lor.“ Când însă îl întrebai pe amicul meu nipon despre semnificația acestui cântec, zâmbetul lui permanent se transformă într-o strâmbătură disprețuitoare.

„Ce imn solar? ricană el. E un cântec comunist, confecționat la Moscova din teme melodice nipone, pe care politicul ni l-a băgat pe gât, ajutat de activiștii noștri.“

„Şi ce conține textul?“

„Platitudini și imbecilități propagandistice urmate de incitații la revoltă și omor. Să detronăm pe Mikadou, să omorâm pe capitaliști, pe moșieri și pe burjui. Apoi, sub faldurile steagului roșu, să edificăm socialismul.“

„Şi voi toți cântați blasfemia asta? Cum puteți face așa ceva? Unde mai e jurământul de credință față de împărat, când voi vă angajați prin cântec să-l detronați?“ Interlocutorul meu rămase o clipă descumpănit de întrebare. Apoi, cu răbdare, începu să-mi explice că, de fapt, detronând – numai în cântec, firește – pe împărat, tocmai prin aceasta îi arătau fidelitate și supunere. Văzând pe fața mea în ce perplexitate mă aruncase logica lui asiatică, veni cu precizări. În primul rând, mă asigură că în

marea lor majoritate ofițerii japonezi detestă comunismul și pe comuniști.

„Dar noi suntem militari și n-avem voie să ne exprimăm opinii proprii și nici să luăm atitudini individuale față de sovietici și de presiunile lor. Pentru asta ascultăm comanda care vine de sus, de la cel mai mare în grad, singurul învestit de împărat să ia decizii pentru noi toți într-o astfel de situație excepțională și singurul care va răspunde în fața împăratului pentru toate actele noastre, săvârșite la ordinul lui. Iar dacă el a ordonat «Faceți tot ce vă cer sovieticii, numai ca să ajungem acasă. Cântați chiar că-l detronați pe împărat, dacă v-o cer!», atunci am eu dreptul de-a refuza să cânt, încălcând astfel ordinul și disciplina?“

„Vrei să spui că toți cântă, dar nici unul nu crede în ce cântă? Şi că toți jucați teatru?“

„Exact. Vezi că ai înțeles? Nu e chiar așa de greu. Trebuie doar să ai curajul de-a accepta că logica europeană nu e singura logică posibilă.“

„Dar dacă împăratul nu va aproba această conduită?“

„Sigur că nu o va aproba. Cum ar putea un împărat să aprobe o purtare atât de ignobilă? Chiar din capul locului, superiorul nostru a știut că ordinul lui va fi dezavuat. Numai că el a considerat că e mai de folos pentru patrie și pentru împărat ca noi să fim cât mai curând în țară, prezenți și participanți la tot ce s-ar întâmpla acolo, decât să lâncezim aici, în lagărele sovietice. Cât privește nota de plată pentru felul dezonorant al repatrierii noastre – nici o grijă! –, o va achita el pentru noi toți cu nobilul său sânge de samurai. Cred că ai auzit de ritualul *harakiri*! Dar, despre toate astea, nici o vorbă camarazilor dumitale, cel puțin până la plecarea noastră de aici.“

Însă nu în toate lagărele japonezii au procedat la fel.

După cum aveau să-mi relateze mai târziu unii camarazi români care veneau dintr-un lagăr – al cărui nume îmi scapă – cu foarte mulți ofițeri japonezi, aceștia avuseseră acolo o atitudine diametral opusă celor de aici. În primul rând, refuzaseră categoric orice fel de lucru. Scoși cu forța la muncă, odată ajunși în teren, ca la un ordin se culcau cu toții la pământ și îndemnurile gărzilor, însoțite de înjurături, paturi de armă sau asmuțiri de câini-lup nu reușeau pe unul măcar să-l ridice în picioare. La amenințările și loviturile *ceasovoilor* răspundeau cu invective scandate în cor. Ca ai noștri la Oranki, la încercarea de asasinare a lui Clonaru. Cât despre vreo activitate politică prosovietică, nici vorbă de așa ceva. Avansurile comisariatului au fost luate în deriziune și respinse cu dispreț. Ce mai, acolo ei s-au comportat ca niște adevărați samurai. Nu ca *mimi,* cum procedau la Morșansk. Această radicală deosebire de comportament nu se explică decât prin optica diferită a *celui mai mare în grad* din lagărul acela privind strategia ce trebuie aplicată față de autorități. Ordinul dat de acesta trebuia să fi fost „rezistență fără compromisuri“. Şi a fost executat cu aceeași disciplină ca și cel, opus, de la Morșansk. Şi totuși, după spusele băieților noștri, și aceștia au fost repatriați.

Teatrul japonez

Datorită lui Yimori Toru am putut cunoaște pe viu unele aspecte ale culturii lor. De pildă, teatrul. Am asistat la reprezentarea unei piese din repertoriul clasic (scrisă în secolul al XVII-lea, după spusele prietenului meu). Costumația era de epocă, machiajul excepțional. Jocul, fie cu măști, fie cu fețe dezgolite, dar machiate accentuat până la limite suprarealiste, avea în el o stranie expresivitate și o ciudată forță de seducție, aproape tulburătoare. Un alt element care m-a surprins a fost durata spectacolului: opt ore. Yimori Tosu mi-

a spus că era o versiune prescurtată, originalul ținând 16 ore. Firește, nici un spectator nu putea rezista de la început până la sfârșit la un astfel de spectacol. În sală era o foială continuă. Oamenii se ridicau, plecau să-și ia masa, ori după alte treburi; alții, după ce mâncaseră, se întorceau cu forțe sporite să-și continue vizionarea. Din cât am apucat să văd dintr-o astfel de piesă *clasică*, mare lucru n-am prea putut înțelege, cu toată bunăvoința eruditului meu însoțitor. În schimb, m-am descurcat, chiar prea bine, într-o piesă de strictă *actualitate*, confecționată ad-hoc, după șablonul marxisto-leninist. Să-i fi văzut pe revoluționarii niponi năvălind, sub faldurile steagului roșu, în palatul imperial, dând jos de pe tron pe Mikadou, târându-l în fața Tribunalului Poporului și, cu sfântă mânie proletară, executându-l prin spânzurătoare!

Iar publicul nipon, firește, aplauda frenetic. La privirile mele uluite, Yimori Toru îmi răspunse cu zâmbetul lui obișnuit, la care adăugă: „Ca să poți înțelege tactica noastră, ar fi trebuit să fii inițiat în artele noastre marțiale. Uite, la jiu-jitsu, la o presiune în forță a adversarului nu i se răspunde cu o împotrivire pe măsură, ci din contră, i se ridică obstacolul, ba chiar i se favorizează mișcarea, făcându-l să cadă în nas. În cazul de față, adversarul ne presează: «Dați-l jos pe împărat!» Noi nu numai că nu ne opunem, ba chiar plusăm și-i răspundem așa: «Nu ne mulțumim numai să-l detronăm, ci îl și spânzurăm. Sunteți mulțumiți?» După care va urma căzătura în nas a adversarului, când își va da seama – după repatrierea noastră, firește – că noi ne detronăm și ne ucidem împăratul numai *pe scenă.* Desigur, sunt printre noi unii – din fericire puțini – care în focul jocului uită că suntem cu toții doar pe scenă și își interpretează rolul cam *prea natural*. În final nu-i văd însă prea bine pe acești *săritori peste cal*“, își încheie amicul meu disertația cu privire la

paralelismul dintre artele marțiale și politica lor din prizonierat.

Până la urmă japonezii au plecat. Spre sfârșitul toamnei i-am văzut defilând spre poartă, cocoșați sub povara unor imense bagaje pline de valoroase nimicuri. În frunte, fanfara sovietică intona *Imnul soarelui* (cum îl denumiserăm noi la început, în naivitatea noastră), care acum trebuia să devină imnul lor național, apoi o gardă de onoare de prizonieri ținea sus falnicul steag roșu cu secera și ciocanul, iar în urma ei șerpuia coloana de oameni-bagaje, aduși de șale și împleticindu-se de cât elan revoluționar aveau în ei, dar care, în viziunea politrucilor sovietici, urmau să extindă paradisul roșu și peste arhipelagul nipon. Trecu pe lângă mine și Yimori Toru. Ne strânserăm mâinile, iar el îmi șopti un singur cuvânt: „Jiu-jitsu“.

Splendidă farsă! Dar numai un popor mare, disciplinat, solidar ca un monolit și cu simțul datoriei și onoarei până la moarte putea s-o joace. Nouă, românilor, ne-ar fi fost fatală. Băieții noștri erau siderați de ce vedeau. Tot ce învățaseră despre poporul samurailor, al kamikazilor era acum dat peste cap de spectacolul grotesc, degradant ce li se oferea. În ce mă privește, dezlegat acum de cuvântul dat, seara, la o gură de vorbă, am încercat să înfățișez apropiaților mei și fața gravă a acestei farse, repovestindu-le tot ce-mi povestise Yimori Toru.

„Mofturi! Ți-a spus toate astea ca să justifice comportamentul conaționalilor lui, de care probabil îi era rușine. În fapt, prin angajamentele luate sunt legați de mâini și de picioare. O să joace cum o să le cânte NKVD-ul. Ce dracu’! Tu nu mai știi cum lucrează ăștia?“ Nu am mai continuat discuția deoarece ea ar fi putut degenera în speculații asupra *facerii de frate cu dracu’ până la trecerea punții*, poziție pe care totdeauna am respins-o.

Dar s-au însărcinat evenimentele s-o repună în actualitate. La vreo lună de la plecarea lor, iată ce ne citea Cotea din *Izvestia*. Sub titlul „Murdarele cleveteli împotriva Uniunii Sovietice ale unor foști prizonieri japonezi“, urmau relatările: „Repatriați din lagărul de la Morșansk, mai mulți ofițeri japonezi au început să intoxice presa cu minciuni sfruntate, pretinzând că au fost siliți să presteze munci istovitoare și că de foame au mâncat șerpi.“ (Lucru adevărat, de care și noi, românii, auziserăm.) Urma dezmințirea plină de indignare a faptelor incriminate, iar articolul se termina astfel: „De altfel, acest grup de reacționari și de fasciști se face vinovat și de crime împotriva umanității, căci pe vaporul care-i repatria au dezlănțuit o acțiune de teroare asupra elementelor progresiste și democratice din lotul de prizonieri, aruncând peste bord pe cei mai buni fii ai poporului și punând astfel pe generalul X, înaltă personalitate militară și morală, în situația de a se sinucide în semn de protest împotriva acestor crime.“

Așadar, nemaivorbind de felul nerușinat în care presa sovietică deturnase semnificația sinuciderii generalului, trebuia să recunosc că predicția lui Yimori Toru se împlinise punct cu punct. Samuraiul tot samurai rămăsese și achitase *nota de plată* pentru toți câți se repatriaseră pe barba lui, executându-i ordinul de capitulare morală. Își luase asupra-i întreaga responsabilitate a rușinii colective și-și făcuse *harakiri* înainte de-a pune piciorul pe pământul patriei. Dar ceilalți? În loc să-i facă de petrecanie Mikadoului, cum se lăudaseră pe scenă, îi sacrificaseră tocmai *pe cei mai buni fii ai poporului*, pe cei ce-și luaseră prea în serios rolul. Şi așa s-a ajuns ca această comedie în care toți fuseseră actori și mimi să se termine nu numai cu cântece și aplauze, ci și cu sânge.

Un mesager al taigalei

Am arătat mai sus că porțiunea de pădure devenită lagăr era despărțită de restul taigalei printr-o largă zonă defrișată, ca un luminiș. Într-un crăpat de zi de octombrie cețos, un elan ajuns la marginea acestei poieni și percepând lagărul din față ca pe o pădure obișnuită a pornit în galop spre ea. A căzut ca un bolid peste primul și peste al doilea rând de sârmă ghimpată, pătrunzând chiar un metru, doi în lagăr, unde, blocat de sârma ghimpată ce i se încolăcise în jurul picioarelor din spate, a început să se zbată disperat ca să iasă din prinsoare. Speriat de această apariție insolită al cărei impact îi zdruncinase miradorul, *ceasovoiul* respectiv a tras în aer un foc de alarmă. Şi îndată, în pas alergător, au sosit gărzile, ofițerul de serviciu și un căpitan NKVD-ist.

Bineînțeles, ne-am strâns la locul întâmplării și noi, prizonierii din barăcile mai apropiate, care tocmai ieșiserăm la spălat. Elanul era un animal superb, înalt cât un cal de talie mare. Obosise de atâta zbatere. Avea chișița piciorului carne vie, cu ghimpii sârmelor intrați în ea. Lăsându-și pe greabăn coarnele late, își întinsese botul în sus, scoțând un muget dureros și prelung ca o chemare în ajutor către puterile ascunse ale taigalei. Începu din nou lupta disperată ca să iasă din laț. Dar, cu cât se zbătea mai tare, cu atât îi intrau mai adânc în carne ghimpii de fier. Atunci se desprinse din rândurile noastre un coreean. Se uită în ochii animalului, îi vorbi cu blândețe și cu amândouă mâinile îi făcu de câteva ori semn să se liniștească. După câteva zbateri inutile și dureroase, animalul păru a pricepe apelul omului și se opri brusc. Coreeanul îi ceru NKVD-istului voie din ochi să se apropie de elan și, tot din ochi primind-o, cu vorbe blânde și mângâietoare veni lângă el, îi slăbi strânsoarea de la chișiță, iar animalul, ca și când ar fi fost dresat, își trase ușor piciorul din laț, apoi, făcând stânga’mprejur, o întinse în fuleuri de galop

și, în ovațiile noastre frenetice, se topi în liziera fumurie a taigalei.

„Vezi, comentă Mihai Popescu, doctorul, că se poate scăpa și dintr-un lagăr ca ăsta? Este un semn bun. Nu-i așa?“

Transportul de bolnavi. Cazul căpitanului Bulancea

Într-adevăr, a fost un semn bun. Dar nu pentru toți. În cursul aceleiași zile s-a organizat un transport. Însă numai de bolnavi; și din toate națiile. Dintre ai noștri, din transport a făcut parte – spre marea mea ușurare – și căpitanul Popescu-Tudor, a cărui afecțiune pulmonară, căpătată prin beciurile NKVD-ului, se agravase acum prin participarea lui imprudentă – în ciuda avertismentelor și opunerii mele – la greva noastră a foamei.

Însă o satisfacție deosebită, ca aceea pe care ți-o dă spectacolul încununării cu biruință a unei lupte disperate, ne-a dat-o tuturor trecerea în lotul de repatriere a căpitanului Bulancea. Care era povestea lui?

Fiecare prizonier din țarcul sovietic, când își punea problema existențială a repatrierii, se găsea în fața unui evantai de opțiuni: de la aceea a predării totale de sine în mâinile inamicului (cu perspectiva trădării – de neam, de Dumnezeu, de sine însuși, în ultimă analiză) până la aceea a *rezistenței*, fie sub forma moderată a pasivității, adoptată de cei mai mulți, fie sub forma radicală, activă, protestatară, ca a minorității noastre greviste.

Căpitanul Bulancea își alesese o cale proprie, individuală, inimitabilă, dar cu riscuri letale. Băgând de seamă că sovietici îi repatriază pe cei grav bolnavi, chiar necondiționat politic (numai ca să nu le sporească cifra mortalității), se hotărâse să se autodemoleze prin inaniție până la limita ultimă, *distrofia*, care să oblige administrația lagărului să-l

expedieze de urgență în patrie, spre a nu muri pe teritoriul sovietic. Această operație trebuia făcută cu toată hotărârea, dar și cu discreție, pentru a nu trezi bănuiala că este o grevă a foamei camuflată. Căpitanul Bulancea își primea rația, ca toți prizonierii, numai că din ea (din supa cotidiană) nu sorbea decât o lingură, o singură lingură. Sub pretext că suferea de „anorexie“ (silă de mâncare), o arunca sau, pe ascuns, dăruia restul camarazilor de lângă el. Acțiunea lui era mai chinuitoare decât o obișnuită grevă a foamei, când, după câteva zile, senzația de foame, acoperită de alte simptome, aproape dispare, căci, în cazul unui om perfect sănătos, înghițirea unei singure linguri cu mâncare declanșează secreția tuturor sucurilor gastrice care, nefolosite, ulcerează stomacul, creând dureri sfâșietoare; și asta nu o săptămână, două, ci luni de zile.

Dar căpitanul Bulancea îndura cu stoicism această tortură și asista neclintit la propria-i și voita-i descompunere în vederea atingerii țintei supreme, repatrierea. Mi-l amintesc și acum, sus pe cracă, la ora mesei, sorbind ritual unica lingură de supă. Era uscat și vânăt ca o mumie. Buzele descărnate dezveleau albeața stranie a dinților, însă în ochii prăbușiți în orbite adânci sclipea un licăr de inflexibilă voință.

A învins. La limita vieții, dar a învins.

Peste zece ani de la această despărțire, în București, într-o seară calmă de toamnă, în micul scuar din Constantin Mille, îl întâlnesc plimbându-și copila (născută după repatriere).

Fachirul mumificat de pe craca de la Morșansk strălucea acum de sănătate și de forță. Își câștigă existența ca proiectant la un institut de construcții. Ne-am strâns mâinile în tăcere, căci timpurile nu ne permiteau mai mult de atât.

A șasea iarnă

Plecarea bolnavilor (care de obicei precedă plecarea întregului obiectiv) n-a mai fost urmată – cum ne așteptam – și de a noastră, așa încât, odată cu prima fulguială peste imensitatea taigalei care ne cuprindea și pe noi, s-a lăsat și peste sufletele noastre o pală de tristețe. Iarna asta, 1947–1948, în care intram acum, era a șasea pe care o făceam în prizonierat și nici măcar nu știam câte ne vor mai sta în față.

Într-o seară – era chiar în ajun de 23 noiembrie, ziua în care căzuserăm prizonieri la Cotul Donului –, doi tineri NKVD-iști trecură prin baraca noastră într-o vizită de rutină și, întreținându-se cu *perevodcicii* noștri, aflară printre altele că mulți dintre noi păsesc în noaptea asta într-al șaselea an de captivitate. Nu ziseră nimic și plecară. Dar, înainte de-a înfrunta bezna și burnița de afară, mai zăboviră un moment la lumina tulbure a vestibulului, să tragă un fum de țigară. Aici îi găsi Cotea, care, neobservat, putu să prindă niște frânturi din convorbirea lor.

„Ai reținut ce-au spus?, începu unul. Șase ani de prizonierat! Șase ani! Mai treacă unu', doi, hai trei. Dar șase? Să stai atâția ani priponit în sârme ghimpate! Eu în locul lor cred c-aș fi murit."

„Vai de capul lor de nenorociți! Război le-a trebuit? Oricum, șase ani e prea de tot", conchise și celălalt. Şi cu aceste considerațiuni compătimitoare purceseră în noapte.

„Stăm bine de tot dacă au ajuns până și dușmanii noștri să ne plângă de milă", comentai eu la cruda relatare a lui Cotea.

Noi însă n-am înnebunit în acest răstimp, cum ar fi făcut tânărul NKVD-ist, fiindcă am avut (sau am știut să ni le creăm) anumite resurse spirituale care ne-au ajutat să rămânem în picioare. Ba dimpotrivă, o bună parte din noi am reușit să convertim răul în bine și dintr-un timp mort și apăsător să facem un timp viu, interesant și creator, umplându-ni-l cu atâtea rodnice activități,

că ne ajunsese neîndestulător. În loc să ne strivească, ne lipsea acum. Astfel, dându-ne seama că plecarea noastră e ratată, cel puțin în iarna asta, ne-am dezlănțuit cu furie în tot felul de studii, limbi străine (germana, engleza, franceza, chiar rusa), discipline științifice (mai ales matematici), filozofie, istoria religiilor, istoria literaturii, teorie muzicală sau studiul Sfintei Scripturi etc. etc. Cărți din toate aceste domenii se găseau din plin, mai cu seamă la nemți. Cursuri, fără pretenție și fără fumuri, se improvizau cu ușurință și tot cu ușurință se și dizolvau. Esențialul, indiferent de nivel sau calitate, era că se studia și că gura căscată ca de balaur a *urâtului*, prin care neantul ne sorbea către el, era continuu astupată de cărți, de caiete etc. Nu mai aveam timp să ne plictisim.

În ce mă privește, iubitor de teatru dintotdeauna, citeam, traducând din nemțește, unui cerc restrâns de auditori, seară de seară, câte o piesă din Shakespeare, iar după epuizarea acestor piese, din Schiller, din Goethe, din Ibsen sau din Hauptmann.

Evocând acele vremuri, nu pot să trec cu vederea spectacolele muzicale de foarte bună calitate oferite de nemți, desigur cu prilejul marilor sărbători ale calendarului sovietic (altfel nu li s-ar fi acordat autorizația). Piesele muzicale erau fie cvartete de muzică de cameră (Haydn, Mozart, Schubert, Ceaikovski), fie uverturi, fragmente simfonice, dar mai ales arii de operă cu acompaniament orchestral, la care participant de onoare era întotdeauna celebrul nostru bariton, Nicolae Rădoi, care cu vocea lui de talie profesională ridica întotdeauna sala în picioare.

Iată însă ce i s-a întâmplat odată. Capricios ca orice mare vedetă, pentru nu știu ce divergențe de opinie, s-a pus rău cu dirijorul orchestrei, un muzicant neamț și el de foarte bună calitate, dar nu mai puțin orgolios. Care i-a copt-o. Astfel, în partea a doua a unui concert care începea cu celebra arie a toreadorului din *Carmen* de Bizet,

solist fiind baritonul nostru, dirijorul, cu complicitatea tuturor instrumentiștilor, face ca toată orchestra, care era exclusiv de coarde, să se acordeze cu o comă mai sus, urcare ce nu comportă un efort extraordinar pentru orchestră, dar, pentru un cântăreț ale cărui posibilități vocale abia ating notele cele mai de sus ale partiturii lui, poate fi chiar fatală. Încă de la prima frazare, simțind sforțarea cu care atacă acutele, mi-am dat seama că ceva nu este în regulă. L-am urmărit frază cu frază cu sufletul la gură, presimțind catastrofa ce se va întâmpla când va ataca nota finală, sol de sus, limita superioară a registrului de bariton. Ei bine, spre uluirea mea, acest sol de sus (plus o comă) n-a fost nici țipat, nici gâtuit, ci s-a revărsat într-un sunet de o limpezime și de o amploare inimaginabile. Publicul pur și simplu a explodat în aplauze care nu se mai sfârșeau. Ceea ce era calculat să-l aducă în situația de-a fi fluierat de sală a devenit pe loc un triumf, datorită calităților native extraordinare ale acestei voci. Când îl îmbrățișam, mi-a șoptit: „Nenorocitul! A acordat orchestra cu o comă mai sus, ca să mă facă să dau chix. Dar nu i-a mers cu mine.“

Cântecul de leagăn al lui Mozart

Nu pot încheia evocarea atmosferei muzicale pe care ne-au creat-o nemții la Morșansk fără să-l amintesc pe grațiosul adolescent cu grad de stegar (*Fahnrich*), care în fiecare seară, la culcare, ne suna din trompetă *stingerea* pe melodia nemuritorului *Cântec de leagăn* al lui Mozart. Prelungile note ale melosului mozartian împinse de suflul trompetei sfâșiau pânzele de întuneric cu care noaptea înfășura taigaua (în miezul căreia ne aflam captivi și urcau… sus… sus… mai sus, până la porțile paradisului. Iar în spatele acestora, un înger cu degetul la buze șoptea celorlalți: „Sst! E Mozart.“ Şi toți ascultau ca vrăjiți. Pesemne erau

familiarizați cu muzica lui. Se prea poate ca el să fi fost unul de-ai lor. Cine știe!

Atingându-se de porțile paradisului, sunetele reverberau deodată peste imensitatea nopții și a taigalei o fulgurație de lumină, ce se lăsa în stropi de pace și de mângâiere peste dosăditele noastre suflete. „Noapte bună, copile drag! Şi fii binecuvântat pentru solia de sus a cântecului tău!“ îi spuneam în gând – și nu numai eu – punând capul pe pernă. Acest final mângâietor al unei zile de captivitate intrase în habitudinile noastre până într-atât, încât, seară de seară, așteptam cu nerăbdare momentul „stingerii“ și sunetele prelungi și luminoase ale cântecului mozartian.

Dar, într-o seară, la ora stingerii, trompeta lui n-a mai răsunat. Ne-am simțit frustrați și ne-am culcat îmbufnați, ca niște copii cărora li s-a luat jucăria. A doua seară la fel, a treia, tot așa. Interesându-ne în cercurile germane, am aflat că într-o seară, după ce a sunat stingerea (pentru ultima oară), a fost chemat la poartă, cu bagajele(!), de unde, într-un grup restrâns, a dispărut în gaura neagră a circuitului ocult. Din ce motiv? Nimeni nu putea da vreun răspuns. Dispariția sa a stârnit multă compasiune, după cât m-am putut convinge personal. Nu avea atunci decât 19 ani, deci avusese 17 în momentul capitulării. Ce *crimă de război* ar fi putut săvârși un copil până la o astfel de fragedă vârstă? În ce mă privește, de atunci n-am mai putut niciodată asculta *Cântecul de leagăn* fără să-mi apară silueta de efeb a micului stegar sfâșiind cu sunetele de argint ale trompetei lui opacitatea unei nopți, întunecate și sumbre ca și eonul în care ne era dat să trăim.

O veste ca un trăsnet: abdicarea regelui

Cu o mare greutate în suflet, trecurăm și de sărbătorile Crăciunului. Era doar al șaselea petrecut (mai corect spus, îndurat) în captivitate.

Ne era din ce în ce mai greu să cântăm „O, ce veste minunată“ când „vestea cea minunată“ pe care o așteptam de atâta amar de vreme și cu atâta disperare nu voia să vină. Totuși, până la urmă, am reușit să adunăm din sufletele noastre resursele de bucurie și de speranță cu care să întâmpinăm Nașterea Domnului așa cum se cuvine.

Cât privește anul nou (1948), ne-am gândit să-i lansăm acestuia o provocare în noaptea de Revelion, printr-un program bășcălios și incitant, doar om reuși să-l facem să-și schimbe optica față de noi și să ne ducă odată acasă. Programul, bogat în coruri, arii, cuplete, bilete de plăcintă (fără plăcintă, firește), trebuia revăzut în ansamblu la un fel de repetiție generală în dimineața ultimei zile a anului. Premiera urma să aibă loc după stingere, în noaptea Revelionului, în baraca noastră. Mai invitaserăm și dintre prietenii noștri nemți, austrieci, polonezi, unguri.

Dar abia apucai să deschid repetiția recitând un scheci introductiv, compus tot de mine în versuri, că, în hohotul de râs provocat de șopârlele și măscările cu care îmi împănasem șueta, Cotea, cu fața întunecată și cu *Izvestia* în mână, irupse în mijlocul nostru, cerând un moment de atenție. Apoi începu să ne citească din ziar: „Abdicarea Majestății Sale Regale Mihai“.

Rămaserăm încremeniți. Așadar, ultimul stăvilar, regele, se prăbușise. Nimic nu mai împiedica acum mareea roșie să se deverseze peste tot întinsul țării și să umple temnițele, pușcăriile și lagărele cu sute de mii de victime, iar gropile comune cu tot atâtea cadavre. Demența, crima, foamea și teroarea aveau să-și joace tontoroiul și pe trupul patriei noastre, cum făcuseră și pe cel al nefericitei Rusii, cu o generație în urmă. Vânduți în mod cinic la oborul de vite de la Ialta, ocupați de „cobeligeranții“ sovietici și cârmuiți cu toiag de fier de vechilii lor, iată că singura voce care mai putea ridica un protest și articula o rezistență era

acum eliminată! (Bine, cel puțin, că n-a avut soarta țarului.) Vai de capul nostru! De unde să mai așteptăm vreo mântuire? Tăcuți, ne așezarăm pe bănci și pe marginea paturilor, cu ochii în pământ, să nu ni se vadă lacrimile, iar eu, încet și cu răbdare, rupsei hârtia mea cu șolticării și măscări de Anul Nou bucățică după bucățică, până am făcut-o confetti.

„Reprezentația nu va mai avea loc. Invitațiile se decomandează. Suntem în *doliu*.“

Aceasta a fost declarația noastră ca urmare a unei hotărâri unanime. Cu toate astea, nimeni dintre noi n-a închis ochii în noaptea aceea. Dintr-o petrecere de Revelion am făcut un priveghi. Conștienți că ne găsim la cea mai periculoasă cotitură de destin și din viața neamului, și dintr-a noastră proprie, am privegheat îndurerați și tăcuți o dispariție cu totul și cu totul deosebită, aceea a supremei noastre instituții, emblematică pentru istoria modernă a poporului nostru, față de care – cu o singură excepție – își făcuse datoria pe deplin și până la capăt: monarhia.

Două plecări

După o iarnă lungă și plicticoasă, ca o boală rea, ne-am trezit în pragul verii. În tot acest răstimp, am putut pe îndelete să evaluăm dimensiunile reale ale acestei catastrofe, prăbușirea monarhiei, cât și impactul ei asupra destinului nostru în acest loc rupt de restul lumii și pierdut în imensitatea spațiului rusesc, ca și asupra șanselor noastre de repatriere. Care, confruntate cu știrile din țară (via presa sovietică) – arestări masive de inamici ai poporului, exploatatori, criminali de război sau membri ai partidelor istorice, condamnări la moarte (sau la ani grei de pârnaie, care tot la moarte duceau) – se vădeau tot mai slabe, mai improbabile. Realitatea era că nu ne cerea nimeni. Care dintre noii diriguitori, cocoțați de sovietici în fruntea țării, ar fi fost dispuși să ne ceară? Ba

dimpotrivă, ei toți ar fi fost foarte mulțumiți să ne bucurăm cât mai mult – poate tot restul vieții – de ospitalitatea lagărelor Uniunii. Ce nevoie aveau ei în țară – unde și așa erau destul de contestați – de niște elemente fățiș ostile și comunismului, și agenților lui, ba chiar dispuse să treacă la acțiune, cum o dovediserăm până atunci cu prisosință?

Dar, în vreme ce noi, la Morșansk, ne frământam capul cu asemenea speculații, la Oranki (mai precis la Monastîrka), unde se găsea majoritatea ofițerimii noastre, roadele mâniei daseră în pârg. Precedată de greve ale foamei individuale (vezi Ciutea) și de greva de la Oranki din iunie 1946, la care luaserăm parte și noi, greva foamei pentru repatriere, *marea Grevă*, minuțios pregătită până la ultimul amănunt în aproape doi ani de coacere, izbucnise în februarie 1948, în cinstea aniversării unui an de la semnarea tratatului de pace de la Paris, care da ca termen de repatriere *kak mojnă skaree*, în traducere *ad litteram* „cât mai repede cu putință“, iar în traducere liberă „la Paștele cailor“.

Greva aceasta a fost o minunată acțiune de solidaritate, cuprinzând progresiv toată suflarea românească. După câteva zile, în care spitalul lagărului se umpluse până la refuz de greviști cărați în stare gravă cu targa și în care numărul participanților, în loc să scadă, creștea mereu, comandantul politic al regiunii, generalul Vladimirov, a trebuit să vină și să stea de vorbă cu greviștii și, în fața intransigenței lor, să le dea în scris, sub semnătură și ștampilă, data finală a repatrierii, 30 iunie 1948. Și, într-adevăr, la 1 mai s-au repatriat majoritatea ofițerilor români de la Oranki, cu excepția unor mici grupuri, plimbate un răstimp, ca răzbunare, prin închisori și prin fața acelor caricaturi de justiție care erau tribunalele lor militare.

Astfel, la Oranki, lupta noastră disperată și eroică de-a „rămâne oameni“ până la sfârșit și de-a

ne repatria cu fruntea necrestată de *semnul fiarei* s-a încheiat apoteotic prin victoria noastră, în urma căreia cei de la Moscova au fost *obligați să ne repatrieze, iar cei de la București să ne primească*.

Dar, la ora aceea, noi, cei de la Morșansk, nu știam absolut nimic despre cele întâmplate acolo și nici despre repatrierea majorității ofițerimii noastre; operația începută de sovietici la Oranki trebuie să se fi răsfrânt totuși și asupra noastră, a celor de la Morșansk, ca și asupra tuturor grupurilor de soldați răzlețite în imensitatea spațiului concentraționar sovietic.

Astfel, pe la începutul lunii iunie, într-o zi de vară autentică, am fost chemați toți la poartă nu numai cu bagaje, dar și cu saltele. Asta plecare însemna. Mare bucurie pe toată lumea! După câteva ceasuri de așteptare într-un soare devenit necruțător, veni ofițerul de serviciu cu o listă și începu să ne-o citească. Cine-și auzea numele își lăsa salteaua și ieșea cu bagaje cu tot pe poartă. După ce citi vreo 40 de nume – printre care, firește, nu era și al meu –, respectivul își băgă lista în buzunar și cu un rânjet nedisimulat ne ordonă nouă, celor rămași, să ne luăm bagajele și saltelele și să ne întoarcem la baracă. Era cu ochi și cu sprâncene că administrația – resentimentară față de noi pentru greva de acum un an – ne chemase *pe toți* laolaltă – deși știa că nu plecăm toți – ca să ne umilească și să ne facă hapul și mai amar nouă, celor ce rămâneam, obligându-ne să facem calea întoarsă până la baracă, sub un soare dogoritor, cu bagajele la spinare și cu saltelele târâș după noi, în văzul întregului lagăr. Sovieticii nu pierduseră nici de data asta ocazia să arate cât sunt de mici și cât de josnic de răzbunători. Nici nu apucaserăm măcar să ne luăm rămas-bun de la cei ce plecau, aceștia așteptând dincolo de poartă să apărem și noi.

În ce privește componența lotului, el cuprindea o mică parte din foștii greviști – desigur, după

optica NKVD-istă cei cu un indice de periculozitate mai redus –, printre aceștia găsindu-se însă, spre satisfacția noastră, și micul Țena, cel cu glonțul în plămân, precum și ortacul lui, Ene, apoi cam jumătate din „moderați“ și jumătate din creaturile sovieticilor, antifasciștii voluntari, precum și o parte din informatori (administrația neîndurându-se a ne lipsi de prezența acestor umbre ale noastre.)

Interiorul barăcii abia părăsite era dezolant: țoale abandonate; câte un papuc desperecheat; paie vărsate din perini, ca într-un loc părăsit, în care ne lăsasem gunoaiele în graba plecării și în care ne întorceam acum umiliți. Nemaiavând puterea de-a face nici cea mai elementară ordine, ne lăsarăm bagajele și saltelele pe dușumea și ne trântirăm la întâmplare pe scândura goală a priciurilor, într-o stare de prostrație. Fiecare, surpat în sinea lui, își interoga destinul la această cotitură a periplului, simțind cum alunecă încet, dar ireversibil, spre mlaștina disperării. Tăcerea o rupse brusc baritonul nostru, Toreadorul (cum îi mai spuneam de la întâmplarea cu orchestra acordată cu o comă mai sus), maiorul Rădoi. Se sculă impetuos de pe prici și cu vocea lui dramatică ne imploră: „Ah, dați-mi un cui! Un cui, vă rog… să mi-l bat în cap să mă omor. Am scos răgete ca un măgar, pe scenă… la toate sărbătorile lor… și de 7 noiembrie… și de 21 ianuarie… și de 1 mai… și cu ce m-am ales? Trenul a plecat și eu am rămas. (Aci izbucni într-un hohot de plâns.) Ooo!.. Dați-mi un cui să mi-l bat în cap!… Un cui, vă implor!“ Şi cât era de mare, se prăbuși pe prici, într-o atitudine dramatică de toreador care cade în arena însângerată sub coarnele taurului ucigaș.

Uluiți la început, nu înțelegeam ce vrea cu cuiul. Când însă ajunse la finalul dramatic al prăbușirii, izbucnirăm într-un hohot demențial de râs. În fond asta și era ceea ce ne trebuia acum. După o compresiune atât de cumplită, detensionarea prin

râs ne era salutară. La gemetele lui de toreador înjunghiat, hohotele noastre atingeau paroxismul. Râdeam și nu ne mai puteam opri. Unul câte unul, căzdeam din pat și ne zvârcoleam în hohote pe podea, ținându-ne de burtă. Ne dăduseră lacrimile și ni se făcuseră ochii cât cepele. Hohotele se însoțeau de gemete, căci realmente ne durea burta de atâta râs. Dar noi râdeam, râdeam, râdeam și nu reușeam să ne smulgem din râsul acesta, nevrotic până la nebunie. (Cu spaimă îmi amintii de o mătușă de-a mea, neurastenică într-un grad avansat, care, pe patul de suferință, a izbucnit în râs și n-a mai putut fi oprită până ce, într-un ultim hohot, și-a dat duhul.)

În această situație ne găsi ofițerul de serviciu (cel ce citise lista la poartă) când intră în baracă, însoțit de un caporal și de Cotea. Ce trebuie să-și fi închipuit el în fața imaginii ce i se oferea? – 40 de oameni zvârcolindu-se pe dușumea, ținându-se cu mâinile de burtă, cu ochii vineți, scoțând din gură un fel de hohote-gemete-horcăieli!

„S-au otrăvit, își dădu Cotea cu părerea la prima vedere, în lumina scăzută a amurgului. S-au otrăvit ca regele Decebal… fiindcă au fost tăiați de la repatriere“, repetă în rusește. Ofițerul încremeni. Caporalul o șterse pe ușă după ajutoare, iar Cotea se apropie precaut de *sinucigași*. Când însă își dădu seama de adevărata origine a acestei simptomatologii, începu să țipe furios la noi:

„Hai, măi, ce naiba, ați înnebunit? Încetați odată râsul!“

Intervenția lui violentă sparse blocajul în care eram prinși și ne eliberă din mecanismul râsului. Unul câte unul ne ridicarăm de pe podea, ne șterserăm lacrimile și ne așezarăm pe paturile de jos. Ofițerul, care venise special la noi ca să se bucure de deprimarea pe care se aștepta s-o avem în urma repatrierii ratate, era vizibil dezamăgit.

„Al dracului popor mai sunteți și voi, românii, trebuie că-și spunea el în gând. Ați pierdut trenul

repatrierii și, în loc să plângeți, voi râdeți. Dracu' să vă mai înțeleagă!“ Şi ieși înciudat din baracă.

Plecarea de la Morșansk

În fine, veni și momentul plecării de la Morșansk a ceea ce mai rămăsese din grupul nostru itinerant al cărui periplu de penitență începuse de la Oranki cu doi ani în urmă. Morșansk, după asigurările sovietice de la Usciora, ar fi fost programat să fie doar o haltă în drumul nostru spre țară, o simplă haltă de o zi, două, pentru îmbăiat, schimbat lenjeria și completat îmbrăcămintea, după care ne-am fi continuat tot spre vest și tot într-un personal pitoresc euforica noastră călătorie spre patrie. Şi, într-adevăr, lucrurile n-au stat altfel decât ni s-a prognozat la Gaura Dracului, numai că au fost câteva mici diferențe. N-am stat o zi, ci un an; n-am călătorit spre vest, într-un personal, ci spre nord, într-un bou-vagon, cu gratii, santinele și câini de penitenciar; și nu spre patrie, ci spre un „lagăr-filtru“, de unde peste un an aveam să plecăm tot spre niște zone de existență concentrațională.

Trecând cu bagajele spre poartă, mai avusei răgazul să arunc o ultimă privire către rondul cu petunii sub care zăceau atâția români de-ai noștri arși de vii. Ce idilic era acum, cosmetizat de straturile de flori, acest cumul de suferință și de oroare!

Începută la solstițiul de vară, călătoria noastră feroviară, după clasica rețetă a transporturilor de prizonieri, a durat circa două săptămâni, dintre care vreo patru zile în acel păienjeniș imens de linii, macazuri, stații, unde se merge și înainte, și înapoi (și de unde îți faci cruce când te vezi scăpat), care este triajul Moscovei.

Călătoria nu a avut alt incident decât cel care i s-a întâmplat unuia dintre noi, Crișan, unul din băieții noștri de nădejde, care suferea de o retenție urinară de natură psihică. Nu putea urina în

prezența cuiva. E de înțeles ce handicap îi crea o astfel de fobie în condițiile în care înghesuiala și promiscuitatea în care trăiam ne obliga să ne facem nevoile în văzul tuturor. Nefericitul aștepta să cadă noaptea ca să se apropie de acea gaură în podeaua din mijlocul vagonului care îndeplinea funcția de WC.

Dar ce se făcea, sărmanul, dacă, în timp ce urina, unul din noi se deștepta din somn și ametit, cu pași șovăitori, se apropia și el de gaură? Pe loc i se întrerupea urinatul și bietul de el, în dureri, mergea să se întindă în pat, în așteptarea unui alt moment, mai favorabil. Starea i se agravase, începuse să facă febră. Doctorul Popescu ridica ochii spre cer și înălța din umeri. Sondă ar fi trebuit să-i pună, dar de unde sondă în bou-vagon?

Noroc că am ajuns la gara de debarcare, unde se găsea și stația fluvială de pe Volga. Acolo era ancorată o barjă care ne era pregătită. L-am încuiat în WC-ul din cală și am făcut și gardă la ușă, să nu-l deranjeze cineva. După un ceas a ieșit luminat la față.

În cala barjei, unde în mod obișnuit se țin mărfuri, între care și cea umană, de prizonieri acum, de robi altădată, ședeam întinși pe podea cu bagajele sub cap și ne lăsam legănați de tangaj ca de valurile sorții. Mergeam către Steaua Polară, ca și robii de acum câteva sute de ani, pe același fund de cală și legănați de valurile amorțitoare ale aceluiași întunecat necunoscut.

******** Este tipic procedeul comuniștilor de a-și șterge urmele crimelor ridicând pe locurile comiterii lor clădiri prestigioase. Fioroasa închisoare Uranus s-a demolat, intrând în perimetrul Casei Poporului, iar Tribunalul Militar unde s-au dat condamnări la moarte și mii de ani de temniță, a intrat în perimetrul Unirea…

******** Cei din prima listă, sortiți plecării în necunoscut, erau următorii: coloneii Cezar Hagiopol, Stelian Dimitriu, Griguță Rădulescu, Cojan; maiorul Costin Dumitrescu (Copilu'); căpitanii

Bălan Alexandru, Buiculescu Alexandru, Buțan Nicolae; locotenenții Cojocaru Nicolae, Ispas Nicolae; sublocotenenții Bălan Dumitru, Clonaru Victor, Constantinescu Gabriel, Liiceanu, Petrescu Stelian, Teodorescu Ion; în total 16.

Cei din a doua, pentru carceră: coloneii Poșulescu, Marțian, Ştefanovici; căpitanii Dinescu Petre, Lungu, Moțit Petre, Sporea, Vasilescu Romeo; locotenenții Borcea Clement, Stoenescu Vasile, Trăistaru Alexandru; sublocotenenții Alexe, Antonescu Dumitru, Bițan Aurel, Blănaru Mircea, Burkhardt, Cătuneanu Soso, Cotea Vasile, Crișan, Ene, Lăzărescu Ion, Mărculescu Radu, Moisei (Băzgăunul), Pascu, Popescu (Teologul), Preotu, Țena, Teodorescu Mișu (Chitaristul), Vonica Dumitru; în total 29.

******** Cititorul a înțeles, cred, că am prezentat aceste versuri numai ca document, ca mărturii ale unor trăiri de adâncă restriște, fără nici cea mai mică ambiție literară.

Mihailovo

După două zile de mers în susul Volgăi, am ajuns la stația de debarcare. Ne-a întâmpinat un soare matinal strălucitor și rece, ca de nord. Ne mai aștepta și o coloană, tot cât a noastră, de nemți, să ne ia locul în barjă pentru a călători în sens invers, poate chiar într-acolo de unde veneam noi. În timp ce treceam unii pe lângă alții, am schimbat rapide informații. Astfel am aflat că lagărul în care intram, Mihailovo, nu era un lagăr rău ca alimentație și cazare. Dar era un „lagăr-filtru“, un lagăr de „anchete“, din care – după caz – se pleca fie la diferite tribunale, fie în țară chiar.

Era clar că sovieticii ne pregăteau o metamorfozare din *prizonieri* în *criminali de război*, lucrul cel mai ușor cu putință în urma consimțământului pe care îl obținuseră de la „aliații“ lor. Ca să devii criminal de război era suficient ca unitatea ta să fi trecut prin locuri unde să se fi întâmplat așa-zisele crime de război asupra „pașnicei populații civile“, în realitate acțiuni împotriva „partizanilor“, care atacau pe la spate și care nu mai erau considerați „franctirori“, ca până acum, și scoși în afara legii, ci populație civilă înarmată, cu statut aparte.

În ce mă privește, puteam sta liniștit. Unitatea mea n-a avut niciodată „cazuri“ cu partizani. Dar putea fi asta o piedică pentru „ei“, dacă ar fi ținut să mă înfunde? Acum, când aveau tot statul-major român în mâinile lor, nu puteau ei să mă „transfere“ într-o unitate care să fi avut asemenea „cazuri“? Şi nu era nevoie să ajungi în fața simulacrelor lor de tribunale militare; era suficient să-ți deschidă un „dosar“ și să te țină ani în șir sub „anchetă“, în care timp câte trenuri de repatriere nu-ți vor trece pe sub nas!

Dar mare e puterea lui Dumnezeu! Cu ajutorul Lui vom face să se înfunde și „filtrul“ lor. Că nu mor caii când vor câinii! Hai să nu ne mai facem

gânduri, ci să ne desfătăm ochii de minunăția naturii ce ne stă înainte!

Căci, din clipa când am pus piciorul pe mal, mi s-a arătat un nou și interesant peisaj de pădure în culori aprige, specifice nordului, mai ales albastrul cerului, dar într-o atmosferă proaspătă și răcoroasă, salutară după îndelunga closeală de pe fundul calei. Pe drumul îngust și șerpuitor în care uneori avansam în șir indian, întâlneam localnici, vlăjgani înalți și ciolănoși care contrastau cu tipurile antropologice ruse întâlnite până atunci, de înălțime mijlocie, îndesați sau chiar grași, așa-numiții *malo* și *belo*-ruși. Cei întâlniți de noi acum erau *veliko*-ruși, despre care se spune că ar fi urmașii varegilor, de origine scandinavă, și că locurile pe care le exploram noi acum (regiunea izvoarelor Volgăi) ar ține chiar de vatra lor de baștină.

După câteva ore bune de marș și obositor, dar și reconfortant, ajunserăm la lagăr. Era instalat în clădirile unui fost mare conac al unui fost mare boier sau nobil, căci edificiul central cu etaj era foarte impozant. La acesta noii proprietari adăugaseră barăcile lor de tip gulag, înconjurate fiecare cu uluci ce le izolau de rest, dar le lăsau destul loc pentru răzoare de flori și, printre ele, de alei de plimbare. Totul era curat, ordonat, corect și funcțional, expresie a stilului de organizare german, căci nemții fiind aci în mare majoritate, aveau în primire administrația lagărului.

Băgați în carantină după oboseala zilei și după complicatul program de primire a prizonierilor într-un lagăr nou, abia ne culcaserăm când ne pomenirăm cu un nou trib de prizonieri români, cu bagaje, sarsanale și saltele, năvălind peste noi cu zarva și strigătele specifice gintei noastre latine. Deși era miezul nopții, la lumina crepusculară a paralelei la care ne găseam (60°) am putut totuși cu ușurință identifica pe invadatori. Era tot un grup de surghiuniți ca și noi, avându-și obârșia la

Suzdal, alt lagăr al ofițerimii române, de unde fuseseră porniți, ca și noi cu ani în urmă, într-o bogată colindare prin lagăre de pedeapsă. În fruntea lotului era colonelul Victor Nanu, comandantul brigăzii mele de artilerie. Dintre ceilalți, primul pe care îl recunoscui fu Puiu Atanasiu, cel care la Suzdal, la ședința de constituire a diviziei T.V,. îl acuzase pe Cambrea, vătaful ei, de „trădare“. Erau cu toții vreo 40, dintre care o bună parte fuseseră angajați în acțiuni de protest și de greve ale foamei, ca și în grupul nostru. Dintre nou-veniți, îmi mai amintesc de căpitanii Sudacevschi, Bălan, Lupovici, Chirițescu, de locotenenții Nicolae Babici, Grișa Coban, Oleg Dombrovski ș.a. Ultimul chiar a avut fericirea să-și regăsească în grupul nostru pe propriu-i frate, Igor, despre care nu mai știa nimic de șase ani. E de înțeles de ce toată noaptea nici unul n-a închis ochii și sub lumina aceea misterioasă care, la solstițiul de vară unde ne găseam, trecea insesizabil de la crepusculul de seară la aurora dimineții, am sporovăit necontenit, povestindu-ne unii altora pe unde trecuserăm, pe cine întâlniserăm și câte pățiserăm.

Carantina s-a desfășurat fără incidente. Fascinați de aurora boreală, ieșeam noaptea în curte și urmăream cu nesaț, ceasuri întregi, ciudatele fenomene de lumină care o însoțeau. Uneori parcă sub orizont s-ar fi găsit ascunse uriașe reflectoare ce brăzdau cerul cu benzi mișcătoare de lumină care se întretăiau, urcau până la zenit, apoi dispăreau și iar apăreau în alte locuri, de parcă am fi avut de-a face cu un zurliu electrician de teatru jucându-se în culise în neștire cu reflectoarele.

Soarele apunea oblic pe orizont, aproape de miazănoapte și răsărea tot oblic din orizont, iar mersul lui sub el se manifesta printr-o continuă roșeață. Întuneric nu se făcea nici o clipă în nopțile acelea. La miezul nopții, în grădină se putea citi fără nici o greutate.

Din nou confruntări pe tema muncii

La sfârșitul carantinei, *stărșia* germană a lagărului ne-a programat pe o parte din noi la o brigadă de tăiat lemne la pădure. La refuzul nostru, am fost chemați la poartă, unde era o grămadă de joagăre și topoare. Sub privirile încruntate a doi NKVD-iști, brigadierul neamț care urma să ne comande ne invită să le ridicăm.

Poarta era larg deschisă și dincolo de ea ne așteptau *ceasovoii* cu automatele de gât și câinii-lup care ne lătrau nerăbdători să ne ia în primire. Scenariul era același ca la Gaura Dracului. Refuzul tăcerii noastre îi scoaseră din sărite pe NKVD-iști. Unul din ei, mai mic în grad, se lansă în niște energice și scurte comenzi cazone (pe rusește), ca „Încolonarea câte cinci! Direcția pădure! 'Nainte marș!“, cu care ne și vedea ieșiți pe poartă, în pas de defilare, ca niște automate prinse în mecanismul ordinului. Însă acestei comenzi, deși repetate cu un ton din ce în ce mai ridicat, până la răgușeală, nu izbutiră nici să ne scoată din imobilism și nici să ne șteargă de pe față zâmbetul provocat de aceste inutile și ridicole strădanii. După ce respectivul, răgușit și deprimat de insucces, se lăsă păgubaș de jocul de-a comanda, intră în acțiune celălalt, căpitan ca grad. Pe un ton ce se voia îngăduitor, îl întrebă pe Cotea (pe care îl știa *perevodcik*) de ce „domnii“ ofițeri români refuză să execute ordinele.

„Pentru că sunt în contradicție cu regulamentele internaționale privitoare la regimul prizonierilor, pe care le-a semnat și Uniunea Sovietică și care prevăd că ofițerii nu sunt și nu pot fi obligați să muncească“, îi răspunse cu promptitudine Cotea, adăugând că acest statut, nouă în speță, ofițerilor români, ne-a fost recunoscut chiar în scris de un înlocuitor de ministru de interne, ce-i drept cu prețul unei greve a foamei, dar că oricând – accentuă el cu vocea-i gravă și răspicată – suntem dispuși să plătim același preț pentru a ni-l face respectat. Căpitanul sesiză avertismentul abia

voalat și, fiindcă ne cunoștea dosarele și știa ce ne poate pielea, găsi mai prudent să bată în retragere, nu înainte de a ne arunca un set de fumigene retorice cu privire la „muncă“, privită la ei ca o „cinste“, și nu ca o „obligație“ și de a ne pretinde să beneficiem de această cinste ieșind la muncă de bunăvoie. (Interesantă poziție! Ipochimenul nu voia altceva decât să ne „silească“ să muncim „de bunăvoie“ și „nesiliți de nimeni“.)

Sesizând că dialectica lui, în loc să ne convingă, nu face decât să ne aducă pe fețe zâmbete ironice, căpitanul, după un scurt conciliabul cu subalternul lui, dădu pe un ton marțial singura comandă rezonabilă din ziua aceea: *Nazad na korpus!* („Înapoi la baracă!“)

Aceasta a fost și ultima presiune a sovieticilor de a ne scoate la lucru. Până ne-am repatriat n-am mai ridicat un pai de jos. Iar la Mihailovo se lucra în forță. Toate națiile lucrau. Afară de noi, românii, adică de grupul nostru orankino-suzdalian de rebeli. Asta arăta clar, pentru cine voia să vadă, că sovieticii pot fi și *rezonabili* atunci când se găsește cineva, oricât de slab ar fi, să le opună o forță de luat în seamă. Sovieticii, și cei de ieri cu care ne-am confruntat noi, și cei de astăzi, cu alte nume, nu sunt sensibili la ideea de „drept“. Singurul lucru care-i impresionează este „forța“. („Şi câte divizii are Papa?“ a întrebat odată Stalin când i s-a vorbit de puterea papală. Într-adevăr, un Sfânt Părinte de mai târziu n-a avut nici o divizie, dar a avut „forța“ să zguduie comunismul din temelii și să-i precipite implozia.)

Puterea celor slabi care își pun viața la bătaie spre a-și salva sufletul, iată puterea lui Dumnezeu care se arată în slăbiciunea oamenilor; iată și puterea pe care am invocat-o noi în confruntarea cu ei.

Ni se fac „dosare“

Într-una din încăperile de la parter ale fostului conac, acum corpul administrativ al lagărului, era amenajat un spațiu aparte, prevăzut cu o cabină de fotografiat, cu un mic laborator de luat amprente, cu un cântar prevăzut cu bară de măsurat înălțimea, cu birouri, fișiere, dosare, într-un cuvânt cu toate cele necesare conversiunii unui „prizonier de război“ într-un „criminal de război“.

Am fost chemați cu toții la acest birou, fiind siliți unul câte unul să trecem printr-un nou și deliberat șir de furci caudine, acela de-a fi tratați ca borfași, ca delincvenți de drept comun cărora li se iau amprentele (ca și cum acestea s-ar fi putut păstra intacte ani de zile pe presupusele corpuri delicte), precum și fotografiile (din față, de profil din dreapta, de profil din stânga) care să fie afișate pe pereții localurilor publice, cu mențiunea: „Cine-i cunoaște?“.

Unii au resimțit ca o umilință acest protocol, ceea ce și urmărea administrația.

Eu însă – dar nu numai eu – am fost de altă părere. Atât timp cât noi înșine nu ne umilim, nimeni și nimic nu ne poate umili. (Un *ceasovoi* beat care-mi aruncă un scuipat în obraz nu mă poate umili. Dar dacă eu îi cerșesc un chiștoc de mahorcă și el mi-l aruncă cu un scuipat – caz din nefericire întâmplat cuiva cu multe trese pe umăr –, atunci într-adevăr am fost umilit. Fiindcă eu singur am consimțit să mă pun într-o situație umilitoare.)

Umilință sau nu, un lucru ni se părea totuși clar: prin aceste scamatorii se putea deschide împotriva oricăruia dintre noi un protocol de urmărire penală, perspectivă care, pe toată perioada „sejurului“ nostru la Mihailovo (care n-a fost prea rău, comparat cu alte „bolgii“ prin care trecusem până atunci), a spânzurat asupra noastră ca sabia lui Damocles.

Şi iată totuși că, până la plecare, nici unul dintre noi n-a fost scos pe poartă ca să fie trimis, cu

dosarul de gât, în fața cine știe căror paiațe travestite în magistrați militari, așa cum se întâmpla în acel timp în alte lagăre, fără ca noi să știm, cu unii din băieții noștri. Dar un an cât am stat pe aceste meleaguri am simțit încontinuu amenințarea aceasta.

Hipnolalia autodemascatoare

Într-una din nopțile acelea albe ale solstițiului de vară, mi s-a întâmplat un lucru ciudat și care mi-a dat de gândit. Aveam patul pe priciul de deasupra. Sub mine dormea căpitanul G. din grupul de la Suzdal. Să fi fost trecut de miezul nopții. Voind să cobor, călcai pe marginea patului său cu grijă, să nu-l trezesc. Îl auzii bolborosind ceva de neînțeles, dar pe un ton iritat. Întâi crezui că îmi reproșează că l-am deranjat și-mi apropiai fața de fața lui, să înțeleg ce spune și, eventual, să-mi cer scuze. Spre stupoarea mea, îl auzii acum cu toată claritatea, cuvânt cu cuvânt, rostind: „Lăsați-mă în pace! Treaba mea ce fac! Ascult tot… Înregistrez tot… Spun tot, numai să ajung acasă.“

Rămăsei cutremurat în fața acestei satanice profesiuni de credință prin care un om se autodemitea din calitatea de om, numai ca să ajungă „acasă“. Şi cu ce interlocutori din lumea visului își disputa, cu atâta iritare, dreptul lui suveran de a-și podi cu cadavre drumul spre casă? Desigur, cu propria conștiință, pe undeva nemulțumită cu opțiunea lui și care, prin gura personajelor onirice cu care se certa, îi aducea învinuiri.

A doua zi, în cea mai mare discreție, am relatat câtorva din „suzdalienii“ cu care eram în legături mai apropiate descoperirea mea de peste noapte, care de îndată i-a descumpănit pe toți, nelegându-se deloc cu ansamblul comportamental al căpitanului G., om serios, neînscris la voluntari, retras și taciturn. Totuși, odată piatra aruncată, au început să se facă valuri și așa au revenit la

suprafață de la fundul uitării frânturi de comportament, situații echivoce, coincidențe bizare, nelegate împreună atunci, dar care acum, în lumina straniilor mele dezvăluiri, puse cap la cap, se articulau în linii de acuzație foarte verosimile. Verosimile da; însă nu într-atât cât să poată constitui probe.

Din clipa aceea, G. a intrat în colimatorul nostru. A fost surprins în situații dubioase (anumite contacte cu informatorul nostru notoriu), dar niciodată prins cu mâța în sac. Simțea că e privit cu suspiciune și tratat cu reticență. Dar nu-i păsa. La Odessa a fost repatriat într-un lot de bolnavi, deși era sănătos tun. Dacă nici aceasta nu mai e o dovadă, atunci încadrarea lui în Securitate după ce s-a întors în țară, unde a stat bine mersi până la anii pensiei, asta ce o mai fi? Ciudata întâmplare arată că nici o fărădelege nu rămâne la nesfârșit ascunsă. Dacă nu se găsește nimeni în lume care s-o demaște, atunci, la ceasul somnului celui mai profund, când scapă de sub controlul rațiunii, conștiința se ridică acuzatoare, rostindu-și rechizitoriul prin limbajul vorbirii în somn, „hipnolalia demascatoare“…

Biblioteca de la Mihailovo

În clădirea centrală, fostă locuință boierească, la etaj, era biblioteca lagărului, al cărei principal depozit de cărți îl constituia fondul inițial al bibliotecii proprietarului, în care cartea franțuzească era la loc de cinste. Se găseau, desigur, destule cărți și în germană, și în rusă, dar cartea franceză domina ca număr și calitate. Pesemne fostul lor stăpân făcuse parte dintre acei aristocrați care vorbeau mai curând franceza decât rusa. Ce ediții rare din clasicii francezi, dar și din literatura secolului trecut! Mai cu seamă romancierii, Stendhal, Balzac, Flaubert, Zola, France, în ediții complete! Să nu-ți vină să-ți crezi ochilor! A trebuit să ajung până la izvoarele Volgăi

ca să dau peste o astfel de comoară. Cum de-a scăpat nepurificată de NKVD acea moșierească și cosmopolită bibliotecă a rămas până astăzi o enigmă pentru mine. Probabil au și „ei“ disfuncționalitățile lor, printre care se mai poate strecura și o astfel de șansă.

Pentru noi, biblioteca aceasta a fost ca o mană cerească. Între paginile ei cu miros de praf din secolul trecut, timpul, eternul nostru dușman, nu avea acces, căci el oriunde poate pătrunde cu puterea lui distructivă, afară de lumea „ficțiunilor ideale“.

Firește, biblioteca avea și un stand de cărți sovietice, cu ideologie, dar și literatură, la care nu se uita nimeni. Eu însă, din dorința de a-mi face o idee cât mai obiectivă, cât mai lipsită de idei preconcepute asupra acestei literaturi ieșite din pântecul revoluției, m-am apucat, liber și nesilit de nimeni, să o citesc: în limbile care îmi erau accesibile, franceză, germană, italiană. Adâncindu-mă în aceste lecturi, am ajuns din loc în loc să mă întreb: ce l-a făcut pe Șolohov ca, după o operă de un suflu epic ca de epopee, cum e cel care străbate *Donul liniștit*, să scrie reclama pentru gospodăria colectivă, fără sare, fără piper, *Pământuri desțelenite*? Citindu-le împreună, îți este imposibil să crezi că sunt scrise de același autor. Sau cum se poate ca Gorki, care a scris *Universitățile mele* sau *Azilul de noapte,* sau *Moartea și fata*, să poată scrie platitudinea aceea de roman numit *Mama* sau piese de teatru atât de anoste și trase de păr ca *Vassa Jeleznova* ori ca odiosul *Belomorkanal* (prefigurare a tot atât de odiosului Canal Dunăre–Marea Neagră), în care se face apologia muncii forțate a deținuților? De asemenea, am înghițit cu resemnare *Tânăra gardă* a lui Fadeev, *Ceapaev* a lui Furmanov și indigestul *Cum s-a călit oțelul* de Ostrovski.

De ce mă masochizam cu astfel de lecturi penibile? Fiindcă vedeam în nereușita estetică a

acestor opere, create în orânduirea comunistă și pe coordonatele ei de gândire, însuși simptomul sigur al neviabilității acestei orânduiri pe planul existenței. Şi ca atare, mai curând sau mai târziu, inexorabila ei prăbușire. Incapacitatea acestor autori, unii chiar de mare talent, de a crea – legați fiind de viziunea oficială asupra lumii și de axiologia oficială – opere autentice și de valoare era pentru mine dovada sigură a funciarei caducități a acestei orânduiri. Unde era baiul? Unde era cauza sterilității ei? În însăși antropologia sa, *idealistă* până în măduva oaselor. Realismul socialist este în esența lui un idealism prost camuflat. Omul prezentat de acest curent oficial nu este un om real, ci unul ideal, așa cum ar trebui să fie; nu un om în carne și oase, ci o schemă abstractă, un proiect de „om nou“ elaborat de ingineria antropologică a partidului și predat spre execuție tovarășilor creatori de artă. Cum Dumnezeu să convingă și să emoționeze un astfel de om-schemă? Şi fiindcă omul acesta e fals și ireal, tot ce s-a construit pe el e fals și caduc și se va nărui odată și odată. Acesta era argumentul „estetic“ avansat de mine încă de pe atunci cu privire la inevitabila prăbușire a comunismului.

Că în epoca lui s-au mai scris și lucrări bune nu e un contraargument. Ba dimpotrivă. S-au scris – e adevărat – și capodopere, dar nu pe coordonatele ideologice ale sistemului, ci, sub un camuflaj mai mult sau mai puțin abil, în afara lor, dacă nu chiar împotriva lor. De aceea au și fost osândite de oficialitate unele, cum ar fi scrierile marii poetese Ahmatova sau, ceva mai târziu, *Doctor Jivago* a lui Pasternak. Cât privește altă scriere de mare valoare, *Maestrul și Margareta* a lui Mihail Bulgakov, aceasta este de la un cap la altul o critică și o bășcălie, genial camuflate, ale regimului sovietic. Ca să nu mai vorbim de *Arhipelagul Gulag* al lui Soljenițîn, care a putut să apară doar datorită scurtului dezgheț adus de

Nichita Hrușciov, ca apoi să fie imediat interzis și osândit.

În lagăr se mai puteau găsi cărți și la prizonierii germani. Între aceștia am observat și un grup de preoți catolici care duceau o viață de meditație creștină de toată adâncimea. Am făcut cunoștință cu cel care părea să dețină între ei un fel de protie: abatele Fakler, un bărbat voinic și luminos, deschis oricăror discuții, de la care am împrumutat o carte foarte valoroasă, *Paulus*, scrisă de un teolog catolic austriac, Pfarer.

Această carte mi-a adăugat la lectura tuturor epistolelor apostolului Pavel o viziune de ansamblu asupra întregului Imperiu Roman, precum și asupra tuturor neamurilor, cultelor și religiilor care se intersectau în spațiul său, între care și diaspora evreiască prin mijlocirea căreia acest fascinant și irezistibil propovăduitor a sensibilizat și celelalte neamuri din împărăție la noul mesaj divin. Așa a reușit să facă, din ceea ce fariseii și cărturarii timpului considerau a fi o „neînsemnată sectă iudaică“, o religie universală, creștinismul. În perspectiva acestei cărți, multe din exprimările apostolului pe lângă care până atunci trecusem cu ușurință au căpătat dintr-odată noi lumini, dătătoare de nebănuite forțe. De la Pavel am învățat că valoarea unei idei adevărate stă în „forța“, în puterea ei de a mișca, de a transforma lumea, dacă nu chiar de a o transfigura. Celelalte sunt jocuri ideatice pentru desfătarea minții.

În multe din prigoanele lui am retrăit propriile noastre încercări și ne-am simțit solidari cu el; am avut o continuă și nestăvilită admirație și simpatie pentru acest mititel evreiaș, plăpând, prăpădit și bolnăvicios, care nu știu de unde a reușit să adune în el atâta forță cât să zdruncine din temelii ditamai împărăția, cum a fost Imperiul Roman.

Şi, iată așa, cu ajutorul apostolului Pavel și al altor lecturi și meditații, instalați în pântecul chitului roșu, am mai înaintat pe fluviul larg, fără

țărmuri al timpului, ancorând în portul celei de a șaptea ierni a prizonieratului, 1948–1949. Iarnă apăsătoare, nu atât prin gerul ei uscat și constant, cât prin întunericul paralelei unde ne aflam: îndelung și apăsător întuneric, întrerupt doar la prânz de o fâșie de lumină tristă.

A venit târziu și primăvara, debilă ca o convalescentă, și n-a adus nimic pentru speranțele noastre.

Dar a venit și vara și, ca de obicei, de solstițiul ei am fost cu toții chemați cu bagajele la poartă.

Odessa

De la Mihailovo, *lagărul-filtru* (care filtru pare că se înfundase cu noi), am fost porniți pe același drum pe care veniserăm: de-a lungul Volgăi, pe cale ferată, bineînțeles, fără să ni se spună unde mergem; și tot la vremea solstițiului de vară (era un făcut: călătoream numai la solstiții sau la echinoxuri). Dar, după ce am scăpat de Volga și de păienjenișul de linii, macazuri, halte care era gara Moscovei, ne-am dat seama fără greș că eram mânați spre sud. De altfel și vigilența pazei era mai relaxată, căci oblonul de la ferestruica bou-vagonului mai rămânea și nelăsat, iar în stațiile unde ni se servea masa eram garați uneori chiar la peronul principal, ceea ce ne îngăduia să ne dăm seama unde ne aflăm și să și vedem gara și lumea din ea.

Acum, după patru ani de la terminarea celui de al Doilea Război Mondial și 31 de la terminarea Primului, aspectul gărilor era același ca pe vremea țarului, bineînțeles cu adaosul stratului gros de trei decenii de neagră mizerie sovietică. Cât despre populație, vestimentația ei, aspectul fizic, tonusul moral, prefer să nu mai vorbesc. Singurele mutre prospere erau ale slujbașilor și ale militarilor.

Dar, dintre toate gările pe unde am trecut, una m-a impresionat până la cutremurare, Voronejul, prin numărul deosebit de mare al invalizilor și mutilaților. Şi nu numai bărbați, ci și femei și, vai, și copii. Prin gara asta, care mai păstra încă incomplet cicatrizate răni de fioroase bombardamente aeriene, vedeam la opt-nouă oameni câte unul în cârje, ori cu o mânecă fluturând în vânt, de parcă ne-am fi aflat în sala de așteptare a unui spital de chirurgie.

Curând, ne-am dat seama că am intrat pe teritoriul Ucrainei. Într-una din zonele de triaj ale unei gări mari și necunoscute, după o îndelungă staționare, am simțit cum se trage lângă noi o

garnitura tot de bou-vagoane și imediat am auzit un fel de hărmălaie de voci, în care am recunoscut fonemele limbii țigănești. Unul din noi s-a și urcat pe prici și, privind pe ferestruica zăbrelită, într-adevăr, a văzut în ușa larg deschisă a vagonului vecin o șatră de țigani angajată într-o discuție foarte animată. Înviorați de această vecinătate, încercarăm și noi ușa ce da spre ei și, din fericire, o găsirăm nezăvorâtă. O uitase așa *ceasovoiul* cu masa. O deschiserăm larg și ne bulucirăm în pervazul ei. Cele două grupuri se priviră uimite.

„Ce-i cu voi?“ îi întrebarăm.

„Suntem țigani din România, răspunseră ei uimiți că aud vorbă românească. Dar voi ce sunteți?“

„Suntem ofițeri români prizonieri.“

Această prezentare a noastră stârni în tabăra lor la început uimire, apoi consternare generală.

„Voi sunteți ofițeri români?“ întrebă bulibașa lor stupefiat după ce superviză fețele noastre scofâlcite și nebărbierite, ca și îmbrăcămintea noastră peticită și ruptă, adusă la nivelul unei vestimentații de cerșetori profesioniști.

„Da! răspunserăm noi, aproape neconvinși, suntem ofițeri români.“

„Hauleo, hauleo, începu bulibașa să-și smulgă barba și să plângă. Chivo, Safto, Marghioalo, Titilico! Veniți să vedeți pe ofițerii noștri, săracii în ce hal au ajuns.“

Şi îndată după apariția în ușa vagonului a zeci de capete curioase, bărbați bărboși, cu priviri focoase, femei cu basmale colorate și salbe la gât, puradei cu păr cârlionțat și murdari pe gură, se și porni o larmă, un plânset și un bocet general.

„Haoleo, ofițerii noștri, săracii, ce frumoși erau!… Cum sclipeau toate pe ei!… Şi cum le curg zdrențele acuma!“ și dă-i plânset că ni se muiară și nouă inimile de propria soartă, de ajunseseră și țiganii să ne plângă de milă.

„Uite aci pe regiu' nostru!“ strigă o bătrână, arătându-ne o monedă jubiliară de argint cu chipul regelui, pe care o sărută cu evlavie.

„Dar n-ați auzit că l-au dat jos comuniștii?“

„Ba da, am auzit, maică, mânca-i-ar buba neagră pe cine știm noi!“

„Dar voi cum ați ajuns aici și încotro vă duc acum?“ întrebarăm noi curioși și oarecum tulburați de această întâlnire.

„Noi, domnilor ofițeri, am ajuns aci la Buh (Bug, *n.n.*) dintr-o greșeală la «tilifon». Fluierul Iclăr (*Führerul* Hitler, *n.n.*) a spus la «tilifon» lui Antonescu să-i trimită «jidanii», și Antonescu a înțeles «țiganii», și de aici ni s-au tras toate belelele.“

„Și aici v-au pus la muncă?“

„Of, of, păcatele noastre! Ne-au pus să semănăm cartofi. Şi ne-am apucat de treabă: ziua îi îngropam la cuib, iar noaptea îi dezgropam, îi fierbeam și-i mâncam. Acum cică o să ne trimită în țară. Au recunoscut și ei câtă treabă le-am făcut. Dar pe dumneavoastră?… Încotro vă duc ăștia acum?“

„Nu știm, moșule. Oriunde, numai în țară nu.“

„Auziți? se adresă la ai lui. După atâta amar de ani de robie, nici măcar acuma nu le dau drumul.“ În vremea asta unul din adjuncții bulibașei, care până atunci îl privise cu atenție pe Soso Cătuneanu, îi șopti șefului ceva la ureche. Acesta, după ce-l cercetă și el cu privirea, dădu din cap afirmativ și, arătându-l cu mâna pe camaradul nostru, exclamă entuziasmat:

„Carnea noastră! Domnișorul ofițer este carnea noastră. Dați-ni-l nouă, să vi-l ducem în țară, dacă tot ziceți că ăștia nu vă dau curând drumul. Îl îmbrăcăm în hainele noastre… și nici dracu' n-o să-l mai știe că-i român și ofițer.“ Într-adevăr, Soso era atât de oacheș, că odată la Oranki un italian, privindu-l atent, m-a întrebat dacă România nu are colonii în Africa.

Oferta bulibașei era nu numai generoasă, ci și ușor de realizat: între garniturile noastre nu era nici țipenie de om. Şi cum ușile erau față în față, nu era de făcut decât un salt, peste un peron nepăzit și peste încă doi ani de prizonierat. Dar Soso nu l-a făcut. A refuzat politicos oferta, spunând că îi apreciază generozitatea. Apoi au apărut *ceasovoii* celor două garnituri și au închis și zăvorât ușile, după care s-au mișcat și trenurile, pornind amândouă în direcții și spre destine diferite.

Un scurt popas: Nikolaevo

După încă vreo două zile de mers, am ajuns la ceea ce credeam că e destinația noastră: Nikolaevo, mare oraș și port la vărsarea Bugului în mare. Ne-au dus într-un cartier de blocuri de două-trei nivele. Unul din acestea era despărțit de celelalte printr-o rețea de sârmă ghimpată, cu miradoare instalate pe cele patru colțuri. Iată dar un lagăr instalat în mijlocul populației civile! Care se pare că nu era deranjată cu nimic de o astfel de insolită prezență. Ba mai mult, când „vecinii“ noștri și-au dat seama că suntem români, au început să ne facă semne de simpatie.

Explicația e simplă: în timpul războiului, teritoriul până la Bug era sub administrație românească, iar peste Bug, sub cea germană. Fără discuție că, sub raportul relațiilor cu populația de sub ocupație, administrația română a fost mai blajină și mult mai îngăduitoare decât cea a nemților. De aceea, mulți ucraineni treceau noaptea Bugul la noi, unde condițiile de viață erau mult mai bune. Probabil că vecinii noștri de cartier nu uitaseră aceste împrejurări și de aceea au ținut să ne exprime în felul acesta recunoștința lor.

Noi ne-am instalat în tot etajul blocului. Am aflat atunci că acestui tip de locuință i se spunea *obșce jitie* („viață în comun“, „cămin“) sau „opt’șpe vite“, cum reușeam noi să pronunțăm. Sintagmă rostită în derâdere, dar care exprima cum

nu se poate mai bine condițiile degradante, de falanster, înjositoare pentru „condiția umană“, în care, potrivit spațiilor arhitecturale create de gândirea politică sovietică, ar fi trebuit să se desfășoare relațiile de la om la om ale viitorilor locatari. Bucătăria comună, spălătoria comună, baia comună, ba chiar și closetul comun creau premisele unei vieți de infern. Așa cum avea să fie și la noi în țară. Pentru noi însă, obișnuiți cu „viața de obște“, falansterul acesta proaspăt zugrăvit și nelocuit era un lux. De aceea ne dădeam seama că „sejurul“ nostru de aici nu putea fi decât un provizorat. Şi așa a și fost.

Într-o dimineață de început de iulie, am fost urcați în mașini și, pe o rută paralelă cu litoralul Mării Negre, expediați la Odessa. Odessa. Cunoștință veche. Loc de confruntare pe viață și pe moarte. Unde s-a tocat, într-o încleștare inegală și nechibzuită angajare, floarea oștirii noastre. Unde am luptat cu disperare, văzând cum în dreapta și-n stânga îmi cad camarazii și așteptând să-mi vină și mie secunda. Iată-mă readus în câmpurile ei de luptă bântuite de fantome.

Drumul a fost totuși magnific. În stânga, safirele ireale ale mării. În dreapta, stepa la orizontul căreia clipea o dumbravă de pini. „Fata morgana“ pe care am văzut-o atunci și acolo pentru prima și ultima oară. Dispărea și apărea în mod capricios, punând câteodată între ea și stepă o bandă subțire de ceață argintie, sau poate undele unui lac. De unde, de la câte sute de kilometri, va fi fost detașat și translat la orizontul nostru mirajul acesta?

La un moment dat, șoferul opri mașina pentru răcirea carburatorului. Profitând de ocazie, cu învoirea șefului gărzii, coborârăm și noi. Când îmi aruncai privirea peste peisajul dintr-o parte și alta a șoselei, rămăsei încremenit. Eram în plin câmp de luptă al bătăliei de acum opt ani. Iată în dreapta lacurile cu undele lor negre ca de catran. Iată în stânga banda azurie a mării. Între ele, șoseaua, pe

care acum noi stăm comozi, dar care atunci era axul atacurilor noastre disperate, repetate și eșuate, șosea blestemată, permanent măturată de gloanțe. De câte ori n-am traversat-o târâș, pe burtă, de-a rostogolul dintr-o parte într-alta, cu riscul vieții, în executarea unui ordin, de cele mai multe ori absurd ori ineficient! Iată și gropile și adăposturile noastre, năpădite de buruieni, dar încă nenivelate de acțiunea timpului.

Pe undeva, în dreapta, pe aproape, trebuie să fie și adăpostul meu de observator înaintat de artilerie (strașnic observator, blindat cu șine și traverse de cale ferată!), căci recunosc liziera de salcâmi în care inamicul era formidabil de bine îngropat în pământ și pe care permanent o aveam prinsă în obiectivul lunetei. Din liziera aceea se trăgeau în capul nostru mii de branduri și de katiușe; dar și divizionul meu de artilerie răspundea pe măsură, cu mii de obuze, căci până la urmă din ea a rămas doar un câmp de cioate. Dar, de sub cioate, adăposturile lor, negăsite de obuzele noastre, scuipau în continuare foc nimicitor asupra noastră. Acum cioatele se refăcuseră într-o mândrețe de lizieră de salcâmi, dovadă a biruinței naturii regeneratoare asupra nebuniei distrugătoare a omului. O lună încheiată, cât am luptat în acest sector blestemat, șoseaua Nikolaevo–Odessa, am trăit în cea mai deplină intimitate cu moartea. Noaptea treceau pe lângă mine unități de infanterie din diferite regiuni ale țării, se instalau pe linia de plecare, la 50-60 de metri de postul meu, iar în zori porneau la atac, ca să fie tocate până la ultimul om. Apoi sovieticii, ca un perete de oameni, porneau la contraatac, ca să intre în cortina de foc a artileriei noastre, din care unul nu mai scăpa cu viață.

Şi astfel, morții noștri întrepătrunși cu morții lor acopereau câmpul de luptă, încins ca un cuptor de arșița unei veri prelungite, în care trupurile nici nu se mai descompuneau, ci se uscau și se înnegreau ca mumiile. Impregnată de moarte era toată

ambianța în care eram cuprins. Respiram moarte. Așa că, atunci când, în fine, liziera a fost cucerită, iar divizionul meu a fost retras din sector, m-am socotit un înviat din morți.

În sfârșit, urcați în mașini, părăsirăm aceste locuri sinistre, bântuite de umbrele celor căzuți și de cutremurătoarele amintiri ale celor ce au apucat acele zile. Intrarea în Odessa îmi răscoli alte amintiri. Îmi apăru acel cald și luminos 16 octombrie, cu funigei aurii, când a căzut orașul asediat și când am intrat în el nu ca prizonier într-un camion cu *ceasovoi* în spate, ci ca un combatant învingător, deși nu triumfător. Erau prea mulți morți pe care îi purtam în mine, ca să pot exulta de o biruință al cărei preț îl plătiseră ei. Mă bucuram că am ieșit cu toții din umbra morții, că suntem teferi și că ni se deschid iarăși porțile vieții, cu toate darurile ei – dar pentru câtă vreme? Şi mai cu seamă simțeam o nevoie nestăvilită să mă rog, să mă smeresc, să-i mulțumesc lui Dumnezeu că m-a scos la liman. Şi atunci s-a întâmplat minunea: tot colindând cu oamenii mei pe străzile pustii de lume, pline de gunoaie, cu mașini răsturnate și arse, mirosind a benzină sovietică, cu case fumegânde, cu camioane abandonate, cu tramvaie deraiate, când am cotit pe un larg bulevard m-am trezit deodată în fața acelei magnifice apariții pe care o cunoșteam, o mai văzusem, ca în vis, dar nu îndrăznisem să sper că o s-o și ating aievea.

De la alt post al meu de observator, de pe creasta Dalnikului, câteodată, seara, când cerul era senin, ridicată deasupra tuturor clădirilor orașului, în lumina de aur a asfințitului, marea catedrală a Odessei, în toată splendoarea ei bizantină, mi se arăta atunci, transfigurată, plutind parcă între cer și pământ. Spre ea îmi îndreptam rugăciunile către Cel de Sus, să ne scoată cu viață și teferi din întunericul și din strâmtoarea morții în care eram prinși. Şi iată-ne pe neașteptate în fața ei. Am adus atunci în genunchi, pe primele-i trepte, mulțumiri

Cerului că ne-a primit rugăciunea și ne-a mântuit. Asta atunci.

Iar acum, în goana mașinii treceam din nou pe lângă ea, ca pe lângă o veche prietenă, și îi încredințam din zbor rugăciunea către bunul Dumnezeu să ne scoată la liman din pântecele Leviatanului roșu, ca pe Iona din pântecul chitului.

Drumul prin Odessa ne-a dezvăluit și grandoarea vechiului oraș maritim, cu urbanistică și arhitectură de gust francez, parizian chiar, dar și rănile abia oblojite ale războiului, amândouă acoperite de mâzga cenușie a trei decenii de mizerie sovietică.

Trecurăm prin fața Operei, copie fidelă a celei de la Paris, a lui Garnier, precum și prin fața câtorva hoteluri, de același stil și factură, dar degradate de timp și, mai ales, îngălate în izina regimului. În sfârșit, oprirăm în fața unui hotel, cam de mâna a doua, și, spre surprinderea noastră, furăm poftiți să coborâm.

După blocul de *obșce jitie* de la Nikolaevo, iată-ne acum într-un hotel! Să nu-ți vină să crezi. Bolșevicii ăștia prea ne răsfață. Dar abia trecurăm de peronul de la intrare, că ne și lămurirăm cum e cu „răsfățul“. Ne găseam într-o închisoare NKVD-istă de cea mai autentică speță. Atâta doar că nu ne încuiau în camerele de hotel-celule, ci ne lăsau liberi prin tot catul rezervat pentru prizonieri, cât și prin curtea interioară a hotelului, care se prelungea în spatele lui într-un maidan creat printre ruine, acum năpădit de bălării și gunoaie.

Printre puținii prizonieri pe care-i găsirăm la hotel – sosiți și ei foarte de curând de pe la alte lagăre sau închisori de anchetă –, îi întâlnirăm pe maiorul Schnabel, de la divizia noastră și pe ajutorul de comandant al regimentului meu, colonelul Ciufu.

Acesta reușise să scape din bătălia Donului, ca și din multe alte încercări, ceea ce mă făcuse să-l consider cândva om cu „baftă“, a cărui prezență e

„fastă“, adică aducătoare de noroc. Într-adevăr, sub comanda lui, în bătălia Odessei executasem niște misiuni deosebit de periculoase, din care scăpasem cu fața curată. Căpătasem, după aceste încercări, o încredere aproape mistică în steaua sa. Dar la *23 august* l-a părăsit norocul lui aproape proverbial. Luând *à la lettre* noua orientare politico-militară din mesajul regal, s-a deplasat cu tot statul său major la comandamentul unității sovietice din fața lui, ca să discute cu noii noștri „aliați“ condițiile „colaborării“. Aceștia l-au felicitat pentru inițiativa lui, i-au sugerat să adune în coloană de marș tot regimentul, în vederea „reorganizării“, și după aceea i-au dezarmat pe toți, i-au ușurat de ceasuri și de alte obiecte futile și – tot în vederea reorganizării – i-au pornit spre toate lagărele de prizonieri ale gulagului sovietic.

Unii, chiar din cei ajunși la Oranki, declarau cu o inocență care te mișca până la lacrimi că ei nu sunt prizonieri ca noi, ci au venit să se „reorganizeze“.

Cât privește pe Ciufu, acesta fusese purtat prin circuite de unul singur, prin alte lagăre speciale, unde, prin momeli sau amenințări, ori chiar presiuni, se urmărea racolarea lui. Zadarnică le-a fost truda. Colonelul a rămas neclintit pe poziție. Când îl cunoscusem eu, era tipul extravertitului. Gras, mobil, activ până la demență (se spunea că pentru a-l găsi era de ajuns să te plasezi în orice loc pofteai din cazarmă; era imposibil ca în curs de o oră să nu treacă măcar o dată pe lângă tine), capricios, consumând mult și consumându-se tot mult, gălăgios, tunând și fulgerând, dar și râzând cu poftă când, la ploaia lui de acuze, îl întorceai cu o vorbă de duh.

Așa îl cunoscusem eu. Acum aproape că aveam un alt om în fața mea: un introvertit. Slăbise mult. Încercările îl făcuseră mai taciturn și-l înțelepțiseră. Treziseră în el reflecția și meditația. Ținea în mâini o Biblie. Asta mi-a spus ceva.

În acest *grand hôtel* NKVD-ist nu se găseau numai prizonieri, ci și diplomați. Şi nu singuri, ci cu familiile lor, cum era cazul unor diplomați olandezi internați cu neveste și copii. Inițial ei fuseseră ridicați de nemți din ambasadele capitalelor occidentale cucerite de ei și, fără menajamente, internați în lagăre. Aici îi găsiseră trupele sovietice în înaintarea lor și, generoase cum sunt ele, îi „eliberaseră“, expediindu-i în bou-vagoane în lagărele lor de deținuți. Ca să poată face comparația cu regimul ce li se aplicase de germani. Prea mult n-am putut noi conversa cu „diplomații“. Doar atât am reținut: că pentru ei actualul „hotel-lagăr“, de unde sperau să se repatrieze, era un paradis în comparație cu alte lagăre și închisori de anchetă pe unde-i plimbaseră noile gazde.

În lagărul din apropierea portului

Desigur, ne dădeam seama că vilegiatura noastră aici, la „trei stele“, era un lux care nu putea ține mult. De aceea nu am fost deloc surprinși când, într-o dimineață, ne-am trezit urcați iar în camioane și porniți cam către zona portului. Lagărul în care am fost depuși era o fostă cazarmă de marinari construită în pintenul unui abrupt povârniș de stânci. Clădirea era dreptunghiulară, cu un etaj și cu fațada la stradă. Pentru a i se asigura o curte interioară, se excavase (pe vremea țarului) o uriașă cantitate de pământ din pinten, și la capătul lui, spre a se evita alunecarea, se ridicase ca o proptea un masiv zid de piatră. Astfel încât din curtea interioară, la nivelul parterului, nu se putea ajunge la cea de pe povârniș, la nivelul etajului, decât printr-o punte suspendată. Aceasta avea un cap încastrat în etaj (în dreptul ușii dormitorului nostru), iar pe celălalt prins în coama zidului de piatră. Între ea și pavajul curții de jos, un hău de cinci metri.

Interesantă și pitorească era această punte a suspinelor. Pe ea ne îndreptam în grabă spre acea întindere stâncoasă care suia până spre locuri de unde, dintr-odată, ni se dezvăluia, generoasă și în toată splendoarea ei, marea.

Îndeosebi, era un loc, un vechi monument uitat, de pe vremea țarilor, pe care-l marca un mic obelisc cu litere șterse, dar de la care se deschidea, de la răsărit până la apus, toată imensitatea mării. Portul nu-l vedeam, era ascuns de clădiri. Dar vedeam vapoarele staționând în larg, precum și giganticele brațe ale macaralelor (*kranî*) încărcând și descărcând necontenit; și, dar mai cu seamă, acel miracol de nuanțe și de lumini, derutant în continua lui schimbare – parcă răspunzând de fiecare dată unei stări sufletești aparte – care e marea. Până la noi ajungea freamătul talazurilor înfuriate, dar și foșnetul mătăsos al calmului ei, iar briza sărată ne umplea nările. Dar, mai presus de orice, imensa ei încărcătură de nostalgie ne zdrobea sufletele – suferință de care nu ne puteam lipsi, căci la fiecare asfințit, veneam să privim tăcuți și triști spre acea parte a zării subliniată cu roșu, dincolo de care era – vai, atât de aproape și totuși inaccesibilă! – *ţara*.

Să-ți simți la doi pași de tine patria, să-i citești în filigran icoana pe orizontul mării și să rămâi la nesfârșit despărțit de ea prin sârmele ghimpate ale robiei, iată un chin asemănător celui al lui Tantal, pe care în fiecare seară îl prizam ca pe un drog.

*

La sosirea noastră în această cazarmă-lagăr am găsit un grup mare de soldați români între care și o mână de ofițeri. Între aceștia din urmă, surpriză și mare bucurie, bunul meu prieten Tase Tălpășeanu, rupt dintre noi în ’45 (acum eram în ’49) și pornit de unul singur, pe o iarnă cumplită, într-un periplu prin lagăre și închisori de anchetă sub nu știu ce bazaconie de acuzație care, până la urmă, n-a stat

în picioare. Povestea patimilor lui în acest univers kafkian al anchetelor NKVD-iste, al presiunilor fizice, carcerelor morții albe, al hărțuielilor psihice și morale care pot împinge la nebunie sau sinucidere ar putea ea singură constitui subiect pentru o carte. De aceea nu voi insista asupra ei. În schimb, voi vorbi despre altă relatare a sa, anume cea despre greva foamei de la Oranki-Monastîrka din februarie 1948, care a determinat repatrierea majorității ofițerimii noastre în prima jumătate a aceluiași an.

Evenimente complet necunoscute nouă, de care luam cunoștință abia acum, după un an, de la Tase Tălpășeanu; acesta, în finalul periplului său fiind readus la Oranki, putuse lua parte la grevă. Ceea ce m-a frapat din relatările lui a fost extraordinara atenție și minuție cu care a fost pregătită acțiunea. Analiza eșecului primei greve în grup, din iunie ’46, la care luaserăm și noi parte i-a determinat pe organizatori să ia toate măsurile de prevenire a oricăror disfuncționalități posibile și de a elabora o tactică și o strategie mai elastice și pliabile la orice eventualitate. În primul rând, în mod discret, s-a efectuat din timp de către doctorii noștri un foarte amănunțit examen medical asupra tuturor potențialilor participanți la această acțiune, în urma căruia s-au întocmit liste, pe categorii de sănătate și robustețe. Cei de pe prima listă trebuiau să atace primii. Apoi, după două-trei zile, timp în care sovieticii își vor fi epuizat toate clasicele lor metode de intimidare (interogatorii, încarcerări, evacuări în alte lagăre), urma să intre în foc a doua listă; iar când spitalele aveau să fie umplute de cei transportați pe tărgi în stare gravă, ceea ce avea să creeze administrației greutăți de netrecut, avea să treacă la acțiune lista a treia și ultima, rezerva strategică, cu cei mai defavorizați. Listă care, în puține zile, prin masive internări de urgență, avea să aducă în stare de colaps întreg sistemul sanitar, local și chiar raional.

Iar operațiile, într-adevăr, „s-au desfășurat conform planului stabilit“. Ba, mai mult, au depășit toate așteptările, chiar pe cele mai optimiste, căci în final au intrat în grevă cei la care nimeni nu s-ar fi așteptat: „voluntarii“, „antifasciștii“.

Această acțiune de ultimă oră trebuie să-i fi pus în derută pe sovietici. Dacă și cei pe care îi considerau „de-ai lor“ intrau în grevă contra lor, ce să mai zică de ceilalți, care din capul locului se declaraseră „împotriva lor“?

În final, așa cum am mai menționat și în altă parte a povestirilor mele, sovieticii, puși practic în imposibilitatea de-a acorda asistență medicală sutelor de greviști în stare alarmantă – de hrănire artificială a unei astfel de mase de oameni nici măcar nu putea fi vorba –, au fost nevoiți să cedeze în fața inflexibilității a 1500 de greviști ai foamei, hotărâți să accepte mai curând moartea decât perpetuarea robiei, și prin comunicate semnate de mai-marele lor, generalul Vladimirov, și afișate la toate barăcile să precizeze ca termen ultim al repatrierii data de 30 iunie 1948.

Victorie deplină. Astfel, drumul robiei noastre, jalonat de golgotele tuturor durerilor printre mlaștinile disperărilor, drum al umilințelor și înjosirilor cu care ne-a împroșcat un biruitor primitiv și crud, lipsit el însuși de simțul onoarei, se încheie apoteotic printr-o biruință totală, prin care ne-am recuperat, prin suferință și cu riscul vieții, libertatea pierdută pe câmpul de luptă.

*

Printre ofițerii români întâlniți la Odessa mi-l amintesc pe Niki Groza, prizonier vechi, cu pielea tăbăcită de loviturile soartei, gură liberă („ce mi-e-n gușă și-n căpușă“), calitate păguboasă, de pe urma căreia a avut numai de suferit.

Tot acolo l-am cunoscut pe Mircea Rădulescu zis Chestorul, fiindcă fusese în poliție. Mai corect

ar fi fost să-l fi poreclit Figaro, fiindcă era un colportor de știri nemaipomenit. Comunicativ, cu o vervă inepuizabilă, inimă de aur, săritor la nevoie până la sacrificiu, era un minunat liant sufletesc între oameni. Luase și el parte la greva de la Oranki – de unde fusese expediat încoace și îl completa pe Tase în povestirea lui cu detalii și amănunte pline de semnificații și relief.

L-am cunoscut, de asemenea, pe Mișu Orleanu, om subțire, de cultură bogată, cu care era o plăcere să discuți despre artă, muzică, literatură, filozofie, politică. Avea nu numai un bogat bagaj de informații, ci și un discernământ sigur, bazat nu atât pe raționament, cât pe intuiție. Trăise mult timp în Franța, unde își făcuse studiile (în drept) și-și luase doctoratul. De acolo, frecventând anumite cercuri legitimiste, se alesese cu o alergie față de tot ce a fost Revoluția Franceză – căreia nu-i recunoștea nici un merit – și față de tot ce a generat, sau a degenerat, din ea (Revoluția Bolșevică, ale cărei monstruozități, crime și aberații le regăsea în embrion – poate pe drept cuvânt – în matricea Revoluției Franceze). De asemenea, tot de acolo se alesese cu o pasiune pentru monarhie, pentru legitimism, pentru *l'ancien régime*, pentru Bourboni, pentru Vandeea.

E de la sine înțeles că, dat fiind caracterul paradoxal și insolit al opiniilor lui, discuțiile cu el făceau să sară scântei, spre delectarea spectatorilor ocazionali. Dar pe cât era de dezinvolt în câmpul teoretic, pe atât era de lipsit de simț practic în fața mărunțelor solicitări ale existenței de toate zilele. Între noi trăind, n-a dus însă niciodată lipsă de ceva, parcă spre a adeveri proverbul: „la pasărea chioară îi face Dumnezeu cuib". Iar în ce privește capcanele și turpitudinile vieții în eonul în care ne-a fost scris să viețuim și cărora trebuia să le facă față, era de o inocență și inofensivitate de „porumbel", cum îl și porecliserăm. Dar, paradoxal, tocmai această naivitate l-a ajutat să

iasă cu fața curată din multele și grelele încercări care i-au barat drumul vieții.

Întâmplările unui compozitor belgian

Deși lagăr numai de români, au mai trecut – puțini, este drept – și câțiva străini prin așezarea noastră de la Pontul Euxin. Unul dintre aceștia, belgian de origine, era un capelmaistru de orchestră, Durrieux pe numele lui. Bănuiesc că făcuse parte din mișcarea de dreapta, progermană, a lui Degrelle, căci altfel nu văd cum ar fi putut ocupa postul de dirijor într-unul din marile orașe ale Belgiei, în timpul ocupației nemțești. De aici, sub presiunea înaintării Aliaților, s-a retras cu trupele germane și s-a stabilit într-un orășel unde, după capitulare, au intrat sovieticii, a căror poliție secretă l-a dibuit și l-a băgat într-un lagăr, în vederea deportării lui în Uniune. Până aici nimic deosebit față de destinele milioanelor de nenorociți din estul și centrul Europei după ocupația „eliberatoarelor“ și „umanistelor“ trupe sovietice. Insolitul destinului său începe din clipa în care întâmplarea face ca un general, dintre cei care intraseră în Berlin și-și umpluseră pieptul cu decorații (ca generalii negri din Africa), să afle că în țarcul celor sortiți deportării se află și un mare dirijor, pianist și compozitor pe deasupra.

Generalul nostru nu era un general oarecare. El avea o poziție superioară în ierarhia lor militară și politică, iar acum, încărcat de glorie și de „trofee“ (pradă de război, *n.n.*), se pregătea să se întoarcă acasă într-un tren special și cu o suită bogată, pe potriva rangului și valorii sale, căreia doar o fanfară îi mai lipsea ca să se dea momentului superb al intrării lui în orașul natal strălucirea care i se cuvenea. Desigur, n-a fost nici o greutate ca deținutul Durrieux să fie transferat în suita generalului. Aici n-a dus-o deloc rău. Esențialul era că scăpase de minele din Donbas, Ural sau Siberia, care aveau să înghită pentru mulți ani sau

pentru totdeauna pe cei din mijlocul cărora fusese ridicat ca de o mână de înger. Deocamdată, cu fanfara nu se putea face mare lucru. Instrumentele furate nu acopereau nici pe departe necesarul. Cât despre instrumentiști, prea puțini se mai puteau recruta dintre trupeți, și de proastă calitate, dar, la sugestia eroului nostru, urma să se caute prin „depozite“ de deportabili rămășițe din foste orchestre și fanfare, ceea ce ar mai fi putut salva niște nenorociți de gura ucigașă a minelor.

Dar a picat ordinul de plecare și garnitura personală a generalului a fost trasă la peron, fără ca dirijorul să-și fi putut finaliza proiectul. S-a temut atunci, bietul de el, să nu-l transfere la loc, la „depozit“, ca nemaifiind de nici un folos; dar îngerul lui păzitor, de data asta în ipostaza soției generalului, l-a mai salvat o dată. Căci trebuie să completăm imaginea princiară a acestei suite de general sovietic prin soția și cumnata sa, care, după modelul generăleselor țariste, erau dornice să se instruiască și să se lustruiască. Ca atare, și-au exprimat dorința de a lua lecții de pian cu maestrul. Acesta, cu încuviințare de la general, s-a și pus pe treabă. Din imensa garnitură de vagoane, ticsită cu mobilă stil, cu tablouri de mari maeștri, cu covoare persane, goblenuri sau tapiserii celebre, toate constituind trofeul personal al excelenței sale, s-a amenajat într-un vagon un salon de muzică, cu un pian Bechstein într-o ambianță rococo gen Ermitaj, Versailles sau Potsdam, unde, în afară de lecții (cu rezultate catastrofale, degetele butucănoase ale elevelor neacomodându-se claviaturii), aveau loc și serate de muzică clasică, la care participa și generalul cu cei mai marcanți membri ai suitei. În acest decor, maestrul ataca repertoriul său pianistic: Beethoven, Liszt, Chopin și, firește, Ceaikovski, iar „suita“, repertoriul ei de whisky, coniac și, firește, votcă. Ştia să trăiască „tovarășu’ general“!

Până într-o zi, când, într-o gară obscură, înainte de granița cu Uniunea, trenul a fost oprit și ofițeri NKVD-iști au împânzit toată garnitura, intrând și în salonul de muzică unde se cânta Chopin și se bea votcă. Generalul, cu statul lui major, cu soția și cumnata au fost arestați și izolați. Durrieux a fost trecut la bucătărie.

Odată săvârșite aceste operațiuni de schimbare a beneficiarului prăzii – și fără multă vâlvă –, trenul s-a pus în mișcare tot în aceeași direcție, până când, tot la o stație obscură, generalul, degradat și fără decorații, a coborât abătut, însoțit de *grand-damele* sale, pianistele, șifonate și umflate de plâns, precum și de câțiva, prea puțini, din anturajul lui. (Restul, cum era cutuma, vor fi dat declarații acuzatoare.)

Micul și jalnicul cortegiu fu luat imediat în primire de gărzi cu câini polițiști și condus în spatele haltei, unde îi aștepta o dubă. Trenul cu valoroasa pradă de război nu s-a mai oprit până la Moscova, unde Durrieux a coborât împreună cu alți câțiva prizonieri pe post de chelneri și lachei, împreună cu care a fost băgat într-o garnitură plină de deportați ce staționa pe alături. După vreo două săptămâni de mers legănat de glasul roților de tren, au ajuns în sfârșit în sudul asiatic al Uniunii, în Kirghizia.

Aici, în ciuda depărtării și a izolării de aria europeană, n-a fost deloc așa de rău pe cât se aștepta. A nimerit într-un lagăr dintr-un minunat orășel oriental, impregnat de tradiția artistică islamică și cu un nume poetic: Ferganà, care s-ar tâlcui – după spusele lui Durrieux – „Frumoasa din Pădurea Adormită“.

Administrația lagărului, alcătuită mai mult din elemente locale, kirghize, care nu aveau față de deportați aversiunile ideologice și nici repulsiile etnice ale celor de la centrul Uniunii (aceste resentimente rezervându-și-le față de elementul

slav, ocupant), i-a tratat cu omenie și cu o mai mare relaxare a frâului.

Povestea cu admirație despre bazarul orașului, prin care treceau în drum spre locul de muncă (culesul bumbacului), despre bogăția și frumusețea mărfurilor expuse pe multicolore și scumpe covoare de Buhara (aceasta în contextul general al mizeriei și paraginii sovietice), despre opulența și stilul de viață, ținuta nobilă, calmul și curtoazia negustorilor kirghizi în comparație cu aspectul răpănos, de câini flămânzi și înrăiți, al veneticilor (*malo*-, *belo*-, *veliko-ruși*), pe care o stăpânire abuzivă și tiranică îi colonizase peste ei.

Față de acești alogeni prăpădiți, opulentul neguțător kirghiz se comporta de parcă nici nu ar fi luat act de prezența lor fizică. În schimb, era prietenos cu deportații și prizonierii. Fiindcă avea ceva în comun cu ei: același asupritor.

Dar Durrieux nu s-a omorât prea mult timp cu bumbacul și a reușit curând să încropească o micuță orchestră simfonică, cu ajutorul căreia ușura traumele existențiale ale miilor de dezrădăcinați prin legendara terapie a muzicii. Sedus de frumusețea locurilor și a lumii înconjurătoare și având continuu în urechi freamătul tulburător și voluptuos al melosului oriental, Durrieux, care era și compozitor, a alcătuit un poem simfonic pe care l-a intitulat *Fergană*.

După ce l-a executat de câteva ori pe scena lagărului cu un succes triumfal, ce i-a trecut lui prin minte? Să trimită poemul și la Uniunea Compozitorilor din capitala republicii locale, sperând ca prin această mică lingușire să înduplece puterile oculte să-l sloboade. Au trecut luni după luni. Nici un răspuns.

„Pierdusem orice speranță, continuă Durrieux Desigur, compoziția mea a ajuns la coșul cu hârtii“, îmi spuneam eu cu tristețe.

„Când, odată (tocmai mă spălam pe mâini la lavabou), un coleg, instrumentist și el, deschide ușa și-mi strigă: «Hai repede în sala de mese! Se transmite la radio *Fergană* a ta».“

„Dumnezeule, ce minunat suna poemul meu în dimensiunile reale ale unei orchestre adevărate, cu cvartetele de suflători și de alămuri și cu toată percuția (nu doar cu cvartetul de coarde, cum avea sărăcăcioasa mea orchestră). Cât de nostalgic suna aici oboiul! Ce lascivă era tamburina! Cât de luminoasă era explozia talgerelor! Mă ascultam vrăjit, fără să suflu. De multe ori mi-am ascultat în premieră compozițiile, fie de la pupitru, fie din sală. Dar nici una nu m-a zguduit ca aceasta. Fiindcă miza ei era mare, imensă. M-au transmis la radio. Asta înseamnă *repatriere*!

În sfârșit, iată și finalul: un dans oriental (cu teme autentic kirghize, culese în zbor de mine din bazar), un dans lasciv, ritmat de tamburină și care se stinge într-o mare de tăcere. Apoi, dintr-odată, aplauzele, puternice, până la explozie, reluate, prelungite și iar explodând, făcându-mă să văd cu ochii minții o sală în delir.

După aceea, emisiunea părăsind sala, s-a auzit din cabina de emisie vocea crainicului: «Stimați ascultători, în interpretarea orchestrei noastre am transmis poemul simfonic *Fergană* al cunoscutului compozitor sovietic Maldebaiev.» Mi-au tras palme, m-au stropit cu apă, mi-au făcut flotări pe inimă ca să înviez și am înviat… Mizerabilii!… Mi-au furat compoziția. Simplu de tot. Așa cum mi-au ridicat la percheziții ceasul, briceagul, verigheta… acum poemul. Obiecte nepermise pentru un prizonier… și asta ca să promoveze, cu o compoziție furată, pe cine știe ce nulitate de *kulturnik*.“

„Şi ați fi preferat ca poemul dumneavoastră să ajungă la coșul de hârtii? îl ispitii eu. Oricum, fie și așa, sub un nume de impostor, el a ajuns totuși realmente la inima auditoriului, compus, desigur,

în majoritate din kirghizi, cărora le-a uns sufletul… Nu credeți că prin aceasta și-a îndeplinit menirea adevărată, cea dată lui de Dumnezeu?“

„Se poate și asta. Până acum nu m-am gândit la acest aspect. Oricum, eu vă mulțumesc pentru idee. S-ar putea să mă consoleze de pierdere. Am să mai reflectez asupra ei.“

Nu știu dacă a reflectat sau nu la această idee (care se regăsește în fondul comun al tuturor tradițiilor religioase: să nu cauți să beneficiezi de rodul faptelor tale), fiindcă la câteva zile de la povestirea acestor întâmplări el a plecat din lagărul nostru. Unde? Ştie doar bunul Dumnezeu.

Copilul și Vremea

El a plecat, dar a aruncat în urma lui un cuvânt care în apele sufletului meu a început să facă unde. Iar undele s-au întins până s-au lovit de țărmul de basm al copilăriei, de unde s-au întors revigorate spre cercul de aur al acestui cuvânt.

Acest cuvânt care a acționat ca o magie asupra mea a fost *Fergană,* care în limba turcmenă – după spusele (neverificate de mine) ale lui Durrieux – s-ar tâlcui *La Belle au Bois dormant*, „Frumoasa din Pădurea Adormită“. Mi-am propus să rescriu acest basm într-un poem în care, în termeni deghizați – firește –, să figurez toată problematica acestui monstruos mijloc de veac în care ne era dat să viețuim, precum și deschiderea apocaliptică a confruntărilor pe viață și pe moarte dintre cei doi giganți antagoniști ai secolului, printre care noi, oamenii de rând, trebuia să ne strecurăm.

„Frumoasa din Pădurea Adormită“, în interpretarea mea, era însuși sufletul lumii pe care Vremea, cu puterea vrăjilor ei, îl adormise și pe care voia să-l țină tot așa la nesfârșit.

Mântuirea va veni – spunea povestea – de la acel viteaz care nu cunoaște nici *îndoiala* și nici *frica* și care, înfruntând vitejește puterile vrăjmașe, va izbuti să ajungă la crivatul prințesei și să pună

pe buzele ei sărutul salvator care o va trezi din somn împreună cu întreaga lume din juru-i. Pentru a împiedica acest lucru, Vremea ridică în calea spre Pădurea Adormită un obstacol de netrecut: doi munți, imense capete de uriași, care se ciocnesc cu furie în țeste (cele două puteri antagoniste). Eroul meu era un copilandru. (De-aci și titlul poemului: *Copilul și Vremea*.) Care își vede în vis ursita cum îl cheamă prin somn s-o smulgă din puterea vrăjii și care crede că el este cel menit să ducă la împlinire această misiune. (Prin aceasta definindu-se ca un simbol al generației noastre interbelice, care și ea își descoperise vocația de-a aduce la suprafață o lume scufundată în somnul corupției și libertinajului.) Încrezător în steaua sa, pornește la drum spre ținta necunoscută, călăuzit numai de visul lui. Îi ține însă calea Vremea, care, pentru a-l abate de la menirea lui, îl îmbie cu toate desfătările lumii. Copilul i le respinge, luând-o și peste picior, ceea ce o îndârjește și mai mult împotriva lui.

Totuși se pare că, în ciuda entuziasmului său tineresc, el nu îndeplinește condițiile eroului de basm, căci, cu apariția primilor funigei ai toamnei, *îndoiala* pune stăpânire pe cugetul lui. („Nu cumva alerg după o nălucă?“) Apoi, ajuns la locul unde munții se bat cap în cap, îl țintuiește *frica*.

Așteptând să se lase seara și să se ostoiască lupta, ca să se strecoare printre ei, Copilul e năpădit de o mireasmă fermecată și adormitoare, alunecă din șa, se întinde pe iarbă și se lasă aspirat în celălalt tărâm, subpământean, al *Visului Negru*. Numai prin frâul calului pe care îl ținea strâns mai păstra legătura cu lumea de aici. Iar murgul păștea liniștit și, când și când, prin câte o smucitură, îi mai amintea de el și de lumea de sub soare, din care fusese răpit.

În bezna tărâmului subpământean (citește „universul concentraționar al celor două totalitarisme“, iar în cazul ocurent, „prizonieratul

sovietic“), Copilul deslușește totuși silueta neagră a unui uriaș care pe imensii lui umeri susține bolta *Visului Negru*. Însă mai sus de gâtul gigantului nu mai vede nimic, deoarece capul acestuia se află dincolo, în lumea luminată. Şi nu e numai un singur cap, ci sunt cele două capete de munți pe care le-a văzut, înfricoșat, acolo sus, izbindu-se în frunți cu înverșunată furie.

De asemenea, în noaptea lui aude cântecul de jale al nesfârșitelor convoaie de umbre captive ale celor ce cândva, ca și el, porniseră spre zori de zi, spre a o trezi pe Frumoasa fără nume din somnul vrajei în capcana căreia aveau să cadă rând pe rând. Visând cu toții același vis, robi pe vecie pe tărâmul *Visului Negru*, clipele, zilele, anii, veacurile trec pe lângă ei pe nesimțite. Ei trăiesc într-un continuu prezent al suferinței, în afara vieții și fără nici o speranță de mântuire.

Când, într-o clipă neașteptată, se întâmplă catastrofa salvatoare. Cele două capete s-au izbit cu o atât de nimicitoare putere, încât s-au sfărâmat amândouă în același timp. Uriașul, acum decapitat, se năruie cu totul și, cu el odată, într-o prăbușire ca de sfârșit de lume, întreaga boltă a *Visului Negru.*

Când s-a trezit, Copilul voi să-și caute murgul, dar în locul lui găsi un frâu ruginit, o hârcă goală și un morman de oase înălbite. „Atât de mult să fi dormit?“ se miră el. Apoi privi în jur la sfărâmăturile celor două capete gemene de uriaș, iar după aceea, la Pădurea Adormită, din mijlocul căreia se ridica palatul prințesei. Ca un lunatic, porni spre el. Intră, străbătu sălile pline de curteni adormiți și, mut de adorație, se opri în fața crivatului Frumoasei adormite. Era așa cum o văzuse el în vis. Se apropie de ea pentru a-i pune pe buze sărutul de dezlegare a vrăjii, dar chiar în clipa aceea privirea i se opri în oglinda de deasupra patului.

Cu groază se văzu: era bătrân, brăzdat de zile, cu barba și părul cărunte.

Eram copil când am plecat / Nici barba nu-mi mijise / Şi m-am trezit bătrân deodat'.

Trăit-am cu adevărat? / Sau m-am pierdut prin vise?

Atunci, din apele oglinzii apăru chipul răzbunător al Vremii, aruncând provocarea:

Unde ți-s buzele fierbinți / Care să-i dea-nvierea?

Ți s-au uscat în suferinți.

Disperarea îl cuprinse văzându-și zădărnicită menirea întregii lui vieți.

Cum nu pot pieptul să-mi destram / Şi inima-mi pustie

Ca să-mi adun ca pe-un balsam

Din toată viața ce-o mai am / Un strop de apă vie!

În clipa aceea însă, la limita supremei așteptări, se produce miracolul:

Atunci din ani de nenoroc / Din urgisita-mi viață

Se strânse-o lacrimă de foc / Care-i căzu pe față.

Minune!... Chipul ei de var / Păru viață să prindă / Toți mugurii plesneau de har, / Toți morții înviau afar' / Vremea pălea-n oglindă.

Deșteptându-se din îndelungul ei somn, Frumoasa întrebă uimită:

Ce lacrimă m-a străbătut? / Şi din ce jertfă rară? / Din ce durere s-a născut? / Mai caldă ca orice sărut / De mi-a dat viață iară?

Ea ar vrea să afle pe cel care a mântuit-o cu puterea lacrimii, dar acesta dispare.

Cine a plâns-o pentru noi? / Unde-i acel și cum e?

Dar eu, fără-a privi 'napoi, / Plecai tăcut ca un strigoi

Şi m-am tot dus în lume.

Aceasta a fost varianta născocită de mine a prea cunoscutului basm. Variantă în care trezirea Frumoasei adormite nu se înfăptuiește printr-un

sărut, ci printr-o *lacrimă*; și nu prin *vitejie* (fie a unui *Prince Charmant*, fie a unui Făt-Frumos din basmele noastre, învingător și aclamat), ci prin *suferință.* Şi anume prin suferința celor mulți și obișnuiți, dar curați cu inima și anonimi, care și-au făcut din trezirea *Frumoasei*, ca paradigmă a trezirii sufletului adormit al lumii, menirea vieții lor.

Poemul a fost primit cu multă căldură de tovarășii mei de călătorie prin întunecata țară a *Visului Negru*. Poate că mulți s-au recunoscut în eroul meu, Copilul care și-a pierdut tinerețea. Versul lui Radu Gyr: *Noi nu am avut tinerețe* nu vorbește și el de același destin? Destinul unei generații fără tinerețe, generație de sacrificiu *sans frontières*.

Fiindcă a plăcut, poemul a putut fi salvat. Deși destul de lung (circa 90 de strofe), a reușit să ajungă în țară prin memoria câtorva prieteni care îl prețuiau și care au învățat pe de rost părți din el. Apoi, în țară, într-un lagăr de triere, din vertebrele astfel recuperate l-am reconstituit cu o răbdare de paleontolog.

Povestea poemului însă nu se termină aici. Ieșind din acel lagăr în așa-zisa libertate, am fost rugat de câțiva din foștii mei colegi din țara *Visului Negru* să li-l împrumut ca să și-l copieze. Ceea ce am acceptat cu plăcere, simțindu-mă și flatat pe deasupra. Toate bune și frumoase până în 1957, când, după Revoluția maghiară, s-a stârnit iar uraganul prigoanei bolșevice, pustiind mii de cămine cu uriașul său val de percheziții, arestări, torturi, întemnițări care au caracterizat prin cruzime și perversitate specificul mioritic al gulagului autohton. La o astfel de percheziție a fost găsit și poemul meu. (Am aflat îndată de acest nefericit episod și am și început să mă aștept să-mi bată noaptea la ușă Securitatea. Ceea ce nu s-a întâmplat decât după doi ani de așteptare – și ce

așteptare! –, când, spre ușurarea mea, am fost în fine arestat.)

Şi uite așa *Copilul și Vremea* a ajuns în camerele de anchetă, la parchet și la Tribunalul Militar, târându-și după el autorul.

Iată ce mi-a făcut Durrieux mie cu un cuvânt, un singur cuvânt, fascinant, plin de miraj oriental, aruncat în apele sufletului meu: *Fergană*…

Prometeu

Nici nu sfârșisem bine poemul, că a și început să-mi dea târcoale ispita de-a confrunta și alte personaje mitice sau mitologice cu actualitatea feroce a mijlocului de veac în care trăiam.

Una din temele literaturii universale care m-a cam iritat a fost aceea a lui Prometeu. Şi nu figura în sine a titanului mitologic, nici cea a personajului tragediei lui Eschil m-au nemulțumit, ci a eroului căruia, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, începând cu Goethe din *Sturm und Drang Periode* și continuând în secolul următor, cu Shelley, i s-a pus în spinare o încărcătură de ateism, de sfidare a ordinii divine, de încredere euforică în valoarea omului autonom, rupt de cer și răzvrătit, și în progresul nelimitat al științei și tehnicii.

Dacă aș fi trăit în acea epocă goetheană, în care speranțele în știința eliberată de dogmă și în binefacerile progresului erau în plină floare, probabil că aș fi subscris nelimitat la glorificarea titanului care a adus umanității „focul furat din cer“, făcând început tehnicii și civilizației care o vor ferici.

Dar mi-a fost dat să aparțin epocii marcate de bomba de la Hiroșima, ultima verigă a unui lanț în care prima e „focul furat“ de Prometeu. Cu această bombă omenirea intră într-un coșmar, cel al exploziei atomice generalizate, al sfârșitului apocaliptic al lumii, teoretic posibil, coșmar din care nu se vede cine și cum o va scoate. Așa încât,

dacă Prometeu și-ar putea evalua rezultatele finale ale isprăvii sale, nu sunt sigur că s-ar mai mândri cu ea sau că în fața Tatălui Ceresc ar mai păstra aroganța cu care l-a înzestrat Goethe. Mai degrabă l-aș crede îngrozit de devastatoarea întrebuințare săvârșită de omenire a „darului“ său și căindu-se cu amar că i l-a încredințat. Acesta este Prometeul meu post-Hiroșima, decepționat și smerit. Cum și el a ajuns pe masa Tribunalului Militar, îl redau, ca document, *in extenso*:

Pe stânci de mit încătușat
De mii de ani mă ține vina
Că de mistere cerul l-am prădat
Ca oamenilor să le-aduc lumina.

Şi nu ştiu ce mai crâncen mă sfâşie,
Flămândul Zeului ceresc erete
Sau boldul remuşcării, veşnic vie,
muiat în deziluzii şi regrete?

„O, oameni, ce-ați făcut cu darul care
Vi-l cucerii și cu ce preț?
Ce har, ce binecuvântare
Ați dat din el truditei voastre vieți?
Abia l-ați prins în mâini nerăbdătoare
Şi v-a orbit etern frățeasca ură.“
Să vă aprindeți case și ogoare
Să vă prefaceți lumea-ntr-o arsură.

Atunci Te auzi pe Tine, Sfinte:
„Pedeapsa să ți-o tragi din faptă!
Nu i-aș fi dat Eu lumii ca Părinte
Lumina, de-ar fi fost pentru ea coaptă?“
De-atunci prăpădul lumii, tot mai mare,
Ce crunt cuvântul Tău l-adevereşte!
„Nu poartă nici o binecuvântare
Lumina ce se capătă hoțește.“

Pe stânci de mit încătușat
De mii de ani mă ține-nvinuirea
Că de mistere cerul l-am prădat
Ca să-mpart oamenilor fericirea.

Şi-un gând mă arde mai rău decât ciocul

Hultanului ce-mi rupe splina:
„De ce le-ai dat în mână focul
Până ce-n suflet nu le-ai pus lumina?“

*

Toamna a fost blândă. Culorile aprinse din coroanele copacilor se stingeau în griurile verzi-albăstrui ale mării, niciodată aceeași. Fumurile autodafeurilor de frunziș ale toamnei se încurcau cu cețurile sărate ale mării. Câteodată, pe înserat, când vântul din larg aducea stropi de ploaie, bine încotoșmănit și de unul singur, îmi plăcea să urc de la „puntea suspinelor“ la „monument“, de unde vedeam întreg întinsul mării. După ce-mi linișteam sufletul cu zbuciumul ei, coboram scandând în gând și în pași poeme, pe loc născute, pe loc rebutate, cea mai mare parte din ele. Atunci de ce le mai compuneam?

Trecuseră cinci ani de la armistițiul-capitulare, patru și jumătate de la terminarea războiului, și nici un semn de repatriere, măcar că marea masă a ofițerimii noastre de la Oranki plecase în țară de mai bine de un an.

Raporturile cu „administrația“ intraseră într-o fază de acalmie. Nu ne mai provocau nici cu munca, nici cu propaganda. Se resemnaseră la gândul că suntem politic irecuperabili și că nu pot încheia cu noi contracte de vânzare-cumpărare de conștiințe. Renunțaseră chiar la șantajele cu procese pentru așa-zise „crime de război“. (Ceea ce nu făcuseră în alte lagăre – cum aveam să aflăm mai târziu –, unde băieți de-ai noștri răzlețiți luaseră deja drumul tribunalelor militare și al lagărelor Cercului Polar.) Cu noi însă se purtau precum cu o „bubă coaptă“, mulțumiți fiind dacă nu le declaram *golodovka* (greva foamei) pentru repatriere. Ceea ce, analizând realist lucrurile, noi, cei 25, rămășiță a grupului de șoc orankist, ne dădeam seama că nu mai aveam forța s-o facem. Rezerve interioare de luptă mai existau totuși, dar

erau numai defensive. Ar fi acționat – și chiar cu înverșunare – doar dacă am fi fost atinși în punctul nostru fierbinte: *dreptul de-a nu munci*, câștigat cu suferință la Gaura Dracului. Dar „ei“ nu ne mai provocau nici în această zonă sensibilă, nici în vreo alta. Ne lăsau să fierbem în suc propriu.

Așadar, de omorât nu ne omorau – cum făcuseră la Katin cu ofițerii polonezi –, de deportat nu ne deportau, de repatriat nu ne repatriau. Situația noastră rămânea în aer. Până când? „Ei“ n-aveau nici un interes s-o rezolve, iar din lumea de dincolo de „balena roșie“ în al cărei pântec eram sechestrați nu venea nici un semnal credibil de deblocare. Totul era suspendat. Nimic nu se mai întâmpla. Murise și timpul. Dar se năștea întrebarea: „Ce se întâmplă atunci când nu se mai întâmplă nimic?“ Ce se întâmplă atunci când cadavrul „timpului mort“ se descompune în „mlaștina disperării“?

Atunci când nu se mai întâmplă nimic, se deschide în fundul lăuntrului nostru gura neantului originar, care te trage spre el cu brațele îndoielilor și disperării. Atunci – ca baronul Münchhausen – m-am apucat de păr și m-am tras cu putere în sus, cât mai sus, către cerimea de aur a ficțiunilor ideale și – neverosimil, dar adevărat – am reușit, creându-mi acolo o lume de luminoase mituri, să mă refugiez în ea și să scap neînghițit de bulboana mlaștinii.

Astfel, ca o autoapărare la agresiunea „urâtului“ (a acelui urât nu estetic, ci existențial, ipostază a neantului), ca o exorcizare a disperării, care își și începuse lucrarea, a reapărut, la această ultimă, dar cea mai primejdioasă cotitură din periplul captivității, nevoia demersului *poetic*.

Așa a luat naștere atunci, în taina lumii mele interioare, un lung și frământat poem dramatic de deschidere apocaliptică, intitulat inițial *Fiii luminii*, apoi *Magog*, încheiat în 1980 la Paris, în locuința de exil a copiilor mei. Unde a și rămas.

Ceilalți camarazi, coechipieri în aceeași ambarcațiune cu care străbătuserăm avalul Timpului, se descurcau și ei fiecare cum putea, în această staționare fără termen în apele stătute și mocirloase ale ultimului port. Ca de obicei, s-au lansat în studii de limbi străine, de științe; în lecturi; alții în jocuri de bridge, domino, rummy, fiecare încercând să uite că viața, fără noi și împotriva noastră, își continua mersul, împingându-ne spre marginile ei, zdrobindu-ne cariere, vocații, înstrăinându-ne de toți cei dragi ai noștri, demolându-ne cămine, răsturnându-ne în pulbere larii și penații, în timp ce noi, aici, într-o așteptare fără de capăt, ne destrămam clipă cu clipă. Peste zi, aceste surde dureri erau acoperite de vuietul existenței cotidiene. Dar noaptea?

Într-o noapte, trezindu-mă din somn, sesizai convulsiile, stăpânite totuși, ale unui plâns. Veneau de la vecinul meu de pat, căpitanul G. Crezând că plânge în somn, ca să nu se chinuie, îl trezii. Dar nu dormea. Dimineața, jenat, îmi ceru scuze, îmi arătă o cutie mică din lemn negru de mahon, sculptată de el în chip de mausoleu, îi ridică ușor capacul, de parcă ar fi deschis un mormânt. Pe o pernă miniaturală de catifea roșie, o fotografie. O ridică. Înfățișa o femeie tânără, superbă. Soția lui.

„Şi când te gândești că o astfel de femeie a putut să moară!“ comentă el pe un ton liniștit și resemnat. Murise în bombardamentul american de la 4 aprilie 1944.

Centenarul nașterii lui Eminescu

Intram în 1950. Iarna până acum se arătase blândă. Câteva ninsori inofensive, aș zice de convenință, așa, ca să nu spunem că nu e iarnă, albiseră temporar acoperișurile orașului. Altele, urmărite de noi de la „monument“, se lăsau înghițite de unda vânătă și setoasă de cer a mării. Lăudat fii tu, iscusitule Odiseu, că ai ales ca vatră de cetate – parcă anume pentru noi, prizonierii –

acest loc apărat de furiile acvilonului, prilejuindu-ne astfel prima iarnă mai umană!

Se apropia ziua de 15 ianuarie, în care se împlinea un veac de la nașterea lui Eminescu, piscul poeziei noastre. Bănuiam noi cum avea să fie sărbătorit evenimentul în patrie de către *kulturnicii* regimului. Anume: poetul urma să fie amputat de toată lirica lui filozofică și redus la partea întâi din *Împărat și proletar* (și numai la acest fragment), din care să apară ca un revoluționar marxist, cu acte în toată regula. Puteam să bag mâna în foc că se va întâmpla așa.

Cu procedeul acesta al „reconsiderării“ marilor personalități ale unei culturi (prin care ele se reconverteau post-mortem la ideologia marxistă) făcusem de mult cunoștință din lectura, în ediții sovietice, a clasicilor, fie ruși, fie nemți ori de alte naționalități. Așa că m-aș fi și mirat să se procedeze altfel cu poetul nostru național la centenara sa aniversare.

Dar dacă în țara lui poetul urma să fie în așa hal *re*- sau, mai bine spus, *desconsiderat*, măcar aici, în țarcul de sârmă ghimpată, unde totuși eram mai slobozi decât în țară sub raportul libertății interioare, măcar aici să fie pus în lumina lui adevărată și să i se dea cinstea ce i se cuvine.

Așa s-a născut între noi ideea de-a sărbători aici, în lagăr, în felul nostru, acest eveniment, firește cu recitări și cântece corale pe texte eminesciene. Iar sarcina de-a ține cuvântul de deschidere a revenit… cui altul decât mie, care eram unicul belfer de limbă și literatură română din țarc? Sarcină tare delicată pentru mine. Aș fi vorbit degajat despre oricare poet, dar în fața lui Eminescu mă simțeam inhibat. Abordarea lui nu era pentru mine numai o chestiune de istorie literară, ci un demers cvasireligios. Adâncimea abisală a gândirii, vraja de incantație a versului, redimensionarea sufletului românesc cu un nou și până la el necunoscut fior metafizic, destinul său

tragic, verticalitatea morală a caracterului, puritatea până la inocență a inimii mă făcuseră să văd în el un „loc sacru“… „rugul aprins“ al sufletului românesc de care nu te poți apropia fără a-ți scoate încălțămintea.

Disertația mi-am pregătit-o în lungile, aproape singuraticele plimbări de seară pe potecile de sus, spre monument, de unde marea ni se oferea cu cel mai larg orizont. Infinitul ei, ca și neîncetatu-i zbucium m-au ajutat, mai mult decât toate școlile, să sesizez esența sufletului eminescian, infinit și zbuciumat ca și ea.

Când am vorbit nu m-am pierdut în date biografice, nici în detalii critice. Am prezentat din ele atât cât era nevoie. Am pus însă accentul pe contribuția lui Eminescu în procesul de continuă creare de sine a sufletului românesc (în fond orice mare poet este mare în măsura în care izbutește să dea sufletului neamului său o dimensiune nouă sau să-l îmbogățească măcar cu un nou fior).

Eminescu ne propune un suflet românesc de o adâncime cutremurătoare, înrădăcinat temeinic în pământul, în trecutul și în valorile perene ale neamului său, cu o viziune gravă asupra vieții și cu o abordare serioasă și responsabilă a problemelor ei. Acesta este sufletul propus de Eminescu, geniul nostru bun, geniul nostru tutelar. Fără el suntem pierduți, fără el ne prăbușim în lumea lui Caragiale, a fantoșelor de oameni care iau totul în derizoriu („bășcălie“) și pe ce pun mâna transformă în caricatură.

Am mai vorbit apoi de vraja versului eminescian, care pe toate lucrurile sau făpturile pe care le atinge le umple de poezie; marea, luna, pădurea, lacul, teiul, izvoarele au devenit altfel decât erau înainte de-a se fi pogorât peste ele norul de aur al poeziei lui. De acum încolo, ori de câte ori ne vom afla în fața lor, le vom simți încărcate de un farmec inedit și inefabil, adus de vibrația unui vers eminescian.

În final am înfățișat conjunctura tragică în care are loc această aniversare în lumina crepusculară a sfârșitului de război: o țară învinsă, cu trupul sfârtecat, cu tabla valorilor ei răsturnată, sfărâmată și strivită sub cizma ocupantului străin, dar, mai ales, pândită necontenit la orizonturile roșii de privirile ucigașe ale celor ce ar voi să ne șteargă de pe harta lumii. Încheierea, puțin patetică – recunosc – suna cam așa:

„Năvăliți, hoarde ale Apocalipsului! Năvăliți, oștiri ale lui Gog și Magog! Ucideți, robiți, ardeți și jefuiți, cum vi-i felul! Prădați tot ce vă iese în cale! Dar, să știți, comoara noastră cea adevărată, orice ați face, nu o veți găsi. Ea este ascunsă bine. Acolo unde voi nu puteți ajunge, în tainițele cele mai adânci ale sufletului românesc. Ea este Eminescu.“

Willi Kern (Vasile Sâmbure)

În Odessa exista – se putea altfel? – și o închisoare NKVD-istă. Din fericire, nici unul din noi, grupul itinerant orankino-suzdalian, n-a avut ocazia de a-și îmbogăți cultura generală cu specificul odessean al vieții de pârnaie. În schimb, rebuturi din anchete, „vinovați“ fără dovezi de vinovăție, cazuri minore, mai ales când se depășea cota planificată de condamnări, în loc să ia drumul fără de scăpare al tribunalelor militare erau „vărsați“ la noi în lagăr, la colonia noastră de români, așa, „ca să mai fie și un lup mâncat de oaie“, după cum zice o vorbă veche românească.

Una dintre aceste oițe, scăpată ca prin minune din fălcile lupului de anchetator, era tânărul SS-ist Willi Kern, sau Vasile Sâmbure în versiune românească. Era SS-ist fiindcă era sas din Ardeal și fiindcă *Führerul* dăduse ordin ca toți germanii din afara Reichului care puteau fi mobilizați pentru război să fie încadrați în unități SS. Era tânăr (cam 24 de ani), deștept (vorbea o românească impecabilă) și frumușel foc. Trăsăturile feței erau

mai degrabă românești (ochii căprui, părul șaten) decât germanice. Insolitul situației sale începe din momentul (după 23 august) în care unitatea lui, în retragere precipitată pe drumurile Bărăganului, e ajunsă din urmă de unități sovietice de tancuri și făcută prizonieră. Predați unei formațiuni NKVD-iste, sunt scoși la marginea șoselei și – fără multe fasoane – împușcați pe loc. Kern, mai tânăr, cu simțurile mai vii, sesizează primul clipa fatală și se aruncă în șanț. Peste el cad și-l acoperă camarazii seceraţi. O tăcere urmată de scurte și rare focuri de revolver… care se apropie de el. Este încheietorul de coloană care, cu un glonț în cap, lichidează orice suflare de viață. Împușcăturile se depărtează. Nu l-a văzut. Se lasă o tăcere de moarte, neîntreruptă de nici un geamăt. Cu excepția lui, lichidatorul își făcuse cu profesionalism datoria.

În punctul acesta, memoria mea are o lacună serioasă: nu-mi amintesc din povestirea lui modul în care s-a întâmplat salvarea sa. Va fi reușit el să iasă de sub cadavrele care îl protejaseră de contactul cu moartea și în această postură să-l fi găsit oameni de omenie care, mișcați de tinerețea lui, să-l fi scos din acel loc al ororii și – nu mai vorbesc cu ce riscuri – să-l fi luat cu ei? Sau să fi așteptat întunericul ca să se smulgă din câmpul cu morți și șontâc-șontâc – își luxase o gleznă – s-o întindă toată noaptea, kilometri întregi, prin tarlalele de porumb ale imensității Bărăganului, până ce, epuizat, să fi ajuns la o locuință omenească? Însă, oricare din aceste două variante ar fi fost cea reală, un lucru este cert: Willi al nostru a avut noroc cu carul. Nu numai să scape cu viață dintr-un masacru, dar să și cadă pe mâini bune, într-o casă de oameni de omenie care să-l oblojească și, mai ales – cu riscuri inimaginabile pentru vremea aceea –, să-l ascundă și, într-un cuvânt, să-l salveze a doua oară. Prezența unei tinere învățătoare, frumușică și inimoasă, proaspăt numită în post și care sta tot aci, în gazdă, va da

acestei povești și conotații sentimentale. Ea îi va face rost de un aparat de radio cu baterii cu care va prinde posturile străine care informau la ora aceea lumea românească, ținută de comuniști cu capul în sac. Ea îl va ajuta să ia legătura în Ardeal cu satul lui săsesc, de la care are să afle că toți ai săi fuseseră deportați pentru muncă în Uniune. Tot ea îl va face să schimbe rapid gazda în clipa în care șederea lui prelungită într-un loc începea să bată la ochi. De altfel, el avea numai cuvinte de laudă pentru omenia și sprijinul tainic de care s-a bucurat din partea întregii comunități sătești, și nu o zi, două, ci ani de zile.

Totul a căzut atunci când conducerea comunei, până la acea dată ținută de gospodari de-ai satului, oameni de nădejde și de caracter, a fost înlocuită de comuniști cu venetici, pușlamale și lepădături, bețivi și bătăuși, drojdia satelor de unde fuseseră strânși, dar cu „înalt nivel politic“, dispuși să facă orice blestemăție pentru cei care-i ridicaseră în scaune de primari, de șefi și de activiști de partid. Nu-mi amintesc, sau poate din discreție nici nu l-am întrebat, ce s-a întâmplat cu învățătoarea și gazdele lui. Bănuiesc că nu le-a căzut nici lor prea bine. În tot cazul, singura lui dorință, obsesivă chiar, era ca odată ajuns în țară să dea legăturii lui cu acea minunată femeie legitimitatea sfintei cununii.

În ceea ce-l privește, n-a avut cine știe ce de suferit din partea anchetei, purtată la închisoarea de la Odessa, fiindcă nu există nici un text de lege care să condamne pe supraviețuitorul unui masacru că s-a încăpățânat să trăiască mai departe. L-au mai întrebat așa, de rutină, ce „crime“ a comis (ce crime putea comite la 18 ani – cât avea la data masacrului – și recrutat doar cu două luni mai înainte?) și apoi i-au închis dosarul, iar pe el ni l-au trimis nouă în lagăr plocon. Pentru noi însă, căderea în mijlocul nostru a unui om din țară care cu trei luni mai înainte fusese un „om liber“, cu

acces la informațiile radiourilor străine, era o adevărată mană cerească. Mai rău decât NKVD-ul, l-am stors ca pe o lămâie de toate datele și știrile privind problemele la ordinea zilei, mai ales internaționale, de la care încă mai așteptam ceva miraculos, ca mortul colacul.

Dar, în afara evenimentelor politice majore, el ne mai prezenta și o seamă de aspecte, minore ca dimensiune, dar cu bătaie lungă, din viața de zi cu zi aberantă și anapoda din țară, surprinse de un ochi care, în ciuda tinereții, știa să vadă. Ele ne-au făcut să ne dăm seama de degradarea vieții și a relațiilor dintre oameni, de căderea dramatică a nivelului de trai, de urâțenia și murdăria care, ca și aici, în Uniune, se întindea ca o mâzgă grețoasă pe chipul patriei noastre: și pe cel din afară, case, străzi, parcuri, gări, instituții, dar și pe cel dinlăuntru. Însă cel mai mult ne-au zguduit dimensiunile demențiale pe care le luase teroarea, extinsă asupra tuturor straturilor societății, ca să umple cu zecile de mii de victime beciurile Securității, tribunalele militare, închisorile și lagărele de muncă forțată.

Acum am aflat și de foametea cumplită a anilor ’46–’47 și de efectele ei devastatoare asupra populației, mai cu seamă a celei din Moldova, silită la deplasări masive dintr-o parte într-alta a țării, în disperată căutare de hrană.

Dar și lucruri reconfortante am aflat de la el: că există o mișcare de rezistență armată în munți, că acțiuni de rezistență există în toată țara, chiar dacă nu cu șanse prea mari de reușită.

„Împroprietărirea“ în Uniunea Sovietică

Dintre lucrurile interesante povestite de Willi Kern – sau Vasile Sâmbure, cum i se zisese în cursul celor aproape cinci ani cât a stat mai mult sau mai puțin ascuns în satul din Ialomița – au fost cele despre unele tipuri de delincvenți de drept comun deveniți incidental „politici“, cu care a stat

în celulă la închisoarea de la Odessa. Unul dintre aceștia era un fost delincvent de la lagărul de reabilitare de la Sărata, unde alături de „politici“, în marea lor majoritate legionari, erau și criminali ordinari. Odată instrucția militară terminată, erau trimiși pe front, unde li se încredințau acțiuni de „comando“ din cele mai periculoase; plini de inițiativă și de curaj, cum erau înzestrați din născare, dacă reușeau să le ducă la capăt și să mai scape și cu viață, erau reabilitați și trimiși la unități obișnuite. (Cel puțin „dreptul comun“, legionarii având alt regim, mai dur.)

Când s-a spart frontul la Don, unii au căzut prizonieri, devenind în lupta pentru supraviețuire fiare pentru ceilalți ostași (cum am arătat în primul capitol), iar alții au reușit să evadeze, strecurându-se în sate, unde femeile, în criză endemică de bărbați, i-au ascuns și, firește, „i-au muncit“. Cu timpul, s-au strecurat din sate în orașe, unde, reluându-și vechile lor profesii de spărgători și de escroci, au devenit prosperi, permițându-și să treacă de la banale găinării la acțiuni de mare anvergură.

Ce s-au gândit unii din ei, cu orizont politic mai larg? Să pună în aplicare așa-zisele promisiuni de împroprietărire pe care mareșalul Jukov le-ar fi făcut ostașilor lui dacă vor cuceri Berlinul. Dintre toate popoarele lumii, cel mai mare iubitor de mituri este poporul rus. De aceea, el are în istoria lui și cel mai mare număr de impostori care să apară drapați în câte vreun astfel de mit, în care întreg norodul crede cu o tărie dusă până la sacrificiu. Numai într-o astfel de psihoză colectivă a putut să apară falsul Dimitri care-l înfrânge pe țarul Boris Godunov, un bandit ca Grișa Pugaciov, care se dă drept țarevici și-i dă de lucru împărătesei Ecaterina a II-a, iar în veacul nostru ducesa Anastasia, fiica lui Nikolai al II-lea, „scăpată“ cică de la masacrul de la Ekaterinburg, drept care se dau câteva impostoare. De aceea

Revizorul, poveste gogoliană a unei imposturi de anvergură, apare ca una dintre cele mai semnificative opere rusești.

Este, de aceea, de înțeles credibilitatea extraordinară de care s-a bucurat în masele rurale acest zvon privind împroprietărirea. (Dorită de toată țărănimea, iar acum, după încheierea războiului, așteptată cu sufletul la gură. De altfel, în această lucrare am mai atins subiectul zvonului cu împroprietărirea.)

În această atmosferă de psihoză colectivă, la un colhoz dintr-un sat ucrainean descind dintr-o mașină oficială trei tovarăși în haine de piele, cu serviete, cu legitimații și delegații ștampilate de la centru, recomandându-se președintelui drept Comisia de aplicare a *Decretului de împroprietărire nr… din…* semnat de generalissimul Stalin și cerându-i să convoace pe loc adunarea generală a colhoznicilor spre a se stabili lista celor cu drept de împroprietărire, foști combatanți și alte persoane cu „merite“, exprimare care deschidea tuturor porțile spre proprietate, declanșând un delir general. Se făcură pe loc liste de solicitanți cu cât teren vrea fiecare.

„Greutatea pentru punerea imediată în posesie a pământului, explică unul din înalții oaspeți, stă însă în puținătatea personalului de făcut măsurători, și așa suprasolicitat de alte colhozuri care fac orice ca să pună ei primii mâna pe această echipă. Dar dacă acestor «hotarnici» li s-ar plăti orele suplimentare, treaba s-ar putea aranja pe loc“, încheie el cu tâlc. Propunerea fu primită cu aplauze delirante, iar Adunarea Generală votă din picioare o importantă sumă de ruble, rugând pe „tovarășu’“ să fie așa de îndatoritor să plătească el cu acești bani pe cei cu măsurătorile, ca să-i ia pe ei primii. Ceea ce respectivul, cu multe ezitări, în sfârșit consimți, în explozia euforică a întregii adunări.

Şi astfel onorata Comisie s-a înapoiat la centru, bușită de ruble și cu mașina încărcată cu plocoane, în fluturările de batiste ale colhoznicilor, rămași să aștepte echipa de măsurători.

Până aici ar fi ca în *Revizorul*, numai că deznodământul pentru impostori va fi diferit. Dacă ar fi fost vorba doar de o tragere pe sfoară, chiar și de proporții, ar fi fost de resortul păgubașilor s-o acopere (acoperindu-și prostia) sau al miliției s-o descopere, ceea ce nu era prea probabil. Ghinionul lor a fost însă că toată povestea asta a căpătat dintr-odată conotații socio-economico-politice și de securitate statală la care ei nici nu se gândiseră. Anume că, în regiunea unde se produsese primul act al iluzoriei împroprietăriri, colhoznicii de la toate colectivele nu mai ieșeau la lucru, așteptând și ei, cu ochii în zare, Comisia care să le dea pământ. Era în toiul lucrărilor de primăvară și nimeni nu mișca un pai, totul rămânea încremenit într-o așteptare mistică, de parcă s-ar fi găsit cu toții în pragul celei de a doua veniri a Mântuitorului. Şi fenomenul acesta de mistică funciară amenința să se extindă și asupra regiunilor învecinate.

Atunci, pentru a-i debloca pe colhoznici din această parusiacă așteptare a „Comisiei“ și a-i pune la treabă, a trebuit să intervină însuși NKVD-ul, cu tot aparatul său masiv de investigații. Şi, până la urmă, nu le-a fost prea greu să descopere cine se găsea în spatele generoasei *Comisii de împroprietărire* care urmărea să saboteze economia colectivă sovietică și să destabilizeze statul socialist: trei românași din lagărul de reabilitare de la Sărata. Firește că o acțiune de o asemenea anvergură nu putea fi săvârșită de niște criminali brutali și inculți. Operația era de finețe și necesita o minte pe potrivă: acesta era povestitorul lui Willi, contabil de meserie, codamnat la ani grei pentru o megaescrocherie și băgat de mareșal la Sărata, ca să-i dea o ultimă șansă, a reabilitării.

Restul se cunoaște. Ceilalți doi erau și ei în închisoare, dar în celule diferite. De isprava acestora mi-au povestit cu lux de amănunte și cu haz niște prizonieri români, jandarmi și polițiști, care șezuseră cu ei în celulă și acum erau vărsați la noi în lagăr, inclusiv în perspectiva unor alte drumuri, nu prea fericite.

„Nenorociții! cică ar fi spus unul din aceștia doi. Am vrut să-i facem oameni, să aibă și ei, ca tot omul, pământ. Şi uite ce ne-au făcut! Să mai faci altă dată bine la lume!“

Mitică Puștiu’

Odată cu jandarmii și polițiștii, a fost vărsat de la închisoare și un tânăr care, văzându-se între noi, ofițerii, s-a prezentat foarte politicos, dar degajat: „Mitică Puștiu’, *spărgător profesionist*“, de parcă i-ar fi fost teamă să nu-l minimalizăm profesional, confundându-l cu un amator sau cu un diletant, ori cu un hoț de ocazie.

Mic de statură, dar bine legat, brunet, oarecum plăcut la înfățișare, mai puțin nasul, în șa, *camus* sau socratic, ceea ce putea indica o anume tară eredo-sifilitică, vinovată, poate, de imoralitatea sau, mai bine-zis, amoralitatea opțiunii lui profesionale, de care nu numai că nu se rușina, dar chiar se mândrea.

Era sprinten la minte și, în ciuda nivelului culturii lui școlare – avea o clasă, două de „Arte și meserii“ –, se exprima logic, bine legat și corect gramatical. Dar mai ales era receptiv la diferite manifestări de cultură, câte puteau avea loc în sânul micii noastre comunități românești. Seara, pe atunci, în mijlocul unui cerc intim de ascultători, traduceam din germană câte o piesă de teatru din marii clasici ai literaturii universale. (Teatrul, fatala mea slăbiciune!) Aici, în biblioteca lagărului, spre marea mea bucurie, îl regăsisem pe Schiller într-o magnifică ediție completă din Halle, 1811. Așa că, în fiecare seară, le traduceam celor

din jur câte un act, două din vreo piesă de-a lui, până i-am epuizat întreaga operă. Ei bine, Mitică Pușstiu' era în fiecare seară nelipsit și nu o dată, la un pasaj mai duios sau mai mișcător, cum ar fi moartea Ioanei d'Arc (*Jungfrau von Orléans*), am surprins în ochii lui boaba unei lacrimi.

Insolitul ocupației lui, oficial declarate, trezise curiozitatea amuzată mai cu seamă a celor mai tineri dintre ofițeri, în mijlocul cărora *Puștiu'* trona ca o mascotă răsfățată. „Nea Mitică, ia spune, cum a fost cu spargerea aia de la bancă? Dar cu boieroaica? Dar cu…?" Şi întrebările nu mai pridideau. La care el răspundea calm și competent, oferind și amănunte tehnice.

Odată, suprasolicitat de problemele ridicate, s-a oferit să ne țină o prelegere despre reperele mai importante ale „activității" de spărgător. (Doar mai erau și alții din rândurile noastre, fizicieni, naturaliști, doctori care, solicitați de noi, abordau câte un subiect mai interesant din domeniul lor în cadrul unei conferințe. El de ce să nu vorbească?)

Propunerea lui a fost acceptată cu unanimitate, fie pentru hazul ei, fie din curiozitate, iar prelegerea (ținută în atenția întregului dormitor, în rândul din față fiind tinerii lui suporteri, în frunte cu Pascu – cel cu placa de platină la cap – care făcea cel mai mult haz de Mitică Puștiu') a fost la înălțime, vorbitorul având reale calități didactice, claritate, concizie, logică, de parc-ar fi conferențiat la universitate.

„Domnilor ofițeri, astăzi vom vorbi despre *sprint*, începu el. „Sprintul este o acțiune de spargere care se efectuează dimineața, între orele 10 și 11, oră la care gospodinele sunt la piață. Se umblă la broască. Dacă ușa e încuiată pe dinăuntru, se zgârie în geam cu diamantul o circumferință, apoi se ia o bucată de mămăligă, se lipește pe centrul cercului și se împinge în ea cu putere. Geamul cade cu mămăliga în jos și nu face

zgomot. Acum, atenție. Sprintul este o acțiune *uscată*.“

„Ce este aia o acțiune «uscată»?“ îl întrerupse Pascu.

„Acțiunile sunt de două categorii: ude și uscate. Cele ude sunt cu sânge, iar cele uscate, fără sânge. Acum, vă rog, notați ce vă spun! Când plecați la o astfel de spargere, aveți grijă să nu aveți vreun cuțit asupra dumneavoastră…“

Recomandarea stârni hohote de râs și, în buna dispoziție creată, vorbitorul continuă: „…căci, în cazul nefericit că ați fi prinși, a face uz de cuțit, chiar numai ca amenințare ca să puteți fugi, vă pune totuși sub incidența Codului Penal art… pentru «tentativă de jaf armat», care se pedepsește cu «n» ani, pe când cu încadrarea de «tentativă de furt prin spargere» scăpați cu numai câteva luni de pârnaie, după care vă puteți continua în liniște activitatea.

Nu vă speriați de închisoare! Aveți grijă doar să vă lăsați *afară* atâția bani cât să vi se poată trimite pachete și ciubucuri pentru caralii! Astfel, închisoarea va deveni o stațiune de odihnă și *studii*.“

Conferința lui Mitică Pușțiu’, cu tot hazul ei, îmi lăsă totuși un sentiment de disconfort. Descopeream prin ea o lume de dedesubtul lumii noastre, o lume cu legile, cu morala, cu valorile ei aparte, în care chiar închisoarea, cu lipsa libertății, intra ca o componentă firească. Lumea aceasta paralelă și ca o alternativă la a noastră mă făcu să mă tem că, în lumea noastră „normală“, ceva nu e „normal“.

Să închei acest portret al lui Mitică Pușțiu’ și a *undergroundului* său cu una din multele povești de spargeri care făceau deliciul auditoriului său. Anume, povestea cu „bătrâna boieroaică“.

Întors la Brăila, orașul său de baștină, după o lungă absență din binecuvântate motive (închisoarea), Mitică se hotărăște să-și redeschidă

operațiile printr-un „sprint“ la o bătrână moșiereasă, pe care o studiase în prealabil cu o atenție profesională. Demers pe care îl întrerupsese atunci și pe care îl duce acum la bun sfârșit. Pătrunde în casă cu mijloacele cunoscute. Surpriză: apartamentul, care odinioară – după informațiile culese – era bușit de mobilă de lux, de covoare persane, de tablouri scumpe, acum era aproape gol. Foarte puținele mobile care mai rămăseseră erau sigilate, puse sub sechestru de fisc, pentru neplata impozitului. Boieroaica fusese între timp expropiată de comuniști și adusă la sapă de lemn.

Mai rămăsese doar o carpetă, un Ghiordez de rugăciune, care ar fi făcut ceva bani. „Bun și ăsta, își zise Mitică, măcar cu atât să m-aleg pentru munca mea.“ Dar, când vru să-l salte, văzu că și acela era sigilat. „Dacă i-l iau, o să zică nenorociții ăia că ea l-a dosit și-o bagă la pârnaie, unde se curăță urgent și o iau eu pe suflet“, își zise Pușțiu’ și, resemnat, lăsă jos covorul. Se mai învârti amărât prin camera goală și trase sertarul de la o măsuță de noapte unde de obicei își țin bătrânele banii. Sărăcie lucie, doar câțiva lei; nici de o pâine. Se gândi cu tristețe, dar și cu filozofie la această soartă schimbătoare, care dintr-o femeie, ieri bogată, a făcut azi o cerșetoare și, înduioșat, scoase din portofel o hârtie de 500 de lei și o puse în sertar. Apoi plecă așa cum venise.

Sigur că povestea fusese inventată ad-hoc de Pușțiu’, așa, *ad usum Delphini*, adică pentru Pascu și ceilalți „fani“. Dar era mințită frumos; atât de frumos, că lui Pascu i se muiară ochii de duioșie. În fond, asta contează.

O evadare ca-n filme

Evadări s-au încercat și din lagărele sovietice de către cei mai îndrăzneți din toate naționalitățile. Desigur, numărul lor e mic față de cel al amatorilor din lagărele puterilor Axei sau ale

Națiunilor Unite, iar procentul lor de reușită e infim în comparație cu al acestora din urmă. Aceasta nu se explică printr-o vigilență mai deosebită a pazei sovietice, ci prin lipsa de perspectivă a unei astfel de acțiuni în fața imensității spațiilor de parcurs, în parte pustii, cu condiții aproape imposibile de supraviețuire; iar unde existau zone mai populate, aveau un fel de viață atât de diferit de cel european, încât cei porniți într-o astfel de aventură nu reușeau să se „mimetizeze“ în așa măsură, încât să nu poată fi demascați ca „străini“.

Un exemplu: doi români evadați, prizonieri vechi, foști prin servicii, robuști, îmbrăcați civil, știind perfect rusește ajung într-un oraș. Unuia i se face poftă de fumat. Obișnuit ca la noi, unde – înainte de război – puteai să-i ceri oricărui tutungiu să-ți vândă doar câteva țigări (nu un pachet întreg), respectivul intră într-o astfel de tutungerie și cere câteva bucăți de Kuban, stârnind uimirea vânzătorului (la ei se vinde numai la pachet), care numai după acest amănunt își dă seama că are în fața lui un străin (poate un spion! de ce nu?). Îl refuză politicos și, după ce iese din prăvălie, anunță miliția.

Dar dacă totuși respectivul scapă din astfel de capcane, străbate nevătămat și necapturat toate aceste spații imense și ingrate și ajunge până la graniță, acolo cu siguranță i se va înfunda, căci de-a lungul întregii frontiere europene sau asiatice există o zonă amenajată special, cu o adâncime de kilometri, cu spații greblate între șiruri de sârme ghimpate, cu miradoare, cu capcane, cu posturi ascunse de observație, peste care este cu neputința să treci. Acolo, la capătul unei competiții supraumane, se eșuează în chip dramatic în ultimul moment. Cazul locotenentului Andrei Stăncescu, prins la Cernăuți după ce a străbătut întreaga Rusie cu trenul și cu piciorul, e concludent.

Se eșuează fiindcă locul de evadare din Uniunea Sovietică nu e pe acolo, prin zona greblată și superpăzită, ci pe la punctul de frontieră, prin fața vameșilor și a NKVD-iștilor, cu pașaportul în mână și cu zâmbetul pe buze, răspunzând degajat cu două degete la șapcă respectuosului lor salut. Acest adevăr l-a sesizat singurul „evadat“ care – după știința mea, cel puțin – a reușit (și tocmai de aceea a și reușit) să ajungă în țară, sublocotenentul Sandu Gabriel.

Ei, dar de unde pașaport? se pune întrebarea. La care răspunsul va fi dat în povestirea de mai jos.

La sosirea noastră la Odessa, îl găsiserăm pe Sandu Gabriel în micul grup de români, ofițeri și ostași. Mărunțel, subțirel, ochi albaștri, spelb, mai mult tăcut, n-avea ca fizic nimic care să rețină atenția. Părea un om șters, neinteresant. Nimic din el nu trăda calculul, energia, tenacitatea și curajul pe care le-a pus în joc pentru a reuși. Când l-am cunoscut, împletea din sfoară pe un calapod de încălțăminte de damă fețe de pantof, pe care, prin soldații care ieșeau la muncă în oraș, le vindea pe bani buni elegantelor odessene amatoare de astfel de modele estivale.

Era mereu tracasat de anchete la comisariat, unde era pus să scrie tomuri de declarații. Se zvonea că, înainte de a-și fi declarat actuala identitate (Sandu G., cea adevărată se pare), își mai declarase înainte, în cursul cercetărilor, pe rând, și altele. Ba era Vasilescu Ştefan din Susenii din Vale, județul X, născut la data de…, din părinții cutare și cutare, ba era Ştefănescu Vasile din Vălenii de Sus, județul Y, născut la data de… din părinții cutare și cutare. Fiecare din aceste false identități era – firește – însoțită de o falsă autobiografie, întinsă pe nu știu câte pagini, adevărate romane biografice, cu puzderie de amănunte, parcă ieșite de sub pana lui Balzac. Anchetatorul nu se grăbea. Ridica producția literară a cercetatului și o trimitea în țară spre

investigare. După vreo cinci-șase luni de cercetări, timp în care Sandu Gabriel răsufla ușurat – birocrația noastră lucra și ea în folosul lui –, sosea rezultatul anchetei: persoana respectivă inexistentă în evidența populației din localitățile indicate. „Ne-ai mințit“, se zborșea la el anchetatorul. „Da, v-am mințit, recunoștea autocritic Sandu, dar acum am să vă spun adevărul, vă jur!“ Şi după o săptămână de scris, întindea anchetatorului un teanc de pagini acoperite cu minciuni. Între timp, până să sosească rezultatul cercetărilor, el da serios din igliță la fețele de pantof de damă croșetate din sfoară și aduna bani albi pentru știa el ce zile negre.

Când, într-o seară minunată de april, străbătută de miresmele florilor de corcoduș care năvăleau peste noi din grădinile caselor învecinate, Sandu este chemat, puțin după stingere, la poarta lagărului. În cabina de la intrare este confruntat cu o femeie. La vederea acesteia, Sandu pălește și leșină. E ridicat de jos, stropit cu apă și bătut peste obraji ca să-și revină. Şi își revine. Cu un glas stins, ca de dincolo de mormânt, abia poate spune: „Duceți-mă în pat! Şi mâine vă spun adevărul, tot adevărul!“

Gărzile îl urcară sprijinit până sus, la dormitor, și-l așezară cu grijă pe pat. Noi, fără să fi bănuit ceva, tocmai ne vâram sub pături. Se stinse lumina principală și peste tot dormitorul se lăsă liniștea nopții. Doar din când în când se deschidea ușa și ofițerul de serviciu apărea în pragul ei, își privea subiectul, care dormea într-un fel de somn letargic, apoi dispărea. Închiderea și deschiderea aceasta a ușii (Sandu își avea patul chiar în fața ei) se petrecu de multe ori, la intervale de un sfert de ceas, încât începu să ne deranjeze și pe noi, ceilalți.

Paturile erau metalice și suprapuse câte două. Sandu dormea pe cel de jos, iar pe cel de sus, Tase Tălpășeanu. Între două apariții ale ofițerului de

serviciu, S. își adună în fugă lucrurile mai importante și se îmbrăcă, băgându-se imediat sub plapumă la orice deschidere a ușii. Îl sculă pe Tase și-l rugă să facă un schimb de ciorapi cu el. Apoi, dintr-o sticlă cu gaz, stropi tot patul și, imediat după o ultimă deschidere a ușii de către ofițer, dispăru.

Alarmă, înjurături, strigăte, uși trântite, garda năvălind cu câini în dormitor, precum și soneria neîncetată de la poartă ne făcură să scoatem capul de sub pături și să întrebăm speriați ce s-a întâmplat. „A evadat Sandu Gabriel“, se auzi în tot dormitorul. Fu adus un câine mare, vestit pentru precizia mirosului său, cu care depistaseră o sumedenie de infractori. Acesta strâmbă din nas când dădu de gaz, dar aspiră cu nesaț mirosul ciorapilor… lui Tase, pornind cu nasul în căutarea lui Sandu pe traseele făcute de Tase. Timp prețios irosit de urmăritori, dar folositor pentru fugar.

A doua zi, la apelul de dimineață, și-a făcut apariția însuși colonelul comandant al lagărului, un ucrainean rotofei și cumsecade, de altfel (cât de cumsecade poate fi un NKVD-ist), care, privind fețele noastre radioase, ne atrase atenția că bucuria noastră va fi de scurtă durată, căci în următoarele ore (apoi s-a corectat: „în următoarele zile“) ni-l va aduce în fața noastră pe evadat, în cătușe. Lăsând la o parte faptul că nici o țară civilizată, sau care se pretinde ca atare, nu-și pune în cătușe evadații prinși, evadarea fiind considerată de statele civilizate un drept natural al prizonierului, previziunea comandantului nu s-a realizat nici în următoarele zile, nici în următoarele săptămâni, nici în următoarele luni. În schimb, cam la o lună de la această întâmplare, unul din băieții noștri, mai apropiat de eroul evadării (Băluță, învățător de prin părțile Neamțului), remarca într-o scrisoare proaspăt primită următorul pasaj: „Domnul Sandu ne-a mângâiat sufletul cu veștile bune despre cum o duci tu pe acolo.“ Probabil că apecierea

lingușitoare a traiului în lagăr va fi făcut să treacă de cenzură această știre nemaipomenită.

Deci Sandu Gabriel a reușit. Hip, hip, hura! Rotofeiul comandant a pierdut ocazia să ni-l prezinte în cătușe și să radieze de satisfacție.

Odată știindu-l – spre unanima noastră satisfacție – în țară și în siguranță, anumite date privitoare la funcția lui reală, cum și amănunte privind evadarea lui spectaculară – care arăta o mână de specialist –, cunoscute și păstrate în taină de puținii lui intimi, acum, când dezvăluirea lor nu-l mai putea pune în pericol, începură a ne fi difuzate și nouă, neinițiaților. Aflarăm că ar fi făcut parte din cadrele superioare ale poliției secrete românești din Odessa. (Fapt pe care căuta să-l ascundă sau măcar să-i amâne cât mai mult ieșirea la iveală prin autobiografiile lui fabuloase, în care cu o ușurință derutantă pentru anchetatori trecea de la o identitate la alta.) Femeia cu care a fost confruntat și la a cărei vedere a leșinat (sau a simulat că leșină, ca să câștige timp) trebuie să fi fost o membră a rețelei lui de informatori, acum pocăită și folosită de NKVD ca să-l identifice pe șef și astfel să cunoască și pe ceilalți membri ai rețelei. Pe care îi aștepta glonțul în ceafă. Iată cât de mare era miza demascării lui Sandu Gabriel, cu atât mai mult cu cât se părea că unii din acești membri, folosind statele lor de partizani (de ultimă oră, când victoria sovietică devenise certă), ar fi ajuns între timp mari demnitari, oameni cu largă suprafață politică.

Simțindu-se încolțit, S.G. s-a pregătit de evadare, asigurându-se în primul rând de bani (prin croșetatul de fețe de pantof) și de îmbrăcăminte civilă. Ar fi avut și un tovarăș de aventură, pe electricianul lagărului, pe care, în chip de ajutor, îl însoțea în inspecțiile lui pe acoperișul clădirii pentru verificarea unor instalații electrice amplasate acolo din rațiuni de pază. Cu această ocazie, S.G. și-a dat seama că fațada de la stradă

prezintă pe un front de 10 metri o retragere de un metru, gol care scăpa vederii celor două miradoare. În unghiul drept creat astfel era plasat un burlan. Cel care ar fi coborât pe el nu putea fi văzut de nici una din santinele. Ajuns pe trotuar, nu avea decât să pândească un moment de neatenție al acestora ca s-o zbughească pe străduța care, chiar în acest loc, intersecta strada cu pricina.

Fuga era plănuită pentru începutul lui iunie, dar neașteptata confruntare cu femeia de la poartă l-a obligat să evadeze imediat și de unul singur. Cum a ajuns pe acoperiș? Chiar lângă ușa de intrare în dormitor era o scară metalică de pompier fixată în zid care ducea la acoperiș. Restul se cunoaște.

Ce a făcut mai departe, când a ieșit din zona lagărului, și cum a ajuns în țară avea să rămână o necunoscută, pentru noi toți, care din primele momente ale evadării i-am ținut pumnii strânși.

Dar iată că în 1961, deci la 12 ani de la această întâmplare, în cea de a doua „privațiune de libertate“ a mea în „dulcele gulag mioritic al dragii mele patrii“, pe cine regăsesc în lagărul din deltă, Periprava? Pe Sandu Gabriel în carne și oase! Surpriză și bucurie. Îl rog să depene firul evadării mai departe de unde îl reconstituiserăm noi, adică de la coborârea pe burlan înainte. Ceea ce primește cu plăcere și începe să povestească:

„În momentul când am pus piciorul pe pământ, am și văzut apropiindu-se farurile orbitoare ale unui camion. Fac pe beatul și, fluturând niște ruble, îl fac pe șofer să mă ia. Îl întreb unde merge. «La gară», îmi răspunde. «Perfect, și eu merg tot acolo.» La gară, odată amestecat în mulțimea ei pestriță care cucăia de somn pe bagaje, mă simt cu adevărat în siguranță. Dau un tur prin sala de așteptare. Acolo, peste tot, pe mese, pe bănci, pe podea, lume adormită. (Ca în palatul Frumoasei din Pădurea Adormită, *n.n.*) Ochesc pe unul, mort de beat, cu fața-i în propria-i borâtură, dar cu buzunarul de la spate deschis și cu portofelul la

vedere. I-l subtilizez și dispar. Între acte, bani și un pașaport, cu o moacă așa, cam ca a mea, dar, culmea norocului, și un bilet de tren pentru România. Plecarea, peste o juma' de oră. Mă instalez într-un compartiment gol, nu înainte de a-mi procura presa și niște sticloanțe cu votcă (decor pentru momentul vămuirii și controlului) și încep a studia documentele, ca să iau cunoștință de noua mea identitate. Ce să-ți mai spun cine eram. E de ajuns să știi că și vameșul, și NKVD-iștii la încheierea misiunii lor m-au salutat cu deferență."

Aceasta a fost povestirea lui. Pe care am primit-o așa cum mi-a spus-o, măcar că în ea erau și elemente care dădeau loc la dubii. Prea se legau toate perfect! Şi camionul cu farurile orbitoare (ca să orbească santinelele), și direcția gară, și omul beat cu buzunarul deschis, și pașaportul, și biletul. Prea veneau toate la țanc, ca aranjate de o mână de regizor. Totuși, am acceptat-o.

Dar în lagărul de la Periprava mai erau și alți foști prizonieri. Era și Lambie Papadopol, era și Willi Popescu. În cei trei ani cât ne-am bucurat de sejurul oferit de Securitate în aceste prea ospitaliere locuri, am discutat și cu ei, și cu alții despre acest caz. Lucru ciudat: nici una din versiunile lor, povestite și acestea de autor, nu se potrivea cu a mea și nici între ele. Chiar recent, acum, după atâta amar de ani, la o intimă întâlnire de veterani, venind vorba de acest caz, amicul meu O.D. mi-a avansat și el o altă variantă, povestită și lui tot de autor.

Anume: după evadare, într-una din zile, ar fi întâlnit în bazar niște ucraineni care, după anume semne știute de el, ar fi putut face parte din organizația lor subversivă Ciornaia Koșka. Rostind ca din întâmplare „parola", încrederea s-a stabilit imediat între el și ei și astfel Pisica Neagră l-a scos din Odessa, l-a dus în loc sigur și, după un timp oarecare, i-a făcut rost de un pașaport fals cu care

a putut intra în țară. Nici varianta asta nu-mi miroase bine.

Dar care e atunci adevărata versiune? Sigur că nici el nu o mai fi știind-o, acoperită fiind sub noianul celor apocrife. Mai ales că n-a povestit-o nimănui, ca să și-o fixeze în memorie.

Un singur lucru pare cert. El nu era un mitoman care să mintă doar din plăcerea de a fabula și niciodată n-a mințit fără să fi fost constrâns. Așa cum la început, față de NKDV, își ascundea adevărata identitate – și avea de ce – sub diferite autobiografii inventate ad-hoc, și acum, la Periprava, își ascundea față de noi și de curiozitatea noastră, sub un evantai larg de variante mincinoase, adevărul despre intrarea lui în țară, care, dezvăluit, ar fi putut face rău cine știe cui acolo, la Odessa. Fiindcă, după convingerea mea, S. n-a putut ieși din Uniunea Sovietică decât ajutat de cineva mare din fosta lui rețea de informatori. Acesta își va fi dat seama că, dacă S. cade din nou în gheara NKDV-istă, la tortura anchetei, va fi constrâns să-l demaște; și atunci, neavând altă ieșire, îi va fi făcut vânt peste graniță.

Dar accentuez că aceasta e numai o ipoteză de-a mea.

Drama lui Vasile Cotea

De la un timp, Vasile Cotea, cel cu fața smolită și cu sprâncene groase și îmbinate, care, ca traducător în confruntările noastre cu puterea, își băga în răcori interlocutorul, de orice grad ar fi fost, cu căutătura lui fioroasă de haiduc, basul profund care cu pedala lui cutremurătoare, de parcă ar fi sfredelit dușumeaua, susținea de o manieră magnifică tot acordul în corul nostru, a dispărut din mijlocul nostru. Îl înghițise spitalul. „Endarterită obliterantă“ era diagnosticul primit. Sentință de moarte, cu termenul execuției neprecizat. Boala e cumplită și apare ca o fază finală a unui îndelung regim carențial de viață,

cum a fost cel dus de noi în cei de la cinci la opt ani de captivitate sovietică. Cu sfârșit letal, chiar dacă ai șanse, puține și acelea, de temporizare și cu încă și mai puține de vindecare. Începe cu înnegrirea (necrozarea) degetului mare de la piciorul drept. Care trebuie amputat, ca să nu cangreneze. Urmează, pe rând, în timp și cu operațiile respective, laba piciorului, gamba, apoi pulpa până la șold. Între timp, boala se instalează și în piciorul celălalt, cu repetarea întregului lanț de suferințe.

Când m-am despărțit de el, în aceeași primăvară, i se amputase laba piciorului drept. Urma să plece a doua zi în țară într-un transport de invalizi și grav bolnavi.

„Uite prețul repatrierii mele! îmi spuse, arătând cu vârful cârjei locul unde fusese laba. Nu-i nimic, eu mi-am lăsat aici doar laba, dar alții, ca să plece, și-au lăsat sufletul, conștiința, onoarea. Nu vezi? Tot eu sunt mai câștigat decât ei“, râse el cu basul lui năprasnic.

L-am revăzut prin ’56 în acel ciudat interludiu de așa-zisă libertate, plasat între repatrierea noastră din ’51 și rearestările noastre din ’57–’59. Ne-am adunat atunci câțiva foști prizonieri la spitalul Witting, unde i se amputaseră resturile de picioare până la șold, ca să-l vedem înainte de a părăsi spitalul.

Tase T. și cu mine l-am dus pe brațe până la un taxi. Era ușor ca un copil.

„Vedeți cât de puțin a mai rămas din mine? Dar de-ajuns ca să pot încă să cred, să sper și să aștept.“ Iar, ajunși la mașină, către toți:

„Adio, dragii mei, rămâneți cu bine! «Cursa» mea se apropie de sfârșit. Am luptat lupta cea bună“, mai spuse el la despărțire, parafrazând pe apostolul Pavel care la amândoi ne era deosebit de drag. Îl îmbrățișarăm cu toții și ne despărțirăm apoi cu lacrimile în ochi.

Peste un an, într-un sat sibian unde predase ca învățător, se stingea avându-le alături pe soția și pe fata lui.

Vasile Cotea, luptător de linia întâi, dârz și neînfricat, ai fost vârful nostru de lance în confruntările, dure până la extrema limită, cu puterea sovietică de lagăr. Căreia prin gura ta i-am spus tot ce gândeam despre ea și despre neomenia ei.

Chipul tău de haiduc rămâne în amintirea noastră, al celor ce încă mai zăbovim pe acest tărâm, indisolubil legat de biruința, prima noastră biruință, cea de la Gaura Dracului.

Odihnească-te Domnul în Împărăția Sa!

Răfuială în măruntaiele NKVD-ului din lagăr

Comisarul politic al lagărului se chema Maramet. Era evreu din Basarabia. Om voinic, gras și rumen la față. Fusese unul dintre ofițerii politici ai diviziei T.V., la ale cărei acțiuni militare luase parte. Cu ocazia nu știu cărei aniversări din calendarul sovietic, la o ședință publică ținută la club – din fericire, destul de rare la vremea aceea –, respectivul ne-a evocat bătălia de la Debrețin, unde, cum ni se mai povestise până atunci, numita divizie se umpluse de glorie și cadrele ei, de decorații.

Abordând subiectul, Maramet, în loc să exalte vitejia „pandurilor“, s-a apucat să facă o analiză pertinentă, critică și la obiect a operațiilor, din care reieșea că bătălia a fost un eșec cumplit și sângeros care, dacă n-ar fi intervenit unitățile sovietice de pe flancuri, s-ar fi transformat într-un dezastru și un carnagiu total. Când în sfârșit s-a dat ordin de retragere, totul s-a transformat într-o debandadă îngrozitoare.

„Ce retragere, dom’le! Asta nu mai era retragere, ci fugă curată. Fugeau comandanții, fugeau ofițerii, fugea trupa. Toată lumea fugea“,

comentă el, dând cu mimica și cu gestica lui o notă nespus de comică acestei situații dramatice.

Ce-l va fi apucat pe comisar să întoarcă pe dos versiunea oficială, care umplea de vitejie pe panduri din creștet până în tălpi, și să ne prezinte adevărata față a lucrurilor? Greu de răspuns. În tot cazul, versiunea Maramet se potrivea teribil cu epigrama atribuită lui Păstorel Teodoreanu (și adresată lui Cambrea, uns ca șef de divizie de Ana Pauker):

Din mândru vânător de munte / Ana te-a făcut pandur.

Ți-a pus o stea în frunte / Şi-un debreţin… în tur.

Sala de ședințe și festivități era și sală de mese, și sală de lectură. În ea dădea și ușa de la cabinetul politic (comisariatul), și ușa culoarului bucătăriei, dar și ușa, permanent deschisă, a bibliotecii. Odată, la sfârșitul mesei de prânz, m-am oprit la bibliotecă, unde neamțul care făcea oficiul de bibliotecar, pe care îl cunoșteam, mi-a întins faimoasa ediție Schiller (Halle, 1811) pe care de mult i-o cerusem și pe care recent o recuperase din circuit. Nu eram decât noi doi în tot acest spațiu, discutând despre rarisima ediție, oarecum mascați de niște rafturi cu tomuri. Când, brusc, se deschide ușa comisariatului și apare Maramet, roșu la față și transpirat, parcurgând cu pași grei încăperea, înainte și înapoi, cu scopul vizibil de a-și descărca nervii. Noi am întrerupt convorbirea și, ascunși după maldărele de cărți, am început curioși să-i urmărim manifestările. Nu sesizase prezența noastră.

Altele îi erau preocupările acum. Toată gestica lui (ba își dădea cu pumnii în cap, ba își lăsa în lături brațele a resemnare) trăda starea de spirit a unui om încolțit și hăituit până la marginea prăpastiei. „Ce-o fi cu el? Ce i s-o fi întâmplat?“ ne întrebam speriați din ochi noi, spectatorii

involuntari ai unei tragedii mimate. În sfârșit, intrarea în sală a *nacealnikului* bucătar puse capăt acestei penibile pantomime, determinându-l pe actor să se retragă în cabinetul lui.

La câteva zile de la această întâmplare (pe care bineînțeles că, fără nici un scrupul, am ebruitat-o în cercurile noastre), respectivul nu și-a mai făcut apariția în lagăr. Va fi dispărut și el, ca atâția dintre noi, în gaura neagră a circuitului secret? Să fi fost de vină versiunea lui (opusă celei oficiale) cu privire la prestația „pandurilor“ în bătălia de la Debrețin? Cine știe! În tot cazul, biroul comisariatului a rămas închis câteva săptămâni bune, astfel că noi și întocmiserăm un afiș cu „De închiriat“ pe care ne pregăteam să-l lipim pe ușa localului. Când, deodată, a apărut noul locatar. Era de data asta un ucrainean. Tânăr, slab, inodor, incolor. N-a prea avut de-a face cu grupul nostru.

După alte câteva săptămâni, a sosit la noi grupul de prizonieri cu Willi Kern, Mitică Pușțiu' și câțiva S.S.-iști de care am mai vorbit. Printre aceștia din urmă, erau și unii care mai fuseseră în lagărul nostru. Unul din ei ne-a povestit că într-o dimineață, când căra tineta la WC cu un coleg de celulă, s-a întâlnit pe coridor, piept în piept, cu Maramet, care se întorcea cu tineta golită. Era abătut și atât de slăbit, încât haina militară, cu epoleții rupți, atârna pe el ca pe o sperietoare.

Nacealnikul bucătăriei era un rus mai vârstnic și, oarecum, om cumsecade. De mai multe ori băieții de la bucătărie (care de fiecare dată îi umpleau traista cu alimente) l-au iscodit – fără succes – despre motivele mazilirii lui M. Odată însă, când rusul era ceva mai binedispus de votcă, băieții i-au avansat ipoteza prezentării prea personale a Debreținului. Rusul a clătinat din cap: „Nici vorbă! Treaba e mult mai serioasă. A intrat dihonia între «ei» (între NKDV-iști, *n.n.*). S-au făcut două tabere care, când se întâlnesc, se bușesc

pe înfundate. Își vorbesc, își zâmbesc, dar se urăsc și, când pot, se lovesc pe tăcute.“

„Şi care sunt cele două tabere?“

„Dacă vă spun, voi o să clămpăniți în tot lagărul și eu o să intru la apă.“

Proteste, asigurări solemne, jurăminte (care în parte au fost respectate) și rusul vorbi:

„De o parte sunt ucrainenii, care sunt și cei mai mulți. De cealaltă sunt evreii, mai puțini, dar cel puțin până acum, cu spate puternic… Până acum. Dar ce o să fie de acum încolo om vedea… Deocamdată, Maramet, cât era el de mare și de fălos, a căzut.. Asta nu spune ceva?…“

Aceste previziuni de antisemitism ale *nacealnikului*-bucătar analist și politolog, făcute în 1950, aveau să fie confirmate prin „procesul medicilor evrei“ din 1952, ceea ce înseamnă că la ora aceea „focul verde“ fusese dat din Kremlin.

În lagărul din fostul sanatoriu, la atelierul de pictură

Într-o dimineață am fost încărcați cu bagaje cu tot în camioane și transportați undeva, la o margine a Odessei, foarte curată și pitorească de altfel, într-un fost sanatoriu. Deși condițiile de cazare erau mai bune aici, totuși pierdeam imaginea fascinantă a mării și nimic nu ne putea consola – cel puțin pe mine – de absența acestui nemărginit și în continuă schimbare decor existențial, dar care acționa și ca un amplificator generos al propriilor noastre stări sufletești.

Clădirea era cu un etaj. Deasupra acestuia, în față, se ridica un mic foișor, care adăpostea o mică verandă, de unde, dacă priveai spre orizontul dinspre sud, parcă s-ar fi văzut o subțire linie albastră ce putea să fie marea. Mă mulțumeam și cu atât, numai s-o știu că e acolo.

Din veranda aceea, de altfel nefolosită, ne-a dat în gând unora din noi să facem un atelier de pictură. Ne-am însoțit câțiva, care, căutându-ne

bine, ne-am găsit niscaiva înclinații pentru pictură pe care le vom fi folosit vreodată, dar la care nu mai umblaserăm de mult. Eram patru. Primul era căpitanul Sudacevski, cel care a venit cu ideea. El se mai ocupase cu pictura într-un lagăr anterior. Avusese comenzi și câștigase atâta cât să-și procure o veritabilă trusă de lucru, tuburi, pensule, palete, pânză de in etc., numai bune de demarat acțiunea. Al doilea era Grișa Coban, avocat, care în timpul studenției, ca să mai câștige un ban, lucrase în timpul liber în atelierul maestrului Băncilă, pictor în mare vogă în vremea aceea. Din anii aceștia de ucenicie Grișa își însușise ceva tehnică (prepararea pânzei, punerea în pagină, combinarea culorilor, vernisarea etc.), de mare folos pentru niște diletanți ca noi. Dar mai cu seamă ne plăcea să-l auzim pe Grișa povestind câte ceva din viața de atelier. Ne povestea, de pildă, cum maestrul le dădea ucenicilor să copieze vreuna din pânzele lui mai celebre (și foarte căutate de publicul snob de atunci, care se da în vânt după tot ce purta semnătura lui Băncilă). Când erau gata, le înșira pe masă, punea la fiecare o pensulă, două de retuș și le semna cu seninătate pe toate, după care, în timp și pe bani buni, ajungeau pe pereții saloanelor celor din „lumea bună“, dornici să aibă un Băncilă „autentic“.

Al treilea era Oleg Dombrovski, locotenent de artilerie, care în tinerețe, în timpul liber, păcătuise și el cu artele plastice. În sfârșit, al patrulea, ultimul, eram eu. Totdeauna am simțit o puternică atracție pentru desen, acuarelă, tempera, pe care le-am și practicat. Iar dintre toate genurile mă axasem pe portret, care a fost marea mea ispită. Până la urmă a trebuit să sacrific această predilecție pentru ceea ce am considerat eu a fi fost – pe drept ori pe nedrept – vocația mea, literele și filozofia.

Totuși nostalgia demersului plastic nu m-a părăsit, dar ea s-a transformat în pasiunea de-a colinda muzeele, expozițiile, colecțiile de artă

etc…, precum și în interesul pentru lecturi despre pictură și pictori.

Fără să fi cerut voie nimănui, ne-am instalat pe verandă, cum și în spațiul alăturat și ne-am improvizat cum am putut atelierul. Din ce material aveam am confecționat pe loc niște tablouașe – de un gust cam dubios, recunosc –, dar pe care, tocmai de aceea, le-am și plasat rapid prin soldații noștri, care ieșeau la lucru în oraș, bineînțeles, oprindu-și pentru ei comisionul ce li se cuvenea. Prin natura serviciilor pe care le prestau, ei veneau în contact cu populația civilă, care în straturile ei mai subțiri, ale „foștilor“, era doritoare de obiecte de artă care măcar să nu fie din sfera realismului socialist. Și așa, au început să ne sosească, prin soldați, comenzi diferite, ilustrate colorate și mai ales *de*-colorate după tablouri celebre ale marilor maeștri ruși din secolul trecut și începutul acestuia, Repin, Gherasimov și alții, de pe care urma să scoatem copii cât mai fidele. Ne-am împărțit între noi comenzile, după genuri și preferințe. Oleg și-a ales pictura de scene cu personaje și anecdotică, Grișa și căpitanul peisajul și natura moartă, iar eu portretul (slăbiciunea mea).

În această situație, primeam de afară fotografii șterse, decolorate, unele vechi și de 50 de ani, unele reprezentând chiar personaje defuncte, pe care trebuia să le măresc la dimensiunile unui portret de pus pe perete. Dintre ele, una mi-a marcat amintirea. Era a unei mari cântărețe de la opera din Odessa, acum o băbuță prăpădită. Fotografia era de prin 1906, *la belle époque*. Înfățișa o femeie tânără, în toată deplinătatea frumuseții ei. Linia statuară a gâtului gol, corsajul strâns, abia reținând expansiunea sânilor, ochii sclipitori, parcă răsfrângând luminile rampei, și buzele fremătând de sete de viață. Pe frunte, o bentiță de argint cu o egretă încununa ținuta întregii figuri, amestec de senzualitate și mândrie ușor provocatoare.

Băbuța, după spusele soldatului intermediar, ar fi fost deosebit de mișcată de portretul pe care l-am făcut și în care și-a reîntâlnit frumusețea din tinerețe.

În afară de mulțumirile transmise, m-am ales de pe urma ei și cu câteva comenzi venite din anturajul său de „foști“, norocoși supraviețuitori ai cataclismului istoriei, cărora ea le arătase portretul. Desigur, posibilitățile lor bănești erau foarte reduse. Dar și pretențiile noastre erau cu mult mai modeste decât cele din bazar, noi mulțumindu-ne cu atât cât ne trebuia pentru procurat materiale, vopsele, pânză, pensule etc., cu care să ne continuăm activitatea.

Așa încât am putut oferi acestor oameni, jefuiți de comuniști de toate bunurile lor, putința de a-și pune pe pereții goi și cenușii (ca toată existența lor) o pată de culoare, sub pretextul unui tablou.

Privind fotografiile trimise de ei, mi-a trecut prin fața ochilor o lume de altădată, ofițeri cu eșarfe și decorații, domni în frac sau redingotă și cu joben, dame cu rochii până la pământ și cu pălării – adevărate colivii de păsări exotice. Lume înecată de mareea roșie a revoluției și acoperită de mâlul uitării.

În ce mă privește, reanimându-mi vechea pasiune pentru portret și conștient fiind că prin copieri de fotografii nu pot ajunge decât la kitschuri, am început să fac studii de figuri după chipurile camarazilor, care erau mulțumiți să-mi servească de model în schimbul unui tablou, de multe ori în ulei, oferit gratuit.

Astfel că mulți din băieții noștri s-au ales fie cu schițe, în cărbune sau în laviuri, fie cu portrete în ulei, pe care în bună parte au reușit să le aducă în țară.

(Mare mi-a fost surpriza și bucuria când, acum câțiva ani, la televizor, în cadrul unui interviu pe care îl da unul dintre băieții noștri, i-am văzut pe peretele din spate portretul în creion – cu o barbă

mare, lată și creață, cum purta pe atunci – pe care i-l făcusem eu la Odessa cu 45 de ani în urmă.)

Firește, gusturile comanditarilor noștri, cei mai mulți oameni simpli, frizau în mare parte kitschul. De aceea Grișa, pe un ton foarte serios, ne-a propus, spre a nu da loc la nici un *malentendu*, să punem la intrare, cu litere de-o șchioapă, acest afiș: „Facem orice în afară de artă."

Totuși, în ciuda tributului plătit prostului gust, acțiunea în sine era benefică, terapeutică pentru traumele sufletești acumulate. Ne ținea ocupați toată ziua cu o muncă interesantă, scoțându-ne astfel din zona gravitațională a urâtului, a angoasei, a lipsei de perspectivă care a caracterizat această fază de *mlaştină a disperării* din captivitatea noastră.

Dar nu există în lume vreun lucru bun în care dracul să nu-și bage coada. În cazul de față, „coada dracului" a fost unul din ofițerii de serviciu, locotenent NKVD-ist, un ucrainean roșcat la păr și la față și, ca tot „omul roșu" din basme, rău și primejdios. Pusese ochii pe o lucrare mare, o scenă vânătorească (mai precis o masă de vânători la care unul din ei toarnă celorlați propriile lui isprăvi), la care lucra Oleg. Nu înțelegea să ne-o ceară (cum să se coboare el la nivelul nostru?) și, cum noi ne făceam că nu pricepem ce vrea el, individul încerca să ne facă șicane. Astfel, ne-a atras atenția că nu avem voie să scoatem tablouri din lagăr și că tot ce pictăm e proprietatea lagărului (cu materialele cumpărate de noi!!!).

Schimbul lui ca ofițer de serviciu era un tânăr sublocotenent NKVD-ist, evreu din Odessa. Firav, transparent, clorotic, puteam să pariez că provine dintr-un mediu intelectual. Era politicos cu noi. Ne-a „rugat" într-o zi, dacă putem, să-i facem și lui un tablou după un model pe care are să ni-l aducă. Şi a adăugat și că înțelege să plătească cinstit, lăutărește, prețul tabloului, la cât îl vom aprecia noi.

Bineînțeles că noi am protestat cu o nobilă indignare, iar peste câteva zile el ne-a adus modelul.

Într-una din zile, „omul roșu“ dădu cu ochii de modelul pe care „cloroticul“, cum îi spuneam noi tânărului și transparentului ofițer de serviciu, evreul, ni-l lăsase cu rugămintea să i-l reproducem. Era o gravură pe un carton decolorat de vreme, reprezentând o odaliscă dansând și sunând din tamburină în fața unor spectatori orientali tolăniți pe divane, care cu priviri libidinoase îi urmăreau evoluția printre norii de fum ieșiți din narghilele. Un kitsch de toată splendoarea. N-am înțeles niciodată cum și-a dat el seama – și de la prima ochire – cine ne adusese gravura, că pe dată s-a făcut vânăt la față (desigur, din gelozie – cum ăluia să-i facem un tablou, iar lui nu?) și-a dat drumul la un șuvoi spurcat de înjurături, în care imprecativul de *jid* („jidan“) se repeta accentuat. „Dacă vă prind că-i faceți vreun tablou acestui *jid* (știți voi la cine mă refer), vă închid atelierul“, ne spuse scurt și cuprinzător, după care, aruncând gravura pe masă, ieși trântind ușa.

Am rămas pur și simplu stupefiați. Ieșirea antisemită a căpitanului era pentru noi o premieră absolută. Din câte știam noi din îndelungul nostru frecuș cu NKVD-iștii, aceștia nu aveau un limbaj personal, ci numai unul de serviciu. Ei niciodată nu spuneau decât ce li se prescria de sus să spună. Ca un astfel de subiect să poată folosi expresia atât de incriminată ideologic de *jid* referitor la tovarășul lui de serviciu, și chiar în fața unor prizonieri, trebuia să se fi dat de sus, de foarte de sus, undă verde pentru un antisemitism camuflat. Astfel încât omul nostru să fie sigur că nu riscă nimic cu o astfel de ieșire. Procesul celor șase doctori evrei acuzați de tentativă de asasinare a lui Stalin – de care aveam să aflăm mai târziu – avea să ne confirme această interpretare. De altfel, ea se lega perfect cu alegațiile *nacealnikului* bucătar din

celălalt lagăr cu privire la o bușeală înfundată în sânul NKVD-ului între elementul ruso-ucrainean și cel evreiesc.

„Încurcă-i, drace! Fă-i să se mănânce între ei, până or mai rămâne doar câți am botezat noi!“, tranșarăm noi râzând soarta NKVD-ului după acest ciudat episod.

Tabloul cu vaci

Multe din reproducerile mai cunoscutelor capodopere ale picturii ruse clasice (Repin, Gherasimov, Surikov) ne-au trecut atunci prin mână. Printre ele, un peisaj al cărui autor îmi scapă, înfățișând o cireadă de vaci bălțate adăpându-se din unda limpede a unui pârâiaș umbrit de un pâlc de copaci. Comanda ne venise de la un *nacealnik* șef de întreprindere, printr-un soldat care îi făcea modificări sanitare în chiar biroul lui. Reproducerea o executase pe pânză Oleg și era foarte reușită. Până s-o „măritǎm“, adică până să-i găsească omul nostru momentul favorabil scoaterii pe poartă, o agățaserăm deasupra intrării, unde avea s-o vadă și s-o contemple îndelung, și cu ochi răi, „omul roșu“ care ne purta pică. În sfârșit, sosi și clipa așteptată. Soldatul desfăcu pânza de pe șasiu, o făcu sul și o băgă sub cămașă, urmând s-o monteze în cabinetul comanditarului, după instrucțiunile noastre. Scoaterea pe poartă se făcu – sub privirile noastre – fără probleme. Dar seara, la intrarea în lagăr a brigăzilor, soldatul veni speriat la noi, să ne spună că „omul roșu“, care se găsise tocmai în ziua aceea să fie de control la punctele de lucru din oraș, intrase în cabinetul *nacealnikului* cu comanda și dăduse cu ochii de „vacile“ noastre, proaspăt instalate pe perete sub tablourile tutelare ale lui Stalin și Lenin.

„Ăsta e un tablou pictat la noi, în lagăr, de prizonieri. Cum a ajuns la dumneata?“ îl întrebă el pe *nacealnik*, pe un ton inchizitorial. Respectivul

nu se pierdu cu firea și-i răspunse că l-a cumpărat din bazar. „Bine! O să vedem noi!“ i-ar fi răspuns celălalt amenințător.

„Asta înseamnă, adăugă soldatul, că ticălosul ăsta o să vină mâine-dimineață la dumneavoastră și că, dacă află că tabloul provine de aici, o să fie vai și amar de *nacealnik*. Sigur își pierde pâinea.“

Rămași singuri, hotărârăm să-l salvăm pe bietul om și, ca atare, să pictăm din nou – și până în zori – vacile și să le așezăm deasupra ușii, unde *omul roșu* le văzuse ultima oară. Zis și făcut! Dar abia acum începură nenorocirile. N-aveam pânză preparată. „Hai să pregătim pânza!“ Dar n-aveam ulei de in fiert, care se usucă repede, ci doar nefiert, care se usucă în timp și noi stam prost cu timpul. Ce să facem?

Am pregătit pânza cu ce aveam și, în premieră absolută în istoria picturii în ulei, am pictat pe un suport neuscat. Oleg, care cunoștea subiectul, schiță compoziția și dădu fiecăruia câte un sfert de tablou. Lucram pe tăcute toți patru în același timp, când, deodată, spre marea noastră disperare, băgarăm de seamă că, din pricina suportului crud, neuscat, culorile încep să curgă, iar formele, parcă străbătute de un fior cosmic, încep, ca în viziunea suprarealiștilor, să se întrepătrundă și să se reverse una într-alta. Din vaci ieșeau ramuri, copacilor le creșteau copite, norii scoteau coame… tabloul era superb… ar fi stârnit admirația – sau invidia – oricărui avangardist, dar – din păcate – n-avea nimic comun cu ceea ce „omul nostru roșu“ văzuse la noi în atelier; sau la *nacealnik* în birou.

Atunci, ca să stăvilim curgerea culorilor, am luat tabloul de pe șevalet și l-am pus pe două scaune, la orizontal. Sub el am fixat o tablă și sub ea o lumânare aprinsă, așa încât căldura ce se degaja să mai zvânte pânza și să mai potolească mobilitatea culorilor. Şi astfel, raclând, ștergând și iar pictând și iar așteptând să se mai zvânte pasta cât de cât, într-o muncă de galeră, livizi după o noapte de

nesomn, aproape de „deșteptare“ am agățat tabloul în perete, deasupra ușii, și ne-am strecurat în dormitor, vârându-ne îmbrăcați cum eram sub pături. După apel (ofițer de serviciu fiind *omul roșu*), nici nu apucarăm să ajungem bine în atelier, că ne și trezirăm cu el. Urcase gâfâind scările. Fără să spună un cuvânt, se răsuci din călcâie și privi deasupra ușii. Stupoare! Tabloul cu vacile era la locul lui dintotdeauna. După câteva secunde de contrariată contemplație, în aceeași mutenie și cu aceeași viteză cu care venise, părăsi scena.

Calul căpitanului Lungu

Trecuse și vara lui 1950 fără să se fi schimbat nimic în situația noastră. Trecuse și toamna cu stolurile ei de păsări călătoare ce urmau să survoleze în drumul lor și țara noastră. Plecară și ultimele ei șiruri de cocori cu glasurile lor care umpleau cerul cu tot atâtea chemări, parcă nouă adresate. Dar noi rămâneam să le urmărim, încremeniți și neputincioși, zborul spre soare-apune și spre miazăzi.

Scrisorile ce ne soseau din țară zugrăveau o stare de spirit depresivă, în multe din ele o exasperare a celor de acasă față de această inimaginabilă amânare a repatrierii noastre. În câteva din ele – din fericire nu prea multe –, printr-o uluitoare inversare de roluri, eram acum noi înșiși considerați vinovați de această prelungire fără limită a robiei noastre. Eram acuzați că din orgoliu, din donquijotism, din bravadă, ne-am plasat pe o poziție de frondă care ne-a amânat la nesfârșit eliberarea și ni se atrăgea atenția că perseverarea în această atitudine e *curată nebunie*.

„Probă – spuneau aceste scrisori – X sauY sau Z, care au fost prizonieri, ca și voi, dar care, *băieți deștepți*, au știut cum să se poarte ca să se întoarcă în țară și acum sunt bine mersi, instalați în posturi importante, la adăpost de orice griji și nevoi și ei, și familiile lor.“

E de prisos să adaug că *băieții deștepți* menționați în aceste scrisori fuseseră notorii activiști și delatori, plecați în final cu cele două cohorte de *suflete moarte*, și, după ce ne otrăviseră existența în lagăre, o otrăveau acum și pe a familiilor noastre, în sânul cărora cu perfidie se insinuaseră, făcându-se a le da sfaturi dezinteresate. Care, în fond, urmăreau demoralizarea noastră ca indivizi izolați și, ca urmare, fragilizarea *rezistenței* noastre din lagăre. Toate acestea, după indicații și directive primite de sus, căci nimic, nici chiar un sfat *dezinteresat*, nu e întâmplător într-o orânduire totalitaristă.

Dintre toate aceste frământări ale familiilor noastre la acea vreme, mi-a rămas în amintire ultimatumul pe care soția lui M.T., bun prieten cu mine, i-l dădea acestuia: dacă în termen de un an nu se repatriază, ea îl lasă și se mărită cu altul, căci ea e tânără și n-are chef să se mortifice pentru *nebunia* unui soț care pune alte lucruri mai presus de fericirea căminului.

„Am intrat în al nouălea an de când te aștept. Totul are o limită“, încheia dânsa epistola. „Are dreptate“, îi spusei prietenului meu, dându-i îndărăt scrisoarea. „Dacă a rămâne credincios lui Dumnezeu, țării și, în ultimă analiză, ție însuți e o nebunie, atunci noi suntem cu adevărat nebuni. Numai că de nebunia asta nu trebuie să ne rușinăm niciodată. Pentru că ea este o sfântă nebunie, ceva aproape de ceea ce numește apostolul Pavel *nebunia în Hristos*.“

(Şi, într-adevăr, acum, la o jumătate de veac de la aceste întâmplări, pot să afirm că singurul lucru din viața mea cu care mă mândresc cu adevărat este că am făcut parte din acest grup de *nebuni* care, între măselele Leviatanului roșu, într-un raport de forțe dezastruos, s-a zbătut totuși cu disperare pentru a rămâne oameni; și, cu prețul abandonării atâtor ani, din cei mai frumoși din viață, în sârmele ghimpate ale robiei, am reușit.)

Aceasta era starea mea de spirit într-o dimineață de decembrie, când mă întâlnii piept în piept cu căpitanul Lungu, un bărbat cu o față foarte expresivă, cu care vorbisem mai demult să-i fac un portret, fără să fi ajuns să-mi finalizez proiectul.

„Domnule căpitan, cred că de mâine am putea să începem portretul“, îl abordai eu.

„Portretul? Cu plăcere, dar nu cred că mai e timp să mi-l faci, îmi replică el. Plecăm acasă, maestre! S-a terminat cu portretele.“

„Ce vă face să…? Nu cumva v-ați visat calul?“ (Îmi amintii pe loc că la Gaura Dracului, la Usciora, acum patru ani și mai bine, când rămăseserăm de căruță la o plecare – așa-zisă în țară – și când toată lumea ședea pleoștită, cu capul în jos, el a venit cu vestea explozivă: „Plecăm. Sigur plecăm. Mi-am visat calul.“ Şi așa a fost. Am plecat atunci cu toții și chiar la sfârșitul aceleiași zile.)

„Chiar așa… L-am visat… Şi până acum nu mi s-a întâmplat niciodată să-l visez și să nu plecăm.“

Ziua însă trecu fără nici un semn deosebit care să aducă a plecare. Seara însă, imediat după stingere, întorcându-se de la un joc de rummy și înainte de-a se băga sub pătură, Vonica ne difuză ultima noutate a zilei, culeasă de la soldații care lucrau la magazia de alimente: se primise ordin să se sorteze și să se pună deoparte alimente specifice transporturilor (crupe de cașă, pește sărat, pesmeți…).

„Ei da, ăsta, într-adevăr, e un semn ceva mai realist de plecare“… *Plecare*. Cuvântul, odată căzut pe apele sufletului, stârni unde care se propagau necontenit, până se loveau de țărmurile amintirii, ca să se întoarcă înapoi și să facă din noaptea aceea, cu adevărat ultima de la Odessa, o noapte de insomnie. Ce voi mai găsi acasă? Cât privește căminul meu conjugal, intuisem (din anumite omisiuni din scrisorile mamei, și nu din precizări, care nu mi se făcuseră niciodată) că nu

rezistase la zguduiturile seismice și la torsiunile acestei epoci și mă resemnasem. Dar mama și toată mica noastră lume înconjurătoare pe care o lăsasem întreagă… cum va mai fi arătând ea acum, după atâtea uriașe și monstruoase răsturnări? Şi cu aceste gânduri deodată mă trezii prins ca într-un clește într-o dilemă irezolvabilă: pe de o parte, o irezistibilă, sfâșietoare dorință de a mă reîntoarce în lumea mea de altădată și, pe de alta, o îngrozitoare spaimă de cum aș putea-o găsi: sfărâmată și călcată în picioare, sau mânjită cu unsorile compromisului? Iar în această țară a mea, ocupată de trupe străine, sub o orânduire cu valorile răsturnate, eu, așa cum vin de aici, proscris și cu o danga pe spinare cât capul meu de mare, ce șanse am să supraviețuiesc, ca *om*, firește, nu ca târâtoare?

Iată câte întrebări îmi asaltau cugetul, și asta numai din cauza calului căpitanului Lungu și a rațiilor de transport ce se pregăteau la magazie. Hotărât lucru, somnul nu se mai lipea de pleoapele mele, măcar că eram în apropierea zorilor. Ca să nu mă mai chinui zadarnic, coborâi din pat și luai loc la masă. Peste ea se revărsa lumina tulbure a unui bec murdar. Mașinal, întinsei mâna spre cele câteva cărți ce se aflau pe ea, hotărât să-mi compensez insomnia cu lectura și trăsei un Nou Testament. Îl deschisei la întâmplare și privirea mi se opri la un pasaj subliniat. Era din Faptele apostolilor. Pavel, în ajunul fatalei lui plecări la Ierusalim, spunea la despărțire ucenicilor săi următoarele: „Iar acum iată că, fiind legat cu duhul, merg la Ierusalim, neștiind cele ce mi se vor întâmpla acolo. Decât numai Duhul Sfânt mărturisește prin cetăți, spunându-mi că mă așteaptă lanțuri și necazuri.“

A doua zi, după numărătoare, am auzit același cântec cu care ne obișnuiserăm de prin atâtea lagăre, dar de data asta din gura „omului roșu“: „Cine-și aude numele spune prezent și anul

nașterii. Apoi se duce la dormitor, își ia bagajele și vine cu ele la poartă!“ Şi a început citirea listelor: întâi soldații, apoi noi, ofițerii. Până la urmă toată lumea a fost strigată. Plecăm deci toți românii din lagăr. Dar încotro?… Însă partea cea mai interesantă era că nu numai noi, ci și toate serviciile administrative sovietice dădeau în primire. Asta însemna *desființarea lagărului*. Era și timpul. Devenise anacronic. Doar trecuseră cinci ani și jumătate de la sfârșitul războiului și aproape patru ani de la încheierea tratatului de pace de la Paris (cu acel faimos termen de repatriere a prizonierilor români *kak mojnă skaree*, *cât mai repede cu putință* – halal de exprimare „juridică“! –, a cărui interpretare, lăsată la bunul plac al învingătorului, avea să ne prelungească robia cu încă patru ani și jumătate).

În ce ne privește pe noi, pictorii de duioase kitschuri cu care am împlinit dorința de frumos, dar și de evocare de trecut a atâtor umili declasați din vechea societate, am împărțit generos pânzele „nemăritate“ oamenilor simpli, *nacealnici*, *siostre*, de la serviciile lagărului, ruși, ucraineni, spre marea lor bucurie și pentru aducerea aminte a trecerii noastre prin aceste locuri. Apoi, în mare grabă ne-am strâns sărăcia noastră de boarfe, pensule și vopsele și ne-am grăbit spre poartă.

„Repatrierea“ prizonierilor

Cu plecarea noastră se golise lagărul de prizonieri. Civilii plecau și ei în timp ce, în afara porților, se desfășura ritualul percheziției. În ce mă privește, ca să-mi pot trece contrabanda poetică în propria-mi țară, încredințasem din timp celor mai apropiați dintre prietenii mei, mai precis memoriei lor, o bună parte din poemele mele. Restul îl înregistrasem pe propria-mi scoarță cerebrală. Nu bănuiam atunci că în felul acesta eu singur, liber și nesilit de nimeni, pregăteam procurorului material pentru rechizitoriul pe care avea să mi-l țină peste

nouă ani la Tribunalul Militar, într-un proces de pomină.

Urcați în camioane în așteptarea ordinului de plecare, aruncam priviri distrate către lagărul văduvit de penitenți. Rămâneau după noi miradoarele fără balalaicile pistoalelor automate, aleile fără pașii care să măsoare vidul unui timp inutil, dormitoarele fără insomnii și răcnete prin somn, sala de mese fără mirosul de rânced și leșie care îmi însoțește și acum amintirile ultimilor ani de captivitate.

O ușă bălăbănindu-se în bătaia vântului de iarnă era ultima imagine din casa rămasă pe seama stafiilor, cum ne apărea lagărul părăsit la o ultimă privire aruncată din goana camionului. Sub un cer crispat, tivit de dunga vânătă a Pontului Euxin, singurul de care ne despărțeam cu părere de rău, camioanele ne duceau în mare grabă spre gară.

Acolo, ajunși pe un peron din triajele Odessei, urma, spre seară, să ne îmbarcăm într-unul din mărfarele cu bou-vagoane pentru deținuți, cu care eram prea obișnuiți din îndelungile noastre peripluri prin universul concentraționar sovietic. Nu aveam certitudinea că plecăm spre țară, în ciuda asigurărilor date de personalul lagărului, e drept, cel de mâna a doua. De când ne fripseserăm la Gaura Dracului cu păcăleala lui Țiganov, care cu o minciună, *repatrierea*, ne-a transportat fără nici o gardă, liberi ca pasărea cerului, ba chiar în stare de euforie, de la un lagăr la altul, deveniserăm reticenți față de orice asigurare de plecare în țară.

Totuși, în momentul în care trenul trase în fața noastră și noi, cu bagajele noastre mizere în cârcă, luarăm cu asalt bou-vagoanele, încăpățânatul nostru pesimism primi câteva șocuri. Priciurile nu mai erau dispuse pe trei niveluri, ca în sufocantele transporturi de până acum, ci numai pe două, iar lângă gaura WC-ului era instalată și o sobiță metalică, cu un braț bun de lemne alături. Toate

acestea pledau pentru o călătorie în condiții de confort, care nu putea duce decât în țară. Şi, la urma urmei, de ce n-ar fi și așa?

Puterea comunistă, la ora aceea, era atât de bine înșeuată pe grumazul întregului popor, încât n-avea de ce să se mai teamă de noi. După ideea pe care ne-o făcuserăm citind *Izvestia* (și din rânduri, și între rânduri), acum la noi în țară întregul aparat represiv, mașina modernă de tocat carne omenească, funcționa ireproșabil și la cei mai înalți parametri. Arestările se țineau lanț, tribunalele lucrau fără oprire și umpleau ochi pușcăriile, iar ce dădea pe de lături, cimitirele. Totul începea și la noi să semene cu ceea ce fusese aici în Rusia anilor revoluției. Aceleași ședințe, aceleași lozinci, aceeași mizerie, aceeași teroare, aceleași scheme, aceleași scenarii, doar la un decalaj de douăzeci, treizeci de ani. Noi – ofițerii români prizonieri – eram acum, pentru anii ’50, echivalentul ofițerilor albi din Războiul Civil al anilor ’20. Soarta noastră fusese prevăzută în marele scenariu al Revoluției din ’17 și ea urma să fie dusă la îndeplinire de implacabilul determinism marxist-leninist, care, dinainte de a ne naște, ne și condamnase în bloc și definitiv.

Așa că, pe bună dreptate, ne întrebam: de ce s-ar mai teme acum, puterea să ne repatrieze? Sau unde, la ora aceea, ar fi fost mai rău pentru noi decât în propria țară?

Iată de ce, instalați pe priciuri, cu bagajele sub cap și cu mantalele pe noi, socotind bine și punând ca întotdeauna înainte răul cel mai mare, ajunserăm la concluzia că ținta călătoriei noastre nu putea fi decât propria patrie.

Întâmplarea făcuse ca locul meu pe priciul de sus să cadă sub una din ferestruicile zăbrelite. Așa încât, după ce șeful pazei trânti cele patru zăvoare cu zgomotul lor inconfundabil, mă ridicai în genunchi și privii printre gratii afară. Tocmai atunci, la două-trei linii de noi, oprise o garnitură

de navetiști. Din ea începu să coboare, fără grabă, o sumedenie de feroviari, macaragii, lăcătuși, conductori, acari, toți în uniformele lor ponosite și cu pâslari în picioare. Mai coborâră mai multe femei, încotoșmănate în pufoaice și cu sacoșe în mâini. Toată mulțimea asta, necăjită, obosită, prost îmbrăcată, bărbații având fețe nebărbierite și înnegrite de fumul locomotivelor, își croia drum peste linii, către noi. Urma ca în drumul ei obișnuit, spre ieșire, să treacă și pe lângă garnitura noastră. Dar în fața acesteia era înșirată toată garda, în frunte cu un ofițer cu chipiu albastru. Erau aici toate mutrele reținute de noi din miradoarele lagărului, băieți zdraveni, bine hrăniți și țanțoși, cu balalaici de automate spânzurate de gât. Nu lipseau nici faimoșii câini-lup, feroci și mari, al căror lătrat ne străbătea până și visele, când se patrula noaptea cu ei în jurul lagărului. Chipiul albastru dădu mulțimii o comandă de oprire, scurtă și energică, subliniată de lătratul gros al câinilor, iar aceasta se opri descumpănită și întrebătoare în fața liniilor ferate. Un alt gest, tot atât de scurt și de imperativ, îi indică direcția de urmat, apoi toată lumea asta, fără nici un murmur, o făcu la dreapta și, în lătratul furios, ca pentru deținuți, al câinilor polițiști, se așternu la drum de-a lungul liniilor, fără grabă, supusă și umilă. Privindu-i cum defilau apatici și resemnați prin fața vagoanelor noastre, care închideau o lume tot atât de oropsită ca și a lor, comunitatea aceasta de suferință dintre cele două lumi, despărțite printr-un singur culoar de polițiști și de câini, făcu să se trezească în mine o nesfârșită milă de ei și de poporul lor obidit și umilit, condamnat fără vină să primească pe trupul lui grefa experimentală a celei mai maligne tumori, neoplasmul roșu.

Și până s-au topit și cele din urmă siluete printre liniile triajului, am urmărit toate aceste fețe fără chip, toată această multitudine de figuri topită într-una singură: a mizeriei. Și m-am simțit atunci

înfiorat de un gând: „Doamne, dar ai noștri cum vor mai fi arătând acum?“

Un șuierat prelung de locomotivă și toată haita de *ceasovoi* și de câini, cu chipiul albastru în frunte, se grăbi spre vagonul din față. Apoi, imperceptibil de ușor, gara începu să se îndepărteze de noi, înecată în lumina soarelui-apune către care călătoream acum. Aruncându-mi o ultimă privire spre acest tărâm aparte de existență – ca spre lumea de subpământ din basmele copilăriei – în care-mi îngropasem tinerețea, mi-au răsunat în gând versurile lui Lermontov când părăsea Rusia pentru exilul său din Caucaz:

Proșceai nemîtaia Rossia,
Strana rabov, strana gospod,
I vî, mundirî golubîie,
I tî, poslușnik im narod.

„Adio, nespălata mea Rusie,
Împărăție de stăpâni și robi,
Adio, vouă-albastrelor chipie
Şi ție, prea supusul lor norod!“

În curând întunericul inundă vagonul, și cu el și tăcerea se așeză între noi. Câte un oftat, câte o răsucire pe prici. Doar atât. Dar nimeni nu dormea în noaptea aceea. Ajunseserăm la acea cotitură a drumului unde străjuia Sfinxul cu întrebările lui eliminatorii: ce vom găsi acasă, după acești nouă ani de absență, ani de grele încercări pentru familia oricăruia dintre noi? Pe câți îi mai așteaptă încă soțiile? Câte vor mai fi rezistat asaltului peților, țesând ziua și destrămând noaptea pânza Penelopei? Dar părinții noștri, câți vor mai fi trăind? Dar copiii, cât de mari vor fi crescut și mai ales cum vor fi fost crescuți? În frică de Dumnezeu și dragoste de neam și țară, sau în disprețul lor și în adularea valorilor „oficiale“ și a pontifilor acestora? Ne vor mai cunoaște, sau recunoaște, ei pe noi, sau ne vor repudia ca pe niște proscriși,

aducători de nefericire, veniți să le tulbure echilibrul, și așa fragil, al existenței? Şi ce încercări, ce temnițe ne mai așteaptă în „patria“ asta a noastră, călcată în picioare și pângărită de suflarea *fiarei?* O, Doamne, cum ne-am închipuit noi această atât de așteptată clipă a „repatrierii“! E oare o lege pentru noi ca orice așteptare să nu ni se împlinească decât golită de orice bucurie și însoțită numai de amărăciuni și angoase?

Legănați de tangajul roților de tren, ne simțeam ca în cala unei corăbii navigând pe marea incertitudinilor către portul final: „Itaca“… Fiecare dintre noi își avea Itaca lui. Fiecare fusese în felul său un Ulise. Fiecare se luptase cu ciclopul Polifem (care cu singurul lui ochi vedea totul pe o singură parte și nu înțelegea de ce ne mai trebuia și un al doilea). Fiecare, cu dopuri de ceară în urechi, rezistase la cântecele ademenitoare și ucigașe ale Sirenelor. Navigaserăm cu dibăcie prin strâmtoarea dintre Scylla păcatului și Caribda morții și, după aceea, în marele, neasemuitul, nemărginitul naufragiu pierduserăm totul, afară de suflet.

Iar gândul acesta din urmă ne inundă inima cu o nespusă mângâiere. Așa, rupți, prăpădiți, prigoniți și slabi, cum eram, noi aveam să constituim în conștiința societății în care ne replantam tot atâtea vii dovezi de acuzare pentru cei întorși în țară *la adăpostul drapelului cu secera și ciocanul*… Fără să scoatem o vorbă, ci doar prin simpla noastră prezență, noi aveam să dovedim tuturor *că se putea veni în țară și cu fruntea nepecetluită de semnul Fiarei.*

Dar dacă cei vizați de aceste „vii dovezi de acuzare“ (care sunt acum instalați în fruntea puterii) vor căuta să le distrugă, noi ce vom face?

Nimic. Vom aștepta ca puterea lui Dumnezeu să se arate în slăbiciunea oamenilor.

Toată noaptea am călătorit cu o viteză neobișnuită la un mărfar, traversând ape cu huruitul specific trecerii pe pod. Au fost și câteva

opriri, fără să ne dăm seama în ce stații ne găseam și în ce direcție mergeam, până ce, spre ziuă, obosiți de consumul nervos al unei nopți de veghe, adormirăm profund în legănatul roților. Nici numărătoarea de dimineață nu ne-a dat prilejul să scoatem de la *ceasovoi* vreo indicație asupra locului unde ne găseam.

„Acasă mergeți. Ce vreți mai mult?“ și ne trânti ușa și zăvoarele. O ceață lăptoasă topea contururile tuturor lucrurilor. Stâlpi, copaci, păduri, râuri, gări lunecau în viteză pe lângă noi, pe albul zăpezii, ca fantomele. Așa că mergeam, cum s-ar spune, cu capul în sac.

Problema pentru noi era dacă am intrat în Basarabia, iar dacă da, atunci de ce nu auzeam nici o vorbă românească? În noaptea următoare, la una din opriri, am prins ceva frânturi dintr-o limbă slavă asupra căreia cei doi-trei vorbitori de limbă rusă n-au reușit să se pună de acord dacă este ruteană, polonă sau slovacă. Dar de vorbă românească, nici pomeneală.

„Măi, băieți, începu colonelul Ciufu, comandantul meu de regiment, care își avea locul lângă al meu, vă rog din inimă să mă faceți atent când veți auzi întâia oară vorbindu-se românește. Sunt curios să aud cum sună primele cuvinte românești din gura unui român.“

„Numai să ajungem să mai auzim așa ceva, domnule colonel, interveni de vizavi nea Alecu Trăistaru. În țara asta anapoda, unde ca să ajungi de la Baku la Odessa trebuie să treci mai întâi prin Moscova (lucru întâmplat realmente unuia din cei prezenți), nu este exclus ca, înainte de-a auzi primul cuvânt românesc, să mai tragem cu urechea prin gări la cine știe ce idiomuri mai chisnovatice, cum ar fi letona sau estona.“

Ultimele lui cuvinte fură acoperite de râsete. Apoi brusc se auziră și proteste, fiindcă supozițiile lui pesimiste puneau în chestiune însăși ideea repatrierii, care între timp devenise „tabu“.

În dimineața următoare, când mă trezii, simții că-mi trosnesc timpanele și-mi țiuie urechile. „Trebuie că suntem undeva prin munți“, mă gândii și-mi și lipii nasul de geamul ferestruicii. Într-adevăr, în fața mea, într-o gamă de alburi și griuri, se desfășura un peisaj montan, în toată puritatea lui hibernală. Însă gările care teceau în fugă pe lângă noi, ca să se înfunde în ceață, purtau denumiri care-mi părură a fi scrise în caractere latine.

„Trebuie că ne aflăm pe teritoriul Slovaciei. Probabil că vom intra în țară pe la Sighet“, fu concluzia comisiei de experți, creată ad-hoc pentru urmărirea traseului și din care făcea parte și un maramureșean de pe lângă frontieră.

În noaptea următoare și ultima, răpuși de oboseala atâtor tensiuni, adormirăm cu toții bușteanîn zgomotul monoton al roților, nuanțat doar când și când de huruitul aparte pe care îl face trecerea prin tuneluri. La un moment dat, simții prin vis că se oprise trenul. Din toate mădularele noastre zdruncinate de hurducăiala de până atunci, suia către punctul de luciditate care veghea în miezul somnului o inefabilă stare de bine și de pace.

Când ne trezirăm la ivirea dimineții, presupunând după îndelunga staționare că trebuie să fi ajuns undeva, privii iar pe fereastră. Imaginea hibernală era mirifică și m-a marcat pentru tot restul vieții. La o aruncătură de băț de noi, pe un tălpaș înzăpezit, se ridica o mândrețe de casă maramureșeană cu tradiționalul ei acoperiș țuguiat, din șindrilă neagră, din care – ca dintr-o cățuie – urcau aburi și fum de cămin, ca niște albe columne, spre calmul unei dimineți cu soare și ger. Era ca un fum de tămâie care însoțea această liturghie cosmică la care împreună slujeau și munții, și văile, și pădurile, și colinele, și apele țării, cât vedeai cu ochii. Iar toate liniile pe care se compunea acest peisaj se implicau armonios într-

un ritm ondulat care se repeta la nesfârșit. Era *spațiul nostru mioritic*! Era *țara noastră*.

„Fraților, am ajuns!“ atât putui striga înainte de a mi se înmuia glasul și a mă podidi lacrimile. Săriră cu toții din așternuturi și se precipitară la cele două ferestruici și la crăpătura din ușă, să vadă fiecare, pe rând, „Pământul Făgăduinței“, la hotarul căruia ajunsesem.

„Ăsta e Sighetul! strigă maramureșeanul, suntem în țară!“

„Ce faci, Răducule, plângi?“ mă luă din scurt Puiu Atanasiu.

„Dar tu ce altceva faci acum?“ Într-adevăr, și-n ochii lui, și-n ochii celorlalți tremurau boabe de lumină. Ne îmbrățișarăm cu toții și ne strânserăm mâinile cu putere, gândindu-ne, nu fără tristețe, că odată ajunși la capătul călătoriei, drumurile noastre, în mod fatal, se vor despărți.

O suprapunere ciudată de stări sufletești contradictorii, de o puternică încărcătură emoțională, alcătuia momentul acesta al întâlnirii cu țara: pe de o parte, bucuria fără margini a împlinirii unei atât de îndelungate așteptări, pe de alta, presentimentul unor dezamăgiri, teama difuză și fără obiect precis de primejdiile ce ne pasc de aici încolo, dar, mai ales, tristețea despărțirii fiecăruia dintre noi de toți ceilalți.

Grupul nostru luase ființă cu protestele în scris și cu greva foamei din iunie ’46, de la Oranki, prima formă majoră de manifestare a *rezistenței* noastre, de care am vorbit la timp. Meritul selecționării acestui grup – trebuie să recunosc – revine exclusiv administrației sovietice, care în izolatorul creat ad-hoc a adunat laolaltă oile negre ale lagărului (nu toate însă): „retrograzi irecuperabili“, „reacționari“, „instigatori“ la greve de lucru și de foame, scandalagii și destabilizatori ai ordinii din lagăr, clienți permanenți ai carcerelor și izolatoarelor. Iată cine eram noi.

Şi astfel, ca oameni care aveam sufletele și cugetele înrudite și care suferiserăm împreună în greve de foame, în carcere, în izolări, în deportări, în anchete, toate în lupta noastră disperată pentru a ne salva sufletele „de cei ce ucid nu numai trupul, ci și sufletul“, învățaserăm lecția salvatoare a solidarității, învățaserăm să ne ajutăm unii pe alții și să ne asigurăm spatele unul altuia. Dar, mai mult ca orice, învățaserăm *să ne iubim unii pe alții, ca într-un glas să mărturisim* credința neclintită în valorile lumii noastre creștine, pe care acum le atacau cu înverșunare puterile întunericului, dar fără de care viața nu are nici un sens.

Să ne iubim unii pre alții, iată comandamentul evanghelic care a prins viață în mica noastră comunitate. Între noi se statornicise acea dragoste care va fi existat în comunitățile primilor creștini. În acest climat sufletesc, toți ne-am simțit ca membri ai aceleiași familii. Eu în nici o societate nu m-am simțit atât de bine (în ciuda mizeriei înconjurătoare), atât de în siguranță, atât de folositor, atât de stimat, atât de apropiat sufletește de cei din jur, atât de împăcat cu mine, atât de aproape de adevăr, decât în mijlocul acestui grup de proscriși. Aceasta mi-a întărit convingerea că Raiul trebuie să existe cu adevărat, de vreme ce fărâme din lumina și căldura lui se mai pot găsi și în lumea noastră decăzută, acolo unde izbutește să se instaleze dragostea.

Şi mai era ceva. Până acum ne apăraserăm de agresiunea „lor“ prin solidaritatea noastră. Spate la spate, ne apăraserăm ca taurii, cu coarnele, de lupii care ne dădeau târcoale să ne muște. Acum, prin forța lucrurilor, grupul se va risipi și fiecare va trebui să-și ia în coarne propriii săi lupi, dar fără spatele asigurat.

Sighet

Așezați pe marginea priciurilor, cu bagajele făcute, așteptam să se întâmple ceva. Şi într-adevăr, dinspre locomotivă, se apropiau de noi cunoscutele zgomote ale deschiderii și închiderii ușilor de vagoane. Venise ora contactului cu țara actuală. Venise ora adevărului.

Ușa se deschise brusc, atât cât să apară în cadrul ei două personaje, ofițerul sovietic cu șapca albastră și un românaș în uniformă de ofițer de grăniceri, dar cu stele pe epoleți. Era primul român care ne întâmpina în țară. Fără a se sinchisi de noi, îl întrebă pe sovietic: *Skolko ștuk?* („câte bucăți?“), iar acesta răspunse: *tridțat* („treizeci“). Românașul ne numără din ochi și cu creionul scrise ceva pe o bucată de hârtie, apoi, fără să ne arunce o privire sau să ne adreseze un cuvânt, trânti cu putere ușa și trase cu violență zăvoarele. Asta a fost tot. Așadar, iată și prima față de român cu care patria ne întâmpina după nouă ani de luptă, de suferință și de pribegie în serviciul ei. O tăcere întunecată și grea se așternu peste noi toți. *Câte bucăți?* Eram demiși din condiția de oameni, de persoane. Eram obiecte, „bucăți“. Primul contact, prima jignire.

Tăcerea o rupse nea Alecu Trăistaru, de pe priciul de vizavi.

„Domnule colonel, se adresă el lui Ciufu. Dacă am înțeles eu corect, ați dorit să vă facem atent la primele cuvinte românești rostite pe pământul țării. Ei bine, rețineți-le, vă rog: (silabisind rar și apăsat) *skol-ko-ștuk*.

Scena era atât de comică, mai ales pe fondul apăsător al incidentului, că tot vagonul, în cap cu colonelul, pufni în râs. Şi dă-i… și dă-i râs. Parcă dintr-o nevoie irezistibilă de destindere, de haz de necaz, râdeam în prostie și nu ne mai puteam opri. Doar când un băiat care spiona continuu prin crăpătura ușii ne strigă: „Tăceți, măi, că n-aud ce

se întâmplă afară!“, abia atunci încetarăm râsul; și tot așa, pe loc, cum îl porniserăm.

Într-adevăr, după o încordată tăcere de câteva minute, ușa se deschise larg și în lumina orbitoare – pentru ochii noștri de cârtiță – a unei zile însorite de iarnă, deslușirăm cum, în fața casei maramureșene, se alinia un tânăr cordon de ostași români cu petlițe albastre la guler și cu baioneta la armă, așteptând să ne ia sub escortă. Iar în flancul stâng, în lesă, trei-patru câini-lup polițiști, cu burta la pământ, cu urechile ridicate, ne priveau cu o curiozitate ostilă.

Așadar, patria recunoscătoare, din chiar clipa în care puneam piciorul pe pământul ei, ne întâmpina cu baionete și câini polițiști. Iată la ce se reducea *repatrierea* noastră: la o schimbare de lagăr, de gărzi și de câini.

Un caporal se apropie țanțoș de ușă, pregătindu-și o comandă regulamentară. Nu știu ce-i vor fi spus șefii lui despre noi și la ce se aștepta să găsească în vagon, dar când deslușì prin semiîntuneric siluetele noastre fantomatice, chipurile emaciate, părul alb al multora, uniformele cârpite și decolorate pe epoleții cărora se mai vedeau tresele ofițerești ale unei foste *armate regale*, acest amestec bizar de mizerie și prestanță îl descumpăni pe tânărul caporal, făcându-l să ne salute regulamentar și, pe un ton cuviincios, să ne invite să coborâm și să ne încolonăm câte patru.

Cele trei semne

Nu-mi amintesc să fi văzut gara Sighetului. Probabil că, după practica NKVD-istă, o garnitură cu o marfă ca a noastră nu putea trage decât pe o linie cât mai depărtată de gară. Şi acum, angajați pe șoseaua spre oraș, mărșăluiam încet, ca să poată ține pasul cu noi și cei mai defavorizați, bătrâni, bolnavi, invalizi, fiecare având câte un sprijinitor dintre cei zdraveni. Eu, de pildă, aveam grijă de

colonelul meu, Ciufu, care făcea eforturi vizibile de-a merge drept și de a-și păstra ținuta. Lumina soarelui de prânz da în vileag, cu toată cruzimea, mizeria acestei grămezi mișcătoare de oameni și bagaje, de căciuli și de cojoace, de mantale mucegăite, cu grade coclite pe epoleți, rămășițe vetuste ale unei alte vremi și unei alte lumi, resturi ale unei mari armate înghițite de cataclismul istoriei și care acum înainta penibil pe drumul întoarcerii în timp.

Pe parcurs, spațiul dintre coloana prizonierilor și cordonul escortei se micșoră din ce în ce mai mult, până ce dispăru cu totul, tinerii noștri însoțitori, împinși de curiozitatea de-a explora acest insolit material uman care eram noi, precum și necunoscutul din care provenea, amestecându-se cu noi. Mai cu fereli, mai cu șovăieli, se legă în șoaptă între cele două lumi un crâmpei de dialog, mai ales că șeful convoiului, un căpitan cu albastru la chipiu, exasperat de încetineala mersului nostru, se distanțase de capul coloanei, angajat într-o discuție cu însoțitorul său. Acesta era un civil care ducea sub braț o geantă voluminoasă, geanta cu *umbrele noastre*, dosarele întocmite de NKVD, care urmau a fi predate Securității tinerei noastre Republici Populare.

„Câți ani ați stat la ei?… Cum? Nouă ani?… Auzi, mă, nouă ani… Săracii!… Şi au murit mulți dintre dumneavoastră?… Şi ce vă dădeau să mâncați acolo?… Nouă ne-au spus să fim cu ochii în patru pe dumneavoastră, că sunteți mai răi decât *bandiții* din munți.“ Iată ce auzeam șoptindu-se și în față și în spate.

Deodată, colonelul meu se adresă unui ostaș, un copilandru, care mergea în dreapta lui:

„Ce faci camarade, plângi?“

Mă uitai și eu la el și-l văzui ștergându-se la ochi cu mâneca mantalei.

„De ce mi-o fi fost mie dat să vă duc din spate cu baioneta, ca pe niște dezertori, tocmai pe

dumneavoastră, care ați luptat pentru țară și ați pătimit atâta? De ce rușinea asta pe capul meu?“ îi dădu răspuns băiatul.

„Lasă camarade! Nu-i nici o rușine, îți faci datoria… Cum ne-am făcut-o și noi pe a noastră“, încercă să-l îmbuneze colonelul. Rămăsei ca trăsnit. Așadar, copilandrul acesta ne plângea de milă. În sfârșit, iată și *chipul adevărat* cu care ne întâmpină *țara noastră cea adevărată*: un chip scăldat în lacrimi. Iată și primele cuvinte cu adevărat românești. („Rețineți-le, domnule colonel!“): *De ce rușinea asta?*

O, copile drag, oriunde vei fi fiind tu acum, bătrân, albit de zile, fii binecuvântat pentru lacrima ta de atunci! Balsam a fost ea pentru inimile noastre rănite. Iar dacă la plinirea vremurilor, în balanța Judecății de Apoi, vor sta în cumpănă cele două talgere, să pună îngerul în cel din dreapta *lacrima* pe care ai vărsat-o tu pentru noi, prigoniții, și vei fi mântuit.

Deodată, dinspre oraș, vântul începu să aducă spre noi rafale sonore, parcă de fanfară militară.

„Ce să fie asta?“ ne întrebam cu toții.

„Cum ce să fie? interveni nea Alecu Trăistaru. S-a format un *Comitet de primire a prizonierilor*, alcătuit din reprezentanți ai guvernului și ai parlamentului, care să ne întâmpine cu fanfară și discursuri.“

„Domnule colonel! se adresă el celui mai vechi în grad (același care, la plecarea de la Gaura Dracului, căzuse în plasa vicleanului Țiganov, rostind un discurs protocolar mult criticat după aceea de noi). Domnule colonel, n-ar fi cazul să pregătiți un speech cu care să le răspundeți, cum cere protocolul?“

Colonelul surâse blajin, obișnuit fiind cu verva mușcătoare a interlocutorului. Dar, pe măsură ce acordurile se amplificau, începu să se distingă linia melodică a unui marș funebru. Într-adevăr, după o cotitură a șoselei, iată-l apărând în toată măreția

lui: un cortegiu mortuar. În frunte, în pas rar, cadențat de tobă mare, fanfara militară cu instrumentiști sovietici. Urma un camion militar cu un sicriu acoperit cu pânză roșie și cu coroane de flori. Nici cruce, nici preot. Colonelul și cu mine ne uitarăm întrebători la tânărul nostru ostaș, care între timp se liniștise și ne privea cu ochi surâzători.

„E un ofițer sovietic, ne șopti el misterios. Alaltăieri noapte a fost o mică bubuială în munți și l-au dat cu cracii în sus.“

„Cine?“ întrebarăm noi.

„Cine? *Rezistența* din munți, *bandiții,* cum le spun ofițerii noștri politici. Sunt acolo, așa, ca dumneavoastră, ofițeri din vechea armată… și gradați sunt, dar și civili, elevi, studenți, țărani. Munții sunt ai lor. Au legătură și cu cei de peste graniță… Se ajută împreună.“

Extraordinar! Deci există cineva, acolo sus, care luptă și răzbună umilința unei nații întregi și care pe câteva palme de pământ ține la respect nelimitata putere a invadatorilor.

Convorbirea se opri aci, căci tocmai acum încheietorul convoiului, un plutonier major, trecu pe lângă noi, dând ostașilor ordine severe pentru restabilirea disciplinei, măcar de ochii plutonului de onoare sovietic din spatele carului mortuar. Așa că aceștia ieșeau din coloana noastră și-și restabileau cordonul lor când cortegiul funebru trecu pe lângă noi. Pe capacul sicriului, înconjurat de coroane de flori roșii, chipiul albastru al mortului.

Îl salutarăm ostășește, spunându-ne în gând: „Dumnezeu să-l ierte!“, dar tot în gând adăugarăm: „Iartă-ne și pe noi, dacă după atâtea umilințe aduse de «ei», vreo undă de necreștină satisfacție se va fi strecurat în sufletul nostru la această apariție!“

Totuși, gândindu-ne bine, pe noi, în fond, nu moartea acestui prăpădit de politruc ne bucura. Ca om, va fi avut și el vreo mamă sau vreo soață și

copii care-l așteaptă în cine știe ce colț al acestui continent roșu. Pe noi ne bucura semnificația pe care o avea această moarte, mai precis, *mesajul* pe care, fără să-și dea seama, prin acest „semn“, *Rezistența din munți* ni-l trimitea nouă, *Rezistența din lagăre*, care ne întorceam dintr-o robie ca să intrăm într-alta, pentru a ne spune răspicat, din chiar clipa sosirii noastre pe pământul țării (umilite și călcate în picioare de invadatori și uneltele lor): „Sus fruntea! Nu este totul pierdut. Dacă noi suntem aici, există și speranță.“ După *lacrima* santinelei însoțitoare, acest convoi mortuar era al doilea semn pe care ni-l trimitea *adevărata* țară.

În cele din urmă, cu intrarea noastră în oraș se apropia de sfârșit și calvarul acestui marș al neputințelor. Lumina soarelui reflectată de albul zăpezii era de-a dreptul orbitoare și-n amiaza aceea, neverosimil de caldă pentru o zi de decembrie, casele îngrijite și curate de orășel maramureșean își deschiseseră larg ferestrele și, la multe din ele, locatarii, bărbați, femei, copii, apăruseră în pervaz ca să primească darul acestei zile însorite de iarnă. Când însă privirile lor căzură peste mizeria ambulantă a convoiului nostru de proscriși, ca la o comandă, una câte una, toate ferestrele se închiseră și doar din spatele perdelelor, ici și colo, se mai bănuia câte o siluetă, plecându-și temătoare privirea, din curiozitate, sau poate chiar din milă, peste cortegiul nostru.

„Se tem de noi ca de ciumați, să nu-i molipsim“, spuse unul din noi. Şi, într-adevăr, ce boală e mai molipsitoare și cu mai funeste consecințe decât dizgrația puterii?

În scurt timp, ne trezirăm în mijlocul unei curți interioare de cazarmă sau chiar de închisoare. Sinistru arăta această curte, mare, goală, pietruită cu bolovani, în mijlocul unor clădiri etajate, cu fațade aspre, în stilul depersonalizant al arhitecturii austro-ungare de cazărmi și închisori. Escorta ne părăsi, nu fără unele semne discrete de bun-rămas

din amândouă părțile. În schimb, ne luă în primire o echipă locală de caralii și, în timp ce se consumau operațiile de rutină ale stabilirii identității și ale percheziției, băgarăm de seamă că, de la ferestrele clădirii din fund, ni se făceau *semne*.

Cine spune că prizonieratul și închisoarea au parte numai de amărăciune și suferință și niciodată de bucurie, acela nu a trecut prin nici una din ele. Dimpotrivă, acolo unde se produc mari compresiuni au loc și mari detente, așa cum a fost explozia de bucurie, simțită în tot grupul nostru, atunci când, scăpați din percheziția caraliilor și sosiți în mare grabă, cu bagajele desfăcute în brațe, la aceeași clădire din fund de unde ni se făcuseră semne, am dat – o, Dumnezeule mare! – de o bună parte din frații noștri, smulși dintre noi la Morșansk, în plină grevă a foamei, încărcați în camioane și pisați cu paturile de armă de „umaniștii“ *ceasovoi* sovietici. Primul pe care-l văd și-l îmbrățișez e Victor Clonaru, cu râsul lui generos și tonic; apoi Nae Cojocaru, apoi căpitanul Bălan Alexandru, cel care-i spusese la Gaura Dracului locțiitorului ministrului de interne local că mai sunt locuri libere pe banca acuzațiilor de la Nürnberg, Nicolae Ispas, Nelu Teodorescu și coloneii noștri, bătrânii noștri generoși, gata să se solidarizeze cu noi până în pânzele albe, Cezar Hagiopol și Stelian Dumitriu. Taxați de sovieticii de la Oranki drept instigatori la greva foamei din februarie ’48, fuseseră tăiați de pe lista de repatriere, trimiși în fața tribunalelor militare și, cu condamnări de ani mulți și grei, expediați dincolo de Cercul Polar, în sinistra Vorhuta, și – la temperaturi înfiorător de scăzute (sub minus 40°) – supuși la munci exterminatoare, laolaltă cu cele mai bestiale figuri ale criminalității sovietice de drept comun. Dacă totuși au scăpat teferi din aceste supraumane încercări, care nici măcar nu izbutiseră să le zdruncine tonusul vital sau

echilibrul moral, înseamnă că suntem o rasă puternică și că avem și o credință viguroasă în Dumnezeu. Ulterior au fost scoși din aceste fioroase ținuturi și trimiși aci, la Sighet. Mișcătoare a fost și revederea mea cu Ciutea, cel cu greva foamei de 10 zile de la Oranki, în pielea goală, în carceră cu geamul spart, la un ger de minus 10°, din februarie ’46, fachirică performanță, care a uluit pe toți câți i-au fost martori. Slab, emaciat, dar zvelt și puternic, purta pe chip o lumină, semn al biruinței duhului asupra materiei.

Revederi neașteptate, explozii de bucurie, îmbrățișări, lacrimi, întrebări „Dar cutare unde e?“ „Dar știți voi cine mai e cu noi?“… făceau să vibreze zidurile reci și posace de închisoare *terezian*ă cu un vuiet și un freamăt de viață ce creșteau necontenit, ca o maree. Morți de foame și rupți de oboseală, cui îi mai ardea totuși acum de masă și de somn? Așezați la întâmplare pe priciuri, pe unde nimeream, după ce îi recuperaserăm pe toți ai noștri, nu mai conteneam cu povestirile, mai precis, cu aducerea la zi a tot ce ni se întâmplase și nouă, și lor din clipa despărțirii. Ca într-o Şeherazadă înnebunitoare, în care, abia începută o poveste, se și trecea imediat la alta, firul povestirii era mereu rupt și mereu înnodat. Imagini din infernul alb al țărmului Oceanului Înghețat se suprapuneau pe stepele fierbinți din Kazahstan; tăcerea taigalei de dincolo de Ural, peste foșnetul chiparoșilor Crimeii; mutrele criminalilor de drept comun – *blatnoii* Vorhutei – peste mutrele de pește stricat ale judecătorilor din tribunalele de la Gorki și Kazan. Erau aici o sumedenie de ofițeri români, și cei de la Oranki de care ne despărțiserăm în ’46 și care scăpaseră trenul repatrierii din ’48 (căpitanii Stoica, sculptorul în os Mihăilescu, „omul roșu“ și alții), erau soldați scoși din mine care preferaseră riscul morții în abataje înjosirii de-a se întoarce în țară cu diviziile T.V. și H.C.C.

Erau soldați uitați prin fundurile minelor Siberiei, supraviețuitori ai catastrofalelor accidente în care-și lăsaseră camarazi îngropați și care aveau privirile rătăcite, încă neobișnuite cu lumina zilei. Tot ce *Leviatanul Roșu* ținuse atâta amar de ani închis în pântecul lui vărsa acum pe tărâmul acesta ca pe un *Iona* multiplicat în zeci și sute de exemplare, fiecare amintindu-și și povestindu-ne prin ce măruntaie a fost nevoit să treacă pentru a rămâne nedigerat.

Dar subiectul cel mai des adus în discuție rămânea tot finala „grevei foamei de la Oranki, februarie 1948“. Acel moment de orbitoare lumină din tot lanțul de înfrângeri și umilințe al prizonieratului nostru și de încununare apoteotică a *rezistenței* noastre cu o victorie certă, *repatrierea*, revenea necontenit în întrebările noastre, a celor dornici să aflăm cât mai multe amănunte asupra acestui fapt aproape incredibil. Într-adevăr, aveam cu ce ne mândri: nici o nație din câte fuseseră în captivitatea sovietică nu reușise, ca noi, să le impună repatrierea de pe pozițiile de forță ale grevei foamei.

Atmosfera era cum nu se poate mai propice acestor povestiri și confruntări de destine, căci în lagărul acesta de tranzit, administrația, excedată de puhoiul de prizonieri care veneau și plecau, nu avea nici timp, nici mijloace de a ne ține în frâu, așa că eram lăsați de capul nostru.

Dar pe aici nu tranzitau numai prizonieri, ci și deportați. Aceștia erau îndeosebi germani, fie din Banat, șvabi, fie din Ardeal, sași, unii cu familiile lor, alții regăsindu-și-le abia aici, soț cu soție, părinți cu copii. Asistasem la scene mișcătoare, ca regăsirea a doi soți după ani de despărțire, dar și la plânsul deznădăjduit al unei mame când a ajuns să înțeleagă că fiul ei rămăsese pentru totdeauna pe fundul unei mine din Donbas. Majoritatea acestor deportați lucraseră în fabrici și în mine, iar din bruma de salariu primit în acești ani reușiseră să-și

cumpere din bazare câteva lucrușoare de strictă necesitate și aparate electrice, dar mai cu seamă aparate de radio care, puse acum la maximum, creau un vacarm îngrozitor, de ai fi fost tentat să exclami, ca în *Liliacul* lui Strauss: „Veselă pușcărie, dom'le!“

Încetul cu încetul, punând cap la cap frânturile de informații, reușirăm să alcătuim o situație de ansamblu și să facem și prognoze pentru viitorul apropiat. Aici, la Sighet, se formau din când în când garnituri de trenuri, pe naționalități, care plecau – Dumnezeu știe spre ce direcție –, iar în ce ne privește pe noi, românii, se așteptase doar transportul nostru de la Odessa ca să se formeze o mare garnitură, cu direcția probabilă București.

Se sunase de mult stingerea și noi tot nu terminaserăm de tăinit. În cele din urmă, ne ridicarăm cu toții și pornirăm prin încăperile lagărului să ne găsim fiecare câte un loc unde să ne întindem oasele până dimineață.

Străbăturăm în vârful picioarelor dormitor după dormitor. Erau toate arhipline. Sub lumina tulbure a vreunui bec chior, dormeau îmbrăcați și de-a valma atât prizonieri, cât și deportați, ba chiar și câteva femei, toți cu capetele sprijinite pe rucsacuri și sarsanale. Respirația le era profundă și ritmată ca bătaia de valuri pe plaja mării. Coloana sonoră a acestui somn universal era susținută de cele mai fantastice sforăituri, iar din când în când de cuvinte ciudate, bolborosite prin somn și – ceea ce era mai de groază – de țipete înfiorătoare, țâșnind din coșmaruri.

Așadar, această lume chinuită până în străfunzimile subconștientului nu se rupsese definitiv de locurile ei de pătimire. Nu se desprinsese de întunericul puțurilor de mină, de fierăstraiele și drujbele taigalei, de benzile rulante ale uzinelor, de celulele Lubiankăi, de sârmele ghimpate, de câinii de pază și de pistoalele automate din miradoare. Fiecare își luase cu el la

repatriere și locul său de detenție, bucata lui de iad care noaptea striga înfricoșător din el să i se dea drumul în lume. Privii cutremurat acest peisaj hipnotic: câți oameni, atâtea universuri concentraționare, fiecare ducându-și-l în țară pe al său, împăturit în vise.

La un moment dat, tot străbătând, dintr-unul într-altul, aceste dormitoare care nu se mai terminau, ca în spațiul unui univers labirintic și aberant, dădurăm într-un culoar întunecat, unde privirea ne fu prinsă de niște ferestre largi care dădeau afară, spre munte. Priveliștea era halucinantă: pe cerul în care albastrul se mai lupta cu întunericul, se decupa tranșant silueta neagră a muntelui pe care se jucau vioaie flăcările a numeroase focuri și mai mari, și mai mici, ca într-o noapte de Walpurgie.

„Asta e *Rezistența*, ne șopti ca fermecat, cu ochii prinși de jocul flăcărilor, Nelu Teodorescu, sosit cu o zi înainte. Acolo sunt băieții noștri, luptătorii din munți.“ Fantastic! Dar asta e sfidare curată. În nasul puterii neputincioase, băieții noștri umpluseră munții cu focuri. Iată că, după cele două *semne* de peste zi, țara, adevărata țară, ne întâmpina sosirea și cu al treilea, *focurile din munți.* Numai că acesta din urmă mai avea pentru noi și o cutremurătoare încărcătură emblematică. El prefigura acel foc final din *ziua mâniei*, *Dies Irae*, *Ziua Judecății*, când lumea va trece prin văpaia lui purificatoare, ca să iasă transfigurată. Cu fețele lipite de geamuri, scrutam cu privirea vetrele și căutam cu imaginația siluetele luptătorilor, cu arma sub braț, întinzându-se către dogoarea focului. Flăcările acelea operau asupra noastră ca o incantație magică. Nu ne mai puteam desprinde privirile de ele. „Veniți cu noi! Aici este locul vostru. Veniți cu noi!“ Așa părea că ne cheamă acel dans al văpăilor. Un dor năprasnic ne sfâșie deodată lăuntrul, un dor de aer, de libertate, de faptă, de risc.

Dureroasă trezire! După nouă ani de lâncezire în atmosfera stătută a spațiului claustrat, plămânii se dezobișnuiseră să mai respire aerul tare, din înălțimi, al libertății. În *rezistența noastră* din lagăre, optând pentru greva foamei și ascetism, noi am plătit de fapt salvarea sufletului cu descărnarea trupului.

Şi ne întrebam în gând acum: „De la aceste trupuri măcinate de atâtea încercări prin care le-am mânat fără nici o cruțare, roase unele de boli și neputințe, mai putem noi acum pretinde efortul unui război de iarnă în munți?“

Furăm siliți să acceptăm realitatea așa cum era: „Duhul este zelos, iar trupul, neputincios.“ Resemnați, ne uitam prin întuneric spre ei, luptătorii din nevăzut, cum ar fi privit un cârd de rațe de casă spre zborul din înălțimi al unui stol de rațe sălbatice.******** Intuind exact procesul declanșat în sufletele noastre de aceste chemări ale nopții și ale necunoscutului, colonelul meu (Ciufu) se apropie de noi și, cu glasul lui, puțin șters, ne spuse încet, ca pe un fapt divers:

„Măi copii, ce fac ei acolo, în munți, nu stă în puterea oricui… dar mai este în paralel încă un război, unul nevăzut, în care sunt poziții de ocupat pentru oricine – fiecare cu armele și cu puterile lui – și să nu ne pripim! Războiul acesta e de-abia la început.“

******** Mai târziu aveam să aflu că unul dintre fascinații privitori din seara aceea al acelui joc de flăcări avea, peste un an și ceva, să ia legătura cu Rezistența armată din versantul sudic al masivului Făgărașului, cu grupul colonelului Arsenescu. Din păcate, pentru scurt timp, căci va cădea prin trădare în plasa Securității. E vorba de Nae Cojocaru, una din cele mai reprezentative figuri ale grupului nostru de greviști și de protestatari de la Oranki, despre care am vorbit de multe ori.

Bragadiru

În dimineața zilei următoare, atât noi, ultimii sosiți, cât și cei pe care-i găsiserăm acolo, am fost luați cu același ceremonial (gărzi, câini polițiști), îmbarcați într-o lungă garnitură de bou-vagoane și porniți către sud. De data asta, aveam printre noi și câțiva ardeleni, chiar de prin partea locurilor, așa că n-am mai mers cu capul în sac, ci corect informați cu privire la stațiile prin care treceam (Beclean, Deda, Ciceu, Miercurea Ciuc etc.). Unul dintre ei, instalat la mica fereastră a bou-vagonului, ne-a numit chiar și două mici localități între care calea ferată urma să traverseze chiar peste o bucată de pământ, proprietate a părinților lui.

„S-ar putea ca ai mei să fi ieșit chiar acum la câmp, la căratul cocenilor, și să am norocul să-i văd.“ Pentru această eventualitate, pregătise o sticlă cu o mică scrisoare în ea. Sticla o ținea scoasă din fereastră, iar din ochi sfredelea peisajul, așteptând apariția locurilor lui scumpe în care s-o arunce. Întreg vagonul urmărea în tăcere și cu sufletul la gură, ca într-un film cu *suspans*, apropierea momentului decisiv, când deodată observatorul nostru scoase un strigăt: „Uite-i – și în aceeași secundă și azvârli sticla. Nu știu dacă pe mine m-o fi văzut, dar sticla, cum zbura spre ei, sigur au văzut-o.“********

Apoi, emoționat, a cedat locul de *speaker* altui localnic, care ne-a ținut în continuare la curent cu punctele mai importante din periplul nostru. Era clar că mergeam de-a lungul Carpaților spre sud, inițial cu direcția probabilă București, după care cine știe ce ni se va mai întâmpla. Mergeam în mare viteză și aproape fără opriri. Eram o marfă de preț. Când trecurăm, la fel de rapid, prin liniile laterale ale Brașovului, se înnoptase de-a binelea. La lumina chioară a unei lămpi de gaz, mai dezbrăcați, mai îmbrăcați, ne culcușirăm pe

priciuri. Dar nu avurăm parte de somn. Unul din băieții noștri, Crișan, de care am mai vorbit cu ocazia transportului nostru de la Morșansk la Mihailovo, a intrat ca și atunci în aceeași stare gravă de retenție urinară, produsă de blocajul lui psihic de a nu putea urina în prezența altcuiva. Gemetele lui, oricât căuta să și le înăbușe, ne rupeau inima, mai cu seamă că eram neputincioși în fața suferinței lui. Încercările unora din noi de a-i face un paravan din pături și din mantale, la adăpostul căruia să încerce să urineze, nu avură nici un efect. Situația i se agrava, avea fierbințeli. Doctorul Popescu era disperat. Se punea problema dacă va rezista până la sfârșitul călătoriei. În sfârșit, cu câteva aspirine găsite din întâmplare la unul din noi, Crișan începu să transpire, se mai calmă puțin, iar noi ațipirăm. În crăpatul zorilor, când ne trezirăm, trenul era de mult timp oprit. Prin mica fereastră privirăm pe rând, ca să ne dăm seama unde ne aflăm. Ce puteai să vezi prin ceața lăptoasă care ștergea toate contururile? Încet, încet, ceața mai subțiindu-se, începură să se deseneze la circa 30 de metri de vagonul nostru două cuiburi de mitralieră, cu țevile îndreptate spre noi și cu servanți alături, culcați în poziție de așteptare.

„Ce-i cu ăștia? Au înnebunit? Vor să realizeze cu noi o variantă românească a Katinului?“ ne întrebarăm mai mult intrigați decât speriați.

„N-ar fi exclus. Mai ales că ne aflăm, după câte îmi dau eu seama, la Jilava“, interveni unul din noi care, cu un deceniu în urmă, trecuse prin aceste sinistre locuri, de fioroasă faimă și înainte de comuniști. „Totuși cred că pentru intimidare au făcut toată regia asta. Dacă ar fi avut gânduri mai serioase, ne-ar fi transportat până aici cu mai multă discreție, și nu în văzul atâtor sute de soldați.“

Acum, că ceața se ridicase de tot, gara odioasei localități se vedea mai în fund. Lângă ea, camioane descoperite. Deci nu ne duc la Jilava. Dar unde? Prin fața vagoanelor noastre se vedeau circulând

milițieni și se auzeau de la locomotivă apropiindu-se de noi zgomote de uși deschizându-se și ordine scurte.

Ne îmbrăcarăm repede și ne făcurăm bagajele. Îl aduserăm în fața ușii pe Crișan și, fiindcă el nu se putea ține pe picioare, îl întinserăm pe o pătură ca pe o targă, doi dintre noi urmând a-l ridica de capetele din față, alți doi de cele din spate. În cele din urmă, ușa se deschise larg și cu violență. În fața noastră, patru milițieni cu pistoalele îndreptate spre noi, cu fețele crispate și ochii aprinși de ură. Cele două lumi se priviră câteva clipe în tăcere și nemișcare, ca la fotograf. Apoi, ca un *flash*, comanda: „Coborâți!“ Pistoalele erau în continuare îndreptate spre noi. Dar când cei patru se aplecară să-l ridice pe Crișan, până atunci nu la vedere, milițienii făcură ochii mari. Pistoalele, unul câte unul, se lăsară încet în jos, ba chiar unul dintre ei întinse mâna spre pătură spre a ajuta la coborârea bolnavului.

Vederea atât de directă a suferinței și mizeriei omenești să-i fi umanizat măcar pentru o clipă?

Doctorul Popescu coborî imediat și-i explică unuia care părea a le fi șef situația bolnavului, care cerea urgentă intervenție. Acesta plecă imediat cu Crișan și cu însoțitorii lui până la o dubă cu sanitari, cărora li-l dădu în primire. Iar noi coborârăm și ne îndreptarăm încolonați către camioane.

În fiecare camion se urcă și câte un milițian. Care însă avea fața ceva mai puțin ostilă și pistolul în teacă. După vreo jumătate de oră, ne-am dat seama că ne angajaserăm pe șoseaua București-Alexandria, la marginea comunei Bragadiru, unde se afla un fost lagăr nemțesc alcătuit din barăci, în curtea căruia și intrarăm. Coborârăm și ne aliniarăm. În fața frontului nostru, la vreo câțiva metri, un grup de civili și militari discutau, firește, măsurile de luat în privința noastră. Discuția a fost lungă și vorbitorii erau cu spatele la noi, dându-ne

astfel posibilitatea să examinăm o splendidă colecție de cefe groase și de spinări de malaci bine hrăniți. Era toată floarea Securității de la vremea aceea. Privind acele cefe, am observat pe una o pălărie de fetru fin care avea la spate o îndoitură de o eleganță care dintr-odată mi se păru foarte cunoscută, familiară chiar. Dar de unde s-o iau?

Într-o clipă, amintirile mă proiectară într-un trecut calm, într-un cadru elegant și agreabil din minunata noastră studenție. Un vestibul dintr-o casă mare și frumoasă a unui coleg cu părinți bine înstăriți. Un cuier prețios, de care atârnau pălăriile noastre, printre care și cea de pe ceafa din fața mea. Făceam parte dintr-o gașcă de studenți, majoritatea dreptiști, petrecăreți, amatori de spectacole și de distracții, care uneori se întâlneau la acest amfitrion coleg, Mamutu' după poreclă.

Când știam că se jucau cărți, mai cu seamă bacara, nefiind amator de acest gen de pierdere de timp și de bani, veneam mult mai târziu, când se „spărgea banca", doar ca să-mi văd prietenii. Încă din vestibul examinam, amuzându-mă, pălăriile agățate în cuier, ca să descopăr după forma și culoarea pălăriei, dar, mai ales, după linia îndoiturii, cine e în salon. Ei bine, cea mai expresivă îndoitură care unea în spate borurile într-un unghi ascuțit era a celui care se chema Tudor Sepeanu, identică – fără discuție – cu cea pe care o vedeam acum. Să fie acesta Tudorică, colegul meu de gașcă studențească și de chefuri gălăgioase, cu cântece și libații bahice (ale căror ecouri s-au regăsit și în opereta mea *Bazarul iluziilor*, jucată la Oranki și cu succes, dar și cu necazuri)?

Dar n-apucai să zăbovesc mult aci, la poarta închisorii în evocarea unor timpuri de aur, căci grupul de comandanți de vremuri noi, încheindu-și conferința, se răsuci pe călcâie și se îndreptă spre noi, să ne treacă în revistă, în frunte cu dilematicul meu personaj, care, da! de data asta era, indubitabil, colegul meu Tudor Sepeanu. Acesta,

zâmbitor, veni spre mine și-mi întinse mâna. („Atuncea colonelul dă mâna cu sergentul“, îmi șopti declamator la ureche umbra lui Alecsandri.)

„Ce mai faci, măi Rorică? (numele meu din copilărie, cunoscut numai de apropiați.) Sănătos… voinic? Bravo! Dar să știi că arăți bine!“ (când eu abia mă mai țineam pe picioare) și, scuturându-mi mâna, porni mai departe.

După încheierea trecerii în revistă, grupul reveni la mijlocul frontului, de unde ne vorbi un colonel, Dulgheru (Dulberger după numele adevărat, de meserie chelner, mai târziu torționar). Ne spuse pe scurt că vom rămâne aci, la Bragadiru, până ce vor sosi de la comunele pe raza cărora locuim rapoarte privind posibilitățile locale de a ne integra în actuala orânduire socialistă, în curs de edificare. (Altfel spus, până se va găsi pentru fiecare supraveghetorul adecvat.)

Odată plecată înalta comisie a Ministerului de Interne, tăbărâră pe mine toți prietenii, curioși să știe cine era impozantul personaj care mă onorase cu strângerea lui de mână. Le povestii tot ce știam despre el. Că făcuse câțiva ani dreptul, dar că ulterior se decisese pentru cariera militară, devenind un chipeș sublocotenent de cavalerie, aceasta probabil și pentru că tatăl lui era tot ofițer (colonel). Mama lui însă, fiind de origine evreiască, le-ar fi adus la amândoi grave prejudicii în timpul alianței noastre cu nemții, când anumite măsuri rasiale, discriminatorii, au fost impuse și armatei noastre, asta chiar începând cu toamna anului ’40. Se pare că amândoi ar fi fost scoși atunci din cadrele armatei. Asta era tot ce știam eu despre el la ora aceea. Cum a devenit colonel de M.A.I.? Nu este greu de presupus că resentimentele produse atunci de marginalizarea lui pe motive rasiale să-l fi aruncat ulterior, trup și suflet, în brațele Anei Pauker și ale comuniștilor aduși în țară pe tancuri sovietice, care atâta căutau, nemulțumiți și revanșarzi dispuși să le facă jocul.

Atât știam despre el la ora aceea. Cât despre rolul său în oribilul genocid moral și fizic al așa-zisei „reeducări“ de la Pitești, în care au fost mutilate sau strivite atâtea conștiințe din rândurile tineretului nostru studențesc, despre această a doua față, întunecată, a lui aveam să aflu cu stupoare abia un deceniu mai târziu, în cea de a doua detenție a mea, de data asta în gulagul autohton.

Dar acum – prin ce joc al destinului? – iată-l, ca mare știab comunist, venit să mă primească pe mine, abia scăpat din gulagul sovietic, și să mă închidă în alt țarc concentraționar. Totuși, în contextul primirii noastre cu țevile mitralierelor și cu pistoalele milițienilor îndreptate spre noi, gestul lui de a-mi întinde mâna a mai detensionat într-un fel starea de amenințare care se crease pentru sosirea noastră în aceste locuri și a acționat de o manieră mai pozitivă asupra stării noastre de spirit.

Fierbând în suc propriu și la foc scăzut

Fostele barăci germane erau parcă ceva mai confortabile decât cele sovietice. Cu foștii deportați, mai cu seamă nemții, cu soldații scăpați din minele siberiene și cu foștii condamnați eliberați din lagărele de muncă eram poate vreo 1500, poate chiar 2000 de suflete. În afară de curățenie, adusul mesei și apel, nu exista nici un program de lucru pentru omenirea aceea care, întinsă pe priciuri, ca într-o stare de continuă letargie, aștepta să fie vărsată din mai micul lagăr de la Bragadiru în mai marele lagăr care era țara. Inactivitatea nu este bună pentru orișice lume. Pentru noi, ofițerii, care eram alergici la muncile silnice sovietice, ea era benefică. În regimul ei ne puteam continua învățatul limbilor străine sau al altor discipline, cu care dincolo ne salvaserăm de neantul urâtului. Dar pentru lumea simplă, fără orizont intelectual, inactivitatea e deprimantă și chiar chinuitoare. Timpul devenea insuportabil și așteptarea eliberării, o suferință. Cum și hrana era

insuficientă și mizerabilă – cu mult inferioară celei din ultimii ani de la bolșevici –, pe mulți din acești soldați, pe care îi cunoscuserăm la început cu o înfățișare sănătoasă, după câteva luni îi vedeam scurși, topiți de foame, dar și de dor de casă și de ai lor…

În plimbările pe care le făceam prin curte, vedeam spre latura de est a țarcului clădirile mai mari, cu mai multe etaje, ale Bucureștiului, orașul meu natal, orașul meu drag, care închidea în el toată tinerețea mea și care ședea în fața ochilor mei ca ceva intangibil, neverosimil, ca o *fata morgana.*

De la bisericuța satului, pe care nu o vedeam, se auzeau clopotele.

Ele s-au tras și pentru Crăciun, și pentru Anul Nou, și pentru Bobotează și, în continuare, au răsunat și de Sfintele Paști. Dar întâia oară când le-am auzit (era în prima duminică de la sosirea noastră aici), am rămas ca uluiți și ne-au podidit lacrimile. De nouă ani nu mai auziserăm sunetul lor, limpede, sfințit, alungător de duhuri necurate și purificator. Vibrațiile lor se loveau de pereții inimii și făceau să iasă din ea toate angoasele, toate îndoielile, toate neliniștile.

Abia atunci am realizat prin câte sterpe și aride pustiuri au fost mutilate atâta amar de ani viețile noastre, încât până acolo, la ele, n-a putut ajunge sunet de clopot.

Paza noastră o asigurau în miradoare santinelele Securității, dar în interior mai făceau când și când controale și milițienii. Era scurt timp de la desființarea Poliției (instrument burghez de oprimat masele populare) și de la înființarea în locul ei a Miliției (instrument de apărare a poporului de agresiunea burgheziei), iar deocamdată tot sau aproape tot personalul celei dintâi trecuse în componența celeilalte, urmând ca în timp să se facă epurările de cei vechi, necorespunzători și angajările de elemente sănătoase.

În această stare de lucruri, nu-i de mirare că Mircea Rădulescu (Chestorul, cum îi spuneam noi, fiindcă lucrase în Poliție) și-a regăsit, îmbrăcați acum în uniforme de milițieni, câțiva colegi, foști polițiști. Bineînțeles, contactele dintre ei se făceau cu o discreție de un maxim profesionalism. Acești milițiano-polițiști ne-au fost de mult folos, prin ei putând afla ce se petrece realmente în țară, în lumea cea adevărată, lume obidită, supusă tuturor prevaricațiunilor și care nu intra în viziunea triumfalistă a informației oficiale. Unul din ei, rugat de Mircea, a acceptat să dea de veste familiilor unora dintre noi despre sosirea noastră în țară. Așa a putut și biata mama să afle că sunt atât de aproape de ea. Mai mult, Mircea l-a înduplecat să-i ducă mamei și manuscrisele unora din poemele mele, pe care prin memoria comună (și a mea, și a unor prieteni) reușisem să le trec granița și să le reconstitui acum, pe priciurile de la Bragadiru. Așa am salvat *Copilul și Vremea*, *Prometeu* și *Fantezie de seară*.

O altă sursă de informație am găsit-o la deportații germani, veniți din Rusia cu aparate de radio. Desigur, pe față și ziua se ascultau posturile românești. Dar, ținând seama de corectitudinea și solidaritatea care a caracterizat dintotdeauna acest popor și care nu lăsau prea mult spațiu delatorilor, se putea asculta noaptea, la căști, și emisiunile Radio Londra sau ale altor posturi de dincolo de cortina de fier.

Abia sosiți pe pământul patriei, iată că, la fel ca marea masă a concetățenilor, începuserăm și noi să prizăm drogurile lansate în eter pe calea undelor.

Erau numai vești tonice, optimiste, dătătoare de curaj, de speranțe. Toate gravitau în jurul unei singure aspirații, care într-atât crescuse în amploare, că dobândise dimensiuni și statut de mit, de mit național: *Vin americanii!* iată mitul cu care ne-am drogat noi, românii, preț de câteva decenii. (Iar americanii habar n-aveau de noi.)

Așa am trecut și iarna, și primăvara anului 1951, într-o zăcere lâncedă pe priciurile Bragadirului, făcând pluta pe undele tulburi și leneșe ale unui timp mort, în așteptarea ivirii acelui nesperat liman: *eliberarea*. Nimic nu se întâmpla, totul era blocat, înghețat. La toate întrebările noastre, administrația ridica din umeri. Mai cu seamă marea masă a deportaților, germani sau români, a soldaților, a tuturor celor scăpați din infernul alb al lagărelor siberiene ajunsese acum la marginea exasperării.

În sfârșit, de Păresimi, a dat Dumnezeu și s-a făcut ruptura. Au început să dea drumul acasă, pe grupuri, mai întâi la cei din categoria deportaților. Apoi a venit rândul soldaților și, în cele din urmă, și al nostru, al ofițerilor.

Serviciul de informare al lui Mircea (Chestorul) a funcționat la toți parametrii, astfel că prin poli-milițienii lui noi știam chiar cu două-trei zile înainte ce lot se va forma și cine din băieții noștri va intra în el.

Criteriul selecționării era cel al periculozității: mai întâi cei considerați mai inofensivi, apoi ceilalți, cu grade crescânde de risc. Cei mai periculoși, în accepția lor, erau mereu împinși mai spre coadă.

Astfel – și cu bucuria de a-i vedea scăpați din țarc, dar și cu tristețea care apasă despărțirile, uneori definitive –, m-am despărțit rând pe rând de o bună parte din prietenii și camarazii de greve, carcere, izolatoare și de alte încercări – cum erau Vonica, Tase Tălpășeanu, Nelu Teodorescu, Ciutea, luptătorul singuratic și de cursă lungă, Lăzărescu, Grișa Coban, frații Dombrovski și atâția alții. Rămăseserăm un grup cam de 25-26 de oameni, nucleul de protestatari și greviști din izolatorul de la Oranki, de unde plecaserăm în periplul nostru de cinci ani, un lustru de viață. Parcă era un făcut, că nu se lipea nici un transport de noi. „De ce oare?“ ne întrebam noi cu falsă naivitate.

Încetul cu încetul, lagărul se cam golise. Barăcile erau ca și pustii, rămăseserăm doar noi, *fondatorii*, câțiva sași și un pâlc de soldați cu cine știe ce bube în cap. Transporturi nu se mai făcuseră de mult și ne găseam acum la jumătatea lui iulie.

Într-o noapte, puseserăm radioul unuia din sași pe Radio Londra. Acum, rămași de capul nostru, nu ne mai feream de nimeni și, spre stupoarea noastră, îl auzirăm pe *speaker* anunțând desființarea lagărului de prizonieri de la Bragadiru și expedierea la muncă, la *Canal*, a ultimilor ofițeri rămași. Se dădeau chiar și câteva nume de ofițeri superiori din grupul nostru.

„Măi, dar mint și ăștia de îngheață apele. I-au întrecut chiar și pe tovarăși. Dacă și celelalte știri ale lor or fi de calibrul ăstora, ne-am lămurit și cu Radio Londra“, zise cu năduf unul din noi.

A doua zi ne trezim cu Chestorul, care toată noaptea stătuse de taină cu omul lui, milițiano-polițistul de serviciu pe lagăr. „Peste câteva zile, spuse el, se va forma ultimul lot de *puși în libertate.* Vor fi foarte puțini. Nici unul din grupul nostru. Restul vom fi îmbarcați într-o garnitură și trimiși la Canal, la Capul Midia.“ Rămaserăm ca trăsniți…

Cum, cu ce drept ne-au desființat statutul nostru de „prizonieri de război“, ocrotiți de legile internaționale, pentru a ne crea un altul, de „deținuți“? Şi în baza cărei sentințe judecătorești suntem condamnați la muncă silnică? Oare ce abateri de la legile actualei stăpâniri am fi putut noi săvârși în răstimpul acestor șase-șapte luni de existență pe pământul țării, în care n-am avut parte nici să scoatem nasul din țarcul de sârmă ghimpată de la Bragadiru? Cu ce-și justifică „ei“, românașii noștri de la cârma țării, aceste măsuri represive împotriva noastră, care nu le-am greșit lor cu nimic? Iată atâtea întrebări care țâșneau din noi ca niște fulgere de indignare și revoltă.

Hotărât lucru, ei nu aveau nici un temei juridic pentru această *condamnare fără sentință*. Explicația (nu justificarea) pe care ar fi putut-o da (dacă ar mai fi avut în ei un dram de cinste, ca să recunoască adevărul) ar fi fost că așa au primit dispoziție de la Moscova… să ne sancționeze pentru înfrângerea pe care i-am provocat-o Marelui Frate silindu-l, prin magnifica grevă a foamei de la Oranki, să ne repatrieze. Așa ceva Marele Frate nu poate ierta. Dar nici nu-i poate lovi pe impertinenți cu mâna lui. Sunt la mijloc mari daravere internaționale. El trebuie totuși răzbunat pentru pierderea de prestigiu provocată, iar sarcina de onoare îi revine micului frate de la București, care îi are în mâna lui pe toți acești instigatori.

„În definitiv, prin acțiunile noastre am contribuit la declanșarea marii acțiuni în urma căreia «tovarășii» au trebuit să repatrieze din toată Uniunea câteva mii de români. Treaba asta n-o tăgăduim în sinea noastră, ba chiar ne și mândrim cu ea, interveni Nae Cojocaru. „Cineva trebuie să plătească pentru toată această tevatură. Iar nota de plată ne-a revenit s-o achităm nouă, celor care am rămas să părăsim ultimii hotelul. Ce atâta caz pentru atâta lucru?“ își încheie intervenția în stilul lui de-a face haz de necaz.

Dar perspectivele ce ni se deschideau rămâneau totuși sumbre, necompatibile cu umorul. Majoritatea aveam nouă ani de prizonierat bătuți pe muchie, dintre care, la unii, vreo doi trecuți prin iadul polar de la Vorhuta. Să ne mai pună acum în spinare încă alții (și câți?) în condițiile bestiale de muncă forțată de la Canal, sub loviturile de bâtă ale caraliilor? Nu crezi Tu, Doamne, că ai întins prea mult coarda asta a „încercării“ cu noi? Oare toată viața noastră trebuie să fie numai încercare și suferință? Nu ne mai lași și Tu un moment măcar de *respiro*? Şi pe mama asta a mea o vor mai ține puterile până mă vor elibera, ca să mă poată

revedea? Ea știa că sunt aici, aproape de ea, și că pot apărea din clipă în clipă. (Ultimele știri i le adusese Tase Tălpășeanu acum două, trei săptămâni, când fusese pus în libertate.) Cum va primi ea lovitura plecării mele în necunoscut?

A doua zi nu s-a semnalat dincolo de țarc nici o acțiune care să confirme o plecare. Dar seara, după stingere, Chestorul, care avusese un conciliabul cu omul lui, veni la patul meu să-mi împărtășească ultimele știri.

„Plecarea se va face începând de mâine-dimineață. În mod sigur. Unii la casele lor – nu zic spre libertate –, alții la Canal. Pe lista celor puși pe liber au mai fost trecuți încă trei: Mircea Blănaru, Nae Cojocaru și… *tu*… Restul vom pleca seara… la Canal.“ Rămăsei uluit de această neașteptată întorsătură în destinul meu.

„Dar tu?“ îl întrebai.

„Pe lista Canalului, răspunse el meditativ. Pe tine, bănuiesc că prietenul tău din studenție, colonelul care ți-a întins mâna, Tudor Sepeanu… ăla te-a salvat! Şi chiar în ultimul moment.“

„Tot ce se poate, Chestore dragă. Dumnezeu n-a vrut să mă încerce peste puterile mele. Ştii, am strigat din răsputeri la El și mi-o fi auzit până la urmă glasul. El, drăguțu’, El i-o fi mișcat mâna pe hârtie să mă taie de pe o listă și să mă pună pe alta. Desigur, dragă Mircea, mă bucur că scap de-aici și că-mi văd mama. Dar ce bucurie mai e asta când pe voi, care sunteți suflet din sufletul meu, trebuie să vă las aici, agățați în sârmele ghimpate și cu spectrul Canalului în față?“

„Dragă Radule, dacă pleci, privește înainte! Nu te mai uita înapoi. Are grijă Dumnezeu și de noi. Nu te băga în treburile Lui! Ştiu. E grea încercarea ce ne așteaptă, dar ne va scoate El și pe noi la liman. Fii sigur de asta! Şi fii sigur că ne vom mai vedea în lumea asta și poate mai curând decât ne așteptăm!“ (Se gândea probabil la clipa în care va plesni marele Tartor.) Şi cu aceste cuvinte ne

îmbrățișarăm cu ochii în lacrimi, el plecând pe la alte paturi să-și împartă știrile, iar eu pregătindu-mă pentru o noapte de nesomn, *ultima* de captivitate.

Trebuia onorată într-un fel și această ultimă noapte claustrală. Prin rugăciune, prin veghe, prin chemarea la suprafață a tuturor imaginilor ce s-au perindat între cele două nopți, capete ale unui lung fir de robie: prima noapte de prizonierat în stepa înzăpezită a Donului, petrecută pe o grămadă de bălegar cald de oaie, și cea de acum, ultima, aici, pe priciurile fierberii la foc scăzut, în zeamă proprie, de la Bragadiru. În noaptea asta caldă de iulie, în insomnia mea mi-au trecut pe dinainte toate momentele crâncene ale înfruntărilor noastre cu „ei“, unele întunecate, vecine cu disperarea, înfrângerile… altele de orbitoare luminozitate, biruințele. Ridicat în capul oaselor, priveam, la lumina lividă a zorilor, la cei cu care împreună trecusem prin o bună parte din aceste încercări, care dormeau răpuși de somn acum și de care urma să mă despart mâine. Şi… în cele din urmă, cu puțin înainte de-a se da deșteptarea, adormii și eu.

„…Sosește fericirea albită de dureri“******

Şi într-adevăr, după pronosticurile Chestorului, care ca totdeauna au fost corecte, după apelul de dimineață, toată lumea a fost, cu bagaje cu tot, chemată la poartă. Era 17 iulie 1951. În timp ce sașii și soldații români erau citiți și scoși câte trei din țarc, percheziționați și urcați în camioane, băieții noștri ne înconjurară pe noi, cei trei care trăseserăm lozul norocos, să ne îmbrățișeze și să-și ia rămas-bun de la noi. Veni să mă îmbrățișeze și bătrânul nostru colonel, Stelică Dumitriu, cel ce-l înfruntase pe Codler la Oranki, când cu manifestația delirantă care însoțise *Grenadirii* lui Schumann în interpretarea lui Rădoi. El a fost în mijlocul nostru în toate acțiunile, greve, carcere, deportări, și, cu toată vârsta lui, a trecut cu o

condamnare de trei ani și prin infernul alb de la Vorhuta. Avea o slăbiciune pentru poemul meu *Copilul și Vremea*, în care descifrase propriul nostru destin de *generație fără tinerețe*. Îmbrățișându-mă, îmi șopti: „Scrie, scrie Radule, scrie tot ce ai văzut, tot ce-ai simțit, tot ce-am pătimit laolaltă. Scrie! E ordinul pe care ți-l las la despărțire.“

Ieșiți toți trei pe poarta de sârmă ghimpată, am fost luați în primire de caraliii însărcinați cu percheziția – care ne-a fost făcută la sânge. Sigur că nu mi-aș fi putut salva manuscrisele dacă nu le-aș fi scos mai înainte prin omul Chestorului. Cu bagajele răscolite în brațe, înainte de-a mă urca în camion îmi mai îndreptai o dată privirea spre poarta dincolo de care cei pe care îi părăseam, ca să ne mai ușureze despărțirea, ne făceau calde manifestații de simpatie. Era și Victor Clonaru, partenerul meu de ham la săniile cu *fildeș* din taigaua Orankiului, erau și Alecu Trăistaru, și Ispas, și Stoenescu, tovarășii de drum în periplul nostru de un lustru de viață, era și Mișu Orleanu, interlocutorul meu în atâtea discuții de la Odessa, era și Chestorul, erau și bătrânii noștri părinți, colonei și maiori.********

Toți ne făceau voioase semne de plecare. Privindu-i cum îi lăsam dincolo de gratii, mi se puse pe ochi o pânză de lacrimi și nu-i mai văzui. Camionul s-a pus în mișcare. Plecam, dar sufletul meu rămânea acolo, în poartă, ca o rufă agățată în sârmele ghimpate.

Camionul luă viteză și curând trecu prin aglomerația pestriță și zgomotoasă din Piața Rahovei, care oferi ochilor mei curioși – după o absență de nouă ani – primele mostre de oameni *liberi* din România. Cum arăta această lume de acum pentru ochii mei care încă mai păstrau în retină imaginea de altădată, cea de dinaintea revărsării mareei roșii sovietice peste societatea noastră? Jalnic de prost îmbrăcată, ca acea lume

sovietică rufoasă întâlnită în gara Odessei, la plecarea noastră. Străzile murdare, cu gunoaie, jurnale, resturi menajere și câte un câine mort la rigolă. „Asta e periferia, gândii. Să vedem Centrul!“

La Chirigiu camionul părăsi Calea Rahovei și o luă pe Uranus, pe la Arhive, trecând Podul Izvor și oprindu-se o grămadă de timp la stopul de la Bulevard, ca să mă facă să văd și lumea din *centru*, *lumea bună*, cum arată acum.

Pentru mine, care lăsasem Bucureștii, în vara anului ’42, cu o lume citadină corect, dacă nu elegant îmbrăcată, cu domni care, chiar și în toiul verii, își păstrau sacoul, pălăria și mănușile, măcar că pe ultimele cei mai tineri le țineau în mână; pentru mine, care păstram amintirea *frumoaselor Bucureștiului*, care umpleau serile Bulevardului cu foșnetul mătăsos al rochiilor multicolore și cu adierea de parfum, provocator sau discret, lăsat în urma lor, pentru mine, aspectul vestimentar de acum, al aceleiași lumi, dar sub o altă zodie, a cancerului roșu, era de-a dreptul catastrofal, acuzând o totală prăbușire de nivel de viață și un dezinteres general de *ținută*, de *maintien* la bărbați și de elementară cochetărie la femei. Iată niște domni în etate, de altfel cu figuri distinse, poate de „foști“, dar cu capul gol, cu cămașă cu mâneci scurte peste pantalonii de doc și cu picioarele fără ciorapi, în sandale. Iată și niște frumoase de altădată, legate la cap cu un batic (unde-s pălăriile de altădată?), cu niște fuste pe ele din stambă ordinară, de un cenușiu („antijeg“) deprimant, ca toată existența actuală, de altfel, cu picioarele fără ciorapi, în sandale. Element comun ambelor sexe, o plasă în mână, pentru apucat „ce se dă“.

Desigur, privite cu ochiul de astăzi, „grozăviile“ de atunci au devenit de mult normalitate și acum nu mai scandalizează pe nimeni (nici pe mine), dar privite la ora aceea, cu ochiul care mai păstra imaginea lumii anterioare, în care funcționa un

anumit „cod al vestimentației“, a cărui respectare era o datorie de onoare, aceste „orori“ de îmbrăcăminte îmi apăreau ca simboluri ale unei totale prăbușiri morale. Şi așa și era.

(Cu timpul, aveam să-mi dau seama că toată această vestimentație oribilă era pentru mulți un camuflaj, mai mult sau mai puțin politic, o încercare de a ascunde sub o înfățișare cât mai „proletară“ origini sociale „nesănătoase“ sau importante foste funcții ori poziții politico-economico-sociale, acum incomode și vulnerabile. Toți voiau să afișeze demonstrativ prin această penibilă exterioritate un elan voios de egalitarism, cât mai „democratic“ și mai „tovărășesc“.)

În continuare, în viteza drumului pe Măgureanu și pe Griviței, aveam să revăd, dar nu să regăsesc, un București cu rănile războiului abia oblojite, un București peste care începea să se întindă mâzga de mizerie a orașelor sovietice, cu lumea lor necăjită și încovoiată de nevoi și angoase, așa cum sesizaserăm noi, prizonierii, în îndelungul nostru periplu prin împărăția întunericului și a mizeriei.

În sfârșit, camionul ajunse la Gara de Nord și opri la intrarea cu coloane. Din cabina șoferului ieși însoțitorul nostru, un subofițer de Securitate, care ne făcu semn să coborâm și să-l urmăm.

Pătrunserăm cu toții în spațiul aulic al intrării și ne oprirăm lângă o bancă unde subofițerul ne înmână pe rând biletele de eliberare cu care a doua zi trebuia să ne prezentăm la Miliție. Celor din provincie le mai înmână și un bilet de drum, după care se ridică și plecă. Un sentiment ciudat îmi provocă plecarea de lângă mine a acestui om de pază. Mă deprinsesem în acești nouă ani să fiu păzit, încât acum simțeam că-mi lipsește ceva și nu știam ce… Îmi amintii subit de o scenă dintr-un film din copilărie cu Charlot ca deținut, condus la pușcărie de un șerif. Acesta, omenos, încearcă în fel și chip să-l facă scăpat, dar Charlot nu-i înțelege intențiile și-l urmează fidel. Până la urmă,

exasperat, șeriful dă pinteni calului și o întinde, iar Charlot, rămas singur, aleargă disperat după el să-l prindă din urmă. Ca și Charlot, nici eu nu sesizam că, prin plecarea de lângă mine a omului care mă păzea, intrasem într-un nou registru existențial, într-un fel de a fi care poartă cu sine un timbru deosebit, cel al libertății.

Așadar, eram liber. Ce ciudată mi-a apărut această simțire! Parcă s-ar fi luminat brusc ceva și-năuntru, și-n afara mea. Parcă într-o clipă aș fi trecut de la o lume de film alb-negru la o lume de film color.

Dar nu apucai să mă dezmeticesc bine în noua mea situație, că mă și trezii, ca și Blănaru și Nae, de altfel, împresurat de un stol de dudui. Șezuseră până atunci pitite într-un colț al intrării până la plecarea caraliului, iar acum veniseră în fugă lângă noi, să ne întrebe de cutare ori de cutare ofițer prizonier de la Bragadiru.

După cum ne-am dat seama, din momentul în care, cu luni în urmă, începuse eliberarea ofițerilor din lagărul nostru, femeile acestea, soții, surori, fiice, veneau zi de zi la gară, aci, în locul unde se puneau în libertate prizonierii, să-l recupereze pe cel așteptat. Acum rămăsese doar o mâna de femei.

O recunoscui, în ciuda îmbrăcămintei modeste, pe doamna colonel Nanu, soția comandantului meu de brigadă de artilerie, căreia-i fusesem prezentat la masa de adio de la Cercul Militar din Râmnicu Sărat, prin august ’42, în ajunul plecării noastre pe front. M-a recunoscut și m-a întrebat de soțul ei. Ce puteam să-i spun? Că-i bine mersi și că va fi și el eliberat în curând, când știam sigur că în seara asta va fi mânat la Canal cine știe pentru câtă vreme? Cu ce drept aș fi lăsat-o pe femeia asta să se chinuie zi de zi venind aici, la Gara de Nord, într-o așteptare inutilă și deprimantă? I-am spus adevărul. Ca o adevărată doamnă ce era, a primit vestea cea rea fără să clipească. „M-am așteptat și la așa ceva, mi-a spus ea. «Tovarășii» n-au putut

să-i ierte refuzul de-a merge cu ei.“ Era bine informată de ținuta soțului ei în lagăr, de care se vedea că era mândră.

„Doamnă, i-am răspuns, recunosc că v-am dat o veste proastă. Dar ea nu exclude schimbări și în bine, sub presiunea evenimentelor“, o consolai eu sub imperiul drogurilor cu efect euforic servite de Radio Londra.

„Nici o clipă nu mă îndoiesc de așa ceva, îmi replică, încă nu s-au jucat toate cărțile.“

Aceeași proastă veste i-am dat-o și unei domnișoare care m-a întrebat de fratele ei, căpitanul Chirițescu, rămas și el dincolo de poarta lagărului, pentru Canal. A primit-o și ea cu aceeași fermitate.

La despărțire, sărutând mâna doamnei Nanu, m-am trezit cu niște bancnote strecurate în mână.

„Ca să aveți de tramvai. Vă rog să nu mă refuzați.“ Același lucru a pățit și Nae, de la o doamnă care-l întrebase și ea de soțul ei. Cred că mai făcuseră aceste acte caritative și cu alți ofițeri eliberați aici, pe care îi abordaseră tot așa, cu întrebări despre ai lor. Cât despre Mircea Blănaru, pe el îl recuperase soția.

Rămași numai noi doi, Nae Cojocaru și cu mine, ne dădurăm seama că aveam drum comun. Luarăm un tramvai cu direcția Obor, urmând să coborâm la Roata Lumii, la intersecția cu Calea Dorobanților, strada unde locuiam eu, el mai având de acolo încă puțin până la casa unei rude.

Instalați în tramvai, noi și cei din jurul nostru ne-am devizajat cu o curiozitate reciprocă, noi – cum am mai spus-o – nemairecunoscând în ei, sub actualul lor deghizament proletar, lumea noastră citadină de altădată, iar ei, probabil, examinându-ne vestimentația bizară și anacronică, privindu-ne cu un interes istoric, ca pe niște piese muzeale. Ba, ca să nu mint, am văzut și o undă de duioșie în ochii cu care ne privea o bătrânică, lucru și mai greu de suportat pentru mine.

Sătul de această confruntare, îmi băgai nasul în fereastră și începui a urmări cu nesaț fuga bulevardelor și a străzilor, atât de cunoscute și de dragi mie – erau locurile pe unde copilărisem –, și a căuta să le surprind schimbările petrecute, dar și neschimbările.

Lucru straniu, trecând pe lângă locuri și case cunoscute, deși le recunoșteam, aveam sentimentul că totuși nu sunt ele, cele adevărate, ci că sunt *sosiile* lor, că le lipsește „ceva“ – indefinibil – ca să fie *ele*, așa cum le-am cunoscut și simțit eu atunci, cândva în trecut.

În fond, acel „ceva“ nu le lipsea lor, lucrurilor, ci mie. A fost începutul unei crize sufletești, unei crize de „identitate“. („Locurile, lucrurile, ființele pe care le-am regăsit nu mai sunt cele ce au fost. Ceva s-a strecurat în esența lor, schimbându-le identitatea și lăsându-le doar aparențele.“)

Declanșată atunci, la fereastra vagonului, această criză m-a ținut o bună bucată de timp (luni, poate ani, sub o formă mai atenuată), până ce sănătatea mea morală a biruit, iar lucrurile, ființele „regăsite“ și-au recăpătat în ochii mei realitatea.

În sfârșit, am ajuns la Roata Lumii și am coborât. Pe trotuarul inundat de soarele orbitor de iulie, aspectul pe care îl ofeream trecătorilor era și mai insolit. Uniformele noastre decolorate și roase până la destrămare, dar cu epoleți pe care străluceau nu stelele comuniste, ci tresele ofițerești ale vechii Armate Regale Române, ranițele noastre din care atârnau blănuri rupte de cojoace și căciuli (și asta în luna lui Cuptor), cizmele de bizon, grele, înalte și largi, în care picioarele noastre slabe arătau ca niște scobitori înfipte în măsline, toate acestea, confruntate cu decorul vestimentar „conformist-tovărășesc“ al trecătorilor, ne confereau o înfățișare bizară și vetustă de personaje căzute prin accident din tunelul timpului.

Privindu-ne unul pe altul, am izbucnit amândoi în râs.

„Măi, Radule, hai s-o întindem de aici și cât mai repede, până nu pun ăștia mâna pe noi să ne închidă într-un muzeu! «Antipa» e foarte aproape de aici“, începu Nae în stilul său bășcălios.

„Ai dreptate, Nae, când mă uit la noi parcă-i văd pe cei doi grenadiri ai lui Napoleon, întorși din Rusia, ca și noi, după nouă ani de prizonierat, și parcă îl aud și pe Rădoi, bietul de el, că l-am lăsat în țarc, baritonând liedul lui Schumann cu vocea lui dramatică. Asta suntem și noi acuma: doi grenadiri, rămășiță dintr-o armată înghițită de timp. Iar de întins, oricum trebuie s-o întindem, căci aci ni se despart drumurile.“

Cu o îmbrățișare care închidea în ea grei ani de pătimire împreună, ne strânserăm cu putere mâinile și ne despărțirăm.

Rămas acum singur în mulțimea care se uita la mine ca la urs, cu ranița în spate, o pornii pe jos spre casă, încet, fără grabă, luându-mi inima în dinți și făcându-mi curaj să străbat fără lacrimă ținutul cumplit al amintirilor.

Era cartierul adolescenței și al începutului tinereții mele.

Iată, „Drăguș“, restaurantul nopților de vară bucureștene, în care mirosul florilor de tei intra în contrapunct cu cel de mititei. Aici, sub bolta lui de viță, printre stele și vise de viitor, clasa noastră și-a sărbătorit bacalaureatul și intrarea în lume. Ce s-a ales de viața noastră și de toate visele de aur ale acelei nopți calde și de neuitat?

Acum, redus la câteva mese cu mușamaua pătată, la care câțiva consumatori, matoliți de soarele puternic și de berea proastă, încercau să se binedispună sub privirile indiferente ale „ospătarilor“ apatici, restaurantul de altădată, ajuns „de stat“, sombra sub o înfățișare neîngrijită și degradată de „birt“ popular.

Nici biserica Floreasca, a copilăriei mele, nu mă cruță de dezamăgire. Ce sclipitor de albă era când am lăsat-o, cu nouă ani în urmă, și cât de cenușie și umilă, parcă și mai scăzută, ca o bătrânică tasată de ani, îmi apăru acum. Dar statuia? Unde e statuia? Ah, ticăloșii, au dărâmat-o. Era o mică statuie de bronz, pe care părintele Lupașcu, parohul bisericii, o ridicase pe un soclu modest, în amintirea jertfei fiului său, căzut la Dalnik… Și bronzul? L-au topit, firește. Ca din el și din altele, obținute în același mod vandalic, să toarne statuia cui?… A cărei *fiare din cvadriga Apocalipsei roșii*? A ultimei… a lui Stalin?

Îmi continuai drumul, duioasă trecere în revistă a atâtor locuri familiare pe lângă care inima mea vibra de fiecare dată, dar în care se simțea acum un timbru străin, necunoscut, aproape ostil. Parcă fiecare ar fi ținut să-mi spună: „Lasă-ne-n pace! Noi nu mai suntem noi.“

Iată-mă ajuns, lac de nădușeală, în fața casei noastre. Cu mâna pe ivărul porții, contemplai casa. Vilă cu parter (unde locuiam noi) și etaj (închiriat). Și casa îmbătrânise. Ce mari crescuseră și plopul, dar mai ales teiul! Îl sădiserăm în prima zi a intrării noastre în casa nouă. Aveam atunci 16 ani. Se pare că el m-ar fi recunoscut, căci a clătinat ușor peste capul meu un ram, ca bun venit.

Am stat îndelung la poartă, adunându-mi toate resursele voinței, ca să nu mă las înecat de înduioșare. Trebuia cu orice preț să rezist, orice s-ar întâmpla, acelui flux cald care-mi urca impetuos din străfunduri, se oprea în nodul gâtului și căuta spre lumina ochilor. „Nici o lacrimă! *Pas de larmes!* Doar ești soldat, nu muiere.“

În sfârșit, intrai, urcai treptele terasei și, când să apăs pe butonul soneriei, ușa se deschise brusc, ca și când cineva ar fi pândit în spatele ei, și… nu se poate… Cum? Bătrânica asta, puțin adusă, parcă micșorată, plăpândă, albită și cu o boare de lacrimi pe gene să fie mama mea?

O comparai cu cea pe care o lăsasem la plecare: o femeie în putere, dreaptă, fermă, stăpână pe sine… În imaginea de acum a mamei, am avut viziunea prăbușirii, sub loviturile cumplite ale veacului și ale nemiloasei noastre istorii, a întregii noastre lumi de altădată. Am strâns-o la piept cu putere, am îmbrățișat-o îndelung, dar mi-am oprit la timp lacrima ce-mi forța nodul din gât.

„Mult ai lipsit, mamă! Inuman de mult, îmi spuse, privindu-mă lung și ștergându-și ochii. Dar acum, că te văd, sunt *fericită*."

„Da, măicuță dragă, îi răspunsei, privindu-i părul nins. Așa e, cum a spus poetul: *Sosește fericirea albită de dureri.*"

Întorcându-mă să-mi dau jos din spate ranița, grea cât toată captivitatea, privirea-mi alunecă printre umbrele oglinzii din hol. Era prima mea întâlnire, după atâția ani, cu o oglindă adevărată. O mai fi păstrând ea în apele adânci chipul meu de atunci, de la plecare? Era prima întâlnire cu chipul meu de acum. Mă privii îndelung, silindu-mă să mă recunosc și deodată îmi sunară în urechi versurile din poemul meu *Copilul şi Vremea*: „Eram copil când am plecat, / Nici barba nu-mi mijise, / Şi m-am trezit bătrân deodat' / Trăit-am cu adevărat? / Sau m-am pierdut prin vise?" Într-adevăr, asta-i problema, problema mea adevărată: dacă în acești ani am trăit cu adevărat sau totul n-a fost decât un coșmar? Un coșmar pe fundul căruia mi-am lăsat tinerețea.

În tăcerea care însoți această confruntare cu oglinda, mama vru să-mi spună ceva.

„Ştii, începu ea, încurcată, că…"

„Ştiu, o întrerupsei nepoliticos, vrei să-mi spui că m-a lăsat nevasta și că s-a remăritat. Ştiam de mult asta și de mult m-am și consolat. Dumnezeu să-i dea noroc, iar pe mine să mă ierte că i-am încurcat atâția ani viața."

„Dar de unde știai tu asta, că eu nu ți-am scris nimic?"

„Păi tocmai faptul că tu nu mi-ai scris niciodată nimic despre ea m-a făcut să-mi dau seama că în căsnicia mea s-a produs un lucru grav și ireversibil. Ei, dar acum spune-mi unde să pun bagajul ăsta nenorocit, care m-a făcut lac de apă!“ Și, fără să-i mai aștept răspunsul, apăsai pe mânerul ușii din dreapta holului, ca să intru în fosta mea cameră de burlac, și o găsii încuiată.

„Nu, nu aici! Ne-a luat camera spațiul locativ și ne-a băgat în ea un activist de partid. Tot e bine că, nefiind însurat, nu mă incomodează la bucătărie“, adăugă mama în mod compensator, ca să-mi mai atenueze sentimentul oribil că o entitate străină a pătruns în intimitatea căminului nostru.

„Ți-am pregătit fosta ta cameră de student. De când te așteaptă! Ți-am pus alături, pe scaun, schimburi, un costum de-al tău și o pereche de pantofi. Scoate-ți cizmele astea groaznice! Și fă și un duș! Apoi vino la masă. Ți-am pregătit ceva ce știu că-ți place. Presimțeam eu c-ai să vii azi. Cred că ți-o fi și foame…“

„Curios, dar nu mi-e foame. Mai mult decât orice, mi-e somn. N-am dormit toată noaptea. Știam c-o să-mi dea drumul. Și apoi, din poarta lagărului până în poarta casei, am trecut numai prin *șuturi*… primite în suflet. O, cât aș vrea să dorm. Un somn adânc, fără vise! Să dorm… «somnul pământului»… *Laissez-moi m’endormir du sommeil de la terre!*… cum a spus… (și mă uitai la ea) Lamartine.“

„Vigny, mă corectă mama sec, e din poemul *Moïse*.“

„Aha, s-a trezit profesoara de franceză din ea, mă gândii, las’ că-i bine! Parcă s-a mai îndreptat din șale, ca să-și recupereze ținuta didactică.“ (În fond, citatul meu, greșit în mod deliberat, era o provocare, ca s-o scot din tonalitatea plângătoare și depresivă de acum și s-o plasez în tonalitatea ei proprie de totdeauna, fermă și autoritară. De altfel, jocul meu de acum se lega de un alt joc de-al

nostru, din copilărie. Când mă medita la franceză, îmi cita fragmente consacrate și mă întreba de unde sunt, la care, fie din neștiință, fie de afurisit ce eram, îi dădeam răspunsuri bramburite, până ce o enervam de mă mai și plesnea. O, biata de ea, ce bine-ar fi de m-ar mai putea plesni și acuma, ca să-mi împrăștie toate angoasele și toate crizele și toate obsesiile și toate nebuniile pe care le târam după mine din prizonierat, ca pe o ghiulea legată cu lanț de picior!)

„Da, Vigny, ai dreptate, mamă. De un somn adânc ca «somnul pământului» am eu nevoie acuma. Să dorm, să dorm fără vise… și când mă voi deștepta să mi se pară că nu m-am mișcat nicicând din casa asta, din lumea asta… și că tot ce mi s-a întâmplat n-a fost decât o proiecție a minții mele pe fundalul unui vis întunecat, o închidere a sufletului meu în împărăția claustrală a Visului Negru. Un coșmar ca oricare altul; numai că a durat ceva cam mult. Dar în fond atât, un coșmar, și nimic altceva.

******** Mulți ani mai târziu, doctorul Mihai Popescu, în cea de a doua detenție a sa, în dulcele gulag al patriei, îl reîntâlnește într-o celulă pe eroul acestei isprăvi care îi confirmă că ai lui l-au văzut atunci, dar nu și-au dat seama că este el. Totuși au recuperat sticla cu scrisoarea și așa au aflat că a sosit în țară.

******** V. Voiculescu.

******** Cei pe care la plecarea noastră din 17 iulie 1951 i-am lăsat în lagărul de la Bragadiru și care în seara aceleiași zile au luat drumul Canalului au fost următorii: coloneii Hagiopol Cezar, Nanu Victor, Dumitriu Stelian; maiorii Costin Dumitrescu (Copilu'), Rădoi Nicolae, Frânculescu, Burdușescu, Deciu; căpitanii Baiu, Chirițescu, Osman; locotenenții Ispas Nicolae, Stoenescu Vasile, Trăistaru Alexandru; sublocotenenții Clonaru Victor, Atanasiu Constantin, Orleanu Mihai, Tofan Gheorghe, Gheracopol, Mircea Rădulescu (Chestorul), Rădulescu Gheorghe și încă unul de care nu-mi mai amintesc, în total 22. Toți au scăpat cu viață și s-au

eliberat în 1954, la un an după moartea lui Stalin. Deci după trei ani de Canal.

Table of Contents

Despre autor
Pătimiri și iluminări din captivitatea sovietică
- Dedicaţie
- Capitol pilot
- Căderea în prizonierat
  - De izbelişte, în bătaia stihiilor iernii ruseşti
  - Concert coral în stepă
  - Disperata goană
  - Începutul sfârșitului
  - Momentul „zero“
  - Prima percheziţie
  - Halucinanta noapte
  - Anabasis
  - O „confuzie“ fonetică
  - Nevoia de frumuseţe
  - Trădarea scoate primul colţ
  - Între ură și milostenie
  - Prima lecţie de marxism
  - Cu lupii și cu corbii pe urmele noastre
  - În fine, gara
  - Dureroasa despărţire
  - Glasul roţilor de tren: prima călătorie în bou-vagon
  - Terapeutica ficțiunii
- Tambov
  - A doua călătorie în bou-vagon
- Oranki
  - Carantina
  - Un recensământ ciudat
  - Sindromul foamei
  - Clubul
  - După carantină
  - Numărătoarea ca instrument de tortură

O „consultaţie“ medicală
Tifosul exantematic
O altă vizită NKVD-istă
Schitul
Italienii
O viaţă pentru un chiștoc
„Manechinele morţii albe“
„Lege“ și „ordin“ în gândirea sovietică
Controlul medical
Cea dintâi primăvară în robie
…Miracolul
Înapoi la Oranki
Munca în prizonierat
O ședinţă de pomină
Şi la Suzdal la fel
Achizitorul de suflete moarte
Plecarea diviziei T.V.
Uscătoria
Prizonierii vechi
„A suflat în lumânare“
Drama cu numele „23 august“
Lupta cu „urâtul“ în captivitate
„Povestirea“
Spectacolul
Comisarul și Marseieza
Crăciunurile și revelioanele în prizonierat
Don Giovanni pe scena de la Oranki
Bazarul iluziilor
Destrămarea Bazarului
Revizorul
Cântecul Nibelungilor
În spital
6 august 1945: Schimbarea la faţă
Monastîrka
Mihai Răducanu
Pâlpâiri de viaţă literară la Monastîrka

Zăpadă și sânge. Urmările Ialtei în sclavia sovietică
Un refuz periculos
Metamorfoze: din „prizonieri“ în „criminali de război“
Povești de iarnă de la Monastîrka
Răzbunarea lui Terleţchi
Cazul Ciutea
Semne
Corespondența
Revoltă în pântecul balenei
Raportul
Izolarea și greva foamei
Mândria și rușinea de a fi român
Biruința este fiica înfrângerii
O vară de interogatorii și de anchete
O nouă tentativă de asasinat. ţinta: Victor Clonaru
Tensiuni în sânul nostru
Ni se pregătește un transport – dar încotro?
Angoase atomice
Adio, Oranki! Și nu te-aș mai vedea decât cu cruci pe turle…
Usciora sau „Gaura Dracului“
Carantina
Izolatorul de la Gaura Dracului
Lupta cu șobolanii, puricii și ploșnițele
Tatonări și pregătiri pentru bătălia finală
Greva foamei de la Usciora (a doua la care am luat parte)
Francofonia lui Mitică Bălan
Întâlnire cu maiorul Rădoi
Primele victime din grupul nostru
Ungurii și greva lor de foame
O partidă de șah „internaţională“
Presa sovietică și „noutăţile“ din ţară

Procesul Ahmatovei și al altor scriitori sovietici
Vinerea Mare
Plecarea de la Gaura Dracului
Drumul prin noaptea Sânzienelor
Kazan
Morșansk
Rondul cu petunii
Din ale căpitanului Nicolae Popescu-Tudor pătimiri și pățanii
Greva foamei de la Morșansk (a treia la care am luat parte)
În beciurile NKVD-ului de la Morșansk
Sfârșitul grevei: o înfrângere
Bilanțul unei înfrângeri
Noaptea șacalilor
Femeile din lagăr, polonezele și nemțoaicele
Japonezii
Teatrul japonez
Un mesager al taigalei
Transportul de bolnavi. Cazul căpitanului Bulancea
A șasea iarnă
Cântecul de leagăn al lui Mozart
O veste ca un trăsnet: abdicarea regelui
Două plecări
Plecarea de la Morșansk
Mihailovo
Din nou confruntări pe tema muncii
Ni se fac „dosare“
Hipnolalia autodemascatoare
Biblioteca de la Mihailovo
Odessa
Un scurt popas: Nikolaevo
În lagărul din apropierea portului
Întâmplările unui compozitor belgian

Copilul și Vremea
Prometeu
Centenarul nașterii lui Eminescu
Willi Kern (Vasile Sâmbure)
„Împroprietărirea“ în Uniunea Sovietică
Mitică Pușțiu’
O evadare ca-n filme
Drama lui Vasile Cotea
Răfuială în măruntaiele NKVD-ului din lagăr
În lagărul din fostul sanatoriu, la atelierul de pictură
Tabloul cu vaci
Calul căpitanului Lungu
„Repatrierea“ prizonierilor
Sighet
Cele trei semne
Bragadiru
Fierbând în suc propriu și la foc scăzut
„…Sosește fericirea albită de dureri“

Table of Contents

Despre autor 1
Pătimiri și iluminări din captivitatea sovietică 3
Dedicaţie 4
Capitol pilot 5
Căderea în prizonierat 22
De izbelişte, în bătaia stihiilor iernii rusești 32
Concert coral în stepă 37
Disperata goană 42
Începutul sfârșitului 46
Momentul „zero“ 55
Prima percheziţie 56
Halucinanta noapte 59
Anabasis 74
O „confuzie“ fonetică 76
Nevoia de frumuseţe 85
Trădarea scoate primul colţ 86
Între ură și milostenie 88
Prima lecţie de marxism 91
Cu lupii și cu corbii pe urmele noastre 93
În fine, gara 94
Dureroasa despărţire 97
Glasul roţilor de tren: prima călătorie în bou-vagon 100
Terapeutica ficţiunii 104
Tambov 111
A doua călătorie în bou-vagon 116
Oranki 120
Carantina 124
Un recensământ ciudat 131
Sindromul foamei 135
Clubul 138
După carantină 146

Numărătoarea ca instrument de tortură 147
O „consultaţie“ medicală 156
Tifosul exantematic 160
O altă vizită NKVD-istă 164
Schitul 168
Italienii 171
O viaţă pentru un chiștoc 178
„Manechinele morţii albe“ 179
„Lege“ și „ordin“ în gândirea sovietică 181
Controlul medical 183
Cea dintâi primăvară în robie 185
…Miracolul 185
Înapoi la Oranki 193
Munca în prizonierat 193
O ședinţă de pomină 197
Şi la Suzdal la fel 203
Achizitorul de suflete moarte 210
Plecarea diviziei T.V. 217
Uscătoria 221
Prizonierii vechi 225
„A suflat în lumânare“ 233
Drama cu numele „23 august“ 239
Lupta cu „urâtul“ în captivitate 243
„Povestirea“ 244
Spectacolul 246
Comisarul și Marseieza 248
Crăciunurile și revelioanele în prizonierat 252
Don Giovanni pe scena de la Oranki 254
Bazarul iluziilor 257
Destrămarea Bazarului 285
Revizorul 295
Cântecul Nibelungilor 298
În spital 299
6 august 1945: Schimbarea la faţă 301

Monastîrka 305
Mihai Răducanu 306
Pâlpâiri de viaţă literară la Monastîrka 316
Zăpadă și sânge. Urmările Ialtei în sclavia sovietică 318
Un refuz periculos 319
Metamorfoze: din „prizonieri“ în „criminali de război“ 322
Povești de iarnă de la Monastîrka 326
Răzbunarea lui Terleţchi 329
Cazul Ciutea 334
Semne 343
Corespondenţa 345
Revoltă în pântecul balenei 346
Raportul 350
Izolarea și greva foamei 352
Mândria și rușinea de a fi român 367
Biruinţa este fiica înfrângerii 368
O vară de interogatorii și de anchete 368
O nouă tentativă de asasinat. ţinta: Victor Clonaru 373
Tensiuni în sânul nostru 376
Ni se pregătește un transport – dar încotro? 378
Angoase atomice 386
Adio, Oranki! Şi nu te-aș mai vedea decât cu cruci pe turle… 387
Usciora sau „Gaura Dracului“ 392
Carantina 399
Izolatorul de la Gaura Dracului 404
Lupta cu șobolanii, puricii și ploșniţele 406
Tatonări și pregătiri pentru bătălia finală 409
Greva foamei de la Usciora (a doua la care am luat parte) 414
Francofonia lui Mitică Bălan 434
Întâlnire cu maiorul Rădoi 436
Primele victime din grupul nostru 438
Ungurii și greva lor de foame 439
O partidă de șah „internaţională“ 441

Presa sovietică și „noutăţile“ din ţară 444
Procesul Ahmatovei și al altor scriitori sovietici 449
Vinerea Mare 453
Plecarea de la Gaura Dracului 457
Drumul prin noaptea Sânzienelor 463
Kazan 469
Morșansk 484
Rondul cu petunii 487
Din ale căpitanului Nicolae Popescu-Tudor pătimiri și păţanii 490
Greva foamei de la Morșansk (a treia la care am luat parte) 494
În beciurile NKVD-ului de la Morșansk 498
Sfârșitul grevei: o înfrângere 501
Bilanţul unei înfrângeri 503
Noaptea șacalilor 506
Femeile din lagăr, polonezele și nemţoaicele 509
Japonezii 513
Teatrul japonez 516
Un mesager al taigalei 519
Transportul de bolnavi. Cazul căpitanului Bulancea 521
A șasea iarnă 522
Cântecul de leagăn al lui Mozart 525
O veste ca un trăsnet: abdicarea regelui 526
Două plecări 528
Plecarea de la Morșansk 533
Mihailovo 536
Din nou confruntări pe tema muncii 539
Ni se fac „dosare“ 540
Hipnolalia autodemascatoare 542
Biblioteca de la Mihailovo 543
Odessa 548
Un scurt popas: Nikolaevo 551
În lagărul din apropierea portului 557
Întâmplările unui compozitor belgian 562

Copilul și Vremea 567
Prometeu 572
Centenarul nașterii lui Eminescu 576
Willi Kern (Vasile Sâmbure) 579
„Împroprietărirea“ în Uniunea Sovietică 582
Mitică Pușțiu’ 586
O evadare ca-n filme 589
Drama lui Vasile Cotea 597
Răfuială în măruntaiele NKVD-ului din lagăr 599
În lagărul din fostul sanatoriu, la atelierul de pictură 602
Tabloul cu vaci 608
Calul căpitanului Lungu 610
„Repatrierea“ prizonierilor 614
Sighet 624
Cele trei semne 625
Bragadiru 636
Fierbând în suc propriu și la foc scăzut 641
„…Sosește fericirea albită de dureri“ 648